libro de astrologia.

[illegible]

[illegible] נר לרגלי [illegible]

[illegible]

BIBLIOTECA DE SANTA CRUZ DE VALLADOLID

172 fos.

La numeracion debe estar abajo por ser esta el princ.

Astrologia Hebraica

1

וזאת היתה [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

און מעשר' מטעם אחר [illegible] מפרשים [illegible] פלו' [illegible]
קיימת [illegible] ונפסקין [illegible] לחיים [illegible]
תנה' [illegible] אולי [illegible]
[illegible] מדברים [illegible]
[illegible] מעשה [illegible] קטן [illegible]
[illegible] מחבר [illegible] מדברים [illegible]
[illegible]

3

[illegible]

ונמצינו [illegible] [illegible] נחון ז"ל [illegible]
[illegible] התלמוד
וכן [illegible] בסימן התלמוד [illegible]
בתלמוד [illegible]
[illegible]
התלמוד [illegible]
[illegible] התלמוד וכל
[illegible]
להוליד [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] התלמוד [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
לפי [illegible] התלמוד [illegible]
ממקום אחד [illegible] ממקום אחד [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

גרסי'

[illegible]
[illegible]
[illegible]

הוא סור מרע׳ והענף הב׳ להיות בטוב כמ״ש חז״ל׳ סור מרע [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עמיתה
חוטאות [illegible] [illegible] [illegible] ועשה טוב׳ והענף הג׳ לבקש שלום [illegible] עושה טוב [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] לרדוף אחר [illegible] השלום ועשה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ורדפהו׳ והענף הראשון שהוא סור מרע׳ נחלק לשני חלקים׳ הא׳ [illegible] [illegible] [illegible] והב׳ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] סור מרע׳ והענף הב׳ שהוא ועשה טוב נחלק לב׳ חלקים׳ הא׳ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] והענף הג׳ שהוא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] הענף הראשון שהוא סור מרע׳ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] יחידו

[illegible]

הכלל הראשון [illegible] [illegible] [illegible] שחלק לו
כללים׳ הכלל הראשון [illegible] [illegible] לב׳ חלקים׳
החלק הראשון [illegible] בעולם הזה ויש בו ז׳ פרקים׳ א׳
החלק השני [illegible] בעולם הבא ויש בו שני פרקים׳ ב׳
הכלל השני [illegible] ויש בו שלשה חלקים׳
החלק הראשון [illegible] ויש בו שמונה פרקים׳ ג׳
החלק השני [illegible] ויש בו שני פרקים׳ ד׳
החלק הג׳ [illegible] ויש בו ז׳ פרקים׳ ה׳
הכלל הג׳ [illegible] ויש בו שני חלקים׳
החלק הא׳ [illegible] ויש בו [illegible] פרקים׳ ו׳
החלק השני [illegible] ויש בו פרק אחד׳ ז׳

הקנין השני שלא [illegible] [illegible] ונחלק לג׳ כללים׳
הכלל הראשון שלא [illegible] [illegible] ויש בו שני חלקים׳
החלק הא׳ מדבר [illegible] ויש בו שני פרקים׳ ח׳
החלק הב׳ [illegible] [illegible] ויש בו שני פרקים׳ ט׳
הכלל השני שלא [illegible] [illegible] ויש בו שני חלקים׳
החלק הראשון מדברים [illegible] ויש בו שני פרקים׳ י׳
החלק השני [illegible] ויש בו ו׳ פרקים׳ יא׳
הכלל הג׳ שלא [illegible] ויש בו שני חלקים׳
החלק הראשון מדבר [illegible] ויש בו שני פרקים׳ יב׳

יג החלק הב׳ במזהיר בדברים ויש בו שני פרקים״

הכלל הד׳ שלא יספר לשון הרע ויש בו שלשה חלקים״

יד החלק הראשון מזה שיש בו ויש בו שני פרקים״
טו החלק הב׳ מזה שאין בו ויש בו ד׳ פרקים״
יו החלק הג׳ בגנות הרכילות ויש בו ג׳ פרקים״

הכלל הה׳ שלא יכנה לחבירו כנוים ויש בו שני חלקים״

יז החלק הראשון מספר הכנוי ויש בו פרק אחד״
יח החלק הב׳ מספר הכנוי ויש בו פרק אחד״

הכלל הו׳ שלא יגלה סוד ויש בו שני חלקים״

יט החלק הראשון סודו ויש בו פרק אחד
כ החלק הב׳ בסוד הפקד קבלו ויש בו ג׳ פרקים״

הכלל הז׳ שלא יחזיק במחלוקת ויש בו שני חלקים״

כא החלק הראשון משלי שלמה ויש בו ג׳ פרקים״
כב החלק הב׳ מדברי יהודה ויש בו ט׳ פרקים״

הכלל הח׳ שלא ימעט שאלת חן ויש בו שני חלקים״

כג החלק הראשון בכבוד חכם ויש בו ב׳ פרקים״
כד החלק הב׳ במורא הרב ויש בו ב׳ פרקים״

הכלל הט׳ שלא יזכיר שם שמים לבטלה ויש בו שני חלקים״

כה החלק הראשון מדברי הקבלה ויש בו פרק אחד״
כו החלק הב׳ בשבועה לבטלה ויש בו פרק אחד״

הכלל הי׳ שלא ידבר נבלות הפה ויש בו שלשה חלקים״

כז החלק הראשון מדברי נבול פה ויש בו שלשה פרקים״
כח החלק הב׳ מדברי חנוף ויש בו שני פרקים״
כט החלק הג׳ מדברי הוללות ומעשה ויש בו ב׳ פרקים״

הנר השלישי לקיים המצות ונחלק לעשרה כללים״

הכלל הראשון למול ערלת הלבבים ויש בו ג׳ חלקים״

ל החלק הראשון בענין העשיה ויש בו ג׳ פרקים״
לא החלק הב׳ באהבת השם ויש בו ג׳ פרקים״

הכלל הב׳ לעבוד את השם ויש בו ב׳ חלקים״

לב החלק הא׳ מדברים שיש לעשות לשם ויש בו ד׳ פרקים״
לג החלק הב׳ באהבתו ויש בו ג׳ פרקים״

הכלל הג׳ להתפלל ויש בו ז׳ חלקים״

לד החלק הא׳ מכבוד התפלה ויש בו ט׳ פרקים״
לה החלק הב׳ בכונת התפלה ויש בו ג׳ פרקים״
לו החלק הג׳ בענין הברכות ויש בו ד׳ פרקים״
לז החלק הד׳ מקריאת שמע ויש בו ג׳ פרקים״
לח החלק הה׳ בקדושת התפלין ויש בו ג׳ פרקים״
לט החלק הו׳ בנפילת אפים ויש בו ג׳ פרקים״

הכלל הד׳ לכבד המועדים ויש בו שבעה חלקים״

מ החלק הא׳ בשבת ויש בו שני פרקים״
מא החלק הב׳ בימי החנוכה ויש בו שני פרקים״
מב החלק הג׳ בראש חדשים ויש בו ג׳ פרקים״
מג החלק הד׳ מהפסח ויש בו ה׳ פרקים״
מד החלק הה׳ מראש השנה ויש בו ג׳ פרקים״
מה החלק הו׳ מיום הכפורים ויש בו ט׳ פרקים וכתבנו עשרה״
מו החלק הז׳ בסוכות ויש בו ז׳ פרקים״

הכלל הה׳ בכבוד אב ואם ויש בו ב׳ חלקים״

מז החלק הא׳ בכבוד ומורא אב ואם ויש בו ג׳ פרקים״
מח החלק השני מעונש מי שאינו מכבדן ויש בו ב׳ פרקים״

הכלל הו׳ לעשות חסד ויש בו שלשה חלקים״

החלק הראשון בענין הראוי לעיון ויש בו כ׳ פרקים נ
החלק הב׳ בחיסור העיון ויש בו ה׳ פרקים נא
החלק הג׳ בגילוי העיון ויש בו ג׳ פרקים נב
החלק הד׳ בענינים כאחד ויש בו ט׳ פרקים נג
החלק הה׳ בחיסור החבור ויש בו ט״ו פרקים נד
החלק הו׳ בקדושת החבור ויש בו ג׳ פרקים נה

הכלל הז׳ בעשות הצדקה ויש בו שלשה חלקים

החלק הראשון בהכנסת אורחים ויש בו ג׳ פרקים נו
החלק הב׳ בפרנסת עניים ויש בו ט״ו פרקים נז
החלק הג׳ בגבאי הצדקה ומורי התורה ויש בו ג׳ פרקים נח

הכלל הח׳ בגמול חסד ויש בו ה׳ חלקים

החלק הראשון בשמחת הנשואים ויש בו ט״ו פרקים נט
החלק הב׳ בבקור חולים ויש בו ב׳ פרקים ס
החלק הג׳ בלוית המתים ויש בו ז׳ פרקים סא
החלק הד׳ בנחום אבלים ויש בו ל׳ פרקים סב
החלק הה׳ במיני החסדים על המתים ויש בו ז׳ פרקים סג

הכלל הט׳ בענין דין אמת ויש בו ג׳ חלקים

החלק הראשון בגדולת המשפט ויש בו ט׳ פרקים סד
החלק הב׳ בחיסור המשפט ויש בו ט׳ פרקים סה
החלק הג׳ במוסר המשפט ויש בו כ׳ פרקים סו

הכלל הי׳ בגנות חסרי האמנה ויש בו שני חלקים

החלק הראשון בממון ויש בו ל׳ פרקים סז
החלק הב׳ בנשבעין ויש בו שני פרקים סח

הנר הרביעי על עסק תלמוד תורה ונחלק לד׳ כללים

הכלל הא׳ לקבוע עתים לתורה ויש בו שלשה חלקים

החלק הראשון בשבח למודה ויש בו ז׳ פרקים סט

הכלל הראשון לקבוע עתים לתורה ויש בו ג׳ חלקים

החלק הא׳ בשבח למודה ויש בו ז׳ פרקים ע
החלק הב׳ בגודל שכרה ומעלתה ויש בו ג׳ פרקים עא
החלק הג׳ בחובת תלמודה ויש בו ל׳ פרקים

הכלל הב׳ בגודל עסקה ויש בו ג׳ חלקים

החלק הא׳ בעושי התורה ויש בו ג׳ פ׳ עב
החלק הב׳ בעושה לשמה ויש בו ג׳ פרקים עג
החלק הג׳ במדות התלמידים ויש בו ג׳ פרקים עד

הכלל הג׳ בתלמוד החכמה ויש בו ג׳ חלקים

החלק הא׳ בדרשה ויש בו ג׳ פרקים עה
החלק הב׳ במקרא ויש בו כ׳ פרקים עו
החלק הג׳ בזמן הדין ויש בו ל׳ פרקים עז

הכלל הד׳ לכבד לומדי התורה ויש בו שני חלקים

החלק הא׳ לחכמים ויש בו ג׳ פרק׳ עח
החלק הב׳ לרבותיו ויש בו ג׳ פרקים עט

הנר החמישי בעסק התשובה ונחלק לשלשה כללים

הכלל הא׳ בגודל התשובה ויש בו ד׳ חלקים

החלק הא׳ במעלתה ויש בו ל׳ פרק׳ פ
החלק הב׳ בשני מיני החוטאים ויש בו ה׳ פרקים פא
החלק הג׳ בסדר העונות ויש בו ג׳ פרקים פב
החלק הד׳ בגדר התשובה ויש בו ט׳ פרקים פג

הכלל הב׳ בימי התשובה ויש בו ב׳ חלקים

החלק הא׳ במסוקרין ויש בו ה׳ פ׳ פד
החלק הב׳ בכוס התענית ויש בו ג׳ פרקים פה

הכלל הג׳ ביסורין הממרקין ויש בו ב׳ חלק׳

החלק הא׳ ביסורי יחיד ויש בו ל׳ פרקים פו
החלק הב׳ ביסורי רבים ויש בו י׳ פרקים פז

הנר הששי במדת הענוה ומעלתה ונחלק לשני כללים

הכלל הראשון מן הס' הראשון ויש בו
ששה למודים
הלמוד הראשון בגדר הרפואה ויש בו שני פרקים ט'
הלמוד הב' ביסודות ויש בו פרק אחד ט'
הלמוד הג' במזג ויש בו שלשה פרקים
הלמוד הד' בליחות ויש בו ב' פרקים ב'
הלמוד הה' בתולדת האברים ויש בו ה' פרקים ט'
הלמוד הששי בכחות ויש בו ו' פרקים יג' טו'

הכלל השני בחלאים ובסבותם ויש בו
ג' למודים
הלמוד הא' בחלאים ויש בו ב' פרקים יב'
הלמוד הב' בסבות ויש בו ג' פרקים יג'
הלמוד הג' באותות ויש בו ג' חלקים
הלמוד הא' בשמירת הבריאות ויש בו ג' פרקים יד'
הלמוד הב' בשמירת הבריאות ויש בו ג' פרקים טו' ח' ט'

משורת הקשה בשפת

השם יודע האמת אחרי שלא הספיקה בהעתקה אחרת באשר יכו ... בחרוה מה ... נעבד נבררה. ואחר כך בכללי הדברים אחר כך בפרט. ובשיעורים ובחומרים ובשעורים. ובחלקי ... הרים כי ... הספרים ... פרקים וחבורים. ובספרים אחרים שאין אנו צריכין להאריך בהם העתקן. ואם יהיו ... יקירים שלא יהיו ... בחוסר ... ואם ישימו ... שלא ... מלאכה ... שעל ... הלכה ... על ... קנין ושקור ... ... ואני ... וחור ... ... כל ... ... ויכור ... מ... ... שכל ונפשה. ומוסר ... ונתן ... הספרים ... על ... ראשונים ... מקדימי. והראה מה זה ... ... יתן ונתת ... ... טוב ... עמם ... אם ... מ... בקנון ... חסדך ... ונבקש ... ... יתברך ... ... יהיה ... אותו ... יחנני ועל פי מנוחות יהלכני מפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך לא אשכח דבריך ואבינה ... לכן פקודיך הם ... אשיחה ... ... טוב טעם ודעת ... כי במצותיך האמנתי ... עשרים ... ...

הס' הראשון שלא ... אחר ... ויתחלק לשנים ... הכלל הראשון ... הכלל הב' ... הכלל ... ...

הקדמה שהיא מן ... ו... לאשר הקדים ... הרפואה ... ... מן ... כי ... ... היא ... ... הקדמה ... ... קנוה ... שאין קנוה ... ... אין ... ...

ידיך בין ולא די לו שנעשה בה מדות רעות שימצא אין אותן הנשלם [illegible] ולא הדיקה מחטבו עליה וקום ינרד

סימנו שאול שהקנאה לעד עד שנא ואולך דוד ·· ואמרו חז"ל מנין שאסור להתקנא [illegible] שנא' כי לאויל יהרג

כעש וגו' · על הקנאה הקנאה [illegible] ועושר [illegible] · על הקנאה הלשון [illegible] על [illegible] והרבה להם ·

[illegible] כי [illegible] · [illegible] על הקנאה [illegible] הנשים [illegible] שנא' חמר

[illegible] קנאת [illegible] ולא [illegible] עד [illegible] חריות ולא [illegible] ··

הדין · [illegible] הקנאה [illegible] קנאה [illegible] ··

דברי הקנאה

הקנאה · יש אדם שמקנא במי שהוא עושה טובה לפי שעושה הטוב ולכך מתקנא בו ועושה כמעשיו ועושה כמוהו והקנאה הזאת טובה · ויש מי שהוא מקנא לפי שהוא [illegible] הקנאה הקנאה ·

[illegible] שילך [illegible] חבירו לפי שהוא יהיה טוב ממנו · וגם זה אינו עושה הקנאה לפי שאינו [illegible] · ויש

שמקנא [illegible] יותר [illegible] ומה שעושה טובה [illegible] על חבירו [illegible] בדרך ישרה

והדרך הזאת [illegible] שאמרו חז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה טוב היה [illegible] לעשות [illegible] ולהתקנא

[illegible] לעשות [illegible] ועושה [illegible] [illegible] כי היה קנאה

[illegible] ישר [illegible] · ויש [illegible] קנאה [illegible] היה [illegible] שעושה

[illegible] ·· ויש מי שמקנא [illegible] העשירים לפי שהוא [illegible] עשיר [illegible]

[illegible] · ויש שמתקנא [illegible] עשירים [illegible] ·

[illegible] בעושר [illegible] ואמרו חז"ל אין [illegible]

[illegible] יש [illegible] · ויש מקנא [illegible] עשיר [illegible] אחרים [illegible]

[illegible] ולא [illegible] קנאה [illegible]

[illegible] ·· יש [illegible] ·· [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] ·· [illegible] · [illegible] · ויש מי [illegible]

[illegible] ·

[illegible] דוד ·· [illegible]

[illegible]

[illegible] ·

[illegible] עושר [illegible]

[illegible] ·

[illegible] ·

[illegible]

[illegible] יהודה · [illegible]

[illegible]

[illegible]

לא ישתמשו בו ולא ישתמשו הכתב שיראוהו לעולם ויהיה אחר [illegible] עד שירד לגוף שהוא בריוח ובמונח
ויעשה עליה יותר שלא [illegible] [illegible] לעולם יכתוב אחריהם ולא ירחיקו מקודם [illegible]
[illegible] סה׳ ואח״כ שלא יכתבו [illegible] [illegible] [illegible] לעולם ולא [illegible] [illegible] קטנה [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ולא עד שלא [illegible] כן [illegible] לא [illegible] שיכתוב לא יותן [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שיהיו [illegible] לא
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שיהיו [illegible] לא [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא [illegible] להם
[illegible] שיהיה להם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] על [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] זכה [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] רב יוסף [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

חסו טוען שיור ביה הודים וחוט לפרנסתן ומקנסת בבית מעוש אחת לב י מונן לבעתכר לא קריתו עוגר סיה הודיס
לבסוף עליו ונתלה על פי חוטם שיעור עבדי אקיסחיים יוסף שמעיה וחמבלין ונחירו שעבדם ותקון שוכר
קיק ידעלי וקהל בבלבלה כמן שנולה שיעור הכחר יוצא שיעשה לסמוך חחי כבלנוסרונשר קבינקוס אתלקנע
שנים וחוט יתיה חלים במרובה עלו ומנחו עליו קוים שלש יתמור שלב לתקון ותחיותו והוסיפו ומצב קילודך
חמרו כהוי זה לכל עשו חותם כמו שעשיר אוררים לגרוש ויחקס עמוקה בבלנה יש חוט שעיר קיינן ועדוד כבכ׳
קיה חורין לטפחי השעיר יותר מד׳ שעבן חמסוס חורין עליו וכל שעבן חמסוס שקנה לא חבו שאת עיירוה בגמ׳
ומנן שאת ספינה בבים ולא הלך לחוץ שלא קק ינשבו עשקסתר מלקוס וכלבלה מעשיחה מגלויו עבדיו ועשו
בו חבריו חיו לבסקנחום שיתו הלך לגמור הדיך חמירו לו חיי לשנן רונינו יין חנו מעשין חורך ולא חיו לקם כלש
השנחורי לגרותני יה לא שסקה במשלין חולנחה ועדו כעבי היית חוו לעלום היה נחה יותר ישקם הרי חירו
עליו שלוסף הבניך עבנלנם קיק יתמד בוטיעך ישלבן כבדים וקבנים שקלמם שהמחרי לא קלם שהו שעלבית
ערבית לא הלכישית שחריה חוידה נהממעשי חיו לב לא יחידה על קרית חושן כבית המסורין חיו לב״י מיור
חמרים חוידה נהקטיספרים שעבך חיו לב״י פוקח עשרים חמורה נהדית כוספת קורבן חיו לב״י וזקף כמוקים
עבוק על שלא מכר נסף ולא שמעלה שכב חולה כשלם קיק לגורעמה לשלפיקה מהנה הלכ יחיי בחה לעגיים שע
בן חרסונס חהבקשיליס יוסף הבניק יוה בגלשנים עלאה זנה קלל לעשות בגמלה והלויה גמיין ישל מבנ נפסח׳ פא
יבנים הד׳ הלכה זו עשמיה ילמב בתולין שמעום אחה אלי׳ שמן לקוה בשעבר שמחו ולא יתנו יום פסח מחה חה
השבח יום לא חירדו לבשיש יום עירש חוספח נותה שמם לא חירה לבם חוקם חחרי שמן שעלבהמבלהכל
קבעלשוע שפחש בתוך קהור שמעיה וחבלון ויוצא חסמה דוחה שבת יום לא חיו לבם ובי פסח חחרי ישלם שרוחה
יוהבשבת לא יותר מעוחריס פסחים ישלו במנך חמירו שחיון יוה בשבת אמרו לו יותן לך יום שאין מועדו
פסח שאין מועד מחמיר יה יוהן מעשה החמור כמגיד מוחה חה בשבת חת ימעשה החמור כפסח דוחה יוה בשבת
ושל קן יוה המניד שחיין שום כרת בוחה עלבפסח שעשו כרת בן עבודה יוה בשבת שיורקום ויקן מיינו ויוצאו
שייח עליהם והיה ישכמוהו מקוסת חפסח שמלבוה הפסח לבוסל יהחיל ירעתן כמבריס יוה לבם יו עס לבם
שחשלה יוכבל יחיה גשיים עלמם לא מעלו שיחה כמבם שלא שמעיהם שבל ומלגור והם שמעיה וחבלין חמירו
לר׳ שפסח ולא קסח קטן מעשיה חיו לקסח לבה זו שמעיה ושמחה שאוקנה לכם שבגלום ויום עבדיס יום כבנשתי
לנחר יוי שמחו ובלה הסבנו ממן כשרוה יוי שמחו נבי המנוח בן קרטן ילוד מוה מעשה ומונו יחלה חיו לקסכן
שמעבה וחי שמעיה וחבלון וזם יקם יקחוי מענין לבו וחבשים עלמסמל ינן הפניה והם שבוה בלבחר יד שניר למעו
לנשבו מקוס מעה מהיחי לבסיקה לבם שחה יום ינוס עברים סמכי עבורים חיו רבי יוה קורה קבל בחוסד
יום חכסה קיו חמוה יחסה קסה מיין וזם עבוה קיו עבו והה יחסה קיין יחסון יחסה קהלבל חזרו דור זקנן
מקנסן מכריס וקשו לבו יו לבה זו שמעיה וסמחי עבוחרו ומנבלקי מיין ומנן והכורה לסבי חחלו מחון פורש
חולו על שהיה תורה ונו׳ וכמשער שערי המקדש וזקן של לבור עבלי ישראל תלמידין מבנמי שוק מונקמה קישן
הד׳ שמעון תלמידים קון ולהליקן שלשים יום ספרו שקנה עליהם שמסינה מנודה וכו׳ ושלשים יום מחוי שלש וכו׳
לפסח היה סקוננוש ערים כיוס סנזל שמלש יוגבן בן שמש קטן שבלשפרים חיוח לו עבר״ם שלא קנח השעור

מקרין ומשנה הלבנה [illegible] דקנון [illegible] ודקדוקי [illegible]

[illegible]

וחיפר [illegible]

חמורי [illegible]

מוסיף [illegible]

[illegible] שאמר [illegible] חנינא בן [illegible]

[illegible]

[illegible]

והשתא ר׳ שמעון בן יוחאי [illegible]

[illegible]

מדיני שלום · [illegible]
הן מוסרים עצמם למיתה [illegible]
האומר [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

נא
הקדמה

[illegible]

[illegible]

הכלל הראשון

[illegible]

פרק ראשון

[illegible]

נד א
כל״א חלק א

ספועה שמורה שמורה· סה מודלין לה· היה עמדה על [illegible] לפני [illegible] על [illegible] ויורחק
קלונה לפני· היה פרסה סודלין על [illegible] לפני [illegible] היה [illegible] לפני [illegible]
חה שנה· היה [illegible] לפני [illegible] היה [illegible] לפני [illegible]
היה [illegible] לפני [illegible] היה [illegible] לפני [illegible] לפני [illegible]
היה [illegible] לפני [illegible] היה [illegible] לפני [illegible] היה [illegible]
[illegible] היה [illegible] שנה
[illegible] היה [illegible] שנה [illegible]
[illegible] לפני [illegible] לפני [illegible]
[illegible] לפני [illegible] עם
[illegible] לפני [illegible] לפני [illegible]
[illegible] שנה [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ויגש
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

פרק שני

[illegible]

[illegible]

[illegible]

פרק שלישי

[illegible]

[illegible]

פרק רביעי

יש עושים אחרים [illegible]

[illegible]

עד א׳
כלל א׳ חלק א׳

שמעון יוחנן כך· [illegible]

פרק חמישי

[illegible]

פרק ששי

[illegible]

והרגנעו עקרי כוכבי קוח׳ ויאמר יהושע אל שופטי ישראל זקנים חיים חמשין׳ וכבו׳ וזקנה חיים מעבי ישראל כמו ויקרב יהושע ואחיו אל
הזקנים לגבי משה ולעיני כל גדולי ישראל וזקנה בימים פנחס אהל מועד׳ הלך שמעו של שמשון [illegible] אחרי [illegible] קנותן [illegible]
[illegible] אחרי יושב [illegible] עשה הלך ויקבץ [illegible] את ישראל׳ והלך [illegible] המלך הסמוכי׳ [illegible] מלך את
וכן מה [illegible] אמר לו [illegible] לבעל שמן׳ [illegible] אחת את [illegible] שבטחי׳ לא [illegible] עד [illegible]
ויקח נ׳ [illegible] והביאה לפני יהושע׳ ת״ל בן עולם זו [illegible] אסורה׳ [illegible] ימי יהושע [illegible]
[illegible] פסל מסכה׳ ויקם [illegible] וזקנה [illegible] פנחס אהל מועד׳ ויהי פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן [illegible]
[illegible] מעשה [illegible] הלשה׳ ת״ל אחי [illegible] אמר לו כך [illegible] קמו על אחרי [illegible] בן [illegible]
[illegible] ואין [illegible] לפני״׳ כל מקום שיש [illegible] הכסא [illegible] כבוד לרב:
ר׳ יצחק [illegible] מלאך [illegible] ויבוס [illegible] יהודה [illegible] כמה [illegible]׳ אמ״ר יוחנן [illegible] שאין [illegible] לבה
[illegible]׳ [illegible] והביאה [illegible] שלא היה [illegible] שהקב״ה [illegible] שמעו של שמשון [illegible] אחד [illegible]
[illegible] שמעו של שמשון [illegible] קוח [illegible] לבבם [illegible] אמ״ר יונה ז׳ נסים עשו לו
לפנחס אחד שהיה לו [illegible] ולא [illegible]׳ ואחד שהיה לו [illegible] ולא דבר ואחד שכוון [illegible] ונעקר [illegible]׳
ואחד שלא נשמעו מן הדורות׳ ואחד שבא מלאך [illegible] ואחד [illegible] מלאך [illegible] לפני
המקום׳ אמ׳ לפניו רבונו של עולם [illegible] ישראל׳ [illegible] פנחס ויפלל׳ [illegible]
ויפלל׳ מלמד שעשה [illegible] עם קונו׳ [illegible] אחר [illegible]
בן [illegible] קוח׳ [illegible] [illegible] בן [illegible] קוח [illegible]
מישראל מן [illegible] פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן [illegible] עבדים [illegible] שנה
[illegible] שלום [illegible] שהאריך [illegible] למשה [illegible] שלש שנה [illegible]

פרק שביעי

[illegible] ויש לך בני אדם שעשו׳
והפסלים [illegible] אחרים׳ [illegible] יהודה אמר לך [illegible] מה עשו
[illegible] שהיה לו [illegible] כל שיש לו [illegible]
[illegible] על [illegible] עשו ואין [illegible] על [illegible] עשו׳ [illegible] ואין [illegible]
שלא העולם׳ [illegible] אמ״ר [illegible] חסדו׳ אמ״ר [illegible] יום [illegible]
[illegible] זקנים [illegible] ר׳ יהודה [illegible] אחר [illegible]
[illegible] משום כך׳ אמ׳ לו [illegible] יעקב׳ אמ׳ [illegible]
[illegible] קח [illegible] דין [illegible] משפט [illegible]
אמ״ר [illegible] אמ׳ [illegible] לא [illegible] ממני׳ אמ׳ [illegible] לא [illegible]
[illegible] טובה [illegible] שנה׳ [illegible] עבר [illegible]
[illegible] עולם [illegible] אמ׳ הקב״ה [illegible] ורשות [illegible]
[illegible] כי [illegible] יושבו [illegible] כי [illegible] הגשמ׳

[illegible]

[illegible] כי [illegible] מה [illegible] שנאמר׳ [illegible] לפניו [illegible] שנ׳ היה
[illegible] עליו [illegible] ועשו [illegible] ובני [illegible]
והיו [illegible] משיח [illegible] עליו [illegible] ונפל [illegible]

[illegible]

[illegible]
כלל א׳ חלק ב׳

הקונים חוזר לפני הבית ושני רב יוסף אל תקרי ימינקותי׳ אלא ימינקותי׳ שוכני חרס שקיי״ע [illegible] ממשא ומתן [illegible]
והנה שטה הנפשים [illegible] שעל הראשון [illegible] [illegible] ואם [illegible] לפני הבית [illegible]
הפוחד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אלא [illegible] [illegible] [illegible]
לפני׳ אחר שנה שטה הנפשים קנה את [illegible] [illegible] [illegible] ויקבל [illegible] [illegible]
הן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ר׳ יוחנן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שוכני חרס שקיי״ע [illegible] [illegible] [illegible]
כמות [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
על [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] רב יוסף [illegible] [illegible]
אלא [illegible] שוכני חרס [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] א״ר יוחנן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

פרק ראשון

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] י״ב חדש לאחר י״ב חדש [illegible]

[illegible]

ער א
כלל א חלק

כל חיוב לישראל שעשה קחס · א"ל ריבה דיהוה נבריח מניחי · א"ל חבקוק [illegible] כל יונה [illegible] ליה ורייני ליה [illegible] ועבדי
קשייה יתיב [illegible] · א"ל לחזקיה לבשה [illegible] · א"ל יוחנן [illegible] עלמא · א"ל ישראל · וירקו [illegible] נכו · א"ל [illegible] אנונים
ועונתם פלשתך לעשות · א"ל רינה דיהוה נבריח מניחי · א"ל [illegible] · א"ל חיל חזקיה לשו [illegible] · א"ל יוחנן חסי בבתי
עלמא · א"ל ישראל · וירקו לחומק [illegible] · א"ל [illegible] שאקרום · ולא [illegible] בנינן · א"ל [illegible] דקהות ·
נבריח מניחי · א"ל [illegible] · א"ל [illegible] נמן [illegible] ישראל לעבריי ·
חיוור העולם · והן [illegible] פי יהודה · ר' עקיבא [illegible] יהודה [illegible] עונה רבה [illegible]
ולא קוק [illegible] · א"ל [illegible] · א"ל [illegible] עבירה [illegible] ועמי [illegible]
[illegible] · א"ל ר' עקיבא [illegible] · א"ל [illegible] ליה [illegible]
וחברי ליה [illegible] · א"ל [illegible] · א"ל ר' עקיבא [illegible]
[illegible] · א"ל [illegible] · א"ל [illegible] ליה [illegible]
[illegible] · א"ל [illegible] · א"ל [illegible]
עד [illegible] · א"ל [illegible] · א"ל ר' עקיבא [illegible] ליה · א"ל [illegible]
[illegible] מעשה בר' עקיבא [illegible]
[illegible] ר' עקיבא [illegible]
[illegible]
[illegible] · א"ל [illegible]
[illegible] · א"ל [illegible]
[illegible] · א"ל [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] · א"ל [illegible] ר' עקיבא [illegible]
[illegible]
[illegible] ר' עקיבא [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ר' עקיבא [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] · א"ל [illegible]
[illegible] · א"ל [illegible]
[illegible]

[illegible]

פרק שני

[illegible]

[illegible]

הכלל השני

[illegible]

החלק הראשון

פרק ראשון

[illegible]

פרק [illegible] חד׳ לו׳ מעשים קשה של [illegible] מעשים של עריות שזה נראה בהם [illegible] וזה [illegible]
ומה [illegible] לשון קשה [illegible] האחן [illegible] בעריות [illegible] למעשי [illegible]
[illegible] קשה [illegible] ולא [illegible] שלבן [illegible] לאדם [illegible]
[illegible] שלשה [illegible]

פרק שני

מה יש לו לאדם להרחיק עצמו מן [illegible]
[illegible]
[illegible] נפשו [illegible] נפשו [illegible]
נפש [illegible] נפשו [illegible]
[illegible] נפשו [illegible] נפש
[illegible] נפש [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] נפשו [illegible]
[illegible] נפשו [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ר׳ יוחנן [illegible] בן זכאי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ר׳ אליעזר בן יעקב [illegible]

שונן

שלמים שחטה והפסח והכריש מיתה חלה סמני יצבך אין זה יצבך את מעון שנה ונעשה כבר זקן ״ והעוף שרוב השלש
שבשלים מן הקדש מפורש׳ והקדש שמונים מחוסרין שחיטה מן ועשה יומו ורוב הקשים שאינו כשאינו עליון
שנראית׳ וכלן מחמת שאין ידוע ונמצא הני נמי מחוסר סמנים׳ כמו שהוא מתחילתו׳ א״ר שמעון מפיקה נמי נמצא מחוסר מסבתו
מוקדה׳ נמצא מחוסר כמה הויות להוראה הויות אות מבעטן לשדי קני שקוח מחוסר שלה והלכה מה כלל השנים חסר
״ חלבן יוצאין׳ מכאן שקדשים מסורים בכך׳ ולא כמין שחיטה מסורים בכך׳ חכמים מורה בדבר חמנה מן נגיח ראיה
רב חמנא מן נגיח מעין לחכמים שקיח מורה שנה וכן השנה לא חכמים אמין׳ חכמה אמין יותר מחוייב ומי חתה
מחייב חכמה בני׳ נחית רבנן הסח לא יוחס ענייך׳ לא ליחייב במעשה חכמה׳ יונה הבא הזה ביה מה״ בא הזה
מני אחד לעני׳ אחד רבנן ומעשה דאוחס ביה מנשיא׳ הנשאל מנחם בן יאיר ראוי לו כמו שהנחלו קנה אחד׳
חכמים מני חסורה׳ וחכמי שמעו שעשה מורה בהם שחיה השמיעה וכן קני לבטח דחהם׳ מלוח דברוהם כל זוזי וחבמ שעבר
אוי יהודה׳ דבכמה זמן מיוחד ושנים מן חוררה להוציא נמי ואל אחד רשבי את מיתבנה׳ והכתוב שלם עם סבן מחייה השלש
לא יעשה שלא של שלא מסכת לא יוחנה לעדך לבין עצמו׳ מתוך ולכך יאמר מליקה אחת ואחר לאחד הם בגדה׳ אמר רבה
מי יהודה אמר רב יוסף לעבדיהם שאין מסמין׳ דליהם במה מתכוונת שלם לה לעבם נשיה את כמין יקר חטים לאחר שקנה א׳
אבל באין לכתב מן להוצא מכה יש לא לא לבשרין התם׳

פרק שני

השוחט לשני כשאחד בבהמה
כמעט׳ חכם הוא לא היה לישראל כבהמה יעשו סמנים׳ מושנה א׳ זהו השוחט המקיר שמעון בן לעזר
אמר בלא מניחים לשחוט ומעלה חוץ כלה דבר בנטן הסמנ׳ אחד מסמנו לא יבא כשך וגו אין למרה אבל מלוי הכוה אין אמתו שנין
והא דאחד ואחד לא חותך וחתימתו׳ א״ר שלא הלא מחמתו שחין ושנין ויתעו לא להלוטין וחיים עלם׳ ואחרי עלה מכבה רש
קונו בשן וכסף לשון לאיזה קנה׳ יען היה חותך לזה אחד הכשר רעלם׳ וש יחשוב אחד שקונה מורה הוא מבירו לעו שמש
הם שלשי לעולם לישראל נברר ב׳ יותר בדעה יותר מגלגו סמנים׳ קדש׳ אמר רבה לשה לא מחוסר׳ יצחו מוזרים כתב
יפחה מורים טעמה בה חותם מורים מן שקלוב׳ אמר הכה יתנו קוח שמשמשו׳ מורים כן שפה של בבור לשונה שחיטה של
סבור אמו קוח שעמד לשחיטה אחר שחולה משרשו קני ומעלה חוץ כבהמה בשל ועדיין מעשן משקלתה מלבן ושוחט כסף׳
ודמי שהולך קל חילן ואחת התלבשה׳ ומיה קרויה שנשחטים של תלוי כמסה כתנינו׳ קדש הכיח א״ר יוסי מן וריה סליה
מרויה שנשחטים של תלוי מסכת חוסקיות לחפש התנה ודעמו עם לעדיו והמעונים ריו ומיר וקלמוס ונשים וטובה בן שער
זה כאשה ישרת ותנאי תבוה מעוקלים זו דבר מאמר זו דברים ואמר לה ונבלה סמנים׳ קדש כן אחת יש הכיה שוקת
סבר עקן שבט לגוה המתין ולשנים לו חוזן׳ ואחת נשאר שהלבות זה הכיה מורקיה׳ ויש הכיה אחת הכא עיק ומען וקיה
משלב עד רוחן׳ ואחת נשבל שהלות שקו ומשרש כאשה הוא זה הכיה לא חזה ר׳ שמעון קונה יש התעברים׳ כתב
ש׳ אחרונה דעתם קיש הלכות כח מחלקים תלות׳ ואחרי עלה בגמ׳ התוספ׳ א״ר שמעון מן מנוסה מחוסרו מנה וקנית
הקדשים לו עולם׳ אלא בדבר אחר יען אחד עבר אחור׳ ובמה שחוטבן שיקריחין ומפרילין סמנים׳ קדש השחוט שמעון אומ׳
אלו דתם יהיה מרימה שיקריחין ומפרילין׳ ולא עשר אלה ששנין משה כתב׳ חמם ולדתה אחולה אחוריו שעולה קיף ונעשה
דתנן מעק כיוח יש דבר לא היה סהבו׳ ונעשה שומר לקח סמנים׳ מן מתחה כל קיומו אחד הכשוטה׳ אמר מורם כיון ה
ואני הבור מקטי ונחיה ני ופקינו שנים עלו׳ קחתו מות יעבור הכתוב ונשפח סבר וקשה נעשה מן לשקטין
חוקה אלה כל שקל עשה מחוכו דרישה׳ מה כתב אחריו שמבני״ במוון יעקב מוס סלו׳ לתת כל נעשים וחסרו
לאחור משועה׳ ועתה כשבון מורה אך זמן ושל בבעטן שחט יום כל התולן אין לקם תשובה׳ והסלה יחזרו עד שיהיה כדב

[illegible] על הבריות שאינו חוטא [illegible] וחייב [illegible] ושבח [illegible] עם [illegible] קבלבן [illegible] שאחריו אין מקבלין [illegible] ולא [illegible] מקבלין [illegible] חכמים [illegible] אמ׳ ר׳ יוחנן [illegible] לעשות תשובה [illegible] עשה תשובה [illegible] אין [illegible] עשה תשובה [illegible] מקבלין [illegible] ולא [illegible] מקבלין [illegible] לפני [illegible] ועל ידי [illegible] עד [illegible]״

פרק רביעי

[illegible] שיזהר [illegible] לשמור [illegible] שהוא [illegible] שלא יקח הדיין שוחד אפי׳ [illegible] שלא יטה שהשוחד [illegible] יעור עינים ועכ׳ נכתב פסוק זה [illegible] אחר פסוק לא תטה משפט [illegible] השוחד [illegible] ולא [illegible] תקח שוחד [illegible] שיחשוב [illegible] שלא יטה הדין [illegible] כי השוחד יעור פקחים וגו׳ ואפי׳ [illegible] ולא תקח שוחד [illegible] ואין צריך [illegible] ויסלף דברי צדיקים ואין [illegible] ונוטל שוחד [illegible] השוחד [illegible] שלא יקבל [illegible] השוחד יעור עיני חכמים [illegible] ויסלף דברי צדיקים [illegible] השוחד יעור עיני חכמים [illegible] ויסלף דברי צדיקים [illegible] מקבל שוחד אינו נפטר מן העולם [illegible] השוחד [illegible] שקטן [illegible] כי השוחד יעור [illegible] שוחד ולא [illegible] עד [illegible] ואין רואה חובה לעצמו ולא [illegible] שוחד ולא [illegible] שוחד [illegible] אפי׳ שוחד דברים [illegible] אמ׳ [illegible] ליה [illegible] פסילנא [illegible] שוחד [illegible] אינו [illegible] שמואל הוה עבר במברא [illegible] יהב ליה ידא. א״ל מאי עבידתך. א״ל דינא אית לי. א״ל פסילנא לך לדינא. ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי הוה רגיל אריסיה דהוה מייתי ליה [illegible] מעלי שבתא [illegible] א״ל [illegible] א״ל דינא אית לי [illegible] לא קביל מיניה. א״ל פסילנא לך לדינא [illegible] שוחד [illegible] מקבל שוחד [illegible]״ ר׳ ישמעאל בן אלישע הוה ההוא [illegible] א״ל מהיכא את [illegible] א״ל [illegible] א״ל דינא אית לי. ואחריה [illegible] לא קביל מיניה. א״ל פסילנא לך לדינא. א״ל [illegible] א״ל [illegible]

[illegible]

פרק חמישי

[illegible]

פרק ששי

[illegible]

מהשתא עד דיתיב תענית לתעניתא· ר' יוחנן הוה פסק ומיסר נביעך ועקרו ליה [illegible] לדהבין אמר [illegible]
חזייה דקביעה סעודתיה אמר אחוה קא מהדר [illegible] דר' יוח' [illegible] אמר ליה ר' יוח' [illegible]
[illegible] יקיטתא מחכו מינשי· אמר ליה לאו אחוה קא מהדר· את [illegible] הוה [illegible] עד דקם [illegible]
מעשיו [illegible] עבדא [illegible] עבדא [illegible] ויסכן [illegible] תלמידו [illegible]
אתחבר [illegible] יצתה [illegible] וחזי [illegible] ושב [illegible] ליה· קמ"ל הוה
[illegible] קם [illegible] חלשה דעתיה [illegible] מדרשא· קמ"ל [illegible] סכינא
[illegible] וחלש [illegible] כל [illegible] ר' יוחנן לבתר [illegible]
[illegible] ורב יהודה [illegible] ר' [illegible]
[illegible] אמר [illegible] לאחר [illegible]
חבירו [illegible] מן השמים·

החלק השני

הכולל העונות שיש בהם שני פרקים·

פרק ראשון

הקדים אותו [illegible] בכל
לבחור בטוב ולמאוס ברע· כדי
שלא יהא נמשך [illegible] שהיו [illegible] לבחור בין טוב לרע את [illegible] ועשיית [illegible] כללים ולהתעסק בכל
מקום [illegible] להיות [illegible] שלא להוציאו מן הכח [illegible] שיתעסק לו [illegible] ביום מותו
כי שיראה [illegible] לעמוד ולשמור [illegible] ולהיות [illegible] דרכי [illegible]
הכח· ועוד [illegible]
עבירה [illegible] ועוד [illegible]
[illegible] לבוא [illegible] שנים [illegible] לבקר [illegible]
[illegible] חובל [illegible] לעבודת הקב"ה [illegible] את [illegible]
[illegible] בזמן [illegible] כי [illegible] שלא [illegible] את [illegible]
מן העולם הזה את [illegible] ושהיה [illegible]
[illegible] יחיד [illegible] ר' [illegible]
[illegible] שאינו [illegible] כל [illegible]
[illegible] על [illegible] ונשוא [illegible]
[illegible] שיענשו [illegible] כל [illegible] אבל [illegible]
[illegible] ולא יחשוב [illegible] את [illegible]
[illegible] לדבק [illegible]
אבל [illegible] יכולים [illegible]
[illegible] שיהיה [illegible] בגרונו [illegible]
[illegible] לפי [illegible] ואחר
[illegible] בן סורר ומורה
[illegible] כי יוסי
[illegible] ויסקל את [illegible]
סורר ומורה [illegible]
[illegible] לשלם [illegible] ·

אם לא [illegible] ימים ושלא תקוה [illegible] לא שמחה'' ונמצא לרשעים הנאה להם והנאה לעולם. ובהיפך רשעים
ורעה לעולם. שיש לרשעים רעה להם ורעה לעולם. וצדיקים טובה להם וטובה לעולם. יותר לרשעים טובה להם ורעה לעולם -
וצדיקים רעה להם ורעה לעולם. [illegible] חז'' [illegible] 'אחרית'' [illegible] צדיקים [illegible] 'אחרית'' [illegible]
זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל ארבעים סאה [illegible] ויש צדיקים [illegible] זה חזקיהו [illegible] שהיה

פרק ב''

אוכל בשר [illegible] ועשה הוסיף שלמה [illegible] רשעים [illegible] למעשה הרשעים''
היין הוא [illegible] היין [illegible] בחוטן
ושמחה [illegible] וכל הרשע
[illegible] וצורך
[illegible] ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלו. וירא חם
אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית -
ויכסו את ערות אביהם. וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. ויאמר ארור כנען. [illegible] ארור כנען -
[illegible] וירא חם אבי כנען [illegible] ויחל נח
[illegible] ויחל
איש האדמה [illegible]
[illegible] אלא יין. ר' יהודה אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. ר' נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר
שנתקלקלו בו נתקנו [illegible] ויתפרו עלה תאנה [illegible]
[illegible] כי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] יש לו [illegible] לבור''

קהלת קהלת

פרק ראשון

[illegible] ויש בו ז' הבלים''

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

פרק שני

[illegible]

[illegible]

[illegible]

פרק ג׳ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ואי בעי' אימא [illegible] ואיבעי' אימא [illegible]

[illegible] ואי בעי' אימא [illegible]

[illegible] מעשרה ולמעלה מותר מעשרה ולמטה אסור [illegible]

[illegible]

ע״א
כלל נאלם נ

ה' עלבן יהמורו המושלים במו חשמן· המושלים בגו המעפילים בכנפים· סמו חשמן סמו ונחשוב חשמנין של עולם
המפרד ועוה סנך ספיה· ושכר עבירה סוכן הספיה· הבנה ותבונן חס אותה עשיקם הבנה בעולם הזה ונבין
בעה· עד סיוון חם ועשים אדם שנעו כנגד זה שיהלך אחר שילך עתה יהיה סם אחריו כי אשינתה יאתסנן הגבה
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

שעשה לה [illegible]· הלך ובכה אחריה על מצוה שהלכה ממנו עד בחורים שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם
אר' יוחנן תקפו של יוסף ענותנותו של בועז [illegible] ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת אמר רב יהודה שנעשה בשרו כראשי
לפתות· תקפו של בועז ענותנותו של פלטי בן ליש [illegible] אר' יוח' מאי דכת' רבות בנות עשו חיל ואת
עלית על כולנה זה פלטי בן ליש· אר' שמואל בר נחמני אר' יונתן שקר החן והבל היופי [illegible]
תתהלל זה פלטי בן ליש· [illegible]
[illegible]

פרק חלק·

[illegible]

[illegible]

[illegible] עומם׳ ויראו בני האדם [illegible] ויאמר יי׳ [illegible] ומען כחות
[illegible] חכורים [illegible] עליו [illegible] אמר ר׳ יהודה כי [illegible]
[illegible] אחד יעשה [illegible]
[illegible] חכורים אבו ואחיו [illegible] ועליו
[illegible] חכור מקבל אביו ואחיו וזה [illegible] בן [illegible] וכן [illegible] והסת על
[illegible] להם [illegible]
[illegible] ועבירה [illegible] כי [illegible]
[illegible]
[illegible] לא [illegible] על [illegible]
[illegible] אין [illegible] שלא [illegible] זקב [illegible]
[illegible] ואין [illegible]
[illegible] כי [illegible] את [illegible]
[illegible] לא [illegible]
[illegible] ייחוד כי שלא יבא לידי [illegible] כי שלא יבא לידי עבירה״

פרק שני

[illegible] שלא יעשה [illegible]
[illegible] אמר רבי זעירא [illegible] אמר רב [illegible] ישראל
[illegible] או [illegible] ישראל [illegible] וכן [illegible]
[illegible]
[illegible] או [illegible] ישראל שלא [illegible]
[illegible] או [illegible] ישראל [illegible]
[illegible] שלא [illegible]
[illegible] ועל [illegible]
[illegible] אמר רבי יהודה [illegible] לידי [illegible]
[illegible] אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ולא אלהי דוד׳ [illegible]
[illegible]
[illegible] אמר רבי יהודה אמר רב [illegible]
[illegible] יוחנן [illegible]
[illegible]
[illegible] וישלח דוד
[illegible] על הייחוד כי שלא
[illegible] לא [illegible] אחד [illegible]

עם שני אנשים ר' שמעון אומ' אף איש אחד מתייחד עם שתי נשים בזמן שאשתו עמו וישן עמהם בפונדקי מפני
שאשתו משמרתו· מתייחד אדם עם אמו ועם בתו וישן עמהם בקירוב בשר· ואם הגדילו זו ישנה בכסותה וזה ישן בכסותו·
לא ילמד רווק סופרים· ולא תלמד אשה סופרים· ר' אליעזר אומ' אף מי שאין עמו אשה לא ילמד סופרים· ר' יהודה אומ'
לא ירעה רווק בהמה לא יישנו שני רווקים בטלית אחד וחכמים מתירי'· כל שעסקיו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים ולא
ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים· ואמרי' עלה בגמ' לא יתייחד איש אחד עם שתי נשים· מ"ט דתנא דבי אליהו הואי'
ונשים דעתן קלה ואמרי' עליה אמ' רב מלקין על הייחוד ואין אוסרין על הייחוד· ואמרי' עלה אמ' רב אשה שבעלה בעיר
אין חוששין לה משום ייחוד· רב ביבי איקלע לבי רב יוסף בתר דכרך ריפתא אמ' להו לשמעיה אזילו שקול דרגא ∴
מתותי ביבי· והא תנן שבעלה בעיר אין חוששין לה משום ייחוד· שאני רב ביבי [illegible] ונפק ביה' [illegible] עליה
הנך שבייתא דאתיין לנהרדעא אסקינהו לבי רב עמרם חסידא בההיא דקא חלפא חדא מינייהו נפל נהורא באיפומא
שקליה רב עמרם לדרגא [illegible] ואזיל כי מטא לפלגא דרגא רמא קלא [illegible] נורא בי עמרם אתו רבנן אמרו
ליה כסיפתינן· אמ' להו מוטב דתכספו מינאי בהאי עלמא ולא תכספו מינאי לעלמ' דאתי· אשבעיה ליצריה דיפוק מיניה ונפק
מיניה כי עמודא דנורא· א"ל חזי דאת נורא ואנא בישרא ואנא עדיפנא מינך· ר' מאיר הוה מתלוצץ בעוברי עבירה· יומא
חד אידמי ליה כאיתתא בעברא דנהרא· לא הוה מברא נקט מצרא וקא עבר ואזיל כי מטא לפלגא מיצרא שבקיה
א"ל אי לאו דמכרזי עלך ברקיעא הזהרו בר' מאיר ותורתו שויתה לדמך תרי מעי· ר' עקיבא הוה מתלוצץ בעוברי עביר'
יומא חד אידמי ליה כאיתתא בריש דיקלא נקטיה לדיקלא וקא סליק ואזיל כי מטא לפלגא דיקלא שבקיה אמ'
אי לאו דמכרזי עלך ברקיעא הזהרו בר' עקיבא ותורתו שויתיה לדמך תרתי מעי· פלימו הוה רגיל דאמר גירא בעיניה
דשטן· יומא חד מעלי יומא דכפורי הוה אידמי ליה כעניא אתא קרא אבבא אפקו ליה ריפתא· א"ל יומא כי האי
כ"ע מגואי ואנא אבראי· עיילוהו· אמ' להו יומא כהאי כ"ע בסעודה ואנא לחודאי· אייתוה אותבוה אתכא· מלא נפשיה שיחני
וכיבי· אמרו ליה תיב שפיר· יהבו ליה כסא ומלא [illegible] נזפו ביה· נקט נפשיה נפל· שמעינהו דאמרי פלימו
קטיל גברא· ערק ומטשא בבית הכסא· אזל נפל קמיה כיון דחזיה דקא מצטער גלי ליה נפשיה· א"ל מ"ט אמרת הכי· ואלא היכי
אימא· א"ל אימא רחמנא לגער ביה בשטן· ר' חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן דנפיל על אפיה הוה אמ' הרחמן יצילנו מיצר הרע·
יומא חד שמעתה דביתהו אמרה מכדי כמה שנים דפריש מינאי מ"ט אמ' הכי· יומא חד הוה קא גריס בגינתיה קשטה נפשה
חלפה ואתנייה קמיה· א"ל מאן את· אמרה אנא חרותא דהדרא מיומא· תבעה· אמרה ליה אייתי לי רומנא דבריש
צוציתא· שוור אזל אייתיה ניהלה· כי אתא לביתיה הוה קא שגרא דביתהו תנורא סליק ויתיב בגויה· אמרה ליה מאי האי· א"ל
הכי והכי הוה מעשה· אמרה ליה אנא הואי· לא אשגח בה עד דיהבה ליה סימנא· א"ל אנא מיהא לאיסורא איכוונית· כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה
עד שמת   מיתה· [illegible] תניא אישה הפרם וי"י יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזירות ושמע
בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים וכשהיה מגיע ר' עקיבא אצל פסוק זה היה
בוכה ואו' מה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה אמרה תורה צריך כפרה וסליחה מי שנתכוין לאכול בשר
חזיר עאכ"ו· כיוצא בדבר אתה אומ' ולא ידע ואשם ונשא עונו מה הכת' מדבר מי שנתכוון לאכול בשר שומן ועלה בידו
חלב· מי שנתכוון לאכול חלב עאכ"ו· איסי בן יהודה אומ' על דבר זה ידוו כל הדווים· ולא האנשים [illegible]
החוטא שאחרי הנשים [illegible] במדבר [illegible] והוה מצטער לבתר עבירה [illegible]
[illegible] של נשים קלה ובכולה [illegible] ר' [illegible] עיר

ט״א
[illegible]

חד' משום ומשנה המדריך שהיה אחד [illegible] לבנה עלמא שאמרו ז"ל [illegible] סקלה והולה חייך מוטב להורות
לבריקם. ונתנה לאחר מתלמידיו לנסותה לדור עשירה, והקפיד בה ימים רבים עד שנתגלגלה ונסתייעה הדבר אחר
שמיה ועשה [illegible] המשנה בסופה. ולמו לוקח בייחוד שנה שלא אחד בייחוד ספריך כמו שאמרו עלמא שהיו בעלה מר עם רב' אמי
אחרים ספרים כמו שמצינו בספר נמול. אמ' ר' יהודה אמ' רב [illegible] שנה נגרו עלה לייחוד ועל הפסוק יחיד ואוריתה
קאמ'. אמ' ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כדי לייחד מן התורה אותן שנה' כי ישכב אחיך בן אמך וכו' בן חמש ומסית
בן אבי חיים ומסית שלא נעו לך בן ואחר [illegible] ואין אחר ואחר [illegible] כלה העבירה שסתירה אינו על ייחוד של הפסוק עכ"ל
הכות לרי נבון ישבר התורה ויעבודה ויקח עשה גבול מתלמידי לנוס עשה חנוך. ונב' כמו ימיה הפקוקי. ר' שמעון בר
אומ' הרי הוא אומ' רק חזק לבלתי אכל הדם. ואומ' לא התלמוש למען ייטב לך ולבניך אחריך ומה הם הדם שאין נפשו של
אדם [illegible] בעבירה שעשו של אדם [illegible] והמחזיק התורה שאדם שנכבש שזוכה לו ולדורותיו
עד סוף כל הדורות:

פרק שביעי

אמנם שיוכל להקדים מעשה שעשיו אם יתחייל שמרו ולמסרו מתחילה
עבודתו יקח לו בנפשו לענות לכל דבר שיתכוה. אמר חז"ל יהא כדי יתן נתחילה וימשך אחר
יהלחין [illegible] כבד עליו ויקשה מלעשותו ויהא גובר עליו [illegible] כמו שאמרו בפסוק [illegible]. אמ' ר' יוסי מתחילה יצר
הרע דומה לחוט של עכביש ולבסוף דומה כעבות העגלה שנא' הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה.
ונסי נמי [illegible] אדם הבנה מלך [illegible] שאדם [illegible] יולין [illegible] אחר לבו אחר לעוונה ואחר לבו רשעות. מה כתיב
לה הכנה [illegible] שלא [illegible] גם בסופיה [illegible] הם נמי לא שליט בו יצר הרע [illegible] את כל
אמנם [illegible] אמ' ר' שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי לעולם שהיצר עובר על האדם ואינו מניחו לעשות רצון קונו
[illegible] שבו. ואמרו עליה בפ' הרואה ר' יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר הטוב שופטן שנא' ולבי חלל בקרבי. רשעים יצר הרע
שופטן שנא' נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו'. בינונים זה וזה שופטן שנא' כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו. ואם
יתגבר יצרו על האדם יטול בו [illegible]. ועל זה היו [illegible] רבים כמו שא' בפ' [illegible] שאמרו ז' שמות יש לו ליצר
הרע. הקב"ה קראו רע שנא' כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משה קראו ערל שנא' ומלתם את ערלת לבבכם. דוד קראו טמא
שנא' לב טהור ברא לי אלהים, מכלל דאיכא טמא. שלמה קראו שונא שנא' אם רעב שונאך האכילהו לחם [illegible]
אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך, אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. ישעיה קראו מכשול שנא' הרימו מכשול מדרך עמי.
יחזקאל קראו אבן שנא' והסירותי את לב האבן מבשרכם. יואל קראו צפוני שנא' ואת הצפוני ארחיק מעליכם [illegible]
[illegible] ושאר כלם של אדם. [illegible] ומודה למקום [illegible] ליקח [illegible]
אלהים [illegible] והכל [illegible] שמעשה אין [illegible] העולם
ומהנה בפרק [illegible] אחר אחר. [illegible] כמו שעשה [illegible] להקות [illegible] לו
להיות [illegible] אחר חייל [illegible] הלכה [illegible]
מהדי [illegible] ליד
ההוא [illegible] אמ' חז"ל [illegible]
[illegible] לא היה יכול לו [illegible] לא ישבו
[illegible] אחר ישו [illegible] שנה
[illegible] עבדו ואחריהם יהיה [illegible] קורין

לשקדת מינן · בתחלה קוראו הלך · ולבסוף אורח ולבסוף קוראו איש שנא׳ ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת
מעתין ומבקרו לעשות לאורח הבא לו ויקח את כבשת האיש הרש וישלחים קבחלי ובפי שמי נפרין מותשין רכב
יהודה משמחות מותשמניה חלל כו ות חורו חבירין שלחם מעשיסם כחי בקדמיה · והתוחבו של חתם מחלוי ייר
קינאה בסרי יקיה סנפסי מפהחליל ונפסק ליקידוסין · הקנת רבי לישראלבי לס פנעבך מינולזק משסק ולפי
קידוש חסתבן קית נמוח חם בדל קוח יותפכן שנה קלחסק דסרי ימש טוס״ו ונפטיש יותן מלבי · חס
הוא חכם נמוח שנה חכמים שחקו מיס · ונב נבך לחס טיקף חהינו ויינמחינו ומה מכבד נשיה
ומוק יבקתן שנה סנב סי סנקה מעמור קדין · חר״ב חלבא חוסה יבנ ונחשק עליו סתלו
סכבו לישי משכשלמה בשנה ונבק שנה ונסחתיה יכבכו נבי · חר״ב חלבא היקרין נעלה
שבר שלה פני · מנחה עסר מנחה כיון · חבל מי שרעת שמלה מועלה עליו הכתוב
כאו קקריכבא הקרבמוהמש שנה ונבכי · אדים רוח קעבה ולא עד שאחסתין
הפלהשוחסה שג לב נשמר ונסה אדים לת הבוק · ואם אינו יכול לשמור
יעלה ממקומו ולא ימח לכי חלל הגס סנבסי · נפרין מותשין ר׳ אלעאי
הזקן אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין
מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה
מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא
וחנופי שבכשלש הוה חמיק · ער קרעה
כחוט קשעה לפי שחורבנין ולא
ומשבין אותו מברסי סכך
דסכסו · חתסמל לשלש
יכבו אדם יצר קטנו בשלו ער קרעה שני קתן ולא הסעיחו · והשנים עזיה לקם סהר מאנה נבוק
לפי שאין סרחם לעשות עד שיתעבר עליהם · ונב אינם ימלא שיוו חבל לשעה לבא עיק
שנער הער קרעתו אין לפי שקנה יסיר לב האבן ויתום לב בשר ירמיה להם סהכן לפי
שהצדיקים יש להם אחרת בפני קאלשרוק שנשו עוון בלא דיקם עד שבכבו אותן ובלה העניך
וחבירו יצרו נבול ממנו יחח להם שהקהקה נביה באהרת שאינם אביסים קאלחריה שון
שמוהין עושין הראשונה והשניה לפי שלא נשנעו בשוהל זה להם הטבעו וקין שלמים אהב
עבי ידיה להם עולך אהביו והמיותו לב קרקון ונב יחוה להם כחוט השערה סנבסי סך
הוא אמר יקונב · לעתיד לבא מביאו הקב״ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני
הרשעים · צדיקים נדמה להם כהר גבוה והרשעים נדמה להם כחוט השערה · הללו בוכין
והללו בוכין · צדיקים בוכים ואומרים היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה · ורשעים בוכים
ואומרים היאך לא יכולנו לכבוש חוט השערה הזה · ואף הקב״ה תמה עמהם שנא׳ כי
יפלא בעיני שארית העם הזה · גם בעיני יפלא נאם יי׳ צבאות · תם תם תם

הכלל השני

הכבוד ויש בו שני חלקים · החלק הראשון [illegible]
החלק הב׳ [illegible] לשררות · החלק הראשון [illegible]
ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

הגדולה לאדם [illegible] מסבבת [illegible] בני אדם [illegible] מן [illegible]
[illegible] מן [illegible] יתלוננו עליו והוא [illegible] עליהם ומפחיד
[illegible] כמו שאמ׳ [illegible]
הגדולה [illegible] שלא [illegible] טובה [illegible]
קודם [illegible] אמ׳ רבי יהודה אמ׳ רב מפני מה [illegible] יוסף
קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות עליהם · [illegible] אוי לה לרבנות שמקברת את
בעליה שאין לך [illegible] נביא שלא קבר [illegible] חזון ישעיהו בן אמוץ [illegible]
אמ׳ רבי יהודה שלשה דברים מקצרין ימיו של אדם · [illegible] ספר תורה לקרות [illegible]
וכוס של ברכה [illegible] והמנהיג עצמו ברבנות [illegible] חנינא מפני מה
יוסף קודם אחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות על אחיו · [illegible]
[illegible]
[illegible] שלשה הקב״ה מכריז עליהם [illegible]
[illegible] פרנס [illegible] על הצבור [illegible] אין מעמידין פרנס
על הצבור [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ישראל [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] אמ׳ רבי יהודה [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

פרק שני

יש גאולה אחרת שאמרנו [illegible] גאולה מוחלטת [illegible] שלא תהיה [illegible] לפרס לעבור אחריך
ואם [illegible] אחריה היא [illegible] והיא [illegible] שעמו הקב"ה [illegible] [illegible]
אמר שמואל שלש [illegible] נ"ש וכה' הלוי אומרים הלכה כמותו והלוי אומרים הלכה כמותו [illegible]
ואמרה להם [illegible] והלוי לדברי ר' [illegible] קיים [illegible] [illegible]
[illegible] ושונין דבריהם ודברי נ"ש. נ"ש [illegible] וכה' [illegible]. אמרת להם [illegible] [illegible]
כה' ש"ר' יוח' בן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ושולחין [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. לפיכך [illegible] [illegible] שעמו הקב"ה [illegible] [illegible]
[illegible]. וכל המחזור אחר גאולה גאולה [illegible] [illegible] וכל [illegible] [illegible] גאולה גאולה [illegible] אחריו. וכל [illegible] [illegible]
השנה השנה שאחריו. וכל [illegible] [illegible] השנה השנה [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] מעברין. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] ר' יוסף [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ר' ירמיה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] שעמו [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שנה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. ואם אחר כך הקב"ה [illegible] שנה [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שנה
שעמו [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ואם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
הקב"ה [illegible] [illegible] [illegible] שנה [illegible] [illegible] [illegible]. ואם [illegible] אמר רב הונא
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ולא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ולא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. וכן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. אמר ר' יוח' [illegible] ר' שמעון בן יוחאי. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

החלק השני

פרק א

הקב"ה למען שמו הגדול [illegible] [illegible]
הגיד עם בני ישראל [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] המלך [illegible]

כלל ב׳ [illegible]

טוב על שמע שאין עוברים חוטם לפניהם כל עברו ויום ג׳ בתשרי [illegible] לא מאסתים בימי כשדים

שהעמידו להם חנניה מישאל ועזריה· ולא געלתים בימי יונים שהעמידו להם שמעון הצדיק ומתתיה בן יוחנן כ״ג·

לכלותם בימי המן שהעמידו להם מרדכי ואסתר· להפר בריתם בימי פרסיים שהעמידו להם של בית רבי וחכמי דורות·

כי אני י״י אלהיהם לעתיד לבא· עליכן כל העוסקים [illegible] טוב [illegible] ישראל [illegible] ויענו״·

[illegible] מן [illegible] מפני [illegible] ולמגוף [illegible]

וחייו [illegible] וחי [illegible] על הקבר [illegible] מפני [illegible] יה״ל [illegible]

על הקבר [illegible] ולעשות [illegible] כי [illegible] לפני [illegible] עמוד [illegible]

[illegible] מפני [illegible] בן [illegible] יהודה הנשיא [illegible] יהודה [illegible] [illegible]

[illegible] שאין [illegible] לסוף [illegible] עשרים [illegible] לשום שמים

[illegible] מלכי [illegible] מעשה [illegible] שאמר [illegible]

[illegible] לא [illegible] יתמיד [illegible]

[illegible] על [illegible] [illegible] זקני [illegible] שאין

[illegible] של [illegible]

[illegible] קדש [illegible] קדש [illegible] חכ״ג

[illegible] לשום שמים על כן טוב

לו [illegible] מן [illegible] י״י [illegible]

[illegible] מפני [illegible]

ועוד [illegible] הקב״ה [illegible] **חתימה**

[illegible] יהודה [illegible]

[illegible] עובדי [illegible] [illegible]

[illegible] עליהם [illegible] יעקב [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] שאין

יוסיפון [illegible] לעשות תשובה [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] לא יוכלו [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ר׳ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] מן

[illegible]

24

התורה מן הנביאים ומן הכתובים כיון שהוא רוצה לילך בה ימצאנו חוזר׳ מן התורה רבה לא הלך שיהא קורא לך
מהם׳ מן הנביאים וכתבי הקדש׳ [illegible] מלמד שאינו מעבירין כך הלך מן הכתובים [illegible] חוזר [illegible] וכו׳
[illegible] כפי זמן [illegible] לשנה [illegible] הגונה רבי ר׳ ישמעאל [illegible] אדם שיהיה [illegible]
[illegible] למכור עצמו [illegible] עד [illegible] אבל [illegible] כדי שתהא בהם [illegible]
ואמרי׳ [illegible] אדם [illegible] עמו [illegible] תורה רבה׳ [illegible]
[illegible] תורה [illegible] ת״ר [illegible] אדם [illegible] תורה [illegible] אדם [illegible]
עמו [illegible] תורה [illegible] אדם [illegible] עמו [illegible] תורה [illegible]
[illegible] תורה [illegible] מצוה [illegible] אבל [illegible] מוטב [illegible]
[illegible] על [illegible] אשה [illegible] מן [illegible] ואם [illegible]
[illegible] שני [illegible] עשר [illegible]
[illegible] שלא [illegible] של [illegible] אשה [illegible]
[illegible] אדם [illegible] אל לא [illegible]
[illegible] ישראל [illegible] קדושים [illegible]
[illegible] והודעתם לבניך ולבני בניך [illegible]
[illegible] שלא היו [illegible] אלא [illegible]
[illegible] רבי יהודה [illegible] ריש לקיש [illegible] ולא [illegible] בעבודה [illegible]
[illegible] אשר [illegible] רבי [illegible]
[illegible] לאדם [illegible]
[illegible] ירושלם [illegible] שהיה [illegible]
[illegible] כל [illegible] טוב [illegible] לעולם [illegible]
[illegible] טוב [illegible] ואחר [illegible]
[illegible] אדם [illegible] שאין [illegible]
[illegible] לאדם [illegible] הדברים [illegible] ממונו [illegible]
[illegible] תורה [illegible] שני [illegible]
[illegible] היה [illegible] שעורים [illegible]
[illegible] טוב [illegible] ישראל [illegible]
[illegible] תורה [illegible]
[illegible] אחד [illegible]
[illegible] לא [illegible] אחר [illegible]
סוף [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] אחד׳ [illegible]
[illegible] לכל [illegible]
[illegible] לאדם [illegible]

עליהם יקרבנו ולא יעבור [illegible] יום הכפורים · ומה כל [illegible] רבנן תנ' ר' יוח' [illegible] · [illegible]
את האחרון · [illegible] כי [illegible] יקום [illegible] על רשעו [illegible] הדבר [illegible] · [illegible] —
[illegible] עביר [illegible] מקים עבירה [illegible] יקרבנו ולא יעבור [illegible] עבירה [illegible] יקרבנו ולא יעבור ר'
[illegible] מכל [illegible] זאת [illegible] לכפרה [illegible] לאחר [illegible] לכפרה [illegible] ח"ל
[illegible] ולא [illegible] חטא [illegible] עבירה [illegible] · [illegible]
[illegible] עבירה [illegible] עבירה [illegible] · [illegible]
[illegible] לתשובה [illegible] עבירות [illegible] · [illegible]
ח"ר יוח' [illegible] בן [illegible] עבירות [illegible] אדם [illegible] ולא
[illegible] יעבור ולא יקרבנו [illegible] · [illegible] עבירות [illegible] · [illegible] יום [illegible]
[illegible] עבירות [illegible] · [illegible] עבירות [illegible] · [illegible]
[illegible] · ח"ר יוחנן [illegible] ר' יוח' [illegible] · [illegible] עבירה [illegible] · [illegible]
כי [illegible] · ח"ר [illegible] · [illegible] עבירות [illegible]
[illegible] · [illegible] עבירות [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] עבירה [illegible] · [illegible]
[illegible] עבירות [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] עבירה [illegible] · [illegible]
[illegible] עבירות [illegible] · [illegible] עבירה [illegible]
[illegible] · [illegible] יום הכפורים · [illegible] ר' [illegible] בן [illegible]
ר' [illegible] בן [illegible] · [illegible] ר' [illegible] · [illegible] אחד [illegible] עבר אדם על מצות
עשה ועשה תשובה [illegible] · [illegible] עבר אדם על מצות
[illegible] תשובה [illegible] · [illegible] עבר אדם [illegible] ועשה תשו'
תשובה [illegible] · [illegible] יום הכפורים [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] אדם [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] צריך [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] התורה [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] שלמד התורה · [illegible] · [illegible]
[illegible] שלמד התורה [illegible] · [illegible] · [illegible]

[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]

ומחרין יבמו · ואם קודם [illegible] בשעת [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לפי שמונה [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] · ועל כן [illegible] ושיעבוד כל נכסי [illegible] [illegible] · כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בשעת [illegible] לו
[illegible] את [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] יעבוד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשיעבוד
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
קדוש קדש ואם קונה עצמו [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עצמו [illegible] כדי
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] · [illegible] אמרו עליו על ר' אלעזר בן דורדיא שלא ~
הניח זונה שלא בא עליה · שמע שיש זונה אחת בכרכי הים שהיתה נוטלת כיס דינרים בשכרה נטל כיס של דינרין והלך ועבר
עליה ז' נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה
הלך וישב בין הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים · אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנ' כי ההרים ימושו
והגבעות תמוטינה · אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנ'
כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה · אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים · אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש
על עצמנו שנ' וחפרה הלבנה ובושה החמה · אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים · אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש
על עצמנו שנ' ונמקו כל צבא השמים · אמר אין הדבר תלוי אלא בי · הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה
נשמתו · יצתה בת קול ואמרה ר' אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא · והא התם בעבירה הוה ומית התם
כיון דאביק ביה טובא כמינות דמיא · בכה ר' ואמ' יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים · וא"ר לא דיין שמקבלין
לבעלי תשובה אלא שקורין אותן רבי · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כד
[illegible] כל נכסי [illegible] [illegible] · כשחלה ר' יוסי בן קיסמא הלך ר' חנינא בן תרדיון לבקרו · א"ל חנינא אחי אי אתה יודע שאומה
זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני
שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר מונח לך בחיקך · א"ל מן השמים ירחמו · א"ל אני
אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו · תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ס"ת באש · א"ל רבי מה אני לעולם
הבא · א"ל כלום מעשה בא לידך · א"ל מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים · א"ל מחלקך יהא
חלקי ומגורלך יהא גורלי · אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפטר ר' יוסי בן קיסמא והלכו כל גדולי רומי ~
והספידוהו הספד גדול ובחזרתן מצאוהו לר' חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו
בחיקו הביאוהו וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור · והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום
על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה · אמרה לו בתו אבא אראך בכך · אמר לה אלמלא אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו
שאני נשרף וס"ת עמי מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני · אמרו לו תלמידיו ר' מה אתה רואה · א"ל גליון נשרפין
ואותיות פורחות באויר · אמרו לו אף אתה פתח פיך ותכנס בך האש · א"ל מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו · א"ל
קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא · א"ל הן ~
השבע לי · נשבע לו · מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו ויצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האש
יצאה בת קול ואמרה ר' חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין לחיי העולם הבא · בכה ר' ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת
ויש קונה עולמו בכמה שנים · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הוה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

להו לחשיבי מלכותא מי שעלתה שיחנא ברגלו יקטיענה ויחיה· אמ' להו קטיעה בר שלום לא חדא דלא מצית לכולהו ליהודאי
נבך דכת' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם יי'· ועוד דקרו לך מלכותא קטיעא· אמ' ליה מימר שפיר
קאמרת מיהו כל דזכי למלכא שדו ליה לקמוניא שדו ליה לקמוניא· חלילה כי נקטו ליה ואזלי אמרה ליה
ההיא מטרוניתא ווי ליה לשפינתא דאזלא בלא מכסא נפל על רישא דעורלתיה וקטעה אמ' יהבי רת
ומכסאי חלפית ועברית· כי קא שדו ליה אמ' כל נכסאי לר' עקיבא· יצא ר' עקיבא ודרש והיה
לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו· יצתה בת קול ואמרה קטיעה בר שלום
מזומן לחיי העה"ב· בכה ר' ואמ' יש קונה עולמו ~~[illegible]~~ בשעה
אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים·· יש קונה עולמו בשעה אחת
כשקטיעה בר שלום· ויש קונה עולמו בכמה שנים כגון
תלמונימוס· ונפשי עני לבו בתחלת העבודה הנ׳ית
כשתרש עורתי ונסכמו תחת הקדש בידך מייך
על כן להרים בם חותמי הזמן נשער
סביב הירכסים· לבי כלה יש
לי השם לבן ישר ויחיק
אין חי' העולם קל
ורוח טללי ישעיר
תמיד קדוש
נחתם

שיחמוד חיי הקנ׳ף יתשובתך ימיו כצל עובר· ועוב למנוחתו לעדן קודם
כי יזמן ניחיה לעולם נחשב ניאלף סי׳חיה נעמי זמן מועטא ויקרום אחרונלני
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

26

קנר קסט נסל״

[illegible] לשמירה כללים״ הכלל הח׳ [illegible] שלא [illegible]״ הכלל הב׳ שלא ידבר שקר״
הכלל הג׳ שלא יקנא״ הכלל הד׳ שלא יספר לשון הרע״ הכלל הה׳ שלא ילבין פני חבירו ברבים״ הכלל הו׳ שלא ישיח בשיחת
[illegible]״ הכלל הז׳ שלא [illegible]״ הכלל הח׳ שלא [illegible]״ הכלל הט׳ שלא ידבר עם [illegible] לבטלה״
הכלל הי׳ שלא [illegible]״

הקדמה

[illegible]

כלל [illegible] שלא ישב במושב לצים ונחלק לשני חלקים·· החלק הא' [illegible] לעצת מכל אדם·· החלק הב'
[illegible] [illegible] חסידים·· החלק הג' [illegible] [illegible] בפתרים·· [illegible] [illegible]
[illegible] שיחה בתורה והדרים [illegible] יומם ולילה
[illegible]

[illegible]

סימנין בן פתי· ימ״ד תשרי [illegible] תשרי [illegible] ונו׳ יכ מאחר שלא הלך קיבן שנה· ומאחר שלא עבר [illegible] בן ישב ומאה אלף
ישב היכן לו· אלא [illegible] לך [illegible] הלך סוף לשמע· ואם עבר סוף לשב· ואם ישב סוף לגן· ואם לך עלין [illegible] חורר
[illegible] להבלבך [illegible]· משן [illegible] סין שלמים [illegible] שלה אחר [illegible] יוקרין
מים שתי· שנה ושנה [illegible] מן [illegible]· אמרו לו [illegible] לרבן [illegible] הבלוסן לפני [illegible]
שנה אחד ככה [illegible] כל [illegible] מן [illegible]· שנה [illegible] ירוחה [illegible]· אמר לכל הראשון [illegible]· שנה
אל יקיר לן [illegible] שנה [illegible] זמן· ואין [illegible] שנים [illegible] קום [illegible]· אלא [illegible] בר ישראל כל הראשון
נעם כלה לשלש· שנה ושנה [illegible]: [illegible] שמע [illegible] זה [illegible] נתן [illegible]
ויורד [illegible]· ונעם מנה לאחרים· עם לשלש [illegible]· ושם טוב [illegible] להחזיר [illegible] מעשים כבי שלה
ליום יום· אבל [illegible] מן [illegible] ויצאת [illegible]· [illegible] אשר כל [illegible]״

החלק השני

[illegible] שלשה שערי [illegible] ויש בו [illegible] פרקים״
[illegible] לתורתה

פרק ראשון

[illegible] יצחק ש
וכלב [illegible] כך

מי עשה [illegible] ומי עשה [illegible] [illegible] יהודה [illegible] הרקיע [illegible] ונתן [illegible]· [illegible] הראשונה [illegible]
[illegible] מהמחרים [illegible]· [illegible] ואחר כך [illegible] מקום [illegible] נכתב
[illegible] כמו או כמו [illegible] או כמו [illegible] או [illegible] בגבורה לתפארה או [illegible] או
[illegible] סמנים [illegible]· [illegible] מעשה [illegible] להקב״ה שיהיה קושר כוכבים
[illegible]· אמר [illegible] אין [illegible]· אמר לפניו רבון [illegible] יש עבד [illegible] עולם [illegible]· א״ל [illegible] הקב״ה היה [illegible]
[illegible] מן יי׳· [illegible] יהודה אמר רב [illegible] להקב״ה שיהיה
קושר כוכבים [illegible]· אמר לפני רבון [illegible]· א״ל [illegible] לזה [illegible] בן [illegible]
[illegible] שלא [illegible] על [illegible]· א״ל [illegible] לחוריך [illegible]
[illegible] יי׳ [illegible] ס [illegible] ואין לך [illegible]· אחר
לפני הקב״ה אמר לפניו רבון [illegible] כל [illegible] לחוריך [illegible] אמר לפניו
רבון [illegible]· א״ל [illegible] כך [illegible] שאמרו קושר כוכבים [illegible] ל [illegible]
[illegible] ס [illegible] קין [illegible] הבלים
אמר רב [illegible] שיהיה [illegible]· [illegible]
כל [illegible] של הקב״ה [illegible] מאחר [illegible] אחד [illegible] פנים
[illegible] מין [illegible]· [illegible] או [illegible]
[illegible] מעלה [illegible] לה [illegible] אחרים [illegible] התורה [illegible] קיים
[illegible] היה [illegible] כל [illegible] בני אדם לקבן אשר היה [illegible]
[illegible] וקדיטם [illegible] אחרים אין [illegible] מקר [illegible] לשמור [illegible]
[illegible] אחד [illegible] ישראל [illegible] אחר [illegible]
[illegible] אין [illegible]
[illegible] קוה [illegible] זה [illegible]

[illegible]

פרק שני

[illegible]

ענין תורה אדם ויאמר עליו וקיים [illegible] בסוגה הרבים ובמשל בתורתם אנשים. ואין [illegible] אל"ל ואותו חסיד [illegible] ימה
אהבה [illegible] לנכשות שקיים שלך למצות אזהרה שלך את עבודתו שאחרונים ויאחרונים אחד שיראה סגלה עליהם [illegible]
הכליון. וכל הנסתרים. [illegible] בסדרים דברי שלהים קיים שלא נדע כבר אחד אלה ובבתיה [illegible] ישראל
יש לבבלתם להדיין שראוי דבר אלהים. ושלשון עשו לא בפיו ולא בלבו שהם [illegible]. עב' יראה זהיר יותר בכר [illegible]
ובתוך דברים מה שיתפלל בפי מה שבלב בעו שבא [illegible] שלא תבונה. הוי [illegible] קונן אל חסדים וקני זהיר
במעלה שיעון הסוה [illegible] שאול ועוד [illegible] ולמי שרין למישה שאלו ולו הדברים קבלו. אם ר"ל
שיקרב אדם למסיים [illegible] לעולמים ויהד [illegible] בעו [illegible] יאמר לאש יותר מאלהי ישראל ויסוב עד התעלה [illegible]
כי יארע עלמים מתקרב לפני ואחד [illegible] ומלשנו על הבדיקם שיפקיד [illegible] אחיבו לשעה ולא יכבד [illegible]
תשר [illegible] בעו שהיה לשנאתו [illegible] ופסל [illegible]. עב' [illegible] מחוי ולבנך יקם ויקבלו בפיקם.

כלל קב״

שלא ידבר שקר ונחלק לשלשה חלקים. החלק הא' כמה מבזים. החלק הב' [illegible] נמלים.
החלק הראשון מבזים ויש בו שלשה פרקים.

פרק ראשון

יש לנו להזהר מאוד [illegible] על [illegible]
[illegible] על האמת במה שאמר [illegible] על שלשה דברים העולם
קיים. על האמת. ודבר [illegible] לאמר כי [illegible] שים שלום אין [illegible] וכמבואר. האמת [illegible] לפי [illegible]
[illegible] ושלשה [illegible] ולא [illegible] מכל [illegible] תמיד [illegible]
[illegible] ונפש [illegible] אמת [illegible] לעשות [illegible] על האמת
ושמו של הקב"ה אמת [illegible] אלהים אמת. והתורה [illegible] אמת [illegible] על האמת [illegible]
[illegible] אמת. כי [illegible] ולא חרבה
[illegible] לא יגעו [illegible] חם [illegible]
[illegible] לא [illegible] אנשי אמונה
[illegible] על [illegible] אלהים [illegible]
[illegible] אין [illegible] שלא [illegible]
[illegible] אין [illegible] לשון [illegible] אל [illegible]
לשוא. לא [illegible] לא [illegible] ולא
[illegible] לא [illegible] לא [illegible]
[illegible] אמת [illegible] אמונה [illegible] אמת
[illegible] אמת [illegible] קטן [illegible]
[illegible] שמו [illegible] כי אין [illegible] בני אדם [illegible]
[illegible] דברי שקר [illegible] בני אדם [illegible] אין [illegible]
[illegible] לבני אדם [illegible] דברי שקר [illegible] אמר לא כן [illegible]
[illegible] דבר שקר [illegible] השקרים [illegible] לאחר.
ולא [illegible] אלא [illegible] בלבו [illegible] שאחריו [illegible]
[illegible] ובלבו. [illegible] לשון [illegible] מאמרו

שב ג
כל נתוקא

סגולת הכח על מותני· אר׳ אלעאי משום ר׳ יהודה בר׳ שמעון מותר לשנות בדברי שלום שנא׳ כה תאמרון ליוסף אנא שא נא לפשע אחיך· ור׳ נתן אומר מצוה שנא׳ ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה׳ עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח באתי·· תנא דבי ר׳ ישמעאל גדול שלום שאפי׳ הקב״ה שינה בו· דכתי׳ ואדוני זקן ולבסוף כתי׳ ואני זקנתי· ואמרו מותר לשנות לטובת שלו׳ עליה [illegible] כדי שלא לבא לידי מחלוקת· ואמרו חז״ל שיכול אדם עצמו לשנות [illegible] קמחי לבל ישמר לשון שקר· [illegible] כך קורא מצעריה ליה דביתהו· א״ל עבדי לה טלפחי עבדה ליה חימצי· עבדי לה חימצי עבדה ליה טלפחי· כי גדל חייא בריה אפכה לה· א״ל איעליא לך אימך· א״ל אנא הוא דקא מהפכנא· א״ל היינו דאמרי אינשי נפק מינך טעמא· מ״מ את לא תעביד הכי שנא׳ למדו לשונם דבר שקר·

פרק שני

עבי למוד לשונו לדבר אמת ה׳ שהם אמת [illegible] כלך אמת· יש דברים אחרים שהם כדברי שקר כמאמר אדם לעצמו [illegible] עשה שלמה לגנאי לבעל [illegible] אותם עליו שהם שקר ויש אדם שמראה לחבירו שהוא עושה עליו טוב ועושה לו טוב· ולא עשה וכמו שאמרו חז״ל אסור לגנוב דעת הבריות ואפי׳ דעת הנכרי· ויש מי שמבקש להראות לחבירו שמטיב עמו ואינו מקיים· ועל אמרו אשר לשונך מתעב· ומי שמתעבר לאותו שיאמר שיעשה לו טוב ואינו עושהו· ועל אמרו נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר· ועל זה היה [illegible] ומפסוק והין צדק [illegible]: ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר מה ת״ל הין צדק והלא הין בכלל איפה היה· אלא שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק· ואמרי חז״ל [illegible] שלא יהא אחד בפה ואחד בלב· [illegible] קושטא· [illegible] ורב ספרא [illegible] כל חלי עלמא לא הוה משני מדבוריה· [illegible] קושטא [illegible] יומא חד [illegible] רישא· [illegible] מעשה [illegible] שאחריו ישבו לא ישנו ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית· [illegible] שלא ימצא בפיהם לשון מרמה אלא כל דבר אמת·

פרק ג׳

יש בני אדם המשקרים [illegible] שהוא אוהבם ורעם [illegible] ומה קנה [illegible] ישים ארבו· [illegible] ויש אחרים שמשקרים [illegible] בלשון [illegible] ויש אחר שמעשה בדבר שקר להסיר טובה ממנו או מאחר [illegible] ועל זה [illegible] לבני אדם [illegible] שקר [illegible] ועל זה [illegible] ולא [illegible] לבני [illegible] שקר נובל וחמדה· [illegible] ולא [illegible] ה׳ [illegible] לשון שקר [illegible] יפית כוכבים עם שקר [illegible] בין אחרים· [illegible] שקר [illegible] כי יהא

סבה לפי שופך [illegible] דם נקי [illegible]
[illegible] עדות שקר [illegible]
[illegible] עדי שקר [illegible] יפיח [illegible]
יען [illegible] עדי שקר [illegible]
[illegible]
[illegible]

קחלקה״ [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

דומה [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

עד ל
כלו בחלק ל

דעתי שפיר דהא משתקשו ונפסי עני יהיב מודין לטריין ולהרבן ולמוסגין עקית הגיורה חנעשה אחינה המחיר אדם שלבית
הדין חנעשה אחינה שלהם כגו חוה כבל יודרין חון לן הנטעה ושחיקה ומה חוה חלק שמעה וחחרי עלב בגמ׳ יוסין
והיה חוה פיוש דינה דין בהם דינה חוה כנחמשה כד סכנת חוה שרעש מיוסם שחין לו קנה דכי ר׳ ינאי יהודי למוכר
קשויד ושלו סקוח של בית הדין חנעשה אחינה שלבית הדין כון לחוה חסרו כלבי עניה שחות קיום חי חוה קיום לא יוקל
דיניה מיוסם כמו כלם קיום ודון נשה נופרש מתם׳ וחנעשה סכיוח לו דמים שנלב יוחם דמים לבי חונמין חיוחו דעת ליה
עבדיה ושבן יוקר שלח יחשרו עליו חתפי׳ נכים מפני חלוק הם סבקבי׳ כנו עש פחין יושבו דין׳ וסמוכתם יורחה ר׳ יוח חש
כשבדיה חונו לנבה דהיה מעורבת עבדיה לה סריה חריות ויושב שבכהן׳ תל׳ שמכן יוחי חלויה ליה לא נריכה: חלמישוה
ויחוי חשבי׳ דחמוה ליה חשהפסוב תלמ מולכיה חשרבעשיה לא לבח רישל ולא יוצאין למחר עמן וריש מסכן ויהיה חשהבנו
לא לבה לישל הוה הלב יומנה הא נעמו ישראל מטבע׳ והיה חיסחו הוא היס ריועבה לה ריועקוה וכלשה ליה קשמבלני
חו לחוני׳ ונס יחוק׳ מיוקים חחד שחפי׳ לוחוה קדה נשמעו ויושב לבו לקחם יחורה קדם שום שריים כתפי׳ סיוק
כ׳ יהודה פעם חחת היו יקימים יושבים ועברו לפניהם שתי תיגוקות חחד נוקבה יחינו וחחד סחח יחינו ואשוב׳ יחויו רשעני
חוני יחחר ר׳ יהושע וחול בר קפרה ור׳ עקיבה חומר חחוד ומה יפה׳ חמרו לה ר׳ עקיבה היאך חולק לבו להוניו עלדג
חבירך חחו להם חני חקרייעוני הקך חלב חותו של חוחם חיבוה וחוצא שהיה חוקבה חלודה בעוד חמחה לה בחת חם חרירו
לו חלק שיחם שוש לב חני חבירך שנה יחמוה לה השמובח לו היה שמנו שנעבה ומתו לבבו׳ חחו לה בנך יוק טיבן
חחוה לו שפבבר מה חוש בה נדה היית והיה חוקו נעודה ושביה שביה חיה לו כן זה וחלחה חיחור ובר הנביה׳ חחרי בדל
היה ר׳ עקיבה סתפסים חת בחותי חמרו לו כבוד ״ שח ישראל עלוה קורה ר׳ עקיבה בן יוסף שלבי תכחן חותו חוד ״ שרחון
ובשיה הוה כותב לבר יוחנה כי ענוה חגבו יחורה הגדמה חוח לה ובה חרותה הדבים׳ חלו שבבו שבבה ותכעל
לבו שבען חחד היה יחיוש שמעת שוח חנו טהר יועליו נחה כלה יובה ונו׳

שבל לי״

לפי שאין בני אדם
בעלמה נזהרין הוחים
עבודתו רבותינו שבע

סקיים מחוקק חשמעה והחרתה הקולה׳ חלו פרוהו נשבים ושמעת שחו
שבשיו ונס מעשה הקדמה הן כבלה יות׳ יכן עבבו חחר יחיו ה׳ שמעה עלהם
שבל יוחן ויוחן ידיעתו לר׳ שבעה חודה הכעם בשון שבכהן כדי עלות חוזו סבד וחוי ״ רחה יהודה יין השבבה כבובשי׳
מה שנשונה כמו שכותב ההדיין הל׳ שכוחה קדושים חס היה הבנה עמיה חומרים לו חוי יוחנן שלו השנה חלו
ענחם עוסבה שחוי חקנה לא הושב חה נסו ״ שחוך שוח פלה יהקבו ״ ולה הנבחרות שבחרה שחוו כבוש ונקה ורמן שחוו
לא יהקה ולה הגבורות שחרה עורבין חחינו וחיושבתחוש שנה שלבין חהבבין לחויה חה הבדרך וחין בחרו שח קיוסכן
סגה וחחר חלך לה הקבש וסמן חוחינו וחיוכה השויש סגון שח וכחוש עני וכה עונה יחוהת חלך חחד ולכל הגבורות שמבדק
חם יש לו זכות הגדין לו כ׳ ונה חלה וכמן עברגין חוחינו שלה׳ יסבר והרה נחה ״ וסוה סכה הקבה זה קנעב התבחוברו
שחין לו חחוחם לו לנו שנו ויושביע׳ ושכיה הנבחשבות שקד כמשיוש ולה סמך כייה ולבה חה חסנו וחתבעה חת
לוחות כבדים שחין חנו ויוסם חכה חוחים שמעה שוח יחבה חותם׳ חס חחו חחיו שבבו בתשונין חוחה ריוד וחס חוח קדיש
שבענו העולקים שם חוחרים זה שה שמבן קורן לח יחשב חה הוחושים הכשעים השחב וחבריש כיישן חוחו חווהו לו קוי
יודש שלה עלו העבר חנו ייש כויסן חוחר שח עלבודה ושעתקבו ושרבבה׳ ובן יוחנ׳ מחישה הם שהשבעותה שבל חחו לחחבש
שלה עליו הם חתו ביניהם חח חסבשיש על חעבה ושתבנה כ׳ שנח׳ ולה חוהה לחבשים ונו׳ וחחרי עלה נשלח קחי יהיה
מעשה בכו חיסה חיחורה שח ההיה ריקה משבועה חותי לבחוקה ר׳ שמעון כ׳ שחמן חחר שסעבו ״ הניה כון שכיחה

[illegible]

פרק השני

[illegible]

פרק ג׳

[illegible]

פרק שני

[illegible]

[illegible]

ויעקב אבינו [illegible] למנין החדש שאחריו [illegible] יעקב [illegible] ר׳ [illegible]
[illegible] מן החדש [illegible] ויהיה [illegible] מן [illegible] ונשתלשל מנין [illegible] בן [illegible]
[illegible] לשון הכתוב אחד ואחר חורף [illegible] והלך
[illegible] שנת [illegible] והנה [illegible]
[illegible]
[illegible] שנה [illegible]
[illegible] יהודה [illegible] חורף [illegible] יהודה [illegible] חורף [illegible]
[illegible] עם [illegible] ואחר [illegible]
[illegible]
למה [illegible] שנת [illegible] ועל [illegible]
[illegible] עשר [illegible] החדש [illegible] בן [illegible]
[illegible] מחזור [illegible] אחר [illegible] ואחרו [illegible] שנת
[illegible] חדשים [illegible] עשר

[illegible]
[illegible]
[illegible] ועל [illegible]
[illegible]

קהלת

[illegible] שוכן שחקים

פרק ראשון

[illegible] לב בן [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ר׳ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] עד [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ולא עוד [illegible]

[illegible] חותן ונרים לאחרים קרואים שיהא [illegible] שיסום לדרך זה ונע עמו עמוני הדרך יהלבו
[illegible] לא יוכל יעשר [illegible] ונחוי [illegible] למסור עמון מסכנה ולא יבנו על חתנו
[illegible] ויעש כל [illegible] ישראל [illegible] הולך
[illegible] הולך [illegible] ונקבל ויקח [illegible] חכמים [illegible] לא
[illegible] קוה ולא [illegible] מחיינו ואחרי [illegible]
[illegible] על ישראל [illegible] ואח״ר שמעון בן [illegible] מיום
[illegible] ונתקבלו [illegible] לחברו מעשה [illegible]
[illegible] ישראל [illegible] לפני [illegible] יותר [illegible]
[illegible]
[illegible] לכבם

פרק ג׳

[illegible]

הוא שהחמיר שאסור להתייחד [illegible] לפי שהם [illegible] הם בסתר׳ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ולשכן
עם קטן׳ ועל זה [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לאנשי
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] שעשה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ישב׳ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אחריו [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] שלום׳

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לבני אדם
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] קטן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שיהיה קורא [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

יש דברים

לבני אדם

לבני אדם

[illegible]

[illegible]

קא דעביד חטא והתם זימנין דחקיר כי קרויה לדעבדה · ונדיק רב פפא לשיעור ת״ל טובה חטא וזימנא ישנה ·
ת״ל אין חד למוקך קא ומסהדהבה שום סט עשאו יתא יתקיד עליה · ר׳ יהושע בר רב יצחק אמר לשונאך שונא טהר״א
חמור שונאך · שונא יתחן שאין שונא נני והתניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עובדי כוכבים · והיכי דמי אי
לא דעביד ולא ידע ידי שרי למטנה · והכתב לא תשנא את אחיך בלבבך · אלא אי חזיה דקא עביד איסורא שונאך שונא
דהבנקות שא לקראת כי היכי דלעת רב נחמן בר יצחק תרי חמרי לשונאך שונא ישראל · ות״ל בכ אחין · לרב
יוסי מהו לעייל לבי הכנסת לה · ת״ל חי יעדין קא לבי [illegible] סבתי [illegible] והעגב [illegible] כי נפקא הכ״ד · עוקה על [illegible]
דבר אחיקס [illegible] · ויצא יוסף [illegible] ת״ל [illegible] חד יוה חייס בי לשונו · רי״א ר׳ יהודה ור׳ שמעון ·
רי״א תנופות אף בכהן שאחר יקרי · ר׳ יהודה אומר [illegible] הסמיכות והקורין אותם עבדים · ר׳ שמעון אומר [illegible]
[illegible] ר׳ יהודה בן שמעון [illegible] · שנה [illegible] · אין לו [illegible] מתוך כן על אחד מן ·
יהיו · [illegible] הסמיכות והקורין אותם עבדים · חייב לעבד
[illegible] יוסף · [illegible] חייב [illegible] שנה [illegible] אשר [illegible]
[illegible] שלא יתעב מיוחד עם כל [illegible] לאדם [illegible] בניהן של בני אדם
כי דברו של [illegible] עליו [illegible] הדברים העולמים כן [illegible] האדם [illegible] בני האדם ואינו [illegible]
[illegible] · [illegible] כי [illegible] שיהיה [illegible] האחרים · [illegible] מן קדושי ·
[illegible] יותחין [illegible] · והיא [illegible] · ואם [illegible] כן [illegible]
יורש [illegible] · כי [illegible] יותר [illegible] ·
[illegible] לאחריך · [illegible] לא [illegible] וכו׳ · לעולם [illegible] לעולם [illegible] לדבר [illegible]
בני אדם [illegible] לבני אדם [illegible] לבנו [illegible] שיחזרו למוטב ·

פרק שני

כל [illegible] לאחר לפיכך [illegible] בני אדם [illegible] ועל זה נאמר לאחרך רם [illegible]
ולא [illegible] שיוכל להיות [illegible] לא [illegible] · [illegible] קין כך [illegible] רם [illegible]
[illegible] · [illegible] לא [illegible] · ת״ל [illegible] לאמור [illegible]
[illegible] בין אדם לחבירו [illegible] הכונה [illegible] אין לפני
[illegible] · [illegible] לא לאדם [illegible] וחבירו [illegible] לעולם · [illegible] לאדם אחד ואחד [illegible] אחד [illegible]
[illegible] לאדם [illegible] לעולם · [illegible] אחד [illegible]
אחד [illegible] לעולם · [illegible] אחד [illegible] סוף · כך
[illegible] · [illegible] היום [illegible] לאדם [illegible]
[illegible] בני אדם [illegible] · [illegible] הקורא
[illegible] · [illegible] לא [illegible] ולא [illegible] · ועוד [illegible] לא
[illegible] סוף [illegible] · [illegible] לאחרים
[illegible] לאחרים [illegible] · ועוד [illegible] יהיה [illegible] כל [illegible]
[illegible] ואחר [illegible] · [illegible] אדם [illegible]
[illegible] ממקום אחר [illegible] · [illegible] בעולם ·

נ״א יאסרנו

תשב

נ״א הבזיון

ואמרו לה מן סנהדרין· [illegible] מכאן לדין [illegible] יוסף שלא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא תלך רכיל בעמך· [illegible] [illegible] [illegible] סוד· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] שבעין [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ומנו [illegible] בן [illegible] [illegible]· ואם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] לשון [illegible]

פרק ב׳

מה נשתבחה בו לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· ואם אמרו [illegible] עברית [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· ואם בלשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בלשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא תפרש [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון· [illegible] [illegible] לשון [illegible] [illegible] [illegible] לשון [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] לשון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשונות [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] לשון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש· ולא [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· ולא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· ואם [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] לא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשונות· [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible]· [illegible] לשון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible] [illegible] [illegible] לשון הקדש [illegible]

החלק הקטנ״

פרק ראשון

[illegible]

[illegible] לשון הקדש [illegible]

[illegible]

שספרו לשון הרע על משה ומה היה עונשם [illegible] ותדבר מרים ואהרן במשה וגו' [illegible] צפורה ושחה לה למרים
אמרה [illegible] על אלדד ומידד [illegible] אמרה לה מרים [illegible]
אמרה לה צפורה [illegible] אמרה לה למה [illegible]
[illegible] לאהרן [illegible] מרים [illegible]
על אהרן [illegible] אהרן ומרים [illegible]
[illegible] אהרן [illegible]
[illegible]

פרק שני

ראוי לאדם להרחיק עצמו מן [illegible]
[illegible] לשון הרע [illegible]
[illegible] לשון הרע [illegible]
[illegible]
ולשון הרע [illegible] אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא כל המספר
לשון הרע [illegible] כופר בעיקר שנא' אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. וא"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא כל
המספר לשון הרע נגעים [illegible] עליו שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית [illegible]
לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין [illegible] זאת תהיה תורת המצורע [illegible]
[illegible]
[illegible] ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל [illegible] לבעל
הלשון [illegible] לשון הרע [illegible] שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. א"ר חסדא אמר מר
עוקבא כל המספר לשון הרע [illegible] צמתו בבור חיי וידו אבן בי. וא"ר חסדא
אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע [illegible] אותו לא אוכל [illegible]
[illegible]
[illegible] חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] לשון הרע [illegible]
[illegible]
[illegible] לשון הרע [illegible] ומקדש ראשון [illegible]
לשון הרע [illegible]
[illegible] ישראל [illegible]
[illegible] לשון הרע [illegible]

[illegible]

פרק שלישי

[illegible]

פרק רביעי

[illegible]

[illegible] קם ר' שמעון בן יוחאי [illegible]

[illegible]

פרק ראשון

החלקה

[illegible]

אחריו ומניחו בין [illegible]

[illegible]

פרק שני

[illegible]

[illegible]

ובחורי [illegible] ישראל [illegible] על בחוריו לא ישמח ״י וגו׳ ועוד ידו נטויה

[illegible]

קהלל קהתיסי

[illegible]

פרק

[illegible]

חלק קג׳

[illegible]

טוהר טוב לו ליקנין [illegible] ושילבן מה חכמו [illegible] אמרה זוטרא מר עוקבא אמר רב
ואמרי׳ לה [illegible] כמנין ה״ר שמעון החסיד׳ ואמרי׳ לה ה״ר יוחנן [illegible] ר׳ שמעון בן יוחאי נותן לאדם [illegible]
[illegible] ושילבן מה חכמו [illegible]
[illegible]
[illegible] מעשים טובים אין [illegible]
[illegible] מעשים טובים׳ ואם [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

הכלל הששי

שלא ישיח בשיחת בטלים׳ ונחלק לשני חלקים׳ החלק הראשון בשיחה טובה׳
החלק השני בשיחה האסורה׳ החלק הראשון בשיחה טובה לישב עם חבר אחד׳

פרק

[illegible] שיחה טובה [illegible]
[illegible]
[illegible] ועשה [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

פרק [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

38

סחוטין [illegible] ונותן וכתי' [illegible] אשר [illegible] ואשר [illegible]. אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה לעץ שנא'
עץ מה עץ קטן מדליק את הגדול אף ת"ח קטנים מחדדים לגדולים. והיינו דא"ר חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי
ומתלמידי יותר מכולם. ואעפ"כ צריך [illegible] בין התלמידים שיהא [illegible] שנים שנים [illegible]
הלכה ולא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אמר [illegible] [illegible] [illegible]
ר' יהודה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] שנים שנים סופה להתקיים [illegible] שנים [illegible] אין סופה להתקיים [illegible] [illegible] [illegible] שנים [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] שנים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא היה [illegible]
כי לא [illegible] [illegible] בין [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] שנים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
התלמידים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
שנים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ר' שמעון בן יוחאי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בן יוחאי [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] א"ר ירמיה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

פנמי׳ אמ׳ להם הרבה חני אם הסגן מירתה עצמיים׳ אמ׳ לו ר׳ עקיבא אתה אומ׳׳ אמ׳ לו עליך קשה משלהם׳ שעל שורת זרועותיו
ויקטירם עליהן׳ ואחר אני להם עולה זרועותיה אחרים שני קדש אין׳ הרבה ישנה למורה׳ והרבה ישנה למורה׳ הרבה הרבה
למורה׳ ולא חקרה מידותיה אתה כתב׳   כמים׳ והרבה ישנה למורה ולא חקרו מהלכותיה אתה מוכיח לבשפורה׳ ולא
עד שלא שתה שונה עלש מחוור הלכה בנוי שמעה הגוחים׳ ולא היה אדם ששונה דבר משלו חוץ מעקיבא בן יוסף׳ פעם
אחת אני והוא מהלכים בדרך׳ אמ׳ לו מדה נוטיה קשואין׳ אמרתי דבר אחד ונתעלם מכלם עלה בטוחים׳ אמ׳ לו למקום
שו יעשה לבה דבר עקיבא׳ אמרתי דבר אחד ונתקבלו כלם למקום אחד׳ אמרו לו הכהור והאירמום והקימוס שעור הכבד לבד
משקולת בשעה מה קל׳ אמ׳ להם טמאים וטהורים במשקן׳ מעשה שעשה בני האירמום מקנו אמ׳ לשוקר מצחק נשמהו׳
שהקדיש׳ עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמ׳ הואיל קודש העבד היה קדוש׳ למתני שהחזיקו ר׳ עקיבא בן יוסף נער והיה
מסך נבראו עד שהיו שורה בנאה׳ פתח עליו בשורה ואמ׳ אני רבי שמע ופרש קהלה מעשה לכשאין לאיש לחם
להשתין׳ נס מקום מה שאירע לר׳ יהושע שאמרו דבר סמוך סבר ר׳ טרפון נשיא ישראל׳ כנעני בני רק חי וקיים׳
הנ׳ פעם אחת נתקשרו שמים בעבים ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה לחדש׳ כסבורים העם לומר ראש חדש ובקשו ב״ד לקדשו׳ ואמ׳
להם ר״ג כך מקובלני מבית אבי אבא שאין חידושה של לבנה פחותה מכ״ט ומחצה ושני שלישי שעה וע״ג חלקים׳ ואותו היום מתה
אמו של בן זזא׳ והספידה ר״ג הספד גדול׳ ולא מפני שצריכה לכך אלא כדי שידעו כל העם שלא קדשו ב״ד את החדש׳ ועוד באו
שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עבורו לא נראה וקבלן ר״ג׳ אמ׳ ר׳ דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידין על האשה שילדה
ולמחר כריסה בין שיניה׳ אמ׳ לו ר׳ יהושע רואה אני את דבריך׳ שלח לו ר״ג גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך
ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך׳ הלך ר׳ עקיבא ומצאו לר׳ יהושע מיצר׳ אמ׳ לו ר׳ עקיבא רבי יש לי ללמוד אחרים ול׳ ימצא
שכל מה שעשה ר״ג עשוי׳ אמ׳ לו רבי תרשני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני׳ אמ׳ לו אמור׳ אמ׳ הרי הוא אומ׳ אתם אתם אתם ג׳ פעמים׳ אתם אפי׳
שוגגין׳ אתם אפי׳ מזידין׳ אתם אפי׳ מוטעין׳ ובלשון הזה אמ׳ לו עקיבא נחמתני נחמתני׳ בא לו אצל ר׳ דוסא בן הרכינס׳ א״ל
אם באין אנו לדון אחר ב״ד של ר״ג צריכין אנו לדון אחר כל ב״ד וב״ד שעמד להם לישראל מימות משה ועד עכשיו שנא׳ ויעל משה
ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל׳ ולמה לא נתפרסמו שמותם של זקנים ללמדך שלא יאמר אדם אדם פלוני כמשה
ואהרן הוא פלוני כאלדד ומידד׳ הוא פלוני כנדב ואביהוא׳ ואומ׳ ויאמר יי׳ אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את
בני ישראל׳ ואומ׳ וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל׳ ירובעל זה גדעון ולמה נקרא שמו ירובעל שעשה מריבה
עם הבעל׳ בדן זה שמשון ולמה נקרא שמו בדן שבא מדן׳ יפתח כמשמעו׳ ואומ׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו׳
שקל הכתוב ג׳ קלי עולם כג׳ חמורי עולם׳ לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו׳ ובדן בדורו כאהרן בדורו׳ ויפתח בדורו כשמואל בדורו׳
ללמדך שאפי׳ קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים׳ ואומ׳ ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר
יהיה בימים ההם׳ וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו׳ הא אין לך לילך אלא אצל שופט שהיה בימיו׳ וא׳ אל תאמר
מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה׳ נטל מקלו ומעותיו בידו והלך אצל ר״ג ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונו׳
עמד ר״ג ונשקו בראשו׳ א״ל בא בשלום רבי ותלמידי׳ רבי בחכמה ותלמידי שקיים דברי׳׳ תנ״ה סוף עולה חורה עמד מכסאו ונשקו
על ראשו׳ ואמ׳ בא בשלום רבי ותלמידי׳ רבי שלמדתני תורה ברבים׳ תלמידי שאני גוזר עליך ואתה מקיימה כתלמיד׳ אשרי
הדור שהגדולים שומעים לקטנים׳ קל וחומר קטנים שומעים לגדולים׳ קל וחומר הוא שיודע שהגדולים שומעים לקטנים כו׳ שחי׳
קל וחומר קטנים בעצמם׳ ועוד נקה׳ מה מבטלות הפסולות והיוקשין׳ ר׳ יצחק אמ׳ ההוא מנהג כרית לא שעשה של
שנה קלעה שהי יקח אתם לאיבו שהקטיה אתה לקריה הר׳ יהושע׳ א״ל בלוס חלקו בין חבר לנעשה אחרן׳ א״ל ר׳ יהושע בן

ע"ב
כלל ו חלק א'

[illegible]

[illegible]

החלק השני

במילי דעלמא ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון

[illegible]

פרק שני

[illegible]

ולא יעה חזון לבר דבר ולא ער־אח שלא יעשק עליו חמצ״ בשעשק לו שלא מכין שמנכסי בני קהיות החזונה:׳ חד׳ חמשת כל
קרויסר דין שלחמה קוח עשש התולה הטסה והתמיר עשר של חקרים ועי׳ ישתוע״ ביטונטיך׳ וסהו ימח חמריקס לבתנד
שרה ולעבורה׳ והיו מחויה ליך ליסח בחרעה׳ חד׳ יצחק חוי עלעמה יותר מן הטעבן׳׳ השח עמי יהם חקד הטעב וחת ר
הטעבן משיעיסה׳ וחדיק חטמבם ועי׳ אח שמחוקין לטעב יותר מן הטעבן׳ וחמלי׳ עמי הקסחד׳ חסקו לעשרי יקח חדס
מן הצלחים ולא מן הדודים שחין לך עדיים מעשר הלהב מהדרים ולבי יונה והסבירים הכה׳ לעבי יחנה׳ ונבסי׳ בנו עמהב׳
עליהם׳׳ תני תמן מעבין נחיצע שלקבי שורוניים חמחמש נחוי בריסיכם עשרים יחוקבה ועמקי סביקורין׳ עליקם הכתב
חולו נקוקבו בטמחם אוצ בנערתו׳ ובשלחה הקתשעליה שגוראומחמתנו ובחיין מהסיב בגנררים שלא יחרקהו שטבו׳ ושאח׳ ־
קחדס לשלשלם חמשה קדים יותר מעטנש מחתבי בחמשה יקחתשונה חסבולחיתיה כבי שלא יחרתבי שמייק׳׳ ונבסי׳ מעיבש
מיש רעים להקהו ועבו כל׳ סהונה שיקו לו מחים יסבולו ויעמד על יקיחיו׳ וחל יקהו ועט עולקים ויקחלבו ורסיחייר ממבר בטס
יחונ׳ ואי׳ להקהוו עשרי ושרה בנו כלוי יעשה עמנו מעיחמד עם בני אדם׳ והקדונה הקלובוהקלי ונריין שיקו לו רעים חקוקבים
יותר מחמיים׳ שנא׳ ויש חוהב דבק מאח׳ ונהי׳ רען ותנה כן של התשוב ונכה נוחין ל״ תנתה כוס חיקך׳ לל חים השרוע רעך ורעו
חבך של התשמו׳ לה השעיך לחתין בנוס חיקך׳ לל לחבייך שקוח עד יותר יוקנו ביוח׳׳ ת״ה חיש רעים להקהו ועשתם יוסב חה
מרעים וחברים אח חים יהיו ושעם כל חים ישמר מהקם נסובו לשחם׳ ואי׳ להקהו ועשרה הנוש בשובו במחר׳׳ ונבסי׳
בחיבי ט׳ יעש חנשים יחדו אין שלם יונה מתוך עוה׳ ובן קוח חוו ניחי ריכבן כוע ימוקע חמים ונבן כנעש מוקבה עד יחי
נדס ללוט שמעט מן הקודין יחי חו מחדיבק ונם קוח חווו לנעירו שני החנשים חסר לבס היכוון חי נתבלו לעתן הגוי חווו
זו מרובה׳ אין לו חלה חנשים שלם תנוה שיתחבר בהן לסם ובבבחים ונתחבר ריבון הל׳ יחזו ריבו׳׳ עב״ נכבן חדם לרינונים
שלבחו מוחילו כן ונשה יריה התליד מעיבו עם קבריוהשנא׳ כעב לחיש עשמעלי ביו ובתו׳ יתה יחתעשא בריך וירדך ישמים
תמשם׳ כל׳ חדוך הנשק על לסנים התחמש עקסחו ושטיס שלא יקו חקוכים בחזוקה חס יסבלו חתרתה בני חלם לבני קס
בסבסקים ובחיים עבי קטעה ובניעיק׳ ימי קחיש הקטן חיים שלשלם יחמיך שעמו מן הקטנותו ויסם לכל חדם ש״ימח טעי
מריכה ונסטק׳

פרק שלישי

חמע״ שהחולב עם כלה חם נערים כל הדישה שמשלם יחולק ושבנו
קוחשן פלילי׳ חתך שלם ועתובבו כלו חולך עלהמבק סוח סקועהם עלי׳׳ חד׳
חמה בה חמשה כל העשה חמע״ ירינה עם יתן כלו עשה עם שעסה׳ שמה הקיק יחי יוריבה חסר כבן בני ישראל חד׳׳
חד׳ חמוח בחמשה כל הרוחשש שלשם כל יותר עם שלתשובה שלא עם הקווהבם עלי׳׳ חד׳ חמנו׳ כל בריה יחיד חחד
כבן כלו מחדיר חחר הקסכנה שנא׳ ויחמר קום בחדס ובחשה ולעשלם יחמר חדם ממח שחיתע לבריו ועשה חמלוקס על
משה במאמרי קדש׳׳ תנ״ עדהן ריאין לבפחובו לשה עבדי כי עקימנן׳ ל׳ יהודה בן בתירה חומר כל סכובה קרובם של
שנה העשה משה חובר בקש עבד׳׳ ויחמר הקה חמו שלקח חקחן לעשות שעשק קריחה משרא׳ בן יהבר בן סהחה
יחבקשלם כלבעבדים׳ בן קהבן שיקחה שיט חולדו׳ בן לוי שנעשה ליה לחים׳ ושחשוב עמי כן יעקב בן שעה כעמו
כבים׳ חמי שרוע כחיב ישבקתו [illegible] עמנו שנת בעורס הכה עכי׳ בו מקבלים שקבלם של חזר בבה׳ בו
עד הקרה חבן שעבר עלבהן כמו שהחבי לבו מלעשו התשבק׳ חון שיושב כל ימיו מחשה כן כהב שעטשו נתעבורה
חרי כבוח כן בכב השרה הקלמוד׳ חמיה בתחלי ימת עד מיתה׳ חייבת בבנו ההתלמידי והיחידה חחבר לחיה׳ חד׳
ויחי חעבד חבדי נעבק וחשבשנות סדריקו׳ חמוה יחעגה ושלה מחסנה קדישין שנה בכל העצה כלם קדושים חמיה
עה רבבסבק ויחנה [illegible] חסקים חמוח וחרייהו וחנשרק וחיבב עלבבה וסדתנה עמייקלחמה חזי״ק

[illegible]

כלל השני

[illegible]

פרק ראשון

[illegible]

פרק שני

פרק שני

[illegible] עליו רוח הקדש [illegible] וגם הנביאים שהיתה [illegible] מן הראויים לה [illegible] כמה אמרו [illegible] שמחה [illegible] לא יותר [illegible] ולא יותר שחוק [illegible] ולא יותר [illegible] שמחה [illegible] [illegible] הנביאים [illegible] [illegible] טוב [illegible] משחוק טוב [illegible] שמחה [illegible] [illegible] שמחה [illegible] ולא יותר [illegible] שמחה [illegible] אמר רב יהודה אמר רב [illegible] טוב [illegible] [illegible]

קהלת קטן

פרק ראשון

[illegible] שמחה [illegible] [illegible] ישראל [illegible] [illegible] [illegible] אמר רב [illegible] [illegible]

מראשם של הרים [illegible] ויהיו ירכים · אלא אלו [illegible] חמרה [illegible] ומדרין [illegible]
[illegible] לגמר כר רב חסדי [illegible] נפיל [illegible] א"ל לא סבר לה [illegible] [illegible] הכל
[illegible] ואתא [illegible] רב [illegible] אמר רבי אמי [illegible] אמר רבי אמי [illegible] הקב"ה
[illegible] [illegible] [illegible] ישראל [illegible]
[illegible] שאמרו [illegible] של [illegible] כל [illegible] בעולם [illegible]
[illegible] [illegible] שיבוא [illegible]

פרק שני

[illegible] שמא [illegible] עד [illegible] לא [illegible] ביה
[illegible] שועלים [illegible] ומשחקים כתנים [illegible]
[illegible] ר' ישמעאל [illegible] ר' עקיבא [illegible] הקול [illegible]
[illegible] ר' עקיבא מצחק · אמרו לו מפני מה אתה [illegible] · [illegible] כמים · א"ל
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ולא [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ר' עקיבא [illegible] · אמרו לו מפני מה אתה מצחק · א"ל
[illegible] מקום [illegible] ועכשיו [illegible] שועלים
[illegible] [illegible] עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו
[illegible] זכריה [illegible] אוריה [illegible] זכריה [illegible] אוריה
[illegible] אוריה [illegible] ציון שדה תחרש [illegible]
ירושלים [illegible] הבית [illegible] אוריה [illegible]
של זכריה [illegible] אוריה [illegible] זכריה [illegible]
[illegible] ר' עקיבא [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ימושלם ·

הכל קדשיני

פרק

[illegible] ·· [illegible] [illegible] · [illegible]
פרק אחד · שתים [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] שתים [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ·· [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] אין מוסיפין על העיר [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

שמי׳ שמש צדקה ומרפא בכנפיה׳ ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק׳ וזרחה לכם יראי שמי אלו בני אדם שהם מתיראים [illegible]
[illegible] שמש צדקה ומרפא בכנפיה [illegible]
[illegible] חמה [illegible] צדיקים מתרפאים בה והרשעים נדונים בה [illegible] וזרחה לכם יראי שמי [illegible]
צדקה ומרפא בכנפיה׳ ולא עוד אלא [illegible] ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק׳ והרשעים נדונים בה [illegible] כי
הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא [illegible] אשר לא יעזוב להם
שרש וענף [illegible]
[illegible]
[illegible]

החלק השני

פרק

[illegible]

הכלל העשירי

[illegible]

[illegible]

פרק ראשון

[illegible]

פרק שני

[illegible]

דתנ' מה טעמ' ישראל' אמרו לה כלו יודע' דתנ' תנן חמש הורין חזי בגון בבנך" אמרה לבעלה אמ' לה ר' יהודה ליורד
דתנ' מזמור לתודה' אמ' לה אין דתנ' זונה הויא ישמעו' ועד אמ' על האיך יה שאין דינו כשחר דינו עפיסורה מחויי'
אחת גדיים שאין צריך הכרזה' ואם יצא מב' זכאי ואמ' אחר שיש לו לעמוד עשו חובה מחזירין אותן יצא מב' חייב
ואמ' אחר יש לו לעמוד עליו זכות אין מחזירין אותן ואין מוצאין למקיים משיבין כיון מריבין ואי סאין לו כמה כדי
שלא יחזרו עשו שקר סבור גבואו שמעונים אותן את אחרי הכל אחרים לא מעשה שנה למען ישוב ולא מחזירין אותו

פרק שני

ועגולי דבילה ונחתום ויורד' המוכר את הפירות בשם ש' אחת שאינן מחזירין כך
שם כלו ולא עשה שהסגיר על אחרים שבועה להוציא שבועה לא קדמי' הדבר ויותר'
תנוך בשמו והמוכרים שמו יכל הקשה ונשבעים אחרים לא ישבעו ויתן שלא יתן חרס שמור לו כנגד ש' חנינה
או חנו תשמור לך כנגד ש' פלו" לא ישבע על פיך שלא יחזר בשמו ולא יקיים בשמו' ולא יקנס לאחרים שידרן בשמו
וסיקיירין בשמו" דה לא ישבע שבעך חזקה עליה ולמדין מקיים בה פק' וכל ישראל ישבעו ולא יקיים לשבועה
שלא חזקה עדיה' ולא יקנס לאחרים שידרן בשמו ושיקיירין בשמו מקיימים לחטה בשמו לאחר חטה השרוי
חמור לאחר שיעשה שבועה עשה קנין שמא מחייב לשבועה ונשבעו כנגד שלו והקדיש אמ' לא ישבע על פיך כך
חרם שלא מבטל עבו' הלכתא שחין קיים סמוך' אל מן נבנ' ודמו' נשבעים אחרים לא תסבכו" הלכה כר' יוחנן כל
ש' שבועה מותר לגזור שיק' ויותר כשבעל קורם עבו' והמחזיק משראל לשעבר לשמן משוסדם שלש פרנס
המחזיק והגלות במחזרי' מתקנת ש' יסבו לו כשורת חכמים שבת לא יטה ויטלו יותר שבועה כמשיחוק לשל
ואם חייב שבועה מודה' שבועה עולמשה מתקנת לא ישבע ויטלם ויתר שבועה כמשחזה לשל ואם חייב ונחה מודה"
מתיך יחזור לתקנה שלו לא ישבע ויטלם ויתר שבועה כמשחזה לשל ואם חייב שבועה מודה" כשבועת הזקה חורמים
מכרים לא ישבעו עליהם ויטלו ויתר שבועה מושבע שלו' סוכן כן לא יטה כן על פי הכלב ושתק ותני הקטנה
ועשו הדבר הראויות שאחרים עד כן להחזיק מזונין ונכלם שלא יטעם כל אמ' במחסטן והחזיקה כו תני' יותר יותר
העבירות שנה לא תעבור אחרי' לבבכם ואחרי עיניכם' ודרשו רבותינו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות
כי כל מתעסק כשה שנעשה אחרי כטבע אין מסירה נבלה מיינות בלשונות שאחר העבירה הגאות ותאוות נבלות בזנות
עיניה כי כל הדבר הזה מחות הלויה במיינות וזנות וסמוכה המיינות הקדימה לזנות" ונשמע' המחזיק מעשה הדבר' וא
הקדוש לפתח כ בתה' וחסו כן מנק' ישו' המחזיק מעשה הדבר זו מינות והקדשות ואשה ש' פתח בתה זו זונה' ולא
על אחת קטנה שעבר מינות ועלה כבד חטא שלא שבעה נבו עשו כבקר' מכל יש' הב' כשעשה כל ישר
מיינות השנה' עבודת שבן' הלכות הקנין זקן שמוחק ישעון בנדרים כשלש הלכ' הלכות של הדין' סכנ ר
חותם הקנין ועל יקוח אותו ויהא לא חרא שאחם' עבירים כל האמונה עדך פטור חיה וכסבה לבית
בבטן התלויי ידיו לנתמו ולא קבל מהסתם ומין: מכ' עקיבא הקטנו ואול לעניך הבר מיהו שלהדבר אמ' לו מריו'
אמ' לה שמח לכבר מיימה בלא עד יקנהו ועליו מתפשט במינות: אל עקיבא הוסרתם פטור אותה דיני ויהלך
בשוק של הדר' ומתלה חרם אחד מתלמידי ישו הנוצרי ויעקב איש כפר סכניא שמו' אמר לי כתוב בתורתכם לא
תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה"' אלהיך לבנות מהן בית הכסא לכהן גדול ולא אמרתי לו כלום
אמ' לי כך למדני ישו הנוצרי כי מאתנן זונה קובצה ועד אתנן זונה ישובו ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת
ישובו והנאני הדבר ועל דבר זה נתפשתי למינות ועברתי על מה שכתוב בתורה' הרחק מעליה דרכך זו מינות"

ול[illegible] [illegible] [illegible] זו [illegible] ועד סוף [illegible] [illegible] עד ר' [illegible] ואחרי' עליו ר' [illegible] ור' נתן הוו [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] חד [illegible] [illegible] [illegible] וחד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ו[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] השיעור [illegible] חז"ל [illegible] [illegible] [illegible] שאין [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שנה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] השיעור [illegible]
תשרי יהי' שעותיו [illegible]
[illegible] מכל [illegible] ומחשבה לשנה:

החלק השני

בדברי הגוף ויש בו שני פרקים:

פרק ראשון

[illegible] הפלוסופים [illegible] לפני -
[illegible] לדברי הגוף [illegible]
אדם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עשר ו[illegible]
טבעי שנים ורוח [illegible] ויש מהם [illegible] [illegible] ויש מהם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ויש
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לפי שכל אלו הדברים הם
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עד [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין
אלקיכם: ויש מהם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ויש מהם [illegible] ויש מהם [illegible] [illegible] [illegible] ויש מהם [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
אמן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] יי' אלהיך:

[illegible]

פרק שני

[illegible] ואחות עונה זו עונה [illegible] ועונה זו [illegible]

[illegible]

[illegible] ר' ישמעאל [illegible]

[illegible]

מתניתין

[illegible]

יתעלה פריך״ אחי ואוהבי יתעלה פריך אוהבת השם לעבד מה מכבדי השם ובשנה הבאה ולא יחסר מכבדיו מאומה·
אמת מכבדי התורה וחכמה ומוסר ואהבת שלום כמו אדם לנפשו וכמו חיים לחסדו ויגדיל את הגדיל ויסמך את הטוב
ויגדל את הרעה ויגדל אחרי קיומו שעשה מכבדיו שיש לו זכות הרבה שאין להפסיק [illegible] קה״ל [illegible]
כי שון ואוהבה יתעלה פריך׳ ונפשו [illegible] יתן [illegible] מעשה כסוד אחד אחד שהיה יתברך
[illegible] יסדו ואחרי [illegible] חיים [illegible]
[illegible] יאחי [illegible] אחר לב [illegible]
[illegible] יאחי אחי זקנים [illegible] חיים אהבה [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] אחים [illegible] חיים [illegible] לאחות טוב·
[illegible] חיים
[illegible] חיים [illegible] השנה למעלה ולמטה׳ [illegible]
[illegible] חסרים [illegible] [illegible] אחד [illegible] חיים [illegible]
חסר [illegible] עבודים [illegible] אחד שון [illegible]
[illegible] ימים [illegible]
[illegible] השמים
[illegible] השנה [illegible] למטה [illegible]
השנה [illegible] החדשים [illegible] קה״ל
[illegible] שון [illegible] שנה׳
חסר [illegible] [illegible] אחרון [illegible]
[illegible] ימים [illegible] יאחרך״
[illegible] שנה׳ [illegible] שנה׳
והיה [illegible] אחי על [illegible] [illegible]
[illegible] עולם שנה׳ [illegible] [illegible] [illegible]

שלום [illegible] אורה [illegible]
ואחיו [illegible] יאחיו [illegible] ״ —״

זה השני ספר" [illegible]

הקדמה

[illegible]

פ״ה יונק׳ עיין בס׳ ב״ה׃ דרש׳ מנחם בר יוסי מא״ד כ׳ כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר׳ תלה
הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור׳ את המצוה בנר לומר לך מה נר אינה מגינה לפי שעה אף מצוה אינה
מגינה אלא לפי שעה׳ ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם׳ ואומ׳ בהתהלכך תנחה
אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך לעה״ב׳ משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן
הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומן חיה רעה ומן הליסטים ואינו יודע באיזה דרך ילך נזדמנה לו אבוקה של
אור ניצל מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ועדיין מתירא מחיה רעה ומן הליסטים כיון שעלה עמוד השחר ניצל
מחיה רעה ומן הליסטים ועדיין אינו יודע באיזה דרך ילך׳ הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם׳׳ ד״א אין עבירה מכבה
תורה׳ שנא׳ מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה׳ אמ׳ רב יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא
ומצלא׳ אבל בעידנא דלא עסיק בה אגוני לא מגנא אצולי מצלא׳׳ מתקיף לה רבה אלא מעתה דואג ואחיתופל
[illegible] לא [illegible] אמאי לא אגין עלייהו׳ אלא אמ׳ רבא תורה בעידנא דעסיק בה אגוני ומצלא בעידנא
דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא׳ מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי
לא מצלא׳ [illegible] עבירה שכר המצוה לא מכבה [illegible] כדי שלא [illegible] רבינא [illegible]
[illegible] לא [illegible] תורה [illegible] לנשים
ולא [illegible] אמ׳ [illegible] ולא חמור׳ [illegible] לו
[illegible] ולא [illegible] ולא חמור׳ [illegible] מים [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ר׳ [illegible] לעולם [illegible]
[illegible]
[illegible] בין [illegible]
[illegible] רב יהודה [illegible]
[illegible] רב יהודה [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] רב יהודה אמ׳ רב [illegible]

[illegible]

פרוש [illegible] פרוש [illegible] פרוש [illegible] פרוש [illegible] פרוש [illegible]

[illegible]

הכלל הראשון

[illegible]

פרק ראשון

[illegible]

יוקטנו ביות חוקיו יק סדכי וחז״ל באומרו קבה נח ידעתי״ ויש מילה עוד עבון אחר עד מאד לחושי יחס הראשונה
סבי כל אחמיה ״יחוד השם אורה מחשבה שיר״ שהכנס ולא יוכל מי שהיינו מקום לאחר שיאה מקום והוא נבראי פנימי
ישיג האחדים וקסדי להנעש התשובה וכדי להכנס על חושי הדבקות ׳אך זה הישגה כל הגוף לא ישיג אדם
כאחו כבו רק יותר הראשונה האחרונה כי אין זקנים במוח או בגוף מרוש אבל רוח עבון קושה מאד ויתמעבו רב״
מכי ואחד והעשר הגמוח בן אנשים שקם כל בזמן אחד ורוח של ברית בן והכל ברית מילה רוח קבי יתבשר
בהן המדקם אחרים שאחרונה ״יחוד השם ׳ וכן כל שירוני יסבב ברית המדקם לאחרון קייחוד לקיום בשרים ושרע
אחרי׳ ונראה עבון מיתון בשבוש מילה ואיש שהוא מזה יותר מן האחרון ועל ידיעה התורה וקיומה לא ישלים
מילה״ ואם כן טובה אחר כפי שהוא סגי בעד זה מתוך קלונות הדברים ׳ ויש כן עוד מים אחרים וכל הדברים יתגלה
ז׳ וזה מילה ואף לגדול שקבלה המדקם בשירה ונאמר לכב׳ עבדו ובעד כל זרעו להבדיל ליחד ולקיים קיים
לקדר יבטל אותם וקדם אח׳ ״ ולכל הנוים שהם עתים שאחרו מחודים ומעונים ועושים ומיוחדים שהם מסמין
ספר׳ נדרים׳ כשאמר בן עזריה אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה הרשעים שנא׳ כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל
ערלי לב׳ גדולה מילה שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנא׳ התהלך לפני והיה תמים ולמבין פרי מנך
נ׳ שנים׳ ועל מילה נכרתו שלש עשרה בריתות״ כי קידה ערלה למען שמיתו קוב שהוא הכלל הכל
הישנה והנה למען מסתי ועל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו להקריבן מיד ענין הקטנה ליום השמיני לנולד
ומסתן ערלה יחתום מילה במקום זה ועל ראש גבי׳ מ׳ שמתה שרים יחכן למילה שהיה מזוכה במקום עמדו מאן ÷
עתה׳ ומחזיקין עליהם מה בין מקום שעשה פרי אלא מקום שעשה פרי ׳ר׳ יהודה ׳ר׳ יונתן אומר אין עקן
הרי הוא אומר ועל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ומרה מקום שעושה בן ומרה לבן ועושה בלחם שנתגבר
מעות מילה בהבחר בה ישראל שנא׳ מעשה ידי להתפאר׳ הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום מילה׳ ומבואר שהלי
ונשאל ויחשב שיהיו נשאו בקדושה לא היו נאמנין לשבע לשבט סתרים אמ׳ ״ כשמה אותיות״

פרק שני״

המצוה הראשונה שצוה הקב״ה שיקיימו וזרעו אחריהם אחריהם ברית מילה׳ ועל מצוה זו נכרתו
ברית עם אברהם אבינו וזרעו אחריו לדורותם׳ שנאמר׳ מיוחד ויחיד על מספר המילה״ ואמרו אמן ר׳
ירמיה לדורות בחבר יחזה את אחים וזה בן עשר קודם אחת עשרה ואחת עשרה כן למילה ישם שלש עשרה ח׳ עב
ואת כל וחנוך ישראל ח׳ וקורא ז׳ מנין שנאמר בה ׳ברית המילה׳ ספר הבהיר אבי קבל ׳נברית ׳ברית אשר בבשר׳ על המילה׳
ושמרתן׳ ח׳ ואתה את בריתי תשמור ובינך׳ ב׳ קיום ברית אחר׳ ג׳ והקימותי את בריתי ביני ובינך׳ ד׳ וכן ונתתי אחריך
לדורותם ברית עולם׳ ה׳ ואתה את בריתי תשמור׳ ו׳ זאת בריתי אשר תשמרו׳ ז׳ והיה לאות ברית׳ ח׳ והיתה בריתי
בבשרכם לברית עולם׳ ט׳ וערל זכר והפר את בריתי הפר׳ י׳ והקימותי את בריתי אתו׳ יא׳ לברית עולם׳ יב׳
ואת בריתי אקים את יצחק׳ ועל זה התחברו אחז״ל אחד מהם אילן עם ברית מילה׳ אשר קדש ידיד מבטן׳ חק בשארו שם
וצאצאיו חתם באות ברית קדש׳ יתום הבחיר עם זה אברהם׳ ובהתחיל מילה בזה הוא ברית קדש על שנים עשר שבטי ישראל׳ ואין
ברית בתורה בחינות לבריתות׳ שגדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות ועליה כרותה ברית שלא נמחר כי לא כלום ממנו ÷
כן הוא׳ ושמו בם נדרים ר׳ ישמעאל אומר גדולה היא מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות ׳ר׳ יוסי אומר
גדולה היא מילה שדוחה את השבת החמורה ר׳ יהושע בן קרחה אומר גדולה היא מילה שלא נתלה למשה רבינו עליה
מלא שעה׳ רבי נחמיה אומר גדולה היא מילה שדוחה נגעים ׳רבי אומר גדולה היא מילה שכל המצות שעשה

ערך ד

ע״נ
כלל א׳ חלק א׳

אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל. שנא׳ התהלך לפני והיה תמים. ואומר ואתנה בריתי ביני ובינך. ד״א
גדולה היא מילה שאלמלא היא לא ברא הקב״ה את עולמו שנא׳ אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳. ר׳ [illegible] גדולה היא מילה
שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה שנא׳ הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם. [illegible] ר׳ יהושע
בן קרחה אומר גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו בשעה שנתרשל מן המילה [illegible]
[illegible] ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה׳ ויבקש המיתו. רבי אומר חס ושלום [illegible] לך שוב מצרימה [illegible]
[illegible] במלון תחלה שנ׳ ויהי בדרך במלון. רשב״ג אומר לא למשה בקש [illegible]
[illegible] ר׳ יהודה בר
[illegible]
[illegible] ד״א
[illegible]
[illegible]
[illegible] שנא׳ התהלך לפני והיה תמים. ד״א גדולה מילה שאלמלא היא לא נתקיימו שמים וארץ שנא׳
אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳. [illegible] ר׳ ישמעאל אומר [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] גדולה מילה שהיא שקולה כנגד כל המצות שבתורה [illegible]
[illegible] ד״א גדולה מילה [illegible]
גדולה מילה שבזכותה ישראל [illegible]
[illegible] גדולה
מילה שבזכותה ישבו ישראל [illegible]

ופסק כתלוק נלו מן החדש שנה ובשר קדש יעשנו מעליך״ ונולד מולד שבשבתה קב״ה סומכת תפלתן של ישראל·
ואמר לעבר את שלא חולין ומרי שתפלה כי אתה סומכת תפלה בלבד וחיין סומכנה קנים את על ישראל בלבד המלך·
מה בגנו ישבו כל סומכת תפלה במקו׳ וזהו וחי כי מאחר שישראל גלו כן קנים זמן כהן כבד· על אחד׳ שסומך
הבתים ועשה קס מעברים״

פרק ג׳

ראוהו ב״ד וכל העם יאמין וכיח כן מה המרס ועוד
סם לבוש שיהו נקים הדין שנתחדש ומשועתו ואף נתמלאו ירח בקשיים ושני מינים
מתך נפל השור׳ ונתן כו הדיוטות ויולא כו מאחר שיצאו חיים· ושבה בעד דבתו שלחוהו בגנים׳ מן הטבעיך
פר׳ רב שירא כר שקמה הוה שסה קמיה דר׳ שמעון בן פזי בשמעתא· והוה קא מעיין קמיה דר״ל בעניינא תלמוד ודר
קרבי׳ מה שסקתו· הלכה ונחה שנה שעיבר הקב״ה מעל בשר ודם· מרס רב נתן וחייו מפני שבא קדקס ובני מינים·
לרבי׳ שקדמו לתחבור ונעקם עד זה מקיימין בבגן חמו זמן ידוע מקדש ונעשה בשמיה מעריח כי שינה לאויר
העולם בריח ובר קיימח סקבס׳ שסופה הוא שפלה בעולם״ להס ר׳ שמלאי׳ ערק העוד קודם במנו׳ חמו מקודר
ונעשה מפתח שהי ידיו עשהי נתנו׳ שהי חמריו עשהי חדשנותו׳ ושהי עבורתו עשהי מעבורתו ואחסו׳ מונה
ע בן פסו ופי מתם ועבורו פתח׳ נחוב מה שמעו חוסבת שהוא מה שמע עולה וחיין מוסף רבי׳ שמה יהבן
את מעו׳ נסון שינה נאויר העולם נפתח הקדוש ונעשה הפתח בעולם בן חיינו יכול מיוחד אחי׳ שנה מחה ועד דלק
מונה על בעריזן ונעפה ומביט מסוף העולם ועד סוף שנה׳ מכל גם על לחסי לבורו חוך חסך׳ ואלהתמיה שיגרי חדש
יש מחן וכוחה מים בהוספתיה וחיין עד ימים שקדם שהוי בטובה יותר מחורן הימים שנה׳ רבי׳ יהבי׳ שכחי קדם סמו׳ -
שוה ישמרו את רק ימים שנים בכס ימים וחיין נקס שסס קני חומר חין ירחי׳ נדה׳ ומעבדין חורש כל התחלה בה שנה
מיורש ויאמר כי יהלך קדר עבר שמור מעוה ריחק׳ וחורש מודעה עד יהלו׳ וכן שנה לאויר העולם מה מלחך וסתר
עבדו׳ ונעשה מיהלו כל התחלה חדש שנה׳ עבה חטא רבבך׳ וחיין יונה משם עד שישבינו חורש שנה׳ כילך הבבה
כבבך השבעה בלשון זה יום הדיה׳ שמה נק כמים עד ענב סופה הקודח ואת השבועה מחילה עון׳ ומה שבשבתה מעשבנו
חורש מודים על קני צדיק ואלהה השבועה׳ כל העולם כלו מודים שעל צדיק אחה קני מעבן מששו קני יודעו הקב״ה
טהור ומשרתיו טהורים׳ ובמיה שנתקן טהורה׳ נחם אתה מעשה בטהרה מועד׳ ואחסנו והכינו שופה לפניך׳
אר׳ חלעזר יאדי קריאה מנמני אחי׳ אתה נשי נשמה השבועה קול וסב׳ נשי מנך והשליס
אר׳ אשר לנה הנולד קודם במנו׳ אחע לבון מונה בסבל של מים ארם מוהן חטבעו עדיו סוף עלבון ולבון״ רב
נחושים קרח שנשוה וער דר מבור השקן׳ חומשה דר במדור קדושה׳ מחרומם דר מלקור הערבין יצתן -
שהבשמים מתהפך ויורד ועלה וזקו הכל חוסך׳ רשח תבל נרבה מקורן משלבר׳ יתנו זה דרך השמש כמו וזה
דרך השמש מלך׳ החי מתהפך ויקח׳ למתהפך׳ אר׳ שנשאתי קריאה קסר עשה שמה לורית בתחרונה חור׳
עברה הלו נאמן שלח כוכבות׳ יתנו חבל נרבה יתרובן משלבר קיין לאר׳ שנו זה דרך השמש בא וזה דרך השמש של
בן זה הופך פנו מה חי הופך פנו׳ מחי ואחרי׳ עליה אם כי מטנה כר פנה מר עשה ונדרה עד חין אחר עלבו
עד חין מספר׳ בה וכחה שנה שעיבר הקב״ה מעל בשר ודם׳ מותן חטב במוחה שבק ופירי למעלה שפק ומשתמר
שפה אין משתמר ושו הקב״ה עד אתה השבע במנגי אינו חטא פתחה ורבה למטה ומשתמר״ אר׳ חדשנו ואתה מפשו
כבל מחונס כל אין שמכבד יותר למטה׳ ושו הקב״ה עד אתה השמר׳ כל אין שמכבד עליה למעלה״ אר׳ יוסי הגלילי
מה עלבו מוחל והמחל אתה מבלים מעשיך ומדי יותר מחד׳ בה ונחה שנה שעיבר הקב״ה מעל בשר ודם׳ חדש אחן

זרעונין בערוגה· כל א' וא' עולה במינו· והקב"ה צר את העובר במעי אשה כלן עולין למין אחד·· [illegible] צבע נותן הסממנין
ביורה· כלן עולין לצבע אחד· והקב"ה צר את העובר במעי אשה· וכל אחד ואחד עולה למינו· [illegible]
[illegible] ר' ישמעאל משל לאדם
שזורה בגורן נוטל האוכל ומניח הפסולת [illegible]
[illegible] מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל
מלמד שיושב הקב"ה ומונה את רביעותיהם של ישראל ואומר מתי תבא טפה זו שהצדיק נוצר ממנה ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם·
[illegible] מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יציץ בדבר זה [illegible] נאם הגבר שתום העין· והיינו [illegible] וישכב
עמה בלילה הוא· מלמד שהקב"ה סייעו [illegible] יששכר חמור גרם [illegible] א"ר יצחק בר' ר' אמי אשה
מזרעת תחלה יולדת זכר· איש מזריע תחלה יולדת נקבה שנ' אשה כי תזריע וילדה זכר·· ת"ר בתחלה היו אומרים אשה
מזרעת תחלה יולדת זכר· איש מזריע תחלה יולדת נקבה· ולא פירשו [illegible] עד שבא ר' צדוק ופירשו [illegible]
[illegible] אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו תלה הזכרים [illegible]· [illegible] ויהיו בני אולם
אנשים גבורי חיל דורכי קשת ומרבים בנים ובני בנים [illegible] אלא מתוך שמשהין עצמן בבטן כדי שיזריעו נשותיהם
תחלה כדי שיהו בניהם זכרים [illegible] והיינו דאמר רב קטינא יכולני לעשות כל
הבנים זכרים· [illegible] א"ר יצחק בר' ר' אמי אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה
שנא' הן בעון חוללתי [illegible] ור' יוחנן אמר סמוך לטבילה [illegible]
[illegible] תחטאני באזוב ואטהר· ואמר ר' יצחק בר' ר' אמי
[illegible] שלום לעולם· זכר זה כר [illegible] שלחו כר מושל ארץ ממסלע מדברה
אל הר בת ציון· וא"ר יצחק בר' ר' אמי [illegible]
[illegible] שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני
מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן· אמר להם בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא
קרבן· מתקיף לה רב יוסף והא מזידה היא ובחרטה תליא מילתא· ועוד קרבן שבועה [illegible]· ומפני מה אמרה תורה
זכר לשבעה ונקבה לארבעה עשר· זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה· נקבה שהכל עצבים בה מתחרטת לארבעה עשר· ומפני מה אמרה
תורה מילה לשמונה· שלא יהו הכל שמחים ואביו ואמו עצבין·· תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל
בה וקץ בה· אמרה תורה תהא טמאה [illegible] כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה [illegible]
[illegible]
[illegible] אשרי מי שרואה את הוריו באומנות [illegible] ואוי לו למי שרואה את הוריו באומנות [illegible]
[illegible] אשרי מי שאומנותו [illegible] ואוי לו למי שאומנותו [illegible] אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי
שבניו זכרים ואוי לו מי שבניו נקבות [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

החלק השני

בשמחה ויש בו שני פרקים

פרק ראשון

[illegible]

פרק שני

[illegible]

בעשרין ותמניה ביה אתא בשורתא טבא ליהודאי דלא יעדון מפתגמי אורייתא׳׳ שפעם אחת גזרו מלכות הרשעה שמד
על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו בניהם ושיחללו שבתות וימים טובים׳ מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו הלכו
ונטלו עצה ממטרונית אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה׳ אמרה להם עמדו והפגינו בלילה׳ אמרו אי שמים לא אחיכם
אנחנו לא בני אב אחד אנחנו׳ לא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות׳׳
הלכו ובטלום׳׳ ואותו היום עשאוהו יום טוב׳ וגרסי׳ נמי במס׳ מעילה פ׳ קדשי מזבח׳ פעם אחת גזרה מלכות הרשעה
שמד על ישראל שלא ישמרו השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו את נדותיהן נחת׳ הלך ראובן האצטרובלי וספר ~~[illegible]~~ קומי׳
קומיה׳ אמר להם מי שיש לו אויב רוצה שיעני או שיעשיר׳ א״ל שיעני׳ א״ל לא יעשה מלאכה בשבת מפני שיעני׳ וגרסי׳ נמי במסכת
בבתרא פ׳ חזקת הבתים׳ תניא א״ר ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נאכל בשר
ושלא נשתה יין׳ אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אא״כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה׳ ומיום שפשטה מלכות הרשעה
שגוזרין עלינו גזרות קשות ומבטלין ממנו תורה ומצות ואין מניחין אותנו ליכנס לשבוע הבן דין הוא שנגזור על
עצמינו שלא נשא נשים ולא נוליד בנים׳ ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה׳ אלא הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ואל יהו
מזידין׳׳ והמצוה שהיו מוסרין עצמם עליה לקיימה הכא מבטלה ומחזיקה בידם׳ כדגרסי׳ בב׳ ר׳ אשר לכם׳׳ תניא
ר׳ שמעון בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת השמד כגון ע״ז ומילה עדיין מוחזקת היא בידם וכל כדאית
למיתה כגון קדושת התפלין שהיא מרופה׳׳ ואמר מעתה מילה אחר שלם כשעת השמד מוסרין עצמן ישראל עליה
שמוסרין בניהם על קדוש השם׳ ובפעמים יותר מאחת מילה כדגרסי׳ קדם תניא א״ר יוסי פעם אחת הלכתי לכרכי
הים ומצאתי אשה אחת לפני שמלה את בנה ראשון ומת שני ומת שלישי ומת הביאתו לפני ראיתיו שהוא אדום׳ אמרתי
לה בתי המתיני לו עד שיבלע דמו בו והמתינה לו ומלתו וחיה והיו קורין אותו יוסי על שמי׳ שוב פעם אחת הלכתי
למדינת קפוטקיא ומצאתי אשה אחת לפני שמלה את בנה ראשון ומת שני ומת שלישי ומת הביאתו לפני ראיתיו שהוא
ירוק הצצתי בו ולא ראיתי בו דם׳ אמרתי לה המתיני לו עד שיפול בו דמו׳ והמתינה לו ומלה אותו וחיה והיו קורין לו על שמו
עד כמה היו חביבות המצות על ישראל שהיו מוסרין עצמם ובניהם שחביבין לבני אדם יותר מעצמם לקיים מצות בוראם׳

הכלל השני של אהל הבן

ויש בו ב׳ חלקים׳׳ החלק הא׳ לעשות לבנו׳׳ החלק השני לבן חבירו׳׳

החלק הראשון

בדברים שחייב לעשות לבנו׳ ויש בו ארבעה פרקים׳׳

פרק ראשון

בחיובת מקומות הזהירה התורה על פריה ורביה כפרשת בראשית׳׳ ותנן בפ׳ הבא על
יבמתו׳ ב״ה אומרים לא יבטל אדם מפריה ורביה אא״כ יש לו זכר ונקבה׳ ואיתמר היו לו
בנים ומתו רב הונא אמר קיים פריה ורביה׳ ר׳ יוחנן אמר לא קיים פריה ורביה׳׳ והלכתא כר׳ יוחנן לגבי דרב הונא כבר
יכלה לבא אחת כנו כדי לקיים מצות פריה ורביה ויוצא שלבן זכר כדי שלא ימנע עבדה כדגרסי׳ בס׳ כהנה׳ פ׳ שנוחלין
א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי כל שאינו מניח בן זכר לירשו הקב״ה מעלה עליו עברה׳ כתי׳ הכא כי ימות ובן אין לו
והעברתם את נחלתו׳ וכתי׳ יום עברה היום ההוא׳ חשב אין חליפות למו ולא יראו אלהים׳ ר׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי חד אמר
כל מי שאינו מניח בן וחד אמר כל מי שאינו מניח תלמיד׳ תסתיים דר׳ יוחנן דאמר תלמיד דאמר ר׳ יוחנן דין גרמיה דע׳
דעשיראה בר׳ תסתיים ודר׳ יוחנן אמר תלמיד מכלל דר׳ יהושע אמר בן׳ והא ר׳ יהושע בן לוי הוה אזיל לבית אבלא דלא
מיתן השכיב בלא בני׳ דכתי׳ בכו בכו להולך׳ ואמר רב יהודה אמר רב להולך בלא בנים זכרים׳׳ אלא ר׳ יהושע בן לוי אמר

הלכ׳ כר׳ יהוד׳ ור׳ יהושע בן לוי הלכה כר׳ יוסי ור׳ יוחנן אמ׳ כן· קשיא דר׳ יוחנן אדר׳ יוחנן לא קשיא הא דידיה הא ״
דרביה״ דרש ר׳ פנחס בר חמא מאי דכתי׳ והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא·
מה ראה בדוד שאמר שכיבה וביואב שאמר מיתה· דוד שהניח בן אמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן אמר
בו מיתה· ויואב לא הניח בן והא כתי׳ ומבני יואב עובדיה בן יחיאל· אלא דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה
יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה· ע״כ· יש לו לאדם לעשות תחבולות לגדל את בנו ולהרחיקו ממקרי׳
ולהדריכו בדרך ישרה· וללמדו תורה ואומנות לפרנסתו כדקיימ׳ לן בפ״ק דקדושין·· תנ׳ האב חייב בבנו ״
למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות· וי״א אף להשיטו במים·· ר׳ יהודה אומר כל שאינו
מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות· ליסטות ס״ד אלא כאילו מלמדו ליסטות·· ואיבעי׳ להו ואבי אבוי מי מ׳
מיחייב והא תניא ולמדתם אותם את בניכם· בניכם ולא בני בניכם· והכתי׳ והודעתם לבניך ולבני בניך לומ׳ לך
שכל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתו׳ כאלו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות·· והא דאמרי׳ כי הני
תנאי· ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא בניכם בני בניכם מנין ת״ל והודעתם לבניך ולבני בניך· א״כ
מה ת״ל בניכם· בניכם ולא בנותיכם·· וגרסי׳ נמי בפ׳ סוטה פ׳ היה נוטל· ר׳ אליעזר אומר כל המלמד את בתו
תורה כאלו מלמדה תפלות· א״ר אבהו מאי טעמ׳ דר׳ אליעזר· דכתי׳ אני חכמה שכנתי ערמה כיון שנכנסה חכמ׳
באדם נכנסה בו ערמומית· והאומנות הטובה לאדם ללמד את בנו הוא תלמוד תורה שהוא פרנסתו בעולם
הזה והקרן קיימת לעולם הבא כדגרסי׳ בסוף פ׳ קדושין· תנן התם ר׳ נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני
מלמד את בני אלא תורה שיהא אוכל שכר עמלו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא· לפי שכל אומנות
שבעולם אינם עומדים לאדם אלא בנערותו ובזמן שכחו עליו אבל אם בא לידי חולי או לצרה או ליסורין או
שנכנס לזקנה אינו יכול לעמוד במלאכתו נמצא מת ברעב· אבל התורה אינה כן· אלא מגדלתו ומשמרתו מכל
רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו· ולא עוד אלא שהמקום ב״ה מאריך ימי הצדיקים בזקנותן·
ואינו מעזבן· וכן אתה מוצא בצדיקים שקיימו את התורה עד שלא באה וכבר קב״ה בנעוריהן מהו אומר וקויי״
יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים וגו׳· ובזקנותן מהו אומר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו· וכן אתה מוצא
באברהם אבינו ע״ה ששמר את התורה עד שלא ניתנה שנ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי· וברכו הק״בה בנערותו
ובזקנותו· בנערותו מהו אומר ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה· ובזקנותו מהו אומר ואברהם
זקן בא בימים ויי׳ ברך את אברהם בכל·· וכן כל הצדיקים שקיימו את התורה בנעוריהן מהו אומר וקויי
יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים· בזקנותן מהו אומר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו להגיד כי ישר
יי׳ צורי ולא עולתה בו ״

פרק ענ׳

לעולם ישתדל אדם לחנך את בנו בקטנותו בלמוד התורה כפי כח השגתו
ולפי שנו כמו שיוכל לסבול עול התורה כמו שידע לקרא אותיותיו שלמות והפסוקים· כגון
תורה צוה לנו משה· ופסוק שמע ישראל· ובדומה לו כדי שירים ימינו לשאת התרומה והבכורים· ויקדש ראשית בכורו ״
לעבודת הא-ל ית׳· וצריך לפייסו בדברים שיראה שאוהבים התינוק ומתאוה להם לפי ערך בסבר פנים יפות ללמוד· וכשיגדל [illegible]
בידיעות הקטנות הראשונות יתן לו אחרות לפי השגתו· וכשיהיה גדול ויבחין בכל זה· יחזור לו לעו׳ ללמוד התורה כדי שתשב
בראש ויקראוך רבי ויכבדוך· וכאלה יבטיחם בזה· יחזור לו שע״י למוד התורה האדם זוכה לגן עדן· ובסוף אם ידריך
בתורה יאמר לו ישיג בדעתו אלהות בוראו ועבודתו ואהבתו· ויתעורר לשמה כמו שאמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה ועד

עב נ
כלל ג׳ חלק ו׳

שיהא הקטן בן שש או בן שבע׳ יכניסוהו כשבא לתלמוד לא היה יודע כלום׳ מבע׳ כמו סרבה ערק לא יחזר׳ אמר רב
יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל שבתחלה מי
שהיה לו אב היה מלמדו תורה מי שאין לו אב לא היה למד תורה׳ מאי דרוש ולמדתם אותם את בניכם׳ ולמדתם אתם׳
התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים׳ מאי דרוש כי מציון תצא תורה ודבר ייי מירושלים׳ ועדיין מי שיש לו
אב היה מעלו ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד׳ התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל פלך ופלך׳ ומכניס׳
אותן כבן שש עשרה וכבן שבע עשרה׳ ומי שהיה רבו כועס עליו היה בועט בו ויוצא׳ עד שבא יהושע בן גמלא ותקן
שיהו מושיבין בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש וכבן שבע׳ אל רב לרב שמואל בר שילת
עד בר שית לא תקבל מכאן ואילך קביל ואספי ליה כתורא׳ ואל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית לינוקא לא תמחי אלא
בשבקתא דמסאנא דקרי קרי ולא קרי ליהוי צוותא לחבריה׳ וגרסי׳ במס׳ כתובות פ׳ נערה׳ אל יצחק באושא התקינו
שיהא אדם מתגלגל עם בנו עד שתים עשר שנה מכאן ואילך יורד עמו לחייו׳ איני והא אמר ליה רב לרב שמואל בר
שילת׳ בציר מבר שית לא תקביל בר שית קביל ואספי ליה כתורא׳ לא קשיא הא למקרא הא למשנה דאמר אביי אמרה לי אם
בר שית למקרא בר עשר למשנה׳ בר תריסר לתעניתא מעת לעת ובתינוקת ואימורי עלה אמר רב קטינא לא הכניס את
בנו לתלמוד תורה פחות מבן שש רץ אחריו ואין מגיע׳ איכא דאמרי כן מקדים ונו׳ חבריו רצים אחריו ואינם מגיעים אותו׳
והבריאו ישמנו את רכחיש את וגריח׳ וחייב ללמדו אביו עבודה שיוכל להשיג׳ כגרסי׳ בפק׳ דקדושין על הבן חייב
אדם ללמד את בנו תורה׳ אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולן בן דן שלמדו אבי אביו מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות׳
גם יאמינו לחזקיהו מלך יהודה כהיותו מלך ונתפרש בחיבת התורה שלמדו בניו׳ אמרו עליו שהיה מושיבן על כתפו
לבית המדרש כגרסי׳ בפק׳ דברכות אמר רב יוחנן מאי דכתי׳ מי כהחכם ומי יודע פשר דבר׳ מי כהקב״ה שיודע לעשות פשר׳
בין שני צדיקים בין חזקיה לישעיה׳ חזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי דהכי אשכחן באליהו דאזיל לגבי אחאב׳ ישעיהו
אמר ליתי חזקיהו גבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע׳ מה עשה הקב״ה הביא יסורין על חזקיהו ואמר לו
לישעיהו לך ובקר את חזקיהו שהוא חולה׳ שנא׳ בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר
אליו כה אמר ייי צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה׳ מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא׳
אל מאי אל לפי שלא עסקת בפריה ורביה ולא הוו לך בני׳ אל דאחזי לי ברוחא דנפקין מני בנין ג׳ לא מעלו׳ אל אהדי כבשי
דרחמנא למה לך את מה שחייבני לך לעסוק בפריה ורביה ומאי דניחא מקמיה קב״ה ליעביד׳ אל הב לי ברתך אפשר דגרמא
זכותא דידי ודידך ונפקין מינן אינשי מעליא׳ אל כבר נגזרה גזרה׳ אל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי
אבא אפי׳ חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים׳ שנא׳ הן יקטלני לו איחל׳ יהב ליה ברתיה נפקא מינה מנשה
ורב שקה׳ זימנא חדא ארכביה חזקיה אכתפיה למטייה לבי מדרשא׳ אל חד מיניהו חזי רישא דאבא למחטויי פרכה גלגלני
וחד אמר לקרוביה עליה קרבנא לש״ש׳ אחכמינהו במנשה רב שהיה מיית׳ מנשה איהו קרי אפשיה וכולהו רעים׳ גם כין
אדם לחנך את בנו מצוות במצות כדי שיהא מורגל בהם לכשיגדל׳ כגרסי׳ במס׳ סוכה פרק קטן שאינו צריך
לאמו חייב בסוכה וכו׳׳ וגרסי׳ נמי במס׳ יומא בפ׳ לולב הגזול׳ קטן שיודע לנענע אביו לוקח לו לולב׳ היודע להתעטף בטלית
חייב בכנפות׳ וגרסי׳ נמי במס׳ יומא פרק יום הכפורים רב עוירא אמ׳ בן תשע מחנכין אותן לשעות וה״ה לבר
כיוצא בזה׳ וכן כתו׳ חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה׳ ד״ל כשיהיה בתלמוד וחינוך המצות והרגל
היודעות שוטה בנערותו מ״מ בזקנותו שלא יסור ממנה זו׳ לפי שההרגל נעשה לו טבע׳ ויותר בזקנותו שמתקרב

דיבורו שכתב ודרכי המשחית והגיע שנים שאומר עליהם אדם אין לי בהם חפץ·· לא אם הטוב לנער שיחנך את עצמו על
פי דרכו· לפי כחו ולדרוש אחרי יצרו הרע· ולא התחיל כמו לחזירו מעט גם כי יזקין לא יסור ממנה· ר"ל אפי' שיזקין
לא יוכל להסיר עצמו ממנה לפי שנעשו לו הרגלים בטבע· ולא יוכל לעבור מהם· ועל זה הקדוש קהלת אמר שמח בחור
וגו'· כי ר"ל אם השמחה בחור וגו'·· דע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט·· וכן זה אם הגיע לעת שיחנך כפי דרכו שלא
יהיה לא יסור ממנו בזקנותו· ואם התחילו כשהוא כשיזקין ירבה ויגדל··

פרק שני

כל דבר יתקבל
כמו שאמרו

אדם את בנו רק בעסקים שאם ימשכו ימיו הוא שונאו ויבא לתרבות רעה
כמו שיורה רבה שנא' חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר·· כגון שבעולם אדם אומר לך [illegible] הכה בנך יורד שמו
עד לחיים· ומה הל' חושך שבטו שונא בנו שמונע שכל המונע בנו מלהכותו סופו בא לתרבות רעה ושונאו שכן מצינו
בישמעאל שהיה לו [illegible] על אברהם ולא רדהו ויצא לתרבות רעה ושנאו אברהם והוציאו מביתו ריקם· מה עשה ישמעאל
כשהיה בן חמש עשרה שנה התחיל להביא צלמים מן החוץ והיה מצחק· ואין מצחק אלא ע"ז שנ' ויקומו לצחק ועבדו כמו שרחה
לאחרים· ועוד והמיר גם את האמה הזאת ואת בנה שנאמר ישמע כי מרחוקתו· ועוד וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות
בנו על שיצא לתרבות רעה·· כיוצא בו ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו· לפי יצא לתרבות רעה על שלא רדהו כמו שאמרו
עבירות עשה עשו באותו היום· בא על נערה מאורסה· והרג את הנפש· וכפר בתחיית המתים· וכפר בעיקר· ובזה את הבכורה··
ועוד שהלך מיתה אביו ובקש להרוג את אחיו· שנא' יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי·· וגם לגנוב לבבות ואבותיו·
והלך אל הגוי אל ישמעאל לאמור ימינו תרבות רעה והוסיף על חטאתו פשע· שנא' וילך עשו אל ישמעאל·· כיוצא בו דוד
לא רדה לאבשלום ויצא לתרבות רעה ובקש להרוג את אביו· ושכב עם נשי אביו· וגם על [illegible] ויאהב ויהי [illegible] וקבל מישראל כמה
אלפים· וגם למכו דברים קשים שאין להם סוף·· דכתי' מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ומה כתי' אחריו· ה' מה רבו צרי
רבים קמים עלי·· וגם' כל זה דברכות א"ר שמעון בן יוחאי קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג·
דאלו במזמור כתי' ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי·· ובמלחמת גוג ומגוג כתי' למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק· כלו כתוב
יש לו לאדם לעשות לבער את בנו כדי שלא יצא בנו לתרבות רעה· ושבח גדול הוא לאדם שאינו יוצא ממנו בן ותלמיד שמכוין
הגון· דגרסי' בב' ברכות פרק היה קורא כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא הוו אמרי ליה הכי· אלופינו מסובלים אין פרץ
ואין יוצאה ואין צוחה ברחובותינו·· אמר אלופינו מסובלים· רב ושמואל חד אמר אלופינו בתורה· מסובלים במצות· וחד אמר
אלופינו בתורה וסובלים מסובלים ביסורין·· אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי·· ואין
יוצאה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל·· ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו
גחזי·· ברחובותינו· שלא יהא לנו בן ותלמיד שמקדיח תבשילו ברבים כגון נוצרי·· ולעולם אל ישנה אדם את בנו משאר אחיו
מפני הקנאה· כדגרסי' בפרק השבת· אמר רבה בר בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים
שבשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב לבנו משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים·· וצריך אדם
ליזהר שלא יאכיל יותר דבר יוצא מפי כבו· וכשעשות כדי שלא יבוא לבנו ממנו· אבל ישתדל להרחיקו מן הכעור ומן
הלוואה ותוכחה שלשמים נוגעים· ואל יזהר יותר כבני בנו· אבל יקרבנו למדת החסידים· וירחיקנו מן הקנאה והאיבה ה'
ומריבה· ואם יחטא אדם או יחטא יעשה הדבר יותר כדי שלא יבוא עמו כסכנה בכבוד הבריות·· מעשה היה
בחסיד אחד שהיה מתעסק עם חכמים בטובה אל קרובים והיה בנו אלו והיה כבעל דין מחרפו ומגדפו ואומר לו שיתכן
והיה אומר עליו דברים מגונים ומכוערים· שמעכבנו וחרה אפו ובקש להתקוטט עם אותו האיש בעל דין שלאביו ושהכנס

יאתן

ע ב
כלל ב חלק א

אמו כבר א״ל בני יותר מה חרה לך׳ אם אימה היה הדבר ושייכי אלו הדברים הימעוררים שהם על למה התקוטט עמו אב
טשויקי שלם כבן ׳ והאני אב לעשות שרוע אחישה וקללות יעפי כל אדם על מעשי הרעים ׳ ואם לא עשיתי אותם הדברי היתכוש
עמה התוש לבנים כענבים שאומר ׳ הנה לי ויאמר כיקושי שרואה יודע שאתה יודע שאומר דברי שוח וסכ ׳ סוף דבר ישראל
יאדם אתבבן כיסורין ויתנשאות ונבל אם עכשו טוב שאין צריך להם להודיען לבנו כדרך ישרה ׳

פרק תיני ׳

׳ הילמוד את בנו תורה שכרו גדול כמגרסי׳ כתבן דקדושין ׳ אר׳ יהושע ב״ל כל המלמד את בנו
תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני שנא׳ והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני י״י אלהיך
בחורב׳ רב חייא בר אבא אשכחיה לר׳ יהושע ב״ל דשדי דיסנא אתשיה וקא מרעי׳ ליה לינוקי בבי כנישתא א״ל מאי כולה האי
א״ל מי זוטא מאי דכתי׳ והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני י״י אלהיך בחורב׳ רב חייא בר אבא
אשכחיה וכו׳ ׳ מכאן ואילך ר׳ חייא בר אבא לא טעים אומצא עד דמקרי ליה לינוקי ומוספיה׳ וגם הנשים אע״פ שאינם
חייבות בלמוד בנים יש להם שכר טוב שממתינין שהולכת בניהם לבית המדרש ׳ כמגרסי׳ בסוף פרק היה קורא מס׳ ברכות׳
הך גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים ׳ שנא׳ נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה
אמרתי׳ א״ל רב לר׳ חייא הני נשי במאי זכיין א״ל באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ומנטרן לגברייהו
עד דאתו מבי רבנן ׳ וגרסינן בסוף סוטה פ׳ היה כותב רבינא אמר נשים בזכות התורה וקא אתיין לידי מעשה ועשוי
עד דאתקנו׳ מתקנתא כתובה דאקריין ודאתנין בנייהו ונטרן להו לגברייהו עד דאתו מבי רבנן לא פלגן בהדייהו׳׳ ר׳
והחייב את בנו בתלמוד תורה ומשיאו כעונש דכת׳ בני אם חכם ישמח אב׳ וכת׳ בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני׳ וגם כותל
אבו עושה הכח כמגרסי׳ כפ׳ ערבי פסחים׳ א״ר יוחנן ג׳ מנוחלי העולם הבא הדר בארץ ישראל׳ והמגדל את בנו לתלמוד
תורה׳ והמבדיל על היין במוצאי שבתות׳ מאי היא דמשייר מקדושא לאבדלתא׳ וגבות החסד שהיה עוסקת מזרעו׳ ׳׳
כמגרסי׳ מנם מתנין פ׳ השוכר את הפועלים׳ א״ר שנך א״ר יוחנן כל מי שהוא ת״ח ובנו ת״ח ובן בנו ת״ח שוב אין תורה
פוסקת מזרעו לעולם׳ שנא׳ ואני זאת בריתי אותם אמר י״י רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי
זרעך ומפי זרע זרעך עד עולם וגו׳ אמר י״י מעתה ועד עולם׳ מאי א״ר יהודה אמר רב אמר הקב״ה אני ערב בזה הדבר׳
מאי מעתה ועד עולם׳ א״ר ירמיה מכאן ואילך תורה חוזרת לאכסניא שלה׳ רב יוסף יתיב תלתא תעניתא ית
קריינא אקרייה בחלמיה לא ימושו מפיך׳ ארבעין אוחרנייתא אקרויה בחלמיה ומפי זרעך׳ ארבעין אחרינתא אקרויה
בחלמיה ומפי זרע זרעך׳ מכאן ואילך אמר לא צריכנא תורה מחזרת לאכסניא שלה׳ ולא עוד אלא שהבן קשור תורה
מפיל למכין ויודיע שאביו טוב שפיתו כמוהו שבפסוק יסר בנך ויניחך וגו׳ ואמ׳ כך יסרה ויתן מעדנים על נפשך׳׳
ויתן מעשים לעשך שיכניסך כגן עדן עם הצדיקים ויעלנו כמוהו העמודות׳ מעשה בר׳ עקיבא שהיה הולך בדרך
וזקק כבוד ופגע במחמי אחד שהיה טוען עצים על כתפו והיה מתרץ כמו כסוס נזר עליו ר׳ עקיבא והעמידו א״ל בני
מה לך בעבודה קשה כזאת׳ אם עבד אתה ואדונך נותן לך עולו אני אקנך מידו ואוציאך לחירות׳ ואם אתה עני אני
אעשירך׳ א״ל הניחני אדוני שאיני יכול לעמוד׳ א״ל בני אדם אתה או רוח המזיקין אתה׳ א״ל מת אותו האיש ובכל יום
ויום מוסרין אותו למשוך עצים ושורפין אותו בהם׳ א״ל מה היה מלאכתך כשהיית בחיים׳ א״ל גבאי היותי והייתי נושא פנים
לעשירים והורגת העניים׳ ולא עוד אלא שבעלתי נערה מאורסה ביום הכפורים׳ א״ל בני שמעת מאותם הממונים עליך
אם יש לך תקנה׳ א״ל אדוני יאשבשבי שלא יכנו ענכבנו הפורענות׳ ולמותו האיש אין לו תקנה ולא שמעתי כלום שאין
לא שמעתי שהיו אומרים׳ אם היה לך בן שהיה עומד בצבור והיה אומר ברכו את י״י המבורך׳ היו מוחלין אותו ויען

הפורענות· ולאותו האיש אין לבן שם שהניח אשתו מעוברת ואיני יודע אם ילדה זכר או נקבה· ואם ילדה זכר אין מי ילמדו תורה· אל' מה שמך אל' עקיבא· ושם אשתך שושמירה· ושם עירך לודקיא· באותה שעה נצטער עליו ר' עקיבא והיה הולך מעבר לעבר עד שהגיע לעירו ושאל היכן הוא ביתו· אמרו ישחקו עצמותיו כגידים· שאל על אשתו אמ' ימחק שמה וזכרה מן העולם· שאל על בנו אמרו הרי הוא ערל ואפי' במצות מילה לא עסקנו· מיד תפשו ר' עקיבא כבנו ומלו והושיבו לפניו ללמדו תורה ולא היה למד עד שישב בתענית ארבעים יום· יצתה בת קול ואמרה על זה אתה מתענה א"ל הן· וקרא בא"ב כה"ת עד שהוליכו לביתו ולמדו ברכת המזון וק"ש והתפלה והעמידו והתפלל ואמ' ברכו את יי' המבורך· באותה שעה התירוהו מן הפורענות· ובא בחלום אותו המת ואמ' לר' עקיבא תנוח דעתך כשם שהצלתני מדינה של גיהנם· פתח ר' עקיבא ואמ' יי' שמך לעולם יי' זכרך לדור ודור· אמרו גדולה הצלת הבנים לאבות יותר מהצלת האבות לבנים שהאבות חיים מצילים את בניהם אלא מן הייסורין שבעולם הזה בלבד· ומזכין אותם העושר ומזכים אותם הבן ומזכין אותם החיים· אבל להם הדין אינם יכולים להצילם מדינה של גיהנם· שנ' ואין מידי מציל· לא אברהם מציל את ישמעאל בנו· ולא יצחק מציל את עשו בנו· אבל הבנים מצילין את האבות מדינה של גיהנם בין גדולים בין קטנים· כיצד גדולים מצילין אותם במעשיהם הטובים· וקטנים שמספידין כשהם קטנים· ומנין שהבנים מכפרים על עון אבותם שנ' לכן בזאת יכפר עון בית יעקב וזה כל פרי הסר חטאתו· וכי פרי מסיר את חטאתו אלא בנו ובנותיו· ר' יהושע אומ' וכי איזו היא מדה מרובה מדת הטוב' ומדת הפורענות הוי אומ' מדת הטוב מרובה· ומה אם ה' מדת הפורענות רב שהיא מעוטה נענשו בה הבנים אחר האבות בעון האבות· מדת הטוב שהיא מרובה אינו דין שיושעו בה האבות אחר הבנים לחיי העולם הבא· וכן הוא אומ' ובניהם יראו וישמחו וגו' מלמד שהקב"ה מקרבן אב אצל בנו· אבות אצל הבנים· ואם היו האבות רשעים והבנים צדיקים מקרב האבות למחיצתן של צדיקים וכן הוא אומ' כי את אשר יאהב יי' יוכיח וכאב את בן ירצה· ר"ל שהוא מרצה את הקב"ה על אביו הרשע ומכניסו למחיצתו לחיי העולם הבא· ר' חנינא אומ' הרי הוא אומ' כי יקרא קן צפור לפניך וגו' וכי מה רחמי הבריות אצל רחמי מי שאמר והיה העולם· ומה אם הבריות שרחמיהם מועטים [illegible] הקב"ה שרחמיו מרובין על אחת כמה וכמה שבזמנם ישלח את האבות חטאים מדינה של גיהנם·

החלק השני

בדברים שמעשה לעשות לבן חבירו ויש בו שלשה פרקים·

פרק ראשון

·· הלומד את בן חבירו תורה הרי הוא כאילו עשאו כבנו· שנ' סנהדרין פ' כהן גדול· א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד לבן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנ' ואלה תולדות אהרן ומשה· וכתי' אלה שמות בני אהרן [illegible] את אהרן ילד ומשה לימדן לכך נקראו על שמו· [illegible] ר' יהושע [illegible] כל המלמד את בן חבירו תורה כאלו עשאו שנ' ואת הנפש אשר עשו בחרן· וגרסי' נמי בבא מציעא פרק השוכר את הפועלים· [illegible] דר' אלעזר בר' שמעון [illegible] יש לו וכל זונה שנשכרת בשתים שוכרתו בשמונה· [illegible] ר' שמעון בר יוסי בן לקוניא [illegible] פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם· פרי צדיק עץ חיים זה ר' שמעון בר אלעזר בר' שמעון· ולוקח נפשות חכם זה ר' שמעון בר יוסי

בן לבונים· כי נה נעשית אימירה למעשיהם ואמנה זוה הדרך עבנה למעשיהם אומרי עבנה עבנה פתחי פתך ויכנס כן
אבל אכין לא עשה, לגו כסכורין אותם לעיר זה בעולמו זה· יעבה כתקנו ואומרה לא יעתבנו שזה בגולמו זה שלא שזה היה לעב
מעשה וזה לא היה כשש יעשה· איקשי׳ לההיא דר׳ טרפון אמ׳ להניש בן לשותע עין שהי׳ המקפח את בנו· אמרו
לו כן אין לו בן כתבי׳ שלו וכל זונה שנשכרת מלכתב שוכרת משונה· אמנה אלא הדרת בר יהכינן לך כהנית הדר כית
אומה ואומרי עשה ונעשה· ולידע האומרי לא עשה כל שלא יאמרו מכלזה חזר· למה לה כלחלי דאמ׳ רבי יהודה אמר רב
ואמרי לה אמ׳ ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן ואמרי לה א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ט
ויושב בישיבה של מעלה שנ׳ כה אמר ה׳ אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד· וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפי׳ הקב״ה
גוזר גזירה מבטלה שנ׳ ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה· ערסי פתחון אמ׳ רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה
מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו שנ׳ תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב מורשה היא לכל בני ישראל מששת
ימי בראשית· אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב כל המונע הלכה מפי תלמיד אפי׳ עוברין שבמעי אמן מקללין אותו שנ׳ מונע
בר יקבוהו לאום· ואין לאום אלא עוברין שנ׳ ולאום מלאום יאמץ· ואין קב אלא קללה שנ׳ מה אקב לא קבה אל·· עולא בר
ישמעאל אמ׳ מנקבין אותו ככברה· נאמ׳ כאן יקבוהו לאום ונאמ׳ להלן ויקב חור בדלתו· אביי אמ׳ כמיכלא דקצרי·
ואם מלמדו מה שכרו· אמ׳ רב ששת זוכה לברכות שנאמרו ליוסף שנ׳ וברכה לראש משביר· ואין משביר אלא יוסף
שנ׳ ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ· אמ׳ רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה
בעולם הבא שנ׳ ומרוה גם הוא יורה· למדנו שכר המלמד לבן חבירו תורה גדול בעולם הזה גם לעולם הבא··

פרק שני

; יי׳ שהוא ילמוד התלמידים גדולים את קטנים לא יכה אותם תמיד בשוטים וביסורין של דברים
קשים אלא פעמים יכה· ופעמים ינחם ופעמים יפייס כפי ענין התלמידים וכפי השעה·
ועם כל זה לעולם יהי׳ לבו פתוח עליהם· כפי שהיו נוהגין רבותי׳ כמו שמצינו שצוה רבי׳ הקדוש לר״ג בנו ואמ׳ זרוק
מרה בתלמידים כדגרסי׳ בפ׳ בתרא דכתובות· וגרסי׳ בפ׳ במה מדליקין אמ׳ רב גידל אמ׳ רב כל תלמיד חכם שיושב
לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה וכו׳· כאלו לשונו כעב שני· כלל ה׳ אחכם לא פרק שני· וגרסי׳ בפ׳ עגלה
ערופה כמו שמצ׳ לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו· ולא כיהושע בן פרחיה
שדחפו לישו הנוצרי בשתי ידיו·· אלישע מאי היא דכתי׳ ויאמר נעמן הואל קח ככרים· וכתי׳ ויאמר אליו לא
לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וכתי׳ העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים
ושפחות· ומי שקל כולי האי כסף ובגדים הוא דשקל· א״ר יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמונה שרצים· אמ׳ לו רשע
הגיע עת ליטול שכר שמונה שרצים וצרעת נעמן תדבק בך· והכתיב ארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער· א״ר יוחנן זה
גחזי ושלשת בניו· וילך אלישע דמשק למה הלך א״ר יוחנן שהלך להחזיר גחזי בתשובה ולא חזר· א״ל חזור בך
א״ל כך מקובלני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה· מאי עבד איכא דאמרי אבן
שואבת תלה לה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים וארץ· ואיכא דאמרי שם חקק לה על פיה והיתה אומרת אנכי
ולא יהיה לך· ואיכא דאמרי רבנן דחה מקמיה שנ׳ ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר
אנחנו יושבים לפניך צר ממנו· מכלל דעד האידנא לא הוו שכיחי· יהושע בן פרחיה מאי היא דכי קטלינהו ינאי
מלכא לרבנן אזל יהושע בן פרחיה וישו לאלכסנדריא של מצרים· כי הוה
שלמא שלח לה שמעון בן שטח מיני ירושלים עיר הקדש לכי אלכסנדריא של מצרים אחותי בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת

שורייה אמ' עד הוה ליה שלמא · כי קא הדר איקלע לההוא אושפיזא עבדו ליה יקרא טבא · יתיב וקא משתבח כמה נאה אושפיזא זו · א"ל ר' עיניה טרוטות · א"ל רשע בכך אתה עוסק אפיק ארבע מאה שיפורי ושמתיה · כל יומא הוה אתי לקמיה ולא קבלה · יומא חד הוה קרי ק"ש הוה בדעתיה לקבולה אחוי ליה בידיה סבר מדחא דחי ליה אזל זקף לבינתא פלחא א"ל חזור בך · א"ל כך מקובלני ממך כל החוטא והחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה · ואמר מר ישו הנוצרי כשף והסית והדיח את ישראל · תניא ר' שמעון בן אלעזר אומ' לעולם יצר התינוק והאשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת ·

פרק שני

כל קהל וקהל היו חייבין להשכיר כפי כחם מלמדי תינוקות שיוכלו [illegible] עמהם ונלמדים כפי שנים · וכך כתוב כמו שאנו גורסי' בב' בתרא פ' לא יחפור · א"ר רבא סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי ואי איכא ארבעין מותבינן תרי · ואי איכא חמשין מותבינן ריש דוכנא ומסייעינן ליה ממתא · ואמר רבא האי מקרי דרדקי דגריס שוקי ואיכא אחרינא דגריס טפי מיניה לא מסלקינן ליה דלמא אתי לאיתרשולי · רב דימי מנהרדעא אמר כ"ש דגריס טפי משום דאמר מר קנאת סופרים תרבה חכמה · ואמר רבא הני תרי מקרי דרדקי חד גריס ולא דייק · וחד דייק ולא גריס מותבינן דגריס ולא דייק שבשתא ממילא נפקא · רב דימי מנהרדעא אמר מותבינן דדייק ולא גריס שבשתא כיון דעל על · דכתי' כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום כי אתא לקמיה דדוד א"ל מאי טעמא עבדת הכי · א"ל דכתי' תמחה את זכר עמלק · א"ל והא אנן זכר קרינן · א"ל אנן זכר אקרינן · אזל שייליה לרביה א"ל היכי אקריתן · א"ל זכר עמלק שקל ספסירא למקטליה · א"ל אמאי · א"ל דכתי' ארור עושה מלאכת יי' רמיה · א"ל שבקיה לההוא גברא דליקום בארור · א"ל כתיב וארור מונע חרבו מדם וקטליה · ואמר הזהרו בלמוד התינוקות שבהבל פיהם מתקיים העולם כדגרסי' בפ' כל כתבי הקדש · א"ר שמעון בן לקיש משום ר' יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן · א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי · א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא · ואמר ר"ש בן לקיש משום ר' יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי שאין מבטלין תינוקות של בית רבן ואפי' לבנין בית המקדש · ואמר ר"ש בן לקיש כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה · רבינא אמר מחרימין אותה · ואמרי' התם אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא מפני שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנא' שפוך על עולל בחוץ · מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ · והמלמדים אם עוסק עמהם לשם שמים שכרו גדול מאד · כדגרסי' בפ' סדר תעניות האלו · רבא גזר תעניתא נחית קמיה שליחא דצבורא · אמר משיב הרוח ונשב זיקא · אמר מוריד הגשם אתא מטרא · א"ל מאי עובדך · אמר מקרי ינוקא אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי וכל דלא אפשר ליה לא שקלנא ליה מידי מיניה · ואית לי פירא דכוורי וכל מאן דפשע כינוקי משחדינא ליה מכוורי ומשדלנא ליה · וגרסי' בפ' קמא דבתרא ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד · אלו מלמדי תינוקות כגון מאן כגון רב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא א"ל שבקתיה להימנותך · א"ל הא תליסר שנין דלא חזיא לי ואפילו הכי דעתאי עלייהו · וא"ר יוחנן כל המלמד התינוקות לשם שמים זוכה ורואה בשמחתה של ירושלם · וא"ר יצחק כל המלמד תינוקות מעלה עליו הכתוב כאילו ילדם · שכן [illegible] במשה רבי' ע"ה [illegible] תולדות אהרן ומשה [illegible] · [illegible] כל [illegible] יי' [illegible] ותשקוט הארץ ארבעים שנה ·

הכלל השני להתחיל

ויש בו ו' חלקי' · החלק הא' התפלה · החלק הב' מקום התפלה · החלק הג' הברכות · החלק הד' המנחה · החלק הה' התפלין · החלק הו' ספר התורה ·

החלק הראשון התפלה

ויש בו חמשה ועשרים פרקים · פרק ראשון ·

ע״ן
כלל ג׳ חלק א׳

פרק ראשון : לעולם יהא אדם זריז ויהיר לקום בבקר כשיתן לבו לעבודת לבורא יתברך אשר
עשה עמו שהחזיר לו נשמתו אשר הפקיד בידו ויתגבר ויתאזר בעת הזמנות שינה
ויתבטלו המוכנים לבוא בלילה יותר מכדי ושהתעכב שהו · וכזה יתחזק בלבו לבקרים אהבת עולם · ואם יהיה
מתנומם שינה ישים בלבו שאם יקראנו אדם לדבר אחד או זמנו אחד שישכים בבוקר אשר שהוא מתעלל שינה
יהא יש לו לעשות לעבודת מי שאמר והיה העולם · וגם ירא ממה שאמרו רבו׳ ע״ה במס׳ אבות ר׳ דוסא בן הרכינס אומ׳
שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם ·
ואז יקדים לבו שלם להשכים לעבודת הבורא ית׳ ולהתפלל ויזכור מה שאמרו במס׳ ברכות · אמרו לה לר׳ יוחנן
איכא סבי בבבל · תמה ואמר כתי׳ למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה · בחוצה לארץ לא · כיון דאמ׳ ליה
מאי עבדייהו · אמ׳ ליה מקדמי ומחשכי לבי כנשתא · אמ׳ היינו דאהניא להו · כדאמ׳ ר׳ שמעון בן לוי לבריה א׳
קדימו וחשוכו לבי כנשתא כי היכי דתורכון חיי · א״ר אחא בר חנינא מאי קראה אשרי אדם שומע לי לשקוד על
דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וכת׳ בתריה כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מיי׳ · וכבר דימה הזהיר הין מ
המאחרין גדול עונש שהן עושים בבית המדרש כדגרסי׳ בסוכה פ׳ הישן ·· ת״ר מעשה בר׳ אליעזר ששבת בגליל העליון
ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה שמונה עשרה אמ׳ להם שמעתי · ושנים עשר אמ׳ להם לא שמעתי · ר׳ יוסי
בר׳ יהודה אומ׳ חילוף הדברים · אמרו לו כל דבריך אינם אלא מפי השמועה · אמ׳ להם הזקקתם לומ׳ דבר שלא
שמעתי מרבותי · מימי לא קדמני אדם לבית המדרש · ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הנחתי
אדם בבית המדרש ויצאתי · ולא שחתי שיחת חולין ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם · אמרו עליו על רבן
יוחנן בן זכאי שמימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין · ולא קדמו אדם לבית
המדרש · ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא · ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי · ולא מצאו אדם יושב
ודומם אלא יושב ושונה · ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו · ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם ולא
הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יום כפורים · וכן היה ר׳ אליעזר תלמידו נוהג אחריו ·· ת״ר
שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן וכו׳ ·· ואם לא יוכל להמנות ראשון לעשרה יהיה ממנה מעשרה הראשונים ויגיע
שכר כנגד כל הבאים אחר העשרה · כדגרסי׳ בפ׳ שלשה שאכלו · א״ר יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת
כדי שימנה מעשרה הראשונים שאפי׳ מאה באין אחריו נוטל שכר כולם ·· ויש ימים שהם מוכנים בקדימה
ואיחור · כדגרסי׳ בפ׳ הקורא את המגלה · ת״ר כלם מאחרין לבוא וממהרין לצאת · שבת ממהרין לבוא וממהרי׳ לצאת
יום הכפורים ממהרין לבוא ומאחרין לצאת · וכשהוא הולך לבית הכנסת יהיה רץ לשם · ואמ׳ שכתב וכשאתה ל
יאמר כדגרסי׳ בפ׳ קמא דברכות · וא״ר חלבו אמ׳ רב הונא · היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה · ולא אמרן אלא א׳
למיפק אבל למיעל מצוה למרהט · שנ׳ ונדעה נרדפה לדעת את ה׳ ·· א״ר זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא רהטו לפרקא
בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמעתיה להא דר׳ תנחום א״ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר
הלכה ואפי׳ בשבת שנ׳ אחרי יי׳ ילכו כאריה ישאג · אנא נמי רהיטנא ·· ולא יכנס אדם לבית חבירו פתאם לעולם קודם
שיתפלל · כדגרסי׳ פ׳ היה קורא · אמ׳ רב כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנא׳ חדלו לכם מן
האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה · ושמואל אמ׳ במה חשבתו לזה ולא לאלוה ·· מתיב
רב ששת במבקש שואל מפני הכבוד · תרגמה ר׳ אבא במשכים לפתחו ·· א״ר יונה א״ר זירא כל הנותן שלום לחבירו

קודם שיתפלל כאלו עשאו במה · א"ל במה קאמרת · א"ל אסור קאמרי · ורב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן · אסור לו לאדם ליתן שלום לחבירו קודם שיתפלל שנא' צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו · ואמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנא' צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו · וקודם שיתפלל ט' יכוין כנגדו ואם צריך לנקביו לא יתפלל דגרסי' בגמ' שאמר הגאון היה צריך לנקביו לא יתפלל ואם התפלל אין תפלתו תפלה · אימת דיהיב לקהו ואם התפלל תפלתו תועבה וכו' · והגאון אומר היה צריך לנקביו לא יתפלל משום שנא' הכון לקראת אלהיך ישראל · ואמרי' הכא על פסוק הכון לקראת אלהיך ישראל שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים · ר' אסי ור' יהודה ר' חנינא בר פפא אמ' שמור רגליך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני · ר"ל שלא יהא צריך לנקביו כדי שיכנס או יתעטש או יפהק · אלא ידע עצמו נקי שלא יבלבל ומכל מחשבה וגם יכוין בבגדיו שיהו נקיים כדגרסי' בפ' שבת רבה בר רב הונא רמי פוזמקיה ומצלי · אמר רב אשי חזינא לרב כהנא כי איכא ריתחא שדי גלימיה ומצלי · גם יטעום שום דבר עד שיתפלל כדגרסי' בפ' הברכות א"ר יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב מאי דכתי' לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמיכם · א"ר יצחק אמר רבה ואותי השלכת אחרי גוך אל תקרי גוך אלא גאיך · אמ' הקב"ה אחר שנתגאה זה מקבל עליו עול מלכות שמים ··

פרק שני

שהיה בית המקדש קיים והיו קרבנות ישראל קרבין כהלכתן על גבי המזבח היו נכפרין בזכות התורה ובזכות הקרבנות נצולין על נגעים ומשעבוד מלכיות · כדגרסי' בפסיקתא · שמעון בר אבא משום ר' יוחנן אמ' · ארבעה דברים קראן הקב"ה שמכרסמין ולא כן תורה וקרבנות ונגעים ומלכיות · תורה לגבי אש ואין עד שאתנה שנא' וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים · נגעים קרוי עשן · ואין התנור אלא גיהנם שנא' נאם י"י אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם ·· קרבנות עגלה משולשת · מלכיות והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו · א"ל הקב"ה אברהם כל זמן שבניך מתעסקין בשתים ניצולין משתים · כל זמן שבניך מתעסקים בתורה ובעבודת הקרבנות הם ניצולים מגיהנם וממלכיות ועכשיו בית המקדש עתיד ליחרב והקרבנות לבטל מה אתה רוצה שירדו בניך לגיהנם או למלכיות · ר' חנינא בר פפא אמ' אברהם בירר לו את המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם · ואין צורם אלא אברהם אביכם שנא' הביטו אל צור חוצבתם · וי"י הסגירם שהסכים הקב"ה עמו · ומייתי זו ודרשה בבר' פרק ... כמשנה שונות וכתובה למטה · כשבא יוחנן בן זכאי ולבו ... שאין לנו מזבח וקרבנות לא נשאר לנו אלא שיח שפתותינו · שכן אמר הנביא ונשלמה פרים שפתינו וזה נקרא עבודה י"י שבלב · ועכשיו שאנו קורין בסדר הקרבנות מעלה לנו הקב"ה כאלו הקרבנום על גבי המזבח כדגרסי' בפ' בתרא דתעניות ובסוף פרק בני העיר · א"ר יעקב בר אחא א"ר יוחנן אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי · ויאמר י"י אלהים במה אדע כי אירשנה · אמ' אברהם לפני הקב"ה רבונו של עולם שמא יחטאו ישראל לפניך ואתה עושה להם כאנשי דור המבול וכאנשי דור הפלגה · א"ל לאו · א"ל במה אדע כי אירשנה · א"ל קחה לי עגלה משולשת וגו' · אמר לפניו רבונו של עולם תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם · א"ל כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן שקורין בהם מעלה אני עליהם כאלו מקריבין לפני קרבן ואני מוחל להם על כל עונותיהם · כדגרסי' כולה שמועה הכא · וזה אשר נעשה על המזבח דה"ד קחו עמכם דברים ושובו אל י"י ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו · וזהו שאמ' דוד ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך י"י · לשמיע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך · יכול להקריב פרים ואילים · ת"ל לשמיע בקול תודה · לפי שכל ישראל בזמן שבית המקדש קיים חוטאין ומביאין קרבן ומתכפר להם · הכהן המשיח חוטא ומביא קרבן ע' · ואנו אין לנו קרבן · א"ל אם כל עדת

ע׳ נ׳
כלל נאמר א׳

אבל ישנו · אמרו לו עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות · אמר להם דברים אני מבקש ואני מוחל לכם על כל עונותיכם ·
שנא׳ קחו עמכם דברים ושובו אל יי׳ · ואין דברים אלא דברי תורה שנא׳ אלה הדברים וגו׳ · אמרו לו אין אנו יודעין אמר להם
בכו והתפללו לפני ואני אקבל תפלתכם · והתפלה נקראת עבודה שבלב וכעבודה זו אמר רבה · וזה מצינו מן התורה
ומן הנביאים ומן הכתובים · מן התורה דכתי׳ והיה אם שמוע תשמעו בקולי וגו׳ ולעבדו בכל לבבכם וכי יש
עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה · מן הנביאים דכתי׳ קחו עמכם דברים ושובו אל יי׳ ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב
ונשלמה פרים שפתינו · ר״ל נשלמה לך בתפלה שהיא נגד שפתינו מקום קרבנות פרים · מן הכתובים דכתי׳ תכון
תפלתי קטרת לפניך · וכי יש פלחן שבבל אלא זו תפלה · והתפלות כנגד התמידין תקנום · כדגרסי׳
בפ׳ תפלת השחר · דאמ׳ ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמ׳ · תפלות אבות תקנום · אברהם תקן תפלת שחרית שנא׳ וישכם אברהם
בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יי׳ · ואין עמידה אלא תפלה שנא׳ ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה · יצחק תקן
תפלת המנחה שנא׳ ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב · ואין שיחה אלא תפלה שנא׳ אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד ·
·· יעקב תקן תפלת ערבית שנא׳ ויפגע במקום · ואין פגיעה אלא תפלה · שנא׳ ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא
בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי · וסימן לדבר מצינו שמות השעה שלשה כל אחד ואחד מיוחד לתפלה שתקן · אברהם
· יצחק · יעקב · בקר צהרים ערב · ומה שאמר לעבנים כנגד הוא רמוז בתפלות האבות · תפלת אברהם שתקן בבקר
היא כנגד גאולת מצרים שהיה ראשון ונבחר לנו דכתי׳ ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום
ועינו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול · ובזכות שעמד בעשרה נסיונות
נעשו לבניו עשרה נסים במצרים ·· תפלת יצחק שהיא מנחת צהרים כנגד גלות בבל שהיא באמצע שנעשו סנורות
מושעים כמו שעברו על יצחק · ותפלת יעקב כנגד ערב וזמנה כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר כנגד הגלות הזה
הזה וקודם ואחריו עד שיבא אור הגדול · רבה יתכן ויתפלה יאמר למען רחמיו וחסדיו ובזכות אבותינו [illegible]
מתפלה שוה ··

פרק שני

אעפ׳ שקורין בכל יום פרשת התמידין קבעו רבות׳ לשנות משנת איזהו מקומן
הטעמה טעם זבחים · וברייתא דר׳ ישמעאל בשלש עשרה מדות · משום מה אמרו
[illegible] בפ״ק דקדושין · לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה ושליש בתלמוד · ומי ידע כמה חיי
לא צריכא ליומי · ולפי שבימינו אנו יודעין תקנו שלשתם · גם תקנו בהקדמת התפלות ברוך שאמר שאמרנו
בניגון ובנעימה שהוא שיר נאה ונחמד · וכתוב בספר היכלות שישנו פ״ז תיבות והסימן ראשו כתם פז · ויש בו ע״ו
פעמים ברוך ז׳ כנגד שבעה רקיעים · גרסי׳ בפ׳ אין עומדין במס׳ חגיגה · אמר רב יהודה אמר רב שני רקיעים הם שנא׳ הן
לי״י אלהיך השמים ושמי השמים · ור׳ שמעון בן לקיש אמ׳ שבעה רקיעים הם · ואלו הן וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון
ערבות · ושבעה ארקים · והמקום שהוא אחד ושלטונו בכל · ויש בו ז׳ שמים · שהם כנגד נשבחך וגו׳ · כנגד מה שאמר דוד
שבע ביום הללתיך · [illegible] · שזאת הברכה היא כנגד הזמירות ודרשו מה שכתו׳ ה׳
שבחנו מה שיר ברכות ·· ואומרים ברוך שאמר והיה העולם · ר״ל העולם האומרי׳ להודות שהשמים והארץ נבראו
במאמר · ואמ׳ שהיה בבראשית שלא היה מאמר והוא שכתוב כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד ·· ואומרים ברוך
עושה בראשית להורות שכל המעשים השלמים עשה הקב״ה במחשבה נבראו אחר כך בצורה אין בחסרון או בעולם
השלם הכל אחד · ולשון ראשית למדנו שקודם שנברא העולם האחרי׳ כח הקדמונים ולפי׳ נקרא ראשית דוקא כמו
ראשית הבכורים · ואומרים ברוך עושה בראשית הוא שם האומר הרי הוא אומר [illegible] החכם השם יתב׳ · ישראל [illegible]

וכיונו בהם והחזיר שהם העשרים · לפי מה ולמדך שאין לחקר להם הירושה לפי שלעשרים יהם עשרים אחרים ולעשר'
אחרים עשרים ב̇ב̇ עד לאלפים · והש"י הוא שעשה בראשית לבדו הוא נותן הבריה בהם על ידי ראשית והוא שמו פ̇
כמעשה בראשית ויאמר ויהי על כל עכן ועכן להורות שהוא עד לאחרים שעשות והמעשים נבראים בו לא ישלם
אחד מהם זולתו והוא המבדיל סעיף ברוך שעשה בראשית · ואומרים אומר ועשה להורות שהוא מגיד המדי' על
קדקד הטבע כאומר ובמעשה שלם כורה המה יותר מהם שכוונת העולם האומר אינו עשה והעשה אינו אומ'
אבל הקב"ה הוא אומר ועשה לעולם והוא שאמרו ז"ל ואמרו על הקב"ה מעשה הוא ואומרים ברוך גוזר ומקיים לאמת
שינוי הטבע וחדוש הנפלאות כי בהתמדת זו התחייה היה · ואם גזר קשט יפחה כבר אמרו ז"ל הצדיקים הקב"ה עם
מעשה בראשית וכו' · כלומר שמסכלת הבריאה הטבע כבראשית שינוי מטבעם לשנים ידועים · או נאמר שהוא גוזר
כפי רצונו לשנות הטבע ומכריחו לעשות רצונו · וזה עצמו לדעת התורה והוא שכתוב לעשה שלמות נחלות לבדו שלפי
שכוונתם הנפלאות הטבע בעל עולם שהוא העושה לבדו · ואומרים ברוך מרחם על הארץ להורות שהוא משגיח בעולם
השפל בדרך רחמים ולא כדברי הכופרים · האומרים עזב י"י את הארץ שלא כמו שכתוב עיני י"י רואה משוטטות בכל
הארץ ורחמיו לעולם · ואומרים ברוך מרחם על הבריות להורות כי השגחתו גם מינים שלא האמר המינים שהם
שומרים השגחתו בהם · אבל האישים הנפסדים אין בהם השגחה לפי מה ולמדך מרחם על הבריות כלשון כלבריה ובריה
כדכתי' ורחמיו על כל מעשיו · ואם ראית רשע ועובר רצה כבר רחמנות דסבי וחנותי את אשר אחון · ואומרים ברוך
משלם שכר טוב ליראיו שאין טוב העולם הזה הבלת טוב ולא הרעה הבלת רעה אלא הטוב האמתי הוא העולם שכלו ארוך ·
ואומרים ברוך הוא וברוך שמו להורות שהודע שמו המיוחד לידע שהוא הוא והוא רצונו ורצונו הוא נבוא ושמו אחד ·
וכשם שלא יודעו אמתתו כך לא ידע רצונו · והשגחת שמו הוא השגחתו לפי שקרא השם כמו שכתוב וקרא את השם
הנכבד והנורא הזה · ואחר כך הזכירו כנ' תוארים כנגד ג' שלמות האלוה · כנגד השם האל האלוה בו ובנולדות בכל
מעלה · הגדול כנגד השלם הגדול שבורא בו ג' עולמות ועמו שהוא שלם הגבורים · והקדוש כנגד המלאכים הקדושי'
והזכרתו עד לא יגיע כפי הדרך שהזכרנו שהוא מעונה ומרחם עליו כרחם אב על בנים · והתקינו באמרו
כפי עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו להגיד שאמתו לכם את השם הוא בלשון כל אדם לא שהוא פ̇
כבחינת עצמו אלא שכבר · שלא שהתשבחה הזה מותן כפי שהיא מתשבחות לשם · וזהו אמרו כל התר השירים וה
והיותם כפי לשון בני אדם · ועל דרך זה אמרו ז"ל אין לנו לחקר מעשה ואמירה והאהבה הגדולה והקנאה וכו'
וסיכו מעבן שמחה להורות כתוירדים קי השעשים לימוד כן על השלמות.

פרק רביעי

ירדו כל קהל ממונות להם שלח לבור החזן וינקבו אדם שידע דיקן מעבירות ונקי
עזה ושלבבו ומרוצה לעם · ויש לו עניה ומן לו טב וכל עבקיית סגוליק גואים ועולים ·

כלבנים כל סדר התעניות · ר"ב עמדו בתפלה מורידין איש עם זקן וכחס אין מורידין לפני התיבה אלא אדם רגיל · ר'
יהודה אומ' מטופל ואין לו וביתו ריקם ויש לו יגיעה בשדה · זקן ופרקן עזה ושלבבו ריק ומרוצה לעם ויש לו עניות
וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים · ובקי בכל הברכות כלן · ואחר עלה היינן מפי מטפל היינו כתן
דיקן · אמר רב חסדא זה שכחוהו דיקן מעבירות · ואמר זקן ופרקן עזה · אמר אביי זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו שנא'
היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה · אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמ' חמא
בר' שמעון זה שליח צבור היורד לפני התיבה ואחר והחזן · והכיר שיראה משתלה יקון להיות שליח צבור קבע כנגד כבלן

החזן

ראשון · הנ' שנתמלא שלא זקנו אחרי להיות שלא ירד לפני התיבה ולשאת את כפיו · ואם לא ימחוהו בכל השנה שלפניכם
לא יכחישוהו כימות התעניות והחגים · וכימות השנה יסמכוהו שיהיה עלם כתיקונו · והקטן צריך שיהא ימינו לא
זקנו ויקח לבוש ומעשה שההתפלל בצבור · כדתנן בסוף מגלה · פוחח פורס על שמע ומתרגם · אבל אינו
קורא בתורה ואינו נושא את כפיו · ופי' ר"ח פוחח [illegible] וזה שכתבו שאומרין אין להתפלל בלהשמע קודם שנתמלא
זקנו [illegible] עליו שיש להם חזן אחד להתפלל שבת וביום כפור עשה הוא זה כי נקרא חזן קטנים שיתנו
להתפלל · אע"פ שיש אחר שהוא ממונה · ודוק [illegible] לא יתנו יכול להתפלל אחר שקבלו שתי שערות ע"כ · ומי שאינו
שנתקטע אם יאמרו לו שירד לפני התיבה יסרב מעט · כדגרסי' בפ' אין עומדין · ת"ר העובר לפני התיבה יסרב ואם
אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח · ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח · כיצד יעשה · ראשונה
יסרב · שניה מהבהב · שלישית פושט את רגליו ויורד · ואם טעה יעבור אחר תחתיו · כדתנן העובר לפני התיבה וטעה
יעבור אחר תחתיו · ולא יהא סרבן באותה שעה · ויזהר ממה שהתפלל · שלא יטעה כדתנן המתפלל וטעה סימן רע לו ·
ואם ש"צ הוא · סימן רע לשולחיו שלוחו של אדם כמותו · אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים
ואומר זה חי וזה מת · אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שמקובל ואם לאו יודע אני
שמטורף · ומנא הני מילי אר' חייא בר אבא א"ר יוחנן דאמר קרא בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב ··

פרק חמישי

אין אומרים קדיש בפחות מעשרה כדגרסי' בפ' הקורא את המגלה · אר' חייא בר אבא אר'
יוחנן אמר קרא ונקדשתי בתוך בני ישראל · כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה · והטעם
לפי שהשכינה שלמות הקדושה שהיא למעלה מעשר ספירות · ועל זה רמזו מה שאמרו בפ' קמא דסוכה · תניא ר' יוסי אומר
מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא עלו משה ואליהו למרום שנא' השמים שמים לה' · ובעולם העשירי הוא קדש
שהוא שלשה דרגין והוא העשירי כסא הכבוד · ועל זה רמזו מה שאמרו דכתי' העשירי יהיה קדש · ואמרו השבע ומעשרות עשר
למעלה השכינה · וגם כל המעשרות והעשיריות וגם הבכורות והבכורים והתרומות · ועל זה רמז ר' אלעזר בן ערך
שאומרו הכבוד והמעשר הוא אחד ואין ביניהם אלא חשוב מעלה למטה או מטה למעלה · וכן תמצא שם [illegible]
הכבוד כפי רצונו · ואמרו' בירושלמי בריש מסכת [illegible] כפרק [illegible] קנין ובמעשה [illegible] של רבי [illegible]
שהקדיש הוא זכר לבן היינו לתשועת מלחמות גוג ומגוג · ועל אומרים יתגדל ויתקדש עליהם והתגדלתי והתקדשתי
דכתיב במלחמות גוג ומגוג שם יהיה השם שמו בכל הארץ · כדכתי' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · וקורין [illegible]
הגאולה שינקום נקמת מזרע עשו שנשבע שלא יהיה שם שלם עד שינקום ממנו · דכתי' ויאמר כי יד על כס יה מלחמה
לה' בעמלק מדור דור · שאין השם שלם ולא הכסא שלם · אבל אחר שינקום יהיה שם יה שלם וגם הכסא דכתי' האויב
תמו חרבות לנצח ועריס נתשת אבד זכרם המה וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו הרי השם שלם והכסא שלם · ר"ל
כי כבר [illegible] כשלם [illegible] אחד דכתי' ה' לבדו [illegible] שמו [illegible] ונודע בכל העולם ·
שעתה שאין השם שלם וגם [illegible] האחרונה [illegible] ה
[illegible] הכסא שעתה שאין השם שלם ולא הכסא · וכשיקיץ [illegible] להודיע שמו [illegible]
ואחדותו בכל העולם [illegible] שהם אויבי ישראל · ויפקוד על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה ·
ויסיר [illegible] מכל [illegible] שמו [illegible] בכל העולם וכסאו שלם בכל [illegible] · וכלם [illegible] שאין מלכות
בעולם בלתי לו לבדו ולא יהיה בכל [illegible] מי שיעבור על [illegible] · וכבר ידע [illegible] אשר לו לבדו המלוכה
[illegible] לפני כסא כבודו [illegible] כל [illegible] שלמותו · וכפי [illegible] הוא [illegible]

ישראל שיהיו טובה ראשונה לבריאת עולם עד שיחזרו בתשובה או עד שיבא עתה הקב"ה כמו שדרשו ז"ל על פסוק אני
יי' בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה או עד שיחזרו על בוריותן. ואז ימלאה הארץ דעה את יי' כמים לים
מכסים. ונהגו לומר קדיש ארמית לפי שאין מלאכי השרת יודעין בלשון ארמית. אולי שלשה השרים הגדולים
הממונים על עובדי כוכבים ישראל להכחם שעשוים. וכי עם יכתוב הקדישים ויקטרגו. אומרים אותו ארמית. ויענו
בכל כחם אמן יהא שמיה רבה. על שם שנא' ובעיניו יי' אחד. וכזה יקבלו שכר גדול כדגרסי' כל עונה אמן בכחו
הקדש. א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו קורעין לו גזר דין של שבעים שנה שנא' בפרוע פרעות
בישראל וגו'. מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו יי'. א"ר יוחנן אפי' יש בו שמץ ע"ז מוחלין לו. כתי' הכא בפרוע פרעות
וכתי' התם כי פרוע הוא. וא"ר ל' כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שנא' פתחו שערים ויבא גוי צדיק
שומר אמונים אל תקרי אמונים אלא אמנים. ומאי אמן א"ר חנינא אל מלך נאמן. ומתגלה המלך ואומר אשרי
עמו. ואיתא במדרש כל העונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן בעולם הבא. שנא' ברוך יי' אלהי ישראל מן
העולם ועד העולם. עד ויאמרו כל העם אמן ואמן. אמן בעולם הזה ואמן בעולם הבא שנא' ברוך יי' אלהי
ישראל. ויזהר שלא יפסוק בין אמן ליהא שמיה. ר' יהושע כל המפסיק שיהו נהוה יותר קדיש הגדול ומלך
שעונין רבנן אלהא למימר כהן שעונין רבא למען דמפסיק בין אמן יהא שמיה רבא מברך. וכבלות ברכה
כשמגיע אמן לקדש הש' ית' בתפלה אם אינם מתקבצים לקדשו ולברכו כמעט הכה עליהם. שלא יודעים ואין
א"ש בראשי התיבות אמן יהא שמיה. וכשהקהל כלם עונין לקדיש השכינה מתקלסת ומסכה על שהגלה את
בניו. כלשון דוגות על שחטאו כמו שהגדילו וקצם מכל האומות ונתחייבו גלות ויותר הדין יושבבן כדגרסי' בפ"ק
דברכות. תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו'. כדאית בתלמוד זה פרק י"ט עד הבלה קורה ואומ' אוי לי
שיוצא בחורבן זו אומרת שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי
והגליתי את בני לבין אומות העולם. א"ל בני חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום שלש
פעמים אומרת כך. ולא עוד אלא בזמן שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבה
מברך מנענע הקב"ה ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. ומה לאב שהגלה את בניו לבין האומות. ואוי להם לבנים
שגלו מעל שולחן אביהם. וכל זה עד שישוב כרחמיו ויגאלם ;

פרק שני

שעולם יהא אדם זהיר בקש
ובברכותיה שלפניה ולאחריה. שהם כנגד ערב ובקר שכתוב
כנגד שכבו כמו הלבון.
והקורא אותה שלפניה ערב ובקר נוחל העולם הזה והעולם הבא. כדגרסי' בפ' היה קורא. א"ר אשר יאמר דכתיב כן
אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך בחיי זו ק"ש. בשמך אשא כפי זו תפלה. אם עושה כן עליו הכתוב אומר
כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי. ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא שנא'
ושפתי רננות יהלל פי. ויש כן כיוונת הנחומה. א"ר מני לא יהא ק"ש קלה בעיניך שיש בה רמ"ח תיבות כמנין
איברים שבאדם ואם כבר יש כבוד מלכותו לעולם ועד. ואם הקב"ה אם שמרת את שלי לקרותה כשעתה אני אשמור
את שלך לבך דוד אמלט שורכי כמשון ככתוב. א"ל הקב"ה שמור משלי וקיים. העולם הבא יורנו כדגרסי' בפ"ק דיומא
שקבלו אז הבין ישראל יי' וגו'. הנוה פוס כ' יעקב כלוי שקבעו במקדש ישראל. ויאמר בלשון הקדש וקול פיהו סודרים
וקורא את שמע בבקר ובערב יהיה בכל העולם הבא. ויחשוב אדם בלבו שנתן נתינה לקרות ק"ש ולהזכיר שמו של
הקב"ה אחר שני התיבות מה שלא נתן למלאכים עד שלשה תיבות כדגרסי' באלה הדברים רבה. חביבין ישראל יותר ממלאכי
השרת שמלאכי השרת אינן מזכירין את השם אלא לאחר שלשה תיבות שנא' וקרא זה אל זה ואמר קדוש יי' צבאות וישראל

ושבבן

מזכירין השם אחר שתי תיבות שהן שמע ישראל יי׳ · וגרסי׳ בספרי׳ לזה התקינו ק״ש שחרית וערבית לפי שאמ׳ להם הקב״ה לישראל לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וחזר ואמר ששת ימים תעשה מלאכה היאך יתקיימו שני מק׳ מקראות הללו לפי׳ תקן להם ק״ש שחרית וערבית שלא יקרא כל התורה · משל למלך שנתן לבנו שדות הרבה והיה יגע כשעובדם כיון שראה המלך שהיה יגע בהם תיקן לו כרם אחד והביא לו כל מעשה שלו ושלבו · כך הקב״ה נתן לישראל תורה וביאו׳ ובמצות · אמ׳ כלומ׳ שיתעסקו בהם אין קץ למתן שכרו · וכלומ׳ שאינו יכול להתעסק בהן · די שיקרא ק״ש שחרית וערבית · ובשישראל קורין אותה היו מלאכי השרת יורדין לשמוע מהם שנא׳ היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני · היושבת בגנים אלו ישראל שיושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · חברים מקשיבים לקולך השמיעיני אלו מלאכי השרת · וכל זמן שישראל מקלסין אותו מלמטה הוא מקלסן מלמעלה · הם אומרים שמע ישראל והוא אומר שמעה עמי ואדברה · הם אומרים יי׳ אחד והוא אומר ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · הם אומרים ואהבת את יי׳ אלהיך והוא אומר ואהבת עולם אהבתיך · הם אומרים ושננתם לבניך · והוא אומר וכל בניך למודי יי׳ · ומצינו בפרקי ר׳ אליעזר ש׳ ארבעה כתות של מלאכי השרת מקלסין לפני הקב״ה · מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו · מחנה שנייה של גבריאל על שמאלו · מחנה שלישית של אוריאל מלפניו · מחנה רביעית של רפאל מאחריו · ושכינתו של הקב״ה באמצע · והוא יושב על כסא רם ונשא וכו׳ · שני שרפים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו שש כנפים לאחד בשתים מכסים פניהם שלא יביטו פני השכינה ובשתים מכסים רגליהם שלא יראו להשכינה מידה רגל עגל · ובשתים מעופפים ומעריצין ומקדישין · זה עונה וזה קורא · זה קורא וזה עונה · ואומרים קדוש קדוש קדוש יי׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו · והחיות עומדות תחת כסא כבודו ואין יודעות מקום כבודו ואומרים בכל מקום שכבודו שם · ברוך כבוד יי׳ ממקומו · וישראל שהם גוי אחד בארץ שהם מיחדים שמו בכל יום פעמים ועונין ואומרים שמע ישראל והוא משיב ואומר אני יי׳ אלהיכם המציל אתכם מכל צרה · וגרסי׳ באלה שמות רבה אמ׳ ר׳ צריך אדם להיות זהיר בק״ש שהיא שקולה כנגד כל המצות ובכל הקרבנות · מה הקרבנות נוהגין בין שחר ובין הערבים אף ק״ש נוהגת שחר וערב שנא׳ ובשכבך ובקומך · ולא נתן הקב״ה ק״ש לישראל אלא שיהו עסוקים בתורה תמיד שנא׳ לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וגו׳ · לכך נאמר שמע ישראל · וגרסי׳ באלה הדברים רבה שמע ישראל זהו שאמר הכתוב ישישו וישמחו בך כל מבקשיך וגו׳ · כל מבקשיך אוהבי שמך · ויאמרו תמיד יגדל יי׳ אלו ישראל שהם מיחדים שמו של הקב״ה בכל יום ויום ואומרים שמע ישראל · ומאחר שבק״ש יש בה כל המצות כולן צריך אדם להיות זהיר בקריאתה שיהא באימה וביראה ובכוונה דתני אית במורא ויראה רבה · אמ׳ ר׳ משל למלך שהיה שולח פרסטיגמא שלו למדינה מה הם עושין כל בני המדינה עומדים על רגליהם ופורעים את ראשיהם וקורין אותה באימה ביראה ברתת ובזיע · אמ׳ הקב״ה אף לישראל פ׳ פרסטיגמא שלי ק״ש לא הטרחתי עליכם לקרותה לא כורעין ולא פורעין ראשיכם אלא כלבבך כך · אבל צריך שיקראוה כגזירת מלך וקבלת עול מלכות שמים באימה ביראה ברתת בזיע · ואע״פ שאמרו קורא כדרכו בין יושב בין עומד כב״ה כבן דרבנן · תנ׳ ב״ה אומרים עומדין וקורין יושבין וקורין · מטין וקורין ומהלכין בדרך וקורין · ועוסקין במלאכתן וקורין צריך שיכוין לבו ולא יתן עיניו ולבו בדבר אחר · בגמ׳ בפ׳ דיומא · אמ׳ רב יצחק בר שמואל בר מרתא הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יורה באצבעותיו · ותניא ר׳ אלעזר חסמא אומר הקורא את שמע ורומז בעיניו וקורץ בשפתיו ומורה באצבעותיו עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל ועיקר מקום הכוונה הוא בפסוק ראשון כדגרסי׳ בפ׳ היה קורא בתורה · ת״ר שמע ישראל עד כאן צריך כוונת הלב דברי ר׳ מאיר · אמ׳

יתן לבו עד יחיד כל שהכוונה החזקה והעיקרית מלכבין היא בפסוק ראשון אבל בשאר יכול לא לכוין כולה וזהו יעשה מן המובחר. ולפי שהפסוק הראשון צריך לכוין בו יותר על כן נהגו לאומרו בקול רם לחזק הכונה ועוצמין עיניהם לעכבי הקל. ויש נם כמו הראשונה עד על לבבך. וצריך להאריך בדלת דאחד שיעור שיכוין בו שהקב"ה אחד יחיד ומולך במלכותו בד' רוחות השמים ולמעלה ולמטה. כדגרסי' בפ"ב דברכות היה קורא. תניא סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. א"ר אחא בר יעקב ובדל"ת. ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. ולמה אומרים בחשאי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. כדגרסי' בפסחים פרק מקום שנהגו. דא"ר שמעון בן לקיש ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם. בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה. אמר שמא יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו. אמרו לו שמע ישראל וגו'. כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. באותה שעה פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרי רבנן היכי נעביד נאמריה לא אמריה משה לא נאמריה הא אמריה יעקב. התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי. א"ר יצחק דבי ר' אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה. אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער. התחילו עבדיה להביא לה בחשאי. על כן נוהגין לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בחשאי. אבל במקומות שנוהגין לאומרה כולה בקול רם. ויש נוהגין לקרותה כולה בחשאי כדי שלא יבטל כל אחד כוונת מפני דברי חבירו. והמנהג שנוהגין לקרותה כולה בקול רם יפה כדי שישמיע לאזנו ויכוין בה יותר. ולכל אדם יבחר לו הדרך שירצה שיוכל לכוין בה. ואם יקראנה בחשאי ידקדק להשמיעה לאזנו ואע"ג שאמרו בפ' היה קורא הלכה כדברי שהקורא ולא השמיע לאזנו יצא. ואם לא דקדק באותיותיה יצא. דוקא בדיעבד אבל לכתחלה לא. ועי' הרוצה לאחר כדין הקורא יכוין כולה.

פרק שביעי

המבטל ק"ש שחרית וערבית כמות בעינו יעשה זו אין לה תקנה עולמית כדגרסי' בפ"ק דחגיגה תניא מעוות לא יוכל לתקן זה שבטל ק"ש שחרית וערבית. וחסרון לא יוכל להימנות זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם. כל כבוד ראשה. אבל מי שאינו יכול לכוין בקריאתה מרוב אנחה או מגודל שמחה כגון מי שמתה אשתו לפניו או חתן ושושבינו שהם פטורים מק"ש כפי תקנה. אין זה חסרון. וכגון ביטול ק"ש מחמת אונס. כדגרסי' בפ' כל כתבי הקדש. א"ר יוחנן לא חרבה ירושלים אלא מפני שבטלו בה ק"ש שחרית וערבית. שנא' הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם. וסמיך ליה גלה עמי מבלי דעת. על כן יש לנו להיות זהיר בק"ש וכדי שלא ישכח לקרותה וגם יקבל עליו עול מלכות שמים באהבה כמו שהזכרתי יקום בבקר ואע"פ שאמרו שקורין אותה שחרית כדי שיראה חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו. ומ"מ טוב לשמור מצות ותיקין לקרותה כהנץ החמה כמנהג הוותיקין כדגרסי' בפ"ק דברכות. א"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. תניא נמי הכי ר' יהודה בן בתירא אומר ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. ואע"ג שקרא אדם ק"ש ערבית יקראנה על מטתו כדגרסי' בפ"ק דברכות. א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו. אמר רב יוסי מאי קראה רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. אמר רב נחמן בר יצחק אם תלמיד חכם הוא אינו צריך. אמר אביי אף תלמיד חכם בעי למימר חד מפסוקי דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת. א"ר לוי בר חמא לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנא' רגזו ואל תחטאו. אי אזיל מוטב ואי לאו יעסוק בתורה שנא' אמרו בלבבכם. אי אזיל מוטב ואי לאו יקרא ק"ש שנא' על משכבכם. אי אזיל מוטב ואי לאו יזכור יום המיתה שנא' ודומו סלה. וגרסי' במדרש על פסוק זה רגזו ואל תחטאו. ר' יעקב בר אבינא ורבנן ר' יעקב אומר—

הגן יסך ול׳ יחטיאך · ודבנן אחרי הכתוב יסך ול׳ תשה לבי חטא · אמ׳ הקב״ה לישראל אני אמרתי לך שתתפלל בבית
הכנסת שיש בעירך · ואם אין אתה יכול להתפלל בבית הכנסת התפלל בתוך שדך · ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך
שדך התפלל בתוך ביתך · ואם אין אתה יכול להתפלל בתוך ביתך התפלל על מטתך · ואם אין אתה יכול להתפלל על
מטתך אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה״ · ובוחן לבות וכליות יודעני שאתה יכול להתפלל בכל ענינים
על שאתה חייב בכלם · ואם עשה כן שכרו הרבה · והק״ש שקורא אדם על מטתו היא למדים מכאן ומחסה להנצל מן
התלאות המזומנות בלילה · והני מכוס כנגסי׳ קהס כתב דברכות״ · אמ׳ ר׳ יצחק כל הקורא ק״ש על מטתו כאלו אוחז
חרב של שתי פיות בידו שנ׳ רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם״ · ומאי משמע אמ׳ מר זוטרא מרישיה דקרא שמעת
מה דכתי׳ יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם״ · אמ׳ ר׳ יצחק כל הקורא
ק״ש על מטתו מזיקין בדלין ממנו שנ׳ ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנ׳ התעיף עיניך בו ואיננו · ואין
רשף אלא מזיקין שנ׳ מזי רעב ולחומי רשף · ותנן ק״ש על מטתו יש שאומר פרשה ראשונה · ויש שקורא ג׳ פר׳
והיה אם שמוע לפי שיש בה ג״כ ובשכבך ובקומך · ואומר עם שיר של פגעים ופסוקי דרחמי · ונהגו׳ כמו שכתו׳
פי׳ ישועה המוחה׳ הנ׳ שיר של תורה וכו׳ · שיר של פגעים כבנורתן ובבלים וקנאים · אומר יושב בסתר עליון
עד כי אתה ה׳ מחסי · וחוזר ואומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו עד לה׳ הישועה · ר׳ יהושע ב״ל אמ׳
הני קראי וגנ׳ והכי עביד · והכי והאמ׳ ר׳ יהושע ב״ל אסור להתרפאות בדברי תורה להגן שאני · ורב עמרם סדר
והוסיף בה ברכת המפיל חבלי שינה וכו׳ · יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום וכו׳ · ואומר ברוך ה׳
ביום וכו׳ · ויאמר ה׳ אל השטן וכו׳ · בידך אפקיד רוחי וגו׳ · יברכך ה׳ וישמרך וגו׳ · והראש היה אומר השכיבנו ·
ועכ״ז אם עושה שינה ולא אמר יותר מפסוק ראשון יצא · וגרסי׳ בפ׳ היה קורא · אמ׳ רב יצחק בר שמואל בר מרתא
משמיה דרב אמר שמע ישראל ונאנס בשינה יצא · א״ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן
א״ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך היכי עביד א״ל בפסוקא קמא הוה מצער נפשיה טפי לא הוה מצער נפשיה״
והכל כפי לבו של אדם דאמ׳ לגמ׳ כנגי׳ ואומר פסוקים אחרים של פגעים כמו יושב בסתר עליון וכו׳״

פרק שמיני

קריאת שמע קדמה להו אלו הג׳ פרשיות על הסדר שתקנום כמו שמפרש בפ׳ היה קורא
אמ׳ ר׳ יהושע ב״ל למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות
שמים תחלה ואח״כ יקבל עליו עול מצות · והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה
ויאמר אינו נוהג אלא ביום · ואחרי׳ עלה בגמ׳ תניא ר׳ שמעון בן יוחאי אומר דין הוא שיקדים שמע לוהיה אם שמוע
שזה ללמוד וזה ללמד · והיה אם שמוע לויאמר שזה ללמד וזה לעשות · אלא שמע ללמוד הוא דאית ביה ללמד ולעשות
ליתביה · והא כתי׳ ושננתם וקשרתם וכתבתם״ והיה אם שמוע ללמוד הוא דאית ביה ולעשות לית ביה · והכתי׳ ולמדתם
וקשרתם · אלא שמע יש בו ללמוד וללמד ולעשות · והיה אם שמוע יש בו ללמד ולעשות · ויאמר אין בו אלא עשיה בלבד״
ואחרי׳ בסוף פ׳ הברכות פרשת ציצית מפני מה קבעוה אמ׳ רב יהודה בר חביבא מפני שיש בה ה׳ דברים · מצות ציצית
יציאת מצרים עול מצות הרהור עבירה הרהור ע״ז · בשלמא הני תלתא מפרשי׳ אלא הרהור עבירה והרהור ע״ז מ״ל דתניא
אחרי לבבכם ואחרי עיניכם · אחרי לבבכם זו מינות שנ׳ אמר נבל בלבו אין אלהים ואחרי עיניכם זו הרהור עבירה שנ׳
ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני · אשר אתם זונים אחריהם [illegible] זו הרהור
ע״ז שנ׳ ויזנו אחרי הבעלים · ומצוה מן המובחר להיות זהיר בק״ש · וגרסי׳ בפ״ב דאבות ר׳ שמעון אומר הוי זהיר

בק״ש ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא שנ׳ כי חנון ורחום
הוא ארך אפים ורב חסד ואל תהי רשע בפני עצמך · ואעפ״י שאמרו כל הקורא קרית ולא דקדק באותיותיה יצא ·
המובחר הוא לדקדק בהם כדאמרי׳ עלה תאני רב עובדיה ולמדתם שיהא למודך תמה כדי שיתן ריוח בין הדבקים
עשב רפה סתיק כגון על לבבך · על לבבכם · בכל לבבך · בכל לבבכם · עשב בשדך · ואבדתם מהרה · הכנף פתיל
אתכם מארץ · והמדקדק בה עושה קריאה כהלכה · ונוטל בה שכר טוב שמקיים מצותו · כדאמרי׳ אמר רב חמא בר
חנינא כל הקורא ק״ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם שנ׳ בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון · אל תקרי בפרש אלא בפרש · אל
תקרי בצלמון אלא בצלמות · למדנו שהקב״ה [illegible] עשו יקלויכו · עדין כוזר שם ·

פרק תשיעי

יוצא בין ויאמר לאמת ויצב · ועל עבנו להכניס סמוך האמור׳ פ׳ היה קורא ר׳ יהודה אומר
בין ויאמר לאמת ויצב לא יפסיק · ואמרי׳ עלה בגמ׳ · אמר ר׳ אבהו אמר ר׳ יוחנן הלכה כר׳ יהודה · ואמר ר׳ אבהו אמר ר׳ יוחנן מ״ט
דר׳ יהודה דכתי׳ וי״י אלהים אמת חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת · רבה אמר אינו חוזר ואומר אמת
והלכה כרבה · הקורא שמיעה רבה דקאמר אמת אמת הרי זימנו · אמר רבה שלאמת הפשיקה לבד · אמר רב יוסף ·
כמה מעלה היא שמועה דרבי אבהו דבטעמא כר׳ יהודה דאמר אמרי רבנן אלהי ישראל ואמרה אלקים אמת י״י אלהיכם אמת
והקנו לומר אמת ויצב שחרית על חסד שעשה עמנו הקב״ה בבקר שפקדנו עם נשמתנו שהפקדנו בידו כשהיינו
ישנים ואמת ואמונה ערבית על שאנו מפקידים בידו נשמתנו בלילה ומאמינים בו שישיבה אלינו · דגרסי׳ בסוף
פ״ק דברכות · אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל שלא אמר אמת ויצב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא
ידי חובתו שנא׳ להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות · וסדרו לנו באמת ויצב שבח שעשנים אמת לפני שהכם
מודים שהקב״ה ברא את העולם בששת ימי בראשית וברא אותו שמונה דברים וכך הוא רמוז בשטה מקורו כמעשה
בראשית בסופי התיבות · ואלו הן · ברא אלהים את · ב׳ · וירא אלהים את · ג׳ · ויברא אלהים את האדם · ד׳ ·
ויברא אלהים את התנינם · ה׳ · וירא אלהים את כל אשר עשה · ו׳ · ברא אלהים לעשות · ויסמוך גאולה לתפלה
ואינו ניזוק כל היום · כדגרסי׳ בפ״ק דברכות · העיד ר׳ יוסף בן אליקים משום קהלה קדישה די בירושלם ·
כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום · אמר ר׳ זירא אנן סמכי׳ ואיתזיקי׳ · אמרי׳ ליה במאי איתזיקת דאיתויי
אסא לבי מלכא התם נמי איבעי לך למיחזי · דאמר ר׳ יוחנן לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל · ולא לקראת
מלכי ישראל בלבד אלא אפי׳ לקראת מלכי אומות העולם · וכשקורא אדם ק״ש כהלכתה ובעונתה וסומך לה תפלתו
כסדרו ובתקונו שכר העבודה שלימה · כדגרסי׳ בפ׳ היה קורא אמר ר׳ יוחנן רבני בן חברך בחיי סימך חשה ספי׳ כן
חברך בחיי זו קריאת שמע · סימך חשה ספי׳ זו התפלה · לעולם יתפלל אדם עם

פרק עשירי

הצבור והקב״ה שומע תפלתו לפי שהיא עת רצון · כדגרסי׳ בפ״ק דברכות · אמר ר׳ יוחנן
משום ר׳ שמעון בן יוחאי מאי דכתי׳ ואני תפלתי לך י״י עת רצון · אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין · ר׳
נתן בר יצחק אמ׳ מהכא כה אמר י״י בעת רצון עניתיך · ר׳ יוסי בר חנינא אמ׳ מהכא הן אל כביר ולא ימאס כביר
כח לב · תניא נמי הכי מנין שאין הקב״ה מואס בתפלתן של רבים שנ׳ הן אל כביר לא ימאס · וכת׳ פדה בשלום נפשי
מקרב לי כי ברבים היו עמדי · אמר ר׳ פדה בשלום נפשי · אמר שמעון בן יוחאי אמר הקב״ה כל העוסק בתורה ובגמילות
חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין האומות · וצריך אדם להיות לו מקום ידוע לתפלתו · כן
שיתפלל עם הצבור כן שיתפלל יחידי שלא ישנהו כי אם מהכרח · כדגרסי׳ בפ״ק דברכות · אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן

בן יוחא

כן יוחד כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו׳ שנא׳ ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד׳ ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה׳ רב הונא רמי כתי׳ לבלותו וכתי׳ לענותו בתחלה לענותו ולבסוף לבלותו׳ ואמרי׳ התם א״ר חלבו א״ר רב הונא׳ הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו׳ וכשמת אומרין עליו אי חסיד אי עניו מתלמידיו של אברהם אבינו ע״ה׳׳ ואברהם מנ״ל דקבע מקום׳ שנא׳ וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני יי׳׳ ואין עמידה אלא תפלה שנא׳ ויעמוד פנחס ויפלל׳ ואין ר״ל כשיקבע בית להתפלל בו אלא גם צריך שיקבע מקום בבית שאותו יכוין בו יותר במקום הקבוע לו׳ דהכי איתא בירושלמי׳ א״ר תנחום בר חייא צריך אדם שייחד לו מקום בבית הכנסת שנא׳ ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם׳ השתחוה לא נאמר אלא ישתחוה משמע שהיה תמיד משתחוה שם׳׳ והמקום המובחר לשמוע תפלתו של אדם היה בירושלים כשישראל שרויים על אדמתם כמו ששנינו בפרקי ר׳ אליעזר קבי׳ מה נורא המקום הזה יעקב אמר למד שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים פתוח שם לשמוע תפלתן של ישראל׳ ועכשיו שבעונותינו אנחנו צריכין בגלות בכל מקום שיקבע להתפלל יחזיר פניו כנגד בית קדשי הקדשים ונמצא הזוית שאנו עומדים מעבר של ירושלים יש לנו להחזיר פנינו לצד מזרחית כנגד כותל מערבי שבמקדש שהשכינה שרויה בה׳׳ ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו לאביו שבשמים׳ כדגרסי׳ בסוף פ׳ תפלת השחר׳ ת״ר סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנא׳ והתפללו אל יי׳׳ היה עומד חוצה לארץ יכוין את לבו כנגד ירושלם שנא׳ והתפללו אל העיר הזאת׳ היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנא׳ והתפללו אל הבית הזה׳ היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים׳ שנא׳ והתפללו אל המקום הזה׳ היה עומד אחורי הכפורת הופך את פניו כנגד בית הכפורת׳ נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב׳ בדרום מחזיר פניו לצפון׳ במערב מחזיר פניו למזרח׳ בצפון יחזיר פניו לדרום׳׳ נמצאו כל ישראל משתחוים ומכוונים את לבם כנגד מקום אחד לאביהם שבשמים׳ א״ר אבין ואי תימא ר׳ אבינא מאי קראה כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונים בו׳ ויבחר להתפלל בבית שיש לו חלונות לצד ירושלים כדגרסי׳ בסוף פ׳ אין עומדין א״ר חנינא אל יתפלל אדם אלא בבית שיש לו חלונות שנא׳ וכוי פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם׳ א״ר כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקעתא׳ וגם לא יעמוד אדם במקום גבוה׳׳ להתפלל אלא מעמקות המקום ויתפלל׳ כדגרסי׳ בפ״ק דברכות א״ר יוסי בר חנינא משום ר׳ אליעזר בן יעקב לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה להתפלל אלא במקום עמוק׳ תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא על גבי מטה ולא על גבי ספסל ולא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום עמוק לפי שאין גבהות לפני המקום שנא׳ ממעמקים קראתיך יי׳׳ וכתי׳ תפלה לעני כי יעטוף ולפני יי׳ ישפך שיחו׳׳ וא״ר יוסי בר חנינא המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנא׳ ורגליהם רגל ישרה׳׳

פרק יא

צריך אדם לטהר את עצמו מעון ולבו מהרהור רע קודם שיתפלל ויהא נשמעת תפלתו׳ כדגרסי׳ באלה שמות רבה׳ צריך אדם לטהר לבו קודם שיתפלל שכן אמר איוב על לא חמס בכפי ותפלתי זכה׳ א״ר יהושע הכהן בר נחמיה וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בחמס והוא קורא להקב״ה אינו עונה אותו למה שתפלתו בעבירה שנא׳ ויאמר אלהים לא [illegible] לפני ינו׳ אבל איוב לא היה כשואל מן לכך היתה תפלתו זכה׳ לכך הוא אומר ותפלתי זכה׳ לפי שתפלתו זכה׳ א״ר אחא בר חנינא מעין שלמי שהגזל בידו תפלתו עבירה שנא׳ ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו׳ ומנין שלמי שהוא מרחיק עצמו מן הגזל שתפלתו זכה שנא׳ מי יעלה בהר יי׳ ומי יקום

משמי קדשו · עד כאן וכו' לבב · מה כתי' אחריו עתה ידעתי כי הושיע י"י משיחו ישע · זה דוד דכתי' ישגבך שם
יעקב סלה · וכתי' תפלה לדוד שמעה י"י צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה · וזה זבח רשעים
תועבה ותפלת ישרים רצונו · שלש התפלות · של משה ודוד ומשיח · משה דכתי' תפלה למשה איש האלהים י"י מעון
אתה היית לנו בדור ודור · כדוד ידין עמך בצדק ועניך במשפט וישרים · כמו לבן צדקתך עד כאן כלו תפלות
דוד בן ישי · זמותי בל יעבר פי · ושלמה ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו · אמ' דוד לפני הקב"ה רבש"ע הנה הבלושה של התפלה ולא
התחנני · אמ' הקב"ה למה אמ' לפני שאני מעשה ידך ואם אני יתפללו בעינך יהיה לפניך הכסא כמו שכתוב ושמעתי
אליהם והשבותים אותם והוספתי אותם וקיימתי את בריתי אתכם · וזה ופנית אל תפלת עבדך · וגרסי' עוד שומע
תפלה עדיך כל בשר יבאו · אמ' ר' יהודה בר שלום משום ר' אלעזר לפני יעלה כל ... ואם כן עד עדיך למה נאמר כבני
אינן שומעין אותנו · והם בן שדי יהיה שומע אותנו ויושעו · אמר הקב"ה אינן כן הכל שוין לפני בתפלתן אחד
וקשים העניים והעשירים עני' ... שכן בכל הנביאים כתו' בו תפלה למשה איש האלהים · ובעני כתי' תפלה
לעני כי יעטף זו תפלה וזו תפלה להודיעך שהכל שוין לפני בתפלתן · ואם עשה צדקה קודם התפלה יותר היה עולה
כדגרסי' כשך ותפלה כתובה לעשות צדקה ואחר כך יתפלל שנ' אני בצדק אחזה פניך · ואם הקדים תשובה יותר
היה מתקבלת ומתפרסות ומבטלת את הגזרה כדגרסי' בפרק קמא · א"ר יונה משום ר' אלעזר אלו שלשה דברים הם
המבטלים את הגזירה ואלו הן התפלה והצדקה והתשובה וכלן בפסוק אחד · שנ' ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם
ויתפללו זו התפלה · ויבקשו פני זו צדקה דכתי' אני בצדק אחזה פניך וגו' · וישובו מדרכיהם הרעה · זו תשובה מה כתי'
אחריו ואני אשמע מן השמים · וכן מצינו בחזקיהו שבתפלה נקרעה גזירת מיתה כתפלתו שנ' בימים ההם חלה
חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר י"י צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה · ויסב חזקיהו
פניו אל הקיר ויתפלל אל י"י · ויבך חזקיהו בכי גדול וכתי' ויהי דבר י"י אל ישעיהו לאמר שמעתי את תפלתך ראיתי את
דמעתך הנני מוסיף על ימיך חמש עשרה שנה · ואעפ"י שבעונותינו ננעלו שערי תפלה שערי דמעה לא ננעלו ·
שכתובה עם התפלה בשעת בכיה · כדגרסי' בפ' אין עומדין · וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנ'
גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי · ואעפ"י ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנ' שמעה תפלתי י"י ושועתי
האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי · ועוד גרסי' בפ' סדר תעניות האלו · הא' דרשה ר'
אלעזר שגזר יבו' נעה כבכיה וידיו נשואים וכו' **פרק שנים עשר** שיעמוד אדם להתפלל שעה
כדי שיכוין את לבו ולא יחשוב במחשבה אחרת כמו ששנינו פרק אין
עומדין · אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש · חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי
שיכוונו את לבם למקום · ואמרי' עלה בגמ' תניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך
עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים · אלא מתוך דבר הלכה של שמחה · שנ' ועתה קחו
לי מנגן וכו' · ופלוג כדי לכוין בתפלתו כי אם לבו עם ידם כי ישא אדם עיניו ויכוין אזנו ויכוין את לבו ויבטל מחשבות
שבעולם זה לעשות לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שבשמים שאין חפץ כדי שיתפלל בפיו ולבו בל עמו · ונאמ'
עליו קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם · ושומע תפלת אדם שלבו עמו ולכך יכוין לבו בתפלתו כדגרסי' אמר
בפ' אין עומדין · הא' המתפלל צריך שיכוין את לבו · אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך · ואם אינו
יכול לכוין את לבו בכל ברכות התפלה יכוין באבות ועל כלם כדגרסי' בסוף פרק אין עומדין תניא ג'

כללי ע' תפלה

המתפלל צריך שיכוין את לבו בכלם ואם אינו יכול לכוין את לבו בכלם יכוין את לבו באחת. אמ' ר' חייא אמ' רב ספרא משום חד דבי ר' באבות. ואם אינו יכול לכוין שום דבר ימתינה יעכבנה עד שיכוין. דעת כתב כמו שעושין כ' הגר עם הקברי. אמ' חנינא כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל שנא' בצר אל יורה. ר' חנינא ביומא דרתח לא הוה מצלי. אמ' בצר אל יורה. ונו' מורא אלהים נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו. ר' חנינא בר פפא של לשמואל בר נחמני יומי דכת' סכות בענן לך מעבור תפלה. אמ' שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים. וכן אמ' ר' יוסי בן חלפתא ואני תפלתי לך יי' עת רצון עתים מזומנים יש לה לתפלה. ר' ברכיה ור' חלבו ורבנן דרב יוסף משום רב אחדי אמרי שערי תפלה אינם נעולים לעולם. בן עזאי ור' עקיבא חד מינייהו אמ' מי שרגא נעולת חסדים יהא כמוכר שהשיע התפלה שנא' ודעתם לבדקה. יהא סת' סגריה ועת לדרוש את יי'. ואמרינן אמר אינו כמוסל דכרי ר' אלו כמוסיל עלו ואני תפלתי לך יי' עת רצון אימ' עת באמת ישעך. מכיון שהתפללתי עלמים כמוקה קוה עד לשון התפלה שישעת וכוין שאדם קורא באמת לפני הקב"ה נשמעת תפלתו שנא' קרוב יי' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. וכת' אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. וכת' טוב יי' למעוז ביום צרה ויודע חוסי בו. וכת' טוב יי' לקויו לנפש תדרשנו. וכת' העיסה יי' לשוכים יכול לכל הנ"ל ולישרים בלבותם. ועד אמ' דוד לפני הקב"ה רבש"ע יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי' צורי וגואלי. אמרי החזיקה יי' כונת תפלתנו שעה שיש כי כח לעמוד לפניך בתפלה ולכוין לבו לפי יחידי יחזיקנה ושעה שאין כי כח לשעוד לפניך בתפלה יי' כונת תפלתנו. וכת' ויבא המלך דוד וישב לפני יי'. וכי יש ישיבה לפני הקב"ה והלא אין אדם יכול לעמוד לפני מעמידו אלא שיישב דעתו וכיון לבו בתפלה. אמ' שמואל בר נחמני אם כוונת לבך בתפלה תהא מובטח שישמע תפלתך דכת' תכין לבם תקשיב אזנך. וכת' כי שמח הכהן את לבבו ויקח את האפוד וכו' יהוא בקנוחו לשם. ובחזקיהו כת' כי כל לבבו הכין לדרוש את יי'. וכת' שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך וגו'. אמ' דוד הואיל והיית כיון את לב ישראל נכון לבי אלהים. אמ' הקב"ה אתה כוונת לבך בתפלה אני אכין כסאך דכת' וכסא דוד יהי' נכון עד עולם.

פרק שלשה עשר

כל אדם יזהר להיות זהיר בתפלתו ויראת בוראו כיראה כרותה כויע כמי שמבקש שעומד לבקש על עצמו מלפני אדון העולם ויעים לבו כנגדו. כדגרסי' בפרק התפלה. ואמ' אדוני אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו שנא' נשא לבבנו אל כפים אל אלהים שבשמים. וצריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. כדגרסי' בפ' יוצאי חלבה. ר' חייא ור' שמעון בר' רבי יתבי יבא קלא מקמיה חד יתיבה אמ' המתפלל צריך שיהיו עיניו למטה שנא' והיו עיני ולבי שם כל הימים. וחד אמר המתפלל צריך שיהיו לבו למעלה שנא' נשא לבבנו אל כפים אל אלהים שבשמים. אדהכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי אמ' להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמ' להו כך אמר אבא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה לקיים שני מקראות הללו. וגרסי' בפ' אין עומדין אמ' רבה בר בר חנה אמ' ר' שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה עצמו כאלו שכינה כנגדו שנא' שויתי יי' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. ולפי שלא יתבלבל מכוונה אחד יאחזר פניו אל הקיר. כמו שמצינו בחזקיהו דכת' ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל יי'. ויעשה תפלתו בכוונה ובחיתוך שפתים ובלחש כדי שלא ישמע קולו. כמו שמצינו בחנה. כדגרסי' בפ' אין עומדין אמ' רב המנונא הלכתא גבירתא איכא למשמע מהני קראי דחנה. וחנה היא מדברת על לבה. מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שלא ישמיע קולו בתפלתו. ויחשבה עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל. ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך. מכאן לרואה דבר מגונה בחבירו שצריך להוכיחו.

ותען חנה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי מכאן לנחשד בדבר שאין בו שצריך
להודיעו. ויען עלי ויאמר לכי לשלום. מכאן לחושד בחבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנ' ואלהי
ישראל יתן את שלתך. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל וגו'. [illegible] כזה. א"ר יהושע בן לוי [illegible]
[illegible] שהתפלה וגו'. ועל כלם [illegible] לפני יי' [illegible] יכוין [illegible] ימשלם. כל
כל התפלה השחר. ת"ר כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו ר' למדנו אורחות חיים א"ל להם הזהרו בכבוד
חביריכם. וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים. ובשביל הזה תהיו נכנסין לחיי העולם הבא.

פרק ארבעה עשר

: גדולה תפלה יותר ממעשים טובים ויותר מן הקרבנות. כדגרסי' בפרק אין
עומדין. א"ר אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. שאין לך
גדול במעשים טובים ממשה רבנו ע"ה ואפ"ה לא נענה אלא בתפלה דכתי' אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וסמיך ליה
עלה ראש הפסגה ושא עיניך. וא"ר אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנ' למה לי רוב זבחיכם יאמר יי' וכת'
ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו. גדולה תפלה ש
שדומה התפלה לקטורת. שנ' תכון תפלתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב. [illegible] עונה מתפלל בכוונה יותר
היה מקובל [illegible] התפלה ערב. כדגרסי' במס' סנהדרין פ' נגמר הדין. היערוך שועך לא בצר וכל מאמצי כח. א"ר
אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה. שאלמלא לא הקדים אברהם אבינו בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהם של
ישראל פליט ושריד. ר"ל כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה. ר' יוחנן אומ' לעולם יבקש אדם רחמים
שיהו הכל מאמצין כחו ולא יהיו לו צרים מלמעלה. גדולה התפלה שהקב"ה שומע תפלתן של ישראל ומרחם עליהם
כמנהגן. ולכך החכמים והנביאים סדרו התפלה לפני בורא העולם וכל בני ישראל עמו ושומע תפלתם. אברהם אבינו
ע"ה התפלל לפני הקב"ה שנ' ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אולי יש חמשים צדיקים וגו'. והקב"ה שמע
תפלתו שנ' ויאמר יי' אם אמצא בסדום חמשים צדיקים וגו'. יצחק אבינו ע"ה התפלל בעד אשתו שנ' ויעתר
יצחק ליי' וגו'. והקב"ה שמע תפלתו שנ' ויעתר לו יי'. ואמו רבקה התפללה דכתי' ותלך לדרוש את יי'. ושמע תפלתה דכתי'
ויאמר יי' לה. יעקב אבינו ע"ה התפלל דכתי' הצילני נא וגו'. ושמע תפלתו דכתי' ויבא יעקב שלם. משה רבנו ע"ה התפלל
בעד ישראל דכתי' ויחל משה וגו'. ושמע תפלתו דכתי' ויאמר יי' סלחתי כדברך. אהרן התפלל דכתי' ויקח את הקטורת
והקטורת חכמה כתפלה דכתי' תכון תפלתי קטורת לפניך וגו'. ושמע תפלתו דכתי' ותעצר המגפה. יהושע התפלל
דכתי' ויפל יהושע ויפלו על פניו ארצה וגו'. ושמע תפלתו דכתי' ויאמר יי' אל יהושע קום לך זה אתה נופל על פניך
למה שמעתי תפלתך. פינחס התפלל דכתי' ויעמד פנחס ויפלל וגו'. חנה התפללה דכתי' ותתפלל על יי'. ושמע
תפלתה דכתי' אל הנער הזה התפללתי ויתן יי' לי את שאלתי. שמואל התפלל ושמע תפלתו דכתי' ויזעק שמואל אל יי' בעד
ישראל ויענהו יי'. דוד התפלל דכתי' תפלה לדוד [illegible] יי' וגו'. ושמע תפלתו דכתי' ויעתר יי' לארץ ותעצר המגפה מעל
ישראל. שלמה התפלל דכתי' ויעמוד שלמה לפני מזבח יי' נגד כל ישראל ויפרוש כפיו השמים וגו'. ושמע תפלתו
דכתי' ויאמר יי' שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננת לפני. אליהו התפלל דכתי' ענני יי' ענני וידעו העם
הזה וגו'. ושמע תפלתו דכתי' ותפל אש יי' ותאכל את העולה ואת העצים וגו'. אלישע התפלל דכתי' ויבא ויסגר
הדלת בעד שניהם ויתפלל אל יי'. ושמע תפלתו דכתי' ויפקח יי' את עיני הנער. חזקיהו התפלל דכתי' ויתפלל חזקיהו
אל יי' וגו'. ושמע תפלתו דכתי' שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך וגו'. וכן עשו הצדיקים והחסידים אשר

כל דור ודור יתפללו בלבב שלם והקב"ה שומע תפלתם · ויושיע לנו כי יתפללו ישר' ויקיים בהם בכל דור
ודור ויבקשו מהקב"ה שיזכור להם בריתם וכריתת שלש עשרה מדות שהודיע סודו למשה רבי' ע"ה שהם מדות רחמים
ומזכות ריקם כשיתפללו בתשובה ובלב טהור שרא' יה' ישמע תפלתם ויושיע אותם ·

פרק חמשה עשר

כשהמשיל הק' מעשה צדיקים · מעשה אותם בחדוש הלבנה · ושנה אותם
ויראים עמהם · שנא' כי קהל עליסותו · א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו
עומדין מפני שהקב"ה מחדשה להלבנה שלצדיקים · א"ר אליעזר למה משולה הלבנה שלצדיקים לפני מה שנה זה מאחר
את השכינה ומזכות מקום את הלבנה שלצדיקים מתחדשת בעונה שלהקב"ה מעידה רצונו לבריות רחמנות · וגם כתב
בסוכה יהא זה מיועה דר' אשר · וגרסי' כבר למה נעקרו חיות ד' עד אתו שהקב"ה מחדש הלבנה ושיחדש שנא'
יונתי בחגוי הסלע כסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה · וגרסי' כולה י'
דברים רבה כוונה תהיה ומלא העולם לא יהיה כך ערב ונעקרה וכמראך · מהו ערב ונעקרה שלא הבח הפלגה עמודה
שלם העשה פירות וכן הוא אומר והיה טרם יקראו ואני אענה וגו' · מגיד שהערב הדיהן הוא אני עמינו שמע תפלתו
אבל אבותינו הקדושים שהיתה משמעת הלבנה לא היו עומדין · ומי שענה לעקב כשלמדו כדכתי' לא תענה אותי ביום
צרתי הוא יענה לכם כשיתפללו אם יתפללו בלב ובכל נפש · כדגרסי' במדרש תלים יענך יי' ביום צרה ושנ' יקראני
ואענהו וגו' · אמר הקב"ה כשעה שיענה לכם ומכבדים אותי ומשתחוים כבודי עמהם אענה שנא' יקראני ואענהו ·
א"ר ינאי משל למה הדבר דומה למטה שהכה שהיו עם אמה ככבשה שהשלימה עלתה אמה למעלה והיתה היא עמה למטה
ואמה שומעת קולה ושמחה גם היא כבושה והן השכנות אומרות היאך וכי את יולדת עמה אמרה להם בני יולדת
ככב אחת שהכנסה אותי אינה יכולה לסבול צרתה אלא הריני עמה עמך לבי שערה בני של היא · כך משחרב בית
המקדש קרא הקב"ה למלאכי השרת כשעה שנא' ויקרא יי' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק · ולא עוד
אלא שעה הקשים להתפלל עמה שנא' אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם · אמרו לפניו מלאכי השרת רבונו של עולם
וכי יש דברים קשים לפניך והלא אגד יחיד לפניו עוז וחדוה במקומו אמר להם כיון חרב וכני יסורין לפני והייתי כך
ולא כך כתבו להם שמו אבי כבדה · ועתה מה לי פה נאם יי' ·

פרק ששה עשר

: התפלה
מעשיך היא שמונה עשרה ברכות בירושלים קדוש · כדגרסי' כנגד התפלה
השחר · לג' אותו כלוים יתפלל אדם שמונה עשרה ברכות · ואמרי' עלה כנגד מה כנגד מי אמר הלל בריה דר'
שמואל בר נחמני כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד בהבו ליי' בני אלים · רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבק"ש · א"ר תנחום
א"ר יהושע בן לוי כנגד י"ח חוליות שבשדרה · ואמרי' עלה הני תמני סרי תשסר הויין א"ר לוי ברכת המינים ביבנה
תקנוה · כנגד מי תקנוה לה"ל כנגד אל הכבוד הרעים · לר' יוסף כנגד אחד שבק"ש · לר' תנחום כנגד חוליא קטנה
שבשדרה · וגרסי' בפ' תפלת השחר במגילה תנא מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות
על הסדר · הב' מנין שאומרים אבות שנא' הבו ליי' בני אלים · ומנין שאומרים גבורות שנא' הבו ליי' כבוד ועוז · ומנין שאו'
קדושת השם שנא' הבו ליי' כבוד שמו · ומה ראו לומר בינה אחר קדושה דכתי' והקדישו את קדוש יעקב וכתי' בתריה
וידעו תועי רוח בינה · ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתי' השמן לב העם הזה וגו' ולבבו יבין ושב ורפא לו · אי
הכי לימא רפואה אחר תשובה לא ס"ד דכתי' וישוב אל יי' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח אלא מה ראו לומר סליחה אחר
ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי כתי' קרא אחרינא הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי

ונוירדו דגאולה ורפואה סוף סליחה היא · והא כתי׳ ושב ורפא לו לאו רפואה סוף תשובה היא ·· דהיינו דסליחה היא · אבל הך דתחלואים ׃ ומה ראו לו׳ גאולה בשביעית · א״ר חייא בר אבא מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפי׳ קבעוה בשביעית · ומה ראו לו׳ רפואה בשמינית · א״ר אחא מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה לפי׳ קבעוה בשמינית ·· ומה ראו לו׳ ברכת השנים בתשיעית · א״ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים דכתי׳ שבור זרוע רשע · ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה · ומה ראו לו׳ קבוץ גליות אחר ברכת השנים שנ׳ ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי יש׳ כי קרבו לבא · וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים · שנ׳ ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך ·· ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה · וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים עמהם וכולל זדים עם המינים שנ׳ ושבר פושעים וחטאים יחדיו · וכיון שכלו המינים מתרוממות קרנות הצדיקים · שנ׳ וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק · וכולל גרים עם הצדיקים שנ׳ מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וסמיך ליה וכי יגור אתכם גר · והיכן מתרוממות קרנות הצדיקים הוי אומר בירושלים · שנ׳ שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך · וכיון שנבנית ירושלים בא דוד שנ׳ אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ייי אלהיהם ואת דוד מלכם · וכיון שבא דוד באה תפלה שנ׳ והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי · וכיון שבאה תפלה באה עבודה שנ׳ עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי · וכיון שבאה עבודה באה הודאה שנ׳ זובח תודה יכבדנני · ומה ראו לו׳ ברכת כהנים אחר הודאה שנ׳ וישא אהרן את ידיו ויברכם · וירד וגו׳ · ולימרה מקמיה עבודה לא ס״ד דכתי׳ וירד מעשות כתי׳ · ולימרה בתר עבודה הא כתי׳ זובח תודה יכבדנני · ומאי חזית דסמכת להא סמוך להא · מסתברא עבודה והודאה חדא מילתא היא · ומה ראו לו׳ שים שלום אחר ברכת כהנים שנ׳ ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם ·· וברכה דהקב״ה שלום שנ׳ ייי עוז לעמו יתן ייי יברך את עמו בשלום ·· ומכאן ואילך אסור לספר שבחו של הקב״ה · והיינו דא״ר אלעזר מאי דכתי׳ מי ימלל גבורות ייי ישמיע כל תהלתו · למי נאה למלל גבורות ייי למי שיכול להשמיע כל תהלתו · ואחרי כנג׳ רבני מגנצא דאשכנז בתפלת חנה מעין שמונה עשרה · רמה קרני כנגד מגן אברהם · ייי ממית ומחיה · כנגד מחיה המתים · אין קדוש כייי כנגד האל הקדוש · חונן הדעת אל דעות ייי · הרוצה בתשובה ונשלם אחזו חיל · מרבה לסלוח · מוריד שאול ויעל · גואל ישראל · כי שמחתי בישועתך · רופא חולים · מקים מעפר דל · מברך השנים · שבעים בלחם נשכרו · נדחי ישראל · רגלי חסידיו ישמור · אוהב צדקה ומשפט · ייי ידין אפסי ארץ · מכניע זדים · והרשעים בחשך ידמו · מבטח לצדיקים · קשת גבורים חתים · צמח דוד וירם קרן משיחו · שומע תפלה · ואין צור כאלהינו · עבודה אל תרבו תדברו · הודאה יצא עתק מפיכם · שים שלום ויתן עוז למלכו · וא״ל מדין שהתפלה זו מובחרת לשום הקול מפיה עשרים רכים ונוכים ··

פרק שמונה עשר

של יעשה אדם תפלתו קבע אלא תחנונים ולא כאדם שהוא מחוייב להוליך משוי ממקום למקום · ועושה כל יכולתו לפרקו מהרה מעל שכמו · אלא כעבד המתחנן לפני רבו · ויבקש מימנו צרכו · אולי ישמע תפלתו · ויחלה את שלמו ויעשה כחפצו ברצונו · ועתה שנו רבותי ברוב חכמתם של ראשי התפלה קבעו את התחנונים לפני המקום ב״ה · ועל כלם ישים הכונה שהכונה היא עיקר הטעם והיא רמוזה בפסוק ואעשך לגוי גדול כדגרסי׳ בפ׳ ערבי פסחים · וא״ל ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם · ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק · ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב · יכול יהו חותמין בכלם ת״ל והיה ברכה · בך חותמין ואין חותמין בכלם · ול׳ ישאל אדם צרכיו את האמצעיות · דגרסי׳ בפרק אין עומדין · אמ׳ רב יהודה ל׳ ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות · אלא באמצעיות · א״ר חנינא ראשונות למה הוא דומה לעבד שמסדר שבח בפני רבו · אמצעיות למה הוא דומה לעבד שמבקש פרס מרבו · אחרונות למה הוא דומה

אל ע׳ נחלקא

לעבר שקטלחרם ימרכו והולך לו· וגו׳ עמי כפ׳ רעו׳ · תניא ר׳ אליעזר אומ׳ לעולם ישאל אדם צרכיו ואח״כ יתפלל שנא׳ תפלה לעני כי יעטוף ולפני ייי ישפוך שיחו· ואין שיחה אלא תפלה שנא׳ ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב· ר׳ יהושע אומ׳ יתפלל ואח״כ ישאל אדם צרכיו· שנא׳ אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד· וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה· ואם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר· אמ׳ רב חייא בר אשי אמ׳ רב אע״פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם יש לו חולה בתוך ביתו אומרה בברכת חולים· ואם צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים· אר׳ יהושע ב״ל אע״פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומ׳ אחר תפלתו אפי׳ כסדר יום הכפורים אומ׳· והכריעה לבסוף כן חייב עם האחרונה· כגו׳ כפ׳ אין עומדין· ת״ר אלו ברכות שאדם שוחה בהן תחלה וסוף· באבות ובהודאה· ואם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה· ואחרי׳ כן תפלת השחר· א״ר תנחום א״ר יהושע ב״ל המתפלל צריך שיכריע עצמו עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה· עולא אמ׳ עד שיראה איסר כנגד לבו· ר׳ חנינא אמ׳ כיון שנענע בראשו שוב אינו צריך· רבה אמ׳ והוא דמצער נפשיה ומחזי כמאן דכרע· ואחרי׳ כסדר הברכות ואמ׳ רבה בר חיננא סבא משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם· אמ׳ שמואל מ״ט ייי זוקף כפופים· רב ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא וכי הוה זקיף זקיף כחויא· ויתקנו ברכות מעין שאומרי׳ האל הגדול הגבור והנורא· שנא׳ האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד· ומעין שמזכירין מעשה אבות שנא׳ זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וכו׳ · וכן אתה אומר באליהו ייי אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים· ומעין שחתימת ברכה ראשונה מגן אברהם שנא׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד· ומעין שמחיה המתים קרויה התפלה דכתי׳ באליהו ויקרא אל ייי ויאמר ייי אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר אתה הרעות להמית את בנה ויתמודד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ייי ויאמר ייי אלהי תשוב נא נפש הילד הזה על קרבו· וישמע ייי בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי· וכן הוא באלישע ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ייי· ומעין שהקדושה נקראת התפלה שנא׳ את ייי צבאות אותו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם· ומעין שצריך להיות שלש ברכות הראשונות המשבחות שבחו של הקב״ה שנא׳ אשירה לייי כי גאה גאה וגו׳ עזי וזמרת יה וגו׳ ייי איש מלחמה וגו׳ ואח״כ צרכיו ובברכות הדעה· ומעין שעשת הדעה קרויה התפלה שנא׳ אדין דניאל לביתיה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חברוהי מלתא הודע· וכתי׳ ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא וגו׳ · וכתי׳ לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די הודעתנא די בעית מינך· ומעין שעשת התשובה קרויה התפלה דכתי׳ ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תפלתו וישיבהו למלכותו וכתי׳ קחו עמכם דברים ושובו אל ייי וגו׳ · ומעין שעשת הסליחה קרויה התפלה שנא׳ סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך ואין נא אלא לשון תפלה שנא׳ ואתחנן וגו׳ ייי אלהים אתה החלות וגו׳ אעברה נא ואראה וגו׳ · ומעין שעשת הגאולה והרפואה קרויה התפלה שנא׳ כה אמר ייי בעת רצון עניתיך· ולשבעת התפלה כנ׳ ואני תפלתי לך ייי עת רצון· וכתי׳ בתריה לאמר לאסורים צאו שהיא הגאולה· ומעין שעשת [illegible] נקראת תפלה שנא׳ ויעל אחאב לאכול ולשתות ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וגו׳ · פי׳ ויגהר התפלל כפשוט ידים ורגלים· ומעין ששואלין הגשמים בעתן שנא׳ שאלו מייי מטר בעת מלקוש· ומעין ששואלין להעבי׳ כל מיני פורענות· שנא׳ רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויבו בארץ שעריו· כל נגע כל מחלה כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וגו׳ · ומעין שעשת קבוץ גלות קרויה התפלה שנא׳ תעו במדבר וגו׳ · וידריכם בדרך ישרה· ויצעקו אל ייי וגו׳ · ונקראו הגלות תועים שנא׳ אובדות היו עמי ונקראו אסורים דכתי׳ לאמר לאסורים צאו· ומעין שעשת המשפט קרויה התפלה שכן אמ׳ שלמה בתפלתו את אשר יחטא איש לרעהו ואתה תשמע ועשית ושפטת את עבדיך

ויען שבשאלת הכנעת האויבים קוראה התפלה שנ׳ אולי ישמע יי׳ אלהיך את כל דברי רב שקה אשר שלחו מלך אשור אדוניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע יי׳ אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה׳ ויען שבהבטחת הצדיקים קוראה התפלה שנ׳ ותפלת צדיקים ישמע׳ ויען שכוללים עמהם את גרי הצדק שכן אמ׳ שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרועך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה׳ ואתה תשמע השמים מכון שבתך׳ ויען שבשאלת בנין ירושלים קוראה התפלה שכן דניאל אמ׳ בתפלתו והאר פניך על מקדשך השמם וג׳ אף לגאולה קוראה התפלה שנ׳ ואתחנן אל יי׳ וג׳ יי׳ אלהים וג׳ אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וג׳ ויען שבשאלת ביאת המשיח קוראה התפלה שכן אמרה חנה בתפלתה ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו׳ ויען ששואלין שמוע התפלה ועשות בקשותינו שנ׳ שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה וג׳ ויען שבשאלת העבודה קוראה התפלה שנ׳ ויבן שם דוד מזבח ליי׳ ויעל עולות ושלמים ויעתר יי׳ לארץ וג׳ ויען שבהודאה על הטובה קוראה התפלה שנ׳ כי אתה יי׳ אלה׳ יש׳ גלית את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת׳ ועתה יי׳ אלהים אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת׳ ויען שבשאלת ברכה נקראת התפלה שנ׳ ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה יי׳ אלהים ברכת ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם׳ וברכתו של הקב״ה קרויה שלום שנ׳ יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום׳ הא למדנו שכל ברכות שמונה עשרה נקראות תפלה׳

פרק שמונה עשרה :·:

כשיתפלל אדם התפלה יעמוד ויחשוב בלבו לפני מי הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים׳ ולא יפסיק בתפלתו אפי׳ במחשבה׳

ולא במעשה ואפי׳ מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו׳ ואפי׳ נחש כרוך על עקבו לא יפסיק׳ ת״ר מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך ובא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום׳ המתין לו עד שסיים תפלתו׳ א״ל ריקא והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך׳ וכתי׳ ונשמרתם מאד לנפשותיכם׳ כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום׳ אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי׳ א״ל המתן לי עד שאפייסך בדברים׳ א״ל אלו היית עומד לפני מלך בשר ודם והיה חברך עומד ובא אחד ונתן לך שלום׳ אם היית מחזיר לו שלום מה היו עושין לך׳ א״ל היו חותכין את ראשי׳ א״ל והלא דברים קל וחומר ומה אם היית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך היו חותכין את ראשך בסייף׳ אני שעומד לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה על אחת כמה וכמה׳ מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד והלך לביתו לשלום׳ ותניא נמי כרבנן מעשה בחסיד אחד שהיה עומד ומתפלל ובא נחש ועבר על רגליו ולא הפסיק׳ אמרו לו תלמידיו רבי לא חשת בנשיכתו׳ א״ל הבא לי שלא חשתי׳ ועוד מעשה בחסיד אחד שהיה עומד ומתפלל ובא הזאב ונטל את בנו מאצלו ולא הפסיק את תפלתו׳ אמרו לו תלמידיו רבי לא חשת בנשיכת הזאב ששלח בבנך׳ א״ל הבטחה לי שלא חשתי בו׳ לא הספיק לגמור את הדבר עד שבא הזאב והחזיר את התינוק למקומו׳ א״ל הבטחתי לכם מה שעשה לך הזאב׳ אמ׳ הקב״ה לאותו חסיד עד חורבה אחת ושמעה בת קול שהיתה אומרת לא עשה שלחתיך על כן תלמידי שלחתיך׳ ולא הספיק הנער לגמור את הדבר עד ששמעו קול כבי עשרים וחוורים כן תלמידי שבו הזאב׳ ואע״פ שנעשו נסים כאלו לחסידים הראשונים אין סומכין על הנס עכשיו׳ ואם יהיה במקום סכנה יפסיק׳ ועכ״א אמרו הכל לפי הסכנה׳ אמ׳ רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק׳ ואמרי׳ עלה בירושלמי דאפילו כריכה אמ׳ רבי יצחק ראה שוורים פוסק׳ דתני רב הושעיא מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור המועד כמלא עיניו׳ ועם כל זה החסיד אשר כל ימיו זהיר במצוה ובוטח ב״ה חסד יסובבנו׳

עד נ׳
כלל נ׳ חלק א׳

כדגרסי' נמי בפ"ק דברכות: ת"ר מעשה במקום אחד שהיה בו עיור וכו' עד בן דוסא.

פרק תשעה עשר :

אע"פ שבכלל חסידים טוב לקצר. אבל בתלמוד תורה ובתפלה הטוב הוא שלא יקצר יותר מדאי. ושלא יאריך יותר מדאי. וכשיתפלל עם הצבור אל יאריך ויטרח לצבור. כדגרסי' בפרק אין עומדין. א"ר יהודה כך היה מנהגו של ר' עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח. וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו. אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מפני הכריעות והשתחואות. יכול יהא אדם מתפלל והולך כל היום כולו כבר מפורש ע"י דניאל וזימנין תלתא הוא כורע הוא מברך על ברכוהי ומצלי ומודי קדם אלהיה. יכול משבא לגולה הוחלה ת"ל די הוא עביד מן קדמת דנא. יכול יהא כוללן כולן בבת אחת. כבר מפורש ע"י דוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. יכול ישמיע קולו בתפלתו. כבר מפורש ע"י חנה שנא' וקולה לא ישמע. יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כבר הוא מפורש ע"י שלמה שנא' לשמוע אל הרנה ואל התפלה. רנה זו תפלה. תפלה זו בקשה. ואחרי' שני הדס. ת"ר מעשה בתלמיד אחד שירד לפני ר' אליעזר והיה מאריך בתפלתו יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו כמה מאריכן הוא זה. א"ל כלום מאריך יותר ממשה רבי' ע"ה דכתי' ארבעים יום וארבעים לילה. ושוב פעם אחת ירד תלמיד אחד לפני ר' אליעזר והיה מקצר בתפלתו. אמרו לו תלמידיו כמה מקצרן הוא זה. א"ל להם כלום מקצר יותר ממשה רבי' ע"ה דכתי' אל נא רפא נא לה. ואם יאריך בענין כך אין תפלתו חוזרת ריקם. דגרסי' בפ' הרואה. א"ר רב יהודה ג' דברים מאריכין ימיו של אדם. ואלו הן המאריך בתפלתו. והמאריך בשולחנו. והמאריך בבית הכסא. וגרסי' עוד בפ' אין עומדין. א"ר חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם. מנא לן ממשה דכתי' ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה. וכתי' וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. אבל יזהר שלא יעיין בה. שמא יקנטר התפלה ונמצא היא לבטלה. וגרסי' עלה א"ר חייא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב. שנא' תוחלת ממושכה מחלה לב. ומאי תקנתיה יעסוק בתורה שנא' ועץ חיים תאוה באה. ואין עץ אלא תורה שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה. ועוד יש בכלל ענין כזה להזכיר שמעלה עונותיו של אדם לפי טעם שלא תקן כל תפלתו. דגרסי' בפ"ט דבר'. א"ר יצחק ג' דברים מזכירין עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה והמוסר דין על חבירו וכו'. ויש לך עיון שהוא לבטלה שמעיין והוא נקרא עיון נאות. ועל עיון כזה אמרו ב"מ שבת בפרק אלו קשרים. א"ר יהודה היתה לו לדקדק עיון תפלה ר"ל כוונה שלמה. ואם לא היתה תפלתו שגורה בפיו שעושה בכוונה יתפלל מעין שמונה עשרה כמו ששנינו בפרק תפלת השחר. ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה. ואמרי' עלה בגמ' מאי מעין שמונה עשרה. רב אמר מעין כל ברכה וברכה. ושמואל אמר הביננו ה' לדעת את דרכיך ומול את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאוב ודשננו בנאות ארצך. והנפוצים מארבע תקבץ. והתועים על דעתך ישפטו. ועל הרשעים תניף ידיך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך. טרם נקרא אתה תענה. טרם נדבר אתה תשמע כי אתה הוא עונה בעת צרה ופודה ומציל בכל עת צרה וצוקה בא"י שומע תפלה. והוא קהס'. ת"ר המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה. ומאי תפלה קצרה. צרכי עמך ישראל וכו'. ר' אליעזר אומר עשה רצונך בשמים וכו'. ר' יוסי אומר וכו'. ור' יהושע אומר וכו'. ר' אלעזר בן צדוק אומר וכו'. אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובים ודעתן קצרה. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה. והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה. א"ר הונא הלכה כאחרים. הלכות הכינו והלכה

קריה וכשו זה אין יכול לחזור והלכות טעה ולא הזכיר גבורות גשמים ושאלה והבדלה׳ והזכיר ר״ח וחנוכה ופורים ודברים אחרים עם דברים אחרים האמורים בתוספתא ברכות׳ וכיוצא בהם אחרים אין זה מעכב׳ שלא יתפלל קודם הכהנים שנולדן קטנים״

פרק עשרים

חכמי התלמוד היו רגילים לומר אחר סיום התפלה כל אחד מה שהיה רוצה כדעתו שהיו עורכים יותר׳ עשו כל אחד יבחר מה שירצה לפי דעתו ובלבד שיתפלל כנגדו ימעט בהם שלא יטריח את הצבור׳ כדגרסי׳ בפ׳ היה קורא׳ ר׳ יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה שלום ורעות׳ ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחרית ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו חבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך ותקם לפניך קורת נפשנו׳ ר׳ אלעזר בתר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך״ ר׳ חייא בר אבא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי״ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו׳ ר׳ זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שלא נבוש ולא נכלם מאבותינו׳ רב בתר צלותיה אמר הכי׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של פרנסה׳ חיים שיש בהם יראת חטא׳ חיים שאין בהם בושה וכלמה״ ר׳ בתר צלותיה אמר הכי׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים׳ מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע ומשטן ומדין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית׳ ואע״ג דקיימי קסדיוטי עלה דר׳׳ רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי״ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון מלפניך שיהיו עוסקין לשמה׳ ר׳ אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי׳ יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה׳ ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו׳ ואיכא דאמרי האי דרב המנונא מצלי לה׳ ור׳ אלכסנדרי אמר גלוי וידוע לפניך רבון העולמים שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתכניעם מלפנינו ומאחרינו ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם״ רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק״ו במיתתי הרי אני לפניך ה׳ אלהי ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שלא אחטא ומה שחטאתי מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין׳ והיינו וידוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי״ מר בריה דרבינא אמר הכי אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם׳ יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי׳ ועתה מנהג רוב העם שאומרים התחנונים האחרונים בסוף התפלה״ ואם רוצה להוסיף בסליחות והתחנונים יוסיף כרצונו׳ ובלבד שיתכוון ולא יטריח את הצבור״

פרק אחד ועשרים ;

אין לאדם להוסיף בשבח ולא כדאי להוסיף בתפלת בגבורות הש״י׳ שלמה שתקנו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה״ כדגרסי׳ ביומא פרק בא לו כ״ג׳ אמר ר׳ יהושע בן לוי למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה׳ משה אמר הא-ל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרים בהיכלו ואיה נוראותיו ולא אמר נורא״ אתא דניאל ואמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור״ אתו אינהו ואמרי אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו ונותן ארך אפים לרשעים׳ אלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין כל האומות [illegible] על

[illegible]

שבחים שלו שתקנין לנו כך יכול לגרוע כדג' בפ' אין עומדין ובפ' הקורא את המגלה · ההוא דנחית קמיה דר' חנינא אמ'
האל הגדול והגבור והנורא והאדיר והעזוז · א"ל סיימתינהו לכולהו שבחיה דמרך השתא ואנן הני תלת דאמרינן האל הגדול הגבור
והנורא אי לאו דאמרינהו משה ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוו אמרינן להו ואת משבחת כולי האי · משל
למלך בשר ודם שהיו לו אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו · והמתפלל אם שגורה תפלתו
בפיו ובלבו הוא סימן טוב לאותו שמתפלל בעדו כדגרסי' בפ' אין עומדין · ת"ר מעשה וחלה בנו של רג"ג ושגר שני ת'
תלמידים אצל ר' חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים בירידתו אמ'
להם לכו שכבר חלצתו חמה · אמרו לו מנין אתה יודע · א"ל אם שגורה תפלתי בפי יודעני שמקובל · ואם לאו יודע אני
שמטורף · כתבו אותה שעה וכוונו · וכשבאו אצל רג"ג א"ל לא חסרתם ולא הותרתם אותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים
שתות · וצריך שיהיה המתפלל מכוין אחרי' עלה · ושוב מעשה בר' חנינא בן דוסא שהלך אצל רג"ג ור' יוחנן בן זכאי ללמוד
תורה · וחלה בנו של רבן יוחנן בן זכאי · א"ל בקש עליו רחמים שיחיה · בקש עליו רחמים וחיה · אמ' אלמלא הטיח בן
זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום לא השגיחו בו · א"ל אשתו וכי חנינא גדול ממך · אמ' לה הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה
שלפני המלך · ואם התפלל אדם ולא נענה אל יתיאש מן הרחמים ירבה בתפלה ויחזור ויתפלל · כדגרסי' בפ' אין עומדין
אמר ר' חמא בר' חנינא כל המתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנא' קוה אל יי' חזק ויאמץ לבך וקוה אל יי' · והשומע מפי
ש"צ התפלה שאומר אותה חייב לענות אמן על כל ברכה וברכה וצריך את לבו לידע על איזו ברכה שעונה אמן ויטול בזה
שכרו כשל ש"צ שאומרה בסוף תוספת' נזיר · ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך · פי' אמן שלחשבו צ"א
[illegible] יקוק אדני · [illegible] סימנן יאהוק אדני · ת"ח העונה אמן בכוונה על כל ברכה וברכה עושה הקב"ה כפל בטובה
ברכה בלבו ולהאריכה כדיו והמאריך בשעיים אורכה כמה כוונה להיות הדבר שגור בפיו ולא בלבו · וצריך שמוד ישמור
שומע התפלה מש"צ חוזר אותה · ת"ר כבר ר' אליעזר תלי' ומעשה והרכין ואחר על ראש הקב"ה שעומד במקום גבוה אחד
[illegible] ואחרים [illegible] · ומכאן אתה למד שש"צ אסור להתפלל אם אין עמם עשרה · וכל ישראל עומדים אין למקום הקדש
ורואים שהוא כורע על ברכיו והם כורעין · נופל על פניו והם נופלין על פניהם · פורש כפיו שוים והם [illegible]
שוים ומכאן שש"צ המתפלל [illegible] אחריו · ונגרסי' [illegible] הכהנים [illegible] · והיה אם שמוע תשמעו [illegible] אחד [illegible]
שהיה עובר לפני התיבה אותו שעה אין אחד הכהנים [illegible] · ולמה הכינו אם היה יכול שעומד שלא [illegible]
דעתו [illegible] מה שאין [illegible] לפני הקב"ה [illegible] · ר' יהודה בר' סימון אומר זה ישבנו שלשה [illegible]
שבועה קלה קבלה אותה · שבועה מנין דכת' והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה · וגו' ומנ' ואמרה האשה אמן
אמן · קבלה מנין דכת' ואמר כל העם אמן · אמונה דכת' ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר יי'
אל' אדני לכך העונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעולם הבא · ונגרסי' בפ' ג' שאכלו · ת"ר אין עונין אמן חטופה ולא
אמן קטופה ולא אמן יתומה · ולא יזרוק את הברכה מפיו · בן עזאי אומר העונה אמן יתומה
יהיו בניו יתומים · קטופה יתקטפו ימיו · קטועה יתקטעו ימיו · וכל המאריך בו מאריכין לו ימיו ושנותיו · ובלבד שלא יאריך
בו יותר מדאי · דאמ' רב חסדא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים · והשומע ש"צ במודים שוחה עמו
ואומר · כדגרסי' בירושלמי פסח' וברכות · התלמידים שוחין עם ש"צ כשהוא · ר' זירא אמ' ובלבד במודים · ונגרסי' בפ' סוטה
[illegible] בזמן שש"צ אומ' מודים העם מה הם אומרים · מודים אנחנו לך יי' שאתה הוא אלהינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית
ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותחננו ותקבצנו ותאסוף גליותינו לחצרות

לשמור חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם על שאנו מודים לך · ומסיים ש"ץ לברכת כהנים מי שרואה חלום ואינו יודע מה הוא יאמר זה בשעת ברכת כהנים · כדגרסי' בפ' הרואה אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד מינן לימא מילתא דלא שמיעא לחבריה · פתח חד מינייהו ואמר מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי · רבונו של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי אחרים · אם טובים הם חזקם ואמצם ויתקיימו כחלומותיו של יוסף הצדיק · ואם צריכין רפואה רפאם כמי מרה ע"י משה רבי' ע"ה וכמי יריחו ע"י אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו · וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור הרשע לברכה כן תהפוך כל חלומותי לטובה ולברכה ולשמחה ולשלום · ומסיים בהדי כהני ועני צבורא אמן ·· פתח אידך ואמר האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא לינקוט זקפא דידא דימינא בידא דשמאלא · ועל שמאלא בידא דימינא ולימא אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב בן פורת יוסף בן פורת עלי עין · אל תקרי עלי עין אלא עולי עין ·· ר' יוסי בן חנינא אמר מהכא וידגו לרוב בקרב הארץ · מה דגים שבים מים מכסים עליהם · ואין עין שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין שולטת בהם · ואי דחיל מעינא בישא דיליה ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה ·· פתח אידך ואמר האי מאן דחלש יומא קמא לא ליגלי כי היכי דלא ליתרע מזליה · כי הא דרבא כי הוה חלש יומא קמא אמר לשמעיה לא תגלי ·· למחר א"ל פוק אכריז על שוקא רבא חלש רבא חלש · דסאני לי לחדי לי ודרחים לי ליבעי רחמי עלי · דסאני לי לחדי ליה וכתי' בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה יי' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו יחרון אפו לו עליו ולא אחר · ימצא שיותקן לו על כל עונותיו ·· ועניני פתרון החלומות ואחר כל החלומות הולכין אחר הפה הם כתובים בפרק הרואה ··

פרק שנים ועשרים

לעולם יהא אדם זהיר בנפילת אפים שיתחנן בכונה · ויהא נענין השמים שכן מצינו שנענה ר' אליעזר בנפילת אפיו על רבן גמליאל בנסו כתנור של עכנאי כדאיתא בפרק הזהב כדפי' למעלה כבר שני כל שבועי אלף א' פרק שני ·· וגם במזמור תפלה לדוד שעם שנה לשלשם ג' פעמים כדפי' למעלה בפרק ג' ואחרון זה ·· וגם יזהר בסדר קדושה לאומרו בכונה שהוא אחד משני דברים שבו מתקיים העולם · כדגרסי' בפ' סוטה · אמרינן אומר ר' יהושע מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה וכל יום ויום קללתו מרובה משלפניו · ואלא עלמא אמאי קאי אקדושה א' דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא · ואחר אומרים בכל יום מזמור אותו שהיו משוררים הלוים בדוכן שהיה בית המקדש קיים וכך נהגו · דגרסי' בסוף ראש השנה בפ' יום טוב · תניא ר' יהודה אומר משום ר' עקיבא בראשון מהו אומר לה' הארץ ומלואה על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו ·· בשני מהו אומר גדול יי' ומהולל מאד על שם שחילק מעשיו ומלך עליהם · בשלישי מהו אומר אלהים נצב בעדת אל על שם שגלה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו · ברביעי מהו אומר אל נקמות יי' על שם שברא חמה ולבנה ועתיד להפרע מעובדיהם · בחמישי מהו אומר הרנינו לאלהים עוזנו על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו ·· בששי מהו אומר יי' מלך גאות לבש על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם · בשביעי מהו אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת ·· א"ר נחמיה וכי מה ראה ר' עקיבא לחלק בין הפרקים הללו · אלא ראשון קנה והקנה ושליט בעולמו · שני על שם שחילק מעשיו ומלך עליהם · שלישי שגלה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו · ברביעי שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם · בחמישי שברא עופות ודגים לשבח שמו ·

ויעש״ר [illegible] אחר [illegible]. ובמוצאי שבת מתחילין בהבדלה לפי שאליהו הנביא לפי שהוא עתיד לבשר את ישראל
בגאולה. וגרסי׳ בעירובין פרק מי שהוציאוהו נכרים. מובטח להם לישראל שאין אליהו הנביא בא לא בערבי שבתות ולא בערבי
ימים טובים מפני הטורח. ועכ״ש שעבר השבת שאפשר לבוא אנו זוכרין אותו בשלא [illegible] שישלחהו לבשר הגאולה.
וגרסי׳ בפסחים ירושלמי פרק מקום שנהגו. א״ר לוי במוצאי שבת זימן הקב״ה לאדם הראשון שני רעפים והקישן זה בזה
ויצא מהן אור ובירך עליו בורא מאורי האש. אמר שמואל לפיכך מברכין עליו במוצאי שבת וכו׳. וכתב בפרקי ר׳ אליעזר
פ׳ סו בין השמשות של שבת היה אדם הראשון מהרהר בלבו ואומר שמא הנחש שהטעני יבא בערב וישופני עקב ושלח
לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע. ולקח [illegible] שיגר האש ונשא כפו ופשט ידו לאור האש ואמר בורא
מאורי האש. [illegible] אמר יודעני [illegible] שנבדל יום הקדש מיום החול. למה אין להבעיר אש
[illegible] שעה אמ׳ המבדיל בין קדש לחול. והוקבע לאומרו ע״ג בתפלה. קדוש [illegible] כש׳ והבדלה במוצאי שבת כדי
להוציא עבור ידי חובתן לאותם שהם דחוקים ואין להם כוס להבדלה או לקדוש. כדגרסי׳ בפ׳ סדר התעניות האלו. ר׳ [illegible]
[illegible]
[illegible] ידי חובתיהו. ובמוצאי שבת שחל יום טוב בתפלה
ותודיענו ועל הכוס יקנה״ז״

פרק ארבעה ועשרים

תפלת חנוכה ופורים וראשי
חדשים ומועדים וימים טובים.
כלם [illegible] כתקנן
[illegible] ואומרים בהם
הלל גמור או בדילוג להודות
ולהלל ולשבח לשם היושב ברומו של עולם. והגיענו לכל זמן וזמן [illegible]. חוץ מפורים לפי שהמגלה היא הלל.
וגם לפי שעדיין עבדי אחשורוש. ובראש השנה ויום הכפורים אין אומרים הלל לפי שהם ימי דין. כדגרסי׳ במס׳ ערכין
פרק אלו נערכין. א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום יחיד גומר בהן את ההלל. שמונת ימי
חנוכה ושמונת ימי החג ויום טוב ראשון של פסח. ויום טוב הראשון של עצרת. ובגולה אחד ועשרים. תשעת ימי
החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח. ושני ימים טובים של עצרת. ומאי שנא בחג דאמרי כל יומא ובפסח
לא אמרי כל יומא. דחג חלוקין בקרבנותיהן. ופסח אין חלוקין בקרבנותיהן. שבת דחלוק בקרבנותיו לימא. לא איקרי מועד.
ראש חדש דאיקרי מועד לימא. לא איקדיש בעשיית מלאכה. דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. המקודש לחג
טעון שירה שאינו מקודש לחג אין טעון שירה. ר״ה ויום הכפורים דאיקרי מועד ואיקדיש בעשיית מלאכה לימא. משום
דר׳ אבהו דאמר ר׳ אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר״ה
וביום הכפורים. אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים וישראל אומרים שירה. והא
חנוכה דלא הכי ולא הכי וקאמרי. משום ניסא. פורים דאיכא ניסא לימא. א״ר יצחק לפי שאין אומרים הלל על נס שבחוצה
לארץ. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק והרי יציאת מצרים שבחוצה לארץ היה ואמרינן הלל. כדתניא עד שלא נכנסו
ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה. רב נחמן אמר קרייתא היא הלילא. רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה׳ ולא
עבדי פרעה. אבל הכא הללו עבדי ה׳ ולא עבדי אחשורוש. אכתי עבדי אחשורוש אנן. [illegible]
[illegible] כדגרסי׳ בע׳ פסחים. א״ר יהושע בן לוי [illegible]
[illegible] ספר תהלים. בניצוח. בניגון. במשכיל. במזמור. ובשיר. ובאשרי. ובתהלה. ובתפלה. ובהודאה. ובהללויה.
גדול שבכלם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. ויש בו ה׳ דברים גדולים של נסים. [illegible]

קלט

[illegible]

קרי הללא· א"ר יוחנן מפני שיש בו ה' דברים · יציאת מצרים · וקריעת ים סוף · ומתן תורה ותחיית המתים · וחבלו שלמשיח · יציאת מצרים דכת' בצאת ישראל ממצרים · קריעת ים סוף דכת' הים ראה וינוס · מתן תורה דכת' לא לנו יי' לא לנו כי לשמך תן כבוד: וחבלו דמשיח דכת' לא לנו יי' לא לנו זו מלחמת גוג ומגוג· רב נחמן בר יצחק מפני שיש בו הצלת נשמות של צדיקים מגיהנם שנא' אנה יי' מלטה נפשי · חזקיהו אמ' מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לתוך כבשן האש ועלייתן מ מכבשן האש · ירידתן לא לנו יי' לא לנו · אמ' חנניה כי לשמך תן כבוד · אמ' מישאל על חסדך ועל אמתך · אמ' עזריה למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם · אמרו כלן · כשעלייתן הללו את יי' כל גוים · אמ' חנניה שבחוהו כל האומים · אמ' מישאל כי גבר עלינו חסדו · אמ' עזריה ואמת יי' לעולם הללו יה · אמ' גבריאל · דא"ר יוחנן ואמת יי' לעולם גבריאל אמרו שעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש · אמ' גבריאל לפני הקב"ה רבונו שלעולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל את צדיק זה · א"ל הקב"ה אני יחיד בעולמי · ואברהם יחיד בעולמו נאה ליחיד שיציל את הצדיק היחיד · ולפי שאין הקב"ה מ מקפח שכר כל בריה · תזכה ותציל מבני בניו כדדרש ר' שמעון השילוני בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש · עמד יורקמו שר הברד לפני הקב"ה · אמ' לפניו רבונו שלעולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו · א"ל גבריאל אין גבורתו שלהקב"ה בכך אלא אני שר שלאש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס · א"ל הקב"ה לך · באותה שעה פתח גבריאל ואמ' ואמת יי' לעולם הללו יה · וי"א דגים שבים אמרוהו כדרב הונא דאמ' רב הונא ישראל שבאותו הדור קטני אמנה היו כדדרש רבה בר מרי מאי דכת' וימרו על ים בים סוף · ויושיעם למען שמו · מלמד שהמרו ישראל על ים סוף · באותה שעה אמרו ישראל כשם שעולין אנו מן הים כך עולין מצרים מצד אחר · אמ' לו הקב"ה לשר שלים פלוט אותם ליבשה · אמ' לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה ממנו · א"ל אני אתן לך עוד אחד ומחצה שבהם · א"ל רבונו שלעולם כלום יש עבד שתובע את רבו · א"ל נחל קישון יהא ערב בדבר זה · מיד פלט אותם ליבשה · ובאו ישראל וראו אותם והיינו דכת' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים · ומאי אחד ומחצה שבהם דאלו בפרעה כת' ויקח שש מאות רכב בחור · ואלו בסיסרא כת' תשע מאות רכב ברזל · אתא עליהו בדקרי דפרזלא הושיט הקב"ה כוכבים ממסילותם שנא' מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם · נלחמו עם סיסרא כיון דנחיתו כוכבי עליהו אחמימו הנך דקרי דפרזלא נחיתו לאקורי נפשיהו בנחל קישון · א"ל הקב"ה לך והשלך עבוטך לים · גרפם נחל קישון והשליכם לים שנא' נחל קישון גרפם · נחל קדומים · מאי נחל קדומים נחל שהיה ערב מקדם · באותה שעה פתחו דגים שבים ואמרו שירה ואמת יי' לעולם הללו יה · א"ר עני מאי דכת' מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללו יה · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו שלעולם שימני כבן כלה זו הקרה מעקרי הבתים · דרש רבא מאי דכת' אהבתי כי ישמע יי' את קולי תחנוני · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו שלעולם אעפ"י שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע: אמ' רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר' יוסי שלחו לו ר' אמור לנו שנים או שלשה דברים שאמרת לנו משום אביך · שלח לה' כך אמ' אבא הללו את יי' כל גוים שבחוהו כל האומים · אומות העולם מאי עבידתיהו · על גבורות ונפלאות דחזי יתי דקא עביד וכ"ש אנו כי גבר עלינו חסדו · ועוד אמר עתידה מצרים שתביא דורון למשיח וכו' · ועוד אמר שלש אומות ואומה שוקים יש בכרך גדול שלרומי וכו' · כמאית ים סוף עד מעשי כבש · ות"ר הלל זה מי אמרו ר' אליעזר אומ' משה ובני ישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים · הם אמרו לא לנו יי' לא לנו כי לשמך תן כבוד · השיבה רוח הקדש ואמרה למעני למעני אעשה · ר' יהושע אומ' יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען · הם אומרים לא לנו יי' · השיבה רוח הקדש ואמרה למעני · ר' אלעזר המודעי אומ' דבורה וברק אמרוהו

בשעה שעמד עליהם סיסרא הרשע הם אומרים לא לנו ייי · ומשיבה רוח הקדש ואומרת למעני למעני אעשה · ר' אלעזר בן עזריה אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו. בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע הם אומרים לא לנו ייי לא לנו ומשיבה רוח הקדש ואומרת למעני למעני אעשה · ר' יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע ואמרו כמו שירה · וחכמים אומרים נביאים שביניהם תקנו להם שיהו אומרים שירה על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם · וכשנגאלין אומרין אותו על גאולתם · ועוד גרסי' התם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן אודך כי עניתני · אמ' דוד קטן ימאסו הבונים היתה לראש פנה · אמ' ישי מאת ייי היתה זאת היא נפלאת בעינינו · אמרו אחיו זה היום עשה ייי נגילה ונשמחה בו · אמ' שמואל אנא ייי הושיעה נא · אמרו אחיו אנא ייי הצליחה נא · אמ' דוד ברוך הבא בשם ייי · אמ' ישי ברכנוכם מבית ייי · אמ' שמואל אל ייי ויאר לנו אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח · אמ' שמואל אלי אתה ואודך · אמ' דוד אלהי ארוממך · ומדבריהם למדנו שבכל האחים הללו ובכל הנסים הללו היה ראוי לומר הללויה כמו שתקנו בבר' בפרק הרואה [illegible] · ר"ל שבכל אחד מהזמנים היה כמו מאורע לאדם כשעשה חיוב מועיל לו · ובכל דבר חייב אדם להודות ולברך על הרעה כמו שהוא מברך על הטובה כמו שאמר הכתוב · ויחשוב אדם על הרעה שהיא בדין ואמת ועל הטובה שהיא חסד ורחמים ובשתיהם יאמר ובשם ייי אקרא · כדגרסי' בפ' הרואה חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו' · ר' תנחום אמ' מהכא כוס ישועות אשא ובשם ייי אקרא · וכן כתיב למטה בחלק הברכות לקרובה ומלכי ישורו יחיד · ובנוסח זה עשה דוד המלך לברך כוס זה כוס של ישועה כדגרסי' בסוף פרק ערבי פסחים · להסב בעירה וכו' · עד כוס ישועות אשא כדאית' בסוף ערבי פסחי' · ובליל הפסח שהיה ליל שמורים ונגאלנו בה הנה ראויה להוסיף בה ושני הלל הגדול ואם ירצה לשתות עליו כוס חמישי יאמר הגדה כלו · והוא מתחיל הודו לייי ואומרים כשיגיע לחי · וגרסי' התם למה נקרא שמו הלל הגדול · א"ר יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה · א"ר יהושע בן לוי הני עשרים וששה כי לעולם חסדו כנגד מי כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו · א"ר יהושע בן לוי מאי דכתי' הודו לייי כי טוב · הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו · עשיר בשורו עני בשיו · יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה ·

כדכתי' בכך ייי

סלה יהללוך סלה ·

פרק חמשה ועשרים

ראש השנה הוא יום הדין לפני יוצרו כתפלתה ·
ובברכות א"ר חנינא סבא משמיה דרב כל השנה
הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה
ימים שבין ר"ה ליוה"כ שמתפללין המלך הקדוש והמלך המשפט · ואע"ג דתני כדי עבר מסיקנא אחד ואע"ג דקיימא לן שלא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות התירו להוסיף זכירה כמוך וכתיבה ובקשה מקודם · וגם בהודאה ובשים שלום · ויש שאמרו שישאל אדם וכו' · היינו בצרכי יחיד · אבל בצרכי רבים שרי · וכן נהגו סופרים מפני שאחרונתן עליהם · ויש ישועה מאחר יש כך תפלתן ישועה · וגם התפלה דר"ה מוכללת בהתפלה היוסף מכל שכתוב ויש שכתבו אין מתפללין שבע שלש ראשונות ושלש אחרונות · ואחד באמצע שהיא קדושת היום ובר"ה מוסיף בה תשע · כדגרסי' בפ' תפלת השחר · הני תשע דר"ה כנגד מי · א"ר יצחק דמן קרטיגנין כנגד תשע אזכרות שאמרה חנה בתפלתה · ר"ל לפי שהוא יום דין ובהן ג' ראשונות וג' אחרונות וג' באמצע · ראשונה מלכיות · שניה זכרונות · שלישית שופרות · כדגרסי' בפ' ר"ה · ואמרו לפני בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות · מלכיות כדי שתמליכוני עליכם · זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה · ובמה בשופר · ויש בכל אחד מהם עשרה פסוקים כנגד עשרה [illegible] · וגם כנגד

דברים יודעים דסתכי הדס כל פתח ר״ה הנ שהוקין לבית כנגד יוי חד לעי כנגד עשרה קולות שאמר דוד בספר תלים · [illegible] דסתכי [illegible] כתקנו שופר · רב יוסף אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני · ר׳ יוחנן אמר כנגד עשרה [illegible] שבהן נברא העולם · הי נינהו [illegible] ויאמר ויאמר דבראשית הני תשעה הוו · בראשית נמי מאמר הוא דכתי׳ בדבר יי׳ שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם · והתפלה של [illegible] שעורות כמו [illegible] קודם שיתפלל · כדגרסי׳ בסוף ר״ה · אמר [illegible] לעולם יסדר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל · אמר [illegible] [illegible] ושלש פרקים · [illegible] [illegible] עשרים [illegible] עשרה שמונה [illegible] [illegible] [illegible] · כדגרסי׳ כל סדר התעניות [illegible] לפני התיבה זקן [illegible] עשרים וארבעה ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהם עוד שש [illegible] זכרונות ושופרות · [illegible] [illegible] יי׳ [illegible] · [illegible] ותפלה [illegible] · ר׳ יהודה אומר לא היה צריך [illegible] זכרונות ושופרות [illegible] [illegible] [illegible] כי יהיה [illegible] · [illegible] יי׳ [illegible] על דברי הבצורות וג׳ · ואומר [illegible] על הראשונה [illegible] מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה בא״י גואל ישראל · ועל השניה הוא אומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה בא״י זוכר הנשכחות · ועל השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל וכו׳ בא״י שומע תרועה · ועל הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה וכו׳ בא״י שומע צעקה · ועל החמישית הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל וכו׳ בא״י שומע תפלה · ועל הששית הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וכו׳ בא״י העונה בעת צרה · ועל השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ושלמה בנו בירושלים הוא יענה אתכם וכו׳ בא״י המרחם על הארץ · [illegible] שביעית [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בגלל ישראל · וגרסי׳ כל תפלה [illegible] הני עשרים וארבעה [illegible] כנגד [illegible] עשרים וארבעה [illegible] [illegible] שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] שלמה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] תפלה [illegible] שמונה עשרה [illegible] [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] [illegible] יי׳ [illegible] · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] התשובה · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עשרים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

אלהם · הגואל [illegible] · האחר הקבוצה · שלום הכהנים ·

החלק השני בבית התפלה ויש בו שלשה פרקים · פרק א׳ :

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] על ישראל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] · [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ישראל [illegible] [illegible] בית [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] · וגרסי׳ [illegible]

מגלה פ' בני העיר ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שמה · א"ר שמואל בר רב יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות ·
ר' אלעזר אומר זה בית רבי הקדוש שבבבל · דרש רבא מאי דכתיב ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור · אלו בתי כנסיות ובתי
מדרשות · אמ' רבה מריש הוה גריסנא בביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעתי להא דאמר דוד ה' אהבתי מעון
ביתך לא הוה גריסנא אלא בבי כנישתא היכא דקא מצלינא · תניא ר' אלעזר הקפר אומר עתידין בתי כנסיות ובתי
מדרשות שבחוצה לארץ שיקבעו בארץ ישראל שנא' כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא · והלא דברים ק"ו ומה תבור
וכרמל שלא באו ללמוד תורה אלא לפי שעה נקבעו בארץ ישר' בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין בהם ושונים בהם
ומרביצים בהם את התורה על אחת כמה וכמה · והעוסק בו כעוסק לבנות בית המקדש כי בית הכנסת הנקראת מקדש
מעט עוסק באורו של עולם כדגרס' בפ"ק דבבא שבמעשה דהורדוס כשקטלינהו לכולהו רבנן ושייר לבבא בן בוטא
לשקל עצה מיניה ובתר הכי בעא מיניה [illegible] מאי תקנתיה דההוא גברא · א"ל הוא כיבה אורו של עולם ילך ויעסוק
באורו של עולם בית המקדש דכת' ונהרו אליו כל הגוים ואיכא דאמרי הכי קאמ' ליה הוא כיבה עינו של עולם ילך ויעסוק
בעינו של עולם · היכא עינו של עולם רבנן דכת' והיה אם מעיני העדה ילך ויעסוק בעינו של עולם בית המקדש דכת'
הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם וכו' · [illegible] שלא יסתור אחת לבנות אחרת משום פשיעותא ·
כדאמרי' התם אמ' רב חסדא לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי · איכא דאמרי משום פשיעותא ·
ואיכא דאמרי משום דליכא דוכתא לצלויי · מאי בינייהו · איכא בינייהו דאיכא דוכתא לצלויי · ומסיקנא והלכתא היכא דלא
חזו ביה תיוהא · אבל חזא ביה תיוהא סתר ובני כי הא דרב אשי חזא תיוהא בבי כנישתא דמתא מחסיא סתריה
ועיילה לפורייה בגויה ולא אפקיה עד דתקין ליה שפיר · והעוסק בבנין זה ישגיח [illegible] העיר כדי
שלא תחרב העיר · כדגרס' בפ"ק דשבת ואמ' רב כל עיר שגגותיה גבוהים מבית הכנסת לסוף חרבה שנא' לרומם את בית
אלהינו ולהעמיד את חרבותיו · והני מילי בבתי אבל בקשקושי ואבורני לית לן בה · אמ' רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא דלא
חריבא · והא קא חרבה · מההוא עון לא חרבה · והבונה בית הכנסת לשם שמים זוכה לראות בבנין ירושלים שיבנה במ"ב ··

פרק שני

; בית התפלה אין נוהגין בה דברים של חול · ואם הוא נחרבה עומדת בקדושתה כדגרס' במס'
מגלה פ' בני העיר · ועוד א"ר יהודה בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילין
בתוכו חבלים · ואין פורשין בתוכו מצודות ואין שוטחין על גגו פירות ואין עושין אותו
קפנדריא שנא' והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממים ·· עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת
נפש · ואמרי' עלה בגמ' · ת"ר בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש · אין אוכלין בהם ואין שותין בהם ואין
מטיילין בהם ואין נכנסין בהם בחמה מפני החמה · ובגשמים מפני הגשמים · ואין מספידין בהם הספד של יחיד ·
אבל קורין בהם ושונין בהם ומספידין בהם הספד שלרבים וכו' ·· ואמרי' עלה ואין נאותין בהם · אמ' רבא חכמים
ותלמידיהם מותרים · א"ר יהושע בן לוי מאי בי רבנן ביתא דרבנן · ואמרי' על ואין נכנסין בהם בחמה וכו' · כי הא דרבינא
ורב אדא בר אהבה הוו קיימי ושיילי שמעתא מרבא אתא זילחא דמיטרא עיילי לבי כנישתא · אמרי האי דעיילנן
לבי כנישתא לאו משום מיטרא הוא דקא עיילינן אלא משום דשמעתא בעיא צילותא כיומא דאסתנא ·
א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כי איצטריך ליה לאיניש למיקרא גברא מבי כנישתא מאי · א"ל אי צורבא מרבנן
הוא לימא שמעתא · אי תנא הוא לימא הלכתא · אי קרא הוא לימא פסוקא · ואי לא לימא לינוקא אימא פסוקיך · א"נ לשהי לי
פורתא וליקום · ואמרי' עלה ומספידין בהם הספד שלרבים · מחוי רב חסדא כגון הספדא דקאי בי רב ששת · אמר

רבש"

עי׳
כלל נ׳ חלק ב׳

רב ששת כגון הספדא דקאי׳ בי רב חסדא · דפרס כד עבד ספדא לבלביה בבי כנישתא אמ׳ ר׳ יהושע יקרא דידי נגו׳ · ויזרזו אחד מקדשות שלאחר שחרב בית מקדשנו בעונותינו השכינה שורה בגלותינו בבתי כנסיותינו ובבתי מדרשנו׳ : מעט׳ וגו׳ · תניא ר׳ שמעון בן יוחאי אומ׳ חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם · גלו למצרים שכינה עמהם׳ שנ׳ הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים · גלו לאדום שכינה עמהם שנ׳ מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה, זה הדור בלבושו צועה ברוב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע · גלו לעילם שכינה עמהם שנ׳ ושמתי כסאי בעילם · גלו לבבל שכינה עמהם שנ׳ למענכם שלחתי בבלה · ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה שרויה עמהם שנ׳ ושב יי׳ אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי׳ אלהיך שמה · ויש לנו מהו אף ושב לומר שהקב״ה שב עמהם מבין הגליות׳ למדנו שהשכינה שרויה עם ישראל בגלותן לשמרם מכל רע ויורד בבית התפלה ״

פרק שני

כל בני ישראל חייבין לכוון בשעת התפלה לבתי כנסיות שבמקומן ויודעים להתפלל עם הקהל ויש שמיעת תפלתם שהשכינה שרויה עם קהלו׳ כדתנן בברכות אבא בנימין אומר אין התפלה של אדם שומעת אלא בבית הכנסת שנ׳ לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה ״

אמ׳ רבין בר רב אדא א״ר יצחק מנין שהקב״ה מצוי בבית הכנסת שנ׳ אלהים נצב בעדת אל · ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנ׳ בקרב אלהים ישפוט ״ ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנ׳ אז נדברו יראי יי׳ איש אל רעהו ויקשב יי׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי׳ ולחושבי שמו · מאי ולחושבי שמו אמ׳ רב אשי אפי׳ · חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה · ומנין לאחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו וקובע שכר שנ׳ בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך · וכי מאחר דאפי׳ חד תרי עשרה מיבעיא · תרי מכתבן מיליהו בספר זכרונות חד לא מכתבן מיליה בספר זכרונות · וכי מאחר דאפי׳ תרי תלתא מיבעיא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ״ל · וכי מאחר דאפי׳ תלתא עשרה מיבעיא · עשרה קדמא שכינה ואתיא · תלתא עד דיתבי · ואם לא נכנס עם הקהל להתפלל בבתי כנסיות נקרא חוטא כאחורי צלה · ואמ׳ רבין א״ר יוחנן כל הרגיל לבא לבית הכנסת ויום אחד לא בא הקב״ה משאיל בו שנ׳ מי בכם ירא יי׳ שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו · אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ויבטח בשם יי׳ · ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו מ״ט משום דהוה ליה להשען באלהיו ״ ומי שלא נכנס לבית הכנסת להתפלל עם בני עירו · נקרא שכן רע שנ׳ כה אמר יי׳ על שכני הרעים ולא עוד אלא שגורם גלות לעצמו ולבניו אחריו שנ׳ הנני נותשם מעל אדמתם · ויזהר שלא יחזיר אחוריו לבית הכנסת כשיתפללו בחוצה: דא״ר חלבו אמ׳ רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנ׳ סביב רשעים יתהלכון כרום זלות לבני אדם ״ אמ׳ אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה · ואם נכנס להתפלל בבית הכנסת עם חביריו ימתין לו · כדאמרי׳ התם תניא אבא בנימין אומ׳ שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל ולא המתין לאחד חבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו · שנ׳ טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ · ויעתק צור ממקומו ״ ואין צור אלא הקב״ה שנ׳ צור ילדך תשי וגו׳ · ואם המתין מה שכרו · א״ר יוסי בר חנינא זוכה לברכות הללו שנ׳ לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו · ואמרי׳ קמי הכא אמ׳ רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל שנ׳ לשמור מזוזות פתחי · שני פתחים ס״ד אלא אימא שיעור שני פתחים · ואם האדם הוא חולה ואינו יכול לבוא לבית הכנסת יתפלל · כדגרסי׳ בפסיקתא רבנן דלא התפללו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה · אמ׳ הקב״ה לישראל אמרתי לך שתהא מתפלל בבית הכנסת שיש במדינתך ואם אינך יכול להתפלל בבית הכנסת התפלל

והמשובח שכך יכו כדאית בסוף החלק הראשון ת"ם החלק השני שלמ"ה

החלק השלישי כולל הברכות ויש בו ארבעה פרקים

פרק ראשון : מסכת נטילת ידים היא הקודמת לכל הברכות כולן לפי שאין אדם יכול לברך בידים מסואבות ואפי' לענות אמן כמה וכמה ומזונות והנהנים לפי שבלילה שורה רוח רעה על הידים עד שנוטל ידיו שלשה פעמים כדגרסי' במס' שבת פרק שמונה שרצים. תנא היה אומר. יד לעין תקצץ. יד לחוטם תקצץ. יד לפה תקצץ. יד לחסודה תקצץ. יד לאמה תקצץ. יד לפי טבעת תקצץ. יד לגיגית תקצץ. יד מסמאה. יד מחרשת. יד מעלה פוליפוס. תניא ר' יוסי אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד ג' פעמים. וגרסי' במסכת שבת פרק ר' יהודה הנחמים היא כל עין רעה וכו' אמר שמואל יד מחוטם יד מוטבת ריבים וכו' מכאן לנטלה עד ראשון של שני פרק נ' חלק ג' ולמעלה בהלכות דרך ארץ. ולא יזלזל בנטילת ידים לכל הדברים דאמרינן נטילה מצוה במס' סוטה אמר ר' זריקא אמר ר' אלעזר כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם. ואמרי' עוד אמר ר' אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא שנא' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. ואמרי' עוד בפ"ק דעניות ובפרק מי שמתו במס' ברכות את מי נידו את אלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידים ונדוהו חכמים ומת בנדויו וסקלו ב"ד את ארונו. וגרסי' בס' במה אשה יוצאה. וא"ר אביי שלשה דברים מביאין את האדם לידי עניות. המשתין מים בפני מטתו ערום והמזלזל בנטילת ידים ושאשתו מקללתו בפניו. המשתין מים לא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא. אבל לבראי מהדר אפיה לפוריא לית לן בה. וכי מהדר אפיה לפוריא לא אמרן אלא לארעא אבל במנא לית לן בה. והמזלזל בנטילת ידים אמר רבה לא אמרן אלא דלא משי כלל. אבל משי ולא משי שפיר לית לן בה. ולאו מילתא היא דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא. ושאשתו מקללתו בפניו אמר רבא על עסקי תכשיטיה. והני מילי דאית ליה ולא עביד לה. וסבר מצינו בר' עקיבא שהחמיר על נטילת ידים אע"פ שהיה אנוס מה יש לעשות מאחר יכולין לקיימו שלא ע"י המחק. כדגרסי' במ' עירובין פ' עושין פסים. ת"ר מעשה בר' עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים והיה ר' יהושע הגרסי משרתו בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה. פעם אחת מצאו שומר האסורים א"ל מים שלך מרובין היום שמא לחתור את בית האסורים אתה צריך. שפך מחציין והניח לו מחציין. כיון שהגיע אצל ר' עקיבא א"ל יהושע אי אתה יודע שזקן אני וחיי תלויים בחייך. סח לו כל אותו המאורע. א"ל תן לי מים ליטול ידי. א"ל שתיה אין מגיעין נטילת ידים מגיעין. א"ל ומה אעשה שחייבין עליהם מיתה. מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי. אמרו לא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו. וכששמעו חכמים את הדבר אמרו ומה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה. בבית האסורים כך בביתו על אחת כמה וכמה. אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. ותיקנו מנין התיבות שבברכת נטילת ידים י"ג ועם הראשון שהוא הכל י"ד כמנין [illegible] י"ד אברים שבאדם שביד עם ראשי אצבעות. וצריך הנוטל ידיו לק"ש ולתפלה ולאכול פת או כל דבר שטיבולו במשקין לנטול ידיו ולברך ברכת נטילת ידים והסימן הוא ט'נ'ט'פ'ת' שמע' טבול' פת' תפלה' נטילת ידים. ועל אלו קשו נטילת ידים יברך ולא באחרת שאין חייבות ונביאה עכבה.

פרק שני : כל החסדים שעושה הקב"ה עם האדם בכל שעה חייב להודות לו ולברכו. על כן תקנו רבו' שבכל יום יברך אדם [illegible] וקבועו כסדר לבוראו על הטובה שעשה עמו

ען
כל נהנה

כנגדו· כי הרואה קברים שלו על אחריו אומר ישועה עד יהיה אם שמוע ואות כל המתפלל תפלה שיגה על עינו ירמיה על שגגו ואחר לנסוע כה עון· יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותקימנו עליה לפניך כאלו הקריב לכל העולם כבודו· ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה יי׳ מחסי· ואומר יי׳ מה רבו צרי עד ליי׳ הישועה· כי יתהלך אתה אלהי שיחה וכו׳· כי שירעקו התגלגלו אומר כאלו הנותן לשמו כיה· וכו׳· כי נביא אויו וכו׳· עד כלם·· ולפי שאינו יכול לברך עד אחר שילה על כן שדוס לאחריה· ויברך ברכת המזון ונפטר ושחר המעות שיוכל לקיים עד שישלים בכל יום מאה ברכות שהם יסודות חכמתנו כדינו שחייב כל אדם לברך בכל יום ודאיה לכך מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים· מן התורה מנין דכתי׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה· אל תקרי מה אלא מאה· מן הנביאים דכתי׳ נאם הגבר הוקם על· ודרשו חז״ל שהיו מתים בכל יום מאה· עמד דוד ותקן להם מאה ברכות· נמצא כי לאחר שתקנום משה רבי׳ ושכחום בא דוד ויסדם·· מן הכתובים מנין דכתי׳ הנה כי כן יבורך גבר ירא יי׳· כי גבר ירא יי׳ יברך בכל יום מאה ברכות כמנין כי כן·· ועוד פירשו חז״ל או הואה ברכות בסדר שלם וכהוגנו בכל יום· ועוד כל אדם לזכור בהם ולא יפחות מהם· ותשעה ועשרים טובים שבירען כה׳ ברכות מן התפלות משלימין אותן כדגרסי׳ במנחות פרק התכלת· רב חייא בריה דרב אויא משלים וביומי טבי טרח וממלי להו באספרמקי ומגדי· ואנו מנהג משלים אדם וגם מוסיף עליה ברוב ברכות בכל יום כי כשמועתו וכהודאתו ובראותו מקום נס ובראותו אותות השמים ואותות אחרים· כשמועתו כיצד שנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון וכו׳·· כשיצא מודה אני לפניך· וכשנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון הבו כבוד לאלהי וכו׳ כשיצא אומר אשר יצר וכו׳ וכשמקיז דם אומר יהי רצון וכו׳ וכשיצא מודה אני לפניך וכו׳· כשיצא לדרך מתפלל שתים וכשנכנס שהם כאחת כפי התפלה השחר· וכשנכנס לבית המדרש יהי רצון וכו׳ וכשיצא מודה אני לפניך וכו׳· גם כשירדו הגשמים כשהם יורדים· וגם ההולך למוד גבי מוא יהי רצון ואחר שהתחיל למוד הוראה· וגם כשמועות אחרות בהודאותו כיצד ד׳ צריכין להודות יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא· ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא· וגם הבונה בית חדשה החולה כשומע שמועות אומר בריך רחמנא דיהבך לן וכו׳· וגם חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו׳· כדגרסי׳ התם· בראותו מקום נס כיצד הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים וכו׳· וגם מקום שנעשה בו נס לאביו או לרבו או לעצמו· על הכל יודה לשמו׳· בראותו אותות השמים כיצד· אמ׳ רב יהודה הרואה לבנה בחידושה אומר אשר במאמרו ברא שחקים וכו׳· א״ר יוחנן עד מתי מברכין על החמה וכו׳·· על הזיקים ועל הזועות וכו׳· ואחרי עלה במאמרו מחי זיקים וגו׳· ת״ר הרואה חמה בתקופתה ולבנה בטהרתה וכו׳· ובראותו דברים אחרים כיצד פרק הרואה·· ת״ר הרואה מרקולים וכו׳·· אמ׳ רב המנונא הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמשה ברכות וגו׳· ת״ר הרואה קברי ישראל וכו׳·· ת״ר הרואה את הכושי וכו׳· ת״ר הרואה את הפיל ואת הקוף וכו׳·· אמ׳ רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וכו׳· א״ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה וכו׳· כל זה למדנו שהחסדים באים מן השמים··

פרק שני

; כשאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון העולם אשר כל ההויות באות מאתו· ואם נהנה בלא ברכה מעל כדגרסי׳ בפרק כיצד מברכין·· ת״ר אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה· וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל· מאי תקנתיה ילך אצל חכם·· חכם מאי עביד ליה הא עבד׳ לאיסוריה אלא אמר רבא ילך אצל חכם וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה·· ואמאי

הי' לה ימעל לפי שכל מי שאוכל בלא ברכה שם עליה שהוא חושב עבודה לו כחרישתו · ואינו כן שהכל שלו ית' הש' ובזה ימעל · ועוד שקודם ברכה הוא קדש וימעל בו כיון כקדש ולאחר ברכה זכה בו כאחד שולחן קטס שנתנו לו ומשה שלו לפי' הנהנה בלא ברכה ימעל כמי שמשתמש בקדש בלא פדיון · והכי מסתברא מדאמרי' עלה אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנא' לה' הארץ ומלואה ר' לוי רמי כתי' לה' הארץ ומלואה · וכתי' והארץ נתן לבני האדם · לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה · והכי נמי מסתבר מדאמרי' עלה נמי בגמ' · א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנא' גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית · ואין אביו אלא הקב"ה שנא' הלא הוא אביך קנך · ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא' ואל תטוש תורת אמך · מאי חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל והשחיתם לאביהם שבשמים · וכיון שהתקין ברכה לפניה כך תקנו ברכה לאחריה · וברכת המזון יש לה סמך מן התורה כדגרסי' בפ' ג' שאכלו: ת"ר מנין לברכת המזון מן התורה שנא' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך וכללה: זו ברכת הזן · על הארץ זו ברכת הארץ · הטובה זו ברכת נחמה · אשר נתן לך · זו הטוב והמטיב · אין לי אלא לאחריו לפניו מנין ת"ל אשר נתן לך משעה שנתן לך · ר' אומ' ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך זו ברכת הזן · את ברכת הזימון מן גדלו לה' אתי · על הארץ זו ברכת הארץ · הטובה זו בונה ירושלם · וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון · והטוב והמטיב ביבנה תקנוה · ואין לי אלא לאחריו לפניו מנין ת"ל אמרה ק"ו ומה אם כשהוא שבע מברך כשהוא רעב על אחת כמה וכמה · ר' יצחק אומ' אינו צריך הרי הוא אומ' וברכך את לחמך ואת מימיך אל תקרי וברך אלא וברך · ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו · ר' נתן אומ' אינו צריך הרי הוא אומ' כבואכם העיר כן תמצאון אותו וגו' כי הוא יברך הזבח · וכל כך למה אמר רב מתנא שהנשים דברניות הן · ושמואל אומר כדי להסתכל ביופיו של שאול שנא' משכמו ומעלה גבוה מכל העם · ר' יוחנן אומ' מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה ואפי' כמלא נימא · ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין · א"ר ישמעאל ק"ו ומה חיי שעה מברך עליהן חיי עולם לא כ"ש · ר' חייא בר נחמני תלמידו של ר' ישמעאל אומר משמו אינו צריך הרי הוא אומר אשר נתן לך אחת תורה טובה ואחת מדה של פורענות · ר' יונתן בן סנית אומ' אינו צריך הרי הוא אומר הטובה · טובה זו תורה · וכן הוא אומר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · הטובה זו בונה ירושלם וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון · ולא כשאמרה אכילה ושתיה בלבד אמרו · אלא אף שהנאת הריח כדגרסי' בסוף פרק כיצד מברכין · אמר רב חסדא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על הריח הטוב שנא' כל הנשמה תהלל יה · איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח · וגם יש בסידור את חסדו לאחר זמן או ישמע בשורות טובות שיתקבל הנאה כלאו וכמויה לכם יברך לש"י שהכל בידו ומאמרו ··

פרק רביעי

יש ברכות אחרות שהם השבח והודאה שמחוייב האדם להודות ולברך לש"י על הטובו' שעשה עמו כדאמרי' בפ' הרואה · אמר רב יהודה ד' צריכין להודות ואלו הן יורדי הים · והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא · ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא · יורדי הים מנ"ל דכתי' יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו וגו' · ויצעקו וגו' · יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם · הולכי מדברות מנ"ל דכתי' תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו וגו' · יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם · מי שהיה חולה ונתרפא דכתי' אוילים מדרך פשעם וגו' · כל אוכל תתעב נפשם וגו' · ויצעקו וגו' · ישלח דברו וירפאם וגו' · וכתי' יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם · ומי שהיה חבוש בבית האסורים מנ"ל דכתי' יושבי חשך וצלמות וגו' · יוציאם מחשך וצלמות וגו'

שלו נחלק׳

וכת' יודו לי"י חסדו ונפלאותיו לבני אדם ׃ ומאי מברך אמ' רב יהודה ברוך גומל לחייבים טובות אשר גמלני כל טוב ׃
אמ' אביי וצריך לאודויי קמי עשרה דכת' וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו ׃ אמ' מר זוטרא והוא דאיכא תרי
רבנן מהדייהו דכת' ובמושב זקנים יהללוהו ואית' כשרה ובתרין רבנן קש"יא ׃ והמסיים יאמר הא"ל הוא וכל
החיים יודוך סלה ׃ ח' חולה ׃ י' ים ׃ י' יסורין ׃ מ' מדבר ׃ וכל דברים אלו חייב אדם להודות ברבים כנוסח הנהוג ׃
אבל בכל שעה יש לו לאדם להודות ולברך לש"ית כינו לבין עמו על כל הטובות והחסדים אשר עשה עמו בכל עת ׃ ומצילו מכל
יסורים ונגעים רעים הפגועים על כל החיים ומזומנים לבא ויסף שאינו יחסר על העתיד כי לא בחיל ולא בכח ולא
בחכמה יושיע י"י ׃ וכל השמירות מאתו ית' שמו ׃ ואם הוא לא ישמור עיר שוא שקד שומר ׃ וע"כ אין לו לאדם לשום בטחונו
כי אם באדון העולם שהיכולת בידו ׃ ויבקש ויתחנן מאתו שהקב"ה עשה כטובות ונפלאותיו ׃ ואם לפעמים מחטא יבא לו רעה
יודה לדיין האמת שהכל בדין ויברך לו על הרעה כשם שמברך על הטובה ׃ כדאמרי' בפ' הרואה במשנה
חייב אדם להודות ולברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ויקבלנה כגמ' לקבלה בשמחה ׃ ואמרי' עלה מנא הני מילי
אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן אמ' קרא בי"י אהלל דבר באלהים אהלל דבר ׃ בי"י אהלל דבר זו מדה טובה באלהים אהלל
דבר זו מדת פורענות ׃ ר' אחא אמ' מהכא חסד ומשפט אשירה אם לחסד אשירה אם למשפט אשירה ׃ ר' תנחום אמ'
אמ' קרא כוס ישועות אשא ובשם י"י אקרא ׃ צרה ויגון אמצא ובשם י"י אקרא ׃ ורבנן אמ' מהכא י"י נתן וי"י לקח יהי
שם י"י מבורך ׃ אמ' רב הונא אמ' רב משום ר' מאיר ותנא משמיה דר' עקיבא ׃ לעולם יהא אדם רגיל לומ' כל דעבדין
מן שמיא לטב ׃ כי הא דר' עקיבא הוה אזיל באורחא והוה בהדי חמרא ותרנגולא ושרגא ׃ מטא לההיא מתא בעא אושפיזא
לא יהבו ליה ׃ אזל בת בדברא אתא אריה אכלה לחמריה ׃ אתא שונרא אכלה לתרנגוליה ׃ אתא זיקא כבייה לשרגיה ׃
אמ' כל דעבדין מן שמיא לטב ׃ בליליא אתא גייסא שבייה למתא ׃ אמ' להו אמרי כל דעבדין מן שמיא לטב ׃ ללמדנו
שהרבה פעמים בא לו לאדם דבר שנראה לכאורה שהוא רע לו ונהפך לו לטובה ולפעמים בא לו לאדם רעה ממעשיו כדין
של רחמנות ונכנס לו במקום עונש שהיה חייב ׃ ועל הכל יודה למלך הקדוש שמרחם עלינו תמיד כרצונו ׃ כדגרסי' במס'
נדה פרק המפלת ׃ דדריש רב יוסף מאי דכת' אודך י"י כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני ׃ במה הכתוב מדבר בשני בני אדם
שיצאו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים התחיל מודה
ומשבח ׃ לכך נאמ' ישוב אפך ותנחמני ׃ והיינו דקא' [illegible] דכת' לעושה נפלאות גדולות לבדו ואפי' בעל הנס אינו מכיר בנסו ׃
ר"ל לפעמים עושה הקב"ה נס עם האדם ורואה שהפכו לפי שלבם [illegible] רואין ואינן יודעין מה רואין ׃ שומעין
ואינם יודעין מה שומעין ׃ מה שחושבין שהוא לטובה פעמים יתהפך לרעה הפכה ׃ ומה שחושבים שהוא לרעה פעמים
שיסתבב שהוא לטובה ׃ על כן יודה על הכל ויברך לש"ית ויתעלה ברוך הוא ׃

החלק הרביעי מצות ציצית ויש בו שלשה פרקים ׃ פרק ראשון ׃

שמירת ציצית היא מצוה גדולה ראוי לאדם בה כי שכרה גדול עד שאמרו שהיא שקולה כנגד כל המצות ׃ כדגרסי' במסכת
מנחות פרק התכלת ׃ תניא וראיתם אותו וזכרתם ׃ ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת התלויה בה ׃ ואי זו זו ק"ש דתנן מ'
מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ׃ תניא וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות י"י ראה מצוה זו וזכור
מצוה אחרת הסמוכה לה ואי זו זו כלאים ׃ דכת' לא תלבש שעטנז וגו' ׃ תניא וראיתם אותו וזכרתם ראה מצוה זו וזכור [illegible]
כל המצות ששקולה זו כנגד כל המצות ׃ ותניא אידך וראיתם אותו וזכרתם ראיה מביאה לידי זכירה ׃ זכירה מביאה לידי עשייה ׃ ר'

שמעון בן יוחאי אומ' כל הזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה כת' הכא וראיתם אותו וכת' התם את יי' אלהיך תירא · חביבין ישר' שחבבן הקב"ה סיבבן המצות תפלין בראשיהם ותפלין בזרועותיהם ציצית בבגדיהם וכו' [illegible] ואמרי' עלה תניא ר' נתן אומ' אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעולם הזה ובעולם הבא · ולעה"ב איני יודע כמה צא ולמד ממצות ציצית ·· מעשה באדם אחד שהיה זהיר במצות ציצית שמע שיש זונה בכרכי הים שנוטלת ארבע מאות זהובים בשכרה שגר לה ארבע מאות זהובים וקבעה לו זמן · כשהגיע זמנו הלך וישב על הפתח נכנסה שפחתה ואמרה לה אותו אדם ששגר לך ארבע מאות זהובים בא וישב לו על הפתח · אמרה לה יכנס · נכנס הציעה לו שבע מטות שש של כסף ועליונה של זהב ובין כל אחת ואחת סולם של כסף · ועליונה של זהב · ועלתה וישבה על גבי העליונה ערומה ואף הוא עלה לישב ערום כנגדה באו ארבע ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב על גבי קרקע ואף היא נשמטה וישבה על גבי קרקע · אמרה לו גפה של רומי שאיני מניחך עד שתאמר לי מה מום ראית בי · אמ' לה העבודה שלא ראיתי אשה יפה כמותך · אלא מצוה אחת צונו אלהינו וציצית שמה וכתוב בה אני יי' אלהיכם שני פעמים אני הוא שעתיד ליפרע · ואני הוא שעתיד ליתן שכר · ועכשיו נדמו לי כארבעה עדים · אמרה לו העבודה שאיני מניחך עד שתאמר לי מה שמך ומה שם עירך ומה שם רבך ומה שם מדרשך שאתה למד בו תורה · כתב ונתן בידה · עמדה וחלקה כל נכסיה שליש למלכות · ושליש לעניים · ושליש נטלה בידה · חוץ מאותן מצעות · ובאת לבית מדרשו של ר' חייא אמרה לו רבי צוה עלי ויעשוני עבריה · אמ' לה בתי שמא עיניך נתת באחד מן התלמידים · הוציאה כתב מידה ונתנה לו · אמ' לה לכי זכי במקחך אותן מצעות שהציעה לו באיסור הציעה לו בהיתר · זה מתן שכרו בעולם הזה ולעולם הבא איני יודע · מעשה זה כתוב גם במדרש תנחומא · ולא עוד אלא אפי' המתים שהם פטורים מהמצות זו [illegible] עסקו והם · כדגרסי' במס' [illegible] פ' המוכר את הספינה · שכים יש אחד אחר גנוז לאשת של ר' חנינא בן דוסא [illegible] התכלת עדי קים לעתיד לבא · ובזכות הציצית אמרו במדרש [illegible] ישראל [illegible] הקב"ה [illegible] נכרים [illegible] פעושיהן לבושיהן ומייני [illegible] יקירתן · ונפרדו על לבושיהן [illegible] שלהן · גם כתוב בספרי כל המקיים מצות [illegible] כמצות קדושתך [illegible] שנא' למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים שהוא מלמד שקדושת מוספת קדושה והזהר בו יבורך ··

פרק שני

גדול עונש המבזה בעיניו מצות ציצית כדגרסי' פ' ערבי פסחים ·· ת"ר שבעה מנודין לשמים · ואלו הן יהודי שאין לו אשה · ומי שיש לו אשה ואין לו בנים ממנה ואינו מגרשה · ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפלין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו · וי"א אף מי שאינו מיסב בחבורת מצוה · וגם המבזה מצות ציצית נקרא עם הארץ לבד חומרותיו שמבטל ק"ש שחרית וערבית שנקרא מעוות לא יוכל לתקן · כדגרסי' בסוטה פ' היה נוטל ובברכות פרק שלשה שאכלו · ת"ר איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי ר' אליעזר · ר' יהושע אומ' כל שאינו מניח תפלין · בן עזאי אומ' כל שאין לו ציצית בבגדו ·· ר' יונתן בן יוסף אומ' כל שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה · אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שימש ולא סבר זקן עם הארץ · וגדול עונש המבטל בזמן הזה שאין עדין התכלת מן המבטל כשהיה התכלת ביוקר · כדגרסי' בפרק התכלת · תניא היה ר' מאיר אומ' קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת · משל למלך שאמר לשני עבדיו לאחד אמ' לו הביא לי חותם של זהב ולאחד אמ' לו הביא לי חותם של טיט ופשעו שניהם ולא הביאו אי זה מהם ענשו מרובה הוי אומ' זה שאמ' לו הביא לי חותם של טיט ולא הביא · ועכשיו הוו זהירין [illegible] כדגרסי' בפרק כל כתבי הקדש · אמ' רב [illegible] בר יצחק [illegible]

ע"ו
חלק ג' חלק ב'

רקיימית מצות ציצית: א"ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך במאי זהיר טפי א"ל במצות ציצית. יומא חד הוה סליק בדרגא איפסיק ליה חוטא ולא נחית מדוכתיה עד דרמייה. ראה כמה היו זהירין בה. ועל זה דרשו בסוף פרק שואל כל עת יהיו בגדיך לבנים זה ציצית. ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין. למדנו שמצותן כל היום. ואם למען הקדושה יחויב שבתפילין אין אנו יכולין לדקדק בהם כל היום יהיו ישראל זהירין במצות ציצית:

פרק שני

בזכותו של אברהם אבינו ע"ה. שזכה אוהב ה' שעבר אמונתו כראשונה כמש"ם. ולא שנשא כלבו שום אחורה אחר' במה שהקדים הדין שע"י מאחר שהקדים השכיל לאחר יאוש כשבא זכו בניו למצות ציצית ותפילין. כדגרסי' בחולין סוף פרק כסוי הדם. ובמס' סוטה פרק קמא נוטל. דרש רבא בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות חוט של תכלת ורצועה של תפילין. בשלמא רצועה של תפילין דכתי' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. אלא חוט של תכלת מאי היא. דתניא היה ר"מ אומר מה נשתנה תכלת מכל שאר צבעונים משום שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע. ורקיע דומה לכסא הכבוד שנא' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר. וכת' כמראה אבן ספיר דמות כסא. ובזה יתכן מדרש הנאמר. א"ל הקב"ה אתה אמרת אם מחוט אני מעטר את בניך במצוה שקורא יופי בחוט של תכלת. כמו שמצינו באבינו היה מוקף בחוט של תכלת. ועד שרוך שאמרת אם מחוט אני נותן לבניך מצות חוטין של ציצית פתיל תכלת. אתה אמרת ועד שרוך שאני נותן לבניך מצות רצועה ואתה אמרת נעל. ובזכות שאמרת נעל אני נותן לבניך אכילת פסח נעליכם ברגליכם. ועד אני משליך נעלי ועל אדום אשליך נעלי. ועד אני משפט את בניך בלשון יפה מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן. ויודע כל כבר פ' אמר שלגדל מצות ציצית בא לנו בזכותו של אברהם אבינו ע"ה. שגדלו הקב"ה במעלה זו שקרא ע"ד כנפות ירדו מעלתו הגדול שהוא עושה להם שלש כנפים אין להם אלא שכם לבושי כנפים. שנא' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף. וישראל אוהבים שנא' גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה. ובזכות זה הקב"ה מקבצם. שנא' ונפץ יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. וגם בזכות זה אויבי ישראל כלים שנא' לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ובזכות זה יזרח לצדיקים שנאמר. שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. היא שעמדה לישראל בימי חזקיהו עם סנחריב. שנא' והיה כנפי החכם זמירות שמענו צבי לצדיק. ואומר רזי לי רזי לי אוי לי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו. והיא שעמדה עם המצות האחרות שמקיימים ישראל בכל דור ודור. ולפי שגדולה מצוה זו שהיא בזכות אברהם אבינו שמונה חוטין כנגד שמונה ימי מילה שנצטוה אברהם אבינו ע"ה. וכנגד שמונה רקיעים שעד כסא הכבוד ואחר שהתכלת שהיא יסוד המצוה דומה לרקיע. והרקיעים מעלה זו כתקנה ויתלוה לבבך עבירה. כדכת' לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ודרשו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות. מצוה שאותה מקיימת מהן הטנים עבירות שהם יסוד כל חטא ומעשה של גופים:

המאמר הב' בקדושת התפילין ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון:

כתיבת התפילין ותקנם עם הבתים והעורות וכתיבתן כהלכה היא מקומו. ולפי שהן דבר קדוש אין כותבין אותן אלא על גבי עור בהמה טהורה. ויש לדבר סמך מן התורה כדגרסי' בפ"ח טרפות פרק שמנה שרצים ומעשה בקרנא דקרא חזו. א"ל ביה דבר מעלה חוזבו שמעון לפיה דקרא חזו נפיקו ועבורי. א"ל שמעון לקרנא נפיק דמה קרא תהיה בכל ואיש כמעשה וקרא דאיירי לקבלה לפיה קוסו לידן לא סמכינה. אזל אסבריה דכתיב הוא כמה מינייהו. א"ל מנין שאין כותבין התפילין אלא על גבי עור בהמה טהורה. א"ל דכת' למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר

כפין · והם שהי ישפטונו שהיו על הפסוק שאין חוצץ חמש עליך לו תפלין · וגם אמרו בספרי וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך · ותניא אלו תפלין שבראש · ואל' רבה שאח יוצר הכל סביבות אות והשמר בהם עד שקיום ואמרו יגאתה התפלין כל יה' ונס' בפ"ק דברכות · אמ' רבין בר אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפלין שנא' נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו · בימינו זו תורה דכתי' אש דת למו · ובזרוע עזו זו תפלין שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום · וכתי' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותניא אלו תפלין שבראש · א"ל רב נחמן בר יצחק לר' חייא בר אבין הני תפלי דמרי עלמ' מאי כתי' בהו א"ל ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח הקב"ה בשבחיהן דישראל · א"ל אין דכתי' את ה' האמרת היום · וכתי' וה' האמירך היום · א"ל הקב"ה לישר' אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם · שנא' שמע ישראל וגו' · אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנא' ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא דתפלי בשאר בתי מאי · א"ל מיסתברא · כי מי גוי גדול ומי גוי גדול · אשריך ישראל או הנסה אלהים ולתתך עליון · א"ה נפישי להו טובא · כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין אהדדי בחד ביתא · אשריך ישראל או הנסה אלהים בחד ביתא · ומי כעמך כישראל בחד ביתא · ולתתך עליון בחד ביתא · וכולהו כתיבי בדרעא · ולפי שמעלה זו היא קדושה רבה שיותר מכך יורנו שלבן צריכין גוף נקי וקדוש · כדגרסי' בפ' שבת פרק במה טומנין · א"ר ינאי תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים · מאי היא · אביי אמר שלא יפיח בהם ורבא אמר שלא ישן בהם · ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפים שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזירה על ישראל שכל מי שמניח תפלין יקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפלין ויצא לשוק וראהו קסדור אחד ורץ מלפניו ורץ אחריו עד שהגיע אצלו נטלן מראשו ואוחזן בידו · א"ל מה בידך · א"ל כנפי יונה · א"ל פשוט ידו · ופשטו ונמצאו בה כנפי יונה ולפי' קורין אותו אלישע בעל כנפים · ומ"ט א"ל כנפי יונה משום דאיתקלה כנסת ישראל לכנפי יונה דכתי' כנפי יונה נחפה בכסף · מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהם · וגרסי' נמי בפרק ר' אליעזר דמילה · תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת השמד עדין היא מוחזקת בידם · וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידן · דא"ר ינאי תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים וכו' כדאי' לעיל · ואמרה זאת היה צריכה לגוף קדוש למי שמניחם כל היום · אבל לקריאת שמע ותפלה כל אדם שר ידינו קלל כדרך לא טובה ראוי להניחן ובלבד שלא יקל את ראשו ולא ימשך משחוק ולא שיחה בטלה · ואם אינו יכול להניחן אלא בשעת התפלה ימעט עדות שקר בעצמו כדגרסי' בפ"ק דברכות · אמ' עולא כל הקורא ק"ש בלא תפלין כאלו העיד עדות שקר בעצמו · ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כאלו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים · וגרסי' בספרי כל מי שאינו מניח תפלין יש עליו שני מצות עשין בכל שעה כגון ימות החול שבשנה המחויין להניח תפלין כגון · שאין לנו מעלה שקראה תורה ועדות כי אם שלשה מילה ושבת ותפלין שנקראו שלשתן אות · ואין ישראל מכבדי' ודבר תורה אלא בשני עדים · הלכך בשבת ויו"ט שיש לו שני עדים מילה ושבת אסור לו להניח תפלין · אבל בחול אם אינו מניחן לא נשאר לו כי אם עד אחד · ועבר חובתו מהשבועה שאמרו שהם מעידים שנים · ר"ל מרוחקים מרחוני שמים · וגם אמרו עליו שאינו מניחן כלל שנקרא מכלל פושעי ישראל בגופן וקורהו קרקפתא דלא מנח תפלי מעולם · ונקרא עם הארץ לכל חומרותיו כאחד למעלה בענין אחר ולא עוד אלא שאמרו כל מי שאינו מניח תפלין עובר בח' עשין · שהרי יש בכל אחד ד' פרשיות שכתוב בהן מצות עשה · ראו כמה יש לו לאדם לשמור לקדש עצמו ולא יבטל במעשין הללו ·

פרק שני

זהירות התפלין היא שמירת ישראל ושומרם על כל אחרותם · ועל כן היו מזהירים רבו' הקדושים שאומרים שלא הלכו ד' אמות בלא תפלין · ואומרי' עליהם אמרו על רב תלמידו של רבי הקדוש שכל ימיו לא

ויגוקו

ויחזקו שהלך ד' אמות בלא תורה ובלא ציצת ובלא תפילין· וכזה היו מהדרים עצמם ומודים שבזה היו מאריכים ימים·
כנדסי' כמו שנגלה לכל בני העיר ובכל סדר העבודה הזאת· שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים· אמר להם
מימי לא הקפדתי בתוך ביתי· ולא סעדתי בפני מי שגדול ממני· ולא הרהרתי במבואות המטונפים ולא הלכתי ארבע אמות
בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי· ולא ששתי בתקלת חברי· ולא קראתי לחברי בכנויו·
ואמרי' לה בחניכתו· ואמרי' עוד בירושלמי כד הזקין רבן יוחנן בן זכאי לא זזו תפילין מינה לא בקייטא ולא בסתוא
וכן נהגו שאר תלמידיו אחריו· ור' יוחנן בסתוא דהוה חזיק רישיה הוה לביש תרווייהון בקייטא לא רישיה הוה לביש
דאדרע· וגם בזכותה יכנסו לארץ כמו שאמרו והיה כי יביאך יי' בפרש' תפילין למה נאמר שהרי חובת הגוף היא ונוהגת
בין בארץ בין בחוצה לארץ· אלא אמר הקב"ה עשו מצוה זו שבשבילה תכנסו לארץ ועוד מכפרת עונותינו ומצלת מעונש קשה·
כגדסי' להם ואמרו רבה כל המניח תפילין ומתעטף בציצת וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העולם הבא· ואמר אביי
מעבר אני כי שאין גיהנם שולטת בו· רב ששת אמר [illegible] כי שכל עונותיו מחולין· עד אמרו [illegible] אמר ריש לקיש
כל המניח תפילין מאריך ימים שנא' יי' עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחייני·

פרק שלישי

: האדם החסיד הוא השלם במעלות המדות ובמעלות השכליות· והמעשים הראויים המתמידים
מיישרין את הנפש מהטבע ומגיעין אותה אל השלמות וזו היא כוונת התורה· וכזה הסכימו גם
הפילוסופים האלהיים כאמרם· כי מידע ומעשה ישלם הנפש בעולם העליון· וכן אמר ארסטו· אין תכלית האדם המכוון לידע
לבד אלא לדעת ולעשות ולהיות החסידים נקשרים בתורה והמצוה [illegible] המעלה היא [illegible] ברוך הוא והיה
המיישרת לשלם התמידי כמאמר יראת יי' טהורה עומדת לעד· משפטי יי' אמת צדקו יחדיו· ר"ל להשתוות התמידי·
והמעלות הם שני סוגים עליונים· והראשון הוא קיום האמונות בבורא ית' וצורה השכל שעיקר האמונה· והשני התמדת היישוב
וזהו אמרו והתמיד והשלים אותם· והסוג הראשון נחלק לשני מינים והמין הראשון הוא לדעת שיש אלוה אחד ואחדותו וקדמותו
ושלילות הגשמות ממנו· וכמין הזה נכללים מה שמעה [illegible] לאהבה [illegible] ולהאמין [illegible] כי [illegible] שכנו
בהריסות בדרכיו· לקבל את שמו ולקרות ק"ש פעמים לשמור תורה ולשמור [illegible] ולהתעטף בציצית ולהניח תפילין· ואלו
השלשה מצות תפילין וציצית ומזוזה הם מיישרים להשיג אמונת מצותיו· ואין אדם יכול להשיג כי אם מצד מעשיו הטובים
ומחנכו שהם נמשכים זו לזו· הראשונות היו נקראות עולם העליון והוא עולם השכל שהוא מעלות השכליות הנבדלות·
והשניה הוא עולם האמצעי והוא מעלות הגלגלים עם הכוכבים שבהם· והג' היא הנקראת עולם השפל הכולל מה שתחת
גלגל הלבנה· ונגד אלו הג' מצות תפילין וציצית ומזוזה הם מורות למשכיל ומבקשין בהם לשלשה עולמות· מצות תפילין נגד
מעלות העליונים שבעולם השכל לפי שהם הראויה להניחם בראש ובזרוע כנגד המוח והלב שהם משכני השכל· על כן אמר
בפרש' יציאת מצרים והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי' בפיך· והתורה היא עולם השכל והמלאכים·
כנגד' ס' כמו שנתבאר בפרק אין דורשין· אמר שמואל בר נחמני כל דבור ודבור שיצא מפי הגב' נברא ממנו מלאך שנא' וברוח
פיו כל צבאם· על כן מצוה זו נקראת קדושה ויש בה שמות של מלאכים· וכנגד השמינית נקראין השמיניים [illegible]
שבהם [illegible] לעולם [illegible]· [illegible] עיקר המצוה שיהיה [illegible] שיהיה השמינית· וע"כ
היה [illegible] כמו עולם השכל· וגם [illegible] של אדם [illegible] שהן נקשרות בו [illegible]
להשגת השכל [illegible]· וגם אמרו [illegible] שיהיה [illegible] של אדם·
[illegible] שהשפעת על השכל [illegible] על [illegible] שהשגחה [illegible]

עד גלגל הלבנה ולמטה· מעלה מטה מיוחד לעולם האמצעי ויש בו קצת למעלות גלגל העליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו שהם אחר הגלגלים המתנועעים בתנועתו בתנועת החלק הכל· ועדיין הכסות והאחרים כוכבים כדמיון הרקיע של מרכבתו שהם מעיירות מרכבתו תנועות הטבע אשר הם מתנועעים כגלגל המזלות אשר תחת לרקיע· וגם העליונה והתחתונה מורכבים מעשה גוף אחד כמו השמים לפי שעומדים למעלה מעשה השכל אשר בו שוכן האדם· אך שמכסה כהן רוב נעוי אחריו מכסה מתבין יען שהעולם האמצעי הוא ירוד קרוב לאדם· והכסא [illegible] עמו כמו הרקיע שהוא נראה לעין והם נקראים השמים· מעלה ולא קדושה שאין בו קדושה כמו עולם השכל· וגם מעלה זו נזכרת במראות העין שהיא הטבע הקבועה [illegible] עולם [illegible] שנא' ואחרים [illegible]· שהמראות [illegible] לפי זכירה ד"ל כי במראות האדם שמתחלת שבעולם הגלגלים יזכור [illegible] כלבו להשיג כמה שיוכל· וכן אמר הנביא ע"ה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה הקורא במספר צבאם· לא אמר שאו מרום עיניכם וראו הכוכבים אלא מי ברא אלה· מפני שמתוך האיכות שעלה [illegible] למעלות בוראם· והקבלה שבשפה הוא דומה לשלשה עולמים כפי הנראה לעין ויעשה [illegible] יאחר לא שהעולמים כנגד [illegible] כפי [illegible] ולכן אין הקבלה מעכב [illegible] יש בה סבות וטעמים רבים ואחת מהן [illegible] העדה להתבונות מעלות זה העולם השפל [illegible] עולם גוף האדם הוא חלק מזה העולם ולא נבדל ממנו כאם זמן [illegible] כנגד [illegible] וכבר [illegible] בבחירת האדם [illegible] שלא ישאר [illegible] הקיים [illegible] להיות [illegible] עולם ושכבן [illegible] האדם להבין מעשה זה החומר [illegible] השפל [illegible] להשיג האדם השלם והמיוחד בכל [illegible] מכאן שהאדם [illegible] השלם [illegible] הוא עולם כלו [illegible] כמעשה הקדושים והאחרונים והנמצאים [illegible] והיה העולם ויעבדו כלבב שלם וחי עולם·

החלק השני בכבוד ספר תורה ויש בו שני פרקים: פרק ראשון:

תקון הספר ויפוי כתיבתו וקריאתו ופתיחתו וכתיבתו הלא הם כתובים בחוקי כל אחד במקומו· ואין כאן מקום להאריך הספרים המבוארים בפירוש כראשון· כל בני ישראל חייב לכתוב ספר תורה לעצמו· כדגרסי' בפ' סנהדרין בכהן גדול על ישעה וכותב לו ספר תורה· אמר רבה אע"פ שהניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתוב משלו שנא' ועתה כתבו לכם וגו'· ובפ' [illegible] אמר ר' יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב הלוקח ס"ת מן השוק כחוטף מצוה· כתבו מעלה עליו הכתוב כאלו קבלו מהר סיני· אמר רב יהודה אמר רב ששת הגיה בו אפי' אות אחת מעלה עליו הכתוב כאלו כתבו· ואם עשאה כן משתחין על כל נכסיו· ובגמ' [illegible] הון ועושר בביתו [illegible] והמחזיק בספרי הקדש [illegible] ויתקיים בידו [illegible] ס"ת· אמר רב ששת [illegible] [illegible] אמר רב יוחנן [illegible] בר יצחק [illegible] ת"ר [illegible] ישראל [illegible] ואם יש לו ס"ת אע"פ שאינו צריך לו לא ימכרנו כדגרסי' בפ' בני העיר ת"ר לא ימכור אדם ס"ת אע"פ שאינו צריך לו· יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל אפי' אין לו מה יאכל וימכר ס"ת או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם· אבל מוכר ס"ת ללמוד תורה ולישא אשה· כדאמרי' התם אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משום רבן שמעון בן גמליאל אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד בו תורה· ואמרי' עוד א"ר יוחנן משום ר' מאיר אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה· שמעינן מינה דתלמוד תורה ונשואין עדיף·

כלו נחלק

וגם אחר שבלה הספר כבודו הוא שיהו גונזין אותו · כדאמרי' התם אמ' רבה ס"ת שבלה גונזין אותו אצל ת"ח ואפי' שונה ואמ' רב אחא בר יעקב ואפי' ובכלי חרס · שנא' ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים · וגם אמרו שם אמ' מר זוטרא משמיה דרב ששת מטפחות ספרים שבלו עושין אותם תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן · וחייב כל אחד לכבד את התורה בכל כחו · כדגרסי' בפ' חלק מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה שניתנה בעשרים וב' אותיות · שנא' וישלח בן הדד מלאכים אל אחאב ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם · וכת' כי כעת מחר וגו' והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · וכת' ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות · [illegible] · ר' יוסי אומ' כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות · וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות · שאמרנו שנתנה לנו הקב"ה יותר כבוד יותר ·

פרק שני

צריך להזהר לעסוק בתורה יותר ולהשלים פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא וא' תרגום · כדגרסי' בפ"ק דברכות · אמ' רב הונא בר יהודה אמ' ר' מנחם אמ' ר' אמי אמ' ר' יוחנן לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפי' עטרות ודיבון · ואמ' רב הונא בר יהודה כל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו · וגרסי' במדרש תנחומא · אמ' להם הקב"ה לישראל בני היו קורין את הפרשה כמותה בכל שנה ושנה ואני מעלה עליכם כאלו אתם עומדים לפני בהר סיני ומקבלין אותה · וגרסי' בפ"ק דמגלה אמ' ר' איקא בר אבין אמ' רב חננאל אמ' רב מאי דכתי' ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא · מפורש זה תרגום · ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פיסוק טעמים ואמרי לה זה המסורת · ובני ש"ש יושבי קרנות שאינם יודעים לקרות תקנו לקרות בתורה בציבור · כדגרסי' בב' קמא פרק מרובה · י' עשרה תקנות תקן עזרא שקורין בתורה בשבת במנחה וקורין בשני ובחמישי וכו' · ואמרי' עלה שקורין במנחה בשבת משום יושבי קרנות ושיהו קורין בשני ובחמישי · ועזרא תקן והא מעיקרא הוה מיתקנא · דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים · דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנא' הוי כל צמא לכו למים כיון שהלכו ג' ימים בלא תורה עמדו והתקינו להם נביאים שביניהם שיהו קורין ב' שני בשבת ומפסיקים בג' וד' וקורין בה' ומפסיקין בע"ש כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה · אמרי מעיקרא אינהו תקינו חד גברא תלתא פסוקי · א"נ תלתא גברי תלתא פסוקי כנגד כהנים לוים וישראלים · אתא איהו תקן תלתא גברי עשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין · ולא יספר אדם [illegible] · כדגרסי' במ' סוטה פרק אלו נאמרין · אמ' רבה בר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי' בדבר הלכה שנא' ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנא' כי עמדו לא ענו עוד · ר' זירא אמ' מהכא ואזני כל העם אל ספר התורה · רב ששת מהדר אפיה וגריס אמ' אנן בדידן ואינהו בדידהו · וכת' ר"ח ז"ל על השמועה הזאת וקשיא לן הא דרב ששת [illegible] · וכת' בעל הלכות [illegible] עשרה [illegible] גם ורבותינו [illegible] אמרי דוקא רב ששת דתורתו אומנתו · אבל כולי עלמא · [illegible] · ואסור שיעמוד אדם [illegible] הפטרה בבית הכנסת שומעה מפי ש"צ ואם יקרא אותו ש"צ לקרות בתורה יעמוד מיד בשמחה ובטוב לבב [illegible] בקריאה · שהתלמידים מקדימין [illegible] לקרות ואחר קורא · [illegible] עמו ברכות · [illegible] שלא יצא מבית הכנסת · כדגרסי' בפ"ק דברכות · אמ' רב הונא בר יהודה [illegible] דכתי' ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת ויוצא · ר' אבהו נפיק בין גברא לגברא · בעי רב פפא בין פסוקא לפסוקא מהו [illegible] אסור לצאת בתוך אנשי כנסת · כדגרסי' סוף פרק בני העיר ובפ"ק השבת · א"ר פפא [illegible] ערום [illegible] א"ר זירא נקבר ערום בלא מצות · כלה

בלא מצות ס״ד אלא אימא ערום בלא אותה מצוה · ושגולל גולל על התפר · ונוטל שכר כנגד כלם כדגרסי׳ · ואמר רבי שפטיה א״ר יוחנן הגולל ספר תורה מעמידו על התפר · ואמר רבי וכו׳ · וא״ר שפטיה א״ר יוחנן עשרה שקראו בתורה הגדול שבהם גולל ס״ת · וא״ר יהושע ב״ל עשרה שקראו בתורה הגולל ס״ת נוטל שכר כנגד כולם · שכר כלם ס״ד אלא אימא נוטל שכר כנגד כלם · ר״ל לפי שנגמר המצוה ונקראת על שמו · תם הכלל הג׳ ·

הכלל הרביעי לבאר שבתות ומועדים · ויש בו שבעה חלקים ·

החלק הראשון · ראש חדש ·
החלק השני · חנוכה ·
החלק השלישי · בשמחת פורים ·
החלק הרביעי · בחג המצות ·
החלק החמישי · בחג שבועות ·
החלק הששי · חג הסוכות ·
החלק השביעי · שביתת השבת ·

החלק הראשון בענין ראש חדש ויש בו שני פרקים · פרק ראשון ·

יום ראש החדש אע״פ שאינו אסור בעשיית מלאכה מנהג בנות ישראל לשמרו · כדגרסי׳ בירושלמי הני נשי דנהגן די דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא · והיא מברך · א״ר יצחק ר׳ אליעזר לפי שלא רצו הנשים ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל לכך נתן הקב״ה שכרן שיהיו משמרות ראש חדש יותר מן האנשים · ויש אומרים טעם לדבר היה לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות · פסח כנגד אברהם דכתי׳ לושי ועשי עוגות ופסח היה · שבועות כנגד יצחק שתקיעת מתן תורה היה בשופר של אילו של יצחק · סוכות כנגד יעקב דכתי׳ ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות · ושנים עשר ראשי חדשי השנה כנגד שנים עשר שבטי יעקב · וכשחטאו בעגל שלא יחסר והמחזיקים לשומרים שכר שלא היו בחטא · ומעלה להרבות בסעודה לכבוד ראש חדש דקרוי מועד · וקורין כי אתא כלענ ואסור בהספד ובתענית והוא זמן כפרה שהיו ישראל מקריבים וכמו כן שעירי חטאת לכפר עונם והיה השעיר נפשו [illegible] שהוא יום קרבן המקטרג [illegible] התחתונים [illegible] לשלם חושבות שיש גדולה כנגד לאור הלבנה והסבה במיעוט אורה שקורין אותה מיעוט · על כן צריכין כפרה על העלם על ראש ואומר שהוא [illegible] הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח · כדגרסי׳ בחולין פ׳ אלו טרפות · ר׳ שמעון בן פזי רמי כתי׳ ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים · וכתי׳ את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה · אמרה ירח לפני הקב״ה רבונו של עולם אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד · אמר לה הקב״ה לכי ומעטי את עצמך · אמרה לפניו רבונו של עולם הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי · א״ל הקב״ה לכי ומשול ביום ובלילה · אמר׳ רבותיה דשרגא בטיהרא מאי אהני · אמר לה הקב״ה ימנו בך ישראל ימים ושנים · יומא דידיה לא סגיא דלא מנו ביה תקופות ומזלות דכתי׳ והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים · אמר לה לך ויקראו צדיקים על שמך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן · חזיא דלא קא מיתבא דעתה אמר הקב״ה הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח · וגרסי׳ בגמ׳ על פרשת יהי מאורות · ר׳ יוחנן פתח עשה ירח למועדים · א״ר יוחנן לא נברא גלגל חמה אלא להאיר בלבד · א״כ

למה

מה עבירה נעלבנה כדי לקדש בה ראשי חדשים ושנים · ר' ברכיה בשם ר' סימון אומ' שניהם נבראו להאיר שהיו
מאורות ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ·· ויהיו למאורות אלו ששמשין למועדים אלו שלש רגלים · ולשנים אלו ראשי
חדשים ושנים זו קדוש שנים · ר' יודן בשם ר' תנחום אמ' בר חייא ור' פנחס בשם ר' סימון יאמר שהיה קוראם גדולים
קרא חוזר ופוגם · את המאור הקטן אלא ע"י שנכנס בתחומו של חבירו · אמ' פעמים כשהן נגלים כך ושעיר עזים
אחד לחטאת ובראש חדש כך ושעיר עזים לחטאת ליי' · אני קורא שנבראתי לו לכנוס בתחומו של חבירו · ואם כבנם
הרואה כך עמו הכה · קבעם שלא כתורת של אחת בינה ובינה · ר' לוי בשם ר' יוסי בר לעאי אמ' דרך ארץ שיהא מונה
גדול לגדול וקטן לקטן · עשו מונה לחמה ויעקב ללבנה שהיא קטנה מה חמה שהיא שולטת ביום ואינה שולטת בלילה ·
אף עשו יש לו חלק בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא · ויעקב מונה ללבנה מה הלבנה שולטת ביום ובלילה אף ישרא'
יש להם חלק בעולם הזה ובעולם הבא · ועתה לקיים דרך מזמור ברכי נפשי שיש בו פסוק עשה ירח למועדים ·
למדנו שהשמש והירח אינן לעשות רגעים כבני אדם כמו שחושבים החוזים בכוכבים אלא לשמור כחודשה המועדי'
הנקראים מועדי יי' שלנו לעשות כסדר מהלך כוכבי לכת · להודיענו שהחיה שלטו ומושל על הכל · וזה המזמור
עד עתה הזמירה על מעשה בראשית המעיד על אלהותו ושהכל נברא מאתו · והוא אדון על הכל · וכל נברא מעלה
מיעוטה ימים השמים לעשות את רצונו ויאמרו כפי שסדר להם במעשה בראשית · ואם שום דבר יחסר מעשה כפי
ויהיה הכל כפי סדורו ומלאכתו וכיון שעת להחליף כפי ערך הכל או קטנו · והכל כתקון · ועניין בפסוק ואחרון את
אשר אחון · והקהילו סיים המשורר מזמור זה כמבר ברכי נפשי את יי' · לא שקמתי המשלב [illegible] סוד המעשות
אינה צריכה להגלות ולהודות לאחד המנהיגם שאין בני מעשים שום דבר ואחד פעולם אינם עושים כרצונם אלא
כוכבים המותקן להם לעשות תקוניהם עכ' [illegible] קירויה יזה לפני שאומר והיה העולם · ואחר מזמור זה
כתוב יה · ומפני שכתוב כו מהלכן של השמים שהוא יתמו חטאים מן הארץ · כי כיום שיכירו כל בני עולם האמונה כתוב
מזמור הזה וידעו כי הכל מאתו זו היא מהלכן של השמים שהם אותו קדם · והחיות [illegible] כמו הכתוב · אמ' שמעון
בן פזי מאה ושלש פרשיות אמר דוד בספר תהלים ולא אמר בהם הללויה עד שראה מהלכן של השמים · שנ' יתמו חטאים
מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יי' הללויה · ואין תלוי [illegible] בעולם כמו מהלכן של השמים שהם מחריבי
עולם [illegible] והשבור השמים רנה · ואומ' ושבי יי' ישובון ובאו ציון ברנה [illegible] כי [illegible] השמים רנה ושלום
צדיקים כמו שדרשו על פסוק אולת החכמה אם מלאה זאת חכמה זאת לפי שזו קדם זו · ואז שכתוב הם שנך
כהנים לא יוסיפו להשתמש פקד שנך כחדוש גלגל עולמותיך · ר"ל כי בהשחתת חדוש החטא [illegible] לבת ציון הרשעה ··

פרק שני :

כמה הלבנה דיה למאורות אלו שהכל מאתו ית' ויהיה כרצון האל ובמאמרו נעשה ולא יחשוב
שום אדם שיש ביכולת שום נברא לעשות שום דבר משלו טוב או רע לבד מאמר קונו ·
ועל זה אמרו חכמים ז"ל שהמברך על החדש כמקבל פני שכינה · והביאו סיוע מן הפסוק · כדגרסי' בגמ' סנהדרין פ' היו
בודקין · אמ' ר' אחא בר חנינא א"ל אסי אמ' ר' יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כת' הכא החדש הזה לכם
ראשי חדשים וכת' התם זה אלי ואנוהו · תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דיים · אמ'
אביי הלכך נימרינהו מעומד · מרימר ומר זוטרא מכתפי להו ומברכי · א"ל רב אחא לרב אשי במערבא מברכי ברוך מחדש
חדשים · א"ל הא נשי דידן מברכן אלא כדר' יהודה · ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא
שחקים וברוח פיו כל צבאם חק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם · פועלי

ירח שמשלים ימיו ולבנה אינה שהקדוש [illegible] התאורה לשמש כיון שהם עדיין לחדוש סיהרא ולאחר ט״ו יום
על רבה ישלימתה [illegible] ימות החדש. שלא לומר שהברכה היא למולד הלבנה. וכל זמן [illegible] חסרה:
ויאוי לברך עליה כדאמרי' התם א״ר אחא בר חנינא א״ר אסי א״ר יוחנן עד אימת מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתה.
וכמה א״ר יעקב א״ר יהודה עד שבעה. נהרדעי אמרי עד ששה עשר. והדידהו כר' יוחנן סבירא להו הא לעיכובא כי הא
הא למצוה כי הא. וגרסי' במ' סופרים. אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים ויתלה
עיניו כנגדה ויישר רגליו ויברך ואומר ג׳ פעמים סימן טוב תהיה לכל ישראל. ברוך בוראך. ברוך יוצרך. ברוך קונך
וירקד שלש פעמים כנגדה ויאמר כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לנגוע בך כך לא ירקדו אויבי להזיקני.
ולא יוכלו לנגוע בי. ויאמר תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן. ולמפרע יאמר פסוק זה ויאמר כן ג׳ פעמים
אמן אמן אמן. הללויה הללו יה הללו יה. סלה סלה סלה. ויאמר לחבירו ג׳ פעמים שלום עליך וילך לביתו בלב טוב. וי״א
בזה הסדר: ברוך יוצרך. ברוך עושך. ברוך קונך. ברוך בוראך. וסימן יעקב. והוא רמז [illegible] שהלבנה רומזת
ליעקב. וגם [illegible] קדוש [illegible] כחדוש הלבנה. ובגמ' [illegible] [illegible]
[illegible] ר' [illegible] ריש ירחא [illegible] א״ל [illegible]
[illegible] וכן [illegible] וכן ליעקב. א״ל [illegible]
[illegible] א״ל ריש [illegible] א״ל [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ובשם [illegible]

החלק השני בימי חנוכה ויש בו שני פרקים. פרק ראשון:

לפי שעשה נסים ונפלאות עם ישראל בכל זמן שהם צריכין להם להראות גבורתו בעולם ולא יחשבו בלבם שהעולם כמנהגו
נוהג אלא שיש לו [illegible] ויעשו [illegible] הנסים הגדולים שעשה הק״ב
עם ישראל [illegible] שגברו [illegible] על החשמונאים [illegible] וטמאו
כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום [illegible] ולא מצאו אלא פך שמן טהור כשיעור
הדלקת יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. כדגרסי' במ' שבת פרק במה מדליקין. מאי חנוכה דתנו רבנן בכ״ה
בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענאה בהון. שכשנכנסו יוונים
להיכל וטמאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד שהיה מונח
בחותמו של כהן גדול. ולא היה בו אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו בו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום שמונה ימים
טובים: ויש אומרים כי זה הנס הגדול [illegible] להיות [illegible]
בפרשת בהעלותך את הנרות. [illegible] חנוכה זו [illegible] על ידי חשמונאים מזרע אהרן כמו שמצא במדרש
חנוכה שהקריבו [illegible] בהעלותך. ולמה נסמכה פרשת בהעלותך לפרשת הנשיאים. שראה אהרן חנוכת הנשיאים
שכל הנשיאים הקריבו [illegible] בחנוכה לא הוא ולא שבטו. א״ל הקב״ה חייך
שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב. עכ״ל. וכתב הרמב״ן ז״ל [illegible]

שעו
כלל ז׳ חלק ב׳

מקטורת כבר ועבר שאין דבר גדול שכתוב בו ישימו קטורה באפך וקטורת יום הכפורים ובקרבנות אחרים · ועוד
כי קרבנו גדול היה יותר מנדבות שהקריב כל ימי המלואים · אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של
נרות שהיתה עתה להיות בבית שני · על ידי אהרן ובניו · ר״ל חשמונאי כהן גדול ובניו · ובלשון הזה כתוב במגלת
סתרים שהזכיר הגדה זו · וזהו לשונו ראיתי במדרש כיון שהקריבו י״ב שבטים ולא הקריב לוי חלשה דעתו · אמר הקב״ה למשה
דבר אל אהרן אחיך ואמרת אליו יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת נרות ואני עושה על ידי בניך נסים ותשועה וחנוכה
שקרויה על שמם והיא חנוכת בית חשמונאי · ולכך סמך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ״ל · וכתוב בתנחומא וכן
במדרש רבה אמר הקב״ה למשה לך אמור לאהרן אל תירא לגדולה מזו אתה מוכן · הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים
הן נוהגין · אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות · וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן
בטלים לעולם עכ״ל · וכתב הרמב״ן ע״ה וידוע הוא כי שהקרבנות בטלים מפני חרבנו אף הנרות בטלות · אבל לא רמזו
אלא לנרות חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת · ועשה סימן זה ומנורה לפני חנוכת המזבח ולפניה יתני כבודו
של אהרן שלא נמנה בכבוד עמהם · והיתה מנורת חשמונאי גדולה ממנורת המקדש כי המנורה היתה משבעה נרות
לרמוז ולהודיע שבעה כוכבי לכת ונעשה השולחן לצד כו שנים עשר חלות לחם הפנים כנגד [illegible] המעגל
לרמוז ולהודיע בגלגל המזלות שיש בו י״ב מזלות שלה עוקצים ושלה יושבים תמיד והמנורה רומזת כנגד המאורות
והשולחן כנגד המזלות · ועל המנורה כתוב כרוס והשולחן כנגד · ולאחר שבעונותינו נחרב כל המקדש ובטל השולחן
והמנורה ובטל החשבון [illegible] מדת העין [illegible] העשן לא [illegible] זכר לבד [illegible] מנורת
חשמונאי מזכות אהרן ובניו שיעשו זכרון תמיד ובכל מקום עד עולם · ובימים האלו שמונה נרות [illegible] שני
דברים השבעה נרות לרמוז על שבעה כוכבי לכת והם נרות על גלגל השמיני שהוא גלגל המזלות להודיענו כנגד
[illegible] שהכל [illegible] ובמחזור [illegible] · ולא יחשוב שום אדם כי בלתי ישראל
[illegible] ולא היה מחויב המזלות כי [illegible] והאור לבני העולם והגדולה שנה · כי [illegible] והנה אחר
וגם היתה [illegible] זאת · כי הוא של [illegible] המערכות ומשנה הטבע והגלגלים כשמים ויודיעם
כרצונו כשמים ובמלאכות גדולות חוץ מן הטבע מלבד עשה עמהם כמה מופתים · וגם בזמנים אחרים יותר מאלו וגם
עשה עמהם זה הנס לעיני ישראל והיונים בארץ המזבח ונעשה כל נס תמיד עם ישראל בגלות ויותר מכן שיני יראיו
[illegible] ומושיעם מכלמה והוא נותן התשועה למלכים ויוכיחם לעשות טובה עם ישראל ושישמרום
מידי שונאיהם עד ישקיף וירא ה׳ משמים ויושיעם תשועה עולמית בב״א אמן

פרק שני

לפיכך כשגברו ישראל זה הנס הגדול תקנו רבותינו ז״ל לעשות בכל שנה ושנה זכר לנס · כענין שיתבאר בזה
ומפורש כדבריי · כבר פרק במה מדליקין · ת״ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד
ואחד והמהדרין מן המהדרין · ב״ש אומרים יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך · וב״ה אומרים יום ראשון
מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך · טעמייהו דב״ש כנגד פרי החג · טעמייהו דב״ה כנגד ימים הנכנסין · טעמייהו דב״ה כנגד
ימים היוצאים · א״נ משום דמעלין בקודש ולא מורידין · ואמרי׳ ת״ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ ·
ואם דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים · ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו · ואמרי׳ ת״ר נר
חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח · ואיכא בינייהו · רב אחא בריה דרבא אמר משמאל · ורב שמואל
מדפתי אמר מימין · והלכתא משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל · ואמרי׳ עלה אמר רב חייא בר אשי

אמ' רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. ור' ירמיה אמ' הרואה נר חנוכה חייב לברך. ומאי מברך. אמ' רב יהודה יום ראשון המדליק מברך שלש והרואה שתים. מכאן ואילך מדליק מברך שתים והרואה אחת. ומאי מברך בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה. ושעשה נסים ושהחיינו. וחכמים עשו זאת שאם אין לאדם שבת וחנוכה אלא לקדוש או נר חנוכה. נר חנוכה עדיף. כדאמרי' עלה אמ' רבא פשיטא נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. נר ביתו וקדוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. בעי רבא נר חנוכה וקדוש היום אי זה מהם עדיף. קדוש היום עדיף משום דתדיר. או דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. בתר דבעיא הדר פשטה נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא. ולפי שמצוה זאת היתה תקנת חכמים האחרונים יש לנו ימינו כמס"ק. כדקתני עלה אמ' רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין לו בנים תלמידי חכמים. הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה. הרגיל בציצית זוכה לטלית נאה. הרגיל בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין וכו'. כדאיתא למעלה בשמועת הפסיקתא כנגד יעקב. וכל אשר יזהר בנר חנוכה יזכה לשכר הנזכר. רב הונא הוה רגיל וחליף אפיתחא דאבין נגרא. חזא דהוו רגילי בשרגי. אמ' תרי גברי רברבי נפקי מהכא. נפקו מיניה רב אידי בר אבין ור' חייא בר אבין. רב חסדא הוה רגיל וחליף אפיתחא דבי נשא דרב שיזבי. חזא דהוו רגילי בשרגי. אמ' גברא רבא נפיק מהכא. נפק מינייהו רב שיזבי. דביתהו דרב יוסף הות מאחרא ומדלקא. א"ל רב יוסף תניא לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן. סבר לאקדומי. א"ל ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר. אמ' רבא דרחים רבנן הוו ליה בני רבנן. דמוקיר רבנן הוו ליה חתני רבנן. דדחיל רבנן איהו גופיה צורבא מרבנן הוי. ואי לאו בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא מרבנן. ואע"פ שבעונותינו נגזרו עלינו גזרות רעות לא הניחנו הבורא ית' מעיקרים המזוזות כמעשם. וגם לא עשה יכולת כדי להכריתנו לעשות בנו כלה כמו שעשה לאומות שגלו [illegible] אומה אחרת שיתערבו [illegible]. אבל בכל ארץ השיבה בנו כדי שלא ישתכחו כלה [illegible] הטובה. [illegible] והעמיד לנו בכל עת שומרים [illegible] לעזרנו ולהושיענו בכל צרותינו. וגרסי' בסוף [illegible] ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני י"י אלהיהם. לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה. ולא געלתים בימי יוונים שהעמדתי להם מתתיה בן יוחנן כהן גדול וכמו החשמונאים [illegible]. לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר. להפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות. כי אני י"י אלהיהם לעתיד לבא שאין כל אומה ולשון שולטת בהם.

החלק השלישי בשמחת ימי פורים ויש בו שלשה פרקים: פרק א'

[illegible] שהקב"ה [illegible] לישר' כדי שיחזרו בתשובה. [illegible] כדי להוסיף טובים [illegible] שיחזרו בתשובה [illegible] כדי שיחזרו בתשובה כגרסי' [illegible] שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה. אמ' להם

אמרו להם אמרו לו רבותי שנקנו ומשעירין שלחות השנה אמר להם שלששון יקרנו ועל העשים סנגה יקרנו · אמרו לו דראור
שו ורבני שקטקחוו עלם ככל: אמרו לו וכי ישראל חנינים יש כתוב אלהים לא יעשו את לבנים אף הקב"ה לא עשה את לבנים ·
והיינו דכתי' כי לא ענה מלבו ויגה בני איש · ואמנם שהתשובה מועלה והצדקה היא המוקדמת לגבה · אמר קרח הקב"ה
שלמה תשובה · כדגרסי' התם ויסר המלך את טבעתו · א"ר אבא בר כהנא גדולה הסרת טבעת זו יותר מארבעים ושמונה נביאי'
ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל שמ"ח נביאים וז' נביאות שעמדו להם לישראל לא החזירום למוטב ואלו הסרת הטבעת
החזירם למוטב · והקב"ה ית' בריתו תשובת ישראל ונס בריתותו עליהם כלבא לחזיין וכמו וקרובו העברים לישראל והושעי'
להם כמקוים למרדכי ולאסתר הצדיקים שבזה הקלה עליהם · כדגרסי' התם ר' שמואל בר נחמני פתח לה להדא פרשתא
מהכא תחת הנעצוץ יעלה ברוש · תחת הנעצוץ זה המן הרשע שעשה עצמו ע"ז דכתי' ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים · יעלה
ברוש זה מרדכי הצדיק שנקרא ראש לבשמים שנ' ואתה קח לך בשמים ראש ומתרגמינן מירא דכיא · ותחת הסרפד
ותחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנצר הרשע ששרף בית אלהינו של שחקים דכתי' ביה רפידתו זהב · יעלה הדס זו
אסתר הצדקת שבעולם שנקראת הדסה דכתי' ויהי אומן את הדסה · וכתי' והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · והיה
לה' לשם אלו ימי פורים לאות עולם לא יכרת ומתקיים לעולם · ואמרי' הכא שני · ר' אבא פתח לה פתחא להדא פרשתא מהכא כי
לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה וגו' · כי לאדם שטוב בעיניו זה מרדכי · ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה
המן לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי דכתי' ותשם אסתר את מרדכי על בית המן · ר' יוסה בר אבין פתח לה להדא פרשת'
מהכא ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם יי' · מלך זו ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו · רב דימי בר
יצחק פתח לה להדא פרשתא מהכא · כי עבדים אנחנו ובעבדותנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס · אימתי
היתה עלינו חסד לפני מלכי פרס בימי מרדכי ואסתר · ר' חנינא בר פפא פתח לה פיתחא להדא פרשתא מהכא הרכבת
אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה · באנו באש בימי נבוכדנצר · ובמים בימי פרעה · ותוציאנו לרויה בימי
המן · ר' יוחנן פתח לה פתחא להדא פרשתא מהכא זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו ·
אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו בימי מרדכי ואסתר · ר' שמעון בן לקיש פתח לה להדא פרשתא מהכא ארי
נוהם ודוב שוקק מושל רשע על עם דל · ארי נוהם זה נבוכדנצר דכתי' ביה עלה אריה מסובכו · ודוב שוקק זה אחשורוש
דכתי' ביה במלכות פרס ואלו חיוא אחרי תנינא דמיא לדוב · ותני רב יוסף אלו פרסיים שאוכלים כדוב ושותין כדוב וי'
ומסורבלין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב · ואין להם מנוחה כדוב · מושל רשע זה המן על עם דל אלו ישראל שדלים מן
המצות · ר' אלעזר פתח לה להדא פרשתא מהכא בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית · בשביל עצלות שהיתה
בהן בישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך · ואין מך אלא עני שנ' ואם מך הוא מערכך · ואין
מקרה אלא הקב"ה שנ' המקרה במים עליותיו · רב נחמן בר יצחק פתח לה להדא פרשתא מהכא שיר המעלות לדוד לולי יי'
שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי יי' שהיה לנו בקום עלינו אדם · אדם ולא מלך · רבא פתח לה להדא פרשתא מהכא ברבות
צדיקים ישמח העם ובמשול רשע יאנח עם · ברבות צדיקים זה מרדכי ואסתר דכתי' ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש
מלכות וגו' · וכתי' ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר · ובמשול רשע יאנח עם זה המן דכתי' והמלך והמן ישבו לשתות
והעיר שושן נבוכה · רב מתנה פתח לה להדא פרשתא מהכא · כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו
שנ' · רב אשי פתח לה מהכא · או הנסה אלהים וגו' · והקב"ה הקדים להם רפואה למכה · כשמעת השקלים שהיה
כאחד כאחד · כדגרסי' התם א"ר שמעון בן לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על

יהיו לבני הקדים להם שקליהם לשקליו · והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים · ועל כלאים · ואמר
ספכה [illegible] לפני המלך אחשורוש שהקדים [illegible] אסתר הלבישה החכמה שידעה לעשות דבר כעגן
שיתן לה שאלתה ובקשתה · וזימנה את המן למשתה על כמה טעמים · כדאמרי' רבנן · מה ראתה אסתר שזימנה
את המן ר' אליעזר אומ' פחים טמנה לו לעבדו · שנא' יהי שולחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש · ר' יהושע אומ' מבית
אביה למדה שנא' אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וי"י ישלם לך ·
אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך · ר' מאיר אומ' כדי שלא יטול עצה וימרוד · ר' יהודה אומ' כדי שלא יכירו בה שהיא
יהודית · ר' נחמיה אומ' כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתן מן הרחמים · ר' יוסי אומ' כדי שיהא
להיותו בכל עת · ר' שמעון בן מנסיא אומ' אולי ירגיש המקום ויעשה נסים · ר' יהושע בן קרחה אומ' אסבירה לו
פנים כדי שיהרג הוא והיא · ר"ג אומ' מלך אחשורוש מלך הפכפכן היה · אמ' רבן גמליאל עדיין צריכין אנו למודעי ·
תניא ר' אליעזר המודעי אומ' קנאתו במלך וקנאתו בשרים · רבה אומ' לפני שבר גאון · אביי ורבא דאמרי תרוייהו בחומם
אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלוזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם · אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו א"ל כמאן
חזיא אסתר ועבדה הכי א"ל ככולהו תנאי וככולהו אמוראי · למדנו שלצדיק שעשתה בחכמה וכל דברי חכמים קיי'
קיימה והודיעם אות' · ; יקרא יעלה · אמנ' שלא עברה כדרך מפרוש קבלה עליהם
ועל זרעם כנגדם · יתם · ת"ר מ"ח נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל ·

פרק שני

לא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אלא אחת חוץ ממקרא מגילה · מאי דרוש · א"ר חייא בר אבין א"ר
יהושע בן קרחה ומה מעבדות לחירות אומרים שירה ממיתה לחיים על אחת כמה וכמה · אי הכי הלל נמי נימא · א"ר
יצחק לפי שאין אומרי' הלל על הנס שבחוצה לארץ · [illegible] וכו' · כדאית' [illegible]
הללה כל כך · אתחלי ההפלגה · ואם תקנוהו ב"ד של מטה הסכימו עמהם ב"ד של מעלה · כדגרסי' [illegible]
שבעה הדיינים · א"ר יהושע בן לוי שלשה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה עמהם · מקרא מגילה ושאלת
שלום בשם והבאת מעשר · מקרא מגילה דכת' קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה · שאלת שלום
בשם דכת' והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים י"י עמכם ויאמרו לו יברכך י"י · ואומר י"י עמך גבור החיל ·
והבאת מעשר דכת' וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה ומעשר הכל הביאו
לרוב וכת' הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר י"י צבאות אם לא אפתח לכם
את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די · מאי עד בלי די · אמ' רמי בר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די · [illegible] מקרא מגילה לא
נכתבה כפירוש קבלה הכל נתקן לו למשה רבינו בסיני כל מה שעבר וכל מה שעתיד להיות · כדגרסי' בפ"ק דמגלה · א"ר
יוחנן ונביאים [illegible] עתידים לבטל [illegible]
יקרא יעלה · ושנכתבה אסתר ברוח הקודש נכתבה · כדגרסי' התם תניא ר' אליעזר אומ' אסתר ברוח הקודש נאמרה שנא'
ויאמר המן בלבו · ר' עקיבא אומ' אסתר ברוח הקודש נאמרה דכתי' ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה · ר' יוסי בן
דורמסקית אומ' אסתר ברוח הקודש נאמרה שנא' ויודע הדבר למרדכי ויאמר לאסתר המלכה · ר' יוסי אומ' אסתר
ברוח הקודש נאמרה שנא' ובבזה לא שלחו את ידם · א"ר יהודה אמ' שמואל אי הואי התם הוה אמינא מלתא דעדיפא מכולהו
קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה · אמרינן לכלהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא וכו' ·
ואמרי' התם רב יוסף אמ' וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים · רב נחמן בר יצחק אמ' וזכרם לא יסוף מזרעם ·

ומכאן למדו רבותי׳ שכל הכתובים עתידין לבטל חוץ ממגלת אסתר· וגם כל המועדים חוץ ממגלת אסתר· שנא׳ וזכרם לא יסוף מזרעם· כדגרסי׳ במדרש משלי על פסוק חכמה בנתה׳ מסכה יינה אף ערכה שולחנה כל המועדים בטלים וימי הפורים אינם בטלים שנא׳ וזכרם לא יסוף מזרעם· וגם רבנ׳ עם אמ׳ אף יום הכפורים אינו בטל לעולם שנא׳ והיתה זאת לכם לחקת עולם· ונראה פירושו שהוא מדבר בימי הגלות שאי אפש׳ שלא יבוס הדעת כאחד מן ה המועדים כמו שכת׳ שכח יי׳ בציון מועד ושבת וינאץ בזעם אפו מלך וכהן· אבל בימי המשיח הבטיח הכת׳ לא יעברו וגם הבטיח עליהם הכתובים שיכתב אחרי׳ אינם שבים כבתחי׳· ואית׳ בירושלמי דמגלה הנביאים והכתובים אינם עתידי׳ לבטל שנא׳ קול גדול ולא יסף· ר׳ שמעון אומ׳ אף מגלת אסתר והלכות אינם עתידים לבטל שנאמ׳ כאן קול גדול ולא יסף ונאמ׳ להלן וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם· הלכות שנא׳ הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות:·

פרק שני

ימי הפורים קבעום להיות משתה ושמחה לשום שנא׳ ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים· ובפ׳ מגלה נקראת תאני רב יוסף ומשלח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד· ומתנות לאביונים· שתי מתנות לשני בני אדם· ר׳ יהודה נשיאה שדר ליה לר׳ יהושע אטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים· הדר שלח ליה כוליה עגלא תלתא ותלת גרבי דחמרא שלח ליה קיימת בנו ומשלח מנות איש לרעהו· רבה שדר ליה למרי בר מר מלא טסא דקשבי ומלא כסא דקמחא דאבשונא· אמ׳ אביי השתא אמ׳ מרי אי חקלאה מלכא להוי מצואריה דיקולא לא נחית· שדר ליה איהו ליה מלא טסקא דזנגבילא ומלא כסא דפלפלי אריכתא· אמ׳ אביי השתא אמ׳ מר אנא שדרי ליה חוליא ואיהו שדר ליה חורפא· אמ׳ אביי כי נפקי מבי מר הוה שבענא כי מטאי לבי מרי בר מר קריבו לי שיתין מאני קדירה· ואכלתינהו שיתין פלגי ואכלי בישולא בתרייתא קרו ליה צלי קדר ובעאי למיכסייה לצעא אבתרה· אמ׳ אביי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע· אי נמי רווחא לבסומי שכיח· אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין מחלפי סעודתייהו להדדי· אמ׳ רבא מחייב איניש לאיבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי· רבה ור׳ זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי איבסם רבה וקם שחטיה לר׳ זירא· למחר כי [illegible] בעא רחמי עליה ואחייה· לשנה אחרת א״ל ניתי מר ונעביד סעודת פורים· א״ל לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא· אמ׳ רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו׳ מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתי׳· רב אשי הוה יתיב קמיה דרב כהנא נגה להו ולא אתו רבנן· א״ל מאי טעמא לא אתו רבנן א״ל דלמא טרידי בסעודת פורים ולמיכלה באורתא· א״ל לא סבר לה מר להא דאמ׳ רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו׳ מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתי׳· א״ל אמ׳ רבא הכי· א״ל אין תנא מיניה ארבעין זימנין ודמיא ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה· הא למדנו שסעודת פורים קיומה ביום אע״פ שעושין בלילה ושמחה גדולה לשלח מנות איש לרעהו ולהרבות מתנות לאביונים· וכדי שתהא שמחה יתירה שישתה עד שיבסם וראוי לעשותו לשום [illegible] כי עושין אותו כמין של חכמי התלמוד שלא היו שבעין יין בכל השנה והיו שותים בימי הפורים לשום שמים שמחה יתרה· אבל עתה שעושין בני אדם כל מיני קסמים שונים לשוטע· העיקר השמחה והמשתה המוסרת היא ט׳ ברבות במתנות לאביונים ולאכול ולשתות כראוי לא שיבזה לשם שמחת פורים:·

החלק הרביעי בחג המצות· ויש בו חמשה פרקים· פרק א׳

חכמי ישראל שבכל דור ודור צריכין לדרוש לעם קודם המועדים·· כדי שישמעו וילמדו ויראו את השם· כדגרסי׳ בריש

יעלה פרק כמ״ק ער׳ · השגה וידבר משה את מועדי ייי אל בני ישראל · משה התקין להם לישראל שיהו שואלין ודורשין
בענינו של יום · הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת · הלכות החג בחג · ובפ׳ ערי קדש תנא שואלין ודורשין בהלכות
הפסח קודם לפסח שלשים יום ·· רבן שמעון בן גמליאל אומ׳ שתי שבתות · וצריך להקדים ולומ׳ כי בעת המועדים עם הנסיות
האחרים הראה הקב״ה לאברהם אבינו בין הבתרים שנאמ׳ והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו · ודרשו חז״ל כבר פי׳
מה · אימה זו בבל שנא׳ באדין נבוכדנצר התמלא חמא · חשכה זו מדי · שהחשיכה עיני ישראל בצום · גדולה זו יון · ר׳
סימון ורבנן · ר׳ סימון אמר מלכות יון היתה מעמדת פ״ק אפרכסין נ״ק איסטרטיגין · ורבנן אמרי ששים נחש שרף
ועקרב כעקרב שיולדת ששים כך העמידה יון ששים · נופלת עליו זו אדום שנא׳ מקול מפלתם רעשה הארץ · וי״א זו בבל
שנא׳ נפלה נפלה בבל · גדולה זו מדי שנא׳ אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש חשיכה כדכת׳ לעיל ·· אימה זו אדום
שנא׳ דחילא ואימתני ותקיפא יתירא · ואח״כ הראה לו הגאולה כדאית׳ ויאמר לאברם ידוע תדע · ידוע שאפזרם ·
תדע שאקבצם · ידוע שאני ממשכנן · תדע שאפרקם · ידוע שמשעבדם · תדע שאגאלם · כי גר יהיה זרעך משהראה לך
עבודת גליות · א״ר יוחנן גזירה עתיד׳ · כמנן לו להם לתקשות שלהם ·· א״ר אלעזר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי
גם זה מצרים ואחרבע מלכיות אשר יעבדו דן אנכי · ר׳ לעזר אמר סוף אותיות הללו הראה הקב״ה לאברהם אבינו שינצל
את בניו · אבל שישובו בתשובה אמנם כנגד אותיות · א״ר יונה לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים ע״ב
אותיות · ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ורמז לו הקב״ה שלשה בתים שעתידין לבנות שהם אות וברית לירושת הארץ ועל
של מה אדע כי אירשנה ויאמר אלי קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל ·· הבית הראשון ··
רמוז לעגל לפי שבתחלת המשכן הראשון עשו העגל · וגם בתחלת הבית הראשון שעשה שלמה ימי׳ אחר פטירתו
עשה ירבעם העגלים שלו הטעם עם הראשון נעשו עגלה משולשת · ומעז זה ינקו ישראל בבית ראשון כמו שפי׳ בחלק ·
אמר רב אושעיא בתחלה היו יונקים ישראל מעגל אחד מירבעם ואילך היו יונקי׳ משנים ושלשה עגלים · א״ר יצחק
אין לך פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד ועשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון ·· והבית
השני רמוז לעז לפי שקין ישראל · שבאותו הדור עזי פנים ·· גם לפי שהיה שטן ירקא בין הבהמות שנמשל לעז · והכבי
סוותי זמן שטנה על ישראל · וזהו הצפיר השעיר מלך יון אשר מלך בימי תחלת הבית השני ·· והבית השלישי רמוז לאיל
שקום עולם ויהיה אמת בישראל לעד לעולם מנו שאלו יש לי ידי והקדים לעד לעולם · גם בזכות עקידת יצחק אבינו
שהיה עולה תמימה ואיל התמים שנתן כנגדו ס״א אשר נבח כנגד שכר כנגד נפש העולם וכן נתגלה לצחק לו השלשה
סתים שימות השלשה בתרות כי סלולה שמחריבה ישנה לשבר מבין שמות הפזרות לו היה כמשפט אין בו תועלת
ולא כבוד לצחק אבינו · אבל בא להודיע דברי עתיד כי סוד ימים קדים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בנו כי יוקם
ראש ההר ורכבי ייי קימשיל לגוים · ולבן הזכיר סוד ימים אחרים את ייי ·· ר״ל שאלו הימים הם אשר הם לנו · ויקרא
הראשון עשק · ירמוז לבית הראשון אשר עלה ישעיהו עמכו כבית יאלמיות עד שהחריבוה · והשני קרא שעה שהיא
קשה מן הראשון וראה הבית אשר כתוב עליו · ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלם
וכל ימיו היה שטן עד שהחריבוהו ·· והנה קרא ראשונות הוא הבית השלישי שבנוה בימי בזה כי ימינו כל דריב ומלא
והאל ירחיב את גבולך כמו שנא׳ וכי ירחיב ייי אלהיך את גבולך וגו׳ שנא׳ לעתיד · ורמז הקב״ה שעבוד מלכיות לאחרים
ברוח שנא׳ לו ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן וגו׳ ·· והבתרן נ״ב כבר ר׳ שמעון בר אבא בשם ר׳ יוחנן אמר
ארבעה דברים הראה לו גיהנם ומלכיות מתן תורה ובית המקדש · אמר לו כל זמן שבניך עוסקים בהם ניצולים משתים

פשו ישראל אין עליהן ישובים . אמ' פרעה הרבה שידונו כבנין כבהים או מלביות . ר' חייא בר אבא אמ' אמ' אברהם המלביות . ר' יודן ור' אלעזר אמ' ר' חייא בר חנינא זקן אחד משום ר' אלעזר אמ' אברהם כירר את המלביות . אמ' הק' אם לא כי עם אתם . זה אברהם דכת' אביכם של עבר הנהר . ויי' אמונים שקספים לבכרו . ר' יונה בשם ר' אחא היה אומ' אברהם היה כל אותו היום כמה אבר נבנים או מלביות וכו' . משנה שנבחר ארץ ישראל שישו על עם בנות בעולם הזה . וכשהיה יעקב יורד למצרים ראה כי הנער התחיל בו ובזרע יצחק אביו וזבח זבחים לפחד אביו יצחק שלא יהא עליו הדין כיבוד . ועשה זה כבוד שכבר שיהא בית הכהונה לאבותיו והקריב שלמים להשלים שיו כל היהודה מן שהתנו ושלמים שמעידים עליו כשעה להשלים שיו יהודה הגבורה וגם נראה על אבי אחד שכך יעביריה . להבטיח לו שבכל מקום שילך כמו ישוב שכינתו עליהם להבין כנגד ישועותיהם . ולבסוף היה ינלם כמו שאמרו ספ' בני העיר תני' ר' שמעון בן יוחאי אומ' חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם וכו' . כדאיתא בשלהי כי יתחלק בית התלב . ומנה כי יאמר שהשכינה מתעוררת לישראל והיא עמהם כמו שדרשו עליה בכל צרתם לו צר אמ' שאין אנו האויים ישא הדבר למען שכינתו ולמען שמו :

פרק שני

יוחנן גלות מצרים היה ארבע מאות שנה מיום שנולד יצחק וארבע מאות ושלשים מקיום שנגזרה גזרה . מכל מקום שירד יעקב למצרים היה ר"י שנה וסימנו על דעתם רדו שמה . ועבו' השעבוד הקשה לא היה עד מות יוסף כי יעקב אחר שבאו יעקב ואבו בניו לקוברו עם יוסף אחיהם כבבוד גדול וברכב ופרשים להניחו כמצות אביהם כאשר צוה להם . כנגר' בפסוק דסוטה יוסף זכה לקבור את אביו . ויבאו עד גורן האטד וכי גורן יש לאטד . אמ' ר' אבהו מלמד שהקיפו כתרי מלכים לארונו של יעקב אבינו כגורן זה שמוקף אטד שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה . תאנא כלן למלחמה באו . וכיון שראו כתרו של יוסף שתלוי בארונו של יעקב נטלו כלם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב . תאנא שלשים ושש כתרים תלו בארונו של יעקב . ומנין שכל המצריים עבדו כבוד לישראל עד מות יוסף דכתי' ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף . רב ושמואל חד אמ' חדש ממש וחד אמ' שנתחדשו גזרותיו . מאן דאמ' חדש ממש דכתי' חדש ומאן דאמ' שנתחדשו גזרותיו דלא כתי' וימת וימלוך . מאי אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע ליה . ויאמר אל עמו הנה עם . הוא התחיל בעצה תחלה לפי' לקה תחלה דכתי' ובכה ובעמך ובכל עבדיך וגו' . הבה נתחכמה לו נתחכמה להם . אמ' ר' חמא בר חנינא בואו ונחכים למושיען של ישראל . במה נדונם באש . כי באש יי' נשפט . בחרב . ובחרבו את כל בשר . בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם . אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ . והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא . אבל הם נופלים בתוכו . וכן הוא אומר ומצרים נסים לקראתו . והיינו דאמ' ר' אלעזר מאי דכתי' כי בדבר אשר זדו עליהם בקדרה שבשלו בה נתבשלו . ומאי משמע דהאי זדו לשון בשולא הוא דכתי' ויזד יעקב נזיד . אמ' ר' חייא בר אבא אמ' ר' סימאי . ג' היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו . בלעם שיעץ נהרג . איוב ששתק נידון ביסורין . יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנא' ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב . וכתי' ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים . ועלה מן הארץ . ושבו מן הארץ מיבעי לה . אמ' ר' אבא בר כהנא כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו בחבירו . וישימו עליו שרי מסים . עליהם מיבעי לה . תאנא משום ר' אלעזר בר' שמעון מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצוארו וכל אחד ואחד מישראל שאומר איסטניס אני אומרים לו כלום איסטניס אתה יותר . שרי מסים שמשים לבנים . למען ענותו בסבלותם של ישראל . ויבן ערי מסכנות לפרעה . רב ושמואל חד אמ' ערים שמסכנות לבעליהן וחד אמ' ערים שממסכנות את בעליהן . דאמ' מר

כל העוסק בהן מתמסכן ״ את פיתום ואת רעמסס · רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס ״
שראשון ראשון מתרוסס · וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו · וכאשר
יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ כן רבו וכן פרצו מיבעי ליה · אמ' רבי שמעון בן לקיש אומ' שהקב"ה אומ' כן ירבה וכן יפרוץ ·
ויקוצו מלמד שהיו בעיניהם כקוצים · בפרך ר' אלעזר אומ' בפה רך · ר' שמואל בר נחמני אמ' בפריכה ״ בחומר ובלבנים
ובכל עבודה בשדה · אמ' רבא בתחלה בחומר ובלבנים ולבסוף את כל עבודה בשדה · ולבסוף את כל עבודתם בפרך בעבודה
קשה · א"ר שמואל בר נחמני שהיו מחליפים מלאכת האנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים ״ ולפי שאמרו לו אצטגניניו ״
שמושיען של ישראל לוקה במים גזר גזירה היאור · כדכתי' כל הבן · תנ' שלשה נבטו ולא ראו ואלו הן נבטו אחיתופל
ואצטגניני פרעה · שמעי ראה שיצאה אש מאמתו וסבר הוא דמלך ולא ידע דשלמה הוא דנפיק מיניה · אחיתופל ראה
שפרחה צרעת באמתו וסבר הוא דמלך ולא ידע דבת שבע הוא דנפיק מיניה · ואצטגניני פרעה [illegible] א"ר חמא בר
חנינא אמר דכתי' המה מי מריבה · המה שראו אצטגניני פרעה וטעו · ראה שמושיען של ישראל לוקה במים ושמרו
וגזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא ידעו שעל מי מריבה הוא לוקה · עיין סוף פ"ק דסוטה · א"ר חמא בר
חנינא אמר דכתי' המה מי מריבה · המה שראו אצטגניני פרעה וטעו והיינו דאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי
בקרבו מלמד שאמר להם משה בשבילי נצלתם כלכם · ר' חנינא בר פפא אמר אותו היום אחד ועשרים בניסן היה ״
אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה · ר' חמא בר חנינא אמר אותו
היום ששה בסיון היה ״ אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שעתיד לקבל את התורה ביום זה ילקה · וכל
זה היתה סבה מאתו כדי שיגדל מושיען של ישראל בבית המלך ויגבה לבו ויתחזק והגון להיות מושיען לבב כל
ישראל הנס שלמימה ולא יהיה נבל בחומר ובלבנים בעבודות שלהם · ועשה הדבר הזה כוונה אחרת ר' אברהם ן'
עזרא · שכתב על ענין שהשליכתו אמו ביאור כי שלש חדשים היתה כמות הילד · אולי אחותו נתנבאה כמו כן · ויאמצהו כל
הנס עמוק ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות וסבות אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות
ידו על העליונה בדרך הלמוד והרגילות ולא שתהיה שפלה רגילה להיות בבית עבדים הלא תראה כי הרג את המצרי בעבור
שעשה חמס והושיע בנות מדין מן הרועים שהיו עושין חמס ולא היו מניחין להם להשקות צאנם ממים שדלו · ועוד
ד"א שאם היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם ״ ושעמדה על היאור היתה מעכבת
למשה שעה אחת כשפת היאור לדעת מה יעשה לו · ובזכות זה נתעכבו לה כל עדת ישראל שבעה ימים במדבר ״
כדגרסי' בפ"ק דסוטה · [illegible] · מרים המתינה למשה שעה אחת וכו' · כדאית' בפ"ק מחבור זה · ובשכר נשים צדקניות
שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים · כדגרסי' התם דרש ר' עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל
ממצרים שבשעה שהיו הולכות לשאוב מים הקב"ה מזמין להם דגים בכדיהם ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות
ושופתות שתי קדרות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחצות אותם וסכות אותם ומאכילות
ומשקות אותם ונזקקות לבעליהן בין שפתים שנ' אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה
בירקרק חרוץ · ובשכר שהשכבו בין שפתים זכו ישראל לביזת מצרים שנ' כנפי יונה נחפה בכסף · וכיון שמתעברות
באות לבתיהם · וכיון שמגיע זמן לידה הולכות ויולדות בשדה שנ' תחת התפוח עוררתיך והקב"ה שולח משמי מרום
ומנקר אותם ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד שנ' ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ומלקט
להם שני עגולים אחד של דבש ואחד של שמן שנ' ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור · וכיון שמכירים בהם

אויביהם סבין להורגם ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע ומביאים שוורים וחורשין על גביהן שנא' על גבי חרשו חורשים ולאחר שהולכין מתבקעין ויוצאין כעשב השדה שנא' רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים. אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים. וכשנגלה הקב"ה עליהם הכירוהו תחלה שנא' זה אלי ואנוהו. וגרסי' בגמ' סוטה פרק כשם שהמים. היה ר' יוסי הגלילי דורש בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה. וכיצד אמרו שירה עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו. שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו. שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. היה ר' מאיר אומר מנין שאפי' עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנא' במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל.

פרק שני

אע"פ שהיה מגיע קץ נפלאותיו לא היו ראויים לנס כפי מעשיהם לולי השגחה הגדולה שעשו מרוב העבודה ושמוע אלהים את נאקתם וזכור ברית האבות שלא יעשה נביאו להעביר ישראל מהגלות הקשה שהיו עומדים בו ומסר לנביא שינוי הגדול לשנות טבע המציאות כל הדברים שהוצרך לעשות. וגם שם אהיה אשר אהיה להיותו להיות עמהם שנ' להצילם מיד אויביהם עד שיבאו מאחזתם— כדגרסי' בפ"ק דברכות אהיה אשר אהיה. א"ל הקב"ה למשה לך אמור להם אני הייתי עמהם בשעבוד זה ואני אהיה עמהם בשע בשעבוד מלכיות. אמ' לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה. א"ל לך אמור להם לישראל אהיה שלחני אליכם. ופרעה בסרבנותו והחזק לבו שהוא עדיין השם חרף ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו. והש"י שנפרע ממנו בעצמו כדגרסי' בפרק חלק ר' יהושע בן קרחה אומר פרעה שחירף בעצמו הקב"ה נפרע ממנו בעצמו וכו'. כמ"ש בפ"ק מחיבור זה. ויחזק השם את לבו להתמקום להענישו על השעבודים הגדולים ורעים שעשה לישראל ועל כן ענשו האחד היה שלא הספיקו בידם לעשות תשובה עד שכלו עונו ועל שמו המכות הגדולות. הראשונה היתה מכת מי היאור וזאת בריאה לנו מורה שעל היאור לראות כח הש"י בסוד המים שהיאור שהיה מתגאה עליו. וזהו שאמר בזאת תדע כי אני ה'. ונאמר המכה השניה הוציא צפרדעים מן היאור להזיקם בחדרי משכבותם ובכל גבוליהם להראות גבורת הש"י שמן היאור שהיו מושלים דנים להצלתם מימיו הוציא בעלי חיים מזיקים להם להראות ממשלתו שהיה כפי רצונו לטוב או לרע כפי היותם או השני שפטים שהיו בסוד המים. ואח"כ עשה שפטים שנים אחרים בסוד העפר. הראשון שהפך העפר לכנים כמו המים לדם. והשני הביא עליהם כל מזיקים העופפים בארץ כמו הצפרדעים מן המים. ואמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. והארבעה מכות האחרים כלו משני יסודות האחרים שהם האויר והאש וכל שהתחלה הדבר שהיה מ מעפוש האויר. והשני שהוא מחימום יסוד האש. גם הברד כלו מורכב. והארבה שהוא ממיני העוף המזיקים בארץ שעפים באויר כמו הערוב אשר כל הארץ והצפרדעים שיצאו מן המים הלא הם שמונה מכות שנים מכל הד' יסודות שבעולם השפל להודיע כי הוא מושל בכלם ביסודות העולם השפל ולא עזב את הארץ כמו שחושבים הכופרים. ואחר שהראה ממשלתו ביסודות הד' הראהם בשמים שהם היסוד הה' כמושל הגדול שהביא השמים ומנעו למצרים שלשה ימים להראות גבורתו אל הכופרים בממשלתו הש"י על כל צבאיו. ולכל בני ישראל היה אור במושבותם להודיע שהכל בידו לעשות כפי רצונו. וגם מכה זאת השלם לתשעה מכות המראות לענין כנגד תשעה גלגלים שמושכים כנגד אתם כמראות העין. והתשיעי אע"פ שאין בו כוכב הוא המניע לכלם תנועה יומית בתנועת החלק כלל. ולכן משלה היתה התשיעית עקיע התשיעי המניע את כלם. וכזה משכה אור השמש שהוא כוכב בכל לילה ססבת הרקיע התשיעי שמניע הכל תנועה יומית. ובכל זאת נשא עינו הקשה לבו ולא שלח את בני ישראל עד שהלאה בכבודו ובעצמו רבה עבדים נקימה בני ישראל בבכוריהם של מצרים עד שהמלך בעצמו כשחדו שיצאו קם ממשכבו בחצי הלילה והלך לבקש משה

ואהרן ופנחס שיצאו ממצרים ויבאו לעבור שית להראותו גבורת עלבב כחיו וארך ירידתו בא אהרן הכהן לבקש
מעבדיו ולהתחנן להם שיבאו שלשה מהקחתידו ויבאו כד ריקה״ שנא׳ כמותם השחורות פוט ואחרת״ אמרי פר׳ מעקסין של
מלבים יביא הקב״ה עליהם את המטה׳ מלך בשר ודם כשמדינה מורדת עליו ושלח עליה לגיונות ומקיפין אותה כחלה
שוכר אומות העולם שלא אזרו ידם ואם לאו יוכיח עליהם וכו׳״

פרק רביעי

לפי שראה הקב״ה שישראל היו ריקים ממצות להיות ראויים לגאולה ולהיות נגאלים מהצרות הזהירנו מצות׳ הקדים לאחבם במצוה׳ ולכן הקדים לקיחת פסח מעשור לחדש ארבעה ימים קודם הפסח מה שלא עשה כן בפסח דורות שיקחוהו קודם הפסח׳ היה ר׳ מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים׳ הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו׳ ולא היה בידם מצות כדי להתעסק בהם כדי שיגאלו שנא׳ ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שימולו באותה הלילה שנא׳ מתבוססת בדמיך שני דמים׳ ואומ׳ גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו׳ ועל שהיו שטופים בע״ז א״ל משכו ידיכם מע״ז וקחו לכם צאן של מצוה ואעבב בכל מה שקלקלו בה נתקנו במצוה׳ כדגרסי׳ בפסיקתא שחורה אני ונאוה׳ שחורה אני במצרים׳ ונאוה אני במצרים׳ שחורה אני במצרים וימרו בי ולא אבו לשמוע לי׳ ונאוה אני במצרים בדם פסח ודם מילה׳ הה״ד ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך׳ ואומר לך בדמיך חיי זה דם פסח׳ בדמיך חיי זה דם מילה׳ ושחורה אני בים וימרו על ים בים סוף׳ ונאוה אני בים זה אלי ואנוהו׳ שחורה אני במרה׳ וילונו העם על משה לאמר מה נשתה׳ ונאוה אני במרה שם שם לו חק ומשפט׳ שחורה אני ברפידים׳ ויקרא שם המקום מסה ומריבה׳ ונאוה אני ברפידים ויבן שם מזבח׳׳ שחורה אני במדבר׳ כמה ימרוהו במדבר׳ ונאוה אני במדבר וביום הקים את המשכן׳ שחורה אני בחורב יעשו עגל בחורב ונאוה אני בחורב כל אשר דבר י״י נעשה׳ שחורה אני במרגלים ונאוה אני ביהושע וכלב׳ שחורה אני בשטים ונאוה אני בפנחס׳ שחורה אני במלכי ישראל ונאוה אני במלכי יהודה׳ אם שחורים שלי כך נאים שלי על אחת כמה וכמה׳ פי׳ שחורה ויהי כשמוע את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצם וישכב בשק ויהלך אט׳ מאי אט׳ אמ׳ רבן שמעון בל שהלך יחף׳ א״ר לוי כיורם מה כת׳ וירא העם והנה השק על בשרו׳ לכך שחורה אני ונאוה׳ א״ר לוי שחורה אני כל ימות השבת ונאוה אני בשבת׳ שחורה אני בכל ימות השנה ונאוה אני ביום הכפורים׳ שחורה אני בעולם הזה ונאוה אני בעולם הבא׳׳ למדנו שיצאו ישראל ממצרים בשתי מצות שהם דם פסח ודם מילה שהם הגדולות שבכולם׳ שלא מצינו בכל התורה מצות עשה שיהא בה עונש כרת המבטלה כלבד אלו שתיהם׳ וי״א כי מה שצוה שיהא קרבן זה מעולה לפי שמזל טלה בחדש ניסן הוא כמזל הגדול לפי שהוא שמזלן צוה לשוחטו ולאכלו להודיע מזלן של מצריים שלא יחשבו שבכח המזל יצאו אלא בגזרת עליון׳ ואותו שעלבן אמרו אלא ז״ל כי מעברין את השנה כדי שיהא פסח לאחר התקופה ניסן ועוד כי המצריים לא היו אוכלין שלא כי תועבת מצרים כל רועה צאן והיו מניחין אותו עליהם לאוה לפי שצוה התורה לשוות בו שחיטה ולאכלו צלי אש שלם כולו כדי שיראוהו המצריים ויראו אלהיהם נשפט לעיניה׳ כי לא מצינו מה שכתוב ובאלהיהם עשה י״י שפטים כפי הקריבה עלי זה אלא מקיים זולתי בזאת הזביחה מתעלה א״נ שאמרו ז״ל טלה היתה עבודה של מצרים היתה עבודה׳ ולכן שיתכבד למצריים בשבר שהיתה הזביחה מתעלה עתה הקריבה שלא יעבדו כן עוד כדי שיהא שם קטנים ויכירו כי שקר עלה׳ ועוד לפי שהקחו ויגן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף כדי שידעו המצריים כבר סוס שהעבדים שחטו עבודה ולא חששו לרדתם ואבד שיצאו בני ישראל ממצרים כדי מיהו להודיענו שישראל שיצאו המצות בנחת בנהם שלא יראו משום אדם׳ ונתקיים בהם הבטחתם שכתוב

ומחבם

כלל ל' חלק ל'

ואחרי כן יצאו בכוש נגד אשר עמהם לאפריקים אבינו כשהוציא ה' את ישראל ממצרים עם לבם שישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות המשובחים שהיו בידיהם כשלשת ימי החשך שהיה אור בישראל ויתן את חן העם בעיניהם לשאלם כלי בקשתם [illegible] וכתוב דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות. אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמ' הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם לישראל שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחר כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. אמרו לו ולואי שנצא בעצמותינו. משל למה הדבר דומה לעבד שהיה חבוש בבית האסורים אמרו לו למחר מוציאין אותך ונותנין לך ממון הרבה אמ' להם הוציאוני עכשיו ואיני מבקש ממון. וישאילום אמ' ר' אמי שהשאילום בעל כרחן. איכא דאמרי בעל כרחייהו דישראל ואיכא דאמרי בעל כרחייהו דמצראי. וינצלו אמ' ר' שמעון ב"ל עשאוה כמצולה שאין בה דגים. ואיכא דאמרי כמצודה שאין בה דגן. ובפ' ערבי פסחים אמ' רב יהודה אמ' שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים שנ' וילקט את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען. ואין לי אלא בארץ מצרים ובארץ כנען שאר ארצות מנין ת"ל וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם וינצלו את מצרים והיה מונח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם שנ' בשנה החמישית למלך רחבעם בא שישק מלך מצרים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך. בא זרח מלך כוש ונטלו משישק. בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש ושגרו להדר רימון בן טבריימון. בא יהושפט ונטלו ממנו והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז. בא חזקיהו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיהו. באו כשדים ונטלוהו מצדקיהו. באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים. באו יונים ונטלו מפרסיים. באו רומיים ונטלוהו מן היונים ועדיין הוא מונח ברומי. ואחר כך כשחזרו ישראל להיות תחת יד היוונית תבעו תביעה זו לישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. ועמדו עמהם במחלוקת גדולה עד שנצח התביעה גביהה בן פסיסא כדאמרי' בחלק פרק חלק. ת"ר בעשרין בניסן אתנטילו דימוסנאי מיהודה ומירושלים. שבאו בני אפריקי לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס אמ' הרי הוא אומ' וי"י נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים. תנו לנו כסף שנטלתם ממנו. אמ' גביהה בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם. ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה רבי' נצחה אתכם. הלך ודן עמהם אמרו להם מאין אתם מבקשי' ממנו אלא טענה מן התורה. אמ' להם אף אני לא אביא אתכם אלא טענה מן התורה. אמ' להם הרי הוא אומר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. תנו לנו שכר ששים ריבוא שעבדתם. אמ' להם אלכסנדרוס מוקדון החזירו להם תשובה. הלכו ולא מצאו תשובה והלכו להם [illegible]. ועתידה אותן מצרים להביא דורון למלך המשיח ובעד האכסניא שעשו לישראל אע"פ שנשתעבדו בהם יקבלנה. כדאמרי' בפ' ערבי פסחים אמ' רב כהנא כשחלה ר' ישמעאל בר יוסי וכו'. כדאית' למעלה [illegible]. ואמרי' עלה עוד אחת עתידה את מצרים שתביא דורון למלך המשיח כסבור שלא לקבל. אומר לו הקב"ה קבל מהם אכסניא עשו לבני במצרים. מיד יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים. נשאה כוש ק"ו ומה הללו שנשתעבדו בהם כך אנו על אחת כמה וכמה. מיד כוש תריץ ידיו לאלהים.

פרק חמישי

הלכות ביעור חמץ והשבתת חמץ. והמשלחת והלבן. וסדר ארבע כוסות שיעור מהן. ואכילת מצה ומרור. ולשאר הלכות הפסח חוץ מאותן שנתפרשו כל אחת ואחת מהן בפרקים הראשונים לא במקומן הקבוע להן. אבל עתה לדרוש מזכיר משבעה ימי פסח הם ימי שמחה של גאולה ולכן אמרו במס' סופרים שאין אומרין התחנונים בימי ניסן לפי שבהם עשר נשיאים הקריבו קרבנם שנים עשר ימים הראשונים. ובם נגאלו ישראל. ובם עתידין ליגאל. והבכורות מתענין [illegible] וגם הקטנים שרוצים לאכול מצה

להכין אמרו כי אשלוני כל האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו ואמרו עלי ר׳ לא הוה אוכל לא חיין ולא מצה היה דאמרי משום דאקרינים יצא ומסתן סמוך לפורס שמתקנין ערב הפסח סיפור ההגדה ופרוסה כהלכ׳ כמיהו יקו ימות׳ כלל שבינו של פסח כשרדפו מצרים אחרי בני ישראל והשיגו אותם על שפת הים ואמ׳ הקב״ה למשה שיאמר לישראל שיסעו ויבאו בתוך הים וקפץ בנימין שהיה הצעיר ונכנס בראשונה בתוך הים ע״כ זכה לעשות בחלקו בית המקדש ונע״ב זכו ׳ וי״א יהודה נכנס תחלה כדגרסי׳ בסוטה פרק אלו נאמרין תניא היה ר׳ מאיר אומר בשעה שעמדו ישראל עומדים על שפת הים היו שבטים מנצחים זה עם זה׳ זה אומר אני ארד תחלה לים וזה אומר אני ארד תחלה לי׳ לים קפץ שבטו של בנימין וירד תחלה לים ׳ שנא׳ שם בנימין צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבולון שרי נפתלי׳ אל תקרי רודם אלא רד ים והיו שרי יהודה רוגמין אותם לפי׳ זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לשכינה שנא׳ ובין כתפיו שכן׳ א״ל ר׳ יהודה לא כך היה המעשה אלא זה אומר אין אני יורד וזה אומר אין אני יורד קפץ נחשון בן עמינדב וירד תחלה לים שנא׳ סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם אל ועם קדושים נאמן ועליו מפרש בקבלה הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש׳ טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני׳ אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה באותה שעה היה משה מאריך בתפלה׳ א״ל הקב״ה למשה משה ידידי טובעין בים ואתה עומד ומאריך בתפלה לפני׳ אמ׳ לפניו רבונו של עולם ומה בידי לעשות׳ א״ל דבר אל בני ישראל ויסעו׳ ואתה הרם את מטך לפי׳ זכה יהודה לעשות ממשלה שנא׳ היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו הים ראה וינס׳ הירדן יסוב לאחור׳ מה טעם היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו משום הים ראה וינס ונזר הקב״ה לים [illegible] גזרים ונעשה להם [illegible] ויהי בשלח [illegible] עשרה נסים נעשה להם על הים [illegible] ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים [illegible] דרכת בים סוסיך חומר מים רבים [illegible] אתה פוררת בעזך ים [illegible] שברת ראשי תנינים על המים [illegible] לגוזר ים סוף לגזרים [illegible] נערמו מים [illegible] נצבו כמו נד נוזלים [illegible] ר׳ יהודה אומר [illegible] והשלישית על הבאר שנא׳ אז ישיר ישראל [illegible] השביעית וידבר דוד לה׳ [illegible] השמינית מזמור שיר חנוכת הבית לדוד [illegible] שיר השירים אשר לשלמה [illegible] שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה [illegible]

אמונה אחת בהודאה לפני מי שאמר והיה העולם שבודאי זוכה שתשרה עליו רוח הקדש ויאמר שירה שכך מצינו באבותינו שבשכר אמונה שהאמינו זכו ששרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא׳ ויאמינו בי״י ובמשה עבדו אז ישיר משה׳ גדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמונה שהאמינו זכו ששרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא׳ ויאמינו בי״י וגו׳ וכן אתה מוצא באברהם שלא ירש העולם הזה והעולם הבא אלא בשכר אמונה שנא׳ והאמין בי״י וכן אתה מוצא בישראל שלא נגאלו ממצרים אלא בשכר אמונה שנא׳ ויאמן העם ואומר אמונים נוצר י״י ומשלם על יתר עושה גאוה ואומר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש ואומר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים זה השער לי״י צדיקים יבאו בו וכן הוא אומר ואמונתך בלילות כי שמחתני י״י בפעלך מי גרם לנו לשמוח בשמחה הזאת בשכר אמונה שהאמינו בעולם שכולו לילה. וכן יהושפט אומר האמינו בי״י אלהיכם וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה שנא׳ אתי מלבנון כלה. ואומר וארשתיך לי באמונה וידעת את י״י. ואומר וצדיק באמונתו יחיה. ואומר עיניך י״י הלא לאמונה ואומר י״י אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן. הא למדת שגדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמונה שהאמינו שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנא׳ ויאמינו בי״י ולכך קורא אותו ויאמינו כדכתיב. ולכ׳ הגבורות והנפלאות שעשה עמנו ביום ההוא ראוי לנו להודות לבורא עולם שהוא מלך על הכל ועשה עמנו נפלאותיו וגבורותיו הגדולה לכל השאלות בעולם לעתיד כדגרסי׳ בברכות פ׳ הרואה ר׳ שילא נגדיה לההוא גברא דבעל גויה וכו׳. כמו שהקדמתי בחבור. ופתח ואמר לך י״י הגדולה והגבורה. הגדולה זו יציאת מצרים וכו׳ שנא׳ וירא ישראל את היד הגדולה. והגבורה זו קריעת ים סוף שנא׳ ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו ליהושע שנא׳ וידום השמש וירח עמד. והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר ויז נצחם על בגדי. וההוד זו מלחמות נחלי ארנון שנא׳ על כן יאמר בספר מלחמות י״י. כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת עמלק שנא׳ ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לי״י בעמלק מדר דר. והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל. לכל לראש אמר רב חנן בר רבא אמר ר׳ יוחנן אפי׳ ריש גרגיתא מן שמיא מוקמי. במתניתא תנא משמיה דר׳ עקיבא לך י״י הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה. והנצח זו ירושלם. וההוד זה ירושלם שיבנה במהרה בימינו. אמן.

החלק החמישי בחג השבועות ויש בו שלשה פרקים: פרק ראשון:

זה החג נקרא בתורה חג שבועות וקראוהו רבותי׳ עצרת. כדגרסי׳ סוף פסחים פרק אלו דברים הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם יום שנתנה בו תורה לישראל. מר בריה דרבינא כולה שתא יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא ד׳ כפורי. עצרת יום שנתנה בו תורה לישראל. פורים יומא דעבדו בו דהכי איתקן מעלי יומא דכפורי דתניא ר׳ חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכו׳. [illegible] ביום הכפורים [illegible] ואמרי׳ עוד התם רב יוסף ביומא דעצרתא עבדי לי׳ עגלא תלתא אמר אי לאו האי יומא דגרים כמה יוסף איכא בשוקא. ולפי שנתנה בו תורה קראוהו חז״ל יום מתן תורה. ויש לנו לחקור למה לא נתבאר בתורה שזה היום יום מתן תורה כמו שנתן טעם לחג המצות ולחג הסוכות. ועוד [illegible] שהקדמונים היו מייחסים [illegible] לשבעה כוכבי לכת והיו מייחסים שבעה חלקי הישוב עליהם כל חלק לכל כוכב מהם. וקצתם היו מייחסים אותם לימי השבוע. ובמאמרם אחר השמש שהיא גדולה מכלם ואחריו הירח ואחריו שאר הכוכבים [illegible] שהוא האלוה הגדול [illegible] כעולם [illegible] אדם היום ראשון [illegible] בעת הראשונה להיותו יום אחד [illegible] כזה חושבים [illegible] כל ימיכם אלהיכם לשכון

הסיוק · והאומות האחרות סדרו כל אחד כפי רצונו ולפי החשבונות שהם מאמינים שהגיעו שבעה גלגלים יתחלקו שבוע סביב היתה הפלגתם ועבודתם שלהם · ולא היתה כוונת כלום הקונים כבוונתם שבעה מזכרות והקריב בהם שבעה פרים ושבעה אילים וכל אחד רואים ואינם יודעים מה רואים כי מדמים בלבם שמשל תנועת הגלגלים כחם וכי יש בידם לשנות שום דבר ואינו כן כי הם שועלים שנעבדו מהכל יתהפכו וכפי מעלת בוראם ואין להם כח לחוש ולשנות את רצון פועל המניעים · כי כל העמים אלוהים ויי׳ גנלב״ק · ויתכונו לארץ על הכל ולפי שאחר נ״ב יתקום לקבל מחסדי ישראל לשון כמנין זה כאותם שהמספר שבעה סובב שהיה בימים ובשנים עד מספר אומות עולם · וגם כתבים וכן רבותינו הקהילו ידיעו שבעה כוכבים ושבעה שומרות מספר ימים ושבעי הקיפו שבעה שמים · וגם כמשנים יו״ט התושבת לאו זה גלגלים וכאותם כבואת זכיה לכל ער יהושבעה הבריות מועמות שהם יו״ט · וגם מכר ישעיה הנביא שאמר ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים הוברכה שלהן הקדושה והמיוחד לכל מעלתו מאוה כחסם להעיר אותנו על דרך האמת · ולמדנו שכל המושלך המלאות המרכ״ב המעשה הקדומה הגדולה ית׳ שמו וכי לא עבדו המושלם והוא מתנשא לכל ראש ולכל מעלתן עשי רבנו כמו שאמר והוא מחיה את כלם וגו׳ · ועל כן הזהירה התורה לכל יודעי בני ישראל ויחשבו כי כמו שמנה הקב״ה שלאומות הזה מושלת כל השמים שכן עשה לישראל אמרה התורה כפירוש אשר חלק יי׳ אלהיך אותם לכל העמים וגו׳ ואמר הכתוב ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה · הגוים יחתו ואין ישראל יחתו · למדרכו כשישראל עושין רצונו של מקום אינם נמסרים ביד מזל וכוכב · וגם כל התנועות אינן מזיקות אותם ואינם עשוים למקרים ואין לאומה ולשון שולטת בהם · ועל כן כדי להורות אותם האמונה הסולת ולהטביעם באמונה ישרה אין למושלם כזה אמר הש״י שתהא תורה לעשות בימים ובשנים אחר מספר יו״ט חמשים קדש לקודש לישראל יום שהוא על הכל שהוא מניעם יתגעשו ולפי שבה לקדש שנים את שנת החמשים לשחרר הנפשים לכל בני ישראל והקרקעות ובימים צוה לקדש את יום החמשים לעומר · לפי שהיום הראשון היה יום שחרור הנפשים לכל בני ישראל ויום החמשים הקדוש שהוא יום מתן תורה היה שחרור הנפשות לישראל שאילולא תורה עבדים נפשותם לעמים · ולכך אמרו רז״ל על פסוק חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות · וגם לפי רמזו רז״ל שבשעת מתן תורה קרע הקב״ה שבעה רקיעים ופתח שבעה ארצות ויראו להם כלן כמעשיהם וכי כן ממתחיהם ודעו שאין אלהים מבלעדי יוצר הכל והקדימו נעשה לנשמע · ולמדנו שכל התנועות הכוונה לעולם חיים מאותו שביעות · את הכל מאהן ואין זולתו מושלה את כבוד וכמו שאמרו לפי הטוב העצמי והאמיתי שאין בו הפסק ראוי שתהיה קבלת התורה שיש בה מעלת מדות שהם נעשה ומעלת שהם נשמע · ועל זה הקדימו נעשה לנשמע שזו היא הדרך הישרה להתחיל בתיקון המדות והמעשיות ואח״כ יבוא בהשגות · אם יהיה בהפך תבטל כל חכמה ודעה ומוסר כי לפי שמעלת התורה נחלקות לשני סוגים עליונים · האחד להתמדת הישוב ותיקון המדות והשני התיקון והקבלה התעלת שזהו נקרא מעלת מעשיות · והסוג השני לקיים האמונה כמו שכתוב אות תורה שכלית האמת וזהו שמעתי · ואמנם שזה הסוג השני הוא הקודם במעלה וכן הקדימו הנביא כאמרו והאמת והשלום אהבו · אמנם כפי טבע ההמון צריך להקדים תיקון המדות קודם הקבלה כמו שכתבנו · ואם אמנם ז״ל והסכימו גדולה התלמוד שהתלמוד מביאה לידי מעשה והוא הוא כלום יודע לסדר מדותיו ולקיים מעלת מעשה אם לא ילמד קודם · אבל בקבלת התלמוד המעשיות ואח״כ בלמוד השמיעות כי התלמוד הקל שהוא המעשיות יכנס של התלמוד האחרון שהוא השמיעות וכדרך הזה בזמן של קבלת התורה גולה עולם כמו לחסם · וזהו שאמרו כמה שבח נ״ה עקיבא · דרש ר׳ סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת קשרו לכל אחד ואחד מישראל שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד

ע' ו'
כלל ג' חלק ב'

כנגד נשמע. ואחר שחטאו בעגל ירדו מאה ועשרים רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנא' ויתנצלו בני ישרא' את עדיים מהר
חורב. א"ר חמא בר' חנינא בחורב טענו ובחורב פרקו. א"ר יוחנן וכלן זכה משה ונטלן שנא' ויתנצלו בני ישרא' את עדיים
וסמיך ליה ומשה יקח את האהל. א"ר ש"ל ועתיד הקב"ה להחזירם להם שנא' ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת
עולם על ראשם. שמחה שהיה להם מעולם על ראשם. וכוונת המימרא הזאת היא כלומ' כיון שקבלו ישרא' קבלה זו שלהם
פיהם ולבם שוים ונעשה שכל לב אחד כמלאך השרת. ולא הם שוים בכח שלמלאכי השרת שאין ביניהם אלא שכל
נבדל וזה שלבבגוף ושניהם מעורבים בגוף. ושקרבו אל אחדות דבקו שכלם בשכל הפועל ושבו נפשם השכליות קדושות
ונקשר לכל אחד מהם שני כתרים מזיו השכינה אחד כנגד נעשה שבגוף שעולה העשייה במדות המעשיות. ואחד
שכלי כנגד נשמע. שהשכל שומע השמיעה שהיא כמלאכת השמיעות. וכבר הורו בזה חכמי המחקר באומרם כי כשיעשה
ושמיע קרבן הנפש בשכל הפועל. וכשחטאו ישרא' בעגל הסריחו נפשם ועונם שכלם ירקבו נפשם ושכלם ונעשו מ'
מלאכי חבלה. כי כמו שהשכל הישר נעשה מלאך טוב. כן הדעת המקולקל נעשה מלאך חבלה. כי כל הפועל שום דבר אחד
מפי עצמו נקרא מלאך כדכתי' עושה מלאכיו רוחות. ועל זה רמזו באמרם שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם אחד טוב
ואחד רע. ר"ל הנפש והגוף. כי מפי עכשו הראשון זה טוב וזה רע. וגם בזה הענין מאחר שחטאו נעשה נפשם ושכלם
מקולקלים נפשם כמעשה העגל. ונעשה כחיות החבל. ונעשו נפשם וגופם כמלאכים משטים רבוא שהיו ישרא' מלאכי ח'
חבלה ופרקום העדי שבהם שקבלו בשעת מתן תורה ובחורב. ובחטאם לא נשבע מעשי משה ומזיו שום דבר. אבל
זכה ושלם מהשלם להחזירם לבלתי שימעוד מעונן בחייו ומעלתו אחרי פטירתו. וכמו הישועה כי מלאכה האחרון יעד
אמ' ש"ל עתיד הקב"ה להחזירן להם שנא' ופדויי ה' ישובון. גם כולל שא' שהקדימו נעשה לנשמע היתה חירות השלמה מאשר
כל דבר קודם שידעו מה יעשו וקודם שיראו אם יכולין לקיימו וכזה היו כמלאכי השרת שעושין כזה. כדאמרי' עלה
א"ר אלעזר בשעה שהקדימו ישרא' נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להם מי גלה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו
שנא' ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. או יותר שהגבורים שבהם לישרא' נקראו מלאכי שרת
כמו שאמרו לבסוף וכמו שיאמר לפני הקב"ה בגלותנו ומלאך לפני עדותיו שעשה שלמותו כרצונו כמו המשרת הטוב לרבו
משרתיו עושי רצונו. ואלו הקרובות בהן שני כחות לכל אחד מישרא' שהם שני כתרים. אחד לתקון הגוף ואחד לתקון הנפש
כי למעלה יש להם שני סגולות לא השני הקנינים והכי אמרי' עלה. א"ר שמעון כי נבראים אכבר לכבוד והכר שיאמר הקב"ה
נקשר לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ר"ל אחת לתקון המדות ואחת לתקון המושכלות:

פרק שני

גדולה היתה כל התורה שבו נברא העולם אשר ברא הקב"ה בשביל ישרא' כמו שאמרו מחשבה
של ישרא' קדמה לכל כדי שיקיימו את התורה ושלכן אמרו כדגרס' בפ' ר' עקיבא. אמ' חזקיה
מאי דכתי' משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה. אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה. אלא בתחלה יראה ולבסוף
שקטה. ולמה יראה כדריש לקיש דאמר ר"ל מאי דכתי' ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה
בראשית ואמ' להם אם ישרא' מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתהו ובהו. ועשרים ושש דורות
שהיה העולם קודם שנתן הקב"ה התורה בחסדו ובטובו הגדול שמורו לתת תורתו למורה הגשה. כדגרסי' בפ' ערבי פסחים
אמ' רבי יהושע בן לוי הני עשרים ושש כי לעולם חסדו כנגד מי. כנגד עשרים ושש דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן
להם תורה וזן כל העולם בחסדו. ולפי שהתורה קדמה לעולם אמרו שהתורה היתה לפני כסא אמרו שהיתה
גנוזה תתקע"ד דורות קודם בריאת העולם כדגרסי' בפ' ר' עקיבא. בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה

רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו. אמר להם לקבל התורה בא. אמרו לו רבונו של עולם חמדה גנוזה שגנוזה תתקע"ד
דורות קודם שנברא העולם אתה רוצה ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו. ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר
תנה הודך על השמים. א"ל הקב"ה למשה משה החזיר להם תשובה. אמר לפניו רבונו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני
בהבל פיהם. א"ל אחוז בכסא הכבוד שלי והחזיר להם תשובה שנא' מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. וא"ר נחום מלמד
שפירש שדי מזיו שכינתו עליו. אמר לפניו רבונו של עולם התורה שאתה נותן לי מה כתי' בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך
מארץ מצרים. אמר להם למצרים ירדתם לפרעה שהשתעבדתם התורה למה לכם. שוב מה כתי' בה לא יהיה לך אלהים
אחרים. א"ל בין ערלים אתם ערויים שעובדים ע"ז. שוב מה כתי' לא תשא. וכי משא ומתן יש ביניכם שאתם צריכין
שבועה. שוב מה כתי' בה זכור ושמור. כלום מלאכה אתם עושים שאתם צריכין שבות. שוב מה כתי' בה כבד את אביך
ואת אמך כלום יש לכם אב ואם. שוב מה כתי' לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. כלום יש ביניכם קנאה יש ביניכם יצר הרע.
יש ביניכם גלוי עריות שאתם צריכין לתורה. מיד הודו ואמרו להקב"ה שנא' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ ואשר תנה
הודך על השמים לא קאמרי. מיד כל אחד ואחד מסר לו דבר. שנא' עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם.
בשכר שקלסוך אתה לקחת מתנות. ואף מלאך המות מסר לו דבר שנא' ויתן את הקטורת ויכפר על העם ואו' לו
דאמ' לי' מי הוה ידע. ולא שאמרה שתחזור בה לאומות שלא נתנה לנו היינו מקבלים. כלומר אומר שיקבלוה בכל
אחד כרצונו ולא לעכב בני ישראל שהן מקבלים אותה שהם היו מוכנים לתורה. כדגרסי' בספרי פרשת וזאת הברכה.
ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו. כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות.
ה' מסיני בא זהו לשון עברי. וזרח משעיר למו זהו לשון רומי. הופיע מהר פארן זהו לשון ערבי. ואתה מרבבות קדש
זהו לשון ארמי. ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד נגלה אלא על אומות העולם
בתחלה הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה. אמרו לו מה כתי' בה. א"ל להם לא תרצח. אמרו לפניו
רבונו של עולם כל עצמן של אותם אנשים אביהם רוצח היה שנא' והידים ידי עשו. ועל כן הבטיחו אביו ועל חרבך תחיה
הלך אצל בני עמון א"ל מקבלין אתם את התורה. אמרו לו מה כתי' בה א"ל להם לא תנאף. אמרו לפניו עצמה של ערוה
שלהן היא שנא' ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. הלך אצל בני ישמעאל א"ל מקבלין אתם את התורה. אמרו לו מה כתי'
בה א"ל להם לא תגנוב. אמרו לפניו רבונו של עולם כל עצמן של אביהם לסטים היה שנא' והוא יהיה פרא אדם.
לא היה אומה מן האומות שלא הלך ודפק על פתחה לאומות אם יקבלו את התורה. וכן הוא אומר יודוך ה' כל מלכי
ארץ כי שמעו אמרי פיך. יכול שמעו וקבלו ת"ל ואותם לא ישעו. ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא
שמעו ולא עוד אלא אפי' שבע מצות שקבלו בני נח עליהם לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל. משל לאדם
ששלח חמורו וכלבו לגורן. לכך נאמ' ה' מסיני בא וזרח משעיר למו.

פרק שני

עשרה הדברים הם יסוד אמונתנו וכהם כלולים תרי"ג מצות שבתורה ונתן הקב"ה לישראל
מה שכתו' ששמעו מפי הגבורה לפי שאמרינו מסכן ואילך כנבואת משה רבי' ע"ה
כדכתי' ובעבור ישמעו העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ועוד לאלם שבכל אומה ולשון שכתו' השמע עם קול
אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. ועוד לבשר מעלת ישראל וזוהמת נחש הקדמוני. כדגרסי' בריש שבת
פרק חבית ובמסכת ע"ז פרק אין מעמידין מפני מה גוים מזוהמים מפני שלא עמדו על הר סיני. שבשעה שבא
נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. גוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה

ויהיותן · וכדי יהיה שאין סגולות חייה ראויה לקבל התורה זו שאין ישראל כבני אברהם אוהבו ·· בדורים כבריה ולא נוירים
עבדות · כי הנותן על שאלו על התורה צריך שיהא מרוחק מן העדנין ומן הגאוה לפי שלא ישכח בוראו ויבעט כדכתי׳
וכם לבבך ושכחת את יי׳ וכתי׳ וישמן ישורון ויבעט · ועוד כדי שתשבע על התורה לאחריה שהיה מורגלת בצרות ומנידות
שהיתה יכולה לשבר גאון לבו ויחזק נפשו לקיים התורה ומעשיה המצות כמו שלמדם ולכן נקרא שמה תורה · ועלכן לא היתה
ראויה אלא לישראל שהם מוכנים לחלש נפשם · והקב״ה יודע בהם שהם לעמוד · כדגרסי׳ בפ׳ ר׳ עקיבא ואמ׳ ר׳ יהושע בל״ כל דבור ודבור
שיצא מפי הקב״ה יצאה נשמתן שנא׳ נפשי יצאה בדברו · וכי מאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתן דבור שני היאך קבלו · אלא
שהוריד הקב״ה טל שעתיד להחיות בו את המתים והחיה אותם שנא׳ גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה ·· ואמ׳ ר׳
יהושע בל״ מאי דכתי׳ לחייו כערוגת הבושם לשעת כנים ולקוט שושנים כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה נתמלא כל העולם
בשמים · וכי מאחר שמדבור ראשון נתמלא כל העולם בשמים · וכי מאחר שמדבור ראשון נתמלא כל העולם דבור שני
להיכן הולך · הוציא הקב״ה רוח מבין גנזיו והיתה מעברת ראשון ראשון שנא׳ שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר · ואמ׳ ר׳ יהושע
בל׳ כל דבור ודבור שיצא מפי הקב״ה החזירו ישראל לאחוריהם שנים עשר מיל והיו מלאכי השרת מדדין אותם שנא׳ מלכי
צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק שלל · ונסיק [illegible] כמו שהם · נמצא שכל הדברות שמעו מפי
הגבורה והוא היה נותן להם כח · ואם אמרו בסוף מסכת מכות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום כי נראה יי׳
שהשאר שמעו מפי משה · הא כתי׳ וידבר אלהים את כל הדברים האלה · ועוד כתי׳ במשנה תורה את כל הדברים
האלה דבר יי׳ את כל קהלכם · אע״פ שיש בזה דעת חלוקות · י״א שלא שמעו מפי הגבורה הדברות בפירוש כמו ביאור משה
כי אם אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות היו שומעין קול ומשמעות משה היה מפרש להם · וי״א כי מאחר ששמעו מפי
הגבורה אנכי ולא יהיה לך אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות · ואע״פ שנבקש לבאר
שלא להפסיק בין הדברות והאריכות כי שני הדברות הראשונות הם בלשון דבר השם לישראל ושאר הדברים אמורים בלשון
משה רבי׳ לישראל · לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא · על כן ברכך יי׳ · אשר יי׳ אלהיך · וכן כלם וזהו מורה שלא היו הדברים
דבר השם לישראל · ומצאתי כתוב בפסק׳ ר׳ אשר מפני כל מצות שבתורה תרי״ג · ודבר הכה שני דברים אנכי ולא יהיה
לך ·· ומשה תרי״א סיים התורה · וזהו שאמ׳ דוד אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ·· ועוד כי אלו שני דברים הראשונים
הם שורש ויסוד לכל הדברות ולכל התורה · דבור אנכי לכל מצות עשה ·· ודבור לא יהיה לך לכל מצות לא תעשה · שהם יסוד
האמונה וקיומה כי כשמאמין אדם ביחוד האל ית׳ ובהשגחתו בבריותיו · ובאהבתו וביראתו ידקדק בכל מעשיו ·· ש
ויקרא שמו מכל עונו עם האמונה כוללת ישמור עצמו מכל אזהרות שבתורה ועל זה האזהרה הגדולה כוללת מקיימות
מכל דברי עשה ומעשיו ועבודתו · ועל זה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום לפי שהם שורש האמונה ·· ואם
השמונה האחרונים כתובים בהם שלא · והשנים הראשונים בלשון הקב״ה בעצמו · לא נבדלו אלא לפי שהם יסוד ועיקר
כל התורה · והודה לבורא יתעלה כלשון כהם · והמקיימם יראה זרע יאריך ימים ··

הלכות קטני מסכת הסוכות ·· ויש בו תשעה פרקים · פרק ראשון ·

דבי׳ יום קדוש וימי התשובה ויום הסליחה שהם מראש השנה ועד יום הכפורים [illegible] ומקוימים אלא כבר יה׳ כדרכי התשובה ··
חג הסוכות עד עשר הקב״ה שמחה בו לאחר ימי התשובה שאנו ראוין לעשות [illegible] כל קיומים

לא תוכיח נזיך להבנעלבבו לשוב לדרך ישרה׳ ועכ״ז יחשוב שיורה לנו ולאשי כהנו לכפר עלנה ועל״כ נקרא זה החג זמן
שמחתנו כי כתוב בחג הזה אך שמחה עשר יום כמו שכתוב ביום הכפורים אך בעשור לחדש השביעי. כנגדו ועוד כן
המועדים שעברו שהם חג המצות וחג השבועות. ובז׳ כתוב בחג הסוכות אך בחמשה עשר להדיא. כלומר אל תחשבו
בלבבכם שעברו לבם חג זה להתענות בו כמו ביום הכפורים לא שתאכלו ותשתו. והקריבו שלמים ונדבות לשמוח
שבעת ימים ולפי שלא יחשוב שום אדם שזאת השמחה הוא מלוי כרס. על כן בחג הסוכות תעשה לך שבעת ימים.
לומר זאת השמחה שלא תהא אלא לשום שמים. ורמזו על פסוק זה כמו סוכה שבך קיטן. אמר רב ששת משום ר׳ עקיבא
מנין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לי״י. והתניא ר׳ יהודה אומר מנין שחל שם שמים
על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה. תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לי״י מה חגיגה לי״י אף סוכה לי״י. והא שנפ״ל הקשה
הביאו פסוק זה לומר על עצי סוכה. עיקר כוונת הדבר לפרש שלא להראותנו כי שמחה סוכה זאת צריכה שתהא לי״י. ושלא
יהא כלה להנאת עצמו. גם כאומרם סכך דסוכה עד ירידת גשמים ושב מידת שמחה. היתה כוונתם שאדם יעשה סוכה
זאת שנאמר כן שלא ישים אדם מבטחו בעושר ביתו ובחוזקו והתקונו הטוב ואף כי יראה עולם כלא טוב. ולא יבטח במעשיו
אדם אמונת ספיקה אדון האדן ויושלבה. אבל ישים בטחונו במי שאמר והיה העולם. כי לעבדו יש כונת והאמונה. וכמו
שזכרתי אלינו שמענו כדכתיב לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם וגו׳. ולעבדו האמונה והמסירה כדכתיב והבוטח
בי״י חסד יסובבנו. ואומר אומר לי״י מחסי. ולהעביר האדם עליה שאין עושה סוכה כמנין הזה אמר לא ישת עוד ויקר
כמו ישראל ממשלו בארצם. מנהיג ומדריך לפי שכמו שהוא זמן כנעות לב ואחזתו מלאים כל טוב והאדם כבר
אסף לגבר ומעיה את גנו ואחד מכם ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ושאר פגעים רעים. לכן צוה לצאת מ
מביתו החזק וישב בסוכה כדי שיתעשר וישים מבטחו בה׳ ויתן אל לבו כי כל הטוב שהשביע אין מן הדומה כחו קודם
הכל בשבח הבורא ית׳. ועל זה רמזו במשנה ימשולה ויקח לשבח זה שאם להדירה לאכול והפשוטה לסכך כבקיעתו
יעוד כעתו ויזכור שכל שמירתו ממנו וכל אשר לו ממאת השם ולא יבטח באשר לו. וגם סוכה זאת להעביר ולהזכיר
כי בסוכה הושיב השם את ישראל במדבר ושמרם מאחורם ומהקרח ומלגה והגשמים והחום ובתחתה ובחרון ובחתי ירחו
שבכל דור ודור הם מודים בריאם בכל כחם ויודיעם לבניהם ובניהם מזה שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכמו שחלקו
רבו׳ ר׳ אליעזר אומר ענני כבוד היו רז״ל להזכיר ועשה גם שקיה דבר שלא שהנהיגם במדבר מ׳ שנה מוקפים משבעה
ענני כבוד הן׳ ממד רוחות העולם שלא ישלכבנו. והמשי על ראשיהם להיות לצל להם לבלי ישם שרב ושמש
שלא תכם ענן למסך. וענן אחד היה מאיר להם שלא וי״י הולך לפניהם יומם בעמוד ענן שלא היו צריכין לא למאור
ולא לנר של לילה כמו יאיר מחשבה סורח. והיה גם נעשה להם הדרך והמולה הגבעות וישפיל ההרים שלא ילכו בסקוות
כמו במדבר לא ישובו. ובכל בעבריה כמחיה כבקעה יהיה רוח י״י תניחנו כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. וענן
שביעי היה הולך לפניהם למחנות לאסוף כל הכשלים והחלשים ומשבריה ומתקנו ילדות זקנים וזקנות וטף. והיה
כנשאים הענן כמו קולבים על גבי עגלות שלא כשר ישע קנו. וגם זה בא לישראל בזכות שבעה צדיקים ואלו הן אברהם
יצחק ויעקב ולוי וקהת ועמרם ומשה השביעי המובחר מכולם ועליו נתנה להם תורה ובכללה יושב אהל. ויש
בזכות שבעה כתות הצדיקים המקבלים פני שכינה כדאמרי׳ בויקרא רבה פרשת תודיעני אורח חיים שובע שמחות את
פניך נעימות בימינך נצח. אל תקרי שובע אלא שבעה של צדיקים שהם מקבלים פני שכינה יש פניהם דומים לחמה
לבנה לרקיע לברקים ולכוכבים לשושנים ולמנורה בית המקדש. לחמה מנין ברה כחמה. ללבנה מנין יפה כלבנה.

לרקיע מנין והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. לברקים מנין מראיהם כלפידים אש ולפידים כברקים ירוצצו. לכוכבים
ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. לשושנים מנין למנצח על שושנים. למנורה מנין ראיתי והנה מנורת זהב כולה.
נעימות בימינך נצח. אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם. הודיעני אי זו כת חביבה ונעימה שבהן. תרין אמוראין
חד אמר אי זו היא שבאה ובידה תורה ומעשים טובים. ואחרנא אמר אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות באמונתן שהם
עתידין לישב בצלו של הקב״ה בימינו שנא׳ שויתי יי׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט ואומ׳ נעימות בימינך נצח. ר״א תודיעני
אורח חיים [illegible] אמרו ישראל תודיעני אורח חיים אמר להם הקב״ה הרי לכם עשרת ימים של תשובה שבין ר״ה ליום
הכפורים. שובע שמחות את פניך או שבע מצות שבחג. ארבעה מינים שבלולב וסוכה וחגיגה ושמחה. ומהו נעימות
בימינך נצח. א״ר אבין זה לולב מי שהוא נוצח ונוטל כדין לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנן ידעין מי נוצח אלא מי
דנסב באיין אנן ידעין דהוא נצחא. כך ישראל ואומות העולם באין ומקטרגין לפני הקב״ה בר״ה ולית אנן ידעין היך
נצחין. ולפי׳ משה רבי׳ מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון. וגרסי׳ במכילתא [illegible] שהוא
מושבע במצות שופר בתוכו כפור בתוכו לולב וערבה בתוכו סוכה בתוכו. שמיני עצרת בתוכו. ונראה לי כי יאמר
לכן הוא משובע. וגם ישבו [illegible] שבע הרמוז לשובע שמחות את פניך לולב אחד ואתרוג אחד ושני בדי ערבה. ושלשה
בדי הדס שהיא חובה הרי שבעה והיה [illegible] שמונה ימים. וגם היתה מצות סוכה שבעה כמו שנא׳ בסוכות
תשבו שבעת ימים. והיה [illegible] כנגד השכינות החמודות למעלה. וגם לשכר הגם של שבעה
ענני כבוד [illegible] הקדושים שנא׳ למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. כדעת ר׳ אליעזר
ועל שידעו הדורות את מעשה יי׳ הגדול אשר עשה עמהם להצלתם שסכך אותם בענני כבודו כסוכה כענין שנא׳ וברא
יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה וסוכה תהיה לצל יומם
מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר. והאי פסוק זה [illegible] בפרק המוכר את הספינה. אמר רבה בר בר חנה עתיד
הקב״ה לעשות לכל צדיק וצדיק שבעה חופות בגן עדן וכו׳ שנא׳ וברא יי׳ על כל מכון וכו׳. כדאית׳ למעלה בנר התורה ח׳ שני
מחלק העולם הבא. ולעני׳ עשייתה שהיא אחר סוכות [illegible] יוצאים מחוץ [illegible] ולאחר עשאום לא [illegible]
לעשות סוכה לשבת בה בזמן הזה כי אחר שהם ימי הקור ודרך כל אדם להיות בעל סוכתו לשמור שדהו [illegible] וכרמו ולא
יאמרו שהיא נעשית לשם מצוה לכן צוו לעשותה בתחלת ימות הגשמים אחר אסיפת גרן ויקב שדרך כל אדם לצאת
מסוכתו ולשב בביתו ואנחנו יוצאין מהבית לסוכה נראה שהוא למצות סוכה. וי״א טעם [illegible] כי סוכות [illegible]
ישראל בתחלת החורף כי ימי הקור מנהג המלכות שיושבים באהליהם בימות החום ובימות הגשמים עושין סוכות.
ולכן צוה לעשותם כמין הזה. והטעם שיזכרו איך היו במדבר מ׳ שנה לא נכנסו לבית ולא [illegible] יושב והש״י היה
עמהם לא חסרו דבר כי דבר השם ורצונו היה להם כסוכה [illegible] ומזרם וממטר ומחסה ומסתור.
ושיבטחו עליו ויחוגו את חג הסוכות [illegible] יהיה להם בגשם ברכה לברך התבואה [illegible] מארץ
זכריה הנביא בהפטרת היום כאמרו על אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות ולא עליהם יהיה הגשם והוא כענין [illegible]
בגשם לבו. ועל זה אמרו ובחג נידונין על המים. וגם נסכו לפני מים בחג. כדאית׳ למעלה בחלק יום הדין. ועוד יוכל
לומר כי יאמר שחג הסוכות הוא זמן האסיף והוא ראוי להודות בו לש״י על כל הטוב אשר [illegible] הטוב [illegible]
התבואה להזכיר על חג הסוכות [illegible] שתהא השנה הקרובה. [illegible] זה הענין כוונת התורה [illegible] לשבת
בסוכה שבעה ימים כמספר [illegible] כתורה כדי שיתן האדם אל לבו תמיד לשמור [illegible] ולהתבונן במעשה השם עד

שידענו שמנו אחד הכיח הזמן שלחסיפה לבית והלשכות ארוכים יותר ללמוד ולמעט · ויאחר שהזמין יקום בנסתו · סביתו שיסיל יוסק ואילך להנהגה כלה וכזה זכה יחוס לבא סחורות יי׳ להתענג בכל שדי שבת בביתו לשלש העתי להיות כלנו׳ · ועל זה נקרא חג ליי׳ וזה שלא נקרא חג אחר ״

טיף פרק שני

: שיעורי סוכה והלכותיה ״ ושלא ינביהנה יותר מעשרים אמה · כתבנו בפירקים · אלבשלא יהא למטה מעשרה וכו׳ כי ריחו רבו עשוי הסכך פסלו דסוכה שאמרו תנא ר׳ יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה וכו׳ · כלמדיך למעלה מחלק המעלות על דבר הקדיש ״ כא למדנו כי שלמות הקדושה למעלה מעשרה נעלמים כדבר שאין בו נגע כלל אלא שכל נבדל׳ ולפי׳ שלבן אדם היותו שלו כח בגוף אינו יכול לכנס במקום שאין בו נגיעות כלל עד שיתשאר נפשו יותר לקרן הגוף׳ וגם הרוחניות הנבדלת אינה יורדת למקום חומריות אלא אם כלשונו והשפעתו על כן אין שלא עלה משה ואליהו למרום למעלה מעשרה ולא ירדה שכינה למטה מעשרה · ולא כי שלמות הקדושה היא בעשרה הראשונים לגבי קריות וכם עשר מאמרות שבהם נברא העולם · וכעשירי שלמות הקדושה על כן לרמוז לשכר ולהעירשה וכדי שלא יעלה על לב שום אדם שהתשות בגנות השמים שהתורה בכל הדברים שלעולם שיהו בעשרה כנגן הארון עם הכפורת שלו והרעשה את עשרה ימים שיותה שם הכפורים ועשרה פסוקים כו׳ה וגם לקדיש ולקדושה לאין פחות מעשרה ולפי שכל עולם הי׳ הוא שכל נבדל והשפעה נפסים · על כן העשירי גדול שבכלם בכלל העשירי יהיה קדש וכתורה עשת שהוא העשירי ולפי שרמוז לעשירי שאין בו נגיעות לא שבתבהם יורה סנו הארון · וגם כיום הכפורים שהוא העשירי · וגם בעשרה פסוקים שבמלכיות שהעשירי הוא שמע ישראל וגו׳ לרמוז שהעשירי גדול שבכלם · והשביעיות ושמיטין והמועדים שאין הבריאה שלמה בלא סוים כמנין שבעה ולפי שהסוכה בלא סכך לשון חוג שהוא הקף האורובג שהוא כמנין שבעה ולקרוא חג ליי׳ שהוא כמנין עשרה על כן התקינו נעשה בשיעור שרה לרמוז בקדושה שהיא לא״ה ושיעורה בגבהה שהיא למעלה מראשו שלאדם כינוי הקדושה ושיעור לרחבה שהוא ישיבה בני אדם ימין שבעה שהוא זכר נפגיה ומורגשה ולפי שלא כוונן הוא שלא נשמר מעלה · אבל שמח בכן על כן לשוהק כלתה ימוכה יאחמתה ופטרו לחולים ולמועדים סהוגם להולכי דרכים בזמן הקבחס ולשומרי העיר בעת שמירתם ולעוסקים במצוה או הולכי כי כך יעלה כל זמן שהם טרודים במצוה והקתן ואשביתו בכל שבעת ימי הסוכה ולפי שאמרו כמו קינה ובכונה מקמיעות ההנאה לשבי במלאכת שו לשואל בסכך שלא ירמה לבי כתב · וסימכוהו לפסוק באספך מגרנך ומיקבך · ושיעורה כפירות וכברים אדם · כנגד׳ יהם יגיע סיכתה סלבתה ועשרה טפחים וסדרים המעיירים והולה כל האנשים שקדים והמונם בכלל עבים ועשרה של שבולם ייכות שומים וסלעת אסור להסתכן יהם עד יעתי׳ יט האמרין שלאחן ויחם הקטן שלבקם הכל לפי תנאו שלא שהיו רגילין לעשרה לאות חילון ושמחה ״

פרק שלישי

הלבות ארבעה מינים שבלולב והסכך ושולו · ועמועתן אין זה מקורן שהכלל הוא לבחור העזה יכל אחד ימים · אבל צריך לבתוב כמותם · אמרו על דבר האגודות שהמינים הלא באו לבשר שלחיים לפי שיתחיל זמן הרביעה ראשונה וברכה האחר למים ועל כן רמז בתורה כפסוק ידברכנו יי׳ יוד ימים לעסוך ארבע מינים ימה שלא עזה בכל ימות השנה על כן באו אלו הד׳ מינים מעורבים כלאחד ומהן סמיכו ובשבטו לשבח סהם לה׳ יתברך שלם והללבקם הכל נמור בכל ימות החג ובקש ימינו שיתן גשמי ברכה לעולם והצמיח ולגדל כל הצריך לקיום בני אדם כינגסי׳ שיקרא רבה פשוטה ל׳ ועם נברא יהללו יה׳ שהכתה שהיו לבראותן ברייה חשוב ויאה עלה ליקח לולב ואתרוג לקלס להללה לפי משה מזהיר להם לישראל ואומר להם ולקחתם לכם · ימעלו השוה ובלאגור כו״

שנ׳
כלל ל׳ תלמן

יעשו קציר זה העולם דכת׳ ויהי בהיותם בשדה · וכל אשר בו שלו יבריות כמה דכתי׳ לה׳ הארץ ומלואה · אז ירננו עצי היער · אז יעלזו שדי וכל אשר בו · יער אלו אילנות שהם עושים פירות וכל עצי יער אלו אילנות שאין עושין פירות לפני ה׳ לפני ה׳ כי בא · כי בא למה כראשונה וכיום הכפורים למה השטן עומד כנגד והעולם מיושרים · ארבעה מנינין כפי סימן והם בנגל וחסוכה את מזבחך · כי זה הענין קרוי לנוס הוא מקרבן את המזבח והוודוים הנה ה׳ הושיעה נא · שהושענא רבה אלו הקרבנות ולשבר כל עבודתיך · ארבעה זה הלולב כו שעבר ויש בו לדורות וישבו למשיח · ויש בו לעולם ועד · ויש בו שעתיד לבוא · כשהיו ישראל מעבדים שעבר · לה׳ לנו ה׳ לא לנו לדורות · אחרי כי ישמע ה׳ למות המשיח · כל גוים סבבוני למות עד ועד · אלי אתה ואודך לעתיד לבוא ·· ולקחתם לכם ביום הראשון ר׳ חייא אומר לקיחה לכל אחד ואחד מכם · לכם משלכם ולא את הגזול · אמ׳ ר׳ לוי כלומר שהוא גוזל לולב גזול למה הוא ד׳ ל׳ דומה למעיטים שיושב כפשו הרבים וכו׳ · עכ׳ ·· ותפרש זה הפסוק שנא׳ אז ירננו עצי היער סמך לכבי כה י שהיה בכ׳ לולב הגזול היכן היו מנענעים בהודו תחלה וסוף ובאנא ה׳ תחלה וסוף והוא רמוז כאן שאמר אז ירננו עצי היער · והודו לה׳ כי טוב וגו׳ · ואמרו הושיענו וגו׳ ·· ובמכות מכה זו זכו וזכו · כנגדו כתב דפסחים האמר רבי ר׳ ישמעאל שבכר ג׳ ראשון זכו ישראל לשלשה ראשון ·· להכרית זרעו של עשו ולבנין בית המקדש ולשמו של משיח ·· להכרית זרעו של עשו דכת׳ ויצא הראשון אדמוני · ולבנין בית המקדש דכת׳ כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ·· לשמו של משיח דכת׳ ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן ·· וגרסי׳ בוי׳ כייקרא רבה ·· אמ׳ ר׳ ברכיה משם ר׳ אבא בר כהנא במצות ולקחתם לכם ביום הראשון · הריני נגליתי לכם שנקראתי ראשון דכת׳ אני ה׳ ראשון · ופורע לכם מראשון זה עשו הרשע דכת׳ ויצא הראשון אדמוני ·· ובונה לכם בית המקדש שנקרא ראשון דכת׳ כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו · ומביא לכם משיח שנקרא ראשון · שנא׳ ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן ··

פרק רביעי

כבר הקדמנו לך שבעים שמם לבריאה · ויודע כל העשויות תכונת העצמים ונתם סמוכים בלשון שיוכן יוכל מעלה המעלה כמשעה ·· עם מורה כעגין הרמוז למה היתה כוונת המעלה · וכמעלה הזאת רמז לנו איך הארבעה יסודות העבאים אשר הם כל מיני עולם השפל שהם קורין גשמים כמו אדם ולירקם מזונם ומסיבתם בסבירה אחד מהם וכלם עולי בכעין כוראם ואין מתקיימים זולתי יה׳ · עכ׳ עתה התורה כזה האתרג שנקרא הדר לה׳ להלן ולשכחו כלו הך מינים י מתאחדים מתאמותים הנקראים כעולם שדומה כל אחד מהם לסוד האחר ונוטה יותר אליו ולקחתם מם וכרים כמקרא כל פרי כעולם ומעולם למטה · פרי עץ הדר שהוא האתרוג נוטה לאש שהוא מראהו כמון לסוד האש · כפות תמרים שהיא לולב נוטה לסוד האויר כי אנע׳ שכל האילנות נוטים לסוד האויר וסתיר מעשה יש אילנות שהם נוטפ׳ יותר אלו מלו כפות תמרים והוא גבוה באויר · וכן הוא אויר והוא יושבת תחת העיר דכתיב · ד״ל תחת האויר וקבן ולשון קציר · וענף העלמן שפירותיו חיים ועוכים לאכלם מהם מענו וזהו סבנו האויר ·· וערבי נחל זהו ערבה הנגלה על המים הנוטה לסוד המים · ועל כן נקרא ערבי נחל לפי שרובם גדלים על המים · ועוד עץ עבות שהוא ההדס השפל שכעלם לפי דומה לסוד הארץ והוא קר ויבש כמו עכוב יסוד הארץ ובהוב עלו עץ עבות קודם ערבי נחל שלא כסדר היסודות כפי טבעם · אבל מאחר שנקוו המים אשר מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה וכגו אחר דדים בן והמים המכוסים שמתכן שמתר כפי יישוב בני אדם יותר קרוב קרובה הארץ לאויר מהמים על כן נכתב הדס בפסוק קודם הערבה · ובזאת התורה להורות לנו כי ככל הסודות האנו מחוייבים להודות לבורא ב״ה ו

על אשר זכינו ומצאנו·· ולפי שהעיון הראשון הוא אתרוג שהוא דומה למרכבה יסודות אשר הם כנויים בעולם
השפל הקליפה העליונה דומה לאויר האש כי שהוא כמראהו וכטעם אש ויבש כמראהו והלב שבסביב הגרעינים דומה
לסוד המים והוא מים קרושים וקר ולא כהם·· והגרעינין הם קשים כאבן דומים לסוד העפר וקרים מאד· על כן
כתבו יחזק בראשונה ונטל לבדו כיד אחד לפי שיש בכלל ד' יסודות בגוף כלם והענבים נוטלן בטמא לפי שאינו אלא
מין אחד ולולב כימין לפי שהם ג' מינים אגודים כאחד· ונ"ב לפי שאלו הד' מינין דומין למרכבה ראשים שהם באדם אשר
בהם יתקיים האדם ובוראו שהם בראשונה הלב אשר בו חיות כל אדם וקיומו ובלעדו לא יתקיים הגוף אפי' רגע· והשכל אשר
בו יעבוד בוראו· ומאחר כתוב למה כאתרוג שהוא דומה ללב לכפר על הרהור הלב· ולמה כהדס שהוא דומה לעינים
לכפר על סיקור העינים שנא' ולא תתורו· ולמה כערבה הדומה לשפתים לכפר על כי עוי שפתים· ולמה כלולב ימה
ללב אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים·· והאתרוג הנה כפי עקרו דומה לו ולפי שדומה
לאבר שיש בו חיות האדם הוא בראשונה במקרא· והשדרה שהיא יסוד ובנין כל גוף האדם וקיומו ובבריאתו לפני
בוראו עד שיתפרקו כל חוליות שבשדרה· והלולב הנה כשדרת התמרים דומה לו· ולפי שדומה לאבר שבו תלוי העמידה
האדם אחרי הלב הוא לו שנית במקרא·· ולפי שינוען יען השדרה והעיין ונקשרים בה עלגני האדם לכן לאחר ללב
אחר הרעיון כלבי האתרוג שאינו נוהג לכבד אחר והכל תלוי בו· והעינים אשר בם יכיר האדם מעשי השם ונפלאותיו
ורואה סתרה לאשר נגבה כפי כחו· וההדס הנקרא עץ עבות דומה להם·· והשפתים אשר בם יהלל וישבח את בוראו
ויגיד לכל באי עולם הנסים והישועות שעשה בעולמו סלה·· והערבה הנקראת ערבי נחל דומה לו ולפי שהאדם רואה
בעינים קודם שיספר· ורואה בתורה קודם שילמוד בה ומלת שהעינים קודמין לשפתים· ועוד שהתינוק רואה בו קודם
דבורו על כן נסמך בתורה הדס הדומה לעינים קודם הערבה הדומה לשפתים· ומלת כי באלו הד' ראשים שבאברים
שדומין לד' ראשי הגוף אשר בם יודה ויהלל לשי'·· יש לו לאדם לשמח לבו בזה החג שנקרא לפי' על שם כל עצמותי
תאמרנה ה' מי כמוך· והכי איתא במדרש ויקרא רבה· ר' מני פתח כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך· לא נאמר הפסוק
הזה אלא בשביל שהשדרה שבלולב דומה לשדרה של בני אדם·· והדס הדומה לעינים וערבה דומה לפה· אתרוג דומה
ללב· אמר דוד אין בכל האיברים גדולים מאלו שהן שקולין כנגד כל הגוף הרי כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוכה· ואמרי'
עוד התם ופרי עץ הדר זה אתרוג שהוא דומה ללב· כפות תמרים ש' זה סדרו של אדם שדומה לשדרו של לולב· וענף עץ עבת
אלו העינים שדומים לעלה של הדס· וערבי נחל אלו השפתים שדומים לעלה של ערבה· ומה שאדם אוחז אלו הד' מינים
שאדם עושה התשובה הכה מכפר לו באלו הד' מינים· ונ"ב רמזה התורה במצות שקרא לאלו הד' מינין להודיענו כי
לא עבה לבחוס שימח קנער רחש· אלא להודות בהם לשי' המשמיחם ומגדלם ולהורות לנו שכל הנבראים בעולם הכל מאתו
ולא יבטח אדם בעשרו ובגבורתו וביכולתו· אבל ידע שכל הנבראים שבעולם אין גדולים ויקרים אלא כאשר הכה וכמאמרו·
ושה ראינו כאמרם במדרש המתנדב פרי עץ הדר זה הכה שנא' הוד והדר לבשת· וכפות תמרים זה הכה דכתי' צדיק כתמר
יפרח· וענף עץ עבות אלו הכה דכתי' והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה· וערבי נחל זה הכה דכתי' סלו
לרוכב בערבות ביה שמו· וכן איתא בפסיקתא ולמה זאת רמזו באמרם כל הלב כנגד: א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן
מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו· מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו· ר"ל להורות לבוראו שברא כל זה שמשו·
ואחרי' שרי עלה מוליך ומביא לעצור רוחות רעות· מעלה ומוריד לעצור טללים רעים· כל זה רומז שהמצוה לבקש מאת
ה' על העבר ולהודות לו על שעבר· ולא יחשוב שום אדם שיכול לבוא בכחו ועוצם והצלחה אלא על פי דבריו· וכך הנורה

ער נ
כלל ז חלק ז

נא כספרו הגבר שעם יעשה זאת כדי לשבר ערביים הבא מיועקים שאין עם פרי אכן מלמה לא ישב לא אכן וכבחלב
ודש ונעלמים · ונ"ב עת לקחת בידם המהדרים החשובים שבחג · ונ"ב יש לנו להודות בכל דור ודור על הנסים ··
והנפלאות שעשה עמנו וזכנו ומפרשנו מטוב אחד מאהבתו נהגו כן הקשים ולפי שמצוה זאת היא נבחרת וחביבה
כמו: החסידים הראשונים והמזהרים היו זהירין ומהדרין עד כוחם לבית המדרש · כדגרסי' בפ' לולב הגזול: תניא א"ר
אלעזר בר צדוק · כך היה מנהגן של אנשי ירושלם אדם יוצא מביתו ולולבו בידו בא לבית הכנסת ולולבו בידו קורא
ק"ש ולולבו בידו · קורא בתורה ונושא כפיו מניחו על גבי קרקע · לבקר חולים לנחם אבלים ולולבו בידו · נכנס לבית המדרש
משגרו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו · וכל זה היו עושין מרוב חבתם למצות הש"י ועבודתו ··

פרק חמשי

: הלשונות שנכתבו בתורה על ד' המינים מעלה אותן שהוא לרמוז גם על ארבע ראשי
הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן · שהם ד' יסודי עולם הסבל משם הוא מתפרד ממקורו ·
כי שמות הנהרים הן האחד פישון מלשון פשו הכנס סבו ורבו · וזאת היא הערבה שהיא גדלה סמוך למימות האגמים
ונשוחה הרבה וסובבת בהרבה מקומות מה שאין כן מינים האחרים · ודומה לנהר הזה שכתוב עליו שסובבת את
כל הארץ מה שלא נכתב באחרים · ושם הנהר השני גיחון זהו ההדס שעיקר שפלותו בקרוב הארץ ודומה שהוא הולך על
גחון · על שם על גחונך תלך ·· ושם הנהר השלישי חדקל זה לולב מלשון חד וקל · והנהר הד' הוא פרת זהו האתרוג שהוא פרי
והוא מינים אחרים פרי · על כן הוא לבדו והשלשה כאחד · וגם לשון הנכתב על ד' המינים מורה על האבות והאמהות
ועל שבטי העדה שבכל דור ודור שהם עומדי עולם כמו שאמר רבנן כפרש' ויקרא רבה ·· פרי עץ הדר זה אברהם אבינו
שהדרו הקב"ה בשיבה טובה · דכתי' כיה ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל · כפות תמרים זה יצחק ·
אבינו שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח · וענף עץ עבות זה יעקב אבינו מה הדס זה רחוש והדוק כך יעקב אבינו
רחוש והדוק בבנים · וערבי נחל זה יוסף מה ערבה זו כמושה ויבשה לפני שלשה מינים · כך יוסף מת קודם אחיו ·
ר"א פרי עץ הדר זה אמנו שרה שהדרה הקב"ה בשיבה טובה שנא' ואברהם ושרה זקנים · כפות תמרים זה אמנו רבקה ·
מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה קוצים כך העמידה רבקה צדיק ורשע · וענף עץ עבות זה אמנו לאה מה הדס זה
רחוש בעלים · כך היתה לאה רחושה בבנים ·· ר"א פרי עץ הדר זו סנהדרי גדולה שהדרם הקב"ה בשיבה טובה שנא' מפני
שיבה תקום והדרת פני זקן · כפות תמרים אלו ת"ח שכופין את עצמן ללמוד תורה אלו מאלו · וענף עץ עבות אלו שלש ש'
שורות של ת"ח שיושבין לפני סנהדרין · וערבי נחל אלו שני סופרי הדיינים · שהיו עומדין לפני הסנהדרין אחד מימין ואחד
משמאל · והכותבין דברי אלה כפסוקים · וכל זה להודיענו כי מצות האבות והאמהות וחסידי עולם מתקיימים ישראל
סומכין כענקים אחד לבנין על הדור שעמדו כמו שהם · ועל זה אנו ראוי להלל בכל יום ובכל רגע ולבחורה אחת בשנה כמנהג החסידים
שנקרא חג ה' שהוא ראוי להודות לו ושבחו ולפארו בכל ההודאות והדברים הטובים והנסים שבעולם · על הטובות
שעשה הקל ית' עמנו בכל יום ועל התשועה שעתיד לעשות ··

פרק ששי

אלו הד' מינים הם מעולים בטעמם ובריחם כמו קהל ישראל · כי האתרוג יש לו טעם וריח
ודומה לצדיק וחכם שצריכין בני אדם ריח מעשיו וחכמתו הוא מובחר ללמוד ממנו כמ
אדם והוא השלם שבכלם · על כן הוא ראשון בעיקרה ונעשה יחידי לפי שאדם כזה הוא יחיד בדורו · והלולב שעשה פירות
ואין לו ריח כמו שיש אדם אשר בו מה חכמה בלא מעשים טובים · וההדס יש בו ריח ואין בו אוכל כמו שיש בני אדם
שיש בהם מעשים בלא חכמה לא מהגבלה והוראה טובות · והערבה אין בה טעם ולא ריח כמו אותם שאין בהם לא תורה

ולא מעשים טובים · ואומ׳ נקבצם אלו עם אלו ויתחברו כיחד והקב״ה מתעלה בהם · והכי גרסי׳ להם בויקרא רבה פרי עץ הדר אלו ישראל מה אתרוג זה יש בו אוכל ויש בו ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ומעשי׳ טובים · כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ואין בהם מעשים טובים · וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה ·· וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח · כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים · אמ׳ הקב״ה לאבדם אי אפשי אלא יעשו כלם אגודה אחת והם מתכפרים אלו על אלו · ואם עשיתם כן אני מתעלה שנ׳ [illegible] · הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה · אימתי בזמן שאגודתו על ארץ יסדה · לכך משה הזהיר להם לישראל ואמר להם ולקחתם לכם · וגרסי׳ עוד במס׳ מנחות פרק הקומץ רבה · ארבעה מינים שבלולב יש מהם עושין פירות · ויש מהם שאינם עושים פירות · אתרוג תמרה שיהו זקוקין זה לזה · לדרוש שתלמידי חכמים זקוקים לבני אדם שהם בעלי בתים שיצילו מכל מיני פורענות · כגרסי׳ [illegible] · אמ׳ הכ׳ אני חומה זו כנסת ישראל · ומגדלות שבה אלו בעלי בתים · אשכלות שבה אלו תלמידי חכמים · עלין שבה אלו עמי הארץ · קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל · והיינו דשלחו מתם ליבעו רחמי אתכלא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימין אתכלא כלומ׳ שיתפללו תלמידי חכמים על בעלי בתים · אשר יתכנסו להם כל צרכם · וכל המקיים מצוה זו כהלכתה כאלו מקריב קרבנו בזמנו · כגרסי׳ פ׳ לולב וערבה · אמ׳ ר׳ יוחנן כל המקיים לולב באגודו והדס בעבותו מעלה עליו הכתו׳ כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן עולה · שנ׳ אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח · ואמרי׳ עלה אמ׳ ר׳ יוחנן המחוזי משום ר׳ יוסי המחוזי כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנ׳ אסרו חג בעבותים · ואע״פ שאין התורה לא היתה מצות לולב אלא יום ראשון בלבד במקדש דכתי׳ ולקחתם לכם ביום הראשון וגו׳ · משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה זכר למקדש · ואמרי׳ עלה ומנא לן דעבדינן זכר למקדש · אמ׳ ר׳ יוחנן דאמ׳ קרא כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם יי׳ כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה · והנך כל לולב ושבעה בכל יום ויום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומר אנא יי׳ הושיעה נא · ר׳ יהודה אומ׳ אני והו הושיעה נא · ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים · ועושין כן עכשו בעונותינו מקיפין את ארון הקדש ובירושלמי איתא זכר ליריחו · וסדר יום השביעי איתיה בסוף זה הפרק הספר ראשון ··

פרק שביעי

ימי חול המועד הם הימים שבין ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות · ואע״פ שאין התורה לא פירשה ימים שאסורים במלאכה כיון שנקראים מקרא קדש ראויים הם לאסרם במקצת מלאכות · כגרסי׳ במס׳ חגיגה פ׳ אין דורשין · תנ׳ את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה · חולו של מועד שיש קדושה לפניהם ולאחריהם אינו דין שיהו אסורין בעשיית מלאכה · שבת ימי בראשית יוכיחו שיש קדושה לפניהם ולאחריהם ומותרין בעשיית מלאכה ·· מה לשבת ימי בראשית שאין בהם קרבן מוסף תאמר בחולו של מועד שיש בהם קרבן מוסף · ראש חדש יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה · מה לראש חדש שכן אינו קרוי מקרא קדש תאמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש · הואיל וקרויין מקרא קדש דין הוא שיהו אסורין בעשיית מלאכה ·· תלמוד לומר כל מלאכת עבודה לא תעשו לימד על חולו של מועד שאסורין בעשיית מלאכה דברי ר׳ יוסי הגלילי · ר׳ עקיבא אומ׳ אינו צריך הרי הוא אומר אלה מועדי יי׳ מקראי קדש במה הכתוב מדבר אי בראשון הרי כבר נאמר שבתון · אי בשמיני הרי כבר נאמר שבתון הא אין הכתוב מדבר

אף כיון חולו של מועד שאסורין בעשיית מלאכה· תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי
אסור אף ששי אסור· אי מה שביעי אסור בכל מלאכה אף ששי אסור בכל מלאכה ת״ל השביעי עצרת השביעי עוצר
בכל מלאכה ואין הששי עוצר בכל מלאכה שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואי זה יום מותר אי
זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת· פי׳ המלאכות המותרות והאסורות אין זה מקומן אלא בחבורין העשויין אבל זה
הכלל אומר שעיקר איסורן ומה שכן התירו מהם לצרכי רבים ולצורך האוכל ואפי׳ של יחיד· ולא אמרינן מעשה אומן וכל
מה שצריך למועד· וגם התירו לכל פועל שצריך להרויח לצורך המועד אם אין לו מה יאכל ולישא וליתן בדברים כאלו
ולכבד שיקח כענין ויתנהג מיראת האל· הכל כפי שהוא מפורש במקומו לכל יום כפרט· והמעביר יזהר כל אחד שלא
יהא קל בעיניו שביתת חולו המועד· ככל יכלתו שאמרו עשו וגרסי׳ בפרק ערבי פסחים ובמס׳ מכות שבמקום פרק אלו
הן הלוקין· אמר רב ששת כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע״ז שנא׳ את חג המצות תשמור· וסמיך ליה אלהי מסכה
לא תעשה לך· וביום האחרון של מועד שהוא הסוכות שהוא יום שביעי להושענא נקרא הושענא רבה ולפי שביעי לכל החדשים
לפי שבו נדונין על המים והכל הולך אחר החדשים· וי״א שגם הוא חתימת דין כנ״ל· ורמזו הראב״ן ז״ל בפסוק סר צלם
מעליהם וכן שמה דבר· ומרבין בסליחות כמו כ״ט ומוסיפין במזמורים ונהגו נוטלין בו ערבה אחת זכר למקדש ולפני
בה כברך לולב וערבה· איתמר ר׳ יוחנן ור׳ יהושע ב״ל חד אמר ערבה יסוד נביאים היא וחד אמר מנהג נביאים ואסיקנא מאן
דאמר יסוד היא מתניתין קתני ור׳ אלעזר בר שמעון ודייקי׳ מההוא גברא ערבה קמיה חבטה ולא בריך קסבר מנהג נביאים
הוא ועל כן אין מברכין עליה ואסיקנא מאי כב שעה דאמר שיעורה אפי׳ עלה אחת בבד אחד· ומאן דאמר ידי
חובתו בערבה שבלולב אף שבערבה חובה כפני עצמה ומשמע שיעורה שתות שירצה לצאת בה בשעת דרכים· והכל
כפי כושר מעשיו ועוצם כוונתו והבוטח בה׳ חסד יסובבנו·

פרק שמיני

יום שמיני עצרת· ונקרא
שם עצרת לפי שאמר הב״ה לישר׳ עצרו אתכם לפני כמלך שזימן את בניו לסעו׳
קבוע כיון שהגיע זמנן אמר להם בבקשה מכם עכבו יום אחד שקשה עלי פרידתכם כמו׳ במדרש רבה· וגם רמזו על
פסוק כן אלף לשבעה וגם לשמונה· ר׳ לוי אמר כן חלק לשבעה אלו שבעת ימי החג· גם לשמונה זה חג שמיני עצרת· וגרסי׳
בפסיקתא אמר ר׳ יהושע בן לוי ראויה היתה עצרת של חג להיות רחוקה ממנו חמשים יום כשם שהעצרת רחוקה מן הפסח
חמשים יום· ומשל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנות נשואות במקום קרוב ובנות נשואות
במקום רחוק אלו שהן נשואות במקום קרוב יכולין לבא ביומיה וליזיל· ואלו שהן נשואות במקום רחוק לבא ביומיה
וליזיל לא יכלין אמר המלך אני והם נשמח ביום אחד· כך בפסח עד שישראל יוצאין מן החורף לפי׳ היא רחוקה ממנו חמשים
יום לבא ביומיה וליזיל· אבל בחג שישראל יוצאין מן הקיץ לחורף קשה להם טרחות הדרך לפיכך רחוקה ממנו
חמשים יום לבא ביומיה וליזיל· אמר הב״ה אני והם נשמח ביום אחד· הפסח אמר עצרת תקרא לכם והחג
אמר עצרת תהיה לכם הכל ביחד· וזהו זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו· ד״א עשו· וגרסי׳ עוד בפ׳ החליל אמר ר׳ הני
שבעים פרים כנגד מי כנגד שבעים אומות· פר יחידי למה· כנגד אומה יחידה· משל למלך שאמר לעבדיו
עשו לי סעודה גדולה ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך· אמר ר׳ יוחנן אוי להם לבריות שאבדו ואינם יודעים
מה אבדו· בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהם עכשיו מאן מכפר עליהו· וחסידים הראשונים היו עורכים
בבית המקדש ביום זה לשם שמים לפי שהיה היום המיוחד לשמוח ישראל עם אבי אביהם· כדגרסי׳ בפ׳ החליל במשנה
חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור ואומרים לפניהם דברי תשבחות ושירות והלוים בכנורות ובנבלים

ובנבלים ובכל כלי שיר בלי מספר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישר' לעזרת נשים כנגד חמש עשרה מעלות
שבתלים שעליהם עומדים הלויים בשיר · ואחרי' עלה עמ' הב' יש מהם אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו
אלו חסידים ואנשי מעשה · ויש מהם אומרים אשרי זקנותנו שכפרה על ילדותנו אלו בעלי תשובה: אלו ואלו אומרים אשרי
מי שלא חטא ומי שחטא הקב"ה ימחול לו · תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח שמחת בית השואבה אומר אם
אני כאן הכל כאן · ואם אין אני כאן מי כאן · ואל הקב"ה אומ' לו אם אתה תבא לביתי אני אבא לביתך שנא' בכל המקום
אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך · ואחרי' עמי עלה · תניא אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת
בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור בידו אחת וזורקן למעלה וזורק אחת ומקבל אחת ואין אחת נוגעת
בחבירתה · ושהיה נועץ שני גודליו בארץ ונושק את הרצפה וזוקף מיד שאין כל בריה יכולה לעשות כן וזהו היא קידה עד
שאמרו שם על שמחת בית השואבה מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו ::

פרק תשיעי

הימים טובים אסורים בכל מלאכת עבודה · ואין בין שבת ליו"ט אלא אוכל נפש בלבד ש
בלבד הנאה והכנה שמותר שהותרה לצרך הותרה שלא לצרך · וכבר שיתא ביקבר
ערך כי להרבות בשמחת יו"ט ואע"ג דחמור עשה שבת שיש בו איסור סקילה ממעשה יום טוב שיש בו מלקות החמירו
במוקצה ובהזמנה ונ"ים ביו"ט יותר משבת כדי שלא יקילו בו · וכשנו הדין מן האוכלין ומשקין ומכות וקנות וכל
שאר שבטי דברי יום טוב הלא הם כתובים בפי' במקומן סדרין הערות: ושהיו ישראל בארצם ועולים לרגל היה שמחתם
יפה לפני הקב"ה כדגרס' בפ' לולב וערבה ודרש רבא מאי דכתי' מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך
כמו חלאים מעשה ידי אמן · כמה נאים רגליהם של ישראל בשעה שעולין לרגל בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנק'
נדיב שנא' נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם · אלהי אברהם ולא אלהי יצחק ויעקב אלא אברהם שהיה תחלה לגרים ולפי
שהיה שמחתם והלבבתם לשם שמים לא היו ניזוקין בדרך ולא היו מוצאים נזק בביתם · כדגרסי' בפ"ק דפסחים · א"ר
אלעזר שלוחי מצוה אינם ניזוקים לא בהליכתן ולא בחזרתן · כיון כי הא דתניא איסי בן יהודה אומ' לפי שאמרה תורה
לא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני יי' אלהיך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה · תרנגולתך
רועה באשפה ואין חולדה מזיקתה והלא דברים קל וחומר ומה דברים שדרכן להזיק אינן מזיקין דברים שאין דרכן להזיק על
אחת כמה וכמה · אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין ת"ל ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום וכו' ואע"ג
שחרב הבית בעונותינו · ואין עולין לרגל חייבין אנחנו להרבות בשמחה ברגל לשם שמים כל אחד ואחד כפי עשרו וכפי
משגת ידו בכל השנה · כדגרסי' בפ' ערבי פסחים · ת"ר חייב אדם לשמח את ביתו ברגל שנא' ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך
ובמה משמחן ר' יהודה אומ' אנשים בראוי להם ונשים בראוי להם · בשלמ' אנשים בחמרא · נשים במאי קא · תני רב
יוסף בבבל בבגדי צבעונין · בארץ ישראל בבגדי פשתן המגוהצין · תניא ר' יהודה בן בתירא אומ' בזמן שבית המקדש קיים
אין שמחה אלא בבשר שנא' וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו' · ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין
שנא' ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן וגו' · ועכ"ז ש' · ולא יעשה כל היום שמחה אכילה אלא יחלקהו לקריאה
ולאכילה כדגרסי' בס' פסחים פרק אלו דברים ·· תניא ר' אליעזר אומ' אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה ·
ר' יהושע אומ' חלקהו חצו לאכילה וחצו לשתייה · וחצו לבית המדרש · א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתו' אחד אומ'
עצרת תהיה לכם · וכתוב אחד אומ' עצרת ליי' אלהיך הא כיצד ר' אליעזר אומ' או כלו ליי' או כלו לכם ·· ר' יהושע אומר
חלקהו חצו ליי' וחצו לכם ומסיקנא כר' יהושע וכן הוו נוהגין ישראל בימי רבותי' היו יושבים עד חצי היום לשמוע ש

יהלבות יט · ואח"כ היו הולכים לבתיהם ושמחים עם חבורת בתיהם לשום מלאכה · ואם לא היה מעשינים לעורים על דרכים
והואיל תורה לפי שהיו בטוחים בו · ואמרו שהיו מקדימין לעמוד משכית החדש עד שיעור קדש היו קוראים להם ענבים
ושכרים ומזמרים כדגרסי' בפ' יום טוב · מעשה בר' אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום בהלכות יום טוב · יצאת כת ראשונה
אמ' הללו בעלי פטסין · יצאת כת שניה הללו בעלי חביות · יצאת כת שלישית אמ' הללו בעלי כדין · יצאת כת רביעית אמ'
הללו בעלי לגינין · יצאת כת חמישית לעמוד אמ' הללו בעלי כוסות · התחילה ששית לעמוד אמ' הללו בעלי מארה · נתן עיניו בתלמ'
התחילו פני התלמידים להשתנות · אמר להם בני לא לכם אמ' אני אומ' אלא להללו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי ש'
שעה · בשעת פטירתן אמ' להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו · אמר רב חסדא למי שלא
הניח עירובי תבשילין · אמר כי חדות יי היא מעוזכם · א"ר חייא אמר להם הקב"ה בני לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פ'
פורעם · ואם יוסיפו שום שמחה בכבוד יום טוב לשמחו יותר מכדי מספקו מוסיפין לו מן השמים כדגרסי' בפ'
בב"ר יום טוב · תניא כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה חוץ מהוצאת שבת והוצאת מועדים והוצאת בניו לתלמוד תורה
שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו · א"ר אבהו מאי קראה תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו · וכתי' כי חק לישר'
הוא משפט לאלהי יעקב · ומאי משמע דהאי חוק לשון מזוני הוא דכתי' ואכלו את חוקם אשר נתן להם פרעה · מר זוטרא
אמר מהכא יש ושעור שהתקן לו הטריפני לחם חקי · ושמחת המועד היא גדולה ומצוה לעניי ישראל שאין להם כל
ימיהם כהנים ויותר לשותם עדרים חולה לכך שלא היה מקבלת והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה · כמו
כמו שכת' בפ' אחרי · יתבי ר' חייא בר אבא ורב אסי קמיה דר' יוחנן ויתיב ר' יוחנן וקא מנמנם · א"ל ר' חייא בר אבא לרב
אסי · מפני מה עופות שבבבל שמנים · לך למדבר עזה ואראך שמנים מהם · מפני מה מועדים שבבבל שמחים
מפני שהם עניים · מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצויינים לפי שאינן בני תורה · מפני מה הגוים מזוהמים · מפני
שאוכלים שקצים ורמשים · איתער בהו ר' יוחנן אמר להו דרדקי לא כך שניתי לכם אמור לחכמה אחותי את · אם ברור
לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו · אמרו לו ולימא לן מר מילתא · מפני מה וכו' · ועל
כל זאת השמחה שישמח לבו עמו מאכילה ושתייה אבל ישמח עם בניו עניים והקב"ה ישמח לו לאביון · כדגרסי'
בפסיקתא · ר' לשלמי דרומיא בשם ר' יודה בר סימון אומר · אמר הקב"ה לישראל לך יש לך ד' נפשות בנך ובתך ועבדך
ואמתך · ולי יש ד' כנגדם הלוי והגר והיתום והאלמנה וכלם בפסוק אחד · ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך
ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך · אמר הקב"ה אני אומר לך שתשמח משלי את שלי ואת שלך בימים
טובים שנתתי לך · ואם שמחת את שלי ואת שלך בימים טובים שנתתי לך אף אני עתיד לשמח את שלי ואת שלך · אל
אלו היכן אני משמחן בבית הבחירה דכתי' והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם
לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים · המקום יזכנו קוממיות לארצנו במהרה בימינו אמן וכן יה"ר

החלק השביעי בכבוד שבת · ויש בו ז' פרקים : פרק ראשון :

כל דיני שמירת השבת ממלאכה ופרטי כל הענינים שנתחייבו על אזהרת שבת מפלש שום זכר הנה הכל אות
מפורש במקומו מסודרין העשיות · אבל נזכיר כאן במלבושו וכבודו ומשכבו ותענוגיו אחור שהקדים כדי להיישיר
עבודת בני אדם לדרך ישרה ויהיו לבם תמיד מוכן לעשות רצון הב"ה יתברך כל ימי עת מהכנסת שבת · ולשמור השבת

כל ימי השבוע מזכירין השבת שאומרים באחד בשבת שני בשבת· וכן לכלם ולא כאומות שקראו להם אומות העולם בשמות הידועים· ולא עוד אלא שקורין אלו אומות העולם שם השבת בלשון שביתה להודות על [illegible] שביתתו· אע"פ שאינם יודעין כן· כי מצינו שכל אדום קורין שם השבת שבתו· וכן ישמעאל סבת· ונראה שהוא עדות לכל בני עולם בחדוש העולם וביום השבת שהוא יום שביתה· וגם על [illegible] יש תוספת כבוד גדול לכל בני עולם והוא עד שמודין שקדושתה ביום השבת אע"פ שאינם יודעים בו עד שיבא הקץ· ויודו במלכותו של הקב"ה ושמו· כדגרסי' בפ' סנהדרין פרק ארבע מיתות· שאל טורנוס רופוס את ר' עקיבא א"ל מה היום מימים א"ל מה גבר מגברין· א"ל דמרי צבי· שבת נמי דמרי צבי· א"ל הכי קאמינא מי יימר דהאידנא שבתא· א"ל נהר סבטיון יוכיח· בעל אוב יוכיח· קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת וכו'· וגם לשמור תמיד יום השבת יהיה כזה שאם נמנין לאכול יפה בימי השבוע יזמינו לשבת· ואם נועד רחוק ויוריד גשמים בשבת שלא סימנו נוהג לצרך העולם· ונרס' עוד בבראשית רבה טורנוס רופוס הרשע שאל את ר' עקיבא אם כ' כדבריך שהקב"ה חלק כבוד לשבת אל ישיב בה רוחות אל יוריד בה גשמים אל יצמח בה עשב· א"ל תפח רוחיה דההוא גברא משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מטלטל כמלא ארבע אמות וברייתא שנויה במכילתא· ר' אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו· תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת· ואע"פ שהיה חולק כזה הלל הזקן· דגרסי' בפ' ביצה פ' יום טוב· תניא אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת· כיצד ימצא בהמה נאה אומר זו לכבוד שבת· מצא אחרת נאה הימנה· היה אוכל את הראשונה ומניח את השניה· אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים שנא' ברוך יי' יום יום· תניא נמי הכי ב"ש אומרין מחד שבך לשבתך וב"ה אומרים ברוך יי' יום יום· ובמכילתא אחריתי כתוב בה' אות זכירה עד שלא תבא שמירה [illegible]· ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זז זכרון שבת מפיו לקח חפץ טוב אומר זו לכבוד שבת· כלי חדש טוב אומר זו לשבת· הלל הזקן היה בו מדה אחרת שהיה אומר וכל מעשיך יהיו לשם שמים· אע"פ היה כל שום אדם שלא היה הלל הזקן מודה כמעשה שמאי שבת· אבל דבר זה היתה כמדה היתה בוטח בקונו· והוא שאם יזדמן לאדם דבר נאה והוא צריך לו בחול שלא ישמרנו לשבת ויאמר [illegible] ימי השבוע לא יאכל וישבע בחול לשם שמים· ויסמוך בטחונו בה' יתב' שיזמין לו טובה בכל יום ויהא לו לכבוד השבת· כי מי שיש לו לשמור ולשבוע ולשנות בו והיה טוב לו כמו כבר ביום הששי לאם יומים יזמין לו כל ואם לא יגדל לו כאחד בשבת הוא יוסיף לו טובה אחרת שיבטח בו· ועד שיבא לו יהא ממשמשין ויושב בטוחין והוא [illegible] כדגרסי' [illegible] בפ' יום טוב אמר כי יהודה [illegible]· אר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי א"ל הקב"ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע· וכלום אמרו לבי שיש לו ממשכן למשכן· אבל אם אין לו יבייש את עצמו בעונג השבת אבל ושם כדי [illegible] יסתפק או יוזר ממעש ולא יצטרך לבריות· כדגרסי' בפ' ערבי פסחים· הר' שבעה דברים צוה ר' עקיבא את ר' יהושע בנו· אל תשב בגבהה של עיר ותשנה· ואל תדור בעיר שראשיה ת"ח· ואל תכנס לביתך פתאום וכ"ש לבית חבירך· ואל תמנע מנעליך מרגלך· והשכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות· והוי משתדל בעני שהשעה משחקת לו· ואמ' רב פפא לא למזבן מיניה ולא לזבוני ליה אלא לאשתתופי בהדיה· והשתא דאמר שמואל בר רב יצחק מאי דכתי' ומעשה ידיו ברכת שכל הנוטל פרוטה מאיוב היה מתברך בה אפי' למזבן מיניה ולזבוני ליה·· ואע"פ שיקח נכך יוסיף שום דבר לכבוד השבת· כדגרסי' התם דכי אמרו· אע"פ שאמ' ר' עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות עושה דבר מועט בתוך ביתו· ומאי ניהו· כסא דהרסנא כדתנן [illegible]

ק̈ ביומא

בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים · פי' שיתחזק במצוה יותר מיכולתו שבידו · והלל הזקן מדותו בוטח בבוראו שיזמין לשבת מנה יפה אע"פ שלא ימצאנו מתחלת השבוע היה אומ' ברוך ה' יום יום ושמאי הזקן מדותו מתחלה שלא ימצא חלק טוב כזה שבתחלה א' שיורו מתחלת השבוע · וזוכר בכל יום את השבת ושניהם מודים במצות זכור שמור שהזכירה קודם שבת · והשמירה בעצם השבת והכל אחד וגרסי' נמי בפ' במה מדליקין על שבח דר' שמעון בן יוחאי כד נפקו ממערתא הוא ובריה וכד נפקו חזו ההוא גברא דנקיט תרי מדני דאסא אמרו ליה הני למה לך אמ' להו לכבוד שבת אמרו ליה ותיסגי לך בחד · אמ' להו חד כנגד זכור וחד כנגד שמור · א"ל לבריה חזית כמה חביבין מצות עליהו דישר' · וגם הפלאורים בו כי יש זכירה שהיא בעצם השבת בקידוש בברכה על היין כמו שאמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו · אין לי אלא בלילה · ביום מנין ת"ל ושמרתם את השבת · וגרסי' נמי בפ' ערבי פסחים · ביום מאי מברך · בפה"ג · רב אשי איקלע למחוזא אמרו ליה קדיש לן קדושא רבה · וגם הנשים חייבות בקדוש היום · כדגרסי' מכאן שנשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנא' זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה · והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו נמי בזכירה · כתוב במדות זכור בפה ושמור בשנה · כתוב במכילתא זכור מלפניו ושמור מלאחריו · מכאן שמוסיפין מחול על הקדש ··

פרק שני

גדולה שבת שקראה הקב"ה מתנה טובה · כדגרסי' במס' שבת · אמ' רבא בר מחסיא אמ' רב חמא בר גוריא אמ' רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנא' לדעת [illegible] ·· תניא נמי הכי לדעת כי אני ה' מקדשכם · א"ל הקב"ה למשה משה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם · מכאן אמ' רשב"ג הנותן מתנה לחבירו צריך להודיע והנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו מאי עביד ליה שאיף ליה משחא וטלי ליה עינא כוחלא והאידנא דחיישי' לכשפים אמ' רב פפא שאיף ליה מאותו המין · איני והאמ' ר' חמא בר גוריא הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיע שנא' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו לא קשיא הא מילתא דעבידא לאיגלויי הא מילתא דלא עבידא לאיגלויי והא שבת מילתא דעבידא לאיגלויי הוא · מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי · עכ"ל · יש לו לאדם לקבלה בשמחה ויקדים בעש"ק בבקר להכין צרכי שבת · כדגרסי' בפ' כל כתבי הקדש · אמ' רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנא' והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והכינו לאלתר לפי' לא יהלך אדם בדרך רחוקה בערב שבת אפי' מחזרתו לביתו כדי שיבא בעוד יום גדול להכין צרכי שבת · כדגרסי' בפ' לולב וערבה · אמ' ר' איבו משמיה דר' אלעזר בר' צדוק לא יהלך אדם בערבי שבתות יותר משלש פרסאות · אמ' רב כהנא לא אמרן אלא לביתיה אבל לאושפיזיה אזיל ורמי ליה? אמרי לה אמ' רב כהנא לא צריכא אלא לביתיה · אמ' רב כהנא כדידי הוה עובדא ואפי' כסא דהרסנא לא אשכחי · וגרסינן בסוף פרק מקום שנהגו · בני ביישן נהוג דלא אזלי מצור לצידן במעלי שבתא אתו בנייהו קמיה דר' יוחנן אמרו ליה אבהתנא הוה איפשר להו אנן לא אפשר לן · אמ' להו כבר קבלו אבותיכם עליהם ואל תטוש תורת אמך · ומכאן למדו התלמוד שאע"פ שהיו להם מסחרים היו יושבין [illegible] להבות השבת בחפצו ולבבו · כדגרסי' בפ' כל כתבי הקדש · ר' אבהו הוה יתיב אתכתקא דשינא ומושיף נורא · רב ענן לביש גונדא מתוס דתנא דבי ר' ישמעאל בגדים שבשלו בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו · רב ספרא מחריך רישא · רבא מלח שיבוטא · רב הונא מדליק שרגא · רב פפא גדיל פתילתא · רב חסדא פרים סילקא · רבה ורב יוסף מצלחי ציבי · ר' זירא מצתת צתותי · רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק אמ' אי מקלעין רב אמי ורב אסי מי לא מכתפינא קמייהו · גם צריך אדם לעשות מלאכתו בערב שבת כדי שיטעם טעם שבת שקרא הקב"ה לאכול אי יקבענו בשעתו כש"ו · וגם לא שבת שמו בעת ההם · וגרסי' בפ' תשלום? גם לאשתו · אמ' רבה כהני הלכתייל

שהיה כענין כהנים משבחין דימסקי עבדיהון לחירות. וסיירי נכסיהון שבתא ודקבעי סעודתיהו שבתא כענין
יומא. אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתיהו בשבת ואחת קבעה סעודתיה ע'
שבת ושתיהם נעקרו. גם יאמר מעשה מלאכה כעש' מן המנחה ולמעלה. דגרס' בפרק אלו עוברין בפסח. תניא
העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה ובמוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובכל מקום
שיש נדנוד עבירה לאיתויי תענית צבור אינו רואה סימן ברכה לעולם. גם מצינו קמיה מהך יומא שהיו מוכנין לקח כל
הכא טוב כענ' למכור נכסיו לקנות מזון לשבת כדי שלא ימחו ולהכיחו לשבת אחרת כמו שמצינו לרב הונא. כדגרס' בב'
סדר תעניות אלו. א"ל רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דהוה עביד רב הונא. א"ל בינקותי'
לא דכירנא בסיבותיה דכירנא. כיומא דעיבא מפקין ליה בגוהרקא דדהבא וסייר לה לכולה מתא וכל אשיתא דהוה רעיעא
הוה סתר לה אי אית למריה למיבנא לה בני לה ואי לית ליה בני לה איהו מדיליה. וכל בהדי פניא דמעלי שבתא הוה משדר שלוחא ל
שוקא וכל ירקא דהוה פייש לגינאי זבין לה ושדי לה לנהרא. ולתביה לעניים אין זימנין דסמכי עלייהו ולא אתו
למזבן. ולשדיה לבהמה סבר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה. כד הוה כריך ריפתא הוה פתח בביתא ואמר כל
דצריך ליעול וליכול. איכא דאמרי אמילתא דשכיחא הוה משדר כוזא דמיא ותלי לה אעיברא דשמשא ואמר כל דצריך
ליעול וליכול כי היכי דלא ליסתכן. א"ל כולהו מצינא לקיומי לבר מהא משום דנפישי בני חילא. וגם מצינו ביוסף מ'
מוקיר שבי שהיה רגיל לקח כל הטוב לכבוד שבת לשום מיום שהיה מוצא סבה מאחר הש"י להתעשר. כדגרס' בפרק כל כתבי
יוסף מוקיר שבי הוה ההוא נכרי בשיבבותיה דהוו נפישי נכסי טובא. אמרו ליה כלדאי כולהו נכסי דהאי נכרי יוסף
מוקיר שבי אכיל להו. אזל זבנינהו לכולהו נכסי. זבן בהו מרגניתא אותבה בסייניה. בהדי דקא עבר מברא אפרחיה
זיקא לסייניה ושדייה במיא בלעיה כוורא. אסקוה אתיוה אפניא דמעלי שבתא. אמרי מאן זבין כי השתא אמרו זילו
אמטיוה לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל דזבין. אמטיוה ניהליה זבניה קרעיה אשכח ביה מרגניתא. זבנה בתליסר עיליתא
דדינרי. פגעיה ההוא סבא א"ל מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתא. גם היו נזהרין רבנן להוסיף מחול על הקודש בכניסת
שבת וביציאתו. כדגרס' התם א"ר יוסף יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ועם מוציאי שבת בצפורי. וגם היו
רגילין להתעטף כשנכנס השבת בבגדים נאים לקבלת השבת בשמחה כמי שיוצא לקראת מלך. כדגרס' עוד התם ובפ'
המניח את הכר. ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא. ר' יוסי אומר
בואי כלה בואי כלה.

פרק שני

עד שיהו מוזהרים העם בהכנסת שבת מבעוד יום לשביתת שבת
ולהדלקת נר שבת
תקנו רבנן שש תקיעות. כדגרס' בפ' במה מדליקין. ת"ר שש תקיעות
תוקעין עש'. תקיעה ראשונה לבטלה העם ממלאכה. שניה לבטל עיר וחנויות. שלישית להדליק את הנר. ותוקע
ומריע ותוקע ושובת. דברי ר' נתן. יהודה הנשיא אומר שלישית לחלוץ תפלין. העיון המנורין. והדלקת הנר ושוהה
כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת. וזמן הדלקת הנר קודם שקיעת החמה.
כדגרס' התם א"ל רבה לשמעיה אתון לא קים לכו בשיעורא דרבנן אחמימו שמשא כרישי דיקלי אדליקו שרגא. ביום
המעונן בעיר חזו תרנגולי כי משעה שהן מונחין על הקורות. בשדה חזו עורבי. אי נמי ארבא. וחייב כל אדם להדליק
נר בביתו בשבת. כדגרס' התם א"ר נחמן בר רב חסדא א"ר חסדא ואמרי לה א"ר חנן בר אבא א"ר הדלקת
נר שבת חובה. רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות. ואני אומר מצוה. מאי מצוה דאמר רב יהודה א"ר כך היה מנהגו של
ר' יהודה בן אלעאי ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין מ'

המצוייצין ודומה למלאך ייי צבאות׳ והיו התלמידים מחבאין ממנו כנפי כסותן׳ א״ל לא שניתי לכם סדין בציצית ב״ש
פוטרין וב״ה מחייבין והלכה ואינהו סברי משום כסות לילה׳ ואמרי׳ מאי דכתי׳ ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה׳ א״ר אבהו
ותזנח משלום נפשי זו הדלקת נר שבת׳ נשיתי טובה א״ר ירמיה זה בית המרחץ׳ ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן זה רחיצת ידיים
ורגלים בחמין׳ [illegible] ר׳ יצחק נפחא אמ׳ זו מטה נאה וכלים נאים שעליה׳ ר׳ אבא זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמידי
חכמים׳׳ ומשכל ערב [illegible] יום והנרות דולקות זה לכבוד שבת הל׳ יהא תמיד כשהוא׳ כדגרסי׳ בפ׳ כל כתבי הקדש׳ תניא
ר׳ יוסי בר יהודה אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו׳ אחד טוב ואחד רע׳ ומצא נר
דלוק ושלחנו ערוך ומטתו מוצעת׳ מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו׳ ואם
לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך׳ ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו׳ וגרסי׳ בב״ר אדם הראשון נרו
של עולם זה הוכבד עצמו מלהשלם הזה וכו׳ כמאמר׳ בפ׳ עמי דין והיתה נר של עולם שנא׳ נר ייי נשמת אדם והלבינו
כבו והוא מגן עמו לפי׳ להדליק ושלשתן אם לא׳ ואעפ״י שהדלקת נר שבת היא חובה מוטלת על האשה כדאמרי׳ בפ׳ במה
מדליקין׳ על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר׳ ואמרי׳ עלה בשעת לידתן
מ״ט וכו׳ חייב אדם שיזכור לה בכבוד ויזהיר בו בעת הערב כמו ששנינו בפ׳ הנזכר ג׳ דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו
ערב שבת עם חשכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר׳ ואמרי׳ עלה בגמ׳ מנא הא מילתא א״ר יהושע בן לוי א״ק וידעת כי שלום
אהלך ופקדת נוך ולא תחטא׳ אמר רבה בר רב הונא אעפ״י דאמור רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו צריך לאומרן
בניחותא כי היכי דליקבלינהו מיניה׳ אמר רב אשי אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הונא וקיימתיה מסברא׳׳ ולא יטיל
אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מ
ישראל׳ אמר רב יהודה אמר שמואל כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו סוף בא לידי שלש עבירות גלוי עריות ושפיכות דמים
וחילול שבת׳ והזהיר כבר שבת זוכה לבנים תלמידי חכמים׳ כדגרסי׳ התם פרק במה מדליקין׳ רב הונא הוה רגיל
דחליף אפתחא דרבי אבין נגרא חזא דהוה רגיל בשרגי׳ אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא נפקו מיניה רב אידי בר אבין ורב
חייא בר אבין שהיו חכמים גדולים בעולם׳׳

פרק רביעי

לכבד את השבת צריך אדם להבדיל בין קודש לחול בכל דבר
במלבוש ובמאכל ובהלוך ובדבור׳ כדגרסי׳ בפ׳ ואלו קשרים׳ וכבדתו מעשות דרכיך׳ וכבדתו
שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול׳ כי הא דר׳ יוחנן קרי למאני מכבדותי׳ מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של
שבת כהלוכך של חול׳ ממצוא חפצך׳ חפציך אסורין חפצי שמים מותרין׳ ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של
חול׳ דבר רב׳ דבור אסור הרהור מותר׳ בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול מאי היא׳ כי הא
דא״ר זירא אמר רב ואיתימא א״ר אבא אמר רב הונא׳ היה מהלך בשבת ופגע בחמת המים׳ אם היה יכול להניח רגלו אחת
קודם שתעקר שניה מותר ואם לאו אסור וכו׳ של כדבעא מיניה ר׳ מר׳ ישמעאל בר׳ יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה
בשבת׳ א״ל וכי בחול מי התירוה׳ שאני אומר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה
בקידושא דבי שמשי׳ ואמרי׳ עלה ורחצת וסכת׳ א״ר אלעזר אלו בגדים של שבת׳ ואמרי׳ מה התם אמר רב הונא יש לו
להחליף יחליף אין לו להחליף ישלשל בגדיו׳׳ וגרסי׳ בפסיקתא רבה׳ וקראת לשבת ענג זה שבת לקדוש ייי מכובד זה יום
הכפורים וכבדתו זה יום טוב ראשון׳ מעשות דרכיך זה חולו של מועד׳ ממצוא חפצך ממון שאסור לעשות חפציו בשבת
ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול׳׳ אמיה דר׳ שמעון בן יוחאי כד הות משתעיא בשבתא הוה
אמרינן לה אימא שבתא היא׳ והיא שתקה׳׳ ואחת מעשר תקנות שתקן עזרא שיהו מכבסין בחמישי מפני כבוד השבת

כדגרסי' בב' קמא פ' מרובה · הני עשר תקנות תקן עזרא שיהו קורין במנחה שבת וקורין בשני ובחמישי בשבת ודנין בשני ובחמישי · ומכבסין בה' מפני כבוד שבת · ואוכלים שום בע"ש · ושתהא אשה משכמת ואופה · ושתהא אשה חוגרת בסינר · ושתהא חופפת וטובלת · ושיהו רוכלין מחזרין בעיירות · ותקן טבילה לבעלי קריין · ואמרי' עלה וקורי' במנחה שבת מפני יושבי קרנות · ושיהו קורין בשני ובה' · והא מעיקרא הוה מתקנא דתניא וילכו שלשת ימים במדבר · וכו' אינהו תקינו חד גברא לתלתא פסוקי · אי נמי תלתא גברי לתלתא פסוקי כנגד כהנים לוים וישראל · אתא איהו תקין תלתא גברי ועשרה פסוקים כנגד עשרה בטלנין · ודנין בשני ובה' משום דאתו למקרא בספרא · ושיהו מכבסין בה' בשבת מפני כבוד השבת · ושיהו אוכלים שום בע"ש משום עונה דכתי' אשר פריו יתן בעתו · ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח · ואמ' רב יהודה זה המשמש מטתו מע"ש לע"ש · ושתהא אשה משכמת ואופה · כדי שתהא פת מצויה לעניים · ושתהא אשה חוגרת בסינר משום צניעות · ושיהו רוכלין מחזרין על העיירות משום תכשיטי נשים שלא יהו בנות ישראל מתגנות על בעליהן · ולא עוד אלא אפי' יאכל ומחלל מפני כבוד השבת כדי שלא יראה בבגד קרוע · ואם אין לו להחליף יחזיר את הקרקע לאחוריו · כדאית' התם · כל זה להראותנו שצריך אדם לכבד את השבת ::

פרק חמישי ;

שביתת השבת עדות ברורה בחדוש העולם · כדגרסי' במכילת' זכור את יום השבת לקדשו · וכת' לא תענה ברעך עד שקר · מגיד שכל מי שהוא משמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא את העולם בששת ימי בראשית · ונח בשביעי שנא' ואתם עדי נאם יי' ואני אל ·· עדיין במכילתא ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם · מגיד שהשבת מוספת קדושה לישראל · מה לפלוני חנות נעולה מפני שהוא משמר את השבת · מה לפלוני בטל ממלאכתו לפי שהוא משמר את השבת · ומעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו בששת ימים ·· ונח בשביעי וכן הוא אומ' ואתם עדי נאם יי' ואני אל · ולדבר הזה [illegible] [illegible] שלא ישאר להם שום ספק בחידוש העולם העיד הקב"ה בירידת המן · כדגרסי' בב"ר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו ר' ישמעאל אומ' ברכו במן · וקדשו במן · ברכו במן שכל ימות השבוע יורד עומר אחד ובע"ש שני עומרים · וקדשו במן שלא היה יורד בשבת כלל · ר' נתן אומ' ברכו במן וקדשו במקושש וברכו בעטיפה · רב הונא אומ' צריך להחליף · ר' חייא בשם ר' יונתן אומ' צריך לערב · אבין בר רב חסדא אומ' צריך לשלשל · ר' ירמיה ור' זעירא הוו מתלבין בהדא ואיסתלקת גולבה לר' ירמיה ושאלה ר' זעירא הדא אומ' צריך לשלשל · ר' לעזר אומ' ברכו בנר בהדא מעשה פעם אחד הדלקתי את הנר בלילי שבת ובאתי במוצאי שבת ומצאתיו דולק ולא חסר כלום · ברכו במאור פניו שלאדם לא דומה אור פניו שלאדם בימות השבוע כמו שהוא דומה בשבת · ברכו במאורות · ואמרי' מני קהש ברכן במעשיים ·· רבינו הקדוש עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין צוננין אכל מהם ערבו לו · עשה לו סעודה בחול הביא לו תבשילין רותחין · א"ל אותן ערבו לי יותר מאלו · א"ל תבלין אחד הן חסרין · א"ל וכי יש לך בגנזי שלמלך חסר כלום · א"ל שבת הם אית לך שבת · ואמרי' נמי א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף · א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת שמו שאנו מטילין בו וריחו נודף · א"ל תן לנו ממנו · א"ל כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר את השבת אינו מועיל לו · ואמרי' נמי התם כ"ב · תאנא ר' שמעון בן יוחאי אומרת שבת לפני הקב"ה רבונו שלעולם לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג · א"ל אתמהא · אמ' לה הקב"ה כנסת ישראל היא בת זוגך · וכיון שעמדו על הר סיני אמ' להם הוו זכורי' לאותו דבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל הוא בת זוגך · הה"ד זכור את יום השבת לקדשו ·· וגרסי' בפרק ר' אליעזר פ"ב ·· שבע חטיבות ברא הקב"ה בעולמו שש מהן אינך · ואחד שמורה לדורות · ברא יום ראשון וגמר כל מלאכתו ואינך שנא' ויהי ערב ויהי בקר יום

אחד · כאלו יום שני וגמר כל מלאכתו ואחר שנ׳ ויהי ערב ויהי בקר יום שני · וכן עד ששת ימי המעשה · כאלו יום הז׳ שלא גמר כל מלאכתו ולא נאמר בו ויהי ערב ויהי בקר · למה שהוא שמור לעולם שנ׳ והיה יום אחד הוא יודע לי״י לא יום ולא לילה · משל למה הדבר דומה לאדם שהיה לו כלי חמדה ולא רצה להנחילו אלא לבנו האוהב אותו · כך הקב״ה יום ברכה וקדושה לבניו ולא רצה להנחילו אלא לישראל · תדע לך שכן הוא · בוא וראה שאנו מוצאים עד שלא נתן להם את התורה י׳ הנחילם את השבת שהיא שבתות שאמרו ישראל ית׳ עד שלא נתן להם את התורה שנ׳ ואת שבת קדשך הודעת להם ואח״כ נתן להם את התורה שנ׳ ומצות וחוקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך הוא שאמר וקדש את השבת וישראל אינם חייבים · תדע לך שכן הוא בוא וראה כשנתן להם את המן ארבעים שנה היה נותן להם את המן בששת ימי המעשה ובשבת לא היה נותן להם · שמא תאמר לא היה כח בו כבר היה נותן בכל יום ויום אלא שבת לבניו · לפי היה נותן להם ביום הששי לחם יומים · שנ׳ ראו כי י״י נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי · כיון שראו ישראל ששבת לבניו שבתו גם הם · שנ׳ וישבתו העם ביום השביעי · ויברך אלהים את יום השבת הקב״ה בירך וקדש את יום השבת · וישראל אינם חייבים לקדש ולשמור את יום השבת · מכאן אמרו כל המברך ומקדש על היין בלילי שבתות מאריכין את ימיו בעולם הזה ובעולם הבא · שנ׳ כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים בעולם הזה ובעולם הבא ··

פרק שני

גדול שכר הזהיר בקדוש היום והמענג את השבת שום שיהיה בעולם הזה ובעולם הבא · כדגרסינן במגלה פ׳ בני העיר · שאלו תלמידיו לר׳ זכאי במה הארכת ימים · אמ׳ להם מימי לא השתנתי בתוך ד׳ אמות של תפלה ולא כניתי שם לחבירי ולא בטלתי קדוש היום · אמא זקנה היתה לי פעם אחת מכרה כפה שבראשה והביאה יין לקדוש היום · תאנא כשמתה הניחה לו ש׳ מאות גרבי יין · כשמת הוא הניח לבנו שלשת אלפים גרבי יין · וגרסי׳ בפ׳ במה מדליקין · אמ׳ רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין לו בנים תלמידי חכמים · הזהיר במזוזה זוכה לדירה · הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה · הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין · וגרסי׳ בפ׳ כל כתבי הקדש · א״ר כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצל משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג · מחבלו של משיח כת׳ הכא יום וכת׳ התם לפני בא יום · מדינה של גיהנם כת׳ הכא יום וכת׳ התם יום עברה היום ההוא · ממלחמת גוג ומגוג כת׳ הכא יום וכת׳ התם ביום בוא גוג · א״ר יוחנן משום ר׳ יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים · שנ׳ אז תתענג על י״י והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי י״י דבר · לא כאברהם דכת׳ ביה קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · ולא כיצחק דכת׳ ביה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל · אלא כיעקב דכת׳ ביה ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וגו׳ · רב נחמן בר יצחק אמ׳ ניצל משעבוד גליות · כת׳ הכא והרכבתיך על במותי ארץ · וכת׳ התם ואתה על במותימו תדרוך · אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנ׳ והתענג על י״י ויתן לך משאלות לבך · ענג זה איני יודע מהו כשהוא אומ׳ וקראת לשבת ענג הוי אומר זה ענוג שבת · במה מענגו אמ׳ רב דגים גדולים וראשי שומין והתבשיל של תרדין · ורב חייא בר אשי אמ׳ אפי׳ דבר מועט ועשאו לשם כבוד שבת הוי ענג · מאי היא אמ׳ רב פפא כסא דהרסנא · וגרסי׳ [illegible] ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי עשירים שבארץ ישראל במה הם זוכים בשביל שמעשרין שנ׳ עשר תעשר את כל תבואת זרעך · עשר בשביל שתתעשר · ושבבבל במה הם זוכים · אמ׳ בשביל שמכבדין את התורה · ושבשאר ארצות במה הם זוכין בשביל שמכבדין את השבת · דא״ר חייא פעם אחת נתארחתי אצל בעל הבית בלודקיא והביאו לפניו שלחן אחד של זהב משוי ששה עשר בני אדם ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו · וקערות קבועות בנסורות בו ועליו כל מיני מאכל וכל מיני כוסים ומיני מגדים

אותה אומרים לכי כלה ויוצאה ומשלקין אותה אומרים שירים שירים לה: והמכין עצמו לכבוד השבת · אומרים לו בני ש
היה זכית לכך · אמר לו קבל הייתי וכל ההידור שהיה שם ושמה הייתי אומר זה, ולכבוד שבת אומרים לו ברוך המקום
שזיכך לכך · ובגמ׳ שני דברים אמ׳ ר׳ יוסי יהא חלקי מאוכלי שלש סעודות בשבת והדעת נותנת כי אומר שזוכה לכבוד הש׳
ויתעלה שמו ויענג נפשו ונכנסו לשם שיש כי לאחר שאשר נפשו [illegible] ההענג מעולם שיהא שבת ועשו [illegible]
מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳ ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות · ועוד אמ׳ שנתחייב
כשעה השבת אם יראה בחלום שירחה יחזקט שנגזרה עליו גזרה טוב קוה להשגות בוכיים לשבר נפשו ולבו ומשענ׳
בגמ׳ סבך ליום שבת ובשבר ויתפלל העושות · אמ׳ רבה בר מחסיא אמ׳ רב חמא בר גוריא אמ׳ רב יפה תענית
לחלום כאש בנעורת · אמ׳ רב חסדא ובו ביום · אמ׳ רב יוסף אפי׳ בשבת · ובגמ׳ שני כתים בבבור סבק אין עושין
אמ׳ ר׳ יוחנן משום ר׳ יוסי בן זימרא היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה והופכין עליו לרעה לרעה
שובה · אמ׳ רב נחמן בר יצחק וחוזרין ונפרעין דין ענג שבת · מאי תקנתיה ליתיב תעניתא לתעניתא · וכן יעשה
וכן התענית לאדם שיושב בתענית בשבת צריך שיאמר לשום שירים ולא לשום דבר אחר ·

פרק שביעי

כמה חייב אדם להיות זהיר בנפשו ובבני ביתו ובכל השותפים שלו שלא יחללו את השבת
שעונשו גדול · במסכ׳ סוף שבת כל כתבי הקדש · אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב חנין לבקה
ירושלים אלא במקום שיש חילול שבת שנ׳ אם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת ולבלתי
שאת משא ובא בשערי ירושלים ביום השבת והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה · מאי לא תכבה אמ׳ רב
נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם יכולין לכבותה · אמ׳ אביי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו את השבת שנ׳ ש
ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם · ויש דברים שאסור שבת חילול השם שהותרו יותר מקום נפש · במסכ׳ סבך רגמ׳
הג׳ יעקבין שקוח משום שמם והחרי זה יתושה ואין צריך לטול הטות בג׳ וכו׳ · מחיית הרם · וגם כל ערבי היה ש
האומרין כמסו יחכן · וכל עכבי ימילה יהאומרין כמ׳ כל כתבי הקדש ··· הג׳ מעשה ונפלה דלקה בחצרו של יוסף בן סימאי
בשחין ובאו אנשי גיסטרא של ציפורי לכבות שאפוטרופוס של מלך היה ולא הניחן מפני כבוד השבת ונעשה לו נס וירדו
גשמים וכבו · ולערב שיגר לכל אחד ואחד סלעים · ולאפרכוס שבהן חמשים כשמע חכמים בדבר אמרו
לא היה צריך שהרי שנינו גבי ספה לכבות אין אומרים לכבה ולא תכבה · ושכר המשמר את השבת כהלכתו גדול כמו
כמסכת שבת פרק כמה מדליקין · אמ׳ ר׳ יוחנן כל המשמר את השבת כהלכתו אפי׳ עובד ע״ז כדורו של אנוש מוחלין לו שנ׳ אשרי
אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו ומחזיקים כבריתי אל תקרי מחללו אלא מחול לו · אמ׳ רב יהודה
אמ׳ רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון שנ׳ ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא
מצאו · ובתר׳ כתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים · אמ׳ ר׳ שמעון בן יוחאי אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן
מיד היו נגאלין שנ׳ כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי וכתי׳ בתריה
והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים ·

הכלל החמישי בכבוד אב ואם ויש בו שני חלקים : ט׳ ו׳ ט׳ ו׳

החלק הראשון · במורא ובכבוד ואופנם : החלק השני · בענין אזהרתו · ט׳ ט׳ ט׳

החלק רנ״ה

שני
כלל ה׳ חלק א׳

החלק הראשון בחיוב כבודם ומוראם ויש בו שני פרקים :

פרק ראשון

גדולה מאד כבוד אב ואם שקראום רבותינו ז״ל לאב ואם שותפין להקב״ה כדאיתא הול׳ כדגר׳
במסכת נדה פרק המפלת״ ת״ר ג׳ שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקב״ה. אביו מזריע לובן
שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראש ולובן שבעין. אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ושער ושחור שבעין.
והקב״ה נותן בו ש׳ נשמה ורוח וקלסתר פנים וראיית העינים ושמיעת האזנים ודבור שפתים והילוך רגלים ובינה והשכל
וכיון שהגיע זמנו להפטר מן העולם הקב״ה נוטל חלקו וחלק אביו ואמו מונח לפניהם. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי
פוץ מילחא שדי לכלבא. וגרסי׳ בפ״ק דקדושין ת״ר שלשה שותפין יש בו באדם אביו ואמו והקב״ה. בזמן שאדם מכבד
את אביו ואת אמו אמר הקב״ה מעלה אני עליהם כאלו דרתי ביניהם וכבדוני. תניא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם
שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים לפי׳ הקדים הכתוב כבוד אב לאם. גלוי וידוע לפני מי שאמר
והיה העולם שהבן מתירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפי׳ הקדים הכתוב מוראת אם למוראת אב. תני תנא קמי׳
דרב נחמן בזמן שהאדם מצער לאביו ולאמו אמר הקב״ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם שאלמלא דרתי ביניהם צערוני. וגרסי׳
[illegible] ת״ר נאמר כבד את אביך ואת אמך ונאמר כבד את ה׳ מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום.
נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה׳ אלהיך תירא השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום. נאמר ומקלל אביו
ואמו ונאמר איש כי יקלל אלהיו השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום. בהכאה ודאי אי אפשר וכן בדין שהני ג׳
שלשתן שותפין בו. וגרסי׳ בירושלמי דקדושין תאני ר׳ שמעון בן יוחאי. גדול כבוד אב ואם שהעדיפו הקב״ה יותר מכבודו
שנא׳ כבד את ה׳ מהונך. ובמה אתה מכבדו מלקט שכחה ופאה ותרומה ומעשרות אם יש לך אתה חייב ואם לאו אין אתה חייב. אבל בכבד
את אביך ואת אמך בין יש לך בין אין לך ואפי׳ אתה מחזר על הפתחים. ובמורא נ״כ כתי׳ את ה׳ אלהיך תירא וכתי׳ איש
אמו ואביו תיראו. ושם כתי׳ ונוקב שם ה׳ מות יומת ומקלל אביו ואמו מות יומת. והכל שהשוה הקב״ה כבודו לכבוד
אב ואם. הא למדת כמה חייב אדם להיות זהיר בכך״

פרק שני :

כבד את אביך ואת אמך הוא הדבור הה׳ בעשרת הדברים. והד׳ הראשונים הן בשבח יתב׳
שמו הוא ית׳ ובכבודו. וזה החמישי הוא כבוד אב ואם. והחמשה האחרונים מדברי מוסר
האדם בעצמו. ואמרו שהחמשה הראשונים היו בלוח אחד. והחמשה האחרונים בלוח השני״
כמו שרמזו בספר יצירה באומרם עשר ספירות בלימה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית מכוונת באמצע
וגם אמרו החמשה הראשונים כנגד התורה שבכתב. והאחרונים כנגד התורה שבעל פה. ואולי לזה רמזו באומרם שני לוחות
כנגד שמים וארץ וכנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים והכל חוזר למקום אחד. ומזה כי כבד [illegible]
הדבור החמישי שלכבוד הראשונים שהם לכבוד הבורא ית׳ שלמדו אמרו שהוקש כבודם לכבוד הבורא ית׳ ושמו יתעלה כי
בדבור זה ובמאמר זה חזרו והודו האומות כדגרסי׳ בפ״ק דקדושין דרש ר׳ יהודה רבה מאי דכתיב יודוך
ה׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות
העולם לכבוד עצמו הוא דורש. כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר מהכא
ראש דברך אמת. ראש דברך ולא סוף דברך. אלא מה סוף דברך אמת הוא ראש דברך אמת. ובדבור זה נתפרש מתן
שכרו בפי׳ כמתן תורה ולא בדברים אחרים ובדברות האחרונים נאמר בהן למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ובדבו׳

הראשונות למען יאריכון ימיך לבד · על זה אמרו במס' קמא פרק שור שנגח את הפרה שא"ל חנינא בן עגיל את ר' בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובאחרונות נאמר בהם טוב · א"ל עד שאתה שואלני מפני מה לא נאמר בהן טוב · שאלני אם אני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו · לך אצל ר' תנחום בן חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע ב"ל שהיה בקי באגדה · אזל לגביה א"ל מיניה לא שמיעא לי אלא כך א"ל שמואל בן נחום אחי אמו של ר' אחא בן חנינא הואיל וסופן להשתבר · וכי סופן להשתבר מאי הוי · אמר רב אשי · חס ושלום פסקה טובה מישראל · והאריכות ימים והטובה שבתורה סתמא ואחריתה לבד בעולם זה אלא אף לעולם הבא · כדגרסי' בסוף מסכת חולין ובפ"ק דקידושין · תניא ר' יעקב אומר אין כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה בכבוד אב ואם כת' למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך · בשלוח הקן כת' למען ייטב לך והארכת ימים · הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושילח את האם ונטל את הבנים · ובחזרתו נפל ומת · היכן הטבת של זה והיכן אריכות ימיו של זה · אלא למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך · ודילמא לא הוה הכי · אמרי · ר' יעקב מעשה חזא · ודילמא מהרהר בעבירה הוה · מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה · ודילמא מהרהר בע"ז הוה דכת' למען תפוש את בית ישראל בלבם · וא"ר אחא בר יעקב זו מחשבת ע"ז · איהו נמי הכי קאמר אי איתא שכר מצוה בהאי עלמא אמאי לא אגין מצותיה עליה דלא ליתי לידי הרהור · והא אמר ר' אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן · התם סולם רעוע הוה דקביע היזיקא · והיכא דקביע היזקא לא הוה ליה למסמך אניסא · שנ' ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני · ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי · אמר רב יוסף אילמלא דרשיה אחר להאי קרא כר' יעקב בר ברתיה לא חטא · ומאי חזא איכא דאמרי האי מעשה חזא · ואיכא דאמרי לשון חוצפית המתורגמן חזא דהוה גריר ליה דבר אחר ואמר פה שהפיק מרגליות ילחוך עפר · והוא לא ידע למען ייטב לך והארכת ימים · למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך ״

החלק השני בענין איכותו ויש בו שני פרקים · פרק ראשון :

כמו שחייב אדם לכבדו בחייו כך חייב לכבדו לאחר מיתתו · כדגרסי' בפ"ק דקידושין ״ ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במותו · בחייו כיצד השומע דבר במקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי אלא כלם בשביל אבא · במותו כיצד היה אומ' דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו · והמ"מ תוך שנים עשר חדש מכאן ואילך זכרונו לחיי העולם הבא ״ ת"ר חכם משנה שם אביו ושם רבו · והתורגמן אינו משנה שם אביו ולא שם רבו · אבוה דמאן · אילימא דהתורגמן אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא · אמר רבא בר רב הונא שם אביו של חכם ושם רבו של חכם כי הא דמר בר רב אשי כי הוה יתיב בפירקא אידאמר כך אמר אבא מרי · והמורגמן אמר כך אמר רבנא אשי · ת"ר איזהו מורא ואיזהו כיבוד · מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו · כיבוד מאכילו ומשקהו מלביש מכסה מכניס ומוציא · איבעיא להו משל מי · רב יהודה אמר משל בן · רב נתן בר אושעיא אמר משל אב · אורו ליה רבנן לרב יהודה ואמרי רב יהודה כמאן דאמר משל אב וכן הלכה · ואע"ג שחייב אדם בכבוד אביו והוקש כבודו לכבוד המקום לעולם כשלא יאמר לו שיעבור על דברי תורה אבל אם אמר לו אביו לבן שיעבור על דברי תורה לא ישמע לו כדאמרינן במס' יבמות פרק אלו מותרות ת"ר יכול אמר לו אביו הטמא או שאמר לו אל תחזיר אבדה יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו כולכם חייבים בכבודי · עשה דכבוד אמונה ואת שבתותי תשמורו הא לאו הכי אמינא ליצייתי

כלל ה׳ חלק ב׳

פיה וחיוב עשה ולא תעשה הוא ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה· ס״ד הואיל והוקש כבודו לכבוד המקום רבותי׳ כבר את ייי מהונך ויותר שיש בכל תשבחתך· וכתי׳ כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ייי אלהיך נותן לך· אינה למתעלה קו״ל·· ואם אמרו לו לבייש את שניהם יוצא· דגרסי׳ בסוף מסכת קדושין איסי בן יהודה אומר אבא אומר השקני מים ומצוה לעשות מניח אני כבוד אבא ועוסק אני במצוה שאני ואבא חייבין בה· איסי בן יהודה אומר אם אפשר למצוה לעשות ע״י אחרים תעשה ע״י אחרים ויעסוק בכבוד אביו· אמ׳ רב מתנא הלכה כאיסי בן יהודה· ואם ראה אדם שעבר אביו על דברי תורה אל יאמר שעוותו עם אחר כדגרסי׳ התם פרק קמא דקדושין· תנא הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה אלא אומר אבא כך כתוב בתורה· כך מקרא כתוב בתורה עשוי לקח ויתמהר לבו· אלא כך יאמר אבא מקרא שכתוב כך הוא·· ואעפ״כ שאמרנו שהוקש כבוד אביו לכבוד המקום רבו קודם לו לגבי רבו זולתי אם היה אביו חכם כמו שאמרנו במשנה פרק אלו מציאות אבידת אביו ואבידת רבו אבידת רבו קודמת לגבי מקום שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו מביאו לחיי העולם הבא· ואם היה אביו שקול כנגד רבו אבידת אביו קודמת וכשיהו אביו ואמו ורבו משאוין משוי פורק את של רבו ואח״כ פורק את של אביו·· אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואח״כ פודה את אביו· אבל אם היה אביו חכם פודה את אביו ואח״כ פודה את רבו··

פרק שני

בני ישראל שקבלו את התורה ואם מצווין ע׳ מצוה זאת מכל שאר המצות יש להם לבוא קו מאומות העולם שאינם מצווין כבוד ועושין אותה כמה כמה· כדגרסי׳ בפ״ק דקדושין כגון מעשה דר׳ עולא רבה עד היכן כיבוד אב ואם· אמ׳ להם צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו שפעם אחת בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא שכר· והיה אביו ישן והיו המפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו· לשנה אחרת נתן לו המקום שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו א״ל יודעני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם הרי אתם נותנים לי אלא איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא· ומשמיעין חכמים כך אמרו· ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מי שמצווה ועושה על אחת כמה וכמה· דא״ר חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה· אמ׳ רב יוסף מריש הוה אמינא מאן דאמר לי הלכה כר׳ יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן דהא לא מיפקדינא וקא עבידנא· כיון דשמעתה להא דא״ר חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה מאן דאמר לי דאין הלכה כר׳ יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן· כי אתא רב דימי א״ר יוחנן פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב ויושב בין גדולי רומי ובאת אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה· ואיתמ׳ התם שאלו את ר״א עד היכן כבוד אב ואם אמ׳ להם כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים· ואינו מכלימו ועדיין שיכבדם מכבד פנים ישקה כל אחד מזער הש״נינו· כדגרסי׳ התם תני אבימי בריה דר׳ אבהו יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו ברחים ומביאו לחיי העולם הבא· א״ר אבהו כגון אבימי קיים מצות כיבוד· חמשה בני סמוכי הוו ליה לאבימי וכי הוה אתי ר׳ אבהו קרי אבבא רהיט אזל ופתח ליה ואמ׳ אין אין עד דמטי התם· יומא חד אמ׳ ליה אשקיין מיא אדאייתי ליה נים ומיין דהי עלייה עד דאיתער· אדאסתייעא מילתא ודרש אבימי מזמור לאסף· קינה לאסף מיבעי ליה· א״ל ר׳ יעקב בר אבוה לאביי כגון אנא דכי אתינא מבי רב אבא מחייא לי כסא ואימא מזגה לי היכי איעביד א״ל מאימך קביל מאבוך לא קביל כיון דבר תורה הוא תיקשי לעבדה· כתוב בירושלמי כגון אחד· מעשה שהיתה אמו של ר׳ טרפון מתהלכת בתוך ביתה ונפסקה לה סנדלה עמד ר׳ טרפון והניח שתי ידיו תחת רגליה והלכה עליהן עד שהגיעה למטתה· לימים חלה ר׳ טרפון נכנסו חכמים לבקרו א״ל התפללו על בני שנוהג בי כבוד יותר מדאי· אמרו לה מה היה הכבוד שעשה לך [illegible]

סיפרה להם כך וכך שהב' אמרו לה לא הגיע לחצי שלה בכבוד אב ואם ואמ' היה לך עושה כמה יותר' וכתי'
כענין אחר ר' טרפון הוה ליה אימא זקנה וכל אימת דהוה בעיא למיסק לפוריה גחין וסליק לה אתא וקא משתבח
בי מדרשא אמרי' ליה עדיין לא הגעת לחצי כבוד אב ואם כלום זרקה ארנקי בפניך ולא הכלמתה. רב יוסף כי הוה
שמע קל כרעא דאימיה אמ' איקום מקמי שכינה דאתיא. א"ר יוחנן אשרי מי שלא חמאן. ר' יוחנן עברתו אמו
מת אביו ילדתו אמו מתה. וכן אביי. והא אמ' אביי אמרה לי אם ההיא מרבינתי הוות. רב אסי הוה ליה ההיא
אימא זקנה אמרה ליה בעינא תכשיטין עבד לה. בעינא גברא איעיין לך. בעינא גברא דשפיר כוותך שבקה
ואזל לארעא דישראל שמע דקא אתיא אבתריה אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל מהו לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ. א"ל
אסור לקראת אימיה מהו. א"ל איני יודע אתרח פורתא הדר אתא א"ל אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום.
אתא לקמיה דר' אלעזר א"ל דילמא חס ושלום מירתח רתח מאי אמר לך המקום יחזירך לשלום. אי איתא דרתח לא הוה
מברך לך. אדהכי והכי שמע לארונא דאתא אמ' אי ידעי לא נפקי. למדנו מכל המעשיות האלו כמה יש לאדם להיות
זהיר בכבוד אב ואם וירבה זרעו ויאריך ימים:

הכלל השני לשאת אשה ונחלק לששה חלקים:

החלק הראשון׳ בזמן הראוי לזווג׳׳	החלק השני׳ במידות הזיווג׳׳	החלק השלישי׳ במי הזיווג׳׳
החלק הרביעי׳ בהנהגתם׳	החלק החמישי׳ בכבוד החתן׳	החלק הששי׳ בשמחת החתן׳׳

החלק הראשון בזמן הראוי לזווג ויש בו שני פרקים: פרק ראשון:

האדם חייב בבנו להשיאו אשה כדי שיוציאו מן החטא ולמדו בישוב דעת ולהכניסו במלאכת קנין הארץ והביאו
שה רבן סימן יש התורה כדגרסי' בפ"ק דקידושין ת"ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וכו'.
כדאית' מפורש בפ' ראשון מכלל נזכר. ואמרי' עד להשיאו אשה מנ"ל דכתי' קחו נשים והולידו בנים
ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים. בשלמא בנו בידו בנתיה מי בידו הכי קאמר ליתיב לה מידי כי היכי
דקפצי עלה. וזמן הראוי לזיווג הוא הטוב לאדם שיזוג בקדים קודם שיעבור ימי עלומיו. כדגרסי' התם משתבח
רב חסדא לרב הונא בי רב המנונא דאדם גדול הוא א"ל כשיבא לידך הביאהו לידי. כי אתא חזייה דלא פריס סודרא א"ל
מאי טעמא לא פריסת סודרא א"ל דלא נסיבנא. אהדרינהו לאפיה מיניה א"ל חזי דלא חזית להו לאפי עד דנסבת. רב הונא לטעמיה
דאמר רב הונא בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה. בעבירה ס"ד אלא אימא כל ימיו בהרהור עבירה.
אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע לעשרים
שנה ולא נשא אשה אומר תיפח עצמותיו. אמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי נסיבנא בתליסר
הוה אמינא גירא בעיניה דסטנא. ועל זה אמרו כל הבא על ימיהו. אמר רב יהודה בר חביבא כיון שנשא אדם אשה
עונותיו מתפקקין שנ' מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מיי'. והנ"ל שלימוד תורה עדיף יותר מהכל ואם אי אפשר
יש לו זמן שנשוא' אשה קודמין. כדגרסי' התם ללמוד תורה ולישא אשה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה. ואם אי אפשר
לו בלא אשה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה. ר' יוחנן אמר

ריחים

ריחים בצוארו ויעסוק בתורה לא קשיא הא לן והא להו ·· ונרסי׳ עוד בפ׳ יומא פרק בא לו כהן גדול יראת י״י טהורה עומד׳ לעד משפטי י״י אמת צדקו יחדיו · א״ר יוחנן זה הלומד תורה בטהרה מאי היא נושא אשה ואח״כ ילמוד תורה והזהיר הכתוב לפי׳ שאינו שמתל כלבו יצא בן שמונה עשרה וסמך לדבר והוא אשה בבתוליה יקח · והו״א בגי׳ מטריא שמונה עשרה הוו · וכן אמרו במס׳ אבות פ״ה בן שמונה עשרה לחופה לפי שהוא בחור קודם שיתגבר עליו יצרו · אבל יהא טיפה ראשונה שלו בנין סבורו הנעשה בקדושה ואם יאחר הזמן הזה יתבוסס יצרו ויתגבר עד יתחיל רעה שכבר אמרנו ביעקב ע״ה שהיה בן ע״ש שמונים וארבע שנה כשנשא אשה ומעיד על עצמו שהיה ראובן כחו וראשית אונו שנא׳ ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני לפי שהיתה טפה ראשונה שלו · וגם אמרו עליו שלא ראה קרי מימיו ועל כן היה זרעו קדוש · וטוב לו לאדם שלא ישהה בין אירוסין לחופה כדי שלא יבא לידי הרהור · כדגרסי׳ בפסיקתא ר׳ חייא בר אבא אמ׳ תוחלת ממושכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה · תוחלת ממושכה מחלה לב · זה המקדש אשה ונושאה לאחר זמן · ועץ חיים תאוה באה · זה המקדש אשה ונושאה מיד ··

פרק שני

טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו · ודרשו חז״ל עולו אשה · ר״ל טוב לו לאדם שישכיל על האשה מנעוריו וינצל מן החטא טרם יגדל כל חייו · והיא האשה שאדם נושא לו בנערותו היא האשה שאין לה תמורה כדגרסי׳ במ׳ סנהדרין סוף פרק בא לו כהן גדול: א״ר שמואל בר נחמני · א״ר יונתן לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים שנא׳ ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך · יתיב לה רב יהודה לרב יצחק בריה אין אדם מוצא נחת רוח אלא מאשתו ראשונה שנא׳ יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך · א״ל כגון מאן כגון אמך · איני והא מיקרי׳ ליה רב יהודה לרב יצחק בריה ומוצא אני מר ממות את האשה · א״ל כגון מאן · א״ל כגון אמך · מיתקף תקפה · אבל עבורי מיעברא מילה · אמר רב שמואל בר אוניא משמיה דרב אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנא׳ כי בועליך עושיך י״י צבאות שמו · ואם לא נשה כלל יעשה כד עוזבה הכל בוכין עליו כדאמרי׳ התם · א״ר אלעזר כל המגרש אשתו ראשונה אפי׳ מזבח מוריד עליו דמעות שנא׳ וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח י״י בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם · וכתי׳ בתריה ואמרתם על מה כי י״י העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת נעוריך · בריתך · וקודם שישא אדם אשה אינו קרוי אדם כדגרסי׳ במ׳ יבמות פ׳ הבא על יבמתו · א״ר תנחום בר חנילאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא שמחה · שרוי בלא ברכה · בלא טובה דכתי׳ לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו · בלא שמחה דכתי׳ ושמחת בחגך · וכתי׳ ושמחת אתה וביתך · בלא ברכה דכתי׳ להניח ברכה אל ביתך · במערבא אמרי בלא חומה בלא תורה · בלא תורה דכתי׳ האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני · בלא חומה דכתי׳ נקבה תסובב גבר · רבא בר עולא אמר בלא שלום שנא׳ וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא · ואין אהלו אלא אשתו שנא׳ לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ·· ואמרי׳ נמי התם א״ר אלעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנא׳ זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם · ואמרי׳ נמי התם · א״ר יוסי שאיל כתי׳ אעשה לו עזר כנגדו · במה אשה עוזרתו לאדם · א״ל אדם מביא חטים כוסס · פשתן לובש · נמצא מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו · וגרסי׳ בפ׳ ערבי פסחים · ת״ר שמונה הם מנודין לשמים ואלו הן מי שאין לו אשה ומי שאין לו בנים מאשה ואינו מגרשה · ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לתלמוד תורה ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרוע וציצית בכנפו ומזוזה בפתחו והמונע מנעלים מרגליו ·· וי״א אף מי שאינו מיסב בסעודת מצוה · על כן יזהר ימהר לו אשה בימי בחרותו קודם שיבא לידי הרהור ויעשה מנודה לשמים · ואם זכה לאשה טובה ונשארה בחיים כשנעשו קיה · כדגרסי׳ התם במס׳ סנהדרין פרק בא לו כהן גדול:

א״ר יוחנן ואי׳ תימ׳ ר׳ אלעזר אין אשתו של אדם מתה אלא א״כ מבקשים ממנו ממון ואין לו שנא׳ אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך · ואמרי׳ בני ההם אין איש מת אלא לאשתו שנ׳ וימת אלימלך איש נעמי · ואין אשה מתה אלא לבעלה שנ׳ ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל · ואמרי׳ בני ההם וא״ר אלעזר כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאלו חרב בית המקדש בימיו · שנ׳ בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספוד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך וכת׳ בתריה ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי · וכת׳ בתריה אמור אל בית ישראל כה אמר יי׳ אלהים הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם וגו׳ · א״ר אלכסנדרי כל אדם שמתה אשתו בחייו עולם חשך בעדו שנ׳ אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך · ר׳ יוסי בר חנינא אמ׳ פסיעותיו מתקצרות שנ׳ יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו · ר׳ אבהו אמ׳ עצתו נופלת שנ׳ ותשליכהו עצתו · והזיווג הזה קשה להזדווג כדאמרי׳ עלה בריש פ׳ דסוטה א״ר שמואל בר רב יצחק כי פתח ריש לקיש בסוטה אמ׳ הכי אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנ׳ כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · אמ׳ רבה בר בר חנה א״ר יוחנן וקשה לזווגם כקריעת ים סוף שנ׳ אלקים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות · אין סוררים שכבו לחיות של הקב״ה מוציאם שלא כרצונם · איני והאמ׳ רב יהודה אמ׳ רב מ׳ יום קודם שיוצר הולד בת קול יוצאת ואומ׳ בת פלוני לפלוני · בית פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני · לא קשיא כאן בזיווג ראשון כאן בזיווג שני · והאמת שקשה שיהי׳ לו אשה כשרה כדגרסי׳ במ׳ יבמות פרק הבא על יבמתו · תניא ר׳ יהושע אומ׳ נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנ׳ בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך · ר׳ עקיבא אומ׳ למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו שנ׳ בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך:

החלק השני בהלכות הזיווג · ויש בו חמשה פרקים: פרק ראשון:

כשהאדם רוצה לזרוע זרעונים יבקש השדה הנבחרת שהוא יכול למצא וקונה אותה או שוכרה אותה בדמים יקרים כדי שהגידול יהיה טוב ונאות · ואם זה עושה אדם על התבואה לאכלו או למכור ראו כמה יש לו לאדם לעשות בעבור הזרע שיוצא ממנו להוליד בן כשר · וראוי לבעל הטוב שי״ל לבחור אשה הגונה וראויה לו כדי שתתעבר בטהרה וישתתף עמו בעבור להוליד ולגדל כדגרסי׳ בס׳ פרק היולדת: ת״ר שלשה שותפין יש בו באדם וכו׳ כאמור למעלה בראש לכל שבואו בו אם · ושתהיה אשה טובה יועלת בנה ושכרה לבעלה עבודה ראויה ומוצאת מחמת שעל לא בלבד היא זוכה אלא שהיא קשה כגבר אחר · כדגרסי׳ בפ׳ הבא על יבמתו · ר׳ חייא הוה מצערא ליה דביתהו וכי הוה משכח לה מידי צייר לה בסודריה ומייתי לה ניהלה · א״ל רב והא קא מצערא לה למר · דיינו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא · ועוד שיכשרנה משפחתה וזרעה ויסור אחריה שיהיו הגונין וילמדו מעשיה ומדותיה כמה קירבה האוהב יותר מבעלה כמו שעשו בגרתאן · כדגרסי׳ בריש סנהדרין פרק בן סורר ומורה · דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו · א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי מלמד שכפאתו אמו ונתנתו על העמוד ואמרה לו מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי · מה ברי הכל יודעין שאביך ירא שמים היה ועכשיו יאמרו אמו גרמה לו · ומה בר בטני כל נשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אין נזקקות לבעלן ואני דחקתי עצמי ונכנסתי כדי שיהא לי בן זריז ומזורז · ומה בר נדרי כל נשים של בית אביך נודרות ואומרות יהא לי בן הגון למלכות · ואני נדרתי ואמרתי יהא לי בן זריז ומזורז זריז ומלא בתורה וראוי לנביאות · אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר · אמרה לו בני מה לך אצל מלכים ששותין יין ומשתכרין ואומרים למה לנו אל · ולרוזנים אי שכר מי שכל רזי עולם —

גלויין

נ ע
כלל ואלקנ

נריין אכלו ישתה יין וישתכר · והיינו דאמרי אינשי שכל רוזני עלמא משכחין לבתחו ישתה יין וישתכר · א"ר יצחק מנין שאדם שחוזר שלמה והודה למה שאמ' כי כתו' אנכי מאיש ולא בינת אדם לי · כי כתו' אנכי מאיש זה נח · דכתי' ויחל נח איש ה' האדמה ויטע כרם · ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון · ואם יזכה לקחת אשה הגונה תהיה לו עזר לבלבב לקיים העולם הזה ולקיים העולם הבא · כדגרסי' בפ' יבמות כ' דכתב על יבמתו · א"ר אלעזר מאי דכתי' לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו · זכה עזר לו זכה כנגדו · קיסר אמרי ר' אלעזר ראמ' סנ' כנגדו וקרין כנגדו · זכה עזרו לא זכה מנגדתו · ולפי שבוב קשה זווג לפניו יעשה כל שבוו ויקח בת תלמיד חכם · כדגרסי' בפ' פסחים פרק אלו עוברין בפסח · ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח שאם ימות או גולה יהיו בניו ת"ח · ולא ישא בת עם הארץ שאם ימות או גולה יהיו בניו עמי הארץ · לעולם ישא בת ת"ח וישיא בתו לת"ח · משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ולא ישיא בתו לעם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה · דבר כעור ואינו מתקבל · ואם לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור כמאמרי' שם · ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח · לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות · לא מצא ישא בת גבאי צדקה · לא מצא ישא בת מלמדי תינוקות ולא ישא בת עמי הארץ לפי שהם שקץ ונשותיהם שקץ ועל בנותיהם נאמ' ארור שוכב עם כל בהמה · ואם נשא בת ת"ח יוכל לו שלא יפסוק תורה מזרעו · כדגרסי' בפ' יוה"כ [illegible] · וא"ר פרנך אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ישא בת תלמידי חכמים שנא' אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפריח ועשה קציר כמו נטע ״

פרק שני

: כשם שיזהר אדם שלא ישא בת עם הארץ כך יזהר שלא ישיא בתו לעם הארץ כדי שלא תשמור [illegible] כדאמרי' לעיל · ואמרי' נמי בפ' אלו עוברין · תניא א"ר מאיר כל המשיא בתו לעם הארץ כאלו כופתה ומניחה לפני ארי · מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים · אף עם הארץ מכה ובועל ואין לו בושת פנים · והמשיא בתו לת"ח · חשוב הוא כאלו מתדבק בשכינה · כדגרסי' בסוף מסכת כתובות · א"ר אלעזר עמי הארץ אינם חיים · שנא' מתים בל יחיו רפאים בל יקומו · תניא נמי הכי מתים בל יחיו יכול לכל ת"ל רפאים בל יקומו במרפה עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר · א"ל ר' יוחנן לא ניחא להו למריהו דאמרת להו הכי · אנן במרפה עצמו [illegible] לה · א"ל ר' יוחנן אני דורש כי טל אורות טליך · ואין רפאים תפיל · כל המשתמש באור תורה טל אורות מחייהו וכל שאינו משתמש באור תורה אין טל אורות מחייהו · כיון דחזייה דקא מצער א"ל ר' יוחנן מצאתי להם תרופה מן התורה · והדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום · וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינה · אלא כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לתלמידי חכם והנהנה לתלמידי חכמים מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מתדבק בשכינה · כיוצא בדבר אתה אומר לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו · וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא · אל קנא אלא עשה לך כל המשיא וכו' כדאמרן · כאלו נדבק בשכינה · וגרסי' בס' ברכות פרק אין עומדין ובפרק חלק · א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח · ולעושה פרקמטיא · אבל תלמידי חכמים עצמם הכתוב אומר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ״

פרק שלישי

לעולם ישתדל אדם לישא אשה בת טובים ויבדוק באחיה ובאחיה ובאחותיה ועל זה · [illegible] בת [illegible] אחיות שלנו ׃

הסתובבים בשוקים לפני שבחים שמו כל שיצבב [illegible] שם אחיו [illegible] בת [illegible] וגם אחיו שוכה בת שלוי · [illegible] שיצלו בנים [illegible] וכן אמרו [illegible] א"ר אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן · ואהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס · ושמא

לא ייבמו קא אתי · והא כתי' ולעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה · מאי לאו מבנות יתרו שפיטם עגלים לע"ז · לא מבנות יוסף שפטפט ביצרו · והלא שבטים מבזין אותו הלא זה בן פוטי זה בן שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז · והכי מוכח שכתי' פוטיאל שתי משמע · אי אבוה דאמיה מיוסף אמיה דאמיה מיתרו · ואי אבוה דאמיה מיתרו אמיה דאמיה מיוסף · דייקא נמי דכתי' מבנות פוטיאל תרתי ש"מ · אמר רבא הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה שנא' ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לאשה ממשמע שנא' בת עמינדב איני יודע שהיא אחות נחשון ומה ת"ל אחות נחשון מכאן לנושא אשה שצריך לבדוק באחיה · תנא רוב בנים דומים לאחי האם ואם היה שונה ובקי ר"ג יצאו בניו זכרים וטובים · כדגרסי' בסוף מסכת נדה בסוף הפרק שנים עשר דבר ששאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חנניה האחרונה היא מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים א"ל ישא אשה ההוגנת לו ויקדש עצמו בשעת תשמיש · אמרו לו הרבה עשו כן ולא הועיל אלא יבקשו רחמים ממי שהבנים שלו שנא' הנה נחלת יי' בנים שכר פרי הבטן · מאי קאמר שכר שמשהין עצמן על הבטן בשעת תשמיש כדי שיזריעו שיקדים האשה כדי הבטן זכרים · מאי קמ"ל דאלו בלא הא לא סגיא · והאשה המשובחת במדות טובות וביראת השי' כזו תבחר האדם שהיא עזר כנגדו · ולא יסתכל על היופי שבגנותו כדכתי' שקר החן והבל היופי אשה יראת יי' היא תתהלל וגמ' סוף מסכת תעניות תנ' ד' משפחות היו בירושלים · יפיפיות שבהן אומרי' תנו עיניכם ביופי שאין אשה אלא ליופי · מיוחסות שבהן אומרות תנו עיניכם במשפחה שאין אשה אלא לבנים · עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בממון · בינוניות שבהן אומרות תנו עיניכם וקחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בכספים וזהבים · והנושא אשה לשום שמים ויודעה בדרך ישרה מעלה עליו הכתו' כאלו ילדה · כדגרסי' בפ"ק דסוטה א"ר יוחנן כל הנושא אשה לשום שמים וכו' · והעיקר המשובח לאשה שתהא צנועה וכשרה במדות טובות · כבראשי' רבה ויבן יי' אלקים את הצלע ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ויבן כתי' התבונן מהיכן לבראתה · א"ל לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מגביהה ראשה ולא מן העין שלא תהא סקרנית ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן הלב שלא תהא קנאית ולא מן היד שלא תהא משמשנית ולא מן הרגל שלא תהא יצאנית אלא ממקום צנוע שבאדם שאפי' במקום ערום אותו מקום הוא מכוסה · ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה אשה צנועה · ואעפ"כ ותפרעו כל עצתי דכולהו איתנהו בה נראה שהאדם שהאשה הטובה הצנועה והמעולה במדות הללו משלמת בזווגה יפה יהיה היא האשה אשר הוכיח יי' היא הגונה לבא אלקים מזווגם [illegible] כדגרסי' במדבר סיני רבה אלקים מושיב יחידים ביתה · הנושא אשה הגונה לו הקב"ה עושה אותם כבנים בעולם הזה ואין יחיד אלא גדולה שנא' כמעט שכב אחד העם את אשתך · ואומ' [illegible] אני אחד בארץ והוא קונה אותם כבנים כבעה"ז אוסרין ומתירין הוי מוציא אסירים בכושרות · אלמלי שנושא אשה שאינה הגונה לו ולוקין אותם כנגד עוני [illegible] שסבן לבריתה ואין לבריתה אלא לשון צמא דכתי' צמא צמא · שכן עומדין לפני [illegible] כלא לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר יי' · וגרסי' עוד במדרש תלים אלקים מושיב יחידים וגו' · קשה היות לפני הקב"ה כקריעת ים סוף דכתי' מוציא אסירים בכושרות לקריעת ים סוף וישבות מצרים · לה' אלקים מושיב יחידים ביתה יושב ודן אותם ומביא זה ממקומו וזה ממקומו ומושיבן בבית אחד · מוציא אסירים בכושרות שהוא מוציאן מעשיהן אסורין על בניהם ומזווגם בכושרות אחד בכוכבים טובים · ואם זוכין משבחין ואם לאו קובעין על אלה היה הנשא היה קודמת לפי שהיה כנען יותר מהרחוקות · וכבר כתבו חכמים הצדיקים שבכל העולם · ולא

ע"ב
כלה ז' חלק ב'

ייתן הכשורה כאמרו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד · וגרסי' במס' סנהדרין פרק אלו הן הנשרפין ובמסכת
יבמות פרק הבא על יבמתו · ת"ר האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו · והמלוה סלע לעני
בשעת דחקו עליהם הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני · וסמיך ליה אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה
תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך ··

פרק רביעי

יאמר יאמר יזכר האדם שלא ישא אשה
רעה שלא תהא עליו כצרעת ממארת
וכדי שלא יהא לו ממנה בנים שאינם הגוני'
כדגרסי' במ' קידושין פרק עשרה יוחסין · אמר רבה בר בר חנה כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו מעלה עליו הכתוב כאלו
חרשו לכל העולם כולו וזרעו מלח · שנא' ויעלו מתל מלח תל חרשא כרוב אדן אימר · ולא יכלו להגיד בית אבותם
וזרעם אם מישראל הם · ואמרי' עוד התם אמר רבה בר אדא · ואמרי לה אמר רב סלא אמר רב המנונא כל הנושא אשה
שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו · ותניא על כלם אליהו כותב והקב"ה חותם · אוי לו למי שפוסל את זרעו
ופוגם את משפחתו ונושא אשה שאינה הוגנת לו · והקב"ה מעיד על השבטים ואינו מעיד עליו שנא' ששם עלו שבטים
שבטי יה עדות לישראל · ואע"פ שיהנו עתה ממון רב ישחית זרעו שהממון כלה וישאר עם חרפתו · כדאמרי' ה'
התם אמר רבה בר רב הונא כל הנושא אשה לשם ממון הויין לה בנים שאינם מהוגנים שנא' בה' בגדו כי בנים זרים
ילדו · ושמא תאמר ממונם פלט עתה יאכלם חדש את חלקיהם ושמא תאמר חלקו ולא חלקה · ת"ל חלקיהם ושמא תאמר
לזמן מרובה ת"ל חדש · מאי משמע · אמר רב נחמן בר יצחק חדש נכנס וחדש יוצא וממונם אבד · ומצינו במדרש כי
עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר ·· עזה לשון עז פני הנושא אשה שקרובה
עינים וחזקים וכוונתו להתחזק בהם · שסוף יסתלק ממונו עם הון יסתלק מן האשה שנא' עזובה תהיה · ואשקלון ל'
לשון שקלים · ר"ל הנושא אשה לשם ממון סופו כלה כדגרסי' שנא' לשממה · אשדוד לשון אש דודים · ר"ל הנושא אשה
לשם חשק סופו שכבר מיאסה וקץ בה ומגרשה בחצי ימיו · שנא' בצהרים יגרשוה · ועקרון תעקר ר"ל הנושא עקרה
נעקר זרעו · גם מעשה דאמנון ותמר יוכיח שלקחה לשם חשק איך נהפכה אהבתם לשנאה · גם יסתכל אדם במגרעות
שמצא על הנשים העשירות האחרות שהיו מתגאות ביופין וכה"ג שאמרו יען כי גבהו בנות ציון · כדאמרי' במס' שבת פרק
במה אשה יוצאה דרש רבא בריה דרב עילאי מאי דכתי' ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות
עינים הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה · יען כי גבהו בנות ציון שהיו מהלכות בקומה זקופה · ותלכנה נטויות
גרון שהיו מהלכות עקב בצד גודל · ומשקרות עינים דהוו מליין כוחלא ומרמזן · הלוך וטפוף תלכנה שהיו מהלכות
ארוכה בצד קצרה · וברגליהם תעכסנה · א"ר יצחק דבי ר' אמי מלמד שהיו מטילות מור ואפרסמון במנעליהם ומהלכות
בשוקי ירושלם וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסין בהם יצר הרע כארס בכעוס וכו' · כמ"ש
שבלבבי הראשון חלק ראשון פרק שני · על כן יבחר אדם להתבונן עם שיש בו ויש כוונת לשומעים ויסירהו
מן השמים ·

פרק חמישי :

טוב שיזהר האדם שלא יהא צריך לבריות ויבקש מכל עמלו כך יותר
טוב לו
להתחנן שיזמין לו אשה טובה כמאמר ונשאה כדגרסי' בפ"ק ד'
ברכות על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא · מאי לעת מצוא · א"ר חנינא לעת מצוא זו אשה שנא' מצא אשה מצא
טוב · במערבא כי נסיב איניש אתתא אמרי ליה הכי מצא או מוצא · מצא דכתי' מצא אשה מצא טוב · מוצא דכתי' ומוצא
אני מר ממות את האשה · ואמרי' עוד עלה אמר רבא אשה רעה מצוה לגרשה שנא' גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון · אמ'
רבא אשה רעה וכתובתה מרובה צרתה בצדה · כדאמרי' אינשי בבכריתה ולא בכולה · ואמר רבא בא וראה כמה טובה אשה

טובה וכיוצא רעה אשה רעה · ואמרו רבותינו אשה רעה קשה כיום סגריר · שנא' דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה · אשה טובה דכתי' מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' · אי כתיבה קרא משתבח קרא הכי קראו טובה טובה אשה טובה שהתורה משבחה · אי בתורה קרא משתבח הנה הכי קראו טובה טובה אשה טובה שהתורה משבחה בה : רעה רעה אשה רעה דכתי' ומוצא אני מר ממות את האשה · אי כתיבה משתבח קרא הכי קראו רעה רעה אשה רעה שהכתוב מגנה · ואי בנביאים קרא משתבח קרא הכי רעה רעה אשה רעה שהנביאים מגנים בה · דכתי' הנני מביא עליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה · אמ' רב נחמן אמ' רבה בר אבוה זו אשה רעה וכתובתה מרובה · נתנני ה' בידי לא אוכל קום · אמ' רב חסדא אמ' מר עוקבא זו אשה רעה וכתובתה מרובה · ובס' בן סירא · אמ' קהלת כל ימי עני רעים זה מי שיש לו אשה רעה · וטוב לב משתה תמיד זה מי שיש לו אשה טובה · ובס' תהלים אמ' · למנצח על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם זהו שאמ' הכתוב מצא אשה מצא טוב · כיון שאדם מוצא אשה טובה מצא טוב · כתוב אחד אומר מצא אשה מצא טוב וכתוב אחד אומר ומוצא אני מר ממות את האשה · היאך יתקיימו שני כתובים הללו · אם תהיה טובה אין סוף לטובתה ואם תהיה רעה אין סוף לרעתה · עד שלא נבראת האשה כתי' לא טוב היות האדם לבדו · משנבראת כתי' והנה טוב מאד · לכך מצא אשה מצא טוב שהאשה טובה מתנה טובה לבעלה טוב · ומצאה רעה ימצא טוב כדי ויגן עליו הקנה · ר"ל שהיה ימצא כל טובו · ומאחר שזאת היתה טובה כזה מאמ' ירבה בחורים עליה · ובס' משלי קנה פרק טו מוכיח אמ' רב מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה טובה לאיש · מן התורה דכתי' מה' יצא הדבר · מן הנביאים דכתי' ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא · ומן הכתובים דכתי' מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' · ודכתי' בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת · ואעפ"י שאמרו כי כשהולד נוצר אומ' הקב"ה מזווג בת זוג של מחברים דכתי' ומתחיל עד אחר רבקה ילמד שנתבשר אברהם על בת זוג · ובס' שני בפרק קמא דסוטה · אמ' רב יהודה אמ' רב · מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלו' לפלו' דכתי' מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' · ודכתי' ומה' אשה משכלת ודכתי' מה' יצא הדבר · ודכתי' היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוני · ובבבא' מציעא אדם המבקש רחמים שיזמן לו הקב"ה אשה ויהגו לו כפי מעשיו כמו שאמרו במס' סוטה ראש פרק קמא · אמ' רב שמואל בר רב יצחק כי פתח רבי שמעון בן לקיש בסוטה אמ' הכי אין נותנין לאדם אשה אלא כפי מעשיו שנא' כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ואם יש צדיק שנכשל באשה חוררת זהו מה שיסורין לצדיקים בעולם הזה כדי שינחלו העולם הבא · וכדרך הידוע ·

החלק השלישי בימי הזיווג · ויש בו שני פרקים : פרק ראשון ;

ימי הזווגים ראויים למשתה ולשמחה לחתן ולכלה ולקרוביהם · ולא ניתנו למלאכה בבנים אלא ליתן שבח והודאה לשי"ת שהגיעם לזיווג · ולהתבכם בהם במשתאות ובמאכלים ושיחה בהם שיחה של תורה · והשמחה שבעת ימי המשתה יש להם סמך מן התורה כדכתי' מלא שבוע זאת · ר' יוסי אומ' שבעת ימי המשתה מנין אנו למדין מיעקב אבינו ע"ה שעשה משתה שבעת ימים ולקח את רחל שנא' ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה · אמ' הקב"ה אתם גמלתם חסד עם יעקב עבדי אני אתן שכרכם לבניכם · כדי שלא יקח שכר טוב לרשעים בעולם הזה שנא' כי כונת ה' תרעה · להם ·· שבעת ימים של משתה מנין אנו למדין משמשון כמה שהיה שירד למכן פלשתים ולקח אשה ועשה שבעת ימים משתה ושמחה שנא' ויהי כראותם אותו ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו · היו אוכלים ושותין ושמחים שנא' ויאמר להם שמשון אחודה נא לכם חידה וכל לא יכלו להגיד החידה ג' ימים ·· החתן דומה למלך מה

מלך

המלך הכל מקלסין אותו · כך החתן הכל מקלסין אותו שבעת ימי המשתה · מה המלך עטוי כבוד כך החתן לבוש בגדי כבוד · מה המלך משתה ושמחה לפניו כל הימים אף החתן משתה ושמחה לפניו כל שבעת ימי המשתה · מה המלך אינו יוצא לבדו לשוק כך החתן אינו יוצא לבדו לשוק · מה המלך פניו מאירות כאור החמה · כך החתן שנ' והוא כחתן יוצא מחופתו · והימים שבהן רבו שיונ' · הם שבעה כו' ושמונה כו' · ואע"פ שאמרו שאם היה לו טענת בתולים ישכים לב"ד · עם אחרו שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא אדם טורח בסעודה שלשה ימים אחד בשבת ושני בשבת ושלישי בשבת וברביעי כונסה · הטעם המיוחד הוא האמור בגמ' דכתובות בתולה נשאת ליום רביעי ובעולה בה' קוהיל ונאמרה בו ברכה לדגים · אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בששי קוהיל ונאמרה בו ברכה לאדם · ורמז לברכת חתנים מן התורה שנ' ויברכו את רבקה · ותקנו שם שבעה ברכות הראשונה שבהן שיהא צריך קריאה לבכר · השלשה סדס כ' אחריה פ' שמחות כברוך לפי שכל אחת היא כפי ענינה · הראשונה להודות לש"י על שמח הלבבות שהם צריכין לעבוד חיבה · שניה כנגד יצירת גוף האדם ·· שלישית כנגד יצירת ההשלמה שאדם שבלי תקון וזהו כלמו כלם דמות תבנית ויחה התקן כנגד עדי עד שזהו הטעימה השאלת לעבר · ויתרון עושה האדריכל בה יותר מעשיו · ועל כן פותחת כברוך וחותמת כברוך · ולא שלשתן שתקנו על הסדר שאחז הנביא כלה בקבה שמי ולבסוף סיומו יצרתו אף עשיתיו · שהכל ברא לכבודו כנגד בריאתו · יוצר האדם כנגד יצירתו · אשר יצר כנגד עשייתו · שהוא התקון הנכוחי והראוי · ולפי שחייבין אנו להעלות את ירושלים על ראש שמחתנו סיימו לה שוש תשיש · ולפי שאין שמחה שלימה יותר תוספת כברוך · ולפי שהכל חייבין לשמח חתן וכלה ולהתפלל על שמחתן סיימו שמח תשמח רעים האהובים · לחתן וכלה והודיע שמחך יצירך בגן עדן מקדם הוא שאחרונה שקבעה וקבעה והכוללת של האדם ועשה לו שושבין ·· ואחר שסדרוה לו תקנו ברכה שביעית כוללת כל הענינים בריאת השמחה ויצירת הדיון · וזכר ירושלים לפי שבכלה זו מזכירין אותה לבדה בכל יום מימי השמחה עם עשרה ואין שספנים חתום · ועל כן עתקנה כלשון · ופותחת כברוך וחותמות כברוך · וכלה שמזכרו אחר כל השמחות כלות כמאמר קה' · ועל כלם אנו חייבין להודות לו ולברכו ולשבח לשמו הגדול ברוך הוא ·

פרק שני :

התורה המשילה השמחה שעתיד הקב"ה לשמח את ישראל בזמן הגאולה לשמחת החתן עם הכלה כמו שאמר הנביא ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך · והעריסה לשמחה זאת: לפי שלא ימצא שמחה ידועה גדולה מאחת שיש לחתן כוס התנחומין וכוס שמחתו · והיא שמחה של כבוד ושל הנאה ושלותה · על כבוד שהכל מכבדין אותו כמלך למעלה · ובפ' שני כת' מועד קטן · א"ר חנינא יוצא לחתן שמוסר כמלך שנ' כחתן יכהן פאר · מה כהן בראש אף חתן בראש · וכן עשה יהושע לכהונה לכ' ר' ישמעאל · וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון · ושל הנאה אין לך הנאה גדולה מזו · הכל בעין אחריו ומצעדים כינך חתן ואשה חדשה ועבדים שמשו וכל הנאה שבעולם · ושל תעלה ומקיים ... ושלא שוכנה פריה ורביה ושלא שוכנה ושמחה כבן לקיים מצוה · ואם זוכה לבחור אשה טובה יראת י"י אשר יכה מוצא ורע טוב · אשריו ואשרי חלקו יפה נכנס ויפה יוצא ירושתו · עליו נאמר אשרי כל ירא י"י ההולך בדרכיו · ונע' בסוף כי יגע כפיך תאכל אשריך וטוב לך · כי לפי שהיה ירא את השם והולך בדרכיו זכה לבית שיהא כלה כשרה · ונע' בפסו' · ולא יאמר אשרי מתוכה בשר וכו' אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא · אשתך כגפן פוריה · מה מטעה אשה שבן עושה פרי פריה לברכה אף אשה כשרה פריה לברכה שנ' כי אבן ימים על שמו ונחלם על ישה ... על זרעך וברכתי על צאצאיך · כרמז כגפן שתהיה פורה ולא ... שתה לבכורות בבתוך ... · כגפן שתולה ומים · מה משלם כגפן לאדם עומד לך יעד

הודים ויתהלכו יורים · ומתקן טורח גבלה וטחינה וסכינה · [illegible] יאמר [illegible] אלהים ואחשים אל הכנס
ידים ויתחלקו · שנא' כי יגע לב האדם רעיוניו שהיו רוחק ולא ילמדו הקודש והיולע שהם מתקנים שנא' ויותיק
ירכתי וחופת עצים · סביב שלחנך שלא יהיו צריכין לבריות אלא סומכין על שולחן אביהם · וגם שלא יהא כהם
שבשאר יהיו שהם ויהם שאין נושרין עליהם כל השנה ויהיו כלם סביב לשולחנך הנה כי כן יבורך גבר ירא יי' זו
כונה שלמה שהבטיח יבורך את ידידו · יברכך יי' מציון שעולם יהא מבורך מאהם המערכה שכינתו בציון · וראה בטוב
ירושלם כל ימי חייך שלא יחרב הבית בימיו · אותם הוא כמו שמחה בנחילה · וראה כנס לבנך שמחה כמו לבנו שינשא
כדרך הזה · שלום על ישראל שלום לו ולכל ישראל בימיו ובזכותו כדי שלא יקנא גבר שיחם וזהו פשוטו של מקרא · והם רמזו יש
אומן כבודך וכבודך · וא"ר חייא בר אמי משמיה דשלה נוולהגה מיבע יותר יראה שנים דאן כיצד שנים כתיב
אשרי איש ירא את יי' שמעתינו זקן יחד · ולא כבהמה מיבע כה' אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך
לעולם הבא · ול יחשוב אדם שהיתה כוונתם מיבע והוא יהא שנים קלבה ולא יהא שנים · אבל אחרון שנהל היה יהא
שנים שנתכבדו מי במסכנו מאותו יהא שנים שמעיל פסוק על הכבוד ומתקבים שסבלו [illegible] שהוא יהא
שנים · וגם חשו על פסוק וראה כנס לבנך כפרק עשה שנתקבלה · א"ר יהושע בן לוי כיון שכנס לבנך שלום על
ישראל ולא אתה מלבי חלבה ויכנס · ר' שמעון בר שמואל אמר כיון שכנס לבנך שלום על יי' ישראל ולא אתה לגנויי ·

החלק הרביעי בהקדמות ביחד ויש בו שני פרקים : פרק ראשון ;

אם היתה אכילה זו נקבעת בבחורי עולה על סעודה לשמחה ולברכה · ולא יתכוין יותר יותר וזהו טוב לו בכבודו · סימנים
פרק הזהב · א"ר חנא לעולם יהא אדם כבבוד אשתו שאין ברכה מצויה לאדם אלא בכבוד אשתו שנא' ולאברם היטיב בעבורה
א"ל רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו · ענין כבוד התורה על יכולתו · הכ' האוהב את אשתו כגופו
והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך ולא תחטא · עד אמרו במסכת
חולין פרק כסוי הדם · הש"ר עירא ואיתימא ר' אמי ואיתימא ר' אסי אמר רב לעולם
יאכל וישתה ילבש ויכסה כמה שיש לו · לעולם יאכל אדם ויותר פחות ממה שיש לו וילבש ויכסה כמה שיש לו ויכבד אשתו
ובניו יותר ממה שיש לו שהם תלויים בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם · וגם יזהר שלא יונה אשתו באונאת דברים שלא
כדין את אונאת דברים ובפ' הזהב · א"ר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה
קרובה עליו · וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנא' גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי · ואע"פ
ששערי תפלה ננעלו לא ננעלו שערי דמעה שנא' שמעה תפלתי יי' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש · ויהא אדם זהיר
בתבואה בתוך ביתו כדי שלא יבואו למריבה זה עם זה כדגרסי' עלב · אמר רב יהודה אמר רב לעולם יהא אדם זהיר במריבה
בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בביתו של אדם אלא על עסקי תבואה · שנא' השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך · אמר
רב פפא היינו דאמרי אינשי כמשלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא · ואם יתנהג עמה כראוי יהיה שלום ביניהם
והשכינה מצויה ביניהם · כמו שנא' סוכת שלום כי היה יבנה · דרש ר' עקיבא איש ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן ·
גם יתכוין כפרקי ר' אליעזר · ר' יהושע בן קרחה אומר עליהם נשר ורם שעקרה שמו אדם ושמי שכנה לו עזר וקראה
שמו אשה ואיש שמו כיניהם יו"ד ה"א הם הולכים בדרכי ושומרים מצותי הרי שמי עמהן יש
כינהם ומצילות אותם מכל צרה וצוקה · ואם לאו הריני נוטל את שמי מביניהם והם נעשין אש ואש והאש אוכלת אש שנא' כי אש

כ"נ
כלו חלק ל'

קידוש כתובי · וכתב כי אש היא עד אבדון תאכל · ואמרי עמי הארץ אשה אשה לנשר כנגדו · אם זכה לו ז"ל עזר ואם לא זכה
כנגדו · ואם יאהבנה כנפשו יקיים הכתוב דכתי' והיו לבשר אחד שהיא כלנו מצלעותיו ודרכו לחזור אחריה ולפייסה לבל
דבר כאומרי' כמו עדה כ' היולדת: שאלו תלמידיו את ר' דוסתאי ב"ר ינאי מפני מה האיש מחזר על האשה ואין האשה
מחזרת על האיש · אמ' משל לאדם שאבדה לו אבדה מי מחזר על מי בעל אבדה מחזר על אבדתו · ומפני מה איש מ'
פניו למטה ואשה פניה למעלה זה ממקום שנברא וזה ממקום שנברא שנא' כי קולך ערב ומראך נאוה · ומפני מה איש
מקבל פיוס ואין אשה מקבלת פיוס · זה ממקום שנברא וזה ממקום שנברא · וגם יזהר שלא ירבה רעים בתוך ביתו · שנא' איש
רעים להתרועע: תניא ר' אומר לעולם אל יביא אדם אפוטרופוס בתוך ביתו שהרי יוסף נתנה אשתו לדבר עבירה אל יוסף·
וגם לא ירגילנה ביין שיביאנה לזנות: כדגרסי' בסוטה תניא ר' אומר לעולם אל יביא אדם אפוטרופוס בתוך ביתו וכו' · והתניא
ר' אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין · וגרסי' עוד במס'
כתובות פ' אעפ"י תנינא כוס אחד יפה לאשה שנים ניוול הוא לה שלשה תובעת בפה · ארבעה אפי' חמור תובעת ואינה
מקפדת עכ' יש להנהיג שיהא כסדר והדריכה בדרך ישרה והאל העוזר לנו·

פרק שני :

אעפ"י שהאשה בת זוגו של אדם לא יחשוב שיכניע בעלה תחת לה שהוא אדון ועליה אמר המשורר
כי הוא אדוניך והשתחוי לו · והאשה תאהב לבעלה והוא ימשול בה שנא' ואל אישך תשוקתך והוא
ימשול בך · ואם יהיה כנגדה אדון תאהבנה ותהא בעיניו כאחות כי מצינו שרה שקראה לאברהם אדון שנא' ואדוני
זקן · ואם תשמש הדבור לא לעשר יצאה חכמה יותר על בעלה · ואם תדבר לפניו כהן ושוה ויהיה עמה הענין אין כעניו
שפחה ליד גבירתה אז הקדר והכבד יותר כעניו · אמרו במדרש שאמרה אשה חכמה לבתה כשהיתה יוצאה לבית בעלה
אל בתי עמדי לפניו כמו לפני מלך ושרתהו · ואם תהיה לו שפחה הוא יהיה לך עבד ויכבדך כגבירה · ואם תגבהי עליו
הוא יהיה לך לאדון על ברחך · ואז תהי' בעיניו נקלה כאחת השפחות ותבקשהו והנהגו כן חבריו · ואם יבא לאכסנאי
משכוניו או יבואוהו קרוביו תקבלם בסבר פנים יפות · ותעשה עמהם יותר מהראוי כדי שיתכבד בעיניהם ותשמור
את ביתו וכל אשר לו · וכזה תשא חן בעיניו ותהיה עטרת בעלה · הה"ד אשת חיל עטרת בעלה · ועשה השכל
האשה עטרת ומעלה בתוך ביתה לפי שלא תצא כבלה · שהבעלה יכירה לפי מעשים וכזה ימשוכח אשת חיל כדכתי'
אשת חיל עטרת בעלה · וכתי' עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון פיה · וגרסי' בגמ' כתובות פרק אעפ"י משנה אלו
מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת ומבשלת ומניקה את בנה ומצעת לו את המטה ועושה בצמר
הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת · שתים אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה · שלש אינה מצעת לו
את המטה ואינה עושה בצמר · ארבע יושבת בקתדרא · ר' אליעזר אומ' אפי' הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר
שהבטלה מביאה לידי זימה · רבן שמעון בן גמליאל אומר אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובה שהבטלה מביאה
לידי שעמום · וגם יזהר שלא יקללנו כדי שלא יבואו לידי עניות: כדגרסי' במ' שבת פרק במה אשה יוצאה · אמ' ר' אמי
שלשה דברים מביאין את האדם וכו' · כהדיא שבל כפי ממון מחלק עכן הכבוד · גם הצריך להיות תשובה יחד אחר
הבעלה כי שלא תענה עליו כדגרסי' במ' שבת פ' ר' אליעזר דתולין ואמ' ליה רב חסדא לבנתיה לצניעותא סחפי בגברייכו ·
לא תיכלון נהמא קמי גברייכו ולא תיכלון ירקא בליליא ולא תיכלון תמרי ולא תשתון שכרא בליליא ולא תפנון היכא
דמפנו גברייכו · וכי קרי איניש אבבא לא תימרון מנו אלא מאן · וסימנך דנקיט לה מרגניתא בחדא ידה וכורא
בחדא · מרגניתא בחד ידא אחוי לה וכורא בחד ידא עד דמישכן והדר אחוי לה · אל תאחרנה סגה חביב

ימין ושמאל: ואשרי האיש אשר זכה להיות חלקו בטובה עולה יראת השם״

החלק החמישי בדרך החבור ויש בו ל' פרקים: פרק ראשון:

הא' יש טעם על מצות פריה ורביה שני טעמים האחד לאדם ולאשתו. והשני לבנו · ואחר יתן הכונה בו שלא יגרע עונתה · הראשון שיתכוין לכוונה שלמה וטהורה זהו. ולא להנאה זו והכוונה טובה שבכלן ·· והכוונה השנית היא לתיקון הולד שיהיה יתעברה כדי שיצא הולד מלובן ומזורז כמו שאמרו בס' פרק המפלת ·· ת"ר שלשה חדשים הראשונים תשמיש קשה לאשה וקשה לולד · אמצעיים קשה לאשה ויפה לולד · אחרונים יפה לאשה ויפה לולד שמתוך כך יוצא הולד מלובן ומזורז · הלכך המשמש ימצא לשם הטעם כלו עושה רצון [illegible] יען ידע אין מכיר שומר פתאים י"י ·· וגם בזאת הכונה עוזר שיהא מסייע למצות פריה ורביה · והשלישית [illegible] שיהא מתאוה אליו ויכוין בה שהיא מתאוה כמו והיא מתקשטת לפניו כדי שיתן דעתו בה · או כשהוא יוצא לדרך · או כשהוא בא מן הדרך שמתאוה אליו וזה יתן שכר יש בו שהוא ערך החטא והעונה ובכלל כמצות עונתה · כדגרסי' פרק הבא על יבמתו · א"ר יהושע בן לוי כל היודע באשתו ואינו פוקדה נקרא חוטא שנ' וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא ·· וא"ר יהושע בן לוי חייב אדם לפקוד את אשתו קודם שיצא לדרך שנ' וידעת כי שלום אהלך וגו' · והא מהכא נפקא [illegible] השוקקת יותר שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך לא צריכא אלא סמוך לווסתה [illegible] · ורגיל לבכר האשות אבל ע"כ מצוה [illegible] ואם יודע שהאשה משתוקקת על בעלה היא לכוונת מצוה [illegible] כמו הבנים כדגרסי' פ' עירובין פ' המוצא תפילין · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל אשה שתובעת את בעלה לדבר מצוה הויין לה בנים שאפי' בדורו של משה לא היו כמותן דאילו בדורו של משה כתי' הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים ולא נבונים לא כתי' ואלו גבי לאה כתי' ותצא לאה לקראתו וכתי' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · איני והאמר ר' יצחק בר אבדימי עשר קללות נתקללה חוה שנא' ולאשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים · אלו שני דמים אחד דם נדה ואחד דם בתולים שהאשה [illegible] עצבונך זה צער גידול בנים · והרונך זה צער עיבור · בעצב תלדי בנים כמשמעו · ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך · והוא ימשל בך מלמד שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה · וזהו מדה טובה בנשים כי קא אמרי' דמרציא קמיה · ומכאן דרך אחרת בכוונת שיכוין בה אחר מעשה. כוונות אלו שהם מצוה אבל היא [illegible] ואחר שגברה עליו התאוה עוזר עצמו באשתו שהיא מותרת לו כדי שלא יתאוה לאיסור · וכיון שמתכוין מן האיסור אל ההיתר עושה טוב · אבל יותר טוב לו לכבוש יצרו ולשבר תאותו לבו זה ושלא ימשך אחר התאוות ומכוונת עשיית הראשונה כמו שאמרנו כמו אבות פרק שלישי עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו' · ואם על ידי רואה דיין בשר ודם שאינו יודע תעלומות לבו אדם ימנע מן התאוה [illegible] כ"ש שהוא דיין כל העולם והוא יודע כל תעלומות ·· השנית אמרו כלום חטא יזכור מה שאין האדם [illegible] ·· השלישי שיחשוב במראות יופי האשה · כדגרסי' במס' שבת פרק שואל אדם · האשה חמת מלאה צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה ·· הרביעית יקרא [illegible] שאמרו הרופאים אחד משלשה מתים משאר חלאים · והאלף מרוב התשמיש · ואמרו כל השתוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ושמנו כהות וריח רע בגופו ויפיו ושערו נושר ושיניו נופלות והרבה מכאובים חוץ מאלו באים עליו · ואולי אם יביט בכל אחד מאלו הדברים ישבר התאות: אבל בזה כלם הכוונות יקשה עצמו [illegible] עם אונס התאוה יתכוין לעזור עצמו שלא יבא לידי איסור ויסתפק מן

הזהיר יעזור שאינו יכול לבטוח את לבו כי יש לעשר כדי שפן עבירה לבו ופיוס יראתו · ועל זה אמרו ישב ולא עבר עבירה
נותנין לו שכר כעושה מצוה · והטעם הוא כי יאחר שעבר את לבו כעוסק במצוה הוא · ויש לך סמך לאותה כענין זה שלא
שהיה השוק · ודומה לו למעלה והוא שהאדם ימנע כבוד בנפשו ימותהו ולמטה ודומה שהיה רשאה לו ומקרבין לרדות גופו
צריך לעבוד לשי' גם זאת תחשב לו כעושה מצוה רק לא תתאוננו · אלא כי שאינו צריך לה כמו שנין יתלבטו וגם לא קיבלנו
נגד עלו מלין שלא יהא יתעבר התאוה ויעשה את לבו ויוכיח עצמו לפני קונו ונבזה לעשר לברוח אחר התאוות במחנע
שהתשר בהם · עשה לוחן במס' נדה פרק כל היד אמ' רב יהודה המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי וכו' · כדאי' בפר' ראשון
כלשונו חלק שלישי פרק שלשי · וגם אמרו במס' נדה פ' ר' יהודה המקשה עצמו לדעת חייב מיתה · והמחירו בזה שאחי
שם אתנו כי אין היצר ימשכנו אל האיסור · ומשביעו ויהב יהיה רעב · כדאמרי' במס' סוכה פרק החליל: א"ר יוחנן
אבר קטן יש בו באדם מרעיבו שבע משביעו רעב · וזה אינו דומה למי שהוא שבע אוכל ושותה לשבעה ימלאי עד
שישתכר ויקיא ונשאר מתבלבל ומתנוול · ויין שעמים שבן לפני סבא אחוך סבבה זו והוא כאן כסיל ומחזיק נפשו יותר מכדי
טבעו שהיה שבעה להיה מבקשת יותר · אבל המזון הטוב שרוצה לפות אדם לשום מטרתו כענין המסברים שם מצוה
ונשאלה שהוא צריך להשלים נפשו · ויחזיק עצמו אין המפסיד עצמו או עבדו · או אין המושכו לדבר אחר · ועל זה גרסי' במ'
ברכות פרק חלק תניא ר' שמעון בן אלעזר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת: ר"ל שידחה אותנו מזה שהוא
קרוי שמאל שהוא דבר כסילות ויקרב אותו שהוא קרוי ימין שהוא דבר שהשכל מחייב מפני לב חכם לימינו ולב כסיל
לשמאלו ולא שירחקנו יותר לגמרי לפי שנראה שהוא חוזר לעשות בחוזקה: אלא כדרכו הצריך לקיום מצוה ולקיום המין ·

פרק שני :

שהאדם נושא ונותן אוהבים זה את זה ומשתמשין כאחים ומכוונים שלא יהא זרע בהן · הכה מצוה ו
מעשה הדין ויולא מכל מקום קנינם · אבל אם יש כינוים מחשבות נבריות מפסידות את המעשה
ושמירות את הזרע היוצא מהם כדגרסי' במ' נדרים פרק אין מודרים · וברותי מכם המורדים והפושעים בי · א"ר לוי אלו בני
תשע מדות · בני אנוסה · בני שנואה · בני נדוי · בני תמורה · בני המורדת בבעלה · בני מריבה · בני שכרות · בני גרושת הלב ·
בני ערבוביא · בני חצופה · איני והא אמ' ר' שמואל בר נחמני · א"ר יונתן כל אדם שאשתו תובעתו הויין לו בנים וכו' · כדאית'
למעלה מכל שלקוח זה · ולפי שצריך שיהא הדבר בצניעה ולנשה הזהיר בתוספה · לאו היא לאשתו כדגרסי' במ' כפרק
המוצא תפילין · אמר רמי בר חמא אסור לאדם שיכוף את אשתו לדבר מצוה שנא' ואץ ברגלים חוטא · וא"ר יהושע בן לוי כל
הכופה את אשתו לדבר מצוה הויין לו בנים שאינם מהוגנים · אמר רב איקא בר חיננא מאי קראה גם בלא דעת נפש לא טוב · תניא
נמי הכי גם בלא דעת נפש לא טוב זה הכופה את אשתו לדבר מצוה · ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה · והאמר רבא
הרוצה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה · לא קשיא כאן לדעת כאן שלא לדעת · גרסי' במ' נדה · פ' ר' יהודה מה יעשה
אדם ויהיו בניו זכרים ישא אשה הגונה ויקדש עצמו · ואמרי' עלה כמו אלו בן חכמים ר' אליעזר אומר יפזר בשעת תשמיש ·
ר' יהושע אומר ישמחנה כדבר מצוה שנ' שומר מצוה לא ידע דבר רע · ולפי שצריך שתהא כוונתו שיהא שוה ישמור שתהא
כוונתו אליה ולא לאשה אחרת: דגרסי' התם בפ' אין מודרין ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מכאן א"ר לא
ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר · ואמר רבינא לא נצרכה אלא ששתי נשיו ושתיהן שוות שהיא טובה ולשם
מצוה ועושין מאהבה ונותן כח ומהלכה קטנה שוגה בחכמה הנוגע בבריה שבכבוד לבריה דר' שמעון בן יוחאי ·
גרסי' במ' מועד קטן פרק ר' יונתן בן עוזיאל ור' יהודה בן נרים התנו בתשמיש כי ר' שמעון בן יוחאי אמרו
סאותם ובכבדה את ונקה ומשאר יותנה וכו' · כדאית' בפ' כלה מעשה חסיד · אמרו לו יהא רעה להשלים ולא תחטיא העבל

ולא תבין הספק ולא תשגה· שאמרו כיון ושהוא אוספך· לבלבל מחשבתך· ולא תחזי שהם חוזרת כי אתה לקריאה תכוון אל
לא ייבשנו כרוכי ללא כמנין· אבל לשרי יצבן· א״ל ויאמר חייכון· א״ל הכי והכי אמרו לי· א״ל הנך כולהו כרבנן נינהו··
הזרע ולא יקחנו הכל כנס ולא יעותן· השגל ולא תבין· השגל סתם ולא תבין ולא יעותן כנך· השגל ולא השגל הספר
כנגד ולא יעותן נבדייקו לנהדרו לוותך· ושלא לאחרים כתב ושתבר אוספיזך לרמזי עלמא אוספיא הוא והוא עלמא כיתר
דסתי קדם סתיו לעולם יעסכוהם לדור ודור· לבלבל מחשבתך כבני וסכנתא ולא תיחזי שהם חזרה ללא תעשה חיתך
והשכר אתהם אחריך· על החיבור הנאה והטוב כולם של הברכות וזולתם ··

פרק שני :

היושבים ישותיקין בשבת ובוחרים העתים הראויים לדבר ישלחים כנס הענין ועניינים ועבדים ונחלתים לכל דבר כגבסי׳ סים לבו קבל· וכסוף פרק של יוצרין
שאו את אורח שלם אותו של ר׳ שעשר יותר יותר כנגד יפיכן כוונה· א״ל אינו יותר עוני לא כמשמרה ראשונה ולא
כמשמרה אחרונה אלא כמשמרה אמצעית· ויעלה שפה ויוסיף שפה ודומה כמי שכסהו עד· אמרה לו ר׳ כלך למה א״ל
כדי שלא יעלה על לבו חשה אחרת ושאלו בני סוין כדי יתחברו· והיושבים יותר בפירוש ההפסד שבין ברכה הגשם
באותו כיום יגבס׳ קדם סבך דלק· היושבים לאו סעבכה שאסה קורין לכנס כגון אומרין חוזרין פומין קוסים
שונים· ר׳ מאיר אומר שמתכוונים לשמים ואינה תקבע· ור׳ יהושע אומר יותר שאומר לנטעת השמים אוסף
קייתי· ור׳ עקיבא אומר יותר שמוסיפים שעות חוס· ואומרי׳ עלה כגון והוא כמעבירה באותה כחק· ואומרי׳ עלד
כבדים סוף פרק של יוצרין מן משנה· א״ר יוחנן בן קרחה אחת ארבעה דברים סתולי יואמי הסמה של קן חוברין קטין
שונים סומין·· חוברין יותר יזה הויין יותר שמפסקין שעת השמים· שונים יותר יזה הויין יותר שנושקין באותו
מקום·· סומין יותר יזה קורין יותר שמסתכלין באותו מקום·· ואומרי׳ עלה כגמ׳ א״ר כוח ואלה שמדותיו של אבא יותר
כנגד יותר· יואח יקטן שולחנו לפי יקטן רבי זרעו· הוא מסתכל כנגד הנשתר מכללם הכל שם הכל נותך מזרעו·
הוא שכתב הדבר שבו שהבה השילה ושין הפתים לפי שהוסיף זרעו· הוא יוסף שעה שהיה לו לנרוש לפני נחש
אחין זרעו· והגע שאמרו חסידים עלה אין הלכה כר׳ יוחנן בן הקסמי אלא כלומר שאדם רוצה לעשות עם אותן שעוסק
יעודים שהגע שמותר הגעשת היה קדושה וטהרה· ומתפללים על קדושה וטהרה ילמד אותו הקדושים וכמו שאמר
שנכנו רבה לאחרים והנשאו מתה הנה לא ידעת כי אשה יפת מראה אתה· וגם שכחו הקבעה אדם שנשא בימות
ולא הכיר בה עד יום מותה כגבסי׳ סוף שבת פ׳ סימה אשת יצחק· הר׳ ימעשה באחד שנשא בימות ולא הכיר בה עד יום
מותה· א״ר כוח ודאה סימן עוונה אשה זו שלא הכיר בה כעלה· א״ל ר׳ חייא אדרבה אלא סימן טוב הוא זה שלא הכיר בה סחן·
וגם יותר על אדם שסימן יותר כפר׳ אבות הלוקחו וכו׳ כאחד למעלה סס׳ מחיבור זה· גם אמרו שהסה שוגג לנוטש
יותר כפירוש רגבסי׳ סי׳ פר׳ פ׳ כלהייך· אמר רבן שמעון כל אדרבה דברים שוגגין קבה היושבים יותר עבוס
ושומט יותר כסבר לבתי וכו׳· כלו׳ לעזל כבד בן יוחלב הלוות הראשונה· ואומרי׳ עוד עלה אמר רב חסדא אסור לאדם
שיעשה יותר כיום שלו ואחר כך פנוך· יותר תלמוד אמר אביי שראה יראת כה דבר יותר והתענה שלא· ואמר רב
הונא ישראל קדושים הם ואין משמשים מטותיהן ביום· אמר רבא ואם היה בית אפל מותר· ואמר רב הונא ואי תימא רב
פפא· תלמיד חכם יותר לכלבתו ומשמש זה לבד יותר לבקום שעתה או כותלו לידך ושלא שאר בנער עד
הלילה· ולבד שיהא המקום אפלו יואל כלבתו· ומה שאמרו לכם יואל יותר שני טעמים· האחד כי יותר
רוב בכיעור ולכלבוכו יזה שלא ישאה אדם אחר· והשני שאין נשאר בזמן אחר יותר שמיהה למודו· וגם אמרו

נְרַגַּע

שלא ישתה יותר מכוס שהתינוק עליה · כדגרסי' בערבי פסחים ·· הב' ישתה יותר מכוס שהתינוק עליה אותו
התינוק נשפך ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתי · אבל אי בר שתי לית לן בה ·· ולא אמרן אלא דלא דייש גביה מידי אבל אי מליא
גבי רישיה לית לן בה · ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עלוי אבל מנח ידיה עליה לית לן בה · שהחזירו כדברים אחרים
אותם דברים לאדם ולזרעו · כדגרסי' בפרק דלקמן הקורא מכה החסה ושותה מצות היין ל' כוסות א' בפסח · ומכי שתי על כל
הכוס יתענג · על כוס שיהא אדם עם שיעור היין · הקין הם ושותה היין בה כוס והקין · הקין הם שהכוס ושותה היין
לה כוס כוס אחרת · אימת כמין שלא עושה כלום · היושב מעט שכור סופו עבר · שמנה שכורים שהם נעקרים
היושב מעט מעומד אחוזת אחיו · גם דברים אלו והויקון כתוב בה לבדו · וכמו שנתבאר בפרק אע"פ · וכמו שנון
פרק יוצ' שאחו · גם אמרו לאדם שאסור לשתות מעות שני כוסות כי שיהיה עם כשעמו לגרסי' כאן התנוגות · א"ר
אי אסור לאדם שישתה מעות שני רעבון שנה ונתסף יותר שני כוסים כדרים הקבוע שנה הרעב · האמת חשובי כוס ומשמשין
מעולקין שני רעבון למדנו מכאן שאסור להיות בעדין כמין שהאבור שרוין בצער · ושהחוסר יהיה לשום שמים
יכו שנים ונכבים ·

פרק רביעי

בימים הקדמונים היו הנשים מרוחקות מאד יותר אדם כדי שלא
יקרבו של אדם ולא
יכבו עמו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן יחיק · ונבד
מכבון יותר נמי ושתה ריאש רע סוער כאשר חכמי הפילוסופים והיו יושבות בה מהלא יקום בו אדם · ולכן אמרו
רז"ל שלבן הדויה הייתי לכוס מחבי אל לשק יין · אל אבין שיש לו ולא חולל להתקרב אליך · עם לא לעבד בחות שלא הגיע
עבר רבי והוא קדיש ולא עם אותו הכי · נחה שלא היו משכרין שהקום כל אותו שאחר הכוס עמו · ואפי' שבכבות
האחרונות ובהתמעט הדעת · והיו כל כך שפופים הצדיים עד שנשלחו אותם רעה זאת בגלות הנחש הקדושה לבקש את
ישראל ולהבדילם מן האומות ורבוקים מזוהמתן ושומרים מלהתחבר הבוגדים ואילכו זרעם בקדושה ועל שנה הקשה
לשמור יינו של עכו"ם ויינו זונה שהם יותר חמורים מימי נח להעיר עסקה נקיים ויינו יותר וחז"ל עשו להם מזרעם שהם ·
וכבין וידעגל שהגוון שהיה חסדו להיות ראשון לישראל ספרים במכותיהם כפי הענין הידוע וחכמי ישראל שהשינו סוד
ריחוקה אמרו כבריה בת מה · התלמיד אסור לשתות משנה של עכו"ם · ר' עזריה אומר אחי' הכהן יותר עוה · א"ר
יוחנן אסור לאדם להלך אחר קנה ולדרוש עברה שהוא עוה כמותך עברה של עכו"ם עוה · ואסור להיות בישוק
ידיה · גם אמרו ז"ל בספר אע"פ כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה עם שעה לבעלה חוץ מהלכות המטה ומזיגת הכוס ·
והרחצת פניו ידיו ורגליו · קיה לפי שהוא אהבה שלא יסבלו יותר ימנה מחסרון שפחות · אבל היוחידיר שומר יתבות
משיו · ועלכלם עליך שלא ינגבה אפי' מלאכה קטנה · אפי' כיוני לבוא על למחר עכלתה ואפי' לשון האל כבנו וקיא
כבנה שעל אם זה עבור כמה יינון אדם נכנס בנדסי' בפרק השמן · האחד רבי שיהו · מעשה באדם אחד שקנה הרבה
ושנה הרבה ושימש הרב הרבה ומת בחצי ימיו והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזירתן בבתי כנסיות ובתי מדרשות
ואומרת כתוב כי הוא חייך ואורך ימיך · מפני שקרא הרבה ושנה הרבה ושימש הרב הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה
אדם שהחזירה דבר · פעם אחת נתארחתי אצלה אמרתי לה בימי נדותך מהו אצלך אמרה לו חס ואפי' באצבע קטנה
לא נגע בי · בימי לבונך מהו אצלך אמרה לי אוכל עמי ושותה עמי ושוכב עמי בקירוב בשר ולא עלתה דעתו לדבר אחר ·
אמרתי לה ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה שהרי אמרה תורה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב · כי אתא
רב דימי אמר מטה אחת הואי · במערבא אמרי רב יצחק בר יוסף אמר סינר מפסיק בינו לבינה · אחרי הואי ·· ואח"כ כאחות
בנות ישראל שלא היו יכולות לספור ימי נדה לבד ויימי זיבה לבד של חומרא שנהגם כדי לעשות הרחקה יתירה ש

והחמירו על עצמן שאפי׳ רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעת ימים נקיים ונעשה לבנות ישראל חומרא זאת כאיסור של תורה. וגם החמירו בכל כתם וכל גוון מראית דם טמא. והרחיקו ז״ל שלא ישמש עונה סמוך לוסתה כדגרסי׳ כמו שכתבנו בפ׳ ידיעה. תנ׳ והזהרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם. א״ר יאשיה מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן. וכמה אמר רבה עונה. א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי. כל שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה אפי׳ הויין לו בנים כבני אהרן מתים דכתי׳ והזהרתם את בני ישראל מטומאתם. וסמיך ליה והדוה בנדתה. וסמיך ליה אחרי מות שני בני אהרן. א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה הויין לו בנים זכרי׳ דכתי׳ להבדיל בין הטמא ובין הטהור. וסמיך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר. ר׳ יהושע בן לוי אומר הויין לו בנים ראויין להוראה. דכתי׳ ולהורות את בני ישראל. והפרישות מביאה את האדם לידי טהרה וקדושה כדגרסי׳ בסוף מסכת סוטה ובסוף פ״ק דע״ז. ת״ר ונשמרת מכל דבר רע. שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. ומכאן א״ר פנחס בן יאיר וכו׳ כדאית׳ למעלה. בפרק שני מחלק הפרישות הראשון עד יתכון. וגם אסור לו לאדם להקל ראשו לשחוק עם אשתו כדי שיהא וגם יהא שלא יתקשט. זה הכלל כל הדברים המביאים לידי הרהור רעה אסורין כדי שלא יבאו לידי עבירה והרחיקו מאשת איש לבל יסתכל בה. ואמרו שלא להסתכל ביחוד שכיון שעבר לבו זדון ההרהור יתגבר. מחזקה היא דלא שביק הרהורי׳ ואכיל איסורא. ויתכן כזה. כי כריתו ז׳ נקשרה נשמת אדם הראשון עלה כבר ישראל הזכרת כנגדו דכתי׳ אעשה לו עזר כנגדו. כ״ל מנין רע״ו ימים כמנין עשר הם ימי טהרת האשה. ופ׳ ימים כמנין כנגדו הם ימי נדתה. כ״ל מנין עזר הקיה לו ויתכן כנגדו כנגדו. ואם זכה עזר ואם לא זכה כימי נדתה או כימי לבונה הוולד ממזר לדברי עקיבא והאות שלא יהא עז פנים כדגרסי׳ בסוף כלה פרק ר׳ יהודה. ר׳ יהודה אומ׳ עז פנים לגיהנם ובוש פנים לגן עדן. ר׳ אליעזר אומ׳ ממזר. ר׳ יהושע אומ׳ בן הנדה. פעם אחת היו זקנים יושבים ועברו לפניהם שני תינוקות אחד גלה את ראשו ואחד כסה את ראשו. זה שגלה ראשו ר׳ אליעזר אומ׳ ממזר ור׳ יהושע אומ׳ בן הנדה ור׳ עקיבא אומר ממזר ובן הנדה. אמרו לו לר׳ עקיבא וכו׳ כדאית׳ למעלה פרק שני מחלק הפרישות. והזהיר כדי שיהיה זרע קדוש.

החלק השני בקדושת החיבור ויש בו חמשה פרקים׃ פרק א׳׃

לפי שאומה ישראל היא סגולה להבדיל לה׳ מכל העמים מיוחדת לא יה׳ סגו׳ כישראל להיות עם קדוש ועל כן אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שהבדילם להיות קדושים כמו שהוא קדוש ודימו לבוראו כמו שהוא על הפסוק והלכת בדרכיו. מה הוא קדוש אף אתה היה קדוש. מה הוא חנון אף אתה היה חנון וכו׳. ונמצא שהבדיל את ישראל להיות ולהבין כמדותיו כמו שכת׳ והתקדשתם והייתם קדושים. ודרשו על זה בס׳ יומא בסוף פרק אמר להם הממונה. ת״ר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני יי׳ אדם מקדש עצמו מלמטה מעט מקדשין אותו הרבה בעולם הזה וכיון שכן הוא מעלה של וכן שאנחנו עושין הטוב והישר אנו מקדשין שמו הגדול. ואם לא נזהר בזה מחללין שמו וכל הרשע והמשגה והחילול שאר על עצמנו. ולפי שאין קיום עולם להיות לאדם טוב או רע כתביעת היצר כפי הטבע שימשכנו עם היות שאלה חיבור האדם בסבת קדושת השם אומרים כפי הבנים שיולד שהבנים צדיקים מקדשים את השם והטעם בקדש. ואחר שהדבר כך נצרך לדעת היאך יקדש אדם עצמו בשעת התשמיש. וקדושה זו נחלקת לחמשה דרכים. הדרך הראשון במהות החיבור. הדרך השני בזמן החיבור. הדרך הג׳ בתיקון המזון לחיבור. הדרך הרביעי בכוונת החיבור. הדרך החמישי באיכות החיבור. הדרך הראשון במהותו. יש לנו לדעת שמהות חיבור זה שהוא כראוי ובכוונה ראויה הוא דבר טהור ונקי׳ ש

ש ב
כלל וחלקו

יסייע להוויות העולם · והחיבור טהור כזה אין כוונתו וכישר ומטה · אבל נקרא ידיעה כמו שנ׳ וידע אלקנה את חנה אשתו · ונקרא ידיעה מפני שנים · האחד לפי שהיא זאת בזה שהוא מתוקן הדעת שהוא הזווג והשני שביאה כזאת היא כידיעה מכוונת וקדושה לשם שמים · ואי אפשר שלא יצא ממנה בן דעת ותבונה כזאת שבאו באדם כבני הישיבה ואם הוא משחית דרכו והופך טובת בריאתו · יחזור החיבור לענף הנחש ולמלאכת התאוה · אז יולד בן ריק ומחריב זרעו ונמלא קישור והשחתה מאותה פשעות וסכלות · ולא יתכן כזאת שבאו כו יאמר [illegible] ישעל שכל האחדים שבבח מאדם שהיו לענף קיום העולם והיין ותקנה שבחינו הכח ית׳ [illegible] אל הכוונה האחרת · ועשה אהרן מורש קהלת על פסוק את אשר כבר עשוהו · יאמר שהוא ובית דינו עמו עם [illegible] והשיבהו על כן · ומאחר שהאדם הוא כולל סוד חכמה ותבונה ודעת הוא סוד הדעת ובהחבור הוא כידיעה כאחד הוא עולה אל גדול והשכינה שרויה בינהם והבא שיתעל עמו והוא שותף להקב״ה במעשה בראשית · ר״ל להשלים כוונת בריאת העולם · ולה רימזו מאמרם איש ואשה זכו שכינה בינהם · לא זכו אש אוכלתן · וגם אמרם ג׳ שותפין יש באדם אביו ואמו והקב״ה וכו׳ מאחר למעלה כמו זה מלה כי שידיק החבור לשם שמים ישתתף שם הקב״ה והוא נקרא על שמו · ואין דבר קדוש ואין למעלה הימנו · וכן שנקרא הדין שלצדיקים על שמו של מקום · כתוב׳ מאברהם ובכתוב׳ אותה וגם [illegible] ע״י והאר רבקה אשתו · ונתעבר תמיד · אמרו [illegible] על פסוק ויעתר לו הדין בכף יהודה עבור [illegible] התאוה וכו׳ · בא להודיע שלא יחשוב שום אדם שכוונת יהודה היתה לשום תאוה ואם לצדיק גמור כיהודה משבטי ישראל שבחר בו הקב״ה להיות זרע מלכות [illegible] · [illegible] עולם דבר זה · אבל כוונתו כי כבר ידע [illegible] ושבת [illegible] וכוונתו לשם שמים והוליד בנים [illegible] השכינה [illegible] והקב״ה [illegible] שני צדיקים התאומים שניהם טהורים [illegible] והסכים [illegible] · וגם כשבון [illegible] הדין [illegible] · וגם אמרו כפלך [illegible] · וכל זה וכיוצא בזה שאמר מחיבור הצדיקים שכוונתם היה לשום שמים · אבל כשהוא הפך שכוונתו למלאכת התאוה הוא משחית דרכו [illegible] אין לשי׳ אלקנו [illegible] · והחיבור אשר הוא כתוי [illegible] הוא דומה לבריאת שמים וארץ שהוא [illegible] עד [illegible] אשר [illegible] · ויעלו [illegible] אשר ישבה בו [illegible] · ועליו נאמר והייתם לי קדושים כי קדוש אני ׃

פרק שני ׃

ודע החיבור הוא לפי תשוקת סוד כוונים · ועונה האמורה בתורה פירשו רבו׳ כפי סדר כל אדם ולאותם שהם יושבי שלם הם התלמידי חכמים עונתן מלילי שבת לשבת · ועל זה רמזו סוד קבוע שבת מרובה · על פסוק אשר פריו יתן בעתו · זו עונת התלמידי חכמים ולפי שאין ראוי לאדם להיות מצוי אצל אשתו כתרנגול כי אז יהי כח הגוף [illegible] ולכן קבעו חכמים פעם אחת בשבוע שלא יזיקו [illegible] לכך שבתא לפי שיש בה [illegible] השפעת הש״י [illegible] שהוא סוד חזרת הנשמות [illegible] בשבעת ימי השבוע · ואז יוכל להשפיע כוונתו והוא לא יחסר דבר משיהא

חלש חולשה בראיה לפי שהכח קבל כח שיוכל להשפיע ממנו · ומי קבשהו כמו גלגל שבתי והוא יסוד עולם · והוא דומה
עולם הגשמות ומעשים שבת לו · ובהיות כוונת הפוסקים בביאתם לגמר השכלית שהיא עזר האויר לעבודת הבורא
ית׳ כעולה שהיא עוזר שכלית שבעה ילכו המחשבות ויולד׳ בזוהר · ועלה מה שלבסוף אשר פריו יתן בעתו שהשוהו
ז״ל כשעה תלה גמר הפסוק ועלהו לא יבול · כלומר כלו לא עשה חדשו ילבש כפי כוונתו זהו וכל אשר יעשה יצליח · לא כן
הרשעים שהם כמץ וכלה ודעם · עם צריך לעקק טעות כפי שאירוק אשרנו שלג׳ שיער שלא היה יסתכל שיהא לא כמלת
הלבה ולא כסוף הלבה אלא כמושגב הלבה כלאחת למעלה כלל יתהלך שלבקודם זה ונכל שני שכוונתו היתה כפי דרך זה
שלא ישתמש ימצאו סוף למעלה שטבעה הגלגל ילכו והקדם יעורר ישיחה גמו לפי שראה שכנע · ואותה יעשה הנעשה
ממנו עבודה ומתלבשת ברוחה ומתנוענת · ועולה הגלגל נולד יאותה עיסה יסוד עבור · ומתנועע ועלו שאמר הרה עמל
וילד און · ואם ימצא הן ילמשם ימות עד הכבד שהוא רב ישיש נוטה וכח לפי שהגופה חלושה ילבש חלש כמות · על כן צריך
אדם לבין שעת החיבור שבה הלבה שהיא שעה שמשו מיוחסת עלו ושמעו שכנו הגלגל ימתחייבות היותן שאלו ומדקדק
קדם וירדו שומרים למקומות השכינה · ויסודות אדם יעשו חריס כסדר שבון ולא כה עריך לבי חלשות · ולהולכי קורע
טהור וקדוש וחזק וכריא היו ימדקדקים בד׳ רבותי׳ שאומרים כל׳ מכות שבך · הבא אשה כנמין אומר על שני הבדים
הייתי ימשתעבר כל ימיותו · ועלאמתי שהגזה נעשה כין שכן לגרום · דאמר רב חייא בר חנינא · ואמרי לה אמר רב יצחק
כל המזון ימתהכן שכן לגרום הויין לה בנים זכרים שנא׳ ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך תמלא
בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם · רב נחמן בר יצחק אמר אף אשתו אינה מפלת נפלים · כבר הסלתי לכתוב
וכבר יהם ויולדו יחייה לשנה · וכפי כוונת האויר דומה אלא שאינו הלוי בבנים זכרים ושלא יהו נפלים כשבעת המועד ושאלה
כן כל העולם יודעים לעשות ולא הכח שבכשלם ולא עוד · אבל האויר שהובה זאת כיון שאחרות הנאמרות במזל
וכבימיה · והנה מבואר כי יקור הקור לעבלת שכן והקום לשאה ד׳ חסם · והמשמש ימצא כחיות ימות ובצ׳ ממולע כין
הקור והחום אז יסבלו שבנה לנוח ולא יזריעו אחד ויולד לבטל כיתון · אז תוצא ימזרעת החולה ונולד זרע קדוש
כמיון החזיר ונודע הראש שבה אחר כמיון הזה שמונה עוד כחומר ולא עוד הזה כמותו וחזק כל כח שאמרנו אשר
יוזרעת החולה ולה זכר · וגם שה כוונו שאומרים שכל שמתקן עצמו על הבנין הויין לה בנים זכרים · שנא׳ הנה נחלת
ה׳ בנים שכר פרי הבטן · ובכר ההשערה בתחילת החיבור שכל המשוקים שבהיותו רכו עבר בהם דברים של חיים שלא
יתיסת בעולם לעבור כח הכוכב שהיה כדור לבם יולד אחד בקבלה או כוכב · או כשבן אחר · שעלה כי מה שאמר כן שבן
לגרום הוא כל ימיות כן קור לגוף ויהא לעיר שרה יכר ואפי׳ שכל הדברים הטבעיים המתחלפים הם טובים ומזיקים
יותר לא ירצה הוא עשל · גם ידוע הוא כפי הטבע שהגרם המתנועע בין קור לחום היא הרה ויולדת בסדר · ואם היא
קרה יולד או חימה יולד לא נולד בה ולד · ולפי שהמיזון הטוב שבגוף היה כדו היה מדקדק בטוזיונות גרש ולפי
שבחצי הלילה כבר שקט הגלגל ימתה חסה המזון שאכל ימזון הגלגל שהוא לה וכן ובכיון קודם שיאה לפי קרירות היה
מדקדק בחצי הלילה כמו שהיה עושה ר׳ אליעזר · גם בחצי הלילה כרוב שוקט רוח המערבית והתחיל לנשב רוח הדרומית ·
והתחיל לנשב רוח דרומית כמו שאמרו על כינור של דוד שמבאר חצות לילה אקום להודות לך · על כן בחצי הלילה הוא זמן
מיזוג · ואולי שזה הטעם היה מדקדק גם בהנהגה כמו כלשון ובכל הכבוד שיהא כל ימיזוג יותר להשלמת גופו ולקיום
זרעו · והיה מדקדק בזיזוג והוא טעות השמש בעבור העשוים המכבים · גם ידוע הוא שהאיש נולד מעיבה
קרה יהיה לשעה טבו וסבל · ומי שנולד ממעיבה חמה יהיה כעלבנם והיא אשה שהוא סכל · ועל כן רוב מאמרים ·

עב נ
כלל ז חלק ז

פקחים · חכמים עזי נפש · ושטופים בזימה ירבו חום הזרע אשר נולד בה · והגוף יעשה ממוצע בין החום והקור · יהיה בעל שכל מיושב כמש׳ יקר רוח איש תבונה ויהיה מדותיו ודעותיו מעורב עם הבריות · ועל זה אמר ונתת לאמתך זרע אנשים ר״ל שיהיו ממוצע וכיונו לקיום השכל · ועל זה אמרו במס׳ ברכות פרק [illegible] לא חכם ולא טפש · לא ארוך ולא ננס · לא אוכם ולא חיור · כלומר היולדות [illegible] טוב בהיות מזג הזרע ממוצע בין קור לחום · גם הבן הממוצע ביסודות הוא [illegible] יותר מבטן [illegible] · גם אם יותר קור [illegible] ממוצע [illegible] לחום ממוצע לא הפך מאשר היות הגלם כעין המעשה כקו היושר והשוה לא יטו המאזנים לאחד מן הצדדים · אבל כשיעבור הרחם לאחד מן הקצות מתפעלת הרחם לחום או לקור ומתפעל הולד · אבל הולד הממוצע [illegible] שוה המזונות מן הבטן · ואינו כולל קודם זמנו אפי׳ בשבוע כלו · ואינו מסבב [illegible] להתהוות [illegible] החסרים · גם [illegible] · וכבר רמזו לנו רבו׳ [illegible] עברי כל ימים הספורים [illegible] שעתא דאולדא אתת לקמיה דר׳ אמי [illegible] יומא [illegible] הוה לבישו לה ולאישה קרי עלה [illegible] ידעתיך [illegible] ר׳ יוחנן · ההיא שעתא [illegible] לבישו לה לא [illegible] קרי עלה [illegible] · [illegible] לבישו לה לא [illegible] מן הקנה [illegible] והיה קרוב להיות נפל [illegible] איסור [illegible] · ע״כ [illegible] יותר [illegible] לפי שהיה ממוצע · [illegible] ולא [illegible] הולד · על כן [illegible] על דבר [illegible] כזה ·· [illegible] ממוצעים [illegible] הדבר האמור למעלה ··

פרק ששי

דבר ברור וידוע הוא כי מפי המזון [illegible] יהיה הגוף הניזון · ולפי כחם [illegible] על [illegible] כבהמות וחיות [illegible] ודגים אע״פ שהן יכולים להיות ניזונים מתבואות הארץ כמו שהיו מיצירת אדם ועד אותו זמן · אבל [illegible] מזון האדם בהיותו מתבואות הארץ כמו בעלי חיים שאינם מדברים לא יהיה המזון שוה כל כך לקיום הגוף · וגם לא יהא אדם ראוי כל כך [illegible] הנפש להשכיל [illegible] התירה התורה לאדם לאכול בשר כמו האחרים · [illegible] שיהא כל דבר [illegible] אשר [illegible] · [illegible] העולם [illegible] כי [illegible] וכוכבים מורכבים [illegible] · והצמחים מן המורכבות ומן היסודות וכל שאינם מדברים מהצמחים והמורכבות והיסודות · והנה המדבר ניזון ומשתמש [illegible] מדברים וצמחים ומורכבות ויסודות · וגם השכל שבנפש ניזון ומשתמש ומתקיים בזה המדבר שהוא ניזון מכל הדברים האחרים ובכחו ובהשגתו [illegible] · [illegible] שכל הדברים [illegible] למזון [illegible] אותם שהם למעלה מהם עד [illegible] למעלה · [illegible] רצון הבורא להבדילנו מן האומות להיות קדושים [illegible] תורה קדושה וחוקים ומשפטים צדיקים [illegible] הנפש [illegible] הגוף · [illegible] עם חכם ונבון · [illegible] כי יש מהן שמולד דם עכור ועב [illegible] · ויש מהן שמולד דם זך ונקי [illegible] ...

שהקף לאמת הזרע שהוא יסוד ובנין לכל הגוף מאותו חטר שעלה כי כפי מזון האבות יהיה טבע הבנים · ואולי כי לזה סיבה התורה לשמירת המאכלות האסורות ולהפסיק בין הטמאה ובין הטהור סמך לאשה כי תזריע למדנו שאע״פ שהראשון המטונף מולידים עבור סגולתו ומזיק לו יותר הוא מזיק ומשחית לזרע הנולד מאותה טפה שנבנו כל יסודותיו עליה · וע״כ סמך נ״כ טמאת נגעים להודיענו שלא יבא האדם מן המאכלות הרעים האלו לכך נגעים הנגעים קדושים וטהורים · ואם לאו יקרו נגעים גדולים וקשים · ומחוזקין עליו וגם עליהם מצד טפת הזרע שהיתה מהם המאכל המטונף · ואע״פ שאסרה התורה כמה מאכלות אסורות והתירה כמה דברים מותרים יש הפרש גדול בין המותרים כבריאות ובחוזק וכשלכר כפי שכתבו חכמי הטבע לכל שהתורה במאמרה על שמו לא רצתה לגזור עליהם גזרה שלא יוכלו לעמוד בה · עד שיכירו ויכתבו לשמור מכל הדברים שאסר להם לפי שהטבעיים שמתאוים בני אדם לאוכלם התיר להם מרווחה להם לפי שלא ישאר בנפשם המתאוה עליהם רושם ותאוה שיבלבל לבו מאותה סבה חוץ בחדש כמו שאמרו הפוסקי׳ ועל כן התיר להם סמוכין כמו שאמרו בגמ׳ חולין פרק כל הבשר · א״ל אילתא לרב נחמן כל מה שאסר לנו הקב״ה התיר לנו כנגדו ·· אסר דמא שרא כבדא · אסר חלב בהמה · שרא חלב חיה · אסר חזיר שרא מוחא דשיבוטא · אסר גירותא · שרא לשונא דכוורא · אסר דם נדה שרא דם טוהר · אסר אשת איש · שרא גרושה בחיי בעלה · אסר אשת אח שרא יבמה יבא עליה · אסר נכרית · שרא יפת תואר · בעינא למיכל בשרא בחלבא · א״ל רב נחמן לשמעיה זיל אייתי לה כחלי · וכל זה כראיות על ישראל שאע״פ שהן קדושים כיון שהם בגויים מאומר ושרה ולכל אחד יש לו כח מתאוה שמתאוה לאכול ולעשות כל מאכל · גם יש עתה בני אדם שיותר מתאוים בדבר שמוזהרים עליו ע״כ התיר להם המותר ליישב ולנוח כחן מותרם · אבל שאר עניין רעה מתקבל באותם שיבחרו הדרך הישרה והתענגו להיות טהורים כל כך לבריאות הגוף לעבודת הבורא ית׳ ולנקות הנפש ולנשל השכל כדי שיזכו למעלת הקדושים · ואמנם הסם · כי אחד מהענפי׳ שהלוי כן הוא בבחינת המאכלים · שכבר אמרו חכמי הטבע · כי החיק שהוא נמשך מאותה המאכלה של מקבל שעלה כי כפי טבע המזון ימשך גוף המזון · ואע״פ שכבר נולד · והגוף בטבע אחר · וכן מזונות האב והאם שבו יתם הגוף והפך הדם לזרע שיסייע המזון לטבע הולד · וגם המזון שהמאכל המשובח שנזון בו העובר יסייע לטבע טוב שאמרו ס״ס בכתובות פרק אע״פ דאכלה חרדלא הוו לה בני זיזני · דאכלה תחלי הוו לה בני דלפני · דאכלה מוני הוה לה בני מוכסי עינא · דאכלה גרגושתא הוה לה בני מכוערי · דאשתא שכרא הוו לה בני עני אוכמי · דאכלה בשרא ושתה חמרא הוו לה בני בריי · דאכלה כרפסא הוו לה בני זיותני · דאכלה כוסברתא הוו לה בני בישרני · דאכלה אתרוגא הוו לה בני ריחני · ברתיה דשבור מלכא דאכלה לה אימה אתרוגא והוו מסקי לה לקמיה דאבוה בריש ריחני · למדנו שהרוצה להוליד בנים הגונים ובריאים וכשרים יבחר המאכל ורבון המעדנות · ולפי מאותו המאכל יקח כח מזונו הגוף רק וכו׳ כיונו שיולד הטבע לשוחנו ויתהפך דם נקי ונקר כי בהיות המאכל מוסף באשוותם אע״פ שיהא יין הדברים ההגונים קנה מכחו · וגום שלא יהא שמן כמאור להוליד דם נקי ויפסד באשוותם ויחזור רע ומטונף יותר מאותו שהם המאכלים הנקיים · וע״כ כאלו להזכיר באיכות וכשיעור · ואם יתכן בכל אדם שיתענג כמה הנעמות ויסבול כמה עניים וסגופים למען קיים כבוד עצמו · יעה יעשה מוסר הוא שאין כן עניני · והאיש החכם עמו כמאשו ·· ויבחר הדרך הטובה לו ולזרעו · ישמע חכם ויוסיף לקח ··

פרק רביעי

כוונת החיבור הזה הלני עיקר הדבר וכמה רמזו רז״ל במאמרם הקדושי׳ עבירה קשים מעבירה · ולפי ש׳ שהכוונה היא תשלום נפשית · והמעשה הוא דבר חיצוני · והכונה יותר נתן כח שכל לאדם להולד אדם או דבר אחר · אם

[illegible]

ידע בספר יצירה כמו שאמרו בפ' סנהדרין · אמר רבא אי בעו צדיקי הוו ברו עלמא שנא' כי אם עונותיכם היו מבדילים בינכם
לבין אלהיכם · רבא ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא הוה קא משתעי בהדיה · ולא קא מהדר ליה · אמ' מן חבריא את הדר
לעפריך · רב חנינא ורב הושעיא הוו עסקי בהלכות יצירה כל מעלי שבתא ומיברו להו ג' עגלא תלתא ואכלי לה · ומן זה
דבר אסור שכבר אמרו עליו עלה יותר לבהמה · וגם נבין כח האדם להוליד כוונה כדבר שהוא ידיעה · ודבר זה מבואר גם מלב
הטבע אפי' בבהמות כמו שכתב במקלן שלבן שהיה חושב יעקב שהיו יולדות סימניהן ועשות כמותן · אף שוטבי כתי'
השלשמבי עכנם יולדים מיניהם והנה כשהתחבר האדם לאשתו אם דמיונו ומחשבותיו עמוקים בדברי חכמה ומדות
טובות והנאות ובמצוות הנה אותו הדמיון אשר במחשבתו יש בו כח לצייר הולד בטיפת הזרע כפי שהיה יודעה בשעת החבור
כלל ספק · וגם יתכן כנסיון ברור שהדמיון פועל באדם תכונה נראית לעין · כי האדם שנשכו כלב שוטה וחלה מאותה שיכה
כמה הדמיון שמראה בדמיונו כל מימיו שיקרבו אליו יראה שיש בהם כלבים שוטים · ועכ"ש החוששים שיעשו לו שטותי'
שאותן כן כדי שלא ירחק היום · ועד דבר גדול פועל הדמיון אפי' להיות עינו כבן אדם שכבר שתן שישתין בו ערוי
מגרי לביסקטים רקים עד אחד · ואם יעבור השקן כמסעבה לו נאה כו סוס רכב · שלמחה סוס וסיה שיש בה
בדמיון יתנועע לגשם בעת הזרע · ולזה שרצה האדם כפי יופי שלהם · ר' יוחנן הוה אזל ויתיב אשערי טבילה · אמר
כי סלקן ואתיין בנות ישראל לסתכלן בי ליהוו להו בני רבנן ושפירין כוותי וכו' · ועוד שהאחד היה כושי שהמחשבה
אשר בדמיון האשה ספ"ע בשעת הולד היה עושה זה כדי לזכר שירבו חכמים בישראל · ואחר שמעלת המחשבה סבה
אעג"פ שיצא זכר שהיה מזרעת תחלה והתגת החיבור ש"מ סדיש א' שהוא בוקן הערה שיפעל דמיונו בולד · לפי ענין כל
אדם לבנות מחשבתו והרהורים ולכוון בשעת התשמיש ויטה מחשבתו יותר הרהור רע · רק יחשוב במעלת החסידים
והטהורים אנשי מדע · ובדברים הקדושים ואותם המחשבות יחול על טיפת הזרע · ואם ישית את אשתו לדבר עמה
ויתעבנו בדברים המשיחין את הלב וידבר עמה בדברים טהורים וזכים ולא בדברי נבלה ושיחה קלה כדי שתהיה גם
היא מוסכמת ומתעוררת למחשבות זכות טהורות לא תתקשר מחשבותם ויהיו שניהם אוהבים כדבר אחד והיה שכינה
שרויה ביניהם ויולדו זרע כפי הטפה הטהורה שאמרו · ודבר שוטה הוא זה גם בעניני חסרי האמונה כי כבר המחשבה
והרהור שיעבור על לב האדם ולשונו בשעת תשמיש יהיה הולד מוכן ומצוייר · וכבר הביאו ראיה מהמלך שילדה
בן שחור והיתה היא והמלך לבנים ויפים עד מאד וחשב המלך להורגה כחשדו עליה שזינתה עד שבא חכם אחד ואמר
שמא הרהרה בשעת תשמיש באדם שחור ובדקו ומצאו צורת שחורים במשכבות אותן החדר ששכב בו · ואמרו שהיתה
מסתכלת באותן הצורות ומהרהרת בהן בשעת החבור · וזהו סוד מקלות של יעקב ובכרים שהם מיוחדות לדבר כי מי
שהרהר בדברים עבים ועקורים ונקיים בשעת התשמיש או תשוב יתר הרהור על טיפת הזרע ויצייר כן עקודים ונקודים ועוכר ·
ועליו נאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך לפי שהטפה והתולדה היתה שוה · ואם יהרהר בדברי זמה ועבירה · וש"א
יעים לעתו מאחרת הנה הולד יתייסד על יסוד הטבע והעיקר · ועתיד להיות הולד ממזר · ועליו נאמ' זורו רשעים מרחם
לבני אם ייבנה הבן יחד לשבר יבוא הרע כמו אם ויאה כשלשובה כרחוק מזרח ומאחר שכבר כע' · ועוד אמרו ז"ל כל
מה שהכינו על המחשבה אשה לשם יופי או לשם ממון או לשם כוונה אחרת שלא יהיה לשם שמים · והוו עליו שכתב ל'
את זרע כחז' שנא' בה' יתחולל הט' · לפי שבשעת חבורם מהרהרים בדברים שהיתה כוונתם כבר ונולד מאותו הרהור
בן עבירה ועליו נא' כי בנים זרים ילדו · ולפי שלמשעים אחר אשר אעפ"י שבזיוג לא היתה הכוונה שלמה אחרין
מוטב ומתכוונים בחבורם לשובה אולי שיצאו יהיו בנים הגונים מאותה הטפה שהכוונה היתה טובה · עם לטפשים

עד שנשא חטא לשום עמים · אלא שעשה אחת תקנה עליו יכרו זון על החטא · ואחר יוקם ישב כבראשונה שעבר
ולא יתקוהן חבור כן שאינו קנין · על כן יתכן כשיעשו אחת יותר של לא הניח לשום על אחר זולתי יתהפך אות
שעוכבו עתה בו סם זה היוסר והגבלות והילוות כשעת גדול עד שפוטט ערתן ולבם נרה אחרת · ועל כן אמרו
ז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד · ולא אין שעומדין לפי שזה רוחק עצמו כרוחק
גדול לחזור תחת כנפי השכינה ולהשיב כחו של עבודו שגובר כו שעבר אחר יותר ויותר מאותן שגובר טבר ושבעשו
אין יתפאר לשום דבר מוחר · ואת חיה מעלה גדולה אבינו ע"ה על כל האחרים לפי שלא יורה ויולדו הכרות
כורתו והקדושה השם בכבס ומאהבת הש"י עשו שזו שנה בבמה נסיונות והקדש יסוד טבעו והכם אמונת
אבין שהיתה יסוד בבינן ובכסם בעולם אמונה אלוהית חזקה שהודאה יודעת ולא למדה מאבותיו ועל זה שבח
שבחו בזכותו סאינו וזרע אברהם אוהבי · שבכם מאהבה לחזור תחת כנפי השכינה והוא יה שימו הבינו יותר
האמונות אשר סהר אמונתם · ועל כן הקנין יותן לאברהם · ובהאוה יקרה לפי שהתחיל הזיווג שלא לשום עמים ואף
יהא החבור עמו · אוהבו ישרים טבעו הרע שנוצר שלא שנה יקיה לאחר תולד · והבו חסידים כמה כתוב שהזיווג
הרע חבור יהבוער ולא הלב יתפוס · שכבר ישבון אחור לא ילא כבוד · ולכן שריכה שתתכן סדר ויורכן ושתה הלי
עבודת ישר התור להודיע כי ימצא יפה לבורא שבחו לשם יופי והנה לא יאחרם טר שלא בבנים סור כים ויוודים
האיש לו יתעתבו ולא לנוס חירע לבוד עבן הטור והקבלים · אמרו כי שנקם כי יפה התואר היו ובלאה נבכם
ההדהור להודי כיוא כו סותה הערבה ולב שהתורה תורה למעלות המעלות כטעם אחת כדי שלא יפה בהלוות לנו לשונו
כריתן העבור ולא להרכות רעה · אבל אהזיווג והחבור אשר בו קטנה טובה ולשום עמים לא הבר טוב נשות והוא
רואי לחיי הגוף וקנינו · ועליו נאמר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם לפי שמחשבת הצדיק נקשרת בעליונים
ויושכן למטה ונקשר אור הבהיר סוי שכן והגוף ימונה תוך שלנות לגוף יקום שהועב ימכן כדיין קלוה על
חיים משמוש יוקום נגמה אחר יעלה של יוקם אחר שוה לגבוה שלא ימנו וכן ישפה במחשבת האדם אשר כוון
ומקור הנפש השכלת שמשכה מן העליונים לחזור למעלה ולהנענע מקום מעולה · וכן היו מוקבץ החסידים
הראשונים · כי עולם היתה מחשבתם עדבקת בעליונים ומשכה השכל הטלוגע שהיו מעשים אחר הבהיר לשעת
ומוקמים ברכה כבה מחשבתם בדברים שהיו חקטנס ורואים שהלך נכס לשום עמים · וזהו סוד ברכת השמן
של אלישע וברכת חיים על שרון ודברים אחרים רבו מספר שהיו מתנן עמקים כן ויחשבו לשובה והיה מתברך ·
ולעשרים שתפו כן עמקם לבלעת בשו והיה סלה ובפר · וזהו סוד כל מקום שהיו בוחנים עניים אן מיתה או
עשר · וגם מה שאמרו עלן עינו בו ונעשה גל של עצמות · סוף דבר כתוב מחשבותם למעלה היה כחם לעשות כל
רצונם אם טוב ואם רע · וזהו סוד הנצחיות של הקדושות אבל רבו הקדושים שה"א אמרו כי אפי' שהיו שוקי
בדברי הגוף כל רגעתם היה לשום עמים ולא היה מחשבתם נפרדת מן האור העליון אפי' רגע · ומהנך כך וכן ישב
לכל שנים עשר עם כל צדיקים גמורים שהורים התמימים כגוון סדרי עולם ומיוחדים המעלה העליון לפי
שלא היה מחשבתם נפרדת מן האור העליון אפי' בשעת החיבור והתשמיש ולכך אמר שלמה בכל דרכיך דעהו · ודרשו
רבו' אפי' לדבר עבירה · רצונם לומר כדברי הגוף שהם נקראים עבירה כנגד המושכלות ועל כן נבדל משה רבי' ע"ה
שלא היה מתעסק בדברי הגוף לשום דבר · אבל האבות היו מתעסקים דרך קבע במושכלות ודרך עראי בעסק נכסי-
ומקנה ואפי' כשהתעסקו בזה בגופם היתה דבקת מדעם וסכלם שהוא דבר קיים עד עד וזהו נקרא דעהו · וגם

ינבר

ע ב
כלל ו חלק ו

חיבור אלקנה אל חנה לפי שהיתה לשם שמים נקראת ב' ידיעה דכתי' וידע אלקנה אל חנה אשתו׳ וכן אמרו עליו בכל
דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך׳ וכל מעשיך יהיו לשם שמים וזה הבטיח המקום לה והוא יישר אורחותיך׳ ר"ל
שהמאור העליון יתקן מעשיו ויהיו כלם נכוחים וקיימים׳ ודבר זה למדנו ממעשה דר' אלעזר בר' שמעון על זה
כ' חזיקי כמו שתמצא בפרק השוכר את הפועלים יומא חד נפק לבי מדרשא אייתו לקמיה שתין מיני דמא וטהרינהו מרנני
רבנן עלה אמרי סד' ליתנהו חד ספק ליתנהו חד טמא׳ א"ל אם כוונתי הוא יהיו כלם זכרים ואם לאו תהא נקבה אחת
בינהם היו כלם זכרים וסיקו להו שמו ר' אלעזר על שמיה מפני כי שהכוון זה הצדיק ר' אלעזר בר' שמעון את שכלו למעלה
מריעה הצלחה כדבר נעלם כזה שנתעברו [illegible] כלן וילדו זכרים וגם הנשים שהביאו לפניו אותם הדמים וטהרם לבעליהן
זכו וקנו וכוונו בשעת החיבור אל הקדוק דבר זה והכוונו מחשבותן כר' אלעזר וילדו זכרים טהורים ויצאו כלם [illegible] זכאי'
טהורים והגונים׳ כי אע"פ שהיו ראויין לא היו קוראין להם ר'׳ למדנו מכאן מעלת המחשבה בשעת החבור׳

פרק חמישי

איכות החיבור שעתה ב"ב טוב הקונה יחודה כיצד׳ ע"כ יש לו לאדם ליזהר בדבר שיהא
בצניעות ובטהרה ולא יהא בו גנות מעשה [illegible] ולא יתנבל בקלות ראש ודברי שוא
והשעשועים׳ ולא יבעלנה בעל כרחה׳ ולא ירכבנה ולא ישכב אותה על עסק התשמיש׳ והנה אמרו כל [illegible] שכרין כפתחים׳
זה אחר זה ואוכל ואין לכוונת [illegible] שבל בפרק [illegible] איכות [illegible] אבל ימשך לבה כשתני [illegible] ואהבה
עד שיקשור דעתה בשלו׳ והתפלה מדבר כדי שתהא היא וכו׳ כדאית לשבל פרק הנדר׳ עם יותך האהבה יהיה שישם
בינהם בשעת החיבור שם יבא החשק ובטח ונחת׳ וגם ימשך אותה בשעת החיבור בנשיקות ונחת שימים׳ ויספר שיח
בדברי הנשים הצנועות והכשרות שהן ילדו מהם בנים הגונים וכשרים וטהורים וראויים לכתר עליון כגון [illegible] ויחוד
והוראה׳ סימנה של קמחית שזכתה לשבעה בנים שכלם שמשו בכהונה גדולה׳ ונשו חכמים ושאלוה מה זכתה לכך׳ ואמרה
שאפי' קורות ביתה לא ראו שערות ראשה ואימרתיה׳ כדאית במס' יומא [illegible] שזכתה להלכה [illegible]
צניעתה וחסידותה ויותר מזה מעשה כמו שהיתה צנועה לכך שלמה היתה בכל מדות טובות שבעולם׳ וכמו שאמר
את אשתו דברים כאלו ימשוך לבה לאהבת שמים ולצניעות וחסידות גם בשעת החיבור אל ישיחנה להוגן לבו לא גם להמה
ובין שתורע חוב המוטל עליו בשעה האמורה בתורה כמו שמצאה יותר שלו [illegible]
עבל כמ"ג יחלק דרך החיבור׳ [illegible] שלא היה יתכוין לקנאת לבו׳ ואמו היה השימוש [illegible] סוד שהתעסק במלאכה
הקדה׳ שלא עזה החסיד היה מעשהו כלו לשם שמים ומלאכה במורה ועל כן יצאו בנים טהורים והגונים׳ וכן יתרע
לכל המתעסק לשם שמים במעגל החבור וישמור הענינים שסמכו חכמינו הקדושים ישלם כוונת בוראו ויזכה לבנים
[illegible] ועל זה זכו אבותינו להוליד בנים טובים והחיבור והמאהבות הטהורות אשר היה בקדושה ובטהרה שוקדים כל
ימיהם בתורה ומצות שלא נתנה להם׳ ואם יתכן קושיא לה ימצאו אחרי כולם ישמעאל ורבקה בכר הש"י אשר נתן לבני כל
דבר אשר היה לבו יודע למה לא יצאו שניהם צדיקים כמו שיצאו יהודה והשבטים ולמה זה יחוד שמו של יצחק׳ ולמה
כח לבו עבן מה שעשו כנו׳ אחר שהאבות הצדיקים שזכו לשום קדושות יצאו מהם חוטאים כמוהם׳ והודיע זה שנתכבה סוד
התלבשות שה תעלומות חכמה וגו׳ למדנו כי כלם היו ראויים זה לזה צדיקים [illegible] לא יצאו מהם מתולדות בית דוד כמו
שנתכב כיצחק [illegible] את יצחק׳ ודע ורבותינו שהיה [illegible] שני ראשים׳ שהכרים שיאמרו הבל אברהם הוליד את
יצחק׳ וכבר הדבר הזה נודע שכוונתם היתה כי לפי שהיה יודע כי שרה אשתו יקרה לו זרע׳ והיא היתה חושבה׳ לכך
קשו עליו בכל דרכי החבור ונתכוין בכוונה יתרה להוליד בן צדיק כמותו׳ והטבע כח עקרה בו עד שהעביר עליו הש"י וקיין

מעידים לבד עולם לאחר העקידה שהיה כמו לב הכבד שלם מצותיו הן כי יום לו כבנים ולא כמון ראוי להיות
עולה התמימה כלא יום הכסי יקרב על המזבח · וכזה הלשון אומר על זאת השירה דורות צדיקים גמורים יעקב
ועד דוד המלך ע"ה · ועל פסוק זה הש"י כמו עבדו להודות לך על ישראל הוא ורצון לבי עשה יושר ישעך צדיקים צדיק
כריתון שורה סדרי עולם · שלא שהדקו עמו כעבד החסד כיהודה וזרחו · וכמזון הרוח · ובמצותיו וסדרותיו :
יולד כנס הגננים ״

הכלל השביעי לעשות צדקה ויש בו ג' חלקים :

החלק הא' · הכנסת אורחים · החלק הב' · פרנסת עניים ״ החלק הג' · בגביית הצדקה ״

החלק הראשון הכנסת אורחים ויש בו ג' פרקים : פרק ראשון :

גדולה מצוה זאת שהחזיקו בה אבותינו ע"ה כדגרסי' בבראשית רבה פרשה נ"ד · ויטע אשל · ר' יהודה ור' סימון ורבנן ·
ר' יהודה אומר אשל פרדס שאלה מה אשל ענבים ורמונים · ר' נחמיה אומר פונדק שאלה מה אשל קופר חמר כיין · ר'
עזריה בר' יהודה בשם ר' סימון אומר אשל סנהדרין כה"א ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה · על דעתיה דר' נחמיה
אשל פונדק · אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים ומשהיו אוכלין ושותין אומר להם ברכו והם אומרים מה
נאמר אומר להם ברוך אל עולם שאכלנו משלו · הה"ד ויקרא שם בשם יי' אל עולם · וגרסי' בפ' הסוטה ויטע אשל
בבאר שבע א"ר לקיש מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים · ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר פרדס וחד אמר פונדק ·
בשלמא למאן דאמר פרדס היינו דכתי' ויטע אלא למאן דאמר פונדק מאי ויטע כדכתי' ויטע אהלי אפדנו · ויקרא שם בשם יי' אל
עולם · א"ר לקיש אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו שמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב · כיצד כיון ששתו כה
אוכלים פתים למכנסיהם העולם לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו · אמר להם וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם
אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם · לאחר שאכלו ושתו ברכו · ופירשו גב' אשל ראשי תיבות אכילה
שתיה לויה · וי"א לינה · ועל זה גרסי' בפ' אבות · יוסף בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים
בני ביתך · ר"ל שתהיה מקום מזומן לעוברים ושבים והיה ביתך פתוח תמיד לקבלם בסבר פנים יפות · וגרסי' בס"ד
פרקי · שתי פתחים של מים ועל ילין בקצרי · אמר איוב ע"ה שהיו לאבות פתחיות לרוחה היו קוראין הכל ישורות ואמ'
מלשבת שנא' שתי פתחי של מים · ואמר כתוב לא ילין גר ולבי לאורח אפתח · וכשיבואו לביתו יקבלם בסבר פנים יפות
ויעשה יותר לשבקם להם לאכול אוכל קצת רעב ויושבים לשאול עלבן צריך שבע לו יותר למזון ויהיו כבנים אוכלות
וגם אם ישבו זמנה יסיימו בפניהם ויאמרו כבנים · וכזה יהיה להם למשיבת נפש · ולא יסתיר הפנים הלשונות כי
ישבר את רוחם כמו שכתוב כי מכילים אורכם ובעונו אין לו סבר בעולם · ושמת האוכל יראה עמו כשמחה על שאינו
יכול להשיג יותר שנא' ותפק לרעב נפשך · כלומר הלא נפשי שאין לו יותר שנתן לפניהם · וצריך [illegible] מזון שיהיה היה
רגיל למעשר שמונה היה רגיל מנהגם אם קוה בן טובים כמו שכת' · ואם שני למטה ואם יבואו האורחים בביתו
ישכים כמיטב מעשיו סבר הראוי להם · כי גדולה מצוה האכילה סהוזן שובב כטוב ויותר עושה לו נחת רוח המשיבו
היטב יותר מן הראוי כלו ומשקהו · וכשהם ילך אותם ויתן להם פרנסה לדרך · כי על פרנסתם ישען גבר · על אשר
לא נתן יהונתן לדוד פת לחם כהפרדו ממנו ונתבטלה הנבו והרגו כהני נוב · ומי שאינו מלוהו ונותן לו צדה כאלו שופך

כלל ז' חלק א'

דיינים שנא' ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו ·· ועל דא גרסי' במ' סוטה פרק עגלה ערופה וזקני אותה העיר ירחצו את ידיהם במים במקום עריפתה ואומר ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי על לבנו עלתה שב"ד שופכי דמים · אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה · והמעלה עשו מהכנסת אורחים עשו גדול · כדגרסי' בחלק · א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנא' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · ור' יוחנן דידיה אמ' גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון · מרחקת את הקרובים עמון ומואב · ומקרבת את הרחוקים יתרו · א"ר יוחנן שבשכר קראן לו ויאכל לחם זכו בניו של יתרו לישב בלשכת הגזית שנא' ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב · וכתי' ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם · מעלמת עין מן הרשעים ממיכה · ומשרה שכינה על נביאי הבעל מעדו דכתי' גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יי' לאמר השיבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישתה מים · וכתי' ויהי הם יושבים אל השלחן ויהי דבר יי' אל הנביא אשר השיבו וכתי' וילך וימצאהו אריה וימיתהו והוי נבלתו מושלכת בדרך והחמור עומד אצלו והאריה עומד אצל הנבלה · ושגגתה עולה זדון מיהונתן · דאמ' רב יהודה אמ' רב אלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו · והזהיר הכתוב זה [illegible] אל הבא אל ביתך · ובשכר זה הקב"ה [illegible] העולם ·

פרק שני

: גדול שכר הכנסת אורחים דגרסי' במ' שבת פ' מפנין · א"ר יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש · אמ' רב דימי מנהרדעא יותר מהשכמת בית המדרש · אמ' רב יהודה אמ' שמואל גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה דכתי' ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך · א"ר אלעזר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם · מדת בשר ודם אין קטן יכול לומ' לגדול המתן לי עד שאבא אצלך · ואלו הקב"ה כתי' ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך · א"ר יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא · ואלו הן הכנסת אורחים · וביקור חולים · ועיון תפלה · והשכמת בית המדרש · והמגדל בניו לתלמוד תורה · והדן את חבירו לכף זכות · ויש שמאכיל אדם לעני על שולחנו נחשב כאלו נקרב על גבי המזבח כדגרסי' במ' חגיגה סכ' והמזבח עץ וכו' · וכתי' בסוף וידבר אלי זה השולחן אשר לפני יי' · פתח במזבח וסיים בשולחן · ריש לקיש ור' יוחנן דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליו ועכשיו שולחנו מכפר עליו · והשכר הגדול המיוחד לאורחים ע"י עצמו כמו שמצינו באברהם כמה שעשה לאורחים למלאכים אע"פ שדימו אין כערביים כדגרסי' במציעא פ' השוכר את הפועלים אמ' רב יהודה אמ' רב כל מה שעשה אברהם אבינו למלאכים בעצמו עשה הקב"ה את בניו בעצמו · וכל מה שעשה ע"י שליח עשה הקב"ה ע"י שליח · אל הבקר רץ אברהם · ורוח נסע מאת יי' ויגז שלוים מן הים · ויקח חמאה הקב"ה ממטיר להם מן · והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו · הנני ממטיר לכם לחם מן השמים · ואברהם הולך עמם לשלחם · ויי' הולך לפניהם יומם · יוקח נא מעט מים · והכית בצור · ופליגא דר' חמא דא"ר חמא · וכן תנא דבי ר' ישמעאל בשכר שלש זכו לשלש בשכר חמאה זכו למן · בשכר והוא עומד עליהם · זכו לעמוד ענן · בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים · יוקח נא מעט מים · א"ר ינאי בר' ישמעאל לערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק שברגליהם כבר יצא ממנו ישמעאל · וגדול שכר לויה שאין לו שיעור · כדגרסי' במ' סוטה פ' עגלה ערופה · תניא היה ר' מאיר אומר שכר לויה אין לו שיעור שנא' ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר

ויכו את העיר לפי חרב · ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו וכתי' וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז·
תאנא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכדנצר ולא החריבה ואף מלאך המות
אין לו רשות לעבור בה וזקנים וזקנות שבה בזמן שדעתם קצה עליהם יוצאין חוץ לחומה ומתים · והלא דברים
ק"ו ומה כנעני זה שלא הלך ברגלו ולא דבר בפיו גרם לו הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות · המהלך ברגלו והמדבר בפיו
על אחת כמה וכמה · במה סימן הראה להם פה עקום· ר' יוחנן אמר באצבעו הראה להם · תנא כותיה דר' יוחנן כנעני
זה שכר שהראה להם באצבעו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות · א"ר יוחנן המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק
בתורה שנא' כי לוית חן הם לראשך · וא"ר יהושע ב"ל בשכר ד' פסיעות שליוהו פרעה הרשע את אברהם אבינו שנשתעבד
בבניו ד' מאות שנה · אמר רב יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו ד' אמות בעיר אינו ניזוק · רבינא אלויה לרבא בר
רב יצחק ד' אמות בעיר ומטי ליה היזקא ואיתצל יומיה · ת"ר רבו לתלמיד עד עבורה של עיר · חבר לחבר עד תחום
שבת · תלמיד לרב אין לו שיעור · וכמה אמר רב ששת עד פרסה · ולא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו מובהק שלש פרסאות·
רב כהנא אלויה לרב שימי בר אשי מפום נהרא כיפניאתא דבבלאי מטא התם א"ל ודאי דאמריתו הני כיפניאתא דבבל
משני דאדם הראשון הוו · א"ל אדכרתן מילתא דא"ר יוסי בר חנינא דא"ר יהושע בן חנינא מאי דכתי' ארץ לא עבר בה
איש ולא ישב אדם שם · וכי מאחר שלא עבר היאך ישב אלא ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתיישבה ארץ שלא גזר
עליה אדם הראשון לישוב לא נתיישבה · רב מרדכי אלויה לרב אשי מהגרוניא ועד בי כיפי ואמרי לה עד בי דורא · א"ר
יוחנן כל שאינו מלוה ומתלוה כאלו שופך דמים שאלמלא אנשי יריחו לו שליוהו לא גרה דובים בתינוקות שנא' ויעל משם
בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח · א"ל עלה
שקרחת עשיתו את המקום ויפן ויראם ויקללם בשם יי' · ויר' ותבקענה שתים דובים מן היער וגו' מאי נערים
קטנים א"ר אלעזר נערים שמנוערים מן המצות · קטנים קטני אמנה היו · מתניתא תנא נערים היו וכמכו עצמם
כקטנים · למדין שגדולה מצות לויה ·

פרק שלישי

אע"פ שגדול כח הכנסת אורחים המארח
ת"ח הרבה יותר עשאה מנכסי' כמ'
מלוות תנן · א"ר יוסי בר חנינא משום ר'
אליעזר בן יעקב כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מקריב תמידי'
[illegible] תמיד [illegible] ת"ח מנכסיו [illegible] א"ר אלעזר
כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנא' אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו · ואין שריד
אלא ת"ח שנא' ובשרידים אשר יי' קורא · [illegible] כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היה שם ר'
יהודה ראש המדברים בכל מקום ור' יוסי ור' נחמיה ור' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי · פתחו כלם בכבוד אכסניא ודרשו
פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום [illegible] ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא
לו אהל מועד · והיה כל מבקש יי' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה והלא דברים ק"ו ומה ישראל שהיו מרוחקים
[illegible] והיה כל מבקש יי' [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
על אחת כמה וכמה · פתח ר' יוסי בכבוד אכסניא ודרש [illegible] כי גר היית

נר ג׳
כלל ז׳ חלק ב׳

מדרש. והלא דברים קל וחומר ומה יתרו שקרב לישראל להשתעבד בהם הזכירתו תורה ויהבתו על אחת כמה וכמה. דרש ר׳ יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש ויברך יי׳ את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים. קל וחומר ומה ארון שלא אכל ושתה אלא שכבד והבין לפניו כך הזכירתו תורה ויהבתו על אחת כמה וכמה. ואמר רב יהודה חמותו וח׳ כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד בירח אחד. שנא׳ פעלתי השמיני כי ברכו יי׳ וכת׳ כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד אדום. ובפ׳ [illegible] אין עומדין וכו׳. אמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת״ח ולעושה פרקמטיא לת״ח ולמהנה ת״ח מנכסיו. אבל ת״ח עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

החלק השני מעשר עניים ויש בו חמשה עשר פרקים: פרק א׳

כל לבבות דורש יי׳ ורואה המחשבות שלאדם ומסתר לבו וכוונתו ואם שכוונתו שבעת המקדש קיים הקב״ה מקבל מנחת קרבנו ממנו כן בזמן הזה שאחר שחרב המקדש בעונותינו מקבל מכל נדבה למי שאין ידו משגת כמאה מנה לעשיר. ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים [illegible] וזוכה להקביל פני שכינה. כדגרסי׳ בפ״ק דבתרא דרש ר׳ דוסתאי בר׳ ינאי בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אדם מביא דורון גדול למלך ספק מקבלין ממנו ספק אין מקבלין ממנו ואם תמצא לו׳ מקבלים ממנו ספק רואה פני המלך ספק אין רואה פני המלך. והקב״ה אינו כן אדם נותן פרוטה לעני ומקבל פני שכינה שנא׳ אני בצדק אחזה פניך. ר׳ אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמ׳ אני בצדק אחזה פניך. מאי אשביעה בהקיץ תמונתך. אמ׳ רב נחמן בר יצחק אלו תלמידי חכמים שמנדדים שינה מעיניהם בעולם הזה והקב״ה משביען מזיו שכינה לעולם הבא. א״ר יוחנן מאי דכת׳ מלוה יי׳ חונן דל וגמולו ישלם לו. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול עבד לוה לאיש מלוה. ואפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה יעשה ממנו צדקה. כדגרסי׳ בפ״ק דגיטין. דתני רב עוירא זימנין אמ׳ לה משמיה דר׳ אמי וזימנין אמ׳ לה משמיה דר׳ אסי מאי דכתי׳ כה אמר יי׳ אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר ועניתך לא אענך עוד. אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה וכל שכן כשהם מרובים. וכן נגוזו ועבר. תנא דבי ר׳ ישמעאל משל לשתי רחלות שהיו עוברות בנהר אחת גזוזה ואחת שאינה גזוזה. גזוזה עברה שאינה גזוזה לא עברה. ועניתך אמר מר זוטרא אפי׳ עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. [illegible] הצדקה [illegible] גדול כחה שהוא קשה מכל מכות שבעולם כדגרסי׳ [illegible] פ׳ יש נוחלין. דרש ר׳ פנחס בר חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות שנא׳ חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי. ואמ׳ אהדרו ליה חבריו השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני. ואע״פ שהעוני בעולם הזה לישראל [illegible] כדגרסי׳ בפ״ק דחגיגה. א״ל אליהו לבר הי הי ואמרי לה לר׳ אלעזר מאי דכת׳ הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני מלמד שחזר הקב״ה על כל מדות טובות ליתן לישראל ולא מצא אלא עניות. אמ׳ שמואל ואי תימא רב יוסף היינו דאמרי אינשי יאה עניותא ליהודאי כברזא סומקא לסוסיא חיורא. [illegible] שהיו צריכין [illegible] כדי שלא ינסו [illegible] שאין דוחק גדול [illegible]. והנותן הצדקה ונותן ממונו לעני [illegible] שלא יהא [illegible] כדגרסי׳ אמרו עליו [illegible] זכריה [illegible] דר׳ יהושע שהיה נותן [illegible] של צדקה והיו [illegible] אחריו שהיה נותן [illegible] אחריו [illegible] שהיה מה שהיה נותן לעניים. ר׳ יעקב בר אידי ורב יצחק בר נחמן גבאי צדקה הוו והיו נותנין [illegible] ר׳ חייא [illegible]

שהיה עני וצריך לו והיה מקיים מצות הצדקה ומחלקה לעניים אחרים·· ומי שאין ידו משגת אע״פ שאינו נותן אלא
פרוטה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול כדגרסי׳ בפ״ק דבתרא אמ׳ רבא מאי דכתיב עלה [illegible]
קורתהין דאיירי משמיה דר׳ אלעזר מאי דכתי׳ וילבש צדקה כשריון· מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון
גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול: ור׳ חנינא מהכא ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל
צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול: ר״א
מה בגד זה מגין על בעליו מפני החמה ומפני הקרה ומפני הגשמים אף צדקה מגינה על בעליה מדינה של
גיהנם· והמתענה לא ימנע מלהשליש שקל בשנה כדגרסי׳ התם· אמ׳ רב אסי לעולם אל ימנע אדם עצמו מלהשליש
השקל בשנה שנ׳ והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו· ואמ׳ רב אסי שקולה מצוה זו
כנגד כל המצות שנ׳ והעמדנו עלינו מצות· ושכר פרוטה זו שנותן לעני מתברך ואם אין לו פרוטה ליתן לו י
ומפייסו בדברים מתברך יותר כדגרסי׳ התם אמ׳ רב יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברי׳
מתברך בי״א ברכות· הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות שנ׳ הלא פרוס לרעב לחמך· אז יבקע כשחר אורך וארוכתך
מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך· אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני·· והמפייסו בדברים מתברך
בי״א ברכות דכתי׳ ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים· ונחך ה׳ תמיד והשביע
בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ וגו׳ ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וגו׳··

פרק שני :

מי שהוא עשיר חייב ליתן הצדקה כפי ממונו· ואם אינו רוצה ליתן כופין אותו כדגרסי׳
בפ״ק דבתרא· אמ׳ רב נחמן אמ׳ רבה בר אבוה ממשכנין על הצדקה אפי׳ בע״ש·· איני
והכתי׳ ופקדתי על כל לוחציו· ואמ׳ רב יצחק בר שמואל משמיה דרב אפי׳ גבאי צדקה· לא קשיא הא דאמיד הא דלא
אמיד· כי הא דרבא אכפיה לרב נתן בר אמי ושקל מיניה ד׳ מאה זוזי לצדקה· וגם מה שעשה ר׳ עקיבא לר׳ טרפון
מנו שעשינו כן כמ״ש כלה פרק ר׳ יהודה אמרו עליו על ר׳ טרפון שעשיר גדול היה ולא היה נותן מתנות גדולות לעניים מצאו
ר׳ עקיבא וא״ל רצונך שאקח לך עיר או עיירות אמ׳ לו ר׳ טרפון הן והביא לו ד׳ אלפי דינרי זהב ונטלם ר׳ עקיבא וחלקם לעני׳
עניים· מצאו ר׳ טרפון וא״ל עקיבא היכן העיירות שלקחת תפשו בידו והוליכו לבית המדרש והביא תינוק וספר
תהלים בידו והניחו לפניהם והיה קורא והולך עד שהגיע אל פסוק זה פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו
תרום בכבוד· ור׳ טרפון פתח [illegible] לית לה אח הון רב הוה יהיב אח ר׳ עקיבא [illegible] א״ל לפום גמלא שחנא
אזל ר׳ עקיבא יהב שליש לעניים ושני שלישי חלקם למתב׳ ולעסקי באורית׳ ולם פרייה כד אשכחיה א״ל היכן ממונך א״ל
קניתי לך בהן עסקא ומאי עסקא כלום עסקא הוה א״ל עסקא הוה שפיר עד דלית לה סוף עיילה לבי מדרשא א״ל היכן
הוא א״ל גבי דוד מלכא דישראל הוא דכתי׳ פזר נתן לאביונים· א״ל למה עבדת הכי· א״ל ולא ידעת דנקדימון בן גוריון בשעה
שהיה יוצא מביתו לבית המדרש כלי מילת היו מציעין לפניו ובאין עניי ישראל ומקפלין אותם ואפי׳ הכי משום דלא עביד
כדבעי ליה איענש· א״ל רבי קאמינא לך מי לא עבדת מדעת נפשאי· א״ל כלום עבידנא אלא מדילך א״ל שאני אומר בזול
המעשה יותר מן העשה שנ׳ והיה מעשה הצדקה שלום משלם כי מי שאינו עושה כפי ממונו נענש· כדגרסי׳ בכתובות
פ׳ מציאת האשה· ת״ר מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין א׳
אחריו ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה
ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני· אמ׳ לה בתי בת מי את· א״ל בתו של נקדימון בן גוריון אני א״ל בתי ממון שלבית אב

אבין הכין הוה אמרה לו לא כדין מתלין מתלא בירושלם מלח ממון חסר · ואמרי לה חסד ·· וממון של בית חמיך הכין הוא ·
א"ל בא זה ואבד את זה · אמרה לו ר' זכור אתה שחתמת על כתובתי · א"ל לתלמידיו זכור אני שחתמתי על כתובתה של זו
והייתי קורא בה אלף אלפי דינרי זהב של בית אביה חוץ משל חמיה · בכה ר' יוחנן ואמר אשריהם ישראל בזמן שעושין רצונו של
מקום אין אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושין רצונו של מקום הוא נותן אותם ביד אומה שפלה ולא ביד אומה
שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה · ומי שאינו רוצה ליתן נותן שכר הכותה אותו כגרסי' בפ"ק דבתרא א"ר אלעזר
גדול המעשה יותר מן העושה שנא' והיה מעשה הצדקה שלום · א"ל רבא לבני מחוזא עשו אהדדי כי היכי דליהוי לכו שלמא
דמלכותא · ואם אינו רוצה ליתן באין אומות העולם ושוטפין אותם כדאמרי' עלה וא"ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים
אדם נותן שקלו ומתכפר לו ועכשיו שאין בית המקדש קיים באין אומות העולם ונוטלין אותו בזרוע שנא' ועניים מרודים
תביא בית · אלו יד שקפצה אעפ"כ נחשב להם לצדקה שנא' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה · והגונה לעני קונין מכל
עניים הנוטל בזרוע · כגרסי' התם דרש ר' יהודה בר שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה כך חסרונו של
אדם קצוב לו מר"ה · זכה הלא פרוס לרעב לחמך · לא זכה ועניים מרודים תביא בית · בני אחתיה דרבן יוחנן בן
זכאי חזא להו בחלמא דמחסרי שבע מאה דינרי עשינהו ושקלינהו מינייהו לצדקה פש גבייהו שיבסר דינרי כי מטא
מעלי יומא דכפורי שדור דבי קיסר שקלינהו · א"ל לא תדחלו הני יתורו לכו חלמא · ושיבסר הוא דפש גבייכו אמרו ליה
ואמאי לא אמרת לן דעבדינהו אמינא כי היכי דעבדינהו מעצמכם לשמה · והצדקה הגדולה שבכלן · המזונות בשני בצורת
שהעניים רעבים והמזונות אוכלין ועליה נאמר שלמות לצד · כגרסי' התם ·· ת"ר מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו
ואוצרות אבותיו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה מבזבז
אוצרותיך ואוצרות אבותיך · א"ל אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שנא' אמת מארץ תצמח וצדק משמים
נשקף · אבותי גנזו אוצרות במקום שהיד שולטת · ואני גנזתי אוצרות במקום שאין היד שולטת בהם שנא' אמת מארץ
תצמח · ואומ' צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך · אבותי גנזו במקום שאינו עושה פירות ואני גנזתי
במקום שעושה פירות שנא' אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו · אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי אוצרות
נפשות שנא' פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם · אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנא' ולך תהיה צדקה לפני
יי אלהיך · ואומר והלך לפניך צדקך כבוד יי' יאספך ··

פרק שני

כל המעלים עיניו מן
הצדקה כ' עובר חטאה גדולה כגרסי' סוף כתובות
פרק מציאת האשה · תאני
ר' חייא בר רב מדפתי כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז כתי' הכא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך
בליעל לאמר וכתי' התם יצאו אנשים בני בליעל מקרבך מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז · א"ר אבהו א"ר אלעזר צריכין אנו
להחזיק טובה לרמאים שאלמלא הם היינו חוטאין בכל יום וגרסי' נמי בפ"ק דבתרא רב פפא הוה קא סליק בדרגא
אישתמיט כרעיה בעא למיפל אמר השתא איחייב מאן דסנאין לן כמחללי שבתות וכעובדי ע"ז ·
א"ל חייא בר רב מדפתי לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו דתניא ר' יהושע בק"ח אומר כל המעלים עיניו מן
הצדקה וכו' · כדאית' לעיל · וכל זה אף לפי שמתקרב הכנה עושה אפי' כמות משעה לעולם הבא [illegible]
נחום איש גם זו כגרסי' בפרק סדר תעניות הלו אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וגדם
שתי ידיו וקטע שתי רגליו והיה כל גופו מלא שחין והיה מטתו מונחת על גבי ספלים של מים · פעם אחת
היתה מטתו מונחת בבית רעוע ובקשו תלמידיו לפנותה א"ל פנו את הכלים ואח"כ פנו את מטתי שכל זמן

שמטתי מונחת בבית לא יפול הבית: פנו את הכלים ואח"כ פנו את מטתו מיד נפל הבית: אמרו לו תלמידיו רבינו מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך: א"ל אני עשיתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג' חמורים א' של מאכל וא' של משקה ואחד של מיני מעדנים פגעני אדם אחד אמ' לי ר' פרנסני אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור לאחר שפרקתי מעל החמור שהסבתי לאחורי ומצאתיו מת נפלתי על פניו ובכיתי עליו ואמרתי עיני שלא חסו עליך יסתמו ידי שלא חסו עליך יקצצו רגלי שלא מיהרו לירד מן החמור יקטעו ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי יהא כל גופי מלא שחין: א"ל ר' עקיבא אוי לי שראיתיך בכך: א"ל אשריך שראיתני בכך שאילולא לא ראיתני בכך לא נתקיימה בי צדקתי: ואמאי קרו ליה נחום איש גם זו דכל מאי דהוה סלקא ביה הוה אמ' גם זו לטובה: זימנא חדא בעו רבנן לשדורי דורון לבי קיסר אמרי בהדי מאן נשדר בהדי נחום איש גם זו דקים מלומד בנסים שדרו בהדיה אזל בת בההוא דירה קמו הנהו דיוראי בליליא שקלוה למאן דהוה בה סיפטא ומלונהו עפרא כי מטא להתם שריוהו לסיפטא חזינהו דמלו עפרא: אמ' קיסר מלכא אחוכי קא מחייכי בי יהודאי אפקוה למקטליה אמ' גם זו לטובה: אתא אליהו אידמי לה כחד מיניהו א"ל דילמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא דהוה שדי מיניה עפרא והוה חרבי גילי והוו גירי כדכתי' יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: הויא חד ההיא מדינתא דלא הוה יכלו למיכבשה בדקו מיניה וכבשוה עיילוהו לבי גנזא דמלכא ומליא לסיפטא אבנים טובות ומרגליות: אתא בת בההוא דירה אמרי מאי אמטית בהדך לבי מלכא דעבדו לך כולי האי: א"ל מאי דשקלי מהכא קמו אינהו סתרו אינהו לעפרא בדקו מיניה ולא אשכחו כלל: קטלינהו לכולהו דיוראי: והפוסקים צדקה ברבים ואינם נותנין חטאם גדול שגורמים שנת בצורת כדגרסי' בפ"ק דתעניות: א"ר יוחנן אין הגשמים נעצרים אלא בשביל שפוסקים צדקה ברבים ואינם נותנין אותה שנ' נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר: והרודף בכל כחו לתת צדקה יותר ממה שיש לו הקב"ה מרבה שכרו וממציא לו מעות לתת צדקה ואנשים מהוגנים שיקבלוה כדגרסי' בפ"ק דבבא בתרא: א"ר יצחק מאי דכתי' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד: משום דרודף צדקה ימצא צדקה אלא א"ר יצחק כל הרודף אחר הצדקה הקב"ה ממציא לו בני אדם מהוגנים לעשות בהם צדקה כדדרש רבה בפ"ק [illegible] דדרש רבה מאי דכתי' ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם: אמ' ירמיה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפי' בשעה שכופין את יצרם לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים שלא יקבלו עליהם שכר: ר' יהושע בן לוי אומר זוכה לבנים בעלי חכמה בעלי עושר בעלי אגדה: וכו': כדאית' לעיל בתחלת חבור זה: וכן שכרה קרוב וגדול כדגרסי' התם אמ' ר' אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה: א"ל צאו וראו מה פירש דוד אבי פזר נתן לאביונים צדקתו ע' עומדת לעד קרנו תרום בכבוד: רבה אמ' מהכא קרא מרומים ישכן מצודות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים:

פרק רביעי:

הצדקה מעשרת לאדם שנא' יש מפזר ונוסף עוד וחושך מיושר אך למחסור: וכתי' נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות: והצדקה בזמן הזה במקום המעשר שמעשרין אותן: כדגרסי' בפ"ק דתעניות ואמ' ר' יוחנן מאי דכתי' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר: א"ל ומי שרי למעבד הכי והכתי' לא תנסו את יי' אלהיכם: א"ל הכי אמ' ר' הושעיא חוץ מזו שנא' הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יי' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די: מאי עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם לומר די: א"ל אי מטאי להתם לא איצטריכנא לך ולהושעיה רבך: וגרסי' בפסיקתא עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר כדי שלא תחסר אמ' הקב"ה עשר את שלי ואני אעשר

תג

עב ג
כלאים חלק ג

את שלך · תבואת זרעך אם זכיתם סופך שאתם יוצאים לזרוע השדה · ואם לאו סופך שאיש יתגרה בכם · ואי זה זה זה ששו
יתמעלבני כיקדיש שדך · היוצא השדה סופך אם זכיתם סופך לצאת לשדך ורואה העולם צריך למים והגשמים ויבאו
ואם לאו סופך שעוברי ישר' יוצאין לקבור את בניהם בשדה · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר בזכות שני דברים ישראל
מתקיימין לפני הקב"ה בזכות שבת ובזכות מעשרות · בזכות שבת מנין דכת' אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום
קדשי ומה כת' בסופיה אז תתענג על ה' · בזכות מעשרות דכת' ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך · אמ' רב הונא
אבות הראשונים הפרישו מעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה דכת' הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ · ואין
הרמה אלא תרומה דכת' והרמותם ממנו תרומת ה' · יצחק הפריש מעשר ראשון דכת' ויזרע יצחק בארץ ההיא
אמ' ר' יצחק בר רב אין הברכה שורה לא בדבר המדוד ולא על השקול ולא על המנוי ומה היו עושין כדי להעשירן הקב"ה וימצא
בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' · יעקב הפריש מעשר שני דכת' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · וגרסי' נמי
הכסף תלוי בסס רב נחומי סבורין שבעולם אדם יש לו שדה אחד ונותנה לאחרים לעבדה למחצה לשליש ולרביע · אבל
הקב"ה אינו כן הוא משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומגדל צמחים ומדשן פירות ולא אמ'
להפריש לפניו אלא אחד מעשרה · גם בזכות המעשרות תפלתו שלאדם שומעת בפני' הקב"ה מי עלה שמים וירד וגו' מי
הוא שהתפלתו עולה לשמים ומוריד גשמים זהו המפריש מעשרותיו כתקנו שמוריד טל ומטר לעולם · מי אסף רוח בחפניו ·
מי צרר מים בשמלה · מי הוא זה שאין תפלתו עולה לשמים ואינו מוריד גשמים זה שאינו מפריש מעשרותיו כתקנו
שהוא עוצר את השמים מלהוריד טל ומטר ·· וגרסי' נמי בפ' אבות פ"ה שבעה מיני פורענות באין לעולם על שבעה
גופי עבירה מקצתם מעשרין ומקצתם אינם מעשרין וכו' כדאית' בפ' מה חסר · גם מצינו במדרש תנחומא פרשת
ראה אנכי מעשה בחסיד אחד שהיה לו שדה שמעלה אלף מדות בכל שנה ושנה והיה אומר כל ברכה שנתן לו הקב"ה והי'
נותן את המעשר שהוא ק' מדות בכל שנה כשהגיע זמנו למות · אמ' לבנו בני הוי זהיר במעשרותיך שעל המעשר זכיתי
לכל הנכסים · שנה ראשונה נתן המעשר מאלף מדות ק' · שנה שנייה אמ' לא אתן לך כל · חסר מן המעשר י' מדות חסר
השדה מאה מדות · שנה שלישית חסר מן המעשר כ' חסר השדה מאתים וכן בכל שנה ושנה עד שחזרה השדה למאה
מדות · והיה עצב ואחר כך באו אליו אחיו וכל אוהביו מתעטפים מלובשים לבנים · אמ' להם וכי לשמחה אתם באים היה
לכם לבזותני · אמרו לו לא לשמחה כי מתחלה היית אתה בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן
מיד נתן את המעשר כתקון וחזרה השדה לכמו שהיה בתחלה ·· שוב מעשה באחד שכרם יין ושמן ולא היה מעשר
מעשרותיו כראוי הכניסה בו רוח תזזית ונטל מקל והתחיל משבר החביות · גער בו בנו מה עשה נטל המקל ותפסו
את מוחו · אמ' לו תן לי את המקל ואשבר גם אני נתן לו את המקל הוא משבר אחת אחת והוא משבר תרי תרי · מי נכנס לו
על ידי שלא הוציא מעשרותיו כראוי · ועליו נאמר איש מחסור אוהב שמחה אוהב יין ושמן לא יעשיר · אמ' לי מעשה
באחד שהיה מעשר פירותיו כראוי והיה לו שדה אחד ונתן הקב"ה בלבו ועשה אותה מחצה זרע ומחצה מקום לאות מים ·
מיד באה שנת בצורת והיה מוכר סאה חטים בסלע וסאה מים בשלש סלעים והיה מכריז ואומר אותה זכין סאה מים
העברה תם פלון הקדוש ·· מי גרם לנו שהוציא מעשרותיו כראוי · וגרסי' בפ' כל הבשר הדברים הבא עבד אחת וכבן אותה
שורה · אמ' יצחק שלא יאמר אדם לא נתן לו הקב"ה שדה הייתי מעשר מעשרותיו · אם אין לו שדה יתן מנחה עשור
לו עשיר · לפי' ידקה אדם שעושה המעשרות כראוי מן השדה ומן הבית ·· ויעלה עליו לכבוד עשר
כתוב ·· וכזה יעלהו לשמים ויקיימו רויוסיף עלינו אלף פעמים ··

פרק חמישי

: כל בן דעת יתן כל חסר לו להשלים נפשו כדין אדם והצדקה שאדם נותן לעני מצלתו מדינה שלגיהנם · כדגרסי' בפ"ק דבתרא · תניא היה ר' מאיר אומ' יש לו פתחון פה לבעל הדין ולהשיבך ולומ' לך אם אלהיכם אוהב את העניים מפני מה אינו מפרנסן אמו' אתה אומר לו כדי שנצול אנו בהם מדינה שלגיהנם וזו שאלה שא' טורנוס רופוס הרשע את ר' ע' · א"ל אם אלהיכם אוהב את העניים מפני מה אינו מפרנסן · א"ל כדי שנצול אנו בהן מדינה שלגיהנם · א"ל אדרבה זו היא שמחייבתן לגיהנם · אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורים וגזר עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו ובא אחד והאכילו והשקהו לכששמע המלך לא כעס עליו ואתם קרויים עבדים שנא' כי לי בני ישראל עבדים · א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים וגזר עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו וכששמע המלך לא דורון משגר לו ואנו קרויים בנים שנא' בנים אתם לי"י אלהיכם · א"ל אתם קרויים בנים ואתם קרויים עבדים בזמן שאתם עושים רצונו של מקום קרויים בנים ובזמן שאין עושין רצונו של מקום קרויין עבדים ועכשיו אין אתם עושין רצונו שלמקום · א"ל הרי הוא אומר הלא פרוס לרעב לחמך · והאמ' עלה א"ר יוחנן מאי דכת' לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות וכת' לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות · שתי צדקות הללו למה אחד שמצלתו מדינה שלגיהנם · ואחד שמצלתו ממיתה משונה · ואי זו היא שמצלתו מדינה שלגיהנם ההוא דכת' ביה עברה דכת' יום עברה היום ההוא · ואי זו היא שמצלתו מדינה שלגיהנם ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה וכו' · כהאי פקוח יותר מזה · ולא היה לעשיר להכיר מקבלי שלצדקה · ועוד אמרי' התם וילפי צדקה שריין מאה סריין זה ימנע עלעצמו ממלאכה אל הצדקה מגינה עלכגולה מדינה שלגיהנם · ועוד אמרי' בפ"ק ענין התוספ' דבי ר' ישמעאל להקיפו ממשית ועשה יתן צדקה ניצל מדינה שלגיהנם · ראו כמה יש לו לאדם להיות זהיר במצוה זו שהיא מצלת לאדם מהעונש הגדול ·

פרק ששי

: הצדקה מגינה גם בעולם הזה לבטל כל גזרה ואף מצלת ממיתה עצמה ואף ממיתה משונה · כדגרסי' בפ"ק דר"ה א"ר יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו שלאדם ואלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה · צדקה מנין דכת' וצדקה תציל ממות · צעקה מנין דכת' ויצעקו אל י"י בצר להם וממצוקותיהם יוציאם · שינוי השם מנין דכת' ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה · וכת' וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן · שינוי מעשה דכת' וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה · וי"א אף שינוי מקום דכת' ויאמר י"י אל אברם לך לך מארצך וממולדתך והדר ואעשך לגוי גדול · ואידך דילמ' זכותא דישראל הוא דאהניא ליה · וגרסי' נמי בפ"ק דבתרא אמ' רב יהודה אמ' רב מפני מה נענש דניאל מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר שנא' לכן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק ועויתך במחן עניין הן תהוי ארכה לשלותך · וכת' מטא על נבוכדנצר מלכא · וכת' לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותא די בבל מהלך הוה · מכאן שהאריך שנה אחת השוכה בצדקה · ואם אם היה חוזר בתשובה · ואם זה מצינו בגוי רשע ביותר שהתבטל הגזרה ממנו וכל וכ"ש שמצינו שהצדק' מבטלת הגזירה · וגם מצינו שמצלת ממיתה עצמה כההיא עובדא דבנימין הצדיק שהיה ממונה בקופה של צדקה · פעם אחת באה אשה אחת בשני בצורת ועמדה לפניו א"ל ר' פרנסני אמ' לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום · אמרה לו אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים ברעב · עמד ופרנסה

משלו

משלו· לימים חלה בנימין הצדיק ונטה למות אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע אתה אמרת כל המקיים נפש אחת
מישראל כאלו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק קיים אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות· מיד הוסיפו לו כ״ב שנה על
שנו׳ ר׳ יאיר אזל לבית עלמא חזא אותם שחורי ראש· א״ל שמא ממשפחת בית עלי אתם דכת׳ וכל מרבית ביתך ימותו
אנשים· אמרו לו התפלל עלינו· א״ל לכו והטפלו בצדקה והיו זקנים שנא׳ עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא· ובגמ׳
בתב׳ דבתרא תנא היה אומ׳ עשרה דברים קשים נבראו בעולם· הר קשה ברזל מחתכו· ברזל קשה אש מ׳
מפעפעו· אש קשה מים מכבין אותו· מים קשין עבים סובלים אותם· עבים קשים רוח מפזרתן· רוח קשה גוף סובלו··
גוף קשה פחד משברו· פחד קשה יין מפיגו· יין קשה שינה מפכחתו ומיתה קשה מכלם· וכת׳ וצדקה תציל ממות··
ומצלת נמ׳ ממיתה משונה· ובגמ׳ סוף פרק מי שהחשיך במס׳ שבת· שמואל ואבלט הוו יתבי חזנהו לההוא דדרי דקא אזל
לאגמא· א״ל אבלט לשמואל האי גברא אזיל ולא אתי טריק ליה חויא ומאית· א״ל שמואל אי בר ישראל הוא אזיל ואתי· אדהכי אזל ואתא קם
אבלט שדייה לטוניה אשכח ביה חויא דפסיק ושדי בתרתי גובי· א״ל שמואל מאי עבדת· א״ל כל יומא הוה מרמינן ריפתא
בהדי הדדי ואכלינן האידנא הוה איכא חד מינן ולא הוה ריפתא גביה הוה קא מיכסיף אמינא להו אנא קאימנא
ומרמינא לריפתא· כי מטאי לגביה שואי נפשאי כמאן דשקלי מיניה כי היכי דלא ליכסיף· א״ל מצוה עבדת· נפק שמואל
ודרש וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה· ומר׳ עקי׳ נמי דהא ר׳ עקיבא הוייא ליה ברתא אמרו ליה
אצטגנ׳ כלדאי ההוא יומא דעיילה לבי גננא טריק לה חויא ומיתה הוה דאיגא אמילתא טובא ההוא יומא קריב מכבנא עשה הגג
כולה עלמא טרידי בסעודתא· נפקת איהי ושקלה לריסתנא ויהבה ליה· כי מטא לגנא שקלת למכבנתא ודעצה בכותלא
דנעצה איתרמי לה בעינא דחויא למחר כי שקלה לה קא סריך ואתי בתרה· אתפקדא קריה אבוה אמ׳ מאי עבדת א״ל הכי
והכי הוה עובדא א״ל מצוה עבדת· נפק ר׳ עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה··ש
ומכאן שהצדקה מצלת לאדם מכל רע··

פרק שביעי

הקב״ה מנסה לעשיר אם יעשה צדקה מממונו·
ומנסה לעני אם יעמוד בדוחקו ויסבלנו
בסבר פנים יפות: ואם העשיר עושה צדקה
הקב״ה מרבה נכסיו· ואם לא עשה צדקה בא לידי עני הוא או בנו שגלגל הוא שחוזר בעולם כמו שדרשו ז״ל על פסוק כי
בגלל הדבר הזה· ואם העני עומד בנסיונו ומאמין כי הקב״ה עתיד לגמלו בעולם הזה ומני אכן למדין מאיוב שנא׳
ויוסף יי׳ את כל אשר לאיוב למשנה ואם לא ינתן לו עשרו בעולם שכלו טוב והעשיר טוב לו לתת צדקה
בעודו בידו כמו שאמ׳ הכתוב מאחרית תן לו משלו שאתה ושלך שלו· וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך· וגם
אמרו׳ בפרק שבת פ׳ שואל אדם· תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ומצוי עדיין בידך·
ואף שלמה אמ׳ בחכמתו וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין
לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה· ופליגא דשמואל דאמ׳ שמואל אין בין העולם הזה לימות ה׳
המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנא׳ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ· תניא ר׳ אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם
רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בא בנו ואם בנו לא בא בא בן בנו שנא׳ כי בגלל הדבר הזה ותנא דבי ר׳
ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם· ואמ׳ רב יוסף נקטינן צורבא מרבנן לא מיענו והא חזינן דמיענו אקדורי אתרמאה קא
מיענא·· א״ל ר׳ חייא לדביתהו כי אתו עניי אקדים להו ריפתא כי היכי דליקדמוה לבנייכו· א״ל מילט קא לייטת להו· א״ל
לה קרא כתי׳ כי בגלל הדבר הזה· ותנא דבי ר׳ ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם· תניא רבן גמליאל בר׳ אומ׳ מאי דכתי׳
ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים· וכל שאינו מרחם על הבריות אין

יורידין שבגרין השמים · ובמד' אלה שמות רבה אם כסף תלוה את עמי את העני עמך · וזה"ו יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו · ונ' ואבד העשר ההוא בענין רע אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הקב"ה מנסה אותה · העשיר מנסה אותו אם תהא ידו פתוחה לעניים · והעני מנסה אותו אם יכול לעמוד בייסורין ואם כועס · אם עמד העשיר בנסיונו ועשה צדקה הרי הוא אוכל ממונו בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא · ואם עמד בנסיונו העני הרי הוא נוטל כפלים לעולם הבא שנ' כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל · והעשיר שעינו רעה הולך הוא וממונו מן העולם שנ' ואבד העשר ההוא בענין רע · ואותו ההגנב עוכר ט ואינו כי עשה ישוה לעכבים כאשר ישאל השמים ·· ובמד' ויקרא רבה א"ר סימון א"ר יהושע ב"ל יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני · העני ה' עושה עם בעל הבית שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז · עשה עמי אין כת' כאן אלא עשיתי עמו · א"ר אבין העני הזה עומד על פתחך והקב"ה עומד על ימינו שנ' כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו · אם אתה נותן לו דע שמי שעומד לימין אביון ועתיד את להתלך שכרך משלם · ואם אין אתה נותן לו דע שמי שעומד על ימינו ועתיד ליפרע מאותו האיש דכת' כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו ·· ענין הכן לאמ' רב נחמן כי בגלל הדבר הזה הדין שלמה דרי' לגלגל של חוצלה מתבוקקן מתהפכת מתהלכת מתהפכן · א"ר אבהו א"ר אלעזר צריכין אנו להחזיק טובה לרמאים שאלמלא הם היינו חוטאים בכל יום מבינן שאחד יוקד הקטני עיר אדם ומחזירו ריקם ידיו נענש שנ' וקרא עליך אל יי' והיה בך חטא וכת' הנפש החוטאת היא תמות · והכל שבי כחן כן יכבה וכן יתכן ·· חן יסו להתפשט מן הצדקה

פרק שמיני :

לא שבח התורה שיפזר אדם כל אשר לו ויהיה כשב · שנ' וחי אחיך עמך ועל זה אמרו חז"ל חייך קודמין של אחיך אבל יקדים פרנסתו · ואח"כ פרנסת אביו ואמו ואח"כ לבניו וגו' שכן אמרו בני יעקב לאביהם ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו · ובמס' שני של כתובות פרק נערה אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת וכי אפשר לו לאדם לעשות צדקה בכל עת רבו' שבימנה ואיתימ' לה ר' אלעזר אומר זה הזן בניו ובנותיו כשהם קטנים · ר' שמואל בר נחמני אמר זה המגדל יתום או יתומה בתוך ביתו ומשיאן סימנך לבדקן ואחר כך נותן לאחיו ואח"כ לקרוביו ואח"כ לעני עירו ואח"כ לעני עיר אחרת שנ' פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך ואמרו על פסוק זה אחיך קודמין לעניך עניך קודמין לעני עירך · עני עירך קודמין לעני עיר אחרת ·· ואמרו ז"ל במציעא פרק א"ז והו נשך על פסוק אם כסף תלוה את העני עמך עניך ועני עירך עניך קודמין עני עירך ועני עיר אחרת עני עירך קודמין · ומצוה להקדים האשה להאיש לפי שהאשה בושה לבקש פרנסה · ומקדים הזקן לבחור והחולה לבריא לפי שאלו קודמים לינתן · היו לפניו עניים הרבה ואין לו להחזיק כלם יקדים את כלם כמו שאמרנו · הכהן ללוי הלוי לישראל · ישראל לחלל · החלל לשתוקי · השתוקי לאסופי · אסופי לממזר · וממזר לנתין · ונתין לגר · וגר לעבד משוחרר · במה כוין שעכבם שוים בחכמה · אם היה כהן גדול עם הארץ וממזר ת"ח ממזר קודם שנ' יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה · יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים · וכן אמרו רבי' הקדוש שני כבוד שמקדים כל שיקרא או ישנה או התלמוד לעם הארץ · ובמס' ב"ב רבי פתח אוצרותיו בשני בצורת אמ' יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי התלמוד ועמי הארץ אל יכנסו ·· דחק ר' יונתן בן עמרם ונכנס אמ' לו רבי פרנסני · א"ל קרית א"ל לאו שנית א"ל לאו ואם כן במה אפרנסך · א"ל פרנסני ככלב וכעורב פרנסי' לבתר דנפק יתיב ר' וקא מצטער אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ · אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה להנות בכבוד תורה כדכו

[illegible]

ויאכלו כלבדין · אמ׳ יכנסו והלך · ר׳ לשעריה דאמ׳ אין שרשעות בזה לעולם לא שביל לעם יאחרן · ואם הוא עני בן טובים
ויקבל פרנסין ונכבד ש׳ יחסרו לו מניחין שהוא קבל · כדגרסי׳ במ׳ כתובות פרק מציאת האשה · ת״ר די מחסורו אתה מצווה
עליו לפרנסו · ואי אתה מצווה עליו להעשירו · אשר יחסר לו אפי׳ סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו · אמרו עליו על הלל הזקן
שלקח לעני בן טובים אחד מצפורי ליטרא בשר בכל יום · מאי רבותא · אמ׳ רב הונא ליטרא משל עופות · ואי׳ אי׳ בליטרא
בשר שהיה ביוקר והיה בשר כדמי ליטרא · רב אשי אמ׳ כפר קטן היה וכל יומא הוו מפסדי חיותא אמטולתיה · ההוא
עניא דאתא לקמיה דרב נחמיה · א״ל במה אתה סועד · א״ל בבשר שמן ויין ישן · א״ל רצונך שתתגלגל עמי בעדשים נתגלגל
עמו בעדשים ומת · אמ׳ אוי לו לזה שהרגו נחמיה · אדרבה אוי לו לנחמיה שהרגו לזה מיבעי ליה · לא איהו הוא דלא
איבעי ליה לפנוקי נפשיה כולי האי ·· ההוא דאתא לקמיה דרבא א״ל במה אתה סועד · א״ל בתרנגולת פטומה ויין
ישן · ולא חיישת לדוחקא דצבורא · א״ל אטו מדידהו קא אכילנא מדרחמנא קא אכילנא דתנן עיני כל אליך ישברו ואתה
נותן להם את אכלם בעתו · בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד ואחד נותן לו הקב״ה אוכלו בעתו · אדהכי אתיא
אחתיה דרבא דלא הויא חזיא ליה תליסר שנין ואתיא ליה תרנגולת פטומה ויין ישן · אמ׳ רבא דין יהא דקאמרת · א״ל נעניתי
לך קום אכול · וגרסי׳ בספרי די מחסורו אשר יחסר לו למה נאמר אשר יחסר שני פעמים למדך שהראוי ליתן
לו פת נותנין לו פת · עיסה נותנין לו עיסה · מעה נותנין לו מעות · קמח נותנין לו קמח · ענן נותנין לו פת צריך להאכילו
לתוך פיו מאכילו · ותנן פמי סטן דפאה אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע:
לן נותנין לו פרנסת לינה · מאי פרנסת לינה · אמ׳ רב פפא פוריא וביסדיא · שבת נותנין לו מזון שתי סעודות: התם
אם היה עני ומחזר על הפתחים אין נזקקין לו · פי׳ לתת לו מעות מן הקופה כי מאחר שחוזר על הפתחים די לו:
ההוא עניא דהוה מחזר אפתחא אתא לקמיה דרב פפא לא איזדקיק ליה · א״ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא
אי מר לא איזדקיק ליה אחריני לא מיזדקקי ליה לימות · והא תניא אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה
מועטת למדנו שלכל אחד ואחד נותנין לו כפי הראוי לו לעולם ימעט ואם הרבה ··

פרק השני

הצדקה שאדם נותן לפרנסת עניים יתומים היא יותר לפי שהם קטנים ועניים שאין
להם אב שירחם ועליהם קראו עשה צדקות בכל עת כמו שלמדנו זה · וחייבין
לתת להם מזונות ולהשיאן והיתומה קודמת ליתום כדגרסי׳ בפ׳ מציאת האשה · ת״ר יתום ויתומה שבאו להתפרנס
מפרנסין את היתומה ואח״כ מפרנסין את היתום מפני שדרכו של איש לחזור ואין דרכה של אשה לחזור · ת״ר יתום
ויתומה שבאו להשיא משיאין את היתומה ואח״כ משיאין את היתום מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש · ת״ר יתום
ויתומה שבאו לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה וכל כלי תשמישו ואח״כ משיאין לו אשה שנ׳ די מחסורו אשר יחסר
לו · די מחסורו זה בית · אשר יחסר לו זו מטה ושולחן · לו זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו · גם מצינו לו
לחסידי ישראל שהיו זהירין מאד על ענין הצדקה דגרסי׳ בפ׳ סדר תעניות האלו אלעזר איש בירתא כד הוו חזו ליה
גבאי צדקה הוו טשו מיניה דכל מאי דהוה גביה יהיב להו · יומא חד סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה חזיוה גבאי
צדקה טשו מיניה · אזל ורהט בתרייהו אמ׳ להו אשבעתיכו במאי עסקיתו אמרי ליה ביתום ויתומה · אמ׳ העבודה שהם קודמין לבתי
שקל כל מאי דהוה בידיה יהיב להו · ושייר ליה חד זוזא זבן חטי ואזל שדייה באכלבא · אתאי דביתהו אמרה לברתה מאי אייתי
לך אבוך · אמרה כל מאי דאייתי שדייה באכלבא · אתיא למיפתח באכלבא חזיתיה לאכלבא דמליא חיטי וקא נפקא בצינורא דדשא כי אתא מבי
מדרשא אמרה ליה בוא וראה מה עשה לך אוהבך · אמ׳ לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל -

וברור הוא שהצדקה שנותנין לעניים ויתומים שכרו גדול׃

פרק עשירי

מי שהוא עני ואינו רוצה לקבל צדקה נותנין לו לשם הלואה כדגרסי׳ בפ׳ מציאת האשה
ת״ר אין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם הלואה וחוזרין ונותנין לו לשם מתנה. יש
לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו. הא לא שקיל אמ׳ רב פפא לאחר מיתה. ר׳
שמעון אומר יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו ואינו רוצה להתפרנס אומרי׳ לו הבא משכון וטול כדי שתזוח
דעתו עליו. ת״ר העבט תעביטנו זה שאין לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם הלואה וחוזרין ונותנין לו לשם
מתנה. תעביטנו זה שיש לו ואינו רוצה להתפרנס נותנין לו לשם מתנה וחוזרין ונפרעין ממנו לאחר מיתה דברי
ר׳ יהודה וחכמים אומרים יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו. ומה אני מקיים תעביטנו דברה תורה
כלשון בני אדם. וגרסי׳ בויקרא רבה אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳. א״ר יונה אשרי נותן אל דל
לא כתי׳ כאן אלא אשרי משכיל הוי מסתכל בו היך יסתכל יקבל שתזכה בו. ור׳ יונה כך היה עושה כשהיה
רואה עני בן טובים או בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש לקבל הרי הוא הולך אצלו ואומר לו שמעתי שנפלה
לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה וכיון שתבא נכסך דמיו אתה נותן לי ובשעה שהיה נותן לו היה
אומר לו במתנה נתונים לך. א״ר לעזר כתי׳ נותן לחם לכל בשר וכת׳ זה ונטל את המצוה אין הבה על שלש
לו מלוה ה׳ וגמולו ישלם לו. והעני המתבייש לטול צדקה כיום יתננו לו בהלואה כמו שאמרו על בר חנן בר טובי
שהיה עושה וילמדו העשירים ממנו. כדגרסי׳ בפ׳ הרואה עולא ורב חסדא הוו שקלי ואזלי אפתחא דבי רב
חנן בר טובי ליתבנד רב חסדא ואתנח א״ל עולא אמאי קא מתאנחת. ולא סבר לה מר להא דאמר רב אנחה
שוברת חצי גופו של אדם. שנא׳ ואתה בן אדם האנח בשברון ובמרירות תאנח לעיניהם. ור׳ יוחנן אומר כל גופו שנא׳
והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח. א״ל היכי לא אתנח ביתא דהוו קיימי שתין אפייתא ביממא ושתין אפייתא
בליליא ולא שקל ידיה מכיסיה דסבר אדהכי והכי אתיא עני בר טובים ואדמייתי ליה כיסיה מיכסף
כסיף. והוו הוה פתיחן ליה ארבעה בבי לד׳ רוחי עלמא דכל מאן דהוה עייל כי כפין נפיק כי שבע והוה שדיין
ליה חטי ושערי אבראי בשני בצורת וכל מאן דהוה מיכסיף ביממא הוה אתי בליליא וכל מאן דהוה צריך אתי
ושקיל והשתא נפל לה בתלא ולא איתנח. א״ל הכי א״ר יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזרה על בתיהם
של צדיקים שיחרבו שנא׳ באזני ה׳ צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב. חזייה דלא הוה
מיתבא דעתיה א״ל דיו לעבד להיות כרבו. א״ר נחמן בר יצחק ועתיד הקב״ה להחזירן לישובן דכת׳ הבוטחים בה׳
כהר ציון לא ימוט לעולם ישב מה הר ציון עתיד הקב״ה להחזירו לישובו אף בתיהם של צדיקים עתיד הקב״ה להחזירן
לישובן. ויש לך אחר שאינו רוצה להחזיר לו לישובו לקבל בהלואה על משכון או בלא משכון עד שידריך להרויחו או
עד שימכור ימיה שלו ופורע מיד המטיל לכיסו והיא מעלה גדולה בלא חסרון כיס. שאינו כמו השם לבר. וגרסי׳
במ׳ שבת פ׳ במה אשה יוצאה. א״ר שב״ל גדול המלוה יותר מן העושה צדקה והמטיל בכיס יותר מכלם. וגרסי׳ מני
בפ׳ אלו הן הנשרפין. ת״ר האוהב את שכניו וגו׳. כאחת לעני לכל כסב׳ מחלק ארכות הזיון. ואם הוא הא׳ ונבון ואינו
רוצה לקבל צדקה מתעסקי׳ עמו בסחורה מוכרין לו בזול וקונין ממנו ביוקר. ואם רוצה להתעסק בסחורתו מלוין לו
מעות לעשות מהסחורה ומתעסקין בסחורתו להרויח להם וזהו הנקרא מטיל מלוי לכיס הא׳ ושבחוהו רבותינו
בכמה מקומות ושכר הרבה שלו על פסוק כבד את ה׳ מהונך זה המתנה הא׳ מנכסיו. ודרשו חז״ל בספרי

מעשים

ע ב
כלל מ חלק ב

עץ חיים היא למחזיקים בה לעושיה לא נא' אלא למחזיקים בה · ואלו המחזיקים בנכסי הרבנים והתלמידים · אבל הראוין שאין צריכין צדקה ומקבלין אותה עונשם על ראשם כדגרסי' בפ' מציאת האשה · הרי המסמא את עינו והמנפח את כרסו והמקשה את שוקיו כדי לקבל צדקה ואינו צריך אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך · ואמרי' נמי התם ר' חנינא הוה איכא עניא דהוה רגיל לשדר ליה ד' זוזי כל מעלי שבתא יומא חד שדרינהו ניהליה בידא דדביתהו אהדר אמרה ליה מאי חזית · אמרה שמעית דקאמרי ליה במה אתה סועד בכלי כסף או בכלי זהב אמר היינו דא"ר אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאים שאלמלא הם היינו חוטאים בכל יום שנא' וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא ואעפ"י שהרמאים פוטרין אותנו מחטא עם העניים לפי שאנו חושדין אותם עם הרמאים שלא ימנע אדם מלתת צדקה לכל שואל שטוב הוא לנתת לשום שמים אפי' למי שאינו צריך משישלם עינו ממי שהוא צריך ואשרי מי שזוכה כחלקו לחלק אשר לו עם עניים שבכים ··

פרק אחד עשר

הנותן צדקה לשום שמים ל יכוין כן כדי שיאהבוהו ההמון וישבחוהו עם שהוא מחלק צדקה אבל יתנה בלבו שיוכל מצוה · דגרסי' בפ"ק דחגיגה אמ' אם טוב ואם רע דבי ר' ינאי אמרי זה הנותן צדקה לעני בפרהסיא · כי הא דר' ינאי חזייה לההוא גברא דקא יהיב זוזא לעניא בפרהסיא · אמר טב דלא יהבת ליה ודיהבת ליה וכספתיה · דבי ר' שילא אמרי זה הנותן צדקה לאשה בסתר דקא מייתי לה לידי חשדא · וגרסי' בב' בתרא גדולה העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבי' ע"ה דאילו במשה רבי' כתי' כי יגורתי מפני האף והחמה ואלו בעושה צדקה בסתר כתי' מתן בסתר יכפה אף · וגרסי' מס' שבת פ' הבונה אמרו ליה רבנן לר' יהושע אתו דרדקי האידנא לבי מד' ואמרו מילי דאפי' בימי יהושע בן נון לא איתמר כוותייהו · אל"ף בי"ת אלף בינה · גימ"ל דל"ת גמול דלים · מאי טעמא פשיטא כרעיה דגימ"ל לגבי דל"ת שכן דרך הגומל חסד לרוץ אחר דלים · ומאי טעמא כרעיה דדל"ת לגבי גימ"ל לימציא נפשיה ולא לטרחה ומט' מהדר אפיה דדל"ת מגימ"ל דליתן לו בצינעה כדי דלא ליכסיף מיניה · הא ואין זין חית טית יוד כף למד · ואם אתה עושה כן הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתרים לעולם הבא · ואעפ"י שהנותן צדקה לעני בסתר הוא טוב יש לך אחרת גדולה ממנה אם אינו יודע ממי הוא מקבלה כעובדיה דר' אבא כדגרסי' בכתובות פ' מציאות האשה · ר' אבא הוה צייר בסודריה זוזי ושדי לה לאחוריה ומקרב נפשיה בין עניי ומצלי עיניה מרמאי · אם אינו יודע העני ממי נוטלה דגרסי' התם מר עוקבא הוה עניא חד בשיבבותיה והוה רגיל כל יומא ושדי ליה ד' זוזי בצינורא דדשא · יומא חד אמר איזיל ואיחזי מאן דקא עביד בי האי טיבותא · ההוא יומא נגה ליה למר עוקבא לבי מדרשא אתא איהו ודביתהו בהדיה כיון דחזנהו דקא מצלי ליה לבבא נפק בתרייהו רהוט וקוס מקמיהו עיילי לההוא אתונא דהוה גריפה נורא הוו קא מקליין כרעיה דמר עוקבא · אמרה ליה דביתהו שקול כרעיך ואותיב אכרעאי · חלש דעתיה · אמרה ליה אנא שכיחא בביתא ומקרבא אהנייתא לעניי ומאי כולי האי · דאמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא · א"ר שמעון חסידא נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים · מנ"ל מתמר דכתי' היא מוצאת וגו' · מר עוקבא הוה איכא עניא בשיבבותיה והוה רגיל לשדורי ליה ד' מאה זוזי כל מעלי יומא דכפורי יומא חד שדרינהו ניהליה בידא דבריה · אתא אמ' ליה לא צריך · אמ' מאי חזית · אמ' חזאי דקא מזלפי קמיה יין ישן · אמ' מפנק כולי האי · עייפינהו ושדרינהו ניהליה · כי הוה קא נח נפשיה דמר עוקבא אמ' אייתו לי חשבונא דצדקה אשכח דהוה כתב ביה שבעת אלפי דינרי · אמ' זוודין קלילן ואורחא רחיקא · קם בזבזה לפלגא דממוניה והיכי עביד הכי · והאמ' ר' אילעא

מושה הצדקין הם המכוסים שזוכה יותר מהמוציאים הון יחידים שיוציאים ממונם · אבל לאחר מיתה לא תלך כה וגדולה יותר
הנותן צדקה בסתר לאדם הגון שהוא נכסי עניין של צדקה לקיים לקונה וילקחנה הנבח׳ כפי דעתו שזה אינו יודע
למי נותנה · גם המקבל אינו יודע ממי נוטלה כמ״ש לעיל · ועל צדקה כזו נאמר וצדקה תציל ממות׃

פרק שנים עשר ׃

השיב לפי שהן מצוות רבות הם יכולת לפלך צדקה לעשים כדאיתא לעיל
כדאיתא דרבי עקבא · ונראה עוד בפ׳ סדר התעניות האלו · אבא חלקיה
בר בריה דחוני המעגל הוה · זימנא חדא איצטריך עלמא למיטרא שדרו זוגא דרבנן לגביה למיבעי רחמי וניתי
מיטרא · אזלו לביתיה ולא אשכחוה אזלו לבי ברא אשכחוה דקא רפיק ברפקא יהבו ליה שלמא ולא
אסבר להו אפי׳ בפניא הוה מלקט ציבי כי אתא דרא ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה כולה אורחא הוה שליף
מסאני · כי מטא לאורחא סיים מסאני · כי מטא למיא שקל מסאני כי מטא לביתיה עיילה דביתהו ברישא
ברישא והדר עייל איהו אבתרה הדר רבנן · יתיב כריך ריפתא ולא אמר להו לרבנן איתו כרוכו ריפתא · פלג ריפתא לינוקי
יהב לקשישא לא חדא ולזוטרא תרתי · אמר לה לדביתהו ידענא דרבנן לאיתויי מיטרא אתו ·
נסלק לאיגרא ונבעי רחמי אפשר דמרצה קב״ה ואתי מיטרא · קם איהו בחדא זויתא ואיהי בחדא זויתא קדי׳
סליק ענני מזויתא דדביתהו · נחית אמר להו אמאי אתו רבנן אמרו ליה שדרונן רבנן לגבי דמר למיבעי
רחמי וניתי מיטרא · אמ׳ ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה · אמרו ידענא דמחמתיה דמר אתא · אלא
לימא לן מר הני מילי דתמיהא לן · מ״ט כי יהבינן שלמא למר לא אסבר לן אפיה · אמ׳ להו שכיר יום הואי ואמינא לא איפגר ·
אמרו מ״ט דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה · אמ׳ להו טלית שאולה הואי להכי שאלה ולהכי לא
שאלה · אמ׳ להו מ״ט כולה אורחא לא סיים מסאני וכי מטא מר למיא סיים מסאני · אמ׳ להו כולה אורחא קא
חזינא במיא לא קא חזינא · מ״ט נפקא דביתהו דמר כי מקשטא שלא אתן עיני באשה אחרת · מ״ט עיילה איהי ברישא
ומר אבתרה דלא בדקיתו לי · מ״ט לא אמר לן מר כרוכו · ריפתא בהדאי לא נפישא לן ריפתא ואמינא לא אחזיק
להו לרבנן טובה בחנם · מ״ט יהב מר לקשישא חדא ולזוטרא תרתי · האי קאי בביתא והאי קאי בבי כנישתא · מ״ט
קדימו וסליקו ענני מהך זויתא דהוה קיימא דביתהו דמר · משום דאיתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא ומקרבא הנייתה
לעניי · ולפי שמעשה זה יהא יותר הסר בבית שהאשה היתה מאשר הבניות שתתן עורך שהוא מטר
מעשרות ואותה כדאית׳ לעיל כמה מעלת צבור סה׳ · והקבע כדבר הזה כדי שיתאה שתחיה מאליו לעניים
טבק׳ · ובשכר הדבור לבעל המוה שהתן לו גם אמונות · והאמינו בבריה בספר שנים יעשה · וכרך חסד ורחמי׳

פרק שלשה עשר ׃

הצדקה שאדם נותן שוה שתים כמבואר פרק שנים עשר עם דברי נאמרין כדין
חסד ורחמנות עתה נבאר גמילות חסדים ושכר שכר הקדמונים שעשאו גמילות
חסדים בגופם · בפרק ר׳ אליעזר ויזרע יצחק בארץ ההיא · וכי זורע יצחק היה אלא לקחת ממונו וזרע לעניים
הה״ד זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד · אמר ר׳ אלעזר אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה וזה מבואר שכר גמילות חסדים · ואמרו
שגמילות חסדים גדולה מן הצדקה · אם הזוכה לצדקה הקבלו הכסף לפי גמילות חסדים שיש בה הה״ד קצרו לפי
חסד · ועל צדקה כזאת אמרו כל טוב ועבדה · א״ר אשרי כל העושה צדקה שאו מלאו כל העולם כלו חסד · שנא׳
אוהב צדקה ומשפט חסד ה׳ מלאה הארץ · שאמר הקב״ה כל הבא לקבל יקבלנו · הה״ד מה יקר חסדך אלקים ובני אדם
בצל כנפיך ה״ל וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וזו היא צדקה שיש בה חסד ושלמה אומר רודף

עב
בלאז חלק ב

צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד · וזוכה ומקבל פני שכינה שנא׳ כי צדיק יי׳ צדקות אהב ישר יחזו פנימו · וגר׳ בפ״ק אמ׳ ר׳ יוחנן מאי דכת׳ אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור · כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים ואין זריעה אלא צדקה שנא׳ זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד ואין מים אלא תורה שנא׳ הוי כל צמא לכו למים · משלחי רגל השור והחמור זוכה לנחלת יוסף שנא׳ בכור שורו הדר לו · וזוכה לנחלת יששכר דכת׳ יששכר חמור גרם · ואיכא דאמרי אויביו נופלים לפניו דכת׳ עמים יחדו ינגח אפסי ארץ · וזוכה לבינה כיששכר שנא׳ ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל · וגרסי׳ נמי בפ״ק דע״ז אמ׳ ר׳ יוחנן מאי דכת׳ זורעי על כל מים · אשריכם ישראל בזמן שעוסקי׳ בתורה ובמצות ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ולא הם מסורים בידו שנא׳ אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנא׳ זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד · ואין מים אלא תורה שנא׳ הוי כל צמא לכו למים משלחי רגל השור והחמור · תאנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשוי · וגרסי׳ בסוטה אליהו רבה הנותן צדקה זוכה ויושב כנג׳ סתר הכבוד דכת׳ הולך צדקות ודובר מישרים וגו׳ וכת׳ בתרי׳ הוא מרומים ישכון · וכת׳ מלך ביופיו תחזינה עיניך וכל העושה צדקה נקרא ישר דרך שנא׳ צדקת תמים תישר דרכו · והעושה צדקה נוטל שכר בעולם הזה ובעולם הבא · בעולם הזה מנין שנא׳ צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו ·· כשאדם יורד ימים ונהרות הולך דרכים ויורד בות נוטה לפנים ואחור · צדקתו הולכת עמו ומשמרתו מכל רע ומוליכה אותו דרכי יושר ושומר את פסיעותיו · לעולם הבא מנין דכת׳ והלך לפניך צדקך כבוד יי׳ יאספך · כשיפטר אדם מן העולם וכלו צדקותיו ומעשים טובים הולכים לפניו לבקר לו מנוחה ויהיו לו מלאכי יושר כינון וכין אבא ולא יניחו מ׳ מקטרגי׳ לקטרג עליו הה״ד אם יש עליו מלאך מליץ ·· ומנין שהצדקה שיש עמה חסד יש לה זכות הרבה ·

פרק חמשה עשר :

גדולה צדקה שהגביה הקב״ה בה שנא׳ ויגבה יי׳ צבאות במשפט · והאל ה׳ הקדוש נקדש בצדקה וכסא כבודו הוכן בצדקה · שנא׳ צדק ומשפט מכון כסאך · אברהם יצחק ויעקב נתברכו בצדקה · אברהם מנין ש׳ דכת׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט ·· יביא את אשר דבר עליו ברכה שנא׳ ויי׳ ברך את אברהם בכל · יצחק מנין דכת׳ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך · ונתברך מנין דכת׳ ויפרץ האיש מאד מאד · ודוד המלך שבחו הכת׳ בצדקה שנא׳ ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו · וגדולה צדקה מכל הקרבנות דגרסי׳ בפ׳ לולב וערבה · אמ׳ ר׳ אלעזר גדולה צדקה מכל הקרבנות שבעולם שנא׳ עשה צדקה ומשפט נבחר ליי׳ מזבח ·· והמלך המשיח שיגלה במהרה בימינו עתיד לעשות צדקה ומשפט בארץ שנא׳ ע׳ ידין עמך בצדק ועניך במשפט ובימיו יהיה משפט וצדקה בארץ שנא׳ ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה · והנותן צדקה לעניים מבקשים עליו רחמים והכל שומעת תפלתם שנא׳ כי שומע אל אביונים יי׳ · וכת׳ נהלך הקרוב יי׳ לנשברי לב · וגו׳ וכת׳ ברכת אובד עלי תבא וגו׳ · והוא יבורך בברכה לבו שנא׳ טוב עין הוא יבורך והקב״ה מברך אותו שנא׳ כי בגלל הדבר הזה יברכך יי׳ אלהיך · והצדקה שישראל עושים היא גדולה וחמלה לישראל · כדגרסי׳ בפ״ק דבבא בתרא אמ׳ להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מה זו שאמ׳ הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת · ענה ר׳ אליעזר ואמ׳ צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכת׳ ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות העולם עושים חטאת הוא להם שאין עושים אלא להתגדל בו שנא׳ די להוון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי · ומאן דעבד הכי לאו מעלייתא היא · והתניא האומר סלע זו לצדקה כדי שיחיו בניו כדי שאזכה לחיי העולם הבא הרי זה

עדיין נמי לא קשיא כאן בישראל כאן באומות העולם · נענה ר' יהושע ואמ' צדקה תרומם גוי אלו ישראל וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שאומות העולם עושים חטאת הוא להם שאין עושים אלא כדי שתתמשך מלכותם שנא' להון מלכא ולבני · ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק ועויתך במיחן ענין הן תהוי ארכה לשלותך ·· נענה ר"ג ואמ' · עדיין צריכין אנו למודעי · ר' אליעזר המודעי אומ' צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתי' ומי כעמך ישראל וגו' וחסד לאומי' חטאת חסד שאומות העולם עושים חטאת הוא להם לעולם הבא שאין עושין אלא לחרף אותנו · עכשיו יהא אדם זריז בצדקה שבו ישתכרו לשום שמים ויזכו לישועה ויהיה לו עושר וגדולה ורוממות לישראל ··

החלק השלישי בגביית הצדקה ויש בו ב' פרקים · פרק א' :

הצדקה נגבית ונחלקת בשני דרכים ע"י הגבאין ·· הדרך הא' מעות הנגבות לקופה לחלקם בזמנים קבועים ·· והדרך השני בתמחוי להתפרנסות בכל יום לעניים שאין להם שום דבר לאכול וקראוהו רז"ל בשם תמחוי כדגרסי' בב"ב ושנה ת"ר קופה נגבית בשנים ונחלקת בשלשה · נגבית בשנים שאין עושין שררה על הצבור פחות משנים · ונחלקת בשלשה מפני שהיא כדיני ממונות · תמחוי נגבית בג' מפני שהיא כדיני ממונות שגבויה וחלוקה שוה · תמחוי נגבית בכל יום קופה מע"ש לע"ש · תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר · ורשאין בני העיר לעשות צדקה קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותן לכל מה שירצו · ואעפ"י שיהו נאמנין ואינם צריכין לעשות חשבון כדאמרי' התם · ת"ר אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברים · ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר · אך לא יחשב הכסף הנתן על ידם כי באמונה הם עושים · עם כל זה גבאי צדקה יהיו זהירים בכבוד שלא יבואו לידי חשד · כדאמרי' התם גבאי צדקה אין פורשין זה מזה · אבל פורש זה לשער וזה לחנות · תניא · מצא מעות בשוק לא יתנם לתוך כיסו · אבל נותנם לתוך ארנקי של צדקה · וכשיגיע לביתו יטלם · ת"ר גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמם · כיוצא בו גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמם · ת"ר מעות של צדקה אין מונין אותן שתים שתים אלא אחת אחת ולא אמרו זה לפי שאינם נאמנים שאין ראוי לבני העיר למנות גבאי צדקה אלא אנשים טובים ונאמנים · אבל זה עצה טובה להם כדי לנקות עצמם מן החשד · וכן מצינו בישראל שחשדו משה רבי' ע"ה אשר לא קם כמוהו בישראל ואמרו עליו שחשדוהו מאשת איש · עם שהיה גזבר אין הכסף שמונה עד שאמרו עליו ז"ל שהיה לבוש חלוק שאין בו אימרא לנקות עצמו מן החשד · כדגרסי' בפ' התכלת ונומ' פ' אין מעמידין במה שימש משה כל ז' ימי המלואים בחלוק לבן שאין בו אימרא מה ישאו מאחר · ע"כ ישמרו לגבאי צדקה שיהו זהירין בדברים אלו וסדר חלוקה כך הוא · הכחוש שבכלם הממונה להתפרנס מן התמחוי נותנין לו מזונות בכל יום ויום ערב ובקר · ומי שמתפרנס מן הקופה נותנין לו מעות להוצאתו ימים חמשה עשרה סעודות ולא יטלנו כל זמן שאינו צריך התנא כל איש לבדו מזון שלש סעודות לא יטול מן התמחוי ·· מזון ד' סעודות לא יטול מן הקופה · ואעפ"י שבודקים אחר המבקש כסות אין צריך שיהא עניים אין בודקין אחר המבקש מזונות · דגרסי' בפ"ק דבתרא אמר רב הונא בודקין למזונות ואין בודקין לכסות · איבעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא · אי בעית אימא קרא הלא פרוס לרעב לחמך · פרוס מכי' כי תראה ערום וכסיתו לאלתר · אי בעית אימא סברא האי מבזה והאי לא מבזה · ורב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות · איבע' אימא קרא ואי בע' אימא סברא · אי בעית אימא קרא הלא פרוס לרעב לחמך פרוש והדר הב ליה וקרא קרי' כי תראה ערום וכסיתו כשיראה לך · ואי בע' אימא סברא האי מצטער

והאי למישמע ·· תניא כותיה דר' יהודה אמ' כיסו כורכין אחריו · ומה שנשאו אין כורכין אחריו · לפי כל המתבע
ממונות אין מעכבין אותו כדי שלא ימות כמו שאירע לאדם שנזדמן לנחום איש גם זו כדאית' לעיל בחלק השני ··
ונותנין לכל אחד ואחד כפי הראוי לו ויחשב לו לצדקה ··

פרק שני

מצוה גדולה שבכל מיני צדקה הוא הנתינה לפדיון שבויים ועל זה מקדימין פרנסה זו לשאר
עניים ולבושן ולכל מיני צדקה לפי שהם נתונים לכל צער משונה, ואפי' לבנין בית הכנסת
יכולין לשנותן ולתתם לפדיון שבויים · ואע"פ שהתחילו לקנות הדברים הצריכים לבנין הבית
מוכרין אותן לפדיון שבויים שהוא מצוה רבה · כדגרסי' בפ"ק איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארנקא
דדינרי לקמיה דרב יוסף אמרה ליה ליהוי למצוה רבה יתיב רב יוסף וקא מעיין מאי נהו מצוה רבה · א"ל אביי
מדתני רב יוסף כר' יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים אפי' לפדיון שבויים ש"מ פדיון שבויים מצוה רבה היא דכת'
והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר יי' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי
לשבי ·· וא"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו חרב קשה ממות · אי בעית אימא קרא אי בעית אימא סברא · אי בעי'
אימא קרא טובים היו חללי חרב · אי בעי' אימא סברא · האי מנוול והאי לא קא מנוול · שבי כלהו איתנהו ביה · ועכ"ז
אמרו ז"ל אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן כדי שלא ימסרו האויבים את נפשם עליהם כאותן שמוסיפין
על קנייתן · וגם אין מבריחין לשבויין לברוח יותר על כדי דמיהן · אבל פודה אדם את עצמו כמה שירצה כי לב
יודע מרת נפשו · וגם פודה את אשתו בכל מה שירצה לפי שהיא כגופו · גם מותר להקדים שפודין לת"ח בכל מה
שיוכלו לפדותו · ואפי' שאינו מופלג אלא אם כן שהוא ראוי להיות ת"ח אם יגדל בלימוד פודין אותו בכל ממון כדגרסי'
בס' גיטין פ' הניזקין ת"ר מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי · אמרו לו תינוק אחד יושב בבית
האסורים יפה עינים וטוב רואי והלך וישב על פתח בית האסורים ואמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים ·
נענה אותו תינוק ואמר הלא יי' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך · אמר מובטח אני בו שמורה הוראות בישראל
העבודה שאיני זז משם עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו · אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה ולא ממון
היו ימים מועטים עד שהורה הוראות בישראל · ומנו ר' ישמעאל בן אלישע · גם אמרו רבו' שמוכר עצמו לעו"ג או שלוה אותו
הגוי כמוכר פעם ראשונה ושניה פודין אותו שלישית אין פודין אותו · אבל פודין את בניו לאחר מיתת אביהם · שבוי
שנשתמד אפי' למצוה אחת אין פודין אותו · עבד שמל וטבל לשם עבדות וקבל עליו המצות פודין אותו כישראל · פודין
את האשה קודם לאיש · ואם נתכוונו שניהם לדבר עבירה פודין את האיש קודם לאשה לפי שאין דרכו בכך · וכל מהו
שלכבה קם יותר סכנה יותר · הנותן ממונו לפדיון שבויים הקב"ה יצילנו הוא וזרעו מלהלך בשבי · והמתעלם ממנו לא
יצא הוא וזרעו נצרך לקבל צדקה · שכן כת' כי בגלל הדבר הזה יברכך יי' אלהיך ואחד המרבה ואחד הממעיט ·
ובלבד שיכוין לבו לשמים ·

הכלל השמיני גמול חסד ויש בו חמשה חלקים :

·· החלק הא' · שמחת חתנים ·· החלק הב' · ביקור חולים ·· החלק הג' · הלוית מתים והספדם ··
החלק הד' · נחום אבלים · החלק הה' · בגמילות חסדים עם כל אדם ··

החלק הראשון שמחת חתנים ויש בו ב' פרקים : פרק ראשון :

הרוצה לשכן שכינה ילמד ממדות בוראו · ואם יקבל במדותיו שעל ידיהן שכינה וכבר ידענו להקב"ה שהוא אדון העולם ויצר את האדם ואחר הכין לו חופות עם חוה כלתו ושמח לאדם הראשון בחופתו ושם לו מלאכי השרת שיהו שושבינין לגמול חסד עמו · והוא ברכם ברכת חתנים כדגרסי' בפ' י"ב מפרקי ר' אליעזר עשר חופות עשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן וכלם אבנים טובות ומרגליות והלא לכל חתן אין עושין אלא חופה אחת ולמלך הנשיא שש חופות בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נופך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך ביום הבראך כוננו הרי אלו עשר חופות · והיו המלאכים מתופפין ומרקדין כנקבות שנא' מלאכת תפיך ונקביך · ביום שברא הקב"ה את אדם הראשון אמר למלאכי השרת בואו ונגמול חסד לאדם ולעזרו שעל מדת חסד העולם עומד · אמר הקב"ה חביבה גמילות חסדים מזבחים ועולות שישראל עתידין להקריב לפני על גבי המזבח שנא' כי חסד חפצתי ולא זבח · והיו המלאכים מהלכים לפניו כמו רעים המשמרים את החופות שנא' כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך ואין זה הדבר אלא גמילות חסדים וחתנים · והקב"ה כחזן מה דרכו של חזן עומד ומברך לחתן וכלה בתוך חופתם כך הקב"ה עומד ומברך לאדם ולעזרו שנא' ויברך אותם אלהים · וגרסי' נמי סים' בתרא פרק המוכר את הספינה · א"ר חמא בר חנינא עשר חופות עשה הקב"ה לאדם בגן עדן שנא' בעדן גן אלהים היית וגו' · מר זוטרא אמר י"א דכתי' כל אבן יקרה וגו' · וגרסי' נמי בעירובין פרק עושין פסין · ויביאה אל האדם מלמד שעשה הקב"ה שושבינות לאדם הראשון מכאן למדה תורה דרך ארץ שיעשה הגדול שושבינות לקטן ולא ירע לו · וגרסי' נמי בב"ר פ"ח · א"ר אבהו נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן · א"ר יהודה בר סימון מיכאל וגבריאל היו שושבינין של אדם הראשון · א"ר שמלאי מצאנו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים ומנחם אבלים · מברך חתנים דכתי' ויברך אותם אלהים · מקשט כלות דכתי' ויבן את הצלע כראה וקשטה · מבקר חולים דכתי' וירא אליו ה' · קובר מתים דכתי' ויקבור אותו בגיא · מנחם אבלים דכתי' ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו · ר' שמואל בר נחמני אומר משמיה פנים לאבל שנא' וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו · מה ברכה ברכו · א"ר חמא בשם ר' יונתן ברכת אבלים ברכו · ואם עשה זה הקב"ה עם בריותיו מה לעשות לבני אדם שהם חייבין לגמול חסד זה עם זה · וכ"ש אם נהנה מסעודת החתן כדגרסי' בפ"ק דברכות א"ר חלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנא' קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות · ואם משמחו מה שכרו אריב"ל זוכה לתורה שנתנה בה' קולות שנא' ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד ויחרד כל העם אשר במחנה · וכלהו וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר וההר עשן · הני קולות דמעיקרא הוו · ר' אבהו אמר כאלו הקריב תודה שנא' מביאים תודה בית ה' · רב נחמן בר יצחק אמר כאלו בנה אחת מחורבות ירושלם שנא' כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה' · למדנו מכאן שמצוה לשמח את החתן

פרק שני :

כשם שמצוה לאדם לשמח את החתן כך מצוה לשמח את הכלה [illegible] גמילות חסדים ומצוה לשמחה ולהלל לפני הכלה כדי [illegible] חן בעיני החתן [illegible] כדגרסי' בפ' ב' דכתובות · ת"ר כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומרים כלה כמות שהיא · ב"ה אומרים כלה נאה וחסודה [illegible]

לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק · אמרו להם ב״ה לב״ש לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו הוי אומר ישבחנו בעיניו · מכאן אמרו חז״ל לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות · כי אתא רב דימי אמ׳ ישררו במערבא קמי כלה לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן · ואמרי עלה בגמ׳ אמרו עליו על ר׳ יהודה בר אלעאי שהיה נוטל בד של הדס ומרקד לפני הכלה ואו׳ כלה נאה וחסודה · ר׳ שמואל בר רב יצחק מרקד אתלתא · א״ר זירא קא מכסיף לן סבא · כי נח נפשיה איפסיק עמודא דנורא ביניה לבין עמא · גמירי דלא מפסיק עמודא דנורא אלא או לחד בדרא או לתרין בדרא · א״ר זירא אהני ליה שוטיתיה לסבא ואמרי לה שיטתיה ואמרי לה שטותיה · רב אחא בר אהבה מרכיב לה אכתפיה ומרקד · אמרו ליה רבנן אנן מהו למיעבד הכי · א״ל להו אי דמיין עליכו כשורא לחיי ואי לא לא ·· על כן ראוי לו להיות חסיד ולאחוז בדרכי הראשונים · ולגמול חסד עם החתנים לשוש עמהם ולשמחם ולכבדם · ומזה יזכה [illegible] יבוא ישמחת שלימה ··

החלק השני בביקור חולים ויש בו שני פרקים ·· פרק ראשון :

המבקר את החולים אוחז מדותיו של הקב״ה כדאמרי׳ בסוף פ״ק דסוטה · א״ר חמא בר חנינא מאי דכתי׳ אחרי יי׳ אלהיכם תלכו · וכי אפשר לו לאדם להלך אחר השכינה והלא כבר כתי׳ כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא · אלא הלך אחר מדותיו של הקב״ה · הקב״ה מלביש ערומים דכתי׳ ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים · הקב״ה ביקר חולים שנא׳ וירא אליו יי׳ אף אתה בקר חולים · הקב״ה נחם אבלים דכתי׳ ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם אבלים · הקב״ה קובר מתים דכתי׳ ויקבור אותו בגיא אף אתה קבר מתים · ממרא נחל׳ רב ושמואל חד אמ׳ דבר המסלין העשר · וחד אמ׳ שהשיאו עצה במילה · וגרסי׳ בפ׳ אין בין המודר הנאה · א״ר שמעון בן לקיש מנין לבקור חולים מן התורה דכתי׳ אם כמות כל האדם ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם שהם חולין ומוטלין על מטותיהן ובני אדם מבקרין אותם · ואמרי׳ עלה בקור חולים אין לה שיעור · מאי אין לה שיעור סבר רב יוסף למימר אין שיעור למתן שכרו · א״ל אביי וכל המצות יש שיעור למתן שכרן והתנן הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות · אלא אמ׳ אביי אפי׳ קטן אצל גדול אפי׳ גדול אצל קטן · רבא אמ׳ אפי׳ מאה פעמים ביום · אמ׳ רב אחא בר חנינא כל המבקר את החולה נוטל אחד מששים בצערו · א״ל אביי א״כ ליעלו שיתין גברי ולוקמוה · א״ל כעישוריתא דבי ר׳ ובבן גילו · דתניא ר׳ אומר בת הניזונת מנכסי אחין נוטלת עשור נכסים · אמרו לו לר׳ לדבריך מי שהניח עשר בנות ובן אחד אין לבן במקום בנות כלום · א״ל להם כך אני אומר ראשונה נוטלת עשור נכסים · שניה במה ששיירה חברתה · שלישית במה ששיירה וחוזרות וחולקות בשוה · ר׳ חלבו חלש אכריז רב כהנא ר׳ חלבו באיש לא איכא דקא אתי · אמ׳ להו לא כך היה מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר׳ עקיבא שחלה ונכנס ר׳ עקיבא לבקרו · ובשביל שכבד ורבץ לפניו חיה · א״ל ר׳ החייתני · יצא ר׳ עקיבא ודרש כל מי שאינו מבקר את החולה כאלו שופך דמים · כי אתא רב דימי אמ׳ כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה · וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות · מאי גרמא אילימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה מבקש עליו רחמים שימות · שימות ס״ד · אלא אימא כל שאינו מבקר את החולה אינו מבקש עליו רחמים לא שימות ולא שיחיה · רבא יומא קמייתא דחליש אמ׳ להו לא תגלו לאינש דלא לתרע מזליה מכאן ואילך אמ׳ להו פוקו ואכריזו עליי בשוקא דמאן דסני לי לחדי ליה וכתי׳ בנפול אויבך

ש הערוה ובהסתלקות לבן מן ירא יי' ורע סביבו והשיב מעשה חסד · ודרחם לו לכתב על ראוין · ואמרי' עלה אמר רב ששת בריה דרב אידי · לא לבקר איניש קצירא לא תלת שעי קמייתא ולא בתלת שעי בתרייתא דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי · תלת שעי קמייתא רווחא דעתיה בתרייתא תקיף חולשיה · ואמרי' עלה אמר רבין אמר רב יהודה אמר רב מנין שהקב"ה זן את החולה שנ' יי' יסעדנו על ערש דוי · ואמרי' עוד התם תנא הנכנס לבקר את החולה אומ' שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא · ר' מאיר אומר יכולה היא שבת שבזכותה הרחמים · ר' יהודה אומר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל · שבנא איש ירושלים אומר בכניסתו שלום וביציאתו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובין ושבתו בשלום שלום · ועכשיו אנו נוהגין שכל מי שיש לו חולה יערבנו עם חולי ישראל ·

פרק שני :

מצות ביקור חולים ראשו רבו יען התורה מנגרסי כמוס ימצאנה כ"ש ומפורש הגמ' ר' חייא והודעת להם זה בית חייהם · את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זה ביקור חולי' בה זו קבורה · את המעשה זה הדין · אשר יעשון זה לפנים משורת הדין · אמר מר ילכו זה ביקור חולים היינו גמילות חסדים לא צריכא דאפי' בן גילו מאי והא דאמר מר בן גילו נוטל אחד מששים בחליו ואפי' הכי איבעי ליה למיזל · בה זו קבורה · היינו גמילות חסדים לא צריכא דאפי' זקן ואינה לפי כבודו · וגדול שכר המבקר חולים שנו' כמ"ש שבת פ' מפנין · א"ר יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא · ואחד מהן ביקור חולים כדאית' לשם עכ"ל · ועכשיו עני כמו עדים שקונה בן יומו · אמר רב יהודה אמר רב כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם · מאי טעמא שנא' אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יי' ואין דל אלא חולה שנא' רוני נפשו ועלה מגו מחולי וכתי' מכתב לחזקיהו מלך יהודה מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני · או מן הדין קרא מדוע אתה ככה דל בן המלך · ואין רעה אלא גיהנם שנא' כל פעל יי' למענהו וגם רשע ליום רעה · ואם ביקרו מה שכרו כדאית' ניצל מדינה של גיהנם · אלא מה שכרו בעולם הזה יי' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ ואל יתנהו בנפש אויביו · ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מן היסורין · ואושר בארץ שיהו הכל מתכבדין אותו ואל יתנהו בנפש אויביו שיזדמנו לו רעים כנעמן שריפאו מצרעתו ולא יזדמנו לו רעים כרחבעם שחלקו מלכותו · ועוד מזמור תלים אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יי' זהו שאמר קהלת מלוה יי' חונן דל וגמולו ישלם לו · ח"כ שכר הקדש יש שהוא מבקר את החולה מתיש ממנו אחד מששים בחליו · הה"ד אשרי משכיל אל דל וגו' מי שהוא קובר מת מצוה · ר' אבין אומר מי שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע · ר' אסי אומר מי שנותן פרוטה לעני שנא' יי' ישמרהו ויחייהו וגו' · ורבנן אמרי' למי שפורש מן הגזלות · ומ"ט דר' שכר הקדש ראוי למבקר חולים דכתי' יי' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו · ומ"ט דרבנן דאמר מי שהוא קובר מתים דכתי' ואושר בארץ · ומ"ט דר' אבין משכיל יצר טוב על יצר רע דאמר ביום רעה ימלטהו יי' שהוא ימלט יצר טוב על יצר רע · ומ"ט דר' אסי דאמר הנותן פרוטה לעני משום דאמר ויחייהו · ומ"ט עמייהו ורבנן דאמרי למי שהוא פורש מן הגזלות משום דאמר יי' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ ואל תתנהו בנפש אויביו · כללו של דבר שהעושה חסד עם עבד או שכיר או עני שלא ע"מ לקבל פרס אלא לשום שמים שכרו גדול ·

החלק הששי הלויה למתים ויש בו ז' פרקים : פרק ראשון :

לוייה למתים וקבורתם היא הגמילות חסדים עם החיים ועם המתים ולקיים מצוה זו מתחייבים כל אדם מלבד אחד ואפי' מתלמוד תורה שהיא שקולה כנגד כלם · כדגרסי' במגלה · פרק בני העיר ובמסכת כתובות פרק האשה

שנתארמלה״ ת״ר מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה. בד״א שאין לו כל צרכו אבל יש לו כל צרכו אין מ׳ מבטלין וכמה כל צרכו אמ׳ רב שמואל בר אוריא משמיה דרב תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי שפורי. ואמרי לה תריסר אלפי גברי ומינייהו שיתא אלפי שופרי. אמ׳ רב ששת ואיתימא ר׳ חנה בר [illegible] ואי תימא ר׳ יוחנן כנתינתה כך נטילתה מה נתינתה בששים רבוא אף נטילתה בששים רבוא והנ״מ למאן דקרי ותני. אבל למאן דקרי ומתני לית ליה שיעורא והמתעסקים במת פטורין אף מן התפלה. וגרסי׳ בברכות פרק מי שמתו. תניא המוציא את המת אע״פ שאין מתו פטור מק״ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. וחייב כל אדם לעמוד לפני כבודו אפי׳ שהוא עצמות המ׳ האדם המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם במוסקיא ולא יתנם על גבי החמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתירא מפני גוים או מפני לסטים מותר. וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס״ת. ואמרי׳ עלה אמ׳ ר׳ חסדא אמ׳ יהודה כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ואם לוהו מה שכרו עליו הכתוב אומר מלוה יי׳ חונן דל. ואמרי׳ נמי התם תנא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וס״ת בזרועו וקורא בו. ואם עשה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ויזהר האדם מבזות המת שהם יודעים מדברי העולם הזה עדי קבורה וגם אחר ומי מכבדו. וזה למדנו ממאי דא״ל רב לרב שמואל בר שילת אחים בהספדאי דהתם קאימנא דאיתא בפ׳ השואל. גם מהני שכבי דבי ר׳ חייא עיילו לקריתא וכו׳. כדאית׳ לעיל בפר׳ תלמוד תורה בסוף ח׳ שכר העולם הבא. גם למדנו [illegible] במס׳ שבת פ׳ שואל אדם. דהנהו [illegible] דרבנן בר [illegible] ר׳ יוחנן בר [illegible] א״ל ולא אמ׳ רב [illegible] א״ל [illegible] א״ל והא קרא כתי׳ וישוב העפר על הארץ שהיה. א״ל [illegible] לא אקריין [illegible] ורקב עצמות קנאה. כל שיש בו קנאה עצמותיו מרקיבין וכל שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין. גששיה חזיה דהוה ביה מששא. א״ל ליקום מר לגו ביתא. א״ל גלית אדעתך דאפי׳ נביאי נמי לא אקריית דכתי׳ וידעתם כי אני יי׳ בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי. א״ל והא כתי׳ כי עפר אתה ואל עפר תשוב. א״ל ההוא שעה אחת קודם תחיית המתים. וגרסי׳ נמי בפ׳ חזקת הבתים ההוא אמגושא דהוה מחטט שכבי כי מטא למערתא דרב טובי בר מתנה תפשיה בדיקניה אתא אביי א״ל במטותא מינך שבקיה. לשנה אחר תפשיה בדיקניה אתא אביי א״ל במטותא מינך ולא שבקיה עד דאייתי מספרתא וגזייה לדיקניה. ואמרי׳ נמי בפ׳ שואל אדם. אמ׳ רב יהודה מת שאין לו מנחמים הולכים עשרה בני אדם ויושבים במקומו וכו׳. א״ר אבהו כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתם הגולל. פליגי בה ר׳ חייא ור׳ שמעון בר רבי חד אמ׳ עד שיסתם הגולל וחד אמ׳ עד שיתעכל הבשר. מ״ד עד שיתעכל הבשר דכתי׳ אך בשרו עליו יכאב. ומ״ד עד שיסתם הגולל דכתי׳ וישוב העפר אל הארץ [illegible] למדנו שמת מרגישין בדברי העולם ומכ״ש שמרגישין בבלבולי העולם. העליון [illegible] טוב להיות עסקם בעולם הזה להשיג העה״ב הכל״

פרק שני:

המתעסק בקבורת המתים והספדם גומל חסד לשמו יתברך אחר שעשה עם המתים ולקרוביהם לפי שמתעסקין בזה נותן לבו ולהלך בדרכי ית׳ כמוזכר ויוסף היותה [illegible] כדגרסי׳ [illegible] ואין זהו [illegible] וכו׳. וגרסי׳ בפרק שואל אדם תניא ר׳ שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך וכו׳ ... וזכור את בוראך וגו׳ עד שלא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה וכו׳. כדאית׳ בכלל א׳ חלק [illegible] וגרסי׳ במס׳ מועד קטן פרק ואלו מגלחין ובמס׳ כתובות פ׳ המדיר תניא היה ר׳ מאיר אומר טוב ללכת אל בית אבל וכו׳ והחי יתן אל

לבו ומאי והחי יתן אל לבו דברים שבמיתה דיספד יספדוהו דיקבר יקברוהו דיטען יטענה דלוי ילוונה · ודידל ידלונה דכת' כי טוב אמור לך עלה הנה וגו' · ואמ' נ"כ שלמה המלך ע"ה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו לפי שביום היותו יצא מספקות רבות להשוות את הגוף ויכלה את הנפש וכיוצא בהם הרבה · ואמרו כמדת משל למדינה שספינה שתצא מן הים לבוא וספינה אחרת נכנסת מן הים לצאת לה · זו שנכנסת מכבדין ושמחין שמחות לה שתצא אין שמחין לה עיקר והלא קשי אותה העיר שומרים כי באותה שנכנסת בסכנת הים היה להם להתאבל עליה ולא לשמוח · ועל שיוצאת מן הסכנה הגדולה היה ראוי לנו לשמוח כך כשנולד אדם ראוי לבכות עליו · אם ילך בטוב אם לאו וכשנפטר בשם טוב מן העולם ישמחו עליו רעיו ואוהביו · והם עשים בסתר · ואע"פ שבעולם הזה מכבדי' את העשירים יותר מן העניים · מכבדי קבורתם התקינו ז"ל דברים אלו כדגרסי' התם בפ' אלו מגלחין · ת"ר בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסים פני עניים שהיו פניהם משחירין מפני בצורת והיו עניים מתביישין · התקינו שיהו מכסין פני כלם מפני כבודן של עניים · בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליכה והיו עניים מתביישין · התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה מפני כבודן של עניים · בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים המתים והיו חולי מעים החיים מתביישין התקינו שיהו הכל מניחין מפני כבודן של חולי מעים החיים · בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו הכל מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות · בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי זבין מתים התקינו וכו' · בראשונה היה יציאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו והוציאוהו בכלי פשתן · ונהגו כל העם אחריו בכלי פשתן · אמ' רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפי' בצרדא בר זוזא · ואמרי' התם ת"ר בראשונה היו מוליכים לבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישין · התקינו שיהו הכל מוליכין בסלי ערבה קלופה מפני כבודן של עניים · בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים · והנפטר מן המת יאמר לו לך בשלום דכתי' ואתה תבא אל אבותיך בשלום · והנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום והלך ונתלה · יתרו אמר למשה לך לשלום והצליח ·

פרק שני

כשאחד מבני העיר מת כל בני העיר יתעצבו על מיתתו וידאגו ממנה ויפחדו על עונם · כדגרסי' א"ר יוחנן אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים · ת"ר אבל שלשה ימים הראשונים אסור בשאלת שלום מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו · ואמרי' התם אמ' ר"ל כל אבל בג' ימים הראשונים יראה את עצמו כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו מג' ועד ז' כאלו מונחת כנגדו בקרן זוית · מכאן ואילך כאלו עוברת כנגדו בשוק · וכשנפטר אדם כשר ידאגו כל השומעים ויבכו ויתאבלו עליו · ואם אינם עושים כן מענשים כדגרסי' התם ובפ' ר' אליעזר האורג · תניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים מפני שיבכה ויתאבל · ערבונא שקליתיה אלא מפני שלא בכה ולא התאבל על אדם כשר שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה · וגרסי' תמן בפ' ר' אליעזר האורג · א"ר שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו · שנא' נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך · אמ' רב יהודה אמ' רב כל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה · ומאי לקוברו בחיים שנא'

ויקב

ער ג׳
כלל ח׳ חלק ג׳

ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש · מלמד שנגעש עליהם ההר
להרגם יהושע שלא הספידו כהלכה · א״ר חייא בר אבא כל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים מדה
כנגד מדה · איתיביה ר׳ חייא בר אבא לר׳ יוחנן ויעבדו את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים
אחרי יהושע · א״ל ימים האריכו שנים לא האריכו · אלא מעתה למען ירבו ימיכם וימי בניכם ימים ולא שנים
ברכה שאני · ושמעי אחים מספידין על אדם כשר על אחד מהם מספידין · כי מאחר שהתחיל הקב״ה על אדם כשר
מה ישאו האחרים שהם מזומנים למקרים · כדגרסי׳ בפ״ג מגלחין א״ל רב אשי לבר קפוק ההוא יומא מאי אמרת
א״ל בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי הרקק · בנחל שוטף נפלה חכה
מה ישאו מי גבים · א״ל בר אבין חו״ה דרחבה אש ושלהבת אחיזה בצדיקים · לא יאמר אותו כבו לאוכלים ולא
למכדה שהיא למנוחה ואינו למחה · אלא לעולה עליהן ולהתהפך כמעייה וקיינו דאמר רב אשי לא בר אבין אלא
ולא בר קפוק אלך · על כן טוב לבן דעת יאמר על כל אדם כשר שבו מאומה יקרה · ומה על הצדיקה שהיא בת ברית
על כל אדם ושהתחלה מקבלת את התורה ויספד על עצמו וישוב בתשובה שלמה ··

פרק רביעי

שהחכם נפטר מן העולם הכל חייבין לעשות עליו כמו קרוביו כדגרסי׳ בפ״ג ואלו מגלחי׳ ··
תניא חכם שמת הכל קרוביו · הכל קרוביו ס״ד אלא אימא הכל כקרוביו · הכל קורעין
עליו הכל חולצין עליו הכל מברין עליו ברחובה של עיר · ואמרי׳ עלה התם כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן
עליה · אמרו לא גמרי׳ מיניה · אמר אביי מי תניא הרב שמת · חכם שמת תנן · ועוד שמעתתיה עסקי׳ בי מדרשא
סבור מינה מאי דהוה הוה · א״ל אביי תניא חכם כבודו בהספדו וגם כל ישראל חייבין לעשות כדגרסי׳ בפ׳ כל כלה פ׳
בן עזאי · מה טעם פטירתן של חכם כל העם חייבין בהספדו שנ׳ וימת שמואל ויספדו לו כל ישראל · וכתי׳ וימת
שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו · מדקאמר כל ישראל למה שלא דנקבצו אלא שכבוהו כעיירות · אמרו וכי כבודו של
שמואל שהיה הולך ומעבר בעיר לשופט · שנ׳ והלך מדי שנה בשנה וסבב את בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל
ותשובתו הרמתה כי שם ביתו · ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח לה׳ ·· אמר רבה גדול שנתעסק בשמואל ממשה רבי׳
ע״ה · דאלו במשה כתי׳ ויבכו בני ישראל את משה ובשמואל כתי׳ ויספדו לו כל ישראל · אפי׳ נשים ועבדים וקטנים ··
ת״ר כינוס לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם · פיזור לצדיקים רעה להם ורעה לעולם · כינוס לרשעים רעה להם
ורעה לעולם · פיזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם · כיון שהרשעים עוברים מן העולם טובה באה לעולם שנ׳
ובאבוד רשעים רנה · וכיון שהצדיקים מסתלקים מן העולם רעה באה לעולם שנ׳ הצדיק אבד ואין איש שם על
לב ונו׳ · דלא תימא איבשי דידיה לדינו לא לגמור אלא כולי עלמא דכתי׳ אין איש שם על לב · וכתי׳ והם שותקה כלאחרן
כי אין איש שם על לב · א״ר אחא אין הצדיקים נפטרין מן העולם עד כשן כיוצא בהן שנ׳ וזרח הנרה אחר
שם משה · ת״ר מה ראה יאשיהו שנ׳ הצדיק אבד למען שהצדיק נספה כלומר כמו אורייתא דאית בזמן שהצדיקים
בדור צדיקים שהחטא מגן הדור · ואם אין צדיקים בדור · התינוקות נתפסין בעון הדור · וגרסי׳ בפ״ק דתענית ·
א״ר אלעזר א״ר חנינא צדיק אבד לדורו אבד · משל לאדם שאבדה מרגלית כל מקום שהיא כל היא מרגלית ולא
אבדה אלא לבעלה · והא גרסי׳ בסוף פרק חלק · ת״ר הרשע בא לעולם רעה באה לעולם שנ׳ בבא רשע בא גם בוז · רשע
אבד מן העולם רנה באה לעולם · שנ׳ ובאבוד רשעים רנה · צדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם שנ׳ הצדיק
אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק ·· צדיק בא לעולם טובה באה

לעולם שנא' זה יעזרוכ וימושיגו · ועסי' מי מי קורא פי' הכתוב עמן לד' · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן אין פורענו'
באה לעולם אלא בשביל הרשעים שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים ואימתי היא יוצאה בזמן שהקוצים פי' מצויין לה · ואינה
מתחלת אלא מן הצדיקים שנא' ונאכל גדיש · ונאכל גדיש לא נאמ' אלא ונאכל שנאכל כבר · תאני רב יוסף ואתם לא
תצאו איש מפתח ביתו עד בקר · כיון שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע · ולא עוד אלא שמתחיל
מן הצדיקים תחלה שנא' והכרתי ממך צדיק ורשע · בכי רב יוסף כולי האי לא מקדמינן · א"ל אביי האי טיבותא
היא להו דכתי' מפני הרעה נאסף הצדיק · ואמרי' מי כת' השומר את השעה · תאני רב יוסף מאי דכת' תשת חשך
ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער · לו הטעים שבו שרויין בדרך היער · תזרח השמש יאספון · יזרח השמש לצדיקים
יאספון הטעים לעולם · ואל מעונתם ירבצון אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור בפני עצמו · ינא אדם לבשלו ילמו צדיק
לכל מקום שכן · ולשבורתו עד ערב · עד שהשלים עבודתו עד ערב · ועסי' כמו סוטה פרק היה נוטל · תניא זו
דרש ר' מנחם בר' יוסי מאי דכת' כי נר מצוה ותורה אור · וכו' · ואמרי' כמו סוטה · א"ר שמואל בר נחמני מאי דכת' על
כן יאמרו המושלים בואו חשבון · וגו' · ותנן שהייסורין והעבירות הבאים לאדם הן לכפרה כפרתן כך הקורבן כפרו
כחייו היה כפרתו שאין ייסורין בעולם גדולים מהם · ומו שאמרו כמו בבכור כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ·
וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו · גם מיתת הצדיקים מכפרת שנתפסים בעון הדור · והחסרון הוא לדור
ולא להם כי טובה הוא להם שלא יראו ברעת העולם שלכן מיתתם הוא ייסורין לבוכים והוא עונש ישראל והכלים שנים ·
ויעלו רבו מיתן לכבר כמגבס' קדם פרקא מעלין · א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה פרה
אדומה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת · א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך מה בגדי כהונה
מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרין ·

פרק חמישי

המספיד את חיתה צריך להעמדותו ·
שכחו כמו ולא כיוהב התנא כב הרואה
רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שמבכין
אין קובעים לו שבעה אין הספדים · ואין קורעין אחריהם · וגם המספיד נעשה אחיו אלא אספדו כדי מעלתו · כמו
שמצינו שאמרו לבר אבין ולבר קיפוק כמאי תפתח · אם יום שאמרו לבר קיפוק · שעדיעו ההוא טייעא המתר בכיה ושבח · עב בכי שילמדו
בני האדם דרכי ההספד הלוי לעולם הבא רכו כב לו מעלין קטע מהדברים שהיו אומרים הספדנין על פטירת
רבו הקדושים כמבגס' קדם כי נח נפשיה דרבה בר רב הונא ורב המנונא אסקינהו להתם כי מטו בשרא קיימו גמלי ·
א"ל ההוא טייעא מאי האי אמרו לה רבנן דקיימו ועבדי יקרא להדדי · אמר ההוא טייעא בעלמא בריש מר ויהר חיי בעל בריש
זעירי בריש דדי נבוה כב נברא בעלמא בריש חלש ומלך דרכה כר רב הונא עבד בכיה ושכיח דההוא טייעא ·
פתח עליה ההוא ספדנא גזע ישישים מבבל אתא · ועמו ספר מלחמות קאת וקיפוד הוסכלו שור ושבר הכהן ישענ
קבל על עולם וחיית עשות ושיחה כבן · רוכב ערבות שש ושמח כבא עולת שש צבי וצדיק · כי נח נפשיה דרב אשי
פתח עליה ההוא ספדנא המרי הנעו ראש על צדיק שהיה כתמר · נשים ימים סלעות על מתים לילות כימים · א"ל רב אשי
בר קיפוק וכו' כמו לבעל רבנן אתכיה רכי שילא הוק ולא הוו לה כבי כמה רבנן דהוו יומא דהוו לה נח נפשיה ·
פתח עליה ההוא ספדנא שיותר לתנה נופסק ששון ויגון הודכבו כמה שיחתה נחנת וכמה חשבתו אכר חננו · ואמרינן
לה אחן על שריק · כי נח נפשיה דר' פדת פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר היום קשה לישראל כיום שבא חמה בצהרים
שנא' והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים · וא"ר יוחנן זה יומו של יאשיהו · כי נח נפשיה דר' זירא פתח עליה
ההוא ספדנא · ארץ שנער הרה וילדה וארץ צבי גדלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה · וגם סתו

לג

עו שם אין כשמיתת כל הצדיקים קיו עמים כעולם אותות ומחושים לפי שיענשו בהם בני אדם ויספדום יספד גדול
כי נח נפשיה דר' אבהו אחיתו עמודי דקסרי דמעו. דר' יוסי שפיכו מרזבי דצפורי דמא. דרב שמואל בר יצחק איתעקרו כל
אילנא. דר' חייא בר אבא נחיתו כיפי דברדא מן שמיא. דר' ינחס בר' סימאי איתעקר כל אשלייא. דר' תנחום בר
דר' חייא חיש כתר עבו אחשכו כל גומניא והוו ממטלניא. דר' יצחק בן אלישיב ואחרנו אחתונו שבעין מחוזתא בטבריא.
ודרב הונא עוות כיפי דורדא מקישא. דרבה ודרב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי. ודאביי ורבא נשוק כיפי דדגלת
אהדדי. כי נח נפשיה דרב משרשיא טעון דיקלא שיצי. על כן כל בן דעת יכבה יאחז על פטירת הצדיקים עקם
עם העדה. והתקין עליהם ירחות מהסתלק הצדיקים מן העולם ויספדום כראוי להם ולפי שהיו רגילין לשמח לבעטר
כיוה שישכו. על כן אמרו כל המספדו על בעטר יתן עכרין רחמיו והשחיתו. במסכ' כתו' שבת פ' שואל אדם. אמ'
רב יהודה אמ' רב כהספדו שאדם ככר יום בן העולם הבא. קוא חם לנו. תני ורמה אמו לה רב לרב שמואל בר שילת:
אחים לי בהספדאי והוא קאימנא. לא קשיא הא דחייתינו לה. ומים הא דחייתינו לה ולא אחים. אמ' אביי לכה כנין יור
שאחנו לה טעה עם כיתא. יותן אחים לי בהספדאי אמ' אות ורבה בר רכחנן. במה מינה ר' שמרירב איזהו בן
העולם הבא. אמ' כל שדעת הבריות נוחה הימנו. ושכבו בוק הקודשים כני נשמה אומר עשה דברים שיאמרו לבני
יעקבך. כבי יהודה אמרו עשה דברים שיאמרו אחר מיתתך. ולא עליך יור כאהדריה יור מאהרי ה'. והקורא שלמוד
ומשנה שלום הזה ימכבה עלו במבדס' בימים התפוח. ומעשה בחסיד אחד שהיה מתיחד במקום אחד והיה לגור בו יום
חנוכה והיה מתקש בה ויתקדה בירה פכניס עד שמא אותה הטב והיתה עניה כסו ולא היה יודע שספרו אחרת מן
התלמוד והיה שונה כה כליון כיון שפטר מן העולם היה לבו כבית ולא היה יודע שום אדם פטירתו כמת רימות חשה
ושמה עלו והדייה עלו קולה ככבי ומספד ותרבה אנחתה ועקבה עד אשר נקבצו ההמון ותאמר להם ספדו לחסיד
הזה וקברוהו וכבו את ארונו והוכו לפי העולם הבא שוה כבדני כליו ולא היתה שובה שמחה ידי עקבלו בהשי
ויתכו עימה ושה עלו יספד גדול ועשם ואחשים התעסקו שמו מחביכיו ולב שבי קבורתו וקברו עלו לכבוד גדול
ואותה אשה כוסה ותעקות. אמרו לה מה שמך. אמ' חנובה שמי. כיון שנקבר אותו צדיק חסיד נעלמה אותה אשה מן
העין ולא ידע שום אדם היכן היתה ועתידות עדם מה תאמר וסוד שנעשה בפטירתו לכבוד לו ותוספו ולנוכרי ו כבוד
שאותה החוזר אותה תמיד ושוקד למור כה. והם הכרים כן. ויהיה חסיד זה שלמד מסכת אחת כך הלימוד היה
הרבה ומשנתיר תלמידים הרבה עלו אחת כמה וכמה. ואם זכה ויאמרו תורה יופי במעשה הזה אין לך נותן
שכבו כעולם הבא. כבנכסי כתו' כבכורות פ' כל פסולי המוקדשין. אמ' רב יהודה אמ' רב יחי דמתני חגיגה כזהבו עלמי
וכי אימשו לו עלם לעולם סני עלמי. שה אמ' דוד לשוהבנו כנו שלעולם יאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה. אמ' ר' יוחנן
משום ר' שמעון בן יוחאי כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר. ואמ' יצחק
בר זעירי מאי קראה וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים ככומר של ענבים כיון שאדם נוגע
בהם דובב. אמ' הכא כיון שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם שפתותיו דובבות בקבר. על כן כל האומר ממנו חייב ל
אומרה משמו כן מפיו כן כאותו. במדיו שיגרכא גאולה לעולם שנ' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ואחר
פטירתו מתאוחרי. ואמ' שמיתתן הצדיקים הם עשה גדול לעושם ועקה כיון הכבוד עבור הסמל שהם מכניסים שלום
בין ישראל למכיהם שבשמים. שיתחזו ישראל מן הגאולה כי אמ' שיהא המר חייב בהספדו עכבר שלמה קבלת כאחורי
כל ח אמ' ר' יוחנן אם ראית דור שתמוטטו והולך חכה לגאלה כי אמת עם עבי תושיע. ואמ' ר' יוחנן אם ראית דור

שמיה ירדה סלוה שלא סגר יוסף לו שנ׳ כי יוסף סגר על פיה ייי נסכהו · וסייעה לה וכן לבנו נעל -

פרק שני

החסידים הראשונים שהיו נפטרים מן העולם הזה היו מצוין סה״ע על ריעותם או קרוב
להם לעבדים · וגם להודיע לכל הרואים שקיים זה מה שכתוב בזה · וגם לאיום הבני ולמחכות
הינשע · וכן אמרו שעשו לארונו של יוסף הבריקשו ממלכים אותו מודבר עם ארונו של התבה לכבודו של יוסף · וזכה
לה למען הכבוד והיושע הגדול שעשה לאביו כמו שמצינו בסוף פרק ׳ יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול
ממנו שנ׳ ויעל יוסף לקבור את אביו · מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה · משה זכה לקבור את יוסף
אין לך גדול בישראל ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב״ה שנ׳ ויקבור אותו בגי · סוף יוחנן ולא על משה לבד אמרו אלא
על הצדיקים שנ׳ והלך לפניך צדקך כבוד ייי יאספך · ואמרי עלה כנגד הב׳ בוא וראה כמה חביבות מצות של משה רבי
שכל זמן שישראל מתעסקים בביזה משה נתעסק במצות שנ׳ חכם לב יקח מצות · ומנין היה יודע משה רבי ארונו
של יוסף היכן עומד אלא אמרו סרח בת אשר שהיתה מאותו הדור הלך משה אצלה אמ׳ לה כלום את יודעת היכן
יוסף קבור אמרה לו ארון של מתכת עשו מצרים וקבעוהו בנילוס כדי שיתברכו מימיו הלך משה ועמד
על שפת נילוס ואמ׳ יוסף הגיעה העת השבועה שנשבע הקב״ה לגאול את ישראל והגיע שבועה שהשבעת את בני ישראל
להעלות עצמותיך מזה עכשיו וכל ישראל מתעכבין לך · אם אתה מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים
משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ועמד לנוכחו מן המים · ואל תתמה שהרי על הברזל שהרי כתיב ויהי אחד מפיל
הקורה והברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול · ויאמר איש האלהים אנה נפל ויראהו את המקום
ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל · והלא דברים קל וחומר ומה אלישע תלמידו של אליהו ואליהו תלמידו של משה צף
ברזל מפני משה רבי על אחת כמה וכמה · ר׳ נתן אומר בקברניטי של מלכים היה מקבור · הלך משה ועמד על
קברניטי של מלכים אמ׳ יוסף הגיעה העת השבועה שנשבע הקב״ה שיגאל את ישראל · והגיע שבועה שהשבעת לישראל אם אתה
מראה את עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים משבועתך · באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף ונטלו משה והביאו
אצלו וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו אלו ארונו של יוסף וארונו של שכינה זה עם זה · והיו עוברים ושבים אומ׳
מה טיבן של שני ארונות אלו · אמרו אחד של מת ואחד של שכינה · וכי דרכו של שכינה להלך עם המת · אמרו קיים
זה מה שכתוב בזה · ואמרו על חזקיהו שהוסיפו סה׳ על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה כדגרסי׳ כבוד עשו
גדול עשו לו במותו זה חזקיהו מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים ושש אלף חלוצי כתף דברי ר׳ יהודה א״ל ר׳ נחמיה
והלא לפני אחאב מלך ישראל עשו כן אלא שהושיבו ס״ת על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה · ואנן מי עבדי
הכי אפוקי מפקי׳ אנוחי לא מנחינן · ואי איתא אנוחי מנחינן קיים לא אמרי׳ · א״ר אבא בר בר חנה כי הוו אזלינן בתריה
דר׳ יוחנן למשמע שמעתא כי הוה עייל לבית הכסא ונפיק ומשי ידיה ומנח תפילין וקרי ומגלגל קיים אמרי׳
למד לא אמרי׳ · והא אמ׳ מר גדול תלמוד תורה שהתלמוד מביא לידי מעשה לא קשיא הא למיגמר הא לאגמוריה · וזכה
לה חזקיהו מלך יהודה לפי שריבה שירי תורה בישראל · ועליו הדין מתאכין אותו ואומרי׳ עליו כדגרסי׳ בפ׳ חלק
סבב אמרו עליו על חזקיהו מלך יהודה שתלה חרב על פתח בית המדרש ואמ׳ כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זה
ובדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה · ויש מקומות שנוהגים
שלא היו חוששים להוציא ס״ת · ואמרי׳ ספ״ק אלו מגלחין · כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאותובי ס״ת אפורייה א״ל רב חסדא
מלתא דכחייו לא סבר השתא נעביד · ועביד׳ · ואמ׳ ר׳ חלבו אמ׳ רב הונא אמ׳ חזקיה לרב מתנא הסני למיתב א

אחשוריה

עי׳ נ
כלל חלק ב

אתדיה ויהיה יהיב סת׳ יהיס וכל כמה חכריש וחותב עלה סת׳ שלא קסבר אסור לשב על גבי סת׳ וכו׳ · ואמרי עני
יהיס כי עם שעיה דרב חסדא סבור לאותבי סת׳ אתריה א״ל רב יצחק ידיעה דרב חסדא לא ס״ל אתון עיקוס ועביד לה
סבור להו לשולי · א״ל להו רב יצחק · הנה אתם כיון שהחזירתו ואחורי המטה שולי · למדנו שלא לאחר שעשה סכנו
וכפו מעלתו והמתכה כבבוד יהכו לעבוד׳

פרק שביעי

מספידין לצדיקים ונם לאחרים שעודין עם החכמים כבתן כשיהיו יותני כבודן
כדינסי׳ כמגלה פ״ק בני יחיד׳ · תנ״ר ברי
כנשיא אין נוהגין בכן קלות ראש ואין חולצין כהן ואין עושין כמס ואין נוהגין כהן ואין מעיילין כהס ואין נכנסין
כהס יותני החמה ובגשמים יותני הגשמים ואין מספידין כהס הספד של יחיד · אבל קורין כהס ושונין כהס ומספידי׳
כהס הספד של רבים וכו׳ · ואמרי עלה כגון׳ אמר רב חסדא כגון הספדא דר״ח · כי כשוהא רב ששת · ר׳ זירא ספדיה
לההוא מרבנן כבי כשותה אמ׳ לי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידיה דיתה אתנו כולי עלמא ושכיב · אתו ואמרו ליה
לרב נחמן ששפדיה ויר אמ׳ היכי נספדיה והאי עלמא דמלב ספדיה · הנח יותה כין הקפיטאות דישראל לספודיכה · והא ששטר
יהיו השמיים קדושה כמו הך שלתפילין · ונם סת׳ שבלה גנזין אותו עמו כאחורי׳ הקרש אמר רסה · סת׳ שבלה גנזין אותו
אצל ת״ח ואפי׳ שונה הלכות אמ׳ רב חמא בר יעקב ובכלי חרס שנא׳ ונתתם בכלי חרס למען יעמדו ימים רבים · ונם קרו
יושבין ישיבה על קברות הצדיקים יותני כבודן כאחורי׳ כתנ׳ וכבוד עשו לו במותו · רב אמ׳ שהושיבו ישיבה על קברו׳
תלמי כה׳ ר׳ נתן והכין תד אמ׳ שלשה ותד אמ׳ ז׳ ותד אמ׳ שלשים · ועל כן בפטירת החכם מבטלין הישיבות ומקומות
כאחורי׳ כתנ׳ שו מעלמין · תנ״ר חכם שמת בית מדרשו בטל ואב״ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלין ובני בית הכנסת
נכנסין לבית הכנסת ומשנין את מקומם וכו׳ נשיאותו וכו׳ · ומשהעיר נעשו ראשי הקהל יעלבי שלמים יושבין לקריאתן
ויושבין אותן שלשים להשלמת מנהגי׳ כמגבונות שופכ׳ פרק המושאות המטה · תנ״ר בשעת פטירתו של ר׳ אמ׳ לבני אני
צריך בבנו כפי אמר להם הזהרו בכבוד אמכם נר יהא דלוק במקומו · שולחן ערוך יהא במקומו מטה תהא מוצעת
במקומו · יוסף חפני ושמעון אפרתי הם שימשוני בחיי ישמשוני במיתתי · הזהרו בכבוד אמכם דאורייתא היא דכת׳
כבד את אביך ואת אמך זו אשת אביך ואת לרבות אחיך הגדול · הא מחיים אבל לאחר מיתה לא · נר יהא דלוק
במקומו · שולחן ערוך יהא במקומו כל בי שמשי הוה אתי לביתיה · ויומא חד אתאי שיבבתא וקא קריא אבבא אמרה
לה אמתיה שתוקי דר׳ יהבי הבה׳ שמעה ר׳ תא לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקים הראשונים · יוסף חפני ושמעון אפר׳
אפרתי הם שימשוני בחייו ישמשוני במיתתי סבור מינה למישכבי כיון דחזו דקדים עבדייהו ע׳
עבדיה · אמ׳ שלא להנוח עליו הוא דאת׳ אתי · והאי דאמר הכי לא למעוי מילתא הוה כמו ועד אחרינא זכותיה דר׳
הוה דמגינה להו · אמ׳ להו לחכמי ישראל אני צריך בבנו · חכמי ישראל אצלא אחלא הספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר
שלשים · שמעון בני חכם · גמליאל בני נשיא · חנינא בן חמא בר אנה ישב בראש · לא הספדוני בעיירות סבור מינה
משום טירחא הוא אמר כיון דחזו דקא ספדי בכרכים וקא אתו כולי עלמא אמרי ש״מ משום יקרא הוה דאמ׳ הושיבו
ישיבה לאחר שלשים יום · לפי שאינו עדיף ממשה רבנו דכתי׳ ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום · עד תלתין יומין ספדי ע׳
ביממא ובלילא מכאן ואילך ספדי ביממא ובסי׳ בליליא ספדי בליליא עבדי ביממא עד הספדוק תרי סר ירחי שתא
ל[illegible] דהוה מתעסקי ביה יומין לחיי קשלש קטה · ההוא כובס כל יומא הוה
אתי · ההוא יומא לא אתא כיון דשמע הכי סלק לאיגרא ונפל מית · יצתה בת קול ואמרה אף כובס זה מזומן לחיי העה״ב
הכה׳ · שמעון בני חכם · גמליאל בני נשיא · יאמי קאמר הכי אע״ג שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא · תנ״ר לא עיכבה

לביריה · אמ׳ ר׳ שמעון בר׳ יהיב ליה לבריר לך ולמטולך · ומיד קעית ליה · קרי קרא כהני ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא
הבכור · והוא ממלא מקום אבותנו הוה · חנינא בר חמא ישב בראש · איעכב לא קבלה עליה ר׳ חנינא שהיה ר׳ אפס גדול
ממנו שתי שנים ומחצה · יתיב ר׳ אפס ברישא · ויתיב ר׳ חנינא אבראי · שכיב ר׳ אפס ויתיב ר׳ חנינא ברישא ולא הוה
ליה איניש ללוי למיתב גביה קם ואזל לבבל · והיינו דאמרו ליה לרב גברא רבא חריגא איקלע לנהרדעא ודרש כלילה
אמ׳ ש״מ נח נפשיה דר׳ אפס · ויתיב ר׳ חנינא ברישא ולא הוה א״ל ליה איניש למיתב וקם ואתא ודילמא ר׳ חנינא הוא ונח
נפשיה ויתיב ר׳ אפס ברישא ולא הוה ליה ללוי גברא למיתב וקם ואתא אי׳ אי׳ לר׳ אפס איסתלק כייף ליה ואי׳ אי׳ ר׳
כיון דאמ׳ חנינא בר חמא ישב בראש לא סגיא דלא מלך דכתי׳ בהו בצדיקי ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור ·
והא הוה ר׳ חייא גם עסיק · והא אמ׳ ר׳ חייא אני ראיתי קברו של ר׳ שהוריד עליו דמעות · איפוך · והא ר׳ חייא
אותו היום שמת ר׳ בטלה קדושה · איפוך · והא תנא שחלה ר׳ נכנס ר׳ חייא אצלו ר׳ חייא בוכה ואמ׳ לו ר׳ מפני
מה אתה בוכה · והא תנא מת מתוך השחוק סימן טוב לו מתוך הבכי סימן רע לו · פניו למטה סימן רע לו פניו
כלפי הכותל סימן רע לו · פניו למעלה סימן יפה לו · פניו צהובים סימן יפה לו · פניו ירוקין סימן רע לו · מת
בע״ש סימן יפה לו במוצאי שבת סימן רע לו · בערב יום הכיפורי׳ סימן רע לו במוצאי יום הכפורים סימן טוב
לו · מת בחולי מעים סימן יפה לו שרוב צדיקים מיתתן בחולי מעיים · א״ל אתורה ואמצוה קא בכינא · אי׳ אמ׳
איפוך ואי׳ אי׳ ר׳ חייא עסוק במעשה הוה וסבר לה [illegible] וקיינו דכי מנצו ר׳ חנינא ור׳ חייא א״ל ר׳ חנינא בהדי
דידי קא מנצית דאם ח״ו נשתכחה תורה מישראל מהדרנא מפלפולאי · א״ל ר׳ חייא אנא עבידנא דלא תשתכח תורה
מישראל · זרענא כיתנא ועבידנא נשבי וצידנא טביי ומאכילנא בשריה ליתמי ועבידנא מגילתא וכתיבנא חומשי
חומשי תורה ומקרינא לחמשה ינוקי ומתנינא שיתא סידרי לשיתא ינוקי לכל חד וחד אמרי׳ ליה אתני סידרך לחבריך
והיינו דאמ׳ ר׳ כמה גדולים מעשה ר׳ חייא · א״ל ר׳ שמעון בר׳ אפי׳ מינך א״ל אין · א״ל ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אפי׳ מאבא א״ל
חס לא יהא כזאת בישראל · אמ׳ להם לבני קטן אני צריך · נכנס שמעון בנו אצלו ומסר לו סדרי חכמה · א״ל לבני גדול
אני צריך נכנס גמליאל בנו אצלו ומסר לו סדרי נשיאות · א״ל נהוג נשיאותך ברמים וזרוק מרה בתלמידים · איני והא
אמרי׳ ואת יראי ה׳ יכבד זה יהושפט מלך יהודה שכשהיה רואה ת״ח עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו ר׳ ומרי · לא
קשיא הא בצנעא הא בפרהסיא · ר׳ מוטל בציפורי ומקום מוכן לו בבית שערים · והא תניא צדק צדק תרדוף הלך אחר
ר׳ לבית שערים · אלא כיון דחלש אמטיוה לציפורי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

יוצאין לקראתו ואומרי׳ יבא שלום ינוחו על משכבותם · וא״ר [illegible] בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג׳ כתות של מלאכי
השרת יוצאות לקראתו אחת אומרת בא שלום ואחת אומרת הולך נכחו ואחת אומרת לו יבא שלום ינוחו על משכבותם
ובשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו · אחת אומרת לו אין שלום אמר ה׳ לרשעי׳
ואחת אומרת לו למעצבה תשכבון ואחת אומרת לו רדה והשכבה את ערלים · ונרסי׳ מן שמחות פ׳ [illegible] · מש׳ והדבר
דומה למלך אחד שעשה סעודה [illegible] למלך [illegible] שלחן כבני [illegible] לעבדיו פקחים שבהם
קשטו והכינו כחופתם · טפשים שבהם הלכו ועשו כמו מלאכתם [illegible] המלך את כבודו פקחים שבהם את זיויהם
[illegible] · טפשים שבהם [illegible] שמח המלך לקראת הפקחים וכעס לקראת הטפשים · על
הפקחים אומ׳ ישבו כל׳ למועד והם ילכו לבתיהם לשלום ועל הטפשים הוא אומר יעמדו כל׳ [illegible] והם [illegible]
החסורים · אף הקב״ה על הצדיקים הוא אומ׳ יבא שלום ינוחו על משכבותם ועל הרשעים הוא אומר והיתה נפש
אדוני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך · ועל הרשעים הוא אומר אין שלום אמר ה׳ לרשעים · ואת נפש אויביך
יקלענה בתוך כף הקלע · על כן הרוצה לפטר מן העולם הזה בשלום ולהכנס כשהוא נכנס בשלום יקיים [illegible]
השלום [illegible] עמו [illegible] ויפטר [illegible] שלום וינוחו על משכבותם וגו׳ ··

החלק הרביעי לנחם אבלים ויש בו חמשה פרקים : פרק ראשון :

הרוצה לנחם את האבלים [illegible] ולהזכיר עליהם דברי מאמרים נמצא עושה חסד ומתדמה במדותיו
של הקב״ה כדגרסי׳ בפרק ר׳ ישמעאל · גמילות חסדים לאבלים מנין אמרו חז״ל מנין מן המקום ב״ה שהוא גומל חסד למשה עבדו
וקברו [illegible] שנא׳ ויקבר אותו בגיא · וכן נמצא [illegible] יהודה הקשיש אומר לא למשה
לבדו גמל הקב״ה חסד אלא לאהרן [illegible] את ההר [illegible] כל שבטי ישראל · ואומרי׳ משה ואלעזר הניחו את
אהרן סוד ההר וירדו להם ולא גוע אהרן · ועמו גמל חסד זה שהקב״ה נשא ארונו של אהרן והעבירו לפני ישראל
וראו את ארונו פורח [illegible] · והאמינו כי גוע אהרן וגמל חסד עמו ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן
שלשים יום כל בית ישראל · למשה גמל חסד האנשים לבד דכת׳ ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב · ולאהרן
גמל חסד האנשים והנשים שנא׳ ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל · ר׳ יוסי אומר ז׳ ימי האבל מנין אמרו מנין
מיעקב אבינו כך שנא׳ ויעש לאביו אבל שבעת ימים · גמילות חסדים לאבלים מנין אמרו מנין מאיזבל
היתה ביתה סמוכה לשוק וכשהיה עובר לפניה חתן היתה יוצאה מתוך ביתה ומטפחת בכפיה ומקלסת בפיה והולכת
עשר פסיעות · וכל אבל שהיה עובר בשוק היתה יוצאת מתוך ביתה ומטפחת בכפיה ידיה ומקוננת בפיה ומהלכת
עשר פסיעות [illegible] שלא שלטו בה הכלבים [illegible] · והאיברים שהיו גומלים חסד לא שלטו
בהם הכלבים שנא׳ וילכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ·· גמילות חסדים ימי אבל
מנין מאנשי יבש גלעד כיון ששמעו שמת שאול ושלשת בניו אמרו [illegible] חייבין אנו
לגמול לו חסד שעשו כל הגבורים שבהן והלכו כל הלילה לחומת בית שאן ולקחו גוית שאול ואת גויות בניו מחומת בית שן
שנא׳ ויקומו כל אנשי חיל כל הלילה וגו׳ · ואבלים [illegible] מנין דכת׳ תנו שכר לאובד ויין למרי נפש · ענ׳
כמ׳ אוכלין [illegible] · ת״ר לא יליך אדם לבית הקברות [illegible] וכו׳ · [illegible] דברי
תנחומי׳ · אנשי יבש גלעד היו גומלין חסד עם שאול [illegible] אתן לכם שכרכם שעתיד לבוא [illegible]

לקבץ את ישראל ומחריבים את העולם · ראשון הוא יהויקים שבו נתקיים שנא' לא נקבר ולא נספד · ואחרים אומרים ראשי ע'
יהודה יהויקים · לא נקבר זה אחאב מלך ישראל שהיה בבזיונות נקבר · ולא נספד כמשמעו · אחרים אומרים ראשי זה ע'
ירבעם · יהודה יהויקים זה אחיתופל · יואב בר צרויה · זה גחזי שלשתם אשלך כנגדן זה דואג האדומי ·
על שלשה הרשעים · אמ' הקב"ה עלי לגמול להם זכות ולעשותם רעים שונאיו · ותני' בסוף פרק מעלין התקינו ש'
חסדים שיהו עושין כן לכל זקני ישראל בקבורתם שנא' ויתנם לחוק על ישראל · ראה שלמה שגמילות חסדים גדולה לפני
הקב"ה וכשהיה בית המקדש קיים היו שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודים היו ישראל הולכים ויושבין
בין שני השערים הללו והנכנס לשער אבלים והיה שפמו מכוסה היו יודעים שהוא אבל והיו אומרים לו
המקום ינחמך · ואם היה שפמו מעוטף היו יודעים שהוא מנודה והיו אומרים לו השוכן בבית הזה הוא יתן לו
בלבך לשמוע דברי חבריך ויקרבוך · והנכנס לשער חתנים יודעים שהוא חתן והיו אומרים לו המקום ישמחך
בבנים ובבנות כדי שכל ישראל יצאו ידי חובתן · בגמילות חסדים · ועליהם הוא אומר ברוך אתה השם נותן שכר טוב
לגומלי חסדים · ומשחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהו אבלים וחתנים הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות
ואנשי המקום רואים את החתן ומשמחין אותו ורואים את האבל ויושבים עמו לארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן
בגמילות חסדים · ועליהם הוא אומר וי"י יתן שכר טוב לגומלי חסדים ·

פרק שני :

יכנס בבית האבל לנחם האבלים יאמר להם דברים שלשום שיצדיקו דין יוצרם ויקבלו
תנחומין ולא יבכו ויאנחו שלא יותר מדאי כדגרסי' בפ"ק פרק שור שנגח את הפרה ·
רב שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתא אמרו ליה רבנן לעולא קום זיל ונחמיה · אמ' מאי אית לי גבי נחמתא ד'
דבבלאי דגידופא הוא דאמרי מאי איפשר למיעבד הא איפשר למיעבד עבדי · אזל איהו לגביה לנחומיה · א"ל ויאמר
יי' אל משה אל תצר את מואב וגו' · וכי עלתה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות · אלא נשא משה ק"ו בעצמו
ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן
לא כ"ש · א"ל לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי ישלי שתי פרידות טובות להוציא מהם רות המואביה
ונעמה העמונית והלא דברים ק"ו ומה בשביל שתי פרידות טובות חס הקב"ה על שתי אומות גדולות ולא החריבן · בתו של
ר' שכשרה היא אם ראוי לצאת ממנה דבר טוב שאכן היתה חיה · ויאמרו לו כל שלא יבכה על ברתיה יותר מדאי דגרסי'
בפ' אלו מגלחין · אמ' רב יהודה אמ' רב כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה כי הא דרב הונא
הויא הך איתתא בשיבבותיה דהוה לה שבעה בני שכיב חד מינייהו הוה בכיא עליה טובא · אמ' לה רב הונא לא
תעביד הכי ולא אשגחה ביה · שלח לה אי צייתת מוטב ואם לאו תהיא אתתא זוודתא לאידך ומייתו כבר מייתי
כולהון זוודתא לנפשה ומיתה · ת"ר אל תבכו למת ואל תנודו לו · לא תבכו יותר מדאי ולא תנודו לו יותר משיעור · הא
כיצד ג' לבכי ז' להספד ל' לגיהוץ ולתספורת · מכאן ואילך אמ' הקב"ה אין אתם רחמנים עליו יותר ממני · בכו בכו
להולך בלא בנים · ר' יהושע ב"ל לא הוה אזיל לבי אבלא אלא למאן דאזיל בלא בנים · דכתי' בכו בכו להולך כי לא ישוב
וראה את ארץ מולדתו · רב הונא אמ' זה שעבר עבירה ושנה בה · ואותו שזכה להניח בן כמותו אין מיללין אלא שכיבה
כיון שהניח זכרון לברכה ומשכבו בשלום הוא · כדגרסי' בפ"ג פ' יש נוחלין · דא"ר פנחס בר חמא והדר
שמע כתובים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא מפני מה בדוד נאמר שכיבה וביואב נאמר
מיתה · דוד שהניח בן נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה · ויואב לא הניח בן והכתי' ומבני

120

עב נ
כלל חלק ל

יואב שר הצבא שבדיה יחיאל וגו׳ · של דוד שרגיה בן מעותן כמו כן שכיבה יואב שלח הבית בן מעותן שאירתה בו מיתה והנחרץ
היה מגלגל חסדים לעשר כמו שהוא לו לעניו · כדגרסי׳ כמו שמתפרנס שאל אדם · אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמים
הולכים עשרה בני אדם ויושבים במקומו · ההוא דשכיב בשבבותיה דרב יהודה דלא הוו ליה מנחמים כל יומא הוה יתבי ליה רב יהודה
בי עשרה ויתבי בדוכתיה איתחזי ליה בחלמיה · א״ל תנוח דעתך שהנחת את דעתי · והמברך במיתת ילדים וירחק כשמיה לגין ·

פרק שלישי

: המנחמים ישבו עם האבל בקרקע כדגרסי׳ בפ׳ אלו מגלחין · אמר רב יהודה אמר רב מפני מה
אין המנחמין רשאין לישב אלא על גבי קרקע שנא׳ וישבו אתו לארץ · ואמר רב יהודה אמר רב
מנין שאין המנחמים רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל תחלה · דכתי׳ ואין דובר אליו דבר וכתי׳ אחרי כן פתח איוב
את פיהו והדר ויען אליפז התימני ויאמר · וגם מחברין אותו לישב בראש כדאמרי׳ התם בפ׳ אלו מגלחין וכסוף כגן ינחם
האבל · א״ר אבהו מנין לאבל שישב בראש דכתי׳ אבחר דרכם ואשב ראש · ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם
אחרים · אמר רב נחמן ינחם כת׳ · אמר זוטרא אמר יוחנן וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה שר לסרוחים ובגמ׳ נמי כמשכבו
סגי פותחת האבל תחלה דכעין לבר הוא · קאמן חזנין וכו׳ · ואמן יתיב בי מרזחא כרישא וכו׳ · בהאי לשכבר
קשני כסבן מאבלא הז והכא לענין האבלים אם ישן לבר מלתא שצריך כענין לומר דברי נחמות כנגד האבלים ודברי
שבח כנגד המנחמים ולבל שגא כדגרסי׳ כשבן דכתובות רב חייא בר אבא איקריב לריש לקיש זהוה ואמרי לה אתני כבי ריש
לקיש הוה שכיבא ליה ינוקא יומא קמא לא אזל לגבייה למחר דבריה לי יהודה בר נחמני מתורגמניה ואמר ליה קום אימא
מילתא כנגד ינוקא פתח ואמר וירא ה׳ וינאץ מכעס בניו ובנותיו דור שהאבות מנאצין בו הקב״ה כועס על בניהם ועל בנותיהם ·
ואיכא דאמרי בחור הוה והכי קאמר על כן על בחוריו לא ישמח וגו׳ ועוד ידו נטויה מאי ועוד ידו נטויה · אמר רב חנן הכל
יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפי׳ נחתם עליו גזר דינו של שבעים שנה לטובה
נהפכין עליו לרעה · אתא לנחומיה עשרי יום יתיב ליה חשיבותא לאיתעסוקי אתרח · אמר קום ואימא מילתא כנגד שבחו
של מקום פתח ואמר האל הגדול ברוב גדלו · האל הגדול כתוב נעלם אדיר וחזק ברוב נוראות מחיה מתים במאמרו עושה
גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר · ברוך מחיה המתים · א״ל קום אימא מילתא כנגד אבלים פתח ואמר אחינו המיוגעים
והמדוכאים באבל הזה תנו לבבכם לחקור זאת זאת היא שעומדת לעד · נתיב הוא מששת ימי בראשית · רבים שתו רבים
ישתו כשתיית ראשונים כך משתה אחרונים אחינו בעל נחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבלים · אמר אביי רבים שתו
בר׳ רבים ישתו לא לימא משתה ראשונים לא לימא משתה אחרונים לא לימא דאמר שמואל בר נתן וכן תנא משמיה דר׳ יוסי לעולם
אל יפתח אדם פיו לשטן · אמר רב יוסף מאי קראה דכת׳ לולי ה׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו · מאי
אהדר להו שמעו דבר ה׳ קציני סדום האזינו תורת אלהינו עם עמורה · א״ל קום אימא מילתא כנגד מנחמי אבלים פתח
ואמר אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו שנ׳ דכת׳ כי ידעתיו וגו׳ · אחינו בעל
הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך משלם הגמול · אמר קום אימא מילתא כנגד כל ישראל · פתח ואמר רבון העולמים פדה
והצל הושיעה עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הרעב ומן השבי ומן הבזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני
פורעניות המתרגשות לבא לעולם · טרם נקרא ואתה תענה ברוך עוצר המגפה ·

פרק רביעי

: ימי הנחמות שהיו אומרים חכמי התלמוד כתובים בגמ׳ מי שלמדו יותר הרבי המנחמין
כדגרסי׳ בסוף פרק אלו מגלחין · תנ״ר כשמתו בניו של ר׳ ישמעאל נכנסו ד׳ זקנים לנחמו
ואלו הן ר׳ טרפון ור׳ יוסי הגלילי ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבא · א״ל ר׳ טרפון דעו שחכם גדול היה ובקי בתורה ולא יכנם

120

אחד מכם לתוך דברי חבירו · אמר ר' עקיבא ואני אחרון · פתח ר' ישמעאל ואמר על רוב עונותיו תכפו אבליו והטריח רבותיו
פעם ראשונה ושניה · נענה ר' טרפון ואמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו
אלא מצוה אחת דכתי' ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך · בנו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה ·· נענה ר' יוסי הגלילי ואמר
וספדו לו כל ישראל וקברו אותו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב אל יי' אלהי ישראל בבית ירבעם · והלא
דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא מצוה אחת כך בנו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה · מאי דבר טוב פליגי
בה ר' חנינא בר פפא ור' זירא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל · וחד אמר שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם אביו על
הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל ·· נענה ר' אלעזר בן עזריה · שלום תבוא ינוחו על משכבותם הולך נכחו וגו' · והלא דברים
ק"ו ומה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מעשה אחד שהעלה את ירמיהו מבור הטיט כך בנו של ר' ישמעאל עאכו"ו ·· נענה
ר' עקיבא ואמר ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדד רימון בבקעת מגדון · ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא
דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר · ביומא ההוא יסגי מספדא בירושלם כמספד אחאב בר עמרי · דקטיל יתיה הדדרימון בן
טברימון בבקעת רמות וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטיל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגדו · והלא דברים ק"ו ומה אחאב
מלך ישראל שלא עשה אלא דבר טוב אחד כך דכתי' והמלך היה מעמד במרכבה נוכח ארם · בנו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה ·
·· והחזיק טובה למספידים ולמנחמים על הכבוד שעשו לו ויפטרם לשלום · כשהיו יוצאים [illegible] שלא יעלבון · מעשה ומת בנו של
ר' עקיבא ונכנסו כל ישראל והספידוהו הספד גדול בשעת פטירתן · עמד ר' עקיבא על ספסל גדול · ואמר אחינו בית ישראל שמעו
אפי' שני כהנים [illegible] מיוחס הוא · בשביל כבוד שעשיתם לי · ואם בשביל עקיבא באתם · הרי כמה עקיבא בשוק אלא
כך אמרתם תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו כ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום ·· ועל כן יגמול חסד לחיים ולמתים
וינחם האבלים וכל הגומל ישלם לו ·

החלק החמישי בגמילות חסדים עם כל אדם ויש בו שני פרקים :

פרק ראשון

אחד מהעמודים שהעולם עומד עליהם הוא גמילות חסדים עם כל אדם כמו ששנינו
בפרק קמא דאבות · שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה · הוא היה אומר על שלשה דברים העולם
עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים · ואמרינן שהתורה תחלתה וסופה גמילות חסדים · כדאמרי' בסוף פ"ק דסוטה
דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים · תחלתה גמילות חסדים דכתי' ויעש יי' אלהים לאדם
ולאשתו כתנות עור וילבישם · וסופה גמילות חסדים דכתי' ויקבור אותו בגי · ומי שיש בו גמילות חסדים הוא מזרעו של
אברהם אבינו ע"ה [illegible] גמילות חסדים דכתי' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם · כיון [illegible] על ידעתיו כי אשר
[illegible] שלא [illegible] אלא רחמים על בריותיו [illegible] דכתי' ה'
להודיעך חיבת מצוה וגמילות חסדים הוא אחד מהדברים שאדם [illegible] · כדגרסי' במ' פאה פרק קמא אלו דברים
שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיים לעולם הבא · ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם
לחבירו ותלמוד תורה כנגד כלם · והכוונה [illegible] מעלת החסידות ולדבק [illegible] שנדבקו בגמילות חסדים · יעשה אדם לפנים
משורת הדין כדי שלא [illegible] שמו שלא יבא [illegible] חבירו [illegible] חסד [illegible]
אפי' [illegible] כבריות [illegible] על כל החסדים שעשה עמו ועם
אנשי ביתו ועל זה אמרו [illegible] · אמר רב יהודה האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דאבות

ואמרי לה מילי דנזיקין · ואמרי לה מילי דברכות · כלומר כי בדברי נזיקין ישמור עצמו מכל דברי נזיקים שלא יזיק לחבירו ובדברי
המעשים שבאבות יקנה וילמוד כל המוסר וכל המדות טובות ובדברי ברכות יעשה ויודה לש״י ית׳ המזמן לכל צרכיו ויעשה עמו
חסד והוא ילמד לעשות חסד עם בריותיו כיון שקבלנו ·

פרק שני

האדם שיקדים חסד לצדקה הלא מז״ל
שאמר הקב״ה כדי זה דבר [illegible] כן
פירשו מדבוריו [illegible] הנבואים כמ״ש [illegible] ואמר
ושימשו [illegible] גמילות חסדים הטוב יותר · ז״ל כי לשון חסד יורה על דבר שהוא יותר מן הראוי [illegible] להקל · אבל
[illegible] אינו [illegible] יתירה · ועוד אמרו וידוע שגמילות חסד כולל שני ענינים האחד [illegible] עם [illegible] הטוב לבני אדם
שאין להם כלל · והשני להטיב למי שהוא ראוי לטובה יותר ממה שהוא ראוי ורוב שימוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא מ
הטובה שאין לו עליך כלל ויותר זה כל טובה שמגיע אליו מאתו יקרא חסד וכו׳ חסדי ה׳ אזכיר ובעבור שזה הדבר אות
כל ז״ל ומעלות השי׳ אותו הוא חסד ואמ׳ עולם חסד יבנה שבנין [illegible] עולם חסד הוא · ואמ׳ [illegible] ורב חסד ·
ויותר צדקה היא נגזרת מצדק והוא היושר · והיושר הוא שתתן לכל בעל חק חקו ותתן לכל נמצא כפי [illegible] כפי הראוי לו
ועל זה הדרך כשאדם נותן ממונו לעני הרחוק לפרנסתו שהוא מחויב עליו נקרא צדקה · אמנם כשאדם נותן ממונו יותר
מהראוי לעני לפי שאינו עני כל כך שאינו יכול עתה להתפרנס [illegible] · עם [illegible] ממונו [illegible] וגם לעשיר
ולחולה [illegible] או לבלתי שאינו מחויב בשבילתו נקרא חסד לפי שהיא צדקה העשויה [illegible] חסד לפי בלי שום חיוב
[illegible] ועל צדקה כזאת שהיא גמילות חסדים נאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד · כדאמרינן בסוכה א״ר יוחנן משום ר׳ יהודה
בן [illegible] מאי דכתי׳ [illegible] זורע על כל מים וכו׳ · [illegible] עבדי [illegible] · א״ר אלעזר
גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנא׳ זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד · אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם
קוצר ודאי אוכל · וא״ר אלעזר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה שנא׳ קצרו לפי חסד · ת״ר בשלשה דברים
גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שהצדקה בממונו · גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו · וצדקה לעניים ·
גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים · צדקה לחיים גמילות חסדים בין למתים בין לחיים · ואמרי׳ עוד התם א״ר חמא
בר פפא כל אדם שיש לו [illegible] חסד בידוע שהוא ירא שמים שנא׳ וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו · ובעבור [illegible]
לאחרים [illegible] שמקים חסד אמרי׳ עלה · א״ר אלעזר מאי דכתי׳ פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה : וכי
יש תורה שאינה של חסד ויש תורה של חסד [illegible] זו היא תורה שאינה של חסד · ולכבר שעיקר גמילות חסדים אם אינו
לעשותה בצנעה הוא יותר [illegible] · א״ר אלעזר מאי דכתי׳ הגיד לך אדם מה טוב ומה ה׳ דורש ממך כי אם עשות
משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך · עשות משפט זה הדין · ואהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת זו הוצאת
המת והכנסת כלה · והלא דברים ק״ו ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא · אמרה תורה והצנע לכת דברים
שדרכן לעשותן בצנעה עאכ״ו -

הכלל השביעי בענין דין אמת · ויש בו ששה חלקים : החלק הראשון בגדולת המשפט :

החלק השני .. בחיוב המשפט .. החלק השלישי .. בסדר המשפט ..

החלק הא׳ בגדולת המשפט ויש בו ג׳ פרקים : הפרק הראשון :

: גדול יותר המשפט שבחר בו הקב״ה מכל הקרבנות שבעולם כענין אלה הדברים רבה · שופטים ושוטרים וגו׳ עשה
צדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח מפני שהקרבנות לא היו נוהגין אלא בפני הבית אבל הצדקה והדינין נוהגין בין בפני הבית
בין שלא בפני הבית · ד״א הקרבנות אינם מכפרים אלא שוגג והצדקה והדינים נוהגין בין בעולם הזה בין בעולם הבא ומכפרין
בין שוגג בין מזיד · ד״א הקרבנות אינם נוהגין אלא בעולם הזה והצדקה והדינין נוהגין בין בעולם הזה בין בעולם הבא · כיצ׳
שכר טוב הצדיקים ועונש הרשעים הרי זה דין צדק שמרחם על בריותיו ואינו מענישן כפי חטאן · א״ר שמואל בר נחמני בשעה
שאמ׳ הקב״ה לדוד רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי כלומ׳ שהיה מצטער לעשות דוד מה
היה עושה אמ׳ לו טוב שיבנה הבית בשלך מה דוד אומ׳ שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך ומקשין לו דברים שני שאין אתה
בונה הבית חייך אין אני מחסר שלא ימלאו ימיך ושכבת עם אבותיך אלא הצדקה והדין שאתה עושה חביבין עלי מקרבן שנ׳
ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו · ר׳ יהודה ור׳ נחמיה · ר׳ יהודה אומ׳ היה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב
לא היה לו לחייב שהיה עני היה נותן משלו ונותן הרי משפט וצדקה · א״ל נחמיה א״כ היה מזכה את ישראל לכל ריאות
אלא מהו משפט וצדקה שהיה מוציא גזל מיד גזלן שהיה עושה משפט ידו וגבה · אמ׳ הקב״ה לישראל בני חייכם הדינין חביבין הוו
זהירין בהם הה״ד שופטים ושוטרים · ד״א שופטים ושוטרים הה״ד אם שנותי ברק חרבי מהו המקרא הזה · ר׳ יהודה אומר
אמ׳ הקב״ה אם משנן אני את חרבי כברק אני מחריב את עולמי מה אעשה ותאחז במשפט ידי · א״ר יצחק שני דברים בימינו
של הקב״ה צדק והתורה · צדק דכתי׳ צדק מלאה ימינך · התורה דכתי׳ מימינו אש דת למו · ושני דברים בידו ואלו הן הנפש והדין
הנפש דכתי׳ אשר בידו נפש כל חי · הדין דכתי׳ ותאחז במשפט ידי · שעורכין הדין ואני אשמור את נפשותיכם · הוי שופטים ושוטרי׳
ד״א שופטים ושוטרים א״ר שמעון במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין · והיכן א״ר אלעזר אם נעשה דין למטה
אינו נעשה הדין למעלה · ואם לא נעשה למטה נעשה למעלה ·· ובימי השופטים הקב״ה הזהיר את ישראל למנות שופטי׳
שכיון דין אינה לאיתן ושוחדים בשערי עיר ועוקרין את המשפט ומקלקלין את העולם · שכיון דין אינו לאיתן מתקיים
העולם ויקח שלם לעולם שכך שנו חז״ל במשנה על ג׳ דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום ושלשתן נאמרו בפסו׳
אחד שנ׳ אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם שכיון שנעשה הדין נעשה אמת וכיון שנעשה האמת נעשה השלום · לפי׳
צריכין הדיינין לידע את מי הם דנין ולפני מי הם דנין והיאך הם דנים · ואם לא ידע משפטיה יתבזו ימותו כלמודי אדם · לשנ׳
גורמין לעולם שיתמוטט וכן יתבששו מוסדי ארץ · וכן רואה התשועה אכן טוב התשובה אכן ימוטו התמוטטה ארץ · ואומ׳
נוע תנוע ארץ כשכורה לפי שאין עושין משפט שנ׳ וירא ה׳ וירע בעיניו כי אין משפט · אמ׳ הקב״ה לדיינים אמרתי אלהים
אתם כל דיינים כגון עד האלהים יבא דבר שניהם · ואם לא עשיתם אכן כאדם תמותון · נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה
אחרת שנ׳ מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי · ואומר׳ שמיהם כאלה סנה לאהוב המשפט וחביב
עליו לפי שהמשפטים מזה עושה יתרה לפני הקב״ה יותר מכל קודם מתן תורה הה״ד מרה והיכן נתן להם קודם
הדברות שנ׳ שם שם לו חק ומשפט · ואומ׳ לפניהם כשולחן ערוך לפני בני אדם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם סדרם
שהוא נותן לפני התינוק שנ׳ שימה בפיהם · ולמה אהב אותם כ״כ לפי שהעולם תלוי בהם שמשים בין אדם לחבירו השרות
ותנה משעשעין בינהם דין העולם עשה כנגדם ט״ו ולמה כמה חביבין הדינין לפני הקב״ה שנתן כנגד עשרת הדברות
שהדברות על דבור ודבור ... אבל הדינין נאמ׳ בהם עשרה מצות עשה ועשרה לאוין ושוקל הלאוין לא תכירו פנים
במשפט לא תגורו מפני איש · לא תעשו עול במשפט · לא תשא פני דל לא תהדר פני גדול · לא תטה משפט אביונך לא תטה
משפט גר יתום ואלמנה · לא תכירו פנים לא תקח שוחד ·· הא למדת שמכבדין הדיינין לפניו כעשרת הדברות שנתנו מסיני

עב ב
כלל מחלק א

מפי הגבורה למשה רבי' עליו השלום ·

פרק שני :

המשנה הזאת אחד מהדברים שבהם קיום העולם מגרסי' בפ"ק ראשון על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום · שנאמ' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם · ר"ל שבשבח הדין ובעשות משפטו ויבוט הדיין עליו ישמרו בני אדם האמת ובשכל האמת ינוחו בשלום שאין מדין לשלום · ואע"פ שמתנגדים בפסוק בדין האמת הדין קודם לא שהביא קדם האמת שאמרו שהאמת אע"פ שלא יקיימוה לשמה לא לעשות הדין שהוא טוב · כדי שישבו בשלום והכל חוזר לדרך אחד · ונגרסי' בספרי פרשת שופטים ושוטרים · מנין שממנין ב"ד לכל ישראל שנאמ' שופטים ושוטרים תתן לך · ומנין שממנין שוטרים שנא' ושוטרים · ר' יהודה אומר מנין שממנין אחד על גבי כלם ת"ל תתן לך · ואומר ושוטרים השרים לפניכם חזקו ועשו ויהי ייי עם הטוב · ואחרי שלח צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה אחרי בית דינו של רבן יוחנן בן זכאי · ואחרי בית דינו של ר' אליעזר למען תחיה וירשת את הארץ · מלמד שמנוי הדיינים הוא כדי להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם ושלא לפול בחרב · ונגרסי' עוד בפ"ק דסנהדרין · ת"ר מנין שמעמידין שופטים לכל ישראל שופטים תתן לך · ומנין שממנין שנא' ושוטרי' ומנין שממנין שופטים לכל שבט ושבט ת"ל לשבטיך · ומנין שמעמידין שופטים בכל עיר ועיר ת"ל בכל שעריך · ר' יהודה אומר אחד ממונה לכלם שנא' תתן לך · השכל אומר לשבטיך ושפטו מלמד שמצוה לדון את שבטו · ונגרסי' כמה הדברים רבה הא' שופטים ושוטרים · הב' אחת כל והוא שם מעלת הב' לכסא של שלמה שנא' שש מעלות לכסא ובכל זו מהכתובים שבה פנים לא תשחד · ולוקין לא תטה משפט · לא תכיר פנים · ולא תקח שוחד · ולא תטע לך אשרה · ולא תקים לך מצבה · לא תזבח לייי אלהיך שור ושה · הרי שש · והיה הכרוז יוצא ועומד לפני כסאו של שלמה כשן שהיה עולה במעלה הראשונה היה הכרוז אומר לא תטה משפט · מעלה שניה היה הכרוז אומר לא תכיר פנים · שלישית אומר לא תקח שוחד · רביעית אומר לא תטע לך אשרה · חמישית לא תקים לך מצבה · ששית לא תזבח לייי אלהיך שור ושה · ר"ה שופטים ושוטרים אמ"ל למה הדבר דומה למלך שהיו לו בנים והיה אוהב את הקטן יותר מכלם · והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל מה שהיה לו · אמר המלך נותן אני לו את הפרדס לבני שאני אוהבו מכלם · כך אמר הקב"ה מכל האומות איני אוהב אלא ישראל שנא' כי נער ישראל ואוהבהו ומכל מה שבראתי איני אוהב אלא הדין שנא' כי ייי אוהב משפט · אמר הקב"ה נותן אני מה שאהבתי לעם שאני אוהב הוי שופטים ושוטרים · אמר הקב"ה לישראל בני בזכות שאתם משמרין את הדין אני מתגאה שנא' ויגבה ייי צבאות במשפט · ועל ידי שאתם עושים צדקה יתקדש שמי ומשרה אני שכינה ביניכם שנא' והאל הקדוש נקדש בצדקה · ואם שמרתם את שניהם הצדקה והמשפט מיד אני גואל אתכם גאולה שלמה שנא' כה אמר ייי שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות ·

פרק שלישי

כמה חביב הוא לפני הקב"ה דבר המשפט על כן קרא שם כסאו משפט שנא' צדק ומשפט מכון כסאך · ר' יעקב אומר מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים · שהקב"ה מזהיר על המשפט · וסמך לה את החסד מכאן והצדקה מכאן · בתורה מנין דכתי' כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' ומה דבר עשו זה החסד שנא' תתן אמת ליעקב חסד לאברהם · בנביאים מנין דכתי' כי ייי עושה משפט וצדקה מכאן · ובכתובים מנין דכתי' חסד ומשפט מכון כסאך · גדול הוא המשפט שהוא אחד מעשרה דברים הנקראים עוז · ושאר הן התורה והמשפט ומלך המשיח התורה מנין דכתי' ייי עוז לעמו יתן ואומר גבר חכם בעוז · המשפט מנין דכתי' ועוז מלך משפט אהב וגו' · ואומר עוזה אלהים זו פעלת לנו · מלך המשיח דכתי' ויעמד ורעה בעוז ייי וכתי' ייי בעזך ישמח מלך · ונגרסי' בגמ' שמונה כמה המשפטים · ועוז מלך משפט אהב · א"ל משה לישראל הרי נתן לכם הקב"ה את התורה אם אין אתם עושים ב"ד הדיינים שעליהם את התורה מכם שלא נתן לכם את התורה אלא על שתעשו הדינים

שנא' ועוז מלך משפט אהב · ואם עשינו את הדינים עתיד הקב"ה להחזיר לנו כבי' דיינים שלנו ובית המקדש שלנו שנא'
שנא' ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה · מה כתי' בתריה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · ר"א ואת המשפטים
ישעי' כה אמר ייי שמרו משפט ועשו צדקה וגו' גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב · אין הקב"ה מינים לנו דיינים
שיהו יודעין לדון על ידי שקבלנו את התורה שכתוב בה את החוקים והמשפטים והגזרות אשר יודעים הכר פנים במשפט
בל טוב · אלא בשעה שהדיין יושב ודן מראות כביכול מניח הקב"ה שרי השמים ומערכה שבינו כמו שנא' וכי הקים ייי להם
שופטים והיה עם השופט וכיון שרואה אותו נושא פנים כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון
העולמים מה זה ומה אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי משם שנא' משוד עניים מאנקת אביונים עתה
אקום יאמר ייי · למדנו שהמשפט הוא יסוד וקיום העולם הזה · וכשהוא מסלק השכינה עוזב בבני אדם ונתלין משפטו שלמעלה ··

החלק השני במיעוט המשפט ויש בו שני פרקים : פרק ראשון :

אין מעמידין דיינים בישראל אלא ראויים לדין ושלמים בכל דבר כדגרסי' בפ"ב דסנהדרין · א"ר יוחנן אין מעמידין בסנה"ד
אלא בעלי חכמה ובעלי קומה ובעלי מראה ובעלי כשפים ויודעים בשבעים לשון שלא תהא סנהדרי שומעת מפי המתורגמן · ועו'
מכילתא אנשי חיל עשירים שלא יצטרכו לבריות להחניף ולהכיר פנים בשביל ממון · יראי אלקים שיהו יראים מדין
שמים שאם לא יתכן דין אמת ידונו אותם מן השמים · וכבר מצינו מה שאירע לגדולי ישראל בעבור שהמשפט לינאי
המלך אעפ"י שהיה מלך כדגרסי' במס' סנהדרין פ"ב עבדיה דינאי מלכא קטל נפשא · אמר להם שמעון בן שטח לחכמי'
תנו עיניכם בו ונדוננו שלחו לו עבדך קטל נפשא שדריה להו שלחו לו אתה נמי הכא דכתי' והועד בבעליו · אמרה
תורה יבא בעל השור ויעמוד על שורו · אתא ויתיב אמר לו שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך
לא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם · שנא' ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ייי · א"ל לא כשתאמר
אתה אלא כשיאמרו חבריך פנה לימינו כבשו פניהם בקרקע פנה לשמאלו כבשו פניהם בקרקע · א"ל בעלי מחשבות אתם
יבא בעל המחשבות ויפרע מכם · בא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו · באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו וכו' ·
לא מעיד ולא מעידין לו · ואם זה בא להם על שהחניפו למלך מה יבא לדיינין המחניפין לבעלי דינין · אבל הדיינים
שדנין דין אמת ואין מחניפין לשום אדם יזהירו בעולם הזה ובעולם הבא כדגרסי' בפ"ק דבתרא והמשכילים יזהירו כזוהר
הרקיע ומצדיקי הרבים וגו' והמשכילים יזהירו זה שדן דין אמת לאמתו ומצדיקי הרבים וגו' כגון גבאי צדקה אח'
שני יהושפט הדה לבן חבירו ·· וגרסי' במדרש השכם חייבין כל ישראל למנות דיינים שיהא בהם יראת שמים כדי שלא
יהא בהם משוא פנים ולא מקח שוחד · כי כששופטי ישראל ומנהיגי הדור וגדולי הדור נוהגים כיושר ובנאמנות ומתרחקים
מן הכעור ומן החטא כך הם כל ישראל שהעגל הולך אחר הראש · וכן מצינו במלכי ישראל כשהיה המלך טוב היו כל
ישראל בצדקות וכשהיה המלך ירא חטא היו כל ישראל זהירין על מצותיהם והיו בהשקט ובבטחה והיו מתגברין על
שונאיהם · וגרסי' במשך הדברים כך · א"ר חייא בר אבא סדר הדין כך הוא התובע טוען והנתבע משיב והדיין מכריע ·
א"ר סימון צריך הדיין לשוות את עצמו כפיו ומה יתבה לבו משלמה דכתי' ויאמר המלך זאת אומרת בני החי ובנך
היתה אחת אומרת בנך המת ובני החי · א"ר יהודה בר שלום שאם ראה הדיין להושיב את הבעלי דינין שיושיב
ובלבד שלא יהא אחד יושב ואחד עומד · ר' ישמעאל היו שני בני אדם באים אצל הדיין לדין אחד עני ואחד עשיר

אומר לעשיר או לבוש כמו שהוא לבוש או הלבישהו כמותך כל כך למה כדי שלא ישא פנים לעשיר ויטה משפט העני · כלל
הדברים לאדון שצריך הדיין שישוה לבו לשתי הכתות כאחד · ולא יהדר פני גדול אלא יהו כעיניו כל בעלי דינין שוין לכל
דבר וגם יאמר לאדם יקום קצת וסדיך כדי שיסתתמו טענותיו · ואם ידע לו שיהו כעיניו ובלבו שוים ככף מאזנים שיווי
ידין ביניהם ואם לאו יסלק עצמו ויברח מהן כבורחין מן הלהבה ויאמר פסילנא ליה לדינא כמו שהיו אומרים חכמים
הקדושים כדאי׳ לעיל ·

פרק שני

המשפט הישר הוא קיום לישראל בכלל והדיין לבעלי דינין כמבטח · לכך שהדיין
ישב לדין ידקדק יותר קודם שלא יוציא מתחת ידו את משפטו צדק · וידע שיש מעביר לעולם שהוא
משגיח על הכל ושופט על הדיינים כי המשפט לאלהים הוא · ויראה עצמו כאלו עומד עליו תפה וחרבו שלופה בידו נטויה
עליו להרגו אם יעות את הדין כדגרסי׳ בפ״ק דסנהדרין · א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאלו חרב מונחת
לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו שנא׳ הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל כלם אחוזי חרב
מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות מפחדה של גיהנם שדומה ללילה · א״ר יאשיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק
מאי דכתיב בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר משפט · וכי בבקר דנין והלא כל היום דנין אלא אם ברור לך הדין כבקר
אמרהו ואם לאו אל תאמרהו · א״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן מהכא אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא
אסורה לך אמרהו ואי לא לא תאמרהו · אריב״ל עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כלם · פשיטא לא צריכא אלא לתלמיד
היושב לפני רבו · רב הונא כי הוה אתי לקמיה דינא הוה מכנף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר כי היכי דלמטיין שיבא
משורא וגו׳ ימעט את עצמו בדין כדאמרי׳ עלה · רב כי הוה נפיק לדינא אמר הכי ברעות נפשאי לקטלא נפיק וצבו ביתה לית הוא
עביד וריקן לביתיה עייל ולואי שתהא ביאה כיציאה כי הוה חזי אמבוהא בתריה אמר הכי אם יעלה לשמים שיאו וראשו
לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו · מר זוטרא חסידא כי הוו מכתפי ליה בשבתא דריגלא אמר לא לעולם חוסן
ואם נזר לדור דור · ואמרי׳ נמי עלה א״ר שמ״ב״נ א״ר יונתן לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קדש שנא׳ ולא תעלה במעלות על מזבחי·
וסמיך ליה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · אשר תלמדם לא נאמר אלא אשר תשים לפ׳ · א״ר ירמיה ואי תימא ר׳ חייא בר אבא
אלו כלי הדיינים ואח״כ ישתדל אדם לעשות פשרה בין שתי הכתות עד שלא ידע להיכן הדין נוטה כדי שילכו באהבה ובשלום לפי שזה
משפט שיש בו צדקה כדאמרי׳ התם ר׳ יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנא׳ אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ·
והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט · אלא אי זהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע וכן
בדוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו · והלא במקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט · אלא אי זהו
משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע · ואמרי׳ עלה ר׳ שמעון בן מנסיא אומר שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע
את דבריהם ומשתשמע את דבריהם ואין אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו · אבל משתשמע את
דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר צאו ובצעו · שנא׳ פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש ·
קודם שנתגלע לך הריב אתה רשאי לנוטשו לאחר שנתגלע לך הריב אי אתה רשאי לנוטשו · ר׳ יהודה בן לקיש אומר שנים
שבאו לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם איני
נזקק לכם שמא נתחייב חזק ונמצא רודפו · אבל משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם
איני נזקק לכם · שנא׳ לא תגורו מפני איש וגו׳ · וא״ר חנן אל תכניס דבריך מפני איש · אריב״ל מכאן לתלמיד היושב לפני
רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר מכן שלא ישתוק שנא׳ לא תגורו מפני איש · והלא״ת מגן בעדו ויקיר בעדו ·

פרק שלישי

ימצא שהדיין שיהו שוין בעלי דינין לכל דבר כדי שלא ישבר לבו שלאחד יחס וישכח

עשאוהו פי' שלא יהא הדין לאמתו כיון שטעהו בפסק האמת · יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם · יהודה בן טבאי
אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינים וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כחייבין וכשנפטרין מלפניך יהיו ב'
בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין · ובפ' ב"ת שבועות פ' שבועת העדות: ת"ר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב
לפני יי' אלו בעלי דינין שיעמדו · א"ר יהודה שמעתי שאם רצו ב"ד להושיב שניהם יושיבין · ואי זהו אסור שלא יהא אחד
עומד ואחד יושב · אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך · ואעפ"כ אם אחד מכבד דיין חבר או תלמיד חכם יאמר
לו הדיין שב ולעשות לו הדור כעבין שלא יכיחו בעל דינו ולא יסתתמו טענותיו וצריך להאמין את הדין קודם שיחתכנו
כדגרסי' יתבונן היטב בדין · ובפ' שני סוף סנהדרין ת"ר ת"ל קמאה ינאי קא יתיב לאמור רבנן הוו יתבין בדין רבנ'
לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו וסמיך ליה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · ובפ' ק' דכל
שבועת העדות רב הונא בריה דרב שלא הוה ליה דינא לקמיה דרב נחמן שלחה רב יוסף לרב נחמן שלא שריותיו עמית
מתיה וסילקיה · א"ל מאי שלא ליה לחויתיה ליה · הדר א"ל ליה למימרי הכי כיון דאי עמי שותא דדייני ואמרי עמיתם
דכיתהו דכהונא הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן · א"ל קרסיאעבד ניקום ניקריה שהתחיו טענתיה וסנגרינא לא ניקום
יקריה משתחבר קמ"ה והכי מ"ה מכבר אין לשמעיה אתריה כר אווזא ושדי עלמאי · ואמרי הכא אית דבר בר רב הונא הא יעבד
ירבנן דאית ליה דינא בהדי עם הארץ ואותבינן לה לשפחה ירבנן ולעם הארץ אמרי' ליה תיב ואי קאי לית לן בה · רב כהן
שיפה הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן עפה אותביה ואותביה לבעל דיניה אתא שלחא פגע כיה כסם הארץ ואוקמיה לעם
הארץ ולא אית ליה רב פפא תיב · והיכי עביד הכי והא קא מסתתמן טענתיה דהדיין אית אימור איהו לא אותבן ·
שלחא הוה לעל אותבים ימינאי · ואית דבר רב הונא עבדה ירבנן ועם הארץ דאית להו דינא בהדי יאכרי לא ניקום שלחה
ירבנן ומתב קמי דיינא דאחזי כואן דמסדר דינא טענתיה ולא אמרן אלא דלא קביעא ליה עידנא אבל קביעא עידנא
לית לן בה · ואית רבה בר רב הונא שלחה ירבנן דידע סהדותא ודלא ליה יוילת למיזל קמיה דיינא דזוטר מיניה לא ניזיל ·
אית רב שמת בריה דרבא אפילו שני הבעלי יתנא שן אי קופה אותבי דבר שאין דרס לשואלי זה לא יעול · ורב"מ כימוותם ·
אבל באיסורא אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד יי' · כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב · רב יימרהוה
ידע ליה סהדותא למר זוטרא אתא לקמיה דאימימר · אותביה א"ל רב אשי לאימימר ואתחבקת בבעלי הדין · אבל מנים
דברי הכל בשוידה · א"ל הוי עשה והאי עשה עשה דכבוד תורה עדיף · וכשהדיין יהיה כוונתו לשם שמים ויהיו כל דינו
כלבו ויעשה לבית הדין עלבוניו כל שלחהלב יש"ישהו להגיע הדין לאמתו ויהיה שכרו מושלם ·

החלק הג' שער המשפט ויש בו שני פרקים : פרק ראשון ::

שכ"ל הדן דין אמת לאמתו לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כדגרסי' בפ"ק דמסכת שבת · רב חסדא
ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כולי יומא הוה קא חלשי לבייהו · תנא להו ר' חייא בר רב מדפתי ויעמוד העם על משה
מן הבקר עד הערב · וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כלו תורתו אימתי נעשית אלא לומר לך כל דיין שדן
דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כתי' הכא ויעמוד העם
על משה מן הבקר עד הערב · וכתי' התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · ולא עוד אלא שמשרה שכינה בישראל · כדגרסינן
בפ"ק דסנהדרין · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל שנא' אלהים

עב נ׳
כלציון חלק נ׳

מאנקת אביונים עתה אקום יאמר י"י ׃ וגם הדיין הקטן ישעיר אחרי הקהל כתוב ונשלם כדגרסי' מבין הסנהדרין: ואם רב שמין יואי רסה ילך במשפטו יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה · ואם היה הדיין כמלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ · ואם היה כהן המחזיר בבית הגרנות יהרסנה · ומפני כמורת פירושה כי אחרו מושן לפטור ינן העולם נתנו חבריי ישראל אלו. ונאמרו שהיה כוהן · אמרו לר' יונתן יהא אותה כוונה הלא ינעתק כהונה היתה לפניך והתמידים רבים הפמרה ולא עוד שלא שרותה יתירה בך שלא נתעסקת בדינין לפניך · א"ל עכשיו אני כוסה שלא נשאתי כמעשן שלישית ״ וקיימתי מבטי ואיש התרומות יהרסנה · לפי הדיין הראוי המתעסק בדינין שום שרים להציל עשוק מיד עושק · ויסד וירוסה לישראל ויעמידן שלום ״

פרק שני

כל דיין שעומד לפני העשוק ואוטם אזנו מזעקתו הוא ששו ימדה סגד ימרה · שנאמר גם הוא יקרא ולא יענה כדגרסי' במס' שבת פ' במה בהמה יוצאה · רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל · אתאי ההיא אתתא וקא צווחה קמיה ולא משגח בה · א"ל לא סבר לה מר אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה · א"ל שיננא רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי · הא יתיב מר עוקבא אב ב"ד כה אמר י"י בית דוד דינו לבקר משפט והצילו עשוק מיד עושק ומוסיף עליו מוטה דינו של בן יתום ואלמנה או למי שהוא חלש משכל שאין מחזיק כחו כמו מוטה דינו שלמעלה שנא' מטה גר יתום ועל מטה דיינים גלו ישראל שכך אומר שאם יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם ״ והגמ' נבוה יומרנו משו על עושו כדגרסי' בפ' דסנהדרין · א"ל שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל דיין שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין · הקב"ה נוטל ממנו נפשו שנא' שהנטולה כי י"י יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש · והסבות גדות על שהאריך של ישראל הוא כמון דיינים עורים הגונים כדגרסי' במס' שבת פ' תולין · תניא ר' ישמעאל בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שאין פורענות באה לעולם שלא בשביל דייני ישראל שנא' שמעו זאת ראשי בית יעקב וקציני ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו · ואומר בונה ציון בדמים וירושלם בעולה · ראשיה בשוחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל י"י ישענו לאמר הלא י"י בקרבנו לא תבא עלינו רעה · הם רשעים ותולים בטחונם במי שאמר והיה העולם לפי' מביא הקב"ה עליהם שלש פורעניות כנגד שלש עבירות שיש בידם שנא' לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער · ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים מישראל שנא' ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך · ואחריו ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה · ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ״ ובגמ' כמורת הספר לא גלתה ירושלם אלא על שלא העידו לה הדין שנא' ולא יען כתבנין כל הדרך הזו עריה מאלם לא מעלו נע' · מה אלו זה ראשו שלא הכל נבו שלנה אלו דייני ישראל שבאותו דור זה כושפטו מפני זה וזה מפני זה וכך אמר להם ישעיהו הנביא ע"ה שריך סוררים וחברי גנבים כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם · ומהו שלמונים שהיו אומרים זה לזה עשה לי היום ואני אשלם לך מחר · והביא עוד ואומר איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים חכמה להם שיעודו את השופטים ויקיימו את הדין והם לא עשו כן שלא עשו את שלהם עיקר ואת הדין טפלה · לפי כשעשו הם טפלה עניים מארכים וספלה ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה · ולפי י"י במשפט יבא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם · אם שרים חטאו זקנים מה חטאו שלא זקנים שלא מיחו בשרים · כי סבתם היתה הגזלה · שלא מיחו שתדין היתומים והאלמנות והעניים על גזילתם והם מעוררים עמהם יעלה עליהם הכתוב כאילו הגזלה בבתיהם שנא' שריך סוררים וחברי גנבים וגו' · לפי אלו להם הקב"ה אין לי חפץ בקרבנותיכם ולא בתפלותיכם ולא במועדיכם · שנא' לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטורת תועבה היא לי

ואשיבה ידי עליך

חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און ועצרה · חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וגו' · ובפרשכם כפיכם אעלים עיניכם
גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו · אמרו ישראל ומה נעשה וישוב חרון אפך אמר להם למדו הי"ט
דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה · ובזכות הדין שלעשק בית המקדש עתידה לבוא שנא' ציון במשפט
תפדה ושביה בצדקה · הקב"ה ברוב חסדיו יבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן ·

הכלל העשירי לרדוף אחר המעלה ויש בו שני חלקים :

החלק הראשון · בהדרן · החלק השני בממון :

החלק הראשון בהדרן ויש בו ארבעה פרקים : פרק ראשון :

כשישראל עושין רצונו של הקב"ה ומקיימין מצותיו זהו הדר גדול לישראל ונראין לפני הקב"ה יפים ולפני כל העם · וכשחוטאים נראים
שחורים ומכוערים לפני הקב"ה ית' ולפני כל באי עולם · כדגרסי' בפסיקתא שחורה אני ונאוה וגו' · שחורה אני במעשי
ונאוה אני במעשים · שחורה אני במעשים שנא' וימרו על ים בים סוף כי ולא אבו לשמוע לו · וינסו אותי זה עשר פעמים
ולא שמעו בקולי · ונאוה אני במעשים כגון פסח ודם מילה וכו' · כדאית' למעלה בחלק ד' מחלק הראשון · וגרסי' עוד
בפסיקתא הנך יפה רעיתי הנך יפה במצוה הנך יפה בגמילות חסדים · הנך יפה במצות חלה ותרומה ומעשר ·
הנך יפה במצות לקט שכחה ופאה · הנך יפה בכלאים · הנך יפה בסדין · הנך יפה במילה · הנך יפה בשביעית · הנך
יפה בשעטנז · הנך יפה בערלה · הנך יפה בק"ש ובתפלה · הנך יפה בתפילין · הנך יפה במזוזה · הנך יפה בסוכה ·
הנך יפה בלולב · הנך יפה במעשים טובים · הנך יפה בעולם הזה הנך יפה בעולם הבא · וגרסי' במסכת שבת פ' אמ' ר'
שישר ומפר' דכתי' זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות ציצית נאה ותפלין נאים מזוזה נאה סוכה נאה ועלדא גרסי' בפ'
דקמא אמר רב המנונא ובמצוה עד שליש מאי עד שליש אלימא שליש כיון שלא ימצאה אי מהדרינן לה תלת מצוה יהיב
לה לבושה ביתה · שלא אידור הידור מצוה עד שליש במצוה · בעי רב אשי שליש מלגיו או שליש מלבר תיקו · במערבא אמרי
משמיה דר' זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה לפי' יתהדר אדם במצוה לפני בוראו ויתן לו הדר בעולם הזה ובבא ·

פרק שני ;

לעולם יהא אדם זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה כענין שהיא חמורה שאין אתה יודע מתן
שכרן של מצות ולכן שיבא לידו מצוה אחת אל ימחנה בעבור מצוה אחרת כמו שאמרו אין
מעבירין על המצות · לעולם יראה אדם עצמו כאלו עתה מעשה אולי יכריע את עצמו לכף זכות כדגרסי' בסוף פרק
קדושין · ת"ר לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף
זכות · עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה · שנא' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי
שחטא זה יאבד טובה הרבה · ר' אלעזר בר' שמעון אומ' לפי שהעולם נדון אחר רובו והיחיד נדון אחר רובו עשה
מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות · עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל
העולם לכף חובה שנא' וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · בשביל חטא אחד שעשה זה אבד ממנו ומן העולם כל טובה
הרבה · ויש לנו ללמוד ממשה רבי' ע"ה שאע"פ שהיה מקיים כל המצות לא היה כמוהו בעולם והיה חביב עליו מצוה
אחת לקיימה [illegible] · הב' כמה [illegible] חביבה מצוה על משה [illegible] יתעסקו כבר ·

ובוג'

ואחר יתעסק במצות שנא׳ חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט. ומנין היה יודע משה היכן יוסף קבור וכו׳ כדאית׳ לעיל כלו׳ מחלקין קברו אותם גם מפני מה נתאוה משה לכנס לארץ כדי לאכול מפירותיה וכי לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך אלא כך אמר הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימות אלא בארץ אכנס אני לארץ כדי שאקיים את כולם. א״ל הקב״ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר אני מעלה עליך כאלו עשיתם שנא׳ לכן אחלק לו ברבים וכו׳ והוא חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע. לכן אחלק לו ברבים יכול כאחרונים ולא כראשונים ת״ל ואת עצומים יחלק שלל כאברהם יצחק ויעקב שהם עצומים בתורה ובמצות. תחת אשר הערה למות נפשו שמסר נפשו למיתה שנא׳ ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. ואת פושעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל ולפושעים יפגיע שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה. ואין פגיעה אלא תפלה שנא׳ ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי. ושידע שאינן יכולין ליכנס לארץ קיים מה שאמ׳ הכתוב כשהבדיל את הערים. במסכת מכות פ׳ אלו הן הגולין דרש ר׳ סימאי מאי דכתי׳ אוהב כסף לא ישבע כסף זה משה שהיה יודע שאין שלש ערים בעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש שבארץ ישראל אמר מצוה שבאה לידי אקיימנה. ומי אוהב בהמון לא תבואה ומי נאה לעמוד בהמון לא תבואה והיינו מאי דכתי׳ מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו למי נאה למלל גבורות ה׳ למי שיכול להשמיע כל תהלתו. עלכן לא יהי׳ קל בעיני שום אדם קיום מצוה גדולה או קטנה. ואם בעיניו בזויה אולי בעיני הבורא היא גדולה ונתן לו בעבורה שכרו משלם. ועל דבר כזה אמר החכם שלמה ע״ה בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם.

פרק שלישי

לעולם יקדים אדם לדבר מצוה ולא ישתהה אחרי כי שיראה אחרים לא יזדרזו כדי שיגדל שכר המקדים כי עשו לעשות המצוה ואחריו יעשוה אחרים שהשכר לו כדגרסי׳ בב״ק פרק שור שנגח ארבעה וחמשה שורים. א״ר חייא בר אבין ואיתימא ר׳ יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשכר לילה אחת שקדמה הבכירה לצעירה קדמה ארבעה דורות בישראל עובד וישי ודוד ושלמה ואלו צעירה עד רחבעם דכתי׳ ושם אמו נעמה העמונית. וגרסי׳ במס׳ מכות פ׳ אלו הן הגולין [illegible] זכה ראובן להיות בהצלה תחלה שנא׳ וישמע ראובן ויצלהו מידם וגו׳ ואמרו שיקדים אדם לעשות מצוה צריך לגמרה לבד שאם בא אחר לגומרה נקראת על שמו. כדגרסי׳ במס׳ סוטה קשו קראי אהדדי כתי׳ ויקח משה את עצמות יוסף עמו. וכתי׳ ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. א״ר חמא בר חנינא כל העושה מצוה אחת ולא גמרה ובא אחר וגמרה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. ר׳ אלעזר אומר אף מורידין אותו מגדולתו דכתי׳ וירד יהודה מאת אחיו. ר׳ שמואל בר נחמני אומר אף קובר אשתו ובניו דכתי׳ ותמת בת שוע אשת יהודה וגו׳ וימת שני ער ואונן ומי שעושה המצוה הזאת כהוגן שגומרה מאריכין לו ימיו ושנותיו. כדגרסי׳ בסוף פ״ק דקידושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ושנותיו ואינו נוחל את הארץ. ובכור הוא שהקדים [illegible] וכמו שאין מטיבין לו [illegible] הטובה שלזה ומה הועיל אריכות ימיו שלזה. לא למדנו שהעושה מצוה כהוגן שמגביה אותו מכל צרה ומאריכין ימיו ושנותיו.

פרק רביעי

המצוה שאדם מזכה [illegible] יש לו לאדם להיות זריז בכל מצוה שלא תהיה יותר. ולא יתעצל בכל מצוה שהיא קלה כדגרסי׳ בגמ׳ עירובין פ׳ עושין פסין והשוכח מאי דכתי׳ הדודאים נתנו ריח. הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן. חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו

שלשלם נמי וידוע לשבן שהרבה גזירות גזרו על עצמי · יותר ממה שגזרת עלי · א"ל רב חסדא להוא מרבנן ·
דהוה מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך חוטים בם ישבם לוי בשני לך מאי קיה · א"ל אנו מועד קולבן ימלאות חיורן ·
א"ל וכי תורה משנים עשר אלא הללו לדברי תורה והללו לדברי סופרים · להם רבנן יאמי דבני ויותר מקמיה כני הזכר
עשיית ספרים קרבה אין קן ולהגביהה ימעטו · כגון קני וקיר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שהללו עשה ולא
תעשה והללו חייבין עליהן מיתה שהיה השמר אין קן ה"ל ולהגביהה ימעטו · ואמרי עלה הב' מעשה כי עקיבא
שהיה מכוש עביא הקברים וכו' · א"ל מיה מעשה שחייבין עליהן מיתה יותר שממונה מיתה עצמי וכל העובר על
דברי חכמים וכו' כלומר שגל כחולקו כשנין הגבכות · וגרסי' שני ספרים עגו סוף פרק אין מעמידין ישקני מנשיקות
פיהו כי טובים דודיך מיין · כי אתא רב דימי אמר כשהיה ישראל לפני הקב"ה כמו שלעולם דברי סופרים יותר
יפים שבתורה · ומעט' שיש שם היאלע שהוזלים ר"ל שמטו אחר זה"ג מהותמן קן נעני התורה ונבראו דקדוקי סופרי' ·
ועלה תנא כמשט התנק סמכם כ' ישמעאל אומר כ"ג מהות התורה עבשה ימתן ימנו' · ולפי שהתורה שבכתב לא היתה
מבוארת כפי כל אחד להוציא ממנה הילעה הקנה ימסרם הכתוב לחכמים · כדגרסי' כי מכעבה · כ"א ווהשין
לא ימסרן הכתוב אלא לחכמים שאת לך אי זה יום אסור ואי זה יום מותר ואי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת ·
והשאר ספרי' על פי התורה אשר יורוך · ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור ימין ושמאל ואין הדבר אשר יגידו
לך ימין ושמאל אפי' אומרין כנראה לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שומעין להם · ויש משניות והלכות
שהם הלכה למשה מסיני שלא הוזכרו בפי' בתורה · ולכך לפי שפשטי התורה סתומים מאד ואין מי שיוכל להבינם
אלא על דרך קבלה · ועל זה אמרו יש כמה הלכות שרחוקות מאוד ולפי קוצרו והחמיר בהם ואמרו חומר בדברי סופרי'
כיון שטענו כמו סנהדרין ערך על קן הפוסקין · חומר בדברי סופרים על דברי התורה האומר אין תפילין לעבור על
דברי תורה פטור · חמשה טוטפות לעבור על להוסיף על דברי סופרים חייב · מפני שמאחר כיום לבוש כרך קבלה ·
שכלם · ועלה גרסי' בפ' קמא לא שנינו קיים · א"ר ירמיה סבר שהוא לבן מעה על הר סיני · וכבר סמך כה אמרי רב'
להיות · וגרסי' בפ"ק כקריאות הלבני · השאל משנה מתקרבי עם · הבו רבו המתחילים ושותא רבו המעקרים ועקרו ·
וגרסי' כולן התורה כשלא אסותה נהגו מימונה אחד שלו הא שיושבים לפושת מסורה שלא יעקרו והלא מיחולין ·
ואם שוקו הלכה ככה על התקל כגרסי' שבן הערוכין · א"כ אבא א"ר שמואל שש עשרה ומחלה סלקו בו וכה
הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו · ויצתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כבית
שהלו עלגהן ויצאו בת קול · ועד שהיו עומדין ועל זה אמרו מה יותר זכו בה לקבוע הלכה כמותם
כי היו נוחין ועלובין · ויש עוד דבר אחרת שתקנו על הבאים ונכסים שהם כמו סייגים וגדרים · כדי שלא יבאו
בני אדם לכדבי תורה כמו שתקנו סוכות ושמו סייג לתורה כמו איסור חמץ משעה ששית ושבות בעריות ונטילת ידים
לחולים ויש משנים דבר שלא הכרים שלא כמו להוסיף אלא כדי שלא יגעו בני אדם באיסור התורה ואסמכוהו מכח
אקרא ולא תסור · ויש דרך אחרת שהם השלים והתקנות כגרסי' בסוף פרק מרובה · הב' עשרה תנאים התנה יהושע
שיהיו בעומדין וכו' · ויש מתקן שקראו התקנות כאמרי' עשר התקנות תקן עזרא וכו' · וגרסי' בפ' יש יורש · הב' אין לו
הכהנים ראש מאין לעשות כשם שהיקן לבוכן והוא לו מיתקנות שתקן עזרא · וכן בסוף התקן הלל פרוזבול וכו' ·
וכתבן דיים שבת שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה · ושמו עליהם כאותם שעשו כל מקום שהגו לעשות מלאכה
וכו' · וגבי קריאת הלל כלה כפי דעת מהתפסקים ועבכה טבעי · ויש לבו מלאכת אחרות שנהגו מסבות ידועות

דהשין

כמין הנביאים והחסידים כגון ע״פ מגלה ומעשה נר חנוכה וכיוצא בהם ואלו נקראות מצות דרבנן ומברכין עליהם כמו
שמברכים על מצות שלתורה · והסמיכום רבנן אקרא דלא תסור · וגם על שאמרו וצונו · כדגרסי׳ פ׳ במה מדליקין ··
א״ר חייא בר אשי א״ר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך וכו׳ · והעובר על דבריהם חייב מיתה והזהיר בדבריהם ומקיימם
ישלו שכר טוב בעולם ··

החלק השני בשכר המצות ויש בו שלשה פרקים : פרק ראשון :

ואע״פ שאין טוב לאדם לעשות המצוה כדי שיקבל שכרה אלא לשם אהבת הבורא ית׳ ועבודתו ויראתו וקיום מצותו · כדאית׳
לעיל בפרק ראשון ע״ז · אבל ידיעת השכר יועיל לאדם על המצוה ולא יחדל משום פנים כי שכר המצוה הוא לעולם הזה ולעולם
הבא סגולה הבאה בהכרח על הדבר שלא יעקר ולא יכזב · ואם עלה לו לאדם בטעמים שאינו בא המצוה הוא שלא עשה
המצוה כהלכתה או לא עשאה לשמה או יחסר שכרו ואם יתאחר השכר יחכה לו כי לא יכזב משום פנים · וכסגולת יותן לו
הגבוה אשר יותן שכרה יתבאר בפרק ויתודע לעוסקים בה רבו וסגולה לא כמותם · וגם כל שכר המצות שכר המצות תאחרו
יתפוס כל אחד ממקומו מן המזיקין כדגרסי׳ בפ״ק דפסחים · א״ר אלעזר שלוחי מצוה אינם ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן
מנין כי הא דתניא ר׳ יוסי בן יהודה אומר כלבי שאחריך הרגל לא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה׳ אלהיך
שלש פעמים בשנה אלא מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך רועה באשפה ואין חולדה מזיקתה ·
והלא דברים קל וחומר ומה דברים שדרכן להזיק אינן מזיקין · דברים שאין דרכן להזיק על אחת כמה וכמה · אין לי אלא בהליכה חזרה
מנין ת״ל ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום · ועם כל זה ישמור אדם עצמו מזיקת מקום סכנה · כדאמרי׳
התם היכא דשכיח היזקא שאני · דכתי׳ איך אלך ושמע שאול והרגני · ויאמר ה׳ עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה׳ באתי ·
וגרסי׳ נמי במס׳ שבת פ׳ במה אשה יוצאה · א״ר חנינא כל העושה מצוה אחת כתקנה אין מבשרין אותו בשורות רעות
שנא׳ שומר מצוה לא ידע דבר רע · כי פסח אמרו הקב״ה גוזר גזרה והוא מבטלה שנא׳ באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר
לו מה תעשה וסמיך ליה שומר מצוה לא ידע דבר רע · וגרסי׳ נמי בפ״ק דר״ה אמר הקב״ה הביאו לפני עומר בפסח וכו׳ · כדאית׳
לעיל בחלק יום הדין · וגרסי׳ נמי בפ״ק פ׳ שור שנגח את הפרה · ת״ר מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין
שנפלה לבור הגדול וכו׳ · כדאית׳ לעיל ·· וגרסי׳ בפרקי ר׳ אליעזר [illegible] · א״ר [illegible] ושלמה כלבו זמן [illegible] ·
עלובו · כדאי׳ לעיל · וגם קיום המצוה הוא מרחק מחשבות ומעשירה שלמעלה · כדגרסי׳ פ׳ ערבי פסחים ·· ת״ר שלשה
מצוין לשמים כדאית׳ לעיל בענין תפילין ומזוזה ונישואין · אבל מעשה מצוה מגינין על עצמן ועל זרעם ועל דורם כדגרסי׳ בפ״ק
דסוטה · דרש ר׳ עקיבא בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו וכו׳ · כדאית׳ לעיל בראש הנר הזה והאריכות שאין קץ למתן
שכרן של מצות ולמתן שכר המתעסקים בהם לשום ענינים :

פרק שני

העוסק במצוה מאריך ימים כדגרסי׳ בסוף
פ״ק דקדושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו וכו׳ ·
כדאית׳ [illegible] · וגרסי׳
נמי במגלה פרק בני העיר ·· שאלו תלמידיו את ר׳ זכאי במה הארכת ימים · א״ל מימי לא השתנתי מים וכו׳ · כדאית׳ לעיל ע׳
כמו שאחלק כבוד שבת · ואמרי׳ נמי התם שאלו תלמידיו את ר׳ אלעזר בן עזריה במה הארכת ימים · א״ל מימי לא עשיתי בית
הכנסת קפנדריא ולא פסעתי על ראשי עם קדש ולא נשאתי כפי בלא ברכה · שאלו תלמידיו את ר׳ אשר במה הארכת ימים · א״ל
מימי לא קדמני אדם בבית המדרש ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה · וכל האוכל מבהמה כאלו אוכל טבלים ולא ברכתי
לפני כהן · דאמרינן דא״ר יוחנן כל ת״ח שמברך לפניו אפי׳ כהן עם הארץ חייב מיתה שנא׳

למיטעויי אחריני בהו· שאחרי ימשכו אחר שיעשו כי קאזו קיקו סריס·· שאלו תלמידיו את ר' נחוניא בן הקנה במה הארכת ימים· א"ל מימי לא נתכבדתי בקלון חברי ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי· וותרן בממוני הייתי· לא נתכבדתי בקלון חברי כי הא דרב הונא דהוי דרי מרא אכתפיה· אתא רב הונא בר חנילאי קא שקיל ליה מיניה· א"ל אי רגילת דדרית במתך דרי ואי לא איתהדורי אנא בזילותא דידך לא ניחא לי· ולא עלתה עמי קללת חברי על מטתי· כי הא דמר זוטרא כי הוה סליק לפורייה אמר שרי ליה לכל מאן דצערן· וותרן בממוני הייתי· דאמר מר איוב וותרן בממונו היה שהיה מניח פרוטה לחנוני· ר' עקיבא שאל את ר' נחוניא בן הקנה הגדול במה הארכת ימים אתו גוזאי קא מחו ליה סליק ויתיב בריש דיקלא· א"ל ר' אם נאמר כבש למה נאמר אחד· יחיד מיוחד שבעדרו· א"ל צורבא מרבנן הוא שבקוהו ושבקוה· א"ל מימי לא קבלתי מתנות רבי ושונא מתנות יחיה· ולא עמדתי על מדותי· דאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנא' נושא עון ועובר על פשע· למי נושא עון למי שעובר על פשע· שאל את ר' יהושע בן קרחה א"ל במה הארכת ימים א"ל קצת בחיי· א"ל תורה היא וללמוד אני צריך·· א"ל מימי לא נסתכלתי בצלם דמות אדם רשע· דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנא' לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך· ר' אלעזר אומר עיניו כהות שנא' ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות· משום דאיסתכל בעשו הרשע· והא גרמא ליה· והאמר ר' יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנא' הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות עינים אלא כהות עינים וכו' ותכהין עיניו מראות· הא והא גרמא ליה· רבא אמר מהכא שאת פני רשע לא טוב· בשעת פטירתו א"ל ר' ברכני· א"ל יהי רצון שתגיע לחצי ימי· א"ל ולכולהו לא· א"ל הבאים אחריך בהמה ירעו· אבוה בר איהי ומנימין בר איהי חד אמר תיתי לי דלא איסתכלי בכותי וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפותא בהדי כותאי· שאלו תלמידיו את ר' זירא במה הארכת ימים· א"ל מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי בחניכתו ואמרי לה בחכינתו· ובס' ברכות סוף פרק תפלת השחר· ת"ר כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים· א"ל הזהרו בכבוד חבריכם וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים ולפני מי אתם עומדים ובשביל זה תאריכו ימים ותזכו לחיי העולם הבא· וגם יש מאמר ידוע שבבבל מאריכין ימיו כיון שמשכימין שנא' על האדמה כמבו' בפ"ק דברכות· וא"ר יוחנן יאמר רבה יראת ה' תוסיף ימים במה יתנהג לבבל כפי הראשון יתחייבו זה· וגם אמרו שנא' על המוקדים לבית הכנסת שמאריך ימים כמבו' כמו שכתבנו אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל וכו' כמו שכתבנו במסכת התפלה· וגם אמרו על המאריך בתפלתו שהוא מאריך ימים כמבו' בפ' הרואה· א"ר יהודה ג' דברים מאריכין ימיו של אדם ואלו הן המאריך בתפלתו והמאריך על שולחנו והמאריך בבית הכסא· וכו' כמו' בפ' ט' מהלך התפלה· ויש מאמרים מפורשות כל אחד במקומו· ועל כן אם יזכו בני אדם בם וכולם יכוונו בתורה ותפלות ומצות והמדות בכדי שיזכו לאריכות שנה שלוה סוגה וסגנה שהוא יותר טוב לנפש במעלת נפש שיזכו כדי לבעלים רצון קונם ויאריכו ימים ויזכו לחיים טובים כי כמו זה כל מלאכתם לשלם להם שכר מצותם וייטב להם בעולם הזה ובעולם הבא שהוא עקר· וזהו שכר המצוה לעולם הבא·

פרק שני

כל חכמי המחקר והקבלה מסכימים בענין השארות נפש אף שהרבה מהם וכלם מאמינים בשכר זה על דרך קבלה ואומרים כי אם האדון שהוא בשר ודם נותן שכר לעושי רצונו קל וחומר למלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא נאמן לשלם לכל אחד שכר פעולתו ונותן שכרו בהשארות הנפש לעולם שכלו ארוך וטוב והצדיקים שעוסקים בתורתו ושעושים עבודתו ומע"ט שנותן לבריות

הנמולים אחרים בעולם הזה· כפי המעלות וכפי ענינן כי יש חסידים זוכים לשתי שולחנות והם מעטים מזער· ויש אחרים
שהם נוחלים ויושבים בעולם הזה· ויש אחרים שמקבלים שכרם משולם לעולם הבא· ויש רשעים נענשים בעולם הזה· ויש אחרים
מקבלים זכותם בעולם הזה כדי לטרדם מן העולם הבא· וכבר סדרו עולם אחר סדר במעשה הזאת וסדרו סדרו והוא ימשך פ׳
ויודיעום כל אחד ואחד כפי מעשיו וסכתו ואחריתו· ואם ישמעתו שיש להם קרן ופירות לעולם הזה ולעולם הבא כדגרסי׳
במ׳ שבת פרק מפנין· א״ר יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהן לעולם הזה כו׳ כהלוית כחלק הכנסת אורחים· וגרסי׳ עוד במסכת
פאה· הגיה ג׳ דברים אדם אוכל פירותיהן וכו׳ כהלוית כחלק גמילות חסדים· אבל הגמול האמיתי הוא לעולם הבא ושם הביאו ז״ל
ראיות ברורות גמורות לאין תכלית מהתורה נביאים וכתובים· והוא רמוז בתחלת התורה בשמות בני אדם הראשון· שנקבו שמות
לרמוז איך יתקבלו ענייני בני אדם כי יש מהם שמתעסקים בקניית הקרקעות ודברים קיימים הרמוזים לקין ואותם המתעסקים
באסיפת מטלטלין ודברים מתנועעים שהם הבלי העולם הם הרמוזים להבל ואותם המתעסקים באסיפת מטלטלין ודברים רוחניות
שהם יסוד העולם ובריאתו וקיומו והשארות הנפש לשת דכתי׳ כי השתות יהרסון· ועל כן לא נתקיימה האומות הראשוני׳
כי אם משת והוא לנשם שני אומות האחרונות לתכלית בני אדם האחרונה אחריתו כי משם שנתקיימה לא האומות הראשוני׳
הראשוני׳ כך נתקיימה לא האחרונות כדאמרינן ד״ל הקדמונות ועל זה נאמר עליו שנברא בצלם ודמות שנא׳ ויולד בדמותו כצלמו ואת
שלא נאמר על האחרים· וגם האחרים נאמ׳ והלא לפי שכבר היה האשה שהיה החומר ועל שת נאמ׳ ויולד לפי שכבר היה האיש
שהוא העיקר· ועל כן יש שנכנס במדות הצורה שהיא הנפש ורודף אחר האמת והמעשים טובים אומרים הקדמונים שהם
המקובלים שנותן לו הקב״ה שכר טוב בעולם· אבל הפילוסופים שהם חכמי המחקר כדרו אמתת השארות הנפש בחקירה ועיון
וראיות מופתיות ברורות המחייבות השארות הנפש לאותם הפילוסופים שלהם אין הכל אלא השכל· והנה שכל הדבקות שכל
הפועל כי ידיעה כלבד בלא מעשה המעשים יכולת טובות השארות לשכל· כמו שאמרו הפילוסופים כי מדע ומעשה
תדבק הנפש בעולם העליון· ואמר ארסטוטלוס אין החפץ המבוקש לדעת בלבד אלא החפץ לדעת ולעשות ולהיות חסידים וטובי׳
בהחלט· ואמר אפלטון הדרך לקנות הפילוסופיה הטהורה יתקן מדותיו מעלה שכלם מודים שהחפץ לדעת ולעשות ושמתן ש׳
שכרן של צדיקים הוא שגנוז להם· ועל כן החסידים לא שמו לבם לשכר העולם הזה כי יודעים כי גדולה שכר הוא בהשארות
לעולם הבא· וכן אמרינן בדברי׳ הקדוש כדגרסי׳ בפ׳ חלק· אמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן כשחלה ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו·
א״ל חימה עזה יש בעולם· התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא משחק· אמרו לו עקיבא למה אתה משחק· א״ל ולמה אתם בוכים א״ל
שרוי בצער ולא נבכה· א״ל לכך אני משחק שכל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין שמנו מבאיש ואין דבשו
מדביש· ואין פשתנו לוקה· אמרתי חס ו״ש קבל עולמו ועכשיו שאני רואה אני· א״ל עקיבא חסרתי מן התורה כלום· א״ל למדתנו
רבי כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא· ת״ר כשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו ד׳ תלמידים לבקרו· כמו ר׳
לבקרו כמ״ש נר ישראל יסודי יחיד· גם אמרינן מה שאירע לר׳ חנינא בן דוסא ולרבה בר אבוה· סיוות נקל במעטם כל טובות
שבעולם הזה כנגד הקלה שבעולם הבא כדאיתא התם· שכר כקרא ראשונה ואמרי׳ מצוה אחת שאדם עושה בעולם הזה
הולכת לפניו בעולם הבא כדגרסי׳ בפ׳ דסוטה· א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל העושה מצוה אחת בעולם הזה
מקדימתו והולכת לפניו לעולם הבא שנא׳ והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך· ואמרי׳ עוד התם· אריב״ל מאי דכתי׳ אשר אנכי
מצוך היום לעשותם· ולא למחר לעשותם· היום לעשותן ולא היום ליטול שכרן· ואריב״ל כל מצות שעושין ישראל בעולם הזה
באות ומעידות לעולם הבא שנא׳ יתנו עדיהם ויצדקו וגו׳· יתנו עדיהם ויצדקו אלו ישראל· ישמעו ויאמרו אמת אלו אומות העולם·
וגם אמרינן במעשים טובים הטובים לאדם לעולם הבא מעצ״ז שאינו שום לעולם בדברים אחרים וגרסי׳ עוד בפרק סדר תעניות

שו׳ רב ברוקא חוזאה הוה קאי בשוקא דבי לשפט אתא אליהו איתחזי ליה כאלמא· א״ל מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי·
א״ל לא· אדהכי אתא ההוא גברא דסיים מסאני אוכמי ולא הוה רמי חוטא בכנפיה· א״ל האי בר עלמא דאתי קרי ליה ולא
אתא לגביה· אזל לגביה א״ל מאי עבדך· א״ל זנדוקא אנא ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד ומנחנא רמינא פוריאי בין גברי
לנשי כי היכי דלא ליתעביד איסורא וכד חזינא בת ישראל דיהבי בה גוים עינייהו טרחנא ומסרנא נפשאי עלה ומצלנא לה· זימנא
חדא איתרמי נערה המאורסה בעו למינסה אתאי דורדיא דחמרא שדאי לה בשיפולה ואמרינא להו דיסתנא היא· א״ל מ״ט סיימת
מסאני אוכמי· א״ל דמתאבילנא על ירושלים· ומ״ט לא רמית חוטי בכנפך· א״ל כי היכי דלא לידעו דיהודאי אנא וכי הוה מילתא
דגזרה וכשמעני גזירתא מעלנא ומודענא להו לרבנן ובעו רחמי ומבטלי לה להאי גזירתא· ומ״ט כי קריתך לא אתית לגבאי·
א״ל בההיא שעתא שמעית דהוו גזרי גזירתא ואמינא אי שמעי אזלנא להו לרבנן לבעו רחמי עלה דמילתא ניבטלונה·
אדהוו יתבי אתו הני תרי אחריני· א״ל אליהו ז״ל הני מי לעלמא דאתי נינהו· א״ל מאי עבדיכו· אמרו אינשי בדיחי אנן
כי חזינן עציבא דעציב מבדחינן ליה· א״נ כד חזינא בי תרי דאית להו תיגרא בהדי הדדי טרחינן ו
ועבדינן שלמא בדיקו· וגם מצינו שהמעשה מעלת אל פושעי ישראל מדינה של גהינם· כגרסי׳ בסוף מסכת חגיגה
וכמו [illegible]· אמ׳ ריש לקיש אפי׳ פושעי ישראל אין אור של גהינם שולטת בהם ק״ו ממזבח הזהב· ומה מזבח
הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב ויש כמה שנים שאין האור שולט בו· פושעי ישראל שמלאים מצות כרימון דכתי׳ כפלח
הרימון רקתך אל תקרי רקתך אלא ריקנין שבך מלאים מצות כרימון על אחת כמה וכמה· ועל כן כל בן דעת
יבחר בתשובה ובמעשים טובים וינצל מעונש של גהינם ויזכה לחיי העולם הבא הנצחיים והתמידיים -

חתימת השער השני

: לאדם שיש לו לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע ידוע
שהידיעות הטובות נאים לעושיהם והתהלה להם מכל בני אדם·
[illegible] יש לכל גבר לעשות לקיים מעלת במאדו שבחו ממין
מוסרו וטובו אעפ״י שלא יקבלוהו רבים ומה שהוא חבור זה ידוע שיש למעלת התשובה כמה מעלות ידועות למעלה ולמטה לכל
שנאמר לשון ספק על דבר טוב כעניין ורעה השב וטוב ועל דבר ספק זה [illegible] נגלה עולם כמאמרם צריך אוכל בשרו והסוגה אמרין
כבעלי והתשובה שלא השיב כל אחר כפי השגתו כאשר הם מבוארות בשערה שבספר ובמקרה שמעלתה וקנים
מבוארים בחבור זה בשלם מקומות: ועל כלם היו מקשים עד שלא והא״ר מאמר הגמרא דמסקנת דבר׳ מעשה בר מימון
ז״ל בסוף מאמרו הנקרא מורה הנבוכים [illegible] לכריסטקס קרנכים לשכל על ענין זה וזה נוסחו - והנה נגלה לי
שזה ענין שלא יאמר ישוב בו ספקות ויתגלו בו סודות שיהיו ורואה שאני טבר כיארין כפי התשובה כי ספי שיעבר כל
כבעלי כן יהיה התשובה בו וכי הן ידוע אחרי השלם בתשובת אשר נבונה מחשבו מקשי׳ קלת ענים היה התשובה כוכבת
חושבו שם לבב והסור התשובה ממנו בעת עסקו ולא תסור ממנו את סבורה מורי שלא ישכיל כל אחד כל תנועה התשובה
הדבר אחר שאין לאיש השלם היות כהשגתו בעת עסקו שכל בשכל ואינם הוא אז משיב בבא קרוב והוא דומה לעת
ההיא לשופט המאיר שוטה שאינו סוהר ויהיה מי שלא השכיל השם כל עיקר כמי שהוא בחשך ולא ראה אור כלל כמו
שביארנו ונעלה נאמר והטעים בחשך ידמו ואשר לא השיג וכוונתו כולה על מושכל כמי שהוא באור השמש הבהיר·
ואשר השיג והוא מתעסק הוא דומה בעת התעסקו למי שהוא ביום המעונן שלא האירו השמש מפני העב המבדיל בינה
וכינו · ומפני זה יראה לי כי כל מי שתמצאהו רעה מרעות העולם מהנביאים או מהחסידים השלמים לא תמצאהו רבע התוא
רק בעת השכחה ההוא · ולפי ארוך השכחה יהיה או שיהיות העבין אשר יתעסק בו יהיה עוצם הרעה ואחר שהענין כן

עה
מהשגח

מכי סר הספק הגדול אשר הביא לפילוסופים לשלול השגחת השם מכל איש ואיש מבני אדם והשוותם בינהם ובין אישי שאר
מיני בח · והיתה ראייתם על זה מעשה החסידים והאוכיסרעת גלות והשתער יסוד הזה ואמר לפי דעתם והיה השגחת הש'
ותמורות בני השבע על השפע הירוץ לבלתי שישתלל הנביאים · ועם ידיעות מחשבות האדם והשיג הש' כדברי האומרים
ושואלין כמה שהשיגו אי איש שיקרה אין לבוש ההוראין מאמינים לדעת כי האומר השם והשם עמו · אבל הסיר מחשבתו
מהשם כאשר הוא נבדל מהשם · השם נבדל ממנו והוא אין מזומן לכל רע שאירע שימצאהו · כי הענין המוכיח להשגחה
והמלט ימים הקודמים הוא השפעת השכל וכפי ערך קבלת האישים מן החסיד ההוא הטוב או לא הגיע כלל אליו לא החסר
השגעשק אירע לשמם מה שאירע · והנה התשובה אבל זאת האמונה גב' מזכרי התורה את יה והסתרתי פני מהם והיה
לאכול וג' · ומבואר הוא כי הסתרת הפנים הזאת אשר הוא סבה ואנחנו שיש זה המוסף המבדיל בינו ובינו והוא אומרו
ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואין ספק כי דין היחיד כדין הצבור · והנה [illegible] כי הסבה בהיות איש מבני אדם
מופקר למקרה ויהיה מזומן לאכול כבהמות הוא היותו נבדל מהשם · אבל מי שאלהיו בקרבו לא יגעהו רע כלל · אל ירא
תירא כי אתך אני אל תשתע כי אני אלהיך · ואומר כי תעבור במים אתך אני וג' · כי כל מי שהכין עצמו עד שישפע עליו השכל
ההוא תדבק בו ההשגחה וימנע ממנו הרעות כלם שנ' ייי לי לא אירא מה יעשה לי אדם ואומר הסכן הסכנתי לעשות לך
עם עמו ושלם שומר כה לו ושלם אבל רע · והבין שיר של פגעים הראה שהוא יוסיף ההשגחה הגדולה הזאת וכו' עד סוף
הפרק · ואחריו קם הר' ן שרף וספרו הבן שער השרים הצריך יותר לתוספת ועבור כזה דברי הרמבן ז"ל ופת שער הגמול
[illegible] · אך לפי שכבר הפלאות יתחייב לאדם להיות ירא אחר שאחריות לפי הכנת החומר שלא על דרך הטבע ולא על השכל
לבד ואם ימצא הש' לבן שלם ושלם לצדיקים וקיים אלהים בעולם הזה וימנע מן הטובות מן הרשעים ומה אם ישפוטם כפי
הטעם שלא יזכיח לבני אדם להיות צדיקים ויהיו סבת הנושא ראשונה למעשה זה הטובה הגמול לכן לא לשום
שכר ולא לבוא מעשה ולא להשיג התכלית העבודות שהבטיחה כבר התורה לא להשיג הטובות הגשמיות המוטבעות
ייעד ולבוא ההבטחה · והיינו מאשר הטובות שמעותם לשוא מאת השם שיתטוטם לבוא מהם סבה שנית לתועלת
כי כן יתחייב ההכנה המעלה בכל אישי המין לבקש המעלות לבוא מההבטחה · כמו שעשה המלך כאשר הלך הקטן
אם ישימו לבו הגדולות התענוגות יותר סתוגלות · עם קבלתו שיתבקשו המעלות לבד ובזה יושכו · ובג' אלו ישיגו לבלר
הצדיקים טובות לשום הקף ולבלתי הרשעים הטבים לשום עונה שלא הטבע בטבע שאחר יתמיד החסיד הטוב מכוכבים
הטבעיים שלא ישכב ולא יחלה או שיפול עמו מגדל גבוה ולא יכנס באור האכלו · ואחר זה שנכנע סתרן שימנע שלא
תהיה · וזה הקץ הטבע המוטבע בבוראים · הכל כפי מה שהאריך כזה הק' הגבר · גם כל בסבב כי אחר לבעת
אריסטו המאמין שאין ההשגחה בכלותה שתקוה גם להקבה · וזה שמע השגחתו סבבם שיתשלשל האישים · כי
מצות הנפש החכמה האישית בה הגוף והשכל הקנוי שהיא ערוה רבן שכל השפע הנבדל יתחייב שתדבק השגחות
הא' ורבק בכל איש מאישי המין האנושי לאחד כפי מעלתו לפי שהשפעתו כנגד המשך ההשגחה על הגוף גם
המשך כולה ההגדלות ומעשים טובים המעשים לשום שינוי בבחירתו כאם יש לו שום הכנות משכל השפע והוא
אל ההשגחה רבקה בו והאריך בזה כל זה ובכבר המשכים אחריו · אבל האמות כשאדם הגמול רבן כעבודה הא' את השנה
קש' כו · ואע"פ שיסרב מחשבתו ממנו שום זמן ואז יקרה לו שום מקרה במסך יהיה גמול כמש' המורי ולפי שקם
ימצא מאוד אותם שאין כולו מחשבותם ממנו אומרים אין לאלהים זוכה לשתי שלמות הזוכה מכן ונעלה את כל
סבן מעשיו · והטוב שזמן כי רב חסרה מאד לכן יש הבל אשר נעשה התנת השמש על הארץ אשר יש צדיקים אשר

128

יגיע עליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע עליהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה הבל וכו' . כדאית' בהקדמת נר
של תשובה . ואותם שמוסרים עצמם בשמדות על קיום המצות אשריהם ואשרי חלקם שאין קץ למתן שכרן כמו שאמרנו
ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא . וגרסי' בפ"ק דבתרא וסוף אלו עוברין בפסח . רב יוסף בריה דריב"ל חלש איתניד
ואיתנגיד א"ל אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה . א"ל בני עולם ברור ראית . א"ל ואנן היכי
חזיתינן א"ל כי היכי דחשבינן הכא חשבי' התם . ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמעתי שהיו
אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכול לעמוד במחיצתן . מאי נינהו אילימא ר' עקיבא וחביריו פשיטא דהא איכא תורה ו'
ומעשים טובים בלאו הכי נמי אלא הרוגי לוד . וגרסי' במכילת' גבי עושה חסד וגו' . אלו שהן יושבין בארץ ישראל ומוסרין עצמן
על המצות כגון מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על שאכלתי מצה מה לך לוקה בפרגול על שנטלתי
לולב עמי ואומר מה המכות האלה בין ידיך ואומר אשר הוכיתי בית מאהבי . לה המכות האלה גרמו לי לאהוב אבי שבשמי'
ואחר שכל הטובות שבעולם הזה הם בטלים כנגד אחת מטובות העולם הבא אשריו הקונה שכרו לעולם הבא שכלו טוב .
תם נר שלישי . בריך ה' לעולם אמן ואמן .

נר הרביעי על ענין תלמוד תורה ונחלק לשבעה כללים :

הכלל הא' .	לקבוע עתים לתורה .	ויש בו ג' חלקים ;	הכלל הב' .	בגדולת התורה .	ויש בו שלשה חלקים .
הכלל הג' .	במעלות החכמה .	ויש בו ג' חלקים ;	הכלל הד'	לכבד לומדי התורה .	ויש בו שני חלקים .

הקדמה לנר זה ;

התורה היתה כלי אומנתו של הקב"ה לבריאת עולם כדגרסי' בריש בראשית רבה .
אמון אומן אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה כנוהג שבעולם מלך בשר ודם .
בונה פלטרין ואינו בונה אותו מדעת עצמו אלא דפתריות ופנקסות יש לו
לדעת היאך עושין חדרים . היאך הוא עושה פשפשין . כך הקב"ה מביט בתורה ובונה את העולם . והתורה אומ' בראשי'
ברא אלהים . כי בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה שנא' ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז . וכן מצינו
בפרקי ר' אליעזר כ"ג שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם ואלו הן התורה התשובה גן עדן גיהנם . וכסא הכבוד ובית
המקדש . ושמו של משיח . התורה מנין דכתי' ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז . מאז עד שלא נברא העולם .
התשובה מנין דכתי' בטרם הרים יולדו וגו' . ומיד תשב אנוש עד דכא . בטרם עד שלא נברא העולם . גן עדן מנין
דכתי' ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם . מקדם עד שלא נברא העולם . גיהנם מנין דכתי' כי ערוך מאתמול תפתה .
מאתמול עד שלא נברא העולם . כסא הכבוד מנין דכתי' נכון כסאך מאז . מאז עד שלא נברא העולם . בית המקדש
מנין דכתי' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו . מראשון עד שלא נברא העולם . ושמו של משיח מנין דכתי' יהי
שמו לעולם לפני שמש ינון שמו . לפני שמש עד שלא נברא העולם . ואמרו כי כשעלה הקב"ה מחשבת העולם שאל לו עצה
והתשובה לא כמה לו בגבורה . וגם כל אלו אינן אלא לתשובה שהדברים כפשטן שכבר מתכנן לו' אישר סוף זה עד שלא נברא
העולם היה הקב"ה ושמו אחד בלבד . ונראה שאותה שקודם סותר את דבריו ואינו כן כי ר' המחומות יהודה לנו זה הספק
שבראשית רבה שאומרין שבעה דברים קדמו לבריאתו של עולם יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות .

ויאומר גב׳ כ׳ אמת הקדימה קדימה לבסוף הסבוב שמעה שהתורה נבראת בראשונה וזה אמת שהתורה היא החכמה העליונה ק הקדימה במעלה לכל הנמצאות ושמעלת הוי״ה ראשונה ועולם העליון וגלגל השכל: וסוף הסבוב הוא הרקיע העליון ושהוא כלל לכל הגלגלים הקדמים הנזכרים כסא׳ · וזהו עולם האמצעי · ועולם הקדש הוא העולם השפל: ולא שקדם זה על זה בקדימה זמנית שכבר ידעת שאמרו במשנה כפ׳ אין דורשין · תנא ב״ש אומרי׳ שמים נבראו תחלה ואח״כ ארץ שנ׳ בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וב״ה אומרי׳ ארץ נבראת תחלה ואח״כ שמים · שנ׳ ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים· תנא אמרו לב״ש ב״ה לדבריכם אדם בונה עשה שרפרף ואח״כ כסא שנ׳ השמים כסאי והארץ הדום רגלי · וחכמים אומרים זה וזה כאחד נבראו שנ׳ אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדיו · הא למדנו שאחר הקדימה האמורה בכ״ב לא היתה קדימה זמנית אלא קדימה במעלה וכל מה שיסבב ראשונה לא שהוא יתהוה לשני בזמן שני · ולזה רמזו באמרם אין הקב״ה עושה דבר עד שימלך בפמליא של מעלה · וכן אמרו בכ״ב אשר כבר שוכן בכסל תא וכהדינן מנין שכל אחד ואחד שבך · והושיבו אותו על גביו שנ׳ הוא עשך ויכוננך שמענו שהתורה במעלה על מעלה יורין על כל אחד שהוא העולם העליון שכלל התורה שהיא חכמה ובינה ודעת והויית העולם האמצעי הקב״ה כסא הסבוב ורקיע עליון ואמר העשיה הוא שעכבין את כולם ונעשין סולם לכן קונקם ומאותנותם מן הקיום לעשר השכל שכנויין כני אדם אחר עבודת הבורא ית׳ וקיום מצותיו וישוב עולם השפל בגמילות חסד כמאמר שעם שו ומו הג׳ דברים שמשלשה עולמות שהם התורה ועבודה וגמילות חסדים הם שלשה עמודים שכל העולם כולו בנוי עליהם ושה רמזו באמרם סתם ואמרו על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים · ולו הג׳ דברים אעפ״י שהם עמודי העולם לא יכול להדריך בהם העולם הזה העולם סודרו כמשתלשלת · ואעפ״י שהקדימה האחת כי הקדימה במעלה אינו יכולין להיות קבוצות מדרם לא תלמוד למעלה פני שעלה בסולם ומאן עמי שנעשה אחר גמילות חסד ולא יותר יחסייע שירות יי׳ ישוב העולם השפל ומי שכוונה גב׳ אחר הדברים שנקראו עבודת הבורא ית׳ שהם התורה והתפלה שהיא עבודה שבלב אוחז יורת העולם האמצעי וינק הענינים יורדין עליו ויתלכן אותו מן הדיקין ומי שעמלו בתורה שהיא יורת עולם העליון ויחזק וידבק עמו בשכל השפל אשר נתלב עמו ינעם רשוב ה כיוון כל אחד כפי מעלתו והאור לנגה עדי עד · ולזה רמזו בר׳ פאה · סודותיו ותלמוד תורה כנגד כלן שהיא ר הראשונה במעלה והעליונה כסולם על כן הודיעו משלשה דברים האלו יורש כג׳ עולמות · ועל זה נבאו מישיגל ש מעלה ויעה נעשות למעלה ומעט למטה להיות משתוה כיון להשוות לנו שיכלה עמם יכלה לעולם לגו מעלה יעכב בסתר עליון בשלשה אלו · ובתחלה עשו יעמוד תשוב לאלהים אשר נתנה להיות בצרור החיים כמלאכי מעלה ואם לאו יהי׳ נפש כנגד עקרים בחזיה כל דעת ונפשו תמת: מעלת עקרים האלהיים והמדיי שמורים הוא כוונת התורה וגם אם לא כוונת התורה שקבלו ישראל ופרסומה לא היה יכול העולם להתקיים כלאחרי׳ סיום עכב״ג אח״כ שקיימם ארץ ו חוקות יום ולילה שמים וארץ לא שמתי · בין אחר יתלק נעקרה מחי׳ לגבל כנגון חג השבועות כי תורה שהיה העולם כלא התורה לא נתקיים לא סוסרון שלמותה · כמו שמנו לעגל כנגון ההתלבשות בכג׳ עד שקבלו ישראל את התורה אשר בה עמודי עולם · סכבסי׳ סיומה עד הערים שוכנין עמודי עולם של דבר תורה · ולמה נמשלו לעמודים שהם עמודי עולם שנ׳ אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי עם שירתי · ובסוף סימנו הנבואה והחכמה והמלך יאתר · ואחר הדבקה יתפשר יאחר יונה והחכמה יונים · ויקיה ידיהם לאוין כבל נעשה כמשיח שנ׳ והוא אלו אחין · ש הבר׳ אמון לא אמון ולה שוה [illegible] שמים וארץ שנ׳ אם לא בריתי יומם ולילה וגו׳ [illegible] את העולם [illegible] לא

ידקו עם יי' אלהים יחפצו לא החזיק קשר שיחת חול גם בלבם רק שלום ולא ישבחו וגו' . ושלקחן את התהום שלא יפלו את
העולם שנא' מחזקו תוגעלמי תאום . וכן כמה תורה ולמבן שנא' כה אמר יי' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים
לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו וגו' . ואם לא תורה שלא העוסקים לא עומדת הארץ ותמה הב"ה לברא שיתעסקו בה יומם
ולילה שנא' והגית בו יומם ולילה . וכתי' כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה . תניא א"ר שמעון אומר יהא
מעשה בראשית תלוים ביום אחד יום שני ויום שלישי ויום רביעי ויום חמישי . ויום הששי . מהו ה"א יתירה ימלמד שהתנה
הב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו . וכן הב"ה התורה
מובחרת לשם ראוי שלי הבן כמין חומר כלנוסי סמוך עקימה בת שבע . והשתחוה לשלמה שלא דרך חכמה מיך
רחומה דיקב אורייך השותי לשם השתחוי שלי השותחי כיוס השתחוי לרח השתחוי כיון מרבבן . ואמ"ה שבתורה
לא נעלמות ונסתרות סוד אחרים יתקוממו ובחיים והמתים גלעקלה מסתרים סוד שיתלכין שלא שמות הנק' שה
מסתריו כנגדו כמו שיחבין פרק שעשין פרק . דם רשו יחדו רשו ויותר שרק קהלת חכם עוד למד דעת את העם .
ואומרה מיני השעשים ואמרה כנינים לא לבן ולקר הקן מתעלם יחכם . אמנם שלם מתחלה היתה תורה דומה לקופה
שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים . שלכן סמוכה לאותו לאותו מעשה ושיריה . כיע לעה ועשה האדם
ולמה הבדיל בינוני . ימשל בבלי שלם הטפל ויכו כלם יחם ומעשה יתלה ועתן שבקן כדו . עקס לכבריאי ימעה ונתן
מצותו לחטא שעץ החיים שהוא הטובות ותוספות הנעשה כן אינו משקר והזהירו ועץ הדעת טוב ורע שהוא להבחין
בין טוב לרע שהוא המלכות יתדינו . וא"ע שהוא מצות עצמו כידיעת טוב ורע מצלם והוא אחר לאתשרות קן יעלה
ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם . שכל שיש לאדם מעשים רבים שמקדמין כחכמים ולהם הקדם ותעשבים
לאדם ימלכהן תמיד במקצת שהוא עץ החיים ולקיים מקצת זה רכתי' והגית בו יומם ולילה לפי שימצע ימינה יחבלול
אבל יעשה כל מגלתו לקבוע עתים לתורה והוא הדיקן עיקר וימלאכתו עראי והשכר הזהרה התורה ואמרה . וכזה יסד לשון
ולקיים התורה ימלאכו והזהרה ויחנכם המשנה השנינה כלימוד שיוכל וכזה תסכן כמשו והתוכה של תלמידים אשר נתנה
כשלום הבה הקטן לבדיקים ויעמוד עולם לבן היים ::

הכלל הראשון לקבוע עתים לתורה ונחלק לשלשה חלקים : :

החלק הראשון . בסדר למודה " החלק השני : בגדל מעלתה . החלק השלישי . בהנהגת שורית "

החלק הא' בסדר למודה ויש בו שבעה פרקים : פרק ראשון :

אמ"ל שיש חילוק בשכר כפי האדם בזיות קצתם מוכרים לפרש יותר ימהרים כי שימנן שאדם הוא נוטה
שיקום ושעל ילמוד ער וההבראת בורתו יהא קל בעיני ללמוד ולהבין הענינים ושופטים יותר מאיש כשלחה הבנה
שהוא רב הלשון מגות . אבל אם האיש ההוא המוכן יותר כמוצא שמה המעלה לא ילמוד כלל ולא יעבר רוחו זולתו
לגבה חקר מעשי שלם והתכלשתו יותר מכל כלו ספק . וכן זה מעלהלח כמסעו אם יחפץ כמוד ומאהבה ויהגה בו
יומם ולילה יתגדלן ויהיגנצל שיהא יותר בשלמותו . והילכך אם ימוך לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין ואין ספק
שאין אדם בעולם אלא אם הוא כסיל מוחלט שלא יכול ללמוד כל דבר שלם אם יכלנו לבכים ומדעם כבר אמר

אבל לפי שאין אדם יכול ללמוד החכמות בלי הקדמות בזולת בזמן רב ובעמל גדול ובפרישות מההנאות על רובה העולם
מואסין בו בעיון לכם לפי שאינם יכולין לה׳ אין סבלנה לעמל הטורח הגדול הזה לאדם בסוף החכמה אשר לא יוכל לספיקה · ועל
זה העבירה התורה ותהגה תשות שמתחיל להבריח לעניין סבר שהוא כמעט כים אשר העבד לבוא והוא שקול כנגדו יותר מאשר
והעיון הזה לסוף · ואע״פ שיתחיל ללמוד ע״מ שכר מועט לסוף שישיג האמת יקל בעיניו השכר הראשון · וממדרגה אחר
מדרגה יעלה להשיג השכל האמיתי אשר עין לא ראתה אלהים זולתך ואין שום כח על להשיג על כורחו לא החכמים כי ראין
ונמשל כמו הסומא לא ראה אור מימיו שאינו יכול להשיג עיני הגוונים והכלים · וע״כ קראו דרכה שלתורה שאינו יכול אדם
לעסוק בלמוד החיוור בתחלה לא יגן יתקן של הסבר ומנין מעלה אחר מעלה במעלות הסולם · ע״כ יש לו לאדם להתחיל מן
המקרא ומן המקרא למשנה ומן המשנה של התלמוד ויחיה התלמוד יכול לכם אחר במסמות ובסתרי התורה עם דבר גדול ואחר
שיוכל להשיג כזה של יונח כלימוי במקרא ובמשנה לא ישוק כבלמוד שיוכל להשיג · ותלמא גרסי׳ בפ״ב מציעא פרק של
ממתאות · ת״ר העוסק במקרא מדה שאינה מדה · במשנה מדה שנוטלין עליה שכר · בתלמוד אין לך מדה גדולה הימנה ולעו׳
הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד · הא גופא קשיא אמרת בתלמוד אין לך מדה גדולה הימנה · והדר תאני הוי רץ למשנה יותר
מן התלמוד · א״ר יוחנן בימי ר׳ נשנית משנה זו שבקו כולי עלמא מתניתין ואזול בתר תלמודא הדר דריש להו הוי רץ למשנה
יותר מן התלמוד · מאי דרוש כדדרש ר׳ יהודה בר אלעאי הגד לעמי פשעם אלו ת״ח ששגגות נעשות להם כזדונות ולבית
יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שאפי׳ זדונות נעשות להם כשגגות · והיינו דתנן ר׳ יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת
תלמוד עולה זדון · דרש ר׳ יהודה בר אלעאי מאי דכתי׳ שמעו דבר יי׳ החרדים אל דברו אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם למען שמי
יכבד יי׳ ונראה בשמחתכם והם יבושו · החרדים אל דברו אלו ת״ח · אחיכם אלו בעלי מקרא · שונאיכם אלו בעלי משנה · מנדיכם
אלו עמי הארץ ושמא תאמר אבד סברן ובטל סכויין ת״ל ונראה בשמחתכם והם יבושו אומות העולם יבושו ולא ישרא׳
יבושו · יבושו הם וישראל ישמחו ·· ועם כלה לא ישלך אחר גוי המקרא והמשנה שלא יחזור בה תמיד · כדגרסי׳ בפ״ק דע״ז על
פלגי ימים · א״ר תנחום בר חנילאי לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד · ומי ידע כמה חיי לא צריכ׳
ליומי ·· וגרסי׳ נמי בפ״ק דקדושין א״ר רב ספרא משום ר׳ יהושע בן חנניה מאי דכתי׳ ושננתם אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם
לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד · ומי ידע כמה חיי לא צריכא ליומי · לפי׳ נקראו סופרים
ראשונים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה והיו אומרים ואו דגחון חצי אותיות של תורה · ויעשה תורתו קבע ומלאכתו ע׳
עראי · כדגרסי׳ בפ׳ כ״ב מברכין ת״ר ואספת דגנך מה ת״ל לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית
בו יומם ולילה שומעני דברים ככתבן וכו׳ שעוסק למטה כמה ירוה החלב · לעולם ילמוד כדבר שהוא חפץ בו כדגרסי׳
בפ״ק דע״ז כי אם בתורת יי׳ חפצו · תניא א״ר אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ שנא׳ כי אם בתורת יי׳ חפצו ואמרי׳
עלה א״ר רבא לעולם ילמוד אדם תורה במקום שלבו חפץ שנא׳ כי אם בתורת יי׳ חפצו · וא״ר רבא לעולם ילמוד אדם ואח״כ
יהגה שנא׳ כי אם בתורת יי׳ חפצו והדר ובתורתו יהגה · וא״ר רבא לגרוס איניש והדר לסבר ואע״ג דמשכח · ואע״ג דלא ידע
מאי קאמר שנא׳ גרסה נפשי לתאוה של משפטיך בכל עת · ומשכילה זה ילמד בלמודו ··

פרק שני

הלילה הוא זמן מוכן ללמוד תורה לפי שפנוי בו האדם יותר מעסקיו · ועל׳ אמר בפ״ג דאבות ר׳ חנינא
בן חכינאי אומר הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו · ל׳
לפי שהם שעות פנויות מעסק ומלאכה ומזומנות ללמוד ומי שאינו עוסק בהן יותר מאומנו ומתחייב בנפשו · והזמן
הראוי יותר בכל הלילה הוא מחצי הלילה לפי שהיה דוד קם בחצי הלילה לקרא בתורה כדגרסי׳ בפ״ק דברכות ובפ״ק דסנהד׳

א״ר שמעון חסידא כנור היה תלוי ממעל למטתו של דוד כיון שהגיע חצות הלילה רוח צפונית מנשבתו והיה מנגן מאליו והיה דוד
עומד ועוסק בתורה עד שיעלה עמוד השחר ומשעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישר׳ ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישר׳
צריכין לפרנסה א״ל לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו א״ל לכו ופשטו
ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים ואמרי׳ עלה אמ׳ רב יוסף מאי קרא ואחרי [illegible]
אמ׳ רב יצחק בריה דרבא׳ מאי קראה עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר׳ וגרסי׳ בפסיקתא חצות לילה אקום להודות
לך על משפטי צדקך׳ ר׳ [illegible] בר יונתן אמ׳ מה היה דוד עושה היה נוטל נבל וכנור ונותן במראשותיו ועומד בחצי הלילה׳
ומנגן בהן ונקראו בתורה והיו חכמי ישראל שומעין את קולו ואומרי׳ ומה אם דוד שהוא מלך ישר׳ עוסק בתורה אנחנו על אחת
כמה וכמה נמצאו חכמי ישר׳ עוסקין בתורה׳ א״ר לוי חלון היתה על גבי מטתו פתוחה לצפון והיה הכנור תלוי כנגדה והיה
רוח צפונית יוצאת בחצות הלילה ומנשבתו והיה הכנור מנגן מאליו הה״ד והיה כנגן המנגן כמנגן המנגן אין כת׳ כאן אלא כנגן
המנגן הכנור היה מנגן מאליו והיו כל ישר׳ שומעין את קולו ואומרים ומה אם דוד מלך ישר׳ עוסק בתורה אנו על אחת
כמה וכמה׳ נמצאו כל ישר׳ עוסקין בתורה׳ קום שדוד אומר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר׳ [illegible] איקרי [illegible]
קדם איקרי דברי לית איקרי חשיב בשבקדם איקריך דברי׳ אעירה שחר אנא מעורר שחרא׳ שחרא לא מעירני
והיצר הרע מרגיז אותו ודרכן של מלכים להיות ישנים עד שלש שעות ואתה אומר חצות לילה אקום להודות לך והוא אומר על
משפטי צדקך׳ וגרסי׳ בית מנחות פרק הרי עלי עשרון׳ שיר המעלות הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳ העומדים בבית ה׳ ב
בלילות׳ אלו ת״ח העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם הכתו׳ כאילו עוסקים בהל׳ עבודה׳ וגרסי׳ בפרק [illegible] וכת׳ חגיגה פ׳
אין דורשין א״ר לוי כל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנא׳ יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירו עמי׳
איכא דאמרי אמ׳ ריש לקיש כל העוסק בתורה בעולם הזה שדומה ללילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד לעולם הבא שדומה ליום
שנא׳ יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי׳ וגרסי׳ בית עירובין פרק [illegible] א״ר [illegible] לא איתברי ליליא אלא לגירסא׳ [illegible]
[illegible] א״ר ירמיה בר אלעזר לבית שדברי תורה שומעין בה בלילה שוב אינו חרב שנא׳ ולא אמר איה אלוה
עושי נותן זמירות בלילה׳ ולא עוד אלא [illegible] מגנזי׳ כת׳ ימים הכפורים [illegible] לרודו שינה׳ א״ר
יצחק אלו שומרין של תורה שמעבירין שינה מעיניהם בעולם הזה וזוכין לעולם הבא׳ ואם הן אינן עוסקין בה בלילה עליהם
[illegible] א״ר אלעזר כל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנא׳ כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו
אש לא נפח ירע שריד באהלו׳ ואין שריד אלא ת״ח שנא׳ ובשרידים אשר ה׳ קורא ועליה גרסי׳ [illegible] דלא מוסיף יסיף
ר״ל כלומר שאינו מוסיף בזמני הלילה מט״ו שמוסיפות הלילות יסוף׳ וגרסי׳ עוד [illegible] סדר התעניות ובבתרא פ׳ יש
נוחלין תניא ר׳ אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע ט״ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה וקריא לה
יום תבר מגל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יסוף׳ מאי יסוף תאני רב יוסף תקבריה אימיה׳ וכל זה לפי שהתורה
הנלמדת בלילה מתקיימת יותר מהנלמדת ביום [illegible] שאמרו קומי רוני בלילה לראש אשמורות׳
ר״ל קומי בלילה לראש אשמורות [illegible] שהלילות ארוכות [illegible] שהלילה [illegible]
רמז לזה [illegible] שבלילה [illegible] והקם בעוד לילה׳ [illegible]
[illegible] ביום ונשנית בלילה [illegible] כל הנביאים [illegible] לילה׳ [illegible]
כן מקיים והגית בו יומם ולילה׳

פרק שני

לעולם יעסוק אדם בתורה בין כשני בין מעשר [illegible]
הזקן שלמד הלל הזקן יעשני׳ ר׳ אלעזר בן חרסום יעשיר׳ כדגרסי׳ [illegible]

נב ל
כלל א' חלק א'

הנ' עני ועשיר ושנאמן לדין וכו' · כחו' לבטל ההקדיחות ע' ראשון כהקדיחות חבור זה · ובגרסי' מי כת' סנהדרין פ' כהן גדול:
קר' שרוע' סד' שחיתני א"ר יונתן מאי דכתי' עקר הזקן והבל חויפי' אשר ידחתי' י"י קיח התלל"ו אחזו עלש עלדורן של ר' יהודה בר
אלעאי שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחד ועוסקין בתורה · ובגרסי' מס' עירובין פ' עושין פסין · דרש רבא ואמרי לה דכתי'
לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דודי לך · אמרה
כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תדינני כבני כרכים שיש בהן גזל ועריות ושבועת שוא ושבועת שקר אלא לכה דודי נצא השדה ·
ואראך ת"ח שעוסקים בתורה מתוך הדוחק · נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים · אראך בני עשו שהשפעת להם
טובה וכופרין בך · נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות · נראה הפרחה הגפן · אלו בעלי מקרא · פתח הסמדר אלו בעלי
משנה · הנצו הרמונים אלו בעלי תלמוד · שם אתן את דודי לך · אראך שבחי וכבודי · ומי שעוסק בתורה בעני ובדוחק · הא
יה' זוכה לפרנסה כדי שיוכל לעמוד בריוח · כדגרסי' בפ' ראשון · ר' יונתן אומ' כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה
מעושר וכל המבטל את התורה מעושר · סופו לבטלה מעוני · ובג' גרסי' בסוף מס' סוטה · א"ר יהודה בר' חייא כל העוסק בתורה
מתוך דוחק תפלתו נשמעת שנ' כי עם בציון ישב בירושלם בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך · וכתי' בתריה
ונתן י"י לכם לחם צר ומים לחץ · ר' חנינא אומ' אף אין השכינה נעלמת ממנו שנ' ולא יכנף עוד מוריך · ר' אבהו אומ' אף משביעה
ומקבל פני שכינה שנ' והיו עיניך רואות את מוריך ··

פרק רביעי

אין דברי תורה מתקיימין בלשונה כבעדין
אלא מתוך עינוי הגוף כמו שפירשנו בפ"ה מאבות:
כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים
במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב
לך לעולם הבא ובגרסי' סוף ברכות פרק הרואה הסמך שמעו ישראל · א"ל ריש לקיש כתתו עצמיכם על דברי תורה שכן שמענו
כל האומ' כל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם שנ' זאת התורה אדם כי ימות באהל · אמ' רבא ואמרי
דכתי' אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה · אם מנבל אתה עצמך על דברי תורה מתנשא · ואם זמות יד לפה · א"ר ינאי מאי דכתי'
כי מיץ חלב יוציא חמאה וכו' · במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו · ומיץ אף יוציא דם · הא
כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה ומבחין בין דם טמא לדם טהור · ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו אפים
רבו פעם ראשונה ושניה זוכה ומבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות · דתנן הרואה שיסורים יעסוק כדיני ממונות שאין
לך מקצוע בתורה יותר מהם שהם כמעין הנובע · ובגרסי' בחגיגה פ' אין דורשין · אשר קומטו בלא עת נהר יוצק יסודם · אלו ת"ח שקומטין
עצמם בעולם הזה · מגלה סוד לעולם הבא שנ' נהר יוצק יסודם · ובגרסי' מס' שבת א"ר עקיבא לעולם אל ימנע אדם עצמו מדברי
תורה ואפי' בשעת מיתה שנ' אדם כי ימות באהל · ובגרסי' במ' עירובין פ' עושין פסין שחורות כעורב במי אתה מוצא דברי תורה
במי שמשכים ומעריב עליהם בבית המדרש · רבה אמ' במי שמשחיר פניו עליהם כעורב · רבא אמ' במי שמשים עצמו עליהם
אכזרי על בניו כעורב כי הא דרב אדא בר מתנה כי הוה אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקי מאי אעביד להו א"ל אטו קורמי
באגמא · ובגרסי' בפ' חלק א"ר יהודה בר' סימון כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה · הקב"ה מבהיק זיו פניו לעולם הבא
שנ' מראהו כלבנון · א"ר תנחום בר חנילאי כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעולם הבא שנ' ירוין מדשן
ביתך ונחל עדניך תשקם · ובגרסי' עוד מס' ערכין פ' יש בערכין · א"ר רב הונא מאי דכתי' חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים ·
אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו · ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו · ואם עשה כן א"ר רב
הונא הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו שנ' תכין בטובתך לעני אלהים · וישתעבד נפשו ואיבריו של שור לעול וכחמור למשוי
ואחריו כגרסי' בפ"ק דע"ז · א"ר יוחנן משום ר' בנאה מאי דכתי' אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור · אשריכם

ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ולא הם מסורין בידו · שנא' אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור · אשריכם ישרא' בזמן שזורעים על כל מים משלחי רגל השור והחמור · ואין זריעה אלא צדקה שנא' זרעו לכם לצדקה · ואין מים אלא תורה שנא' הוי כל צמא לכו למים · משלחי רגל השור והחמור · תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשוי · וכיון שאדם לעולם הבא טוב לו שיהא עמלו בתורה כדגרסי' בפ' חלק · ר' אלעזר אומ' אדם לעמל נברא ואיני יודע אם לעמל פיהו אם לעמל אחר כשהוא אומ' כי אכף עליו פיהו הוי אומ' לעמל פה נברא · ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומ' לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא · אמ' רבא כל גופי דרופתקי אינון טובי לנפשא דזכי והוי דרופתקא דאוריית' · שנא' כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך · ואם הוא עמל בתורה התורה מזונת פרנסתו · כדאמרי' התם ר' עקיבא אומ' זמר בכל יום זמר · אמ' רב יצחק בר אבדימי מאי קראה נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו שהוא עמל בתורה תורה עמלה לו במקום אחר · וגרסי' נמי בפ"ג דאבות ר' נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ · וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ · עכ"ל · טוב לו לאדם שיעמול על התורה שיהא ככור לאדם בעולם הזה ובעולם הבא אע"פ שיהא כעמל ועבודי יוכל העולם כלו ״

פרק חמישי

הרוצה ללמוד ושיתקיים תלמודו בידו · ושלא ישכח יהגה בפיו כדגרסי' במס' עירובין פ' כיצד מעברין ברורי' אשכחיה להההוא תלמידא דהוה גריס בלחשא בעטה ביה ואמרה ליה לאו הכי כת' ערוכה בכל ושמורה · אם ערוכה ברמ"ח אברים שבאדם שמורה לב ואם לאו אין שמורה לב · תניא תלמיד אחד היה לו לר' אליעזר בן יעקב שהיה שונה ש' תלמודו בלחש ולאחר ג' שנים שכח תלמודו ואמרי' עלה אמ' ליה שמואל לרב יהודה שיננא פתח פומך כי היכי דתתקיים ביה ותוריך חיי שנא' כי חיים הם למוצאיהם · אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה · ואמרי' נמי עלה א"ר אמי מאי דכת' כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך · אימתי תשמרם בבטנך בזמן שיכונו יחדיו על שפתיך · ר' זירא אמ' מהכא שמחה לאיש במענה פיו · אימתי שמחה לאיש בזמן שהוא מענה בפיו · ר' יצחק אמ' מהכא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · רבא אמ' מהכא תאות לבו נתתה לו · אימתי תאות לבו נתתה לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת סלה · ומי שרוצה ללמוד יחזור תמיד למודו ויבין ויזכור כדגרסי' בפ"ק דתענית א"ר ל' אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה לו הוא שנ' והוא לא פנים קלקל · מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנא' וחילים יגבר · ויתרון הכשר חכמה כ"ש אם הכשיר לסדורה לו משנתו מעיקרא · ריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זימנין כנגד מ' יום שנתנה התורה ועייל לקמיה דר' יוחנן · רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה עשרין וארבעה זימנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל קמיה דרבא · ואם אינו חוזר תלמודו ישכחנו כדגרסי' בפ' חלק א"ר יב"ק כל הלומד תורה ואינו חוזרה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר · ולמד ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת · ואם יכול לחזור תלמודו אפי' מאה פעמים נקרא עובד אלהים · כדגרסי' בפ"ק דחגיגה · א"ל בר הי הי להלל מאי דכת' ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו · היינו צדיק היינו עובד אלהים · היינו רשע היינו לא עבדו · א"ל עובד אלהים ולא עבדו תרויהו צדיקי גמורי נינהו · ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד · א"ל ומשום חד זימנא יקריה קרי ליה לא עבדו · א"ל אין צא ולמד משוק של חמרין עשרה פרסי בזוזא וחד עשר פרסי בתרי זוזי · ומי שיכול לחזור תלמודו יהיו דברי תורה בפיו ומזומנין להשיב לשואל כדגרסי' בפ"ק דקידושין · ושננתם לבניך שיהו דברי תורה משוננים בפיך שאם ישאלך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד שנא' אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא · ואומר קשרם על אצבעותיך כותבם על לוח לבך · ואומר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים · ואומר חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך;

ואומ'

ואומ׳ אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער · מאי את אויבים בשער · א״ר חייא
בר אבא אפי׳ האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה · ואין זזים משם
עד שנעשים אוהבים זה לזה שנא׳ את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה · ועוד אם אינו יכול ללמוד בה תמיד אלא עתים
ידועים · אם יעסוק בה שעה אחת עליו הכתוב כאלו עוסק בה תמיד · כדגרסי׳ בסוף [illegible] כי אתא רב יעקב
בר אידי הוה רגיל ואזיל תלתא ירחי באורחא ותנא חד יומא בביתיה · ורבא אתי תלתא ירחי באורחא וקאי יומא חד
בביתיה · יאמר אחי יקרי לה רבנן בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה קרי אנפשיה שחוק לרעהו אהיה קורא לאלוה ויענהו
וגו׳ · א״ל ר׳ יוחנן במטותא מינך לא תעניש רבנן נפק ר׳ יוחנן ודרש ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון וגו׳ · וכי
ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו · אלא לומר לך כל העוסק בתורה אפי׳ יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עסק בה
כל השנה כלה · וכן במדת פורענות דנא אותן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה וכו׳ · וכי
שנה חטאו והלא לא חטאו אלא מ׳ יום · אלא לומר לך שכל העובר עבירה אפי׳ יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עבר כל
השנה כלה · ואפי׳ שיוכל לקבוע למודו טוב לו להתעסק מעט בפרנסתו ולא שיטיל צרכו על אחרים · ועל זה אמרו בפ״ב
דאבות רבן גמליאל בנו של ר׳ יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין
עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון · וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתם
וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר כאלו עשיתם · וצריך שיהא תורתו קבע ומלאכתו עראי · כדגרסי׳ במס׳
ברכות פ׳ כיצד מברכין · ת״ר ואספת דגנך מה ת״ל לפי שנא׳ לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שומע אני
דברים ככתבן ת״ל ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ דברי ר׳ ישמעאל · ר׳ שמעון בן יוחאי אומ׳ אפשר אדם חורש בשעת חרישה ו
וזורע בשעת זריעה קוצר בשעת קצירה וזורה בשעת הרוח דש בשעת דישה · תורה מה תהא עליה · אלא בזמן שישראל עושין
רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע״י אחרים שנא׳ ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם ·
ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע״י עצמם שנא׳ ואספת דגנך ותירושך ויצהרך ולא עוד אלא
שמלאכת אחרים נעשית על ידיהם שנא׳ ועבדת את אויביך אשר ישלחנו י״י בך · אמ׳ אביי הרבה עשו כר׳ ישמעאל
ועלתה בידם · והרבה עשו כר׳ שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם · אמ׳ להו רבא לרבנן במטותא מינייכו לא תתחזו קמאי לא
ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולה שתא · אמ׳ ר׳ יהודה בר׳ אלעאי בוא וראה שלא כדורות
הראשונים דורות האחרונים · דורות הראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידם · דורות האחרונים
שעשו תורתן עראי ומלאכתן קבע זו וזו לא נתקיימה בידם · עכשיו יעשה אדם תורתו קבע ומלאכתו עראי ואין הטועים
יסייעוהו להתקיים הכל בידו ··

פרק שני :

לעולם ידור אדם במקום שיש תורה כדגרסי׳ בפ׳ ר׳ מאיר
תניא אמ׳ ר׳ יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום
והחזרתי לו שלום · אמר לי רבי מאיזה מקום אתה · אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני · אמר לי רבי אם תרצה שתדור
עמנו במקומנו ואני אתן לך סאה כסף וסאה זהב · אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וכל זהב שבעולם איני דר
אלא במקום תורה · לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לא כסף ולא זהב אלא תורה ומעשים טובים שנא׳ טוב לי תורת
פיך מאלפי זהב וכסף · ואומ׳ בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך · בהתהלכך תנחה
אותך בעולם הזה · בשכבך תשמור עליך זה יום המיתה · והקיצות היא תשיחך לעתיד לבוא · ואם ירצה בני אדם
חכמים לומר ישנה בתורה שידע · כדגרסי׳ בפ׳ [illegible] · תשא קול הזקן אומר כענין [illegible] בזר ובענין [illegible] כם ··

וכן היה הלל אומ' אם ראית דור שהתורה חביבה עליו והכל שואלין בה פזר ואי לא כנס שנא' עת לעשות לה' הפרו תורתך.
ואם אין רב במקומו שילמדנו ילך לבקשו לכל מקום שימצאנו כגרסי' סוף לאבות ר' נהוראי אומ' הוי גולה למקום
תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך שחבריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען. והלואי שנלך אחר התורה ואיני
חושש לשכחתו ומובטח לו שילמדנה כגרסי' במ' עירובין פ' כיצד מעברין תנא דבי רב ענן מאי דכתי' רוכבי אתונות
צחורות יושבי על מדין והולכי על דרך שיחו. רוכבי אתונות צחורות אלו ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין
בתורה ועושין אותה כצהרים. יושבי על מדין אלו ת"ח שיושבין ודנין דין אמת לאמיתו. הולכי אלו בעלי מקרא. על דרך
אלו בעלי משנה. שיחו שכל שיחתם הם דברי תורה. וגרסי' נמי סוף ברכות פ' הרואה. ת"ר כשנכנסו רבותי' לכרם ביבנה
היה שם ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום ור' יוסי ור' נחמיה ור' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. פתחו כלם בכבוד אכסניא
ודרשו. פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום ודרש. ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וגו'.
והלא דברים ק"ו ומה ישראל שהיו מרוחקים אלא ב' פרסאות מארון התורה והיה כל מבקש י"י. ת"ח שמטלטלין ונותנין מעוני
על שכמיהם והולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה עאכ"ו. כדאית' לעיל בפסקא מכנסת אורחים. וגרסי' בב"ב
דכתי' אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברותיך. ואמ' רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהם
מעיר לעיר וממדינה למדינה לשא וליתן בדבורו של מקום. לפי שהוא רבו לשך להגלות בכל מקום ובמקום שהיו מוצאין
ישיבות של תורה כי שמות שנו שמצינו שעשה ר' עקיבא כגרסי' סוף כתובות פ' אע"פ. ובמ' נדרים פ' הנודר. בפ' אע"פ
ר' עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה. חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב אמ'
לה הן. איקדשא ליה בצינעא ושדרתיה. שמע אבוה אפקה מביתיה ואדרה מן הנאה ממוניה. אזל ויתיב בבי
רב תריסר שנין כי אתא אייתי בהדיה תרי סר אלפי תלמידי. שמעיה לההוא סבא דקאמר לה כמה קא מדברת אלמנות חיות. אלמלי
לדידיה ציית יתיב תריסר שנין אחריניתא כי שמע אמ' ברשות עבידנא אזל יתיב בבי רב תריסר שנין אחריניתא. כי אתא
אייתי בהדי עשרין וארבעה אלפי תלמידי. שמעה דביתהו הוה נפקא לאפיה אמ' לה שיבבתה שאלי מאני ואיכסי. אמרה להן
יודע צדיק נפש בהמתו. כי מטא לגביה נפלה על אפה ומנשקא ליה לכרעיה הוו קא דחפי לה שמעיה אמ' להו הניחו לה
שלי ושלכם שלה הוא. שמע כלבא שבוע דגברא רבה אתא למתא אמ' איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי. אתא לגביה אמ' ליה
ר' יש לך נדר להפר. א"ל מאי הוה. א"ל הכי והכי הוה מעשה. א"ל אדעתא חתנך אי עבדא מרבנן אדעתא גברא רבה לא נדרי
נדרת. א"ל ר' אפי' פרק אחד אפי' הלכה אחת. א"ל אנא הוא. נפל על אפיה ונשקיה לכרעיה ויהב ליה פלגא ממוניה.
ואף ברתיה דר' עקיבא עבדא לשמעון בן עזאי כי האי גוונא. אמ' רב יוסף היינו דאמרי אינשי כעובדי אימא עובדי ברתא.
ובמ' נדרים פ' הנודר מן המבושל גרסי' נמי הך מעשה בקצרה. וגם מצינו מעשיות בתלמוד שהלכו לשמור תורה ר' חנניה בן חכינאי ורב רחומי בר כהנא.
ורב יוסף בריה ולאחרים שנו שמעתי מפרקים הטפלים ומקומות אחרים. עכ"ל. מה יש לעשות בזמן הזה שכבר נתמעטו
המעשיות שלשמור תורה. על כן הרוצה לך בדרך החיים ילך לבקש תורה בכל מקום שימצאנה ויגע שיגלה
אחריה היה תעשה לשוב ויושיבו כמאמ׳ ״

פרק שביעי

כשיעסוק אדם בתורה יהא לשום שמים ולא
כדי שיטול שכר כנגדו. סוף כל פ' ר' מאיר
ר' מאיר אומ' כל העוסק בתורה לשמה זוכה
לדברים הרבה ולא עוד אלא שהעולם כלו כדאי לו. נקרא רע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות. משמח את
המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו
לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין

כב ל'

כלה א' חלק א'

לרזי תורה ונעשה כמעין שאינו פוסק את מימיו וכנהר שמתגבר והולך · והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים ·· וגרסי' נמי בפ' חלק א"ר אלכסנדרי כל העוסק בתורה לשמה כאלו עושה שלום בפמליא של מעלה שנא' או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי · רב אמר כאלו בנה פלטרין של מעלה ופלטרין של מטה שנא' ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה · ור' יוחנן אמר כאלו מגין כל העולם כלו שנא' ובצל ידי כסיתיך · ור' יהושע בן לוי אמר כאלו מקריב גאולה לישראל שנא' ולאמר לציון עמי אתה · וכשיעסוק בה לשמה יהיה לנפשו חיים · כדגרסי' בפ"ק דתעניות תניא ר' בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה יהיה לו סם חיים שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר · ואומ' רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך · וכת' כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מיי' · אלמא אם אינו עוסק בה לשמה יהיה לו סם המות דאמרי' עלה וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות שנא' יערוף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנא' וערפו שם את העגלה · וגרסי' נמי בשבת פ' במה בהמה יוצאה · אמ' רב שילא מאי דכת' אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד · וכי בימינה אורך חיים איכא עשר וכבוד ליכא · אלא למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עשר וכבוד · למשמאילים בה עשר וכבוד איכא אורך ימים ליכא · וגרסי' נמי בפ' ר' עקיבא א"ר חננאל מאי דכת' שמעו כי נגידים אדבר וגו' · למה נמשלו דברי תורה לנגיד לומר לך מה נגיד זה יש בו כח להמית ולהחיות · אף דברי תורה יש בהן כח להמית ולהחיות · כדרבא דאמר רבא למיימינין בה סמא דחיי למשמאילין בה סמא דמותא · וגרסי' נמי ביומא פ' בא לו כהן גדול [illegible] לכהן גדול · ואריב"ל מאי דכת' וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה · והיינו דאמר רבא למיימינין בה סמא דחיי למשמאילין בה סמא דמותא · ר' שמואל בר נחמני רמי כת' פקודי יי' ישרים משמחי לב וכת' אמרת יי' צרופה · זכה משמחתו לא זכה צורפתו · וגרסי' נמי בפ' הרואה מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שגדול ממנו בחכמה שנא' ראשית חכמה יראת יי' שכל טוב לכל עושיהם · לעושיהם לא נאמר אלא לעושיהם · לעושין לשמה ולא לעושין שלא לשמה · וכל העושין שלא לשמה נוח להם שלא נבראו · על כן יש לו לאדם לעסוק בתורה לשמה ולא להתגדל ולהיות נקרא רבי · כמו ששנינו בפ' האבות ר' צדוק אומ' אל תעשם עטרה להתגדל ולא קרדום לחתוך בהם וכן היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף · והאוכל הנאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם · וגרסי' בנד' נדרים כ' קונם · תניא לאהבה את יי' אלהיך שלא יאמר אדם אקרא בשביל שיקראוני רב אשנה כדי שיקראוני ר' אשנה כדי שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא · שנא' קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך · ואומ' קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרותיך ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום · ואומ' עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ·· ר' אלעזר בר' צדוק אומ' עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם · אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחתוך בהם · וקל וחומר בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קודש שנעשו חול נעקר מן העולם · מי שמשתמש בכתרה של תורה עאכ"ו · וכן אמרו לו טרפון · כי לפי שנהנה מן התורה בשביל תורתו נצטער כל ימיו · כדגרסי' התם ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בכרמיה שהוקטפו רוב א' הימנו [illegible] אכיל אחריה שקלה ושקליה ואמטייה למשדי בנהרא · אמ' אוי לטרפון שזה הורגו שמעוה ואניחוהו שבקיה ועבק · א"ר אבהו משום ר' חנינא בן גמליאל כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה אמר אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה ואזל רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם · וק"ו ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו חול שנא' ובאו בה פריצים וחללוה כיון שפריצים באו נעשו חול נעקר מן העולם דכת' ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה · המשתמש בכתרה של תורה שהוא קיים לעולם ועד עאכ"ו ·· וזה מעשה כמו כמו לבר יהודה [illegible] ללמדין

שלא יעסוק אדם בתורה שלא לשמה · ולא יטול אדם הנאה בעולם הזה · יותר ממה שהתירה התורה · ועם כל זה טוב לו ל להתחיל ולכנס ללמוד אפי' שלא לשמה שאחר שיבין התורה יחזור להתעסק בה לשמה · כגרסי' בפ' חלק וכפ' הוריות בפ' כהן משיח · אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוה אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק זכה · בלק מלך מואב יצא ממנו רות · וא"ר יוסי בר חנינא רות בת בתו של עגלון בן בנו של בלק מלך מואב היה · ועם כל זה הפרש גדול יש בין לשמה בין שלא לשמה כגרסי' במ' פסחים פרק מקום שנהגו · רבא רמי כתי' כי גדול עד שמים חסדך וכתי' כי גדול מעל שמים חסדך וכו' · כלומר [illegible] עד כאן · ושיעסוק בה לשמה ומאהבת השי"ת יותר לשומעה אפי' כל קורא · כגרסי' בפ"ק דברכות · א"ר זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דרהטי לפירקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמענא להא דא"ר תנחום לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה אפי' בשבת · אנא נמי רהיטנא · א"ר זירא אגרא דפירקא ריהטא · אמר אביי אגרא דכלה דוחקא · אמר רבא אגרא דשמעתא סברא · אמר רב פפא אגרא דבי טמיא שתיקותא · אמר רב אשי אגרא דתעניתא צדקתא · אמר מר זוטרא אגרא דבי הלולא מילי · אגרא דהספדא דלויי · וגם שישתדל בה להורות קודם שיהא ראוי להוראה כגרסי' בפ"ק דע"ז ובמס' סוטה פ' היה נוטל ובפ"ק דשבועות אמר רב הונא מאי דכתי' כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה · כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה · ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה ועד כמה עד ארבעים שנין · איני והא רבא אורי · שאני רבא דלא הוה כוותיה · ועם שיקראנה כמין זמר לעולם שלא יקרא בזמנו כגרסי' בפ' חלק ובפ"ק דמגלה ובפ"ק דמסכת כלה הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר וכן הקורא פסוק בלא זמנו מביא רעה לעולם שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו לצים · אמר לה הקב"ה א"כ מה יעשו בני בזמן שהם שמחים אוכלים ושותים במה יתעסקו · אמרה לפניו רבונו של עולם · אם בעלי מקרא הם יעסקו בתורה ובמשנה ובתלמוד ובהלכות ובהגדות · ואם עמי הארץ הם יעסקו בהלכות פסח בפסח בהלכות עצרת בעצרת בהלכות חג בחג · העיד ר' שמעון בן אלעזר משום ר' יהושע בן חנניה כל הקורא פסוק אחד בזמנו מביא טובה לעולם שנא' ודבר בעתו מה טוב ·

החלק השני בעל משנה · ויש בו נ' פרקים : פרק ראשון :

התורה היא אורה של עולם והעוסקין בה [illegible] מאירים לעולם כגרסי' במ' סוטה פ' היה נוטל · תניא את זו דרש ר' מנחם בר יוסי מאי דכתי' כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור את המצוה בנר לומר לך מה נר אינו מגין אלא לפי שעה אף מצוה מגינה לפי שעה · ואת התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם · ואומר בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך · בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך זה יום המיתה · והקיצות היא תשיחך לעתיד לבוא · משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומן הלסטים · ואינו יודע באיזה דרך מהלך · נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים · ועדין הוא מתירא מחיה רעה ומן הלסטים · כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הלסטים · ועדין אינו יודע באיזה דרך מהלך · הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם · כלומר [illegible] וזהו והכן איך המשיל התורה לאור והמצוה לנר · וגרסי' עוד בפ"ק דבבא בתרא מעשה בהורדוס עבדא דקטיל לכולהו רבנן · אמר מאן דריש מקרב אחיך תשים עליך מלך ולא עבד · רבנן קטלינהו לכולהו רבנן שבקיה לבבא בן בוטא לנשקל עצה מיניה אהדר ליה כלילא דיילי נקרינהו לעיניה · יומא חד אתא יתיב קמיה · א"ל חזי מר האי עבדא בישא מאי קא עביד · א"ל לילטייה מר · א"ל כתיב גם

במדעך

ע ל
כלל א׳ תלמוד

במדעך מלך אל תקלל · א"ל האי מלך האי לאו מלך הוא · א"ל ולא יהא אלא עשיר וכת' ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר · א"ל
והא כת' ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך · והאי לאו עושה מעשה עמך הוא · א"ל מסתפינא דילמא איכא איניש בהדן ד'
דשמע ואזיל ומודע ליה למלכא · א"ל השתא ליכא איניש בהדן א"ל כת' כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל הכנפים
יגיד דבר · א"ל אי הוה ידענא דזהירי רבנן כולי האי לא קטילנא להו · השתא מאי תקנתיה דההוא גברא · א"ל הוא כבה אורו של עולם
ילך ויעסוק באורו שלעולם · דאיהו כבה אורו שלעולם רבנן דכת' כי נר מצוה ותורה אור · ילך ויעסוק באורו שלעולם בית
המקדש דכת' ונהרו אליו כל הגוים · גרסי' בויקרא רבה כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אחד מכ' קרויה
הנפש והתורה נמשלו לנר · הנפש דכת' נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן · התורה דכת' כי נר מצוה ותורה אור · אמ' הקב"ה
לאדם נרי בידך ונרך בידי · אם שמרת את שלי הריני משמר את שלך · ואם כבית את שלי הריני מכבה את שלך · מניין דכת'
השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' · הוי כי אם שמור תשמרון · א"ר שמעון משל לשני בני אדם אחד היה לו כרם בגליל ואחד
ודר ביהודה · ואחד היה לו כרם ביהודה ודר בגליל · אמ' אותן שבגליל לאותן שביהודה שמור את שלי ואני אשמור את שלך ·
כך אמ' הקב"ה לאדם הרי תורתי בידך ונפשך בידי · אם שמרת את שלי אני אשמור את שלך · ואם אבדת את שלי אני מאבד את
שלך הוי כי אם שמור תשמרון · וגרסי' בספרי יאר ה' פניו אליך ויחנך זה מאור התורה שנ' כי נר מצוה ותורה אור · וגרסי' זו
במדרש ומתוק האור וטוב לעינים פליגי בה ר' אבא בר כהנא ור' יצחק · ר' יצחק אמ' מה מתוק המאור אורו שלעולם הבא · אשרי
אדם שיש בו מעשים טובים כדי שיראה אותו האור שנ' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · ר' אבא אמ' מה מתוקים דברי התורה
שנמשלו לאור · שנ' כי נר מצוה ותורה אור · וגרסי' במדרש משלי נצר בני מצות אביך ואל תטוש תורת אמך מה כת' אחריו קשרם
על לבך תמיד למה בהתהלכך תנחה אותך · ר' מאיר אומ' עשה לך נר שתלך לאורו ואי זה זה אורה של תורה שנ' כי נר מצוה
ותורה אור · ר' מאיר אומ' אשרי אדם שקנה לו תורה למה מפני שהיא משמרתו אותו מדרך רעה דכת' בהתהלכך תנחה אותך
וגו' · וגרסי' במדרש קהלת עד אשר לא תחשך השמש זה מלכות בית דוד וכסאו כשמש נגדי · והאור זה התורה שנ' כי נר מצוה
ותורה אור · והירח אלו סנהדרין שנ' כירח יכון עולם · והכוכבים אלו תלמידי חכמים שנ' ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ·

פרק שני

לפי שיש תורה שנמשלה לכל הטובות שבעולם נמשלה לדברים רבים כמו שזכרנו שנמשלה לפנינים דכת'
יקרה היא מפנינים · ונמשלה לזהב ולזכוכית דכת' לא יערכנה זהב וזכוכית · ועל זה גרסי' בפ' חגיגה
פרק אין דורשין · שאל אחר את ר' מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה · מאי דכת' לא יערכנה זהב וזכוכית · אלו אלו דברי תורה
שקשים לקנותם ככלי זהב וכלי פז · ונוחין לאבדם ככלי זכוכית · א"ל אף ככלי חרס · א"ל עקיבא רבך לא כך אמר אלא מה
כלי זכוכית אע"פ שנשבר יש לו תקנה · אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה ואף אתה חזור בך · א"ל כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שובו
בנים שובבים חוץ מאחר · ונמשלה לכסף דכת' כי טוב סחרה מסחר כסף וגו' · אם תבקשנה ככסף · וכת' טוב פריי מחרוץ
ומפז ותבואתי מכסף נבחר · ונמשלה למים שהוא קיים כל העולם דכת' הוי כל צמא לכו למים · ועל זה גרסינן בבב'
דבבא קמא · אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי מאי דכת' אשריכם זורעי על כל מים וגו' כל העוסק בתורה ובגמילות
חסדים · ונמשלה לברזל ולאש ולעץ כדגרסי' בפרק קמא דתעניות · א"ר חמא בר חנינא מאי דכת' ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני
רעהו · כלומר לגבי ת"ח של הלכה ע"ש · ונמשלה למים כדגרסי' התם · א"ר חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים
שנ' הוי כל צמא לכו למים מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה מניחין מי שדעתו גבוהה והולכין אצל מי שדעתו שפלה ·
ונמשלה לג' משקין יין ומים וחלב · דכת' הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף
ובלא מחיר יין וחלב · ועל זה גרסי' התם · א"ר אושעיא למה נמשלו דברי תורה לג' משקין הללו במים וביין ובחלב לך

מה במשקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו נוחה עליו והיינו דאמרה ליה ברתיה דקיסר לר' יהושע בן חנניה חכמה מפוארה בכלי מכוער · אמ' לה בת ריימי חמרא במאני דפחרא אמרה ליה אלא במאי מיוטלה עלמא · אמ' לה כגון אתון דחשביתו רמו במאני דכספא ודהבא אזלה ואמרה ליה ס' לאבוה · רמיי לחמריה במאני דכספא ודהבא ותקיף · אתו ואמרו ליה · אמ' להו כי היכי דאמרה לי אמרי ליה · והא איכא שפירי דגמירי · אי הוו סניא הוו גמירי טפי · ד"א מה שלשה משקין הללו נפסלין בהסח הדעת אף דברי תורה משתכחין בהסח הדעת · ונפסי' כולה הכתובים רבה והיה אם שמוע תשמעו · א"ר יוחנן כלומ' ששומע בקולה של תורה בעולם הזה זוכה לשמוע מאותו הקול שכתו' בו קול ששון וקול שמחה · אמ' להם משה לישראל הואיל וכל ששומע לדברי תורה מתרומם בשני עולמות הוו זהירין לשמוע דברי תורה הוי והיה אם שמוע תשמעו · ד"א והיה אם שמוע תשמעו בקו' לריח שמניך טובים שמן תורק שמך · אמ' בה' דברים שמשלה התורה למים וליין ולדבש ולחלב ולשמן · למים מנין דכתי' הוי כל צמא לכו למים · ליין דכתי' ושתו ביין מסכתי · לדבש ולחלב מנין דכתי' דבש וחלב תחת לשונך · לשמן דכתי' שמן תורק שמך · מה השמן הזה תחלתו מר וסופו מתוק כך הם דברי תורה מצטער אדם בהם מתחלה ועושה בהם אחריתו טוב שנ' והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד · מה השמן הזה אורה לעולם · אף דברי תורה אורה לעולם · מה השמן הזה אינו יכול להתערב במשקים אחרים · אף ישראל אינם יכולין להתערב באומות העולם שנ' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי · מה השמן הזה אתה נותן אותו בתוך משקין הוא עולה על כלם כך ישראל עליונים על כל אומות העולם שנ' ונתנך יי' עליון על כל גויי הארץ · מה המים הללו חיים לעולם · אף דברי תורה חיים לעולם ונפסי' כמותן איהו זונח לעולם שהקל אדם כשמנו שמעולם הם דברי תורה כלחם וכמים וכיין וכחלב וכדבש וככסף וכזהב וככל דבר חביב שבעולם · כלחם מנין דכתי' לכו לחמו בלחמי · כמים דכתי' הוי כל צמא לכו למים · כיין מנין דכתי' ושתו ביין מסכתי · כחלב מנין דכתי' ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב · כדבש מנין דכתי' ומתוקים מדבש ונופת צופים · וככסף מנין דכתי' כי טוב סחרה מסחר כסף · וכתי' והבחרו מכסף נבחר · כזהב מנין דכתי' לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז · לומר שכשם שאי אפשר לעמוד בלא לחם ובלא מים כך אי אפשר לו לעמוד בלא תורה שנ' לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' · ונמשלה תורה לתאנה דכתי' נוצר תאנה יאכל פריה · ד"ל דמשמע לבעל תורה יבקש שכר · ועל זה נאמ' במס' ערובין פ' כיצד מעברין · א"ר יוחנן נוצר תאנה יאכל פריה · למה נמשלה תורה לתאנה לומ' לך מה התאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם · ונמשלה לאגוז דכתי' אל גנת אגוז ירדתי · למה נמשלו דברי תורה לאגוז לומ' לך מה אגוז זה אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה אין תוכו נמאס · אף ת"ח אע"פ שסרח אין תורתו נמאסת · ונמשלה לנבל שנ' שימו כי נבלים אחבר · ועל זה נאמ' במס' שבת פ' ר' עקיבא · א"ר חנינא מאי דכתי' שימו כי נגידים אדבר וכו' · כמו שכתו' במשלה כפ"ז מחלק הראשון · ונמשלה לאילה דכתי' אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד · למה נמשלו דברי תורה לאילה לומ' לך מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה · אף דברי תורה חביבין על לומדיהם כל שעה ושעה כשעה ראשונה · א' ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה · דדיה ירווך בכל עת · מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם · באהבתה תשגה תמיד · כגון ר' אלעזר בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון של צפורי וטליתו מונחת בשוק העליון של צפורי · תניא א"ר יצחק בן אלעזר פעם אחת בא אדם אחד ליטלה ומצא נחש כרוך עליה ·

פרק שני

גדול תלמוד תורה שתורה מביאה את האדם לקיים ולעשות כל המצות כדגרסי' בסוף פ"ק דקדושי' וכבר היו ר' טרפון וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד ונשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול נענה ר' טרפון ואמ' מעשה גדול נענה ר' עקיבא ואמ' תלמוד גדול נענו כלם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. וגדול התלמוד שקדם לכל המצות כדגרסי' עלה תניא ר' יוסי אומר גדול תלמוד שקדם לחלה מ' שנה לתרומות ולמעשרות נ"ד לשמיטים ס"א ליובלות ק"ג. ק"ג מאה וארבעה הויין קסבר יובל מתחלתו משמט. וכשם שהתלמוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה כדרב המנונא דאמר רב המנונא אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה שנא' פוטר מים ראשית מדון ולבני התלמוד הרבה שוש. וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה שנא' ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו הללו יה. וכן גרסי' בפ"ק דמגלה. אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות דמעיקרא קא חשיב למרדכי בתר ד' דכתי' אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה מרדכי. ולבסוף קא חשיב ליה בתר ה' דכתי' אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה מרדכי. ואמר רב גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה. ואמר רבה בר בר חנה אמר רב גדול תורה יותר מכבוד אב ואם שכל אותן השנים שהיה יעקב בבית עבר לא נענש עליהן וכו' כדאית התם. וגרסי' נמי בפ' סנהדרי' פ' נגמר הדין. אמר רב שמואל בר אוניא משמיה דרב גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין דכתי' עתה באתי וכו' כדאית התם. וגם עוד אמ' כך היא גדולה של תורה שאפי' ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ לפי שכבוד תורה היא הגדולה והמעולה שבכלם. מנו ששנינו במ' הוריות כהן קודם ללוי. לוי לישראל. וישראל לממזר. וממזר לנתין ונתין לגר וגר לעבד משוחרר. אימתי בזמן שכלם שוים. אבל היה ממזר ת"ח וכהן גדול עם הארץ ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. ומנא הני מילי. א"ר אחא בר חנינא דאמר קרא יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה. יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. הא למדת שאין לך כתר גדול ומעולה כמו כתר של תורה. וגרסי' נמי באלה שמות רבה. ועשו ארון ועשית כלים ועשית מזבח ועשית ושלחן כתי' ועשו ארון א"ר חייא בר אבא יכולין הכל להתעסק בארון כדי שיזכו לתורה. א"ר שמעון בן יוחאי ג' כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן. כתר מלכות זה שולחן דכתי' כו זר זהב סביב. כתר כהונה זה מזבח דכתי' כו זר זהב. כתר תורה זה ארון דכתי' כו זר זהב. למה שכתוב זר וקרינן זר לומר לך זכה אדם נעשה לו זר לא זכה נעשה זר ממנו. ויעשו ארון ככלן כתי' ועשית לו ושלחן כתי' ועשית עליו לומר לך שכתר תורה מעולה יותר מכלם זכה אדם בתורה כאלו זכה בכלן. וגרסי' נמי בסוף יומא פ' בא לו כהן גדול. א"ר יוחנן ג' זרים של ארון ושל מזבח ושל שולחן. של מזבח זכה בו אהרן ונטלו. של שולחן זכה בו דוד ונטלו. של ארון עדיין הוא מונח כל הרוצה ליטול יבא ויטול. שמא תאמר פחות הוא ת"ל בי מלכים ימלכו מעתה אמור שהוא הוא כולן וגדול הוא מכלן. ושנינו במסכת אבות גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה בעשרים וארבעה מעלות. והתורה נקנית במ"ח דברים. ואלו הן. בתלמוד. בשמיעת האזן. בעריכת השפתים. בבינת הלב. ובשכלות הלב. באימה. ביראה. בענוה. ובשמחה. בשימוש חכמים. ובדקדוק חברים. ובפלפול התלמידים. בישיבה. במקרא. במשנה. בארך אפים. ובלב טוב. ובאמונת חכמים ובקבלת יסורין. במיעוט שינה. במיעוט סחורה. במיעוט תענוג. במיעוט דרך ארץ. ובמיעוט שחוק. ובמיעוט שיחה. והמכיר את מקומו. והשמח בחלקו. ועושה סייג לדבריו. ואינו מחזיק טובה לעצמו. אהוב. אוהב את המקום. אוהב את הבריות. אוהב את הצדקות. אוהב את המישרים. אוהב את התוכחות. ומתרחק מן הכבוד. ואינו רודף אחר כבוד. ואינו מגיס לבו בתלמודו. ולא שמח בהוראה.

והנושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות · ומעמידו על האמת · ומעמידו על השלום · ומתישב בתלמודו · שואל ומשיב · שומע ומוסיף · ולמד עמ' ללמד · והלמד עמ' לעשות · המחכים את רבו · והמכוין את שמועתו · והאומר דבר בשם אומרו · הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנא' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי ·· הא למדת כמה יש לו לאדם לעסוק בדברי תורה שהיא מעולה מן הפנינים המזומנים בעולם המקום יתעלה אמן ··

החלק הג' בהנהגת שמירת התורה ויש בו ז' פרקים : פרק ראשון :

הא' שאם ביחד יושבים הם לדבר בדברי תורה ולהניח שיחה אחרת · כדגרסי' בפ"ג דאבות · ר' חנניא בן תרדיון אומ' שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנא' ובמושב לצים לא ישב · אבל שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה וכו' כדאיתא בפ"ג דאבות · וגרסי' בסוף מסכת סוטה · א"ר אלעאי בר ברכיה שני ת"ח המהלכין בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויין לישרף שנא' ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים · טעמ' דאיכא דבור הא ליכא דבור ראויין לישרף · ואם עוסקים בתורה שניהם ביחד מחדדין זה לזה בהלכה ומרבים כבוד כדגרסי' בפ"ק דתעניות · א"ר חמא בר חנינא מאי דכתי' ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו אף שני ת"ח מחדדין זה את זה בהלכה · אמ' רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה לאש שנא' הלא כה דברי כאש נאם יי' לומר לך מה אש אינה דולקת ביחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי ·· והיינו דא"ר יוסי בר חנינא מאי דכתי' חרב אל הבדים ונואלו · חרב על צוארי שונאיהם של ישראל שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד ולא עוד אלא שמטפשין שנא' ונואלו · ולא עוד אלא שחוטאין שנא' כתי' הכא ונואלו · וכתי' התם אשר נואלנו ואשר חטאנו · ואי בעי' אימא מהכא נואלו שרי צוען · אמ' רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה לעץ שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה · לומר לך מה עץ זה הקטן מדליק את הגדול · אף ת"ח קטנים מחדדין את הגדולים ·· והיינו דאמ' ר' חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מכלם ומתלמידי יותר מכלם · ואם הת"ח נוחין זה לזה בהלכה וכו' · כדאמ' לעיל בפ"ק מהחלק הזה מאמר השני ·· ואם אינם נוחין זה לזה בהלכה נענשים בתורתן כדגרסי' במ' שבת פ' במה אשה יוצאה · א"ר אלעאי בר ברכיה שני תלמידי חכמים הדרים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה שנא' לנוס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת ואין דעת אלא תורה שנא' כי אתה הדעת מאסת · וגרסי' עוד בפ"ק דתעניות · אמ' רבה שני ת"ח הדרים בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה מתקנאים באף ומעלין אותה · שנא' יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה · על כן הנאה לחברים שיהו נוחין ביחד וילמוד הקטן מן הגדול ממנו · ואם יוכל לקנות רב יקנהו · ושישב לפניו ללמוד יהיו במקום שיראו את פניו כדגרסי' בפ' הוריות שכהן משיח · אמ' להו רב משרשיא לבניה כי בעיתו מיעל ומיגמר גביה רב' גרסו מתנית' ועולו קמיה וכי יתביתו קמיה חזו לפומיה דכתי' והיו עיניך רואות את מוריך וכו' · כדאית' התם ·· וגם יש להם ליזהר מהדברים המשכחין את התלמוד · ולהיות רגילים בדברים המסעדים את התלמוד · וגרסי' עלה ת"ר חמשה דברים משכחין את התלמוד האוכל ממה שאוכל עכבר וממה שאכל חתול · והאוכל לב בהמה והרגיל בזיתים ושותה שירי רחיצה · והרוחץ שתי ידיו זו על גב זו · וי"א אף המניח כליו תחת מראשותיו ·· חמשה דברים משיבין את התלמוד האוכל פת פחמים · וכ"ש פחמין עצמן · והאוכל ביצה מגולגלת בלא מלח · והרגיל בשמן זית · והרגיל ביין ובשמים · והשותה מים שירי עיסה · וי"א · אף הטובל אצבעו במלח ואוכל · הרגיל בשמן זית מסייע ליה לר' יוחנן דא"ר יוחנן כשם שהזית משכח את התלמוד כך השמן זית מחזיר את

התלמוד של שבעים שנה · והרגיל ביין ובשמים מחכימין כדאמ' רבא חמרא וריחני פקחין · והאוכל אצבעו במלח
ואמ' לקיש ומחזקת כמשלו' · ר' יהודה אומ' אחת ולא שתים ר' יוסי אומר שתים ולא שלש · וסימניך קיילה · עשרה
דברים קשים לתלמוד העובר תחת אפסר גמל וכ"ש תחת גמל עצמו · והעובר בין שני גמלים · והעובר בין שתי נשים ·
והאשה עוברת בין שתי אנשים · והעובר תחת ריח של נבלה · והעובר תחת גשר שלא עברו עליו מים ארבעים יום · והאוכל
פת שלא בישל כל צרכו והאוכל מזוהמא לפזורין · והשותה מאמת המים העוברת בין הקברות · והמסתכל בפני המת ·
ויא' אף הקורא כתב שעל הקבר · ומיניהו נזהרים בהן דברים אלו הקב"ה יגדיל תורה ויאדיר ··

פרק שני

כל הנותן אימת לעסוק בתורה מפסיקין אותו מן השיחים ומסלקין ממנו ההרהורים כדי שיוכל
למלאות חפצו בתלמוד כמו ששנינו במס' אבות · ר' נחוניא בן הקנה אומ' כל המקבל עליו
עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ · וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין
עליו עול מלכות ועול דרך ארץ ·· עלכך טוב לאדם לקבל עליו עול תורה שאם יבטל ממנה יבואו לו מאורעים רבים כמו
ששנינו במס' אבות · ר' מאיר אומ' הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם · ואם בטלת מן התורה
יש לך בטלים הרבה כנגדך · ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך · ונרסי' במס' ברכות · אמ' שמעון בן לקיש
כל העוסק בתורה יסורין בדלין ממנו שנ' ובני רשף יגביהו עוף · ואין עוף אלא תורה שנ' התעיף עיניך בו ואיננו ·
ואין רשף אלא יסורין שנ' ולחומי רשף · אמ' ר' יוחנן הא תינוקות של בית רבן יודעין אותה שנ' ויאמר אם שמוע
תשמע לקול י"י אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חוקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא
אשים עליך כי אני י"י רופאך · אלא כלומר שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו ייסורין מכוערין ו
ועוכרין אותו שנ' נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר · ונרסי' עוד במס' הרואה · אמ' רב טובי אמ' ר' יאשיה
כל המרפה עצמו מד"ת אינו יכול לעמוד ביום צרה שנ' התרפית ביום צרה צר כחכה · ונרסי' עוד במס' המוכר את
הספינה · כי אתא רבין אמ' ר' יוחנן כל המרפה עצמו מד"ת נופל בגיהנם שנ' אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים
ינוח · ואין רפאים אלא יורדי גיהנם שנ' ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה · ונרסי' עוד במס' המוכר את
הספינה · אמ' רב יהודה אמ' רב כל הפורש מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה אש אוכלתו שנ' ונתתי פני
בהם מהאש יצאו והאש תאכלם · ונ' עוד במ' חגיגה פ' אין דורשין · אמ' ר"ל כל העוסק בתורה בלילה וכו'
[illegible] · ונרסי' במס' יומא · אמ' רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנ' ודברת בם ולא בדברים
אחרים ·· ונרסי' התם אמ' ר' אליעזר כל השוכח דבר אחד מתלמודו גורם גלות לבניו שנ' ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך
גם אני · אמ' ר' אבהו אף מורידין אותו מגדולתו שנ' כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי · וגם שנינו במסכת
אבות כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו · ונרסי' עוד במ' [illegible] עבד
העברי · אמ' ר' חייא בר אבא [illegible] יהושע · [illegible] עוסקי תורה וכו' · [illegible]
ר' חנינא · [illegible] לעסוק בתורה ואינו עוסק [illegible] לעמוד
בתורה ועסק · [illegible] על התורה · [illegible] טוב לאדם שום כל עסקיו בתורה ויגדיל תורה ויאדיר ··

פרק שלישי

הרוצה שיתקיים תלמודו בידו [illegible]
עירובין פ' [illegible] · אמ' ר' אליעזר מאי דכתי' וענקים לגרגרותיך אם
עושים עצמו כענק זה שרפוי לצואר ונראה ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו · ואם לאו אין תלמודו מתקיים

בידו · ואמ' שעור ימי' רבי' לחייו כערוגת הבושם · אם ישים אדם עצמו כערוגה שהכל דשין בה וכבושם הזה שהכל
מתבשמין בו תלמודו מתקיים בידו · ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו ·· ואמרי' עלה אמ' רב מתנה מאי דכתי'
וממדבר מתנה אם ישים אדם עצמו כמדבר שהכל דשין אותו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים
בידו · ובפ' שני דמס' סנהדרין דייק · רבא הוה ליה לבי יוסף מילתא בהדי וכו' · כדאמ' בפ' שני שלחן הרבנות ·
ובפ' שני דמס' יום הכפורים · תניא ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכו' ·
כדאי' לעיל בפר' ראשון · שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו נאה
ונותן באמונה · מה הבריות אומרות עליו · אשרי פלו' שלמד תורה · אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה ·
אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה · ראיתם פלו' שלמד תורה כמה יפים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב
אומ' ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר · וכזמן שאדם קורא ושונה ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין משאו
ומתנו נאה עם הבריות ואין נושא ונותן באמונה · מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלו' שלמד תורה · אוי לו לאביו שלמדו תורה
אוי לו לרבו שלמדו תורה · אשרי בני אדם שלא למדו תורה · פלו' שלמד תורה ראו כמה מכוערים מעשיו כמה מקולקלים
דרכיו · עליו הכתו' אומ' באמור להם עם יי' אלה ומארצו יצאו · ובפ' ט' דשבת פ' א"ר עקיבא · ת"ר הנעלבין
ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינם משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין · עליהם הכתו' אומ' ואוהביו כצאת
השמש בגבורתו · ובפ' שני דמס' תענית פק' · א"ר חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים שנא' הוי כל צמא לכו למים
מה מים מניחין מקום גבוה · והולכין למקום נמוך · אף דברי תורה מניחין מי שדעתו גבוה עליו והולכים אצל מי שדעתו
שפלה עליו וכו' · כמו שכתבתי לעיל בחלק השני מזה השער · ועם כל זה לא ישפיל אדם עצמו יותר מדאי לעשות עצמו
כבהמה שאינה מרגשת · אבל ישמור כבוד לתורתו לשום שמים ··

פרק רביעי

כל תלמיד חכם שיודע
ללמד תורה ואינו מלמדה לתלמיד הגון כאלו גוזל מנחלת אבותיו
כדגרסי' בפרק חלק
א"ר יהודה כל המונע הלכה מפי התלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו · שנא' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב מורשה
היא לכל ישראל מששת ימי בראשית ·· ואמ' רב יהודה אמ' רב כל המונע הלכה מפי התלמיד אפי' עוברין שבמעי אמן
מקללין אותו שנא' מונע בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברין שנא' ולאום מלאום יאמץ ואין בר אלא תורה שנא' נשקו
בר · עולא בר ישמעאל אמ' מנקבין אותו ככברה שנא' כאן יקבוהו לאום ונאמ' להלן ויקוב חור בדלתו · אביי אמ' כ
כאוכלא דקצרי · ואם מלמדה מה שכרו רבא בר ששת זוכה לברכה שאמרו ליוסף שנא' וברכות לראש משביר ואין משביר
אלא יוסף שנא' ויוסף הוא המשביר לכל עם הארץ · וגם המלמד תלמוד הוא בונה דבר יי' כדגרסי' בפ' חלק תניא ר'
מאיר אומר כל הלומד תורה ואינו מלמדה זהו כי דבר יי' בזה · אבל אם הוא מלמדה לאחרים ראוי אותו כדגרסינן
בע"ז בסוף פרק אין מעמידין · דרש רב נחמן בר חסדא מאי דכתי' לריח שמניך טובים שמן תורק שמך · למה ת"ח
דומה לצלוחית של פלייטון · מגולה ריחו נודף מכוסה אין ריחו נודף · ולא עוד אלא שדברים המכוסים מבני אדם
נגלין לו שנא' על כן עלמות אהבוך קרי ביה עלומות · ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו שנא' על כן עלמות אהבוך
קרי ביה על מות · ולא עוד אלא שנוחל העולם הזה והעולם הבא שנא' על כן עלמות אהבוך קרי ביה עולמות · והלמד
תורה ומלמדה עליו הכתו' אומר ונבקש שיחתו שנ' · רב הונא ורב חסדא חד אמ' זה הלומד תורה ומלמדה וחד אמ'
זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים · ובפ' ד' במס' אבות ר' ישמעאל אומר הלמד ע"מ ללמד
מספיקין בידו ללמוד וללמד והלמד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד ולשמור ולעשות ·· ובפ' ב' דברכות פרק

חלק · א"ר שמעון ב"ל כל המעשה את חבירו לדבר מצוה, ומלמדו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשאו שנא' ואת הנפש אשר עשו בחרן · למדם ומדריכן והכניסם במחיצותיו · ור' אלעזר אמר כאלו עשאם לדברי תורה שנא' ועשיתם אותם רבא אמר כאלו עשאו לעצמו שנא' ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם ::

הכלל השני בגודל שכרה ונחלק לג' חלקים ;

החלק הא' .. בעולם הזה ..
החלק הב' .. בעולם הבא ..
החלק הג' .. בתחיית המתים ..

החלק הראשון בעולם הזה ויש בו ג' פרקים · הפרק הראשון ;

גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה גם בעולם הזה כמו שכתבנו בפ' ר' מאיר גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא שנא' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא · ואומ' רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך · ואומ' כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך · ואומר תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך · ואומר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים · ואומר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד · ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום · ובפ' שני דמס' עירובין פ' כיצד מעברין אמ' ר' יהושע ב"ל ההולך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בדברי תורה שנא' כי לוית חן הם · חש בראשו יעסוק בתורה שנא' הם לראשך · חש בגרונו יעסוק בתורה שנא' וענקים לגרגרותיך · חש במעיו יעסוק בתורה שנא' רפאות תהי לשרך · חש בכל גופו יעסוק בתורה שנא' ולכל בשרו מרפא · אמ' רב יהודה בר חייא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם אדם נותן לחבירו סם לזה יפה ולזה קשה · אבל הקב"ה נתן להם תורה לישראל סם חיים לכל · ובפ' מבון דרך ובמ' יבמות פ' מצות חליצה · ת"ר משפחה אחת היתה בירושלם היו מתים בן יח' שנה ובאו ש' והודיעו לרבן יוחנן בן זכאי אמ' להם שמא ממשפחת בית עלי אתם דכתי' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים :: לכו ועסקו בתורה ותחיו · הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קורין להם משפחת יוחנן על שמו :: ובפ' עירובין לחננה לדברי חכמים כמרגליות · למה נמשלו דברי תורה לדדין · שנ' כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף דברי תורה מכוונין לב שומעיהם ומדריכי אותם לדרכי חיים וכו' כמו שכת' לעיל :: ובפ' קמא דקידושין · ושמתם · סם תם · נמשלה תורה לסם חיים · משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו · וא"ל בני כל זמן שרטייה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתירא · ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי · כך הקב"ה אמר לישראל בני בראתי יצר הרע · בראתי לו תורה תבלין · אם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרין בידו שנא' הלא אם תיטיב שאת · ואם אין עוסקין בתורה אתם נמסרין בידו שנא' לפתח חטאת רובץ · ולא עוד אלא שמשאו ומתנו בך שנא' ואליך תשוקתו · ואם אתה רוצה אתה מושל בו · ת"ר קשה יצר הרע שאפי' בוראו קראו רע · שנא' כי יצר לב האדם רע · א"ר יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנא' רק רע כל היום :: אמ' ר"ש בן לקיש יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנא' צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו · ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו שנא' יי' לא יעזבנו בידו · תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש · אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ · שנא' הלא כה דברי כאש נאם יי' וכפטיש יפוצץ סלע · ובפ' שני סו' כתובות פ' הנושא · הנ' מעשה ונזרה ילבות יחטעד אומ' על ... שלא ישבו בתורה זה עשה עקיבא בן יוסף והקהיל ... מכרים ישב ועשו · יעקב פעם בן

יהודה א״ל אי אתה מתירא מפני אומה זו · א״ל אתה פפוס בן יהודה שאומרים עליך חכם אי אתה אלא טפש · אמשול
לך למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על שפת הנהר וראה דגים שרצים לכאן ולכאן אמ׳ להם מפני׳ התנועות · וא׳
מהמכמורות והפחים עלינו · אמ׳ להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור במקום שדרו אבותי ואבותיכם אמרו לו אתה הוא ש
שאומרי׳ עליך פקח שבחיות אי אתה אלא טפש · ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו לא כש׳ · ואף אתה
במים שאנו עוסקים בתורה דכתי׳ כי היא חייך ואורך ימיך אנו מתיראים כשאנו שבקין מהם על אחת כמה וכמה ·
לא היו ימים מועטים עד שתפשו לר׳ עקיבא וחבשוהו בבית האסורים · ותפשו לפפוס בן יהודה והושיבוהו אצלו · א״ל אשריך
שנתפשת על דברי תורה · אוי לי שנתפשתי על דברים בטלים · אמרו כשהוציאו לר׳ עקיבא להריגה זמן ק״ש היה והיו סורקין
את בשרו במסרקות של ברזל והיה מכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה · אמרו לו תלמידיו רבינו עכ׳ · אמ׳ להם
כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפי׳ הוא נוטל את נפשך ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו · יצאה שיצתה באחד ·
אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע זו תורה וזו שכרה ממתים ידך יי׳ ממתים מחלד · אמ׳ להם חלקם בחיים
יצתה בת קול ואמרה אשריך ר׳ עקיבא שיצאה נשמתך באחד · ואתה מזומן לחיי העולם הבא · ובס׳ במכילתא מה ת״ל כי אני
יי׳ רופאך · א״ל הקב״ה למשה אמור להם לישראל תורתי שנתתי לכם רפואה היא לכם חיים היא לכם שנ׳ כי חיים הם למוצאיהם
ולכל בשרו מרפא · ובס׳ במדרש תנחומא · ר׳ ליעזר אומ׳ אם שמוע תשמע יכול התורה ת״ל לקול יי׳ אלהיך אלו עשרת הדברים ·
האמורים בשעת קבלת · והישר בעיניו תעשה · זו הגבות · והאזנת למצותיו אלו קיומה · ושמרת כל חוקיו אלו העריות · כי
אני יי׳ רופאך · אמ׳ הקב״ה לישראל תורה שנתתי לכם רפא ומרפאין אתכם שנ׳ רפאות תהי לשרך · ובס׳ שני הדרים כי חיים
הם למוצאיהם כל מי שמוצא דברי תורה חיים הוא מוצא · משל לאדם רב לעמוד מימינו דבר אין הקשה או פרק אחד
חיים הוא מוצא · לכך נאמ׳ כי חיים הם למוצאיהם · אמ׳ רבי יהודה בריה דרבי חייא בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת
בשר ודם אדם נותן לחבירו סם יפה לזה וקשה לזה · הקב״ה נותן תורה לישראל והיא סם חיים לכל גופו שנ׳ כי חיים הם
למוצאיהם ולכל בשרו מרפא · ובס׳ מכילתא ויורהו יי׳ עץ · ר׳ נתן אומ׳ עץ קתרוס · ואומרים אחרים עיקר התאנה
ועיקר רימון · דורשי רשומות אמרו קראו לבם דברי תורה שמשולים לעץ שנ׳ עץ חיים היא · ובס׳ מדרש תלים והיה
כעץ שתול על פלגי מים · זהו שאמ׳ הכתו׳ עץ חיים היא למחזיקים בה · א״ר יצחק בר חנא למה נקראת התורה עץ חיים —
שהיא כבר על כל החיים · א״ר יונתן למה משולה כעץ חיים · מה עץ חיים פרוש על כל מה שלש כבן עגן · אף התורה פורשת
לכל באי עולם ומכינן לחיי העולם הבא · ובס׳ שני תודיעני אורח חיים · ר׳ עזריה אומ׳ אמ׳ ד׳ דוד רבון העולמים
תודיעני אורח חיים · א״ל חיים אתה מבקש צפה לתורה שנ׳ עץ חיים היא למחזיקים בה · דא׳ תודיעני אורח חיים וגו׳ ·
אורח חיים זו התורה שנ׳ עץ חיים היא למחזיקים בה · שובע שמחות זה ספר שמקנו שמחות הרבה מקרא משנה תלמוד
דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים · ובס׳ מדרש קהלת א״ר שמעון בר יוחאי להן כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו
בחירי · ואין עץ אלא התורה שנ׳ עץ חיים היא למחזיקים בה · וכימי נבראת [illegible] שכל ימי התורה שכל ישראל או ישראל שכל
התורה [illegible] התורה שכל ישר׳ · אמור [illegible] תורה [illegible] קיימת לעולם ולעולמי עולמים · ישרא׳ שנבראו ל
בזכותו על אחת כמה וכמה · ובס׳ [illegible] מוסר [illegible] אין לקחי אלא תורה שנ׳ כי לקח טוב נתתי לכם · ואומר
קחו מוסרי ואל כסף ואין מוסר אלא תורה שנ׳ שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך · שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו ·
החזק במוסר אל תרף · קחו עמכם דברים ואין דברים אלא דברי תורה שנ׳ את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם · מטר
יה ומטר חיים לעולם · אף דברי תורה חיים לעולם · א״ר [illegible] מטר [illegible] העולם שמחים [illegible] העולם [illegible] וישבחו

[illegible]

ע׳ ל׳
כלל ב׳ חלק א׳

ילמדוהו ודרו לפניו יתר כו יכול אחד דברי תורה כן ת״ל יכול בטל אחרתי · יתבטל כל העולם שאוחזים בו אף דברי תורה כל
העולם שאוחזים בהם · כשעירים על דשא מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומגדלין אותם ומעדנין אותם · כך דברי תורה
מגדלין ומעדנין את האדם · וכן הוא אומר סלסלה ותרוממך · וכרביבים עלי עשב מה רביבים הללו יורדין על עשבים ומעדנין
אותן ומשבחין אותם כך הם דברי תורה מעדנין ומשבחין את האדם ומאירין את נפשו · ולא עוד אלא שהתורה מצלת ממלאך המות ·
כדגרסי׳ פ׳ מכות בן אוקן תנלין · אמ׳ דוד הבט שלא יגלו ישיבתו שעו · מיתיבי אמ׳ ר׳ יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין
שנא׳ את בצר במדבר · לא קשיא הא בעידנא דעסיק בה · הא בעידנא דלא עסיק בה · ואיסא דאמרי דקולטות ממלאך המות · כי
הא דרב חסדא · רב חסדא יתיב וגרס כולי יומא ולא הוה קא יכיל מלאך המות למקרב להדיה דלא שתיק פומיה מגרסיה · סליק
ויתיב אארזא דבי רב פקע ארזא שתיק ויכיל ליה ונעשה דהדיה עכבה היא כמו יועץ קטן · וגרסי׳ עוד התם ר׳ חייא לא הוה
יכיל למיקרב ליה · יומא חד אידמי ליה כעניא וכו׳ · ועוד אחרינא · וגרסי׳ עוד בפ׳ במה מדליקין שאמרו על דוד המלך
כוס שעורו דכל יומא דשבתא הוה יתיב וגרס כולי יומא כי קיבלה לא יכיל ליה מלאך המות · ההוא יומא דמטא זימניה
אתא מלאך המות יתיב לגביה ולא יכיל ליה דלא פסיק מגרסיה · הוה ליה אחד בוסתנא אחורי ביתיה · אזל מלאך המות אוש
באילני · אזל דוד איזיל ואיחזי יתיה · הוה קא סליק בדרגא ונים אישתמיט כרעיה · איפחית דרגא מתותיה ·
אישתיק ונח נפשיה · וגם אמרו כזה במעשה דרבה בר נחמני · וגרסי׳ פ׳ השוכר את הפועלים דמן נפשיה ע״י שיירא ולא
קא יכיל מלאך המות למיקרב להדיה · דלא פסיק פומיה מגרסיה וכו׳ · כדאית׳ התם · ולא עוד אלא שהתורה מקרבת חיי עולם ·
כדגרסי׳ פ׳ במה דחיה רבא חזיא לרב המנונא דהוה מאריך בצלותיה אמ׳ מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה · כמו שאמרנו שאע״פ
שהתפלה נקראת עבודה שבלב כיון שהיא שבח לבקש חיי העולם הזה נקראת חיי שעה והתורה נקראת חיי עולם על כן אמרו
ז״ל תלמוד תורה כנגד כולם ׃

פרק שני

התורה נותנת ג׳ חיים למחזיקים בה בעוה״ז כדגרסי׳ בת׳ כתובות · כל
כל המשתמש באור תורה
אור תורה מחייהו · וכל שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה
מחייהו · כיון דחזייה דקא מצטער · א״ל ר׳ מצאתי להם מקום אחר ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום ·
כדכ׳ כתב יהא חלק הכי סליכות הזיוג · וגרסי׳ בב״ר · זבולון לחוף ימים ישכון · קדם זבולון ליששכר · והיה יששכר נחלה
שהוא שכן ימים · יששכר זבולון ושמעון · אלא לפי שהיה יששכר עוסק בתורה וזבולון עוסק בפרקמטיא וכן ויאכלו לפי
קריעו קבלנו שנא׳ עץ חיים היא למחזיקים בה ולא לעוסקים בה · וגרסי׳ בפ׳ מיקרא רבה למחזיקים בה לפי שמחזיקים ידי
עוסקי תורה ומסייעין ומהנין שמעון אחי עזריה שהביא עזריה יוצא בפרקמטיא וכו׳ ונותן לתוך פיו של שמעון עם
עלמיו · וגרסי׳ במדרש תהלים · עץ חיים היא למחזיקים בה · שאילו לעוסקים בה לא היתה תקומה לאחרים · אלא למחזיקים
למחזיקים ידי עוסקיה · כענין שכתוב ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת · שמא תאמר אשר ילמד את דברי התורה
לא היתה תקומה לאחרים · אלא אשר לא יקים ידי עוסקי תורה שנא׳ עץ חיים היא למחזיקים בה · וגרסי׳ במדרש שיר השירים ·
אל גנת אגוז ירדתי · לא היה צריך קרא למימר אלא אל גנת ירק ולמה אומר אל גנת אגוז · אלא ללמדך שכשם לגבי כהן שלמעלה
וזיון שלהן · ר׳ עזריה אומר הרי זה אגוז זה עם ישראל את הארץ · כך שני האלה שכשם שמחזיקין בדברי תורה הוי עץ
חיים היא למחזיקים בה · והמוכיח יאושר · ולא עוד אלא שמחזיק בידי עוסקי התורה זוכה לעולם הבא כדגרסי׳ במסכת
פסחים פרק מקום שנהגו · א״ר יוחנן כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא׳ כי בצל החכמה
בצל הכסף ״

פרק שלישי

כל העוסק
כל העוסק בתורה לשמה משים שלום כדגרסי׳ בפ׳ חלק א״ר אלכסנדרי כל
בתורה לשמה עושה לו שלום שנא׳ כי אם בתורת ה׳ חפצו · ואומר עוז עלה

והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו' ·· א"ר יב"ל דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים · כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין · כתו' בתורה ושמרתם את התורה הזאת וג' · שנוי בכתובים דכתי' והיה כעץ שתול וג' · וכל אשר יעשה יצליח ·· בנביאים דכתי' והגית בו יומם ולילה וג' · כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל · ומן התורה יגדל לשומריה יען הברית · כדגרסי' בפק' הברכות · א"ר שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדלין ממנו שנא' ובני רשף יגביהו עוף · וכו' כדאי' לעיל בכלל ב' בחלק שני · של הגנה לשומרי תורה · ועוד אין משמרין אותו מאומות רעות שנא' ונשמרת מכל דבר רע · וזוכה לברכות שלום בעולם כדגרסי' סוף ברכות ובסוף יבמות נזיר · ובסוף כריתות תמיד · א"ר אלעזר א"ר חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם וכו' · ונב' זוכה שימנוהו הצבור פרנס עליהם אם ראוי לכך כדגרסי' במס' שבת פ' אלו קשרים · א"ר יוחנן אי זהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הצבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפי' במס' כלה · ועם זה מגיעין לידי שמלאכתו כדאי' עלה · וא"ר יוחנן אי זהו ת"ח שבני העיר מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים · למאי נפקא מינה למיטרח לה בריפתיה · וגרסי' נמי במס' יומא פ' בא לו כהן גדול ר' יוחנן רמי כתי' ועשית לך ארון עץ · וכתי' ועשו ארון עצי שטים מכאן לת"ח שבני העיר מצווין לעשות לו מלאכתו · ואם יתעסק בתורה גם פטורין לכרגא · כדגרסי' במס' נדרים סוף פרק קונם יין · ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר עבדא דנורא אנא לא יהיבנא כרגא · וכה"ג וכבי דוד בחמס פיו · וכי כבי דור מקצ' הין · אם יהא כהן בין גזולבין כהאי אלא הא מועלין בהו כגאו · ומן ת"ח דכתי' וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון · עם פטורין הימנו כדגרסי' התם · ואמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר פרסא דרבנן אנא לא יהיבנא כרגא דכתי' מנדה בלו והלך לא שליט למרמי עליהון · מנדה זו מנת המלך · בלו זו כסף גלגלתא · והלך זו ארנונא · וגרסי' נמי בבבא בתרא רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן · אמר רב נחמן בר יצחק עבר מר אדאורייתא ואנביאי ואכתובי · אאורייתא דכתי' אף חובב עמים כל קדושיו בידך וג' · אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפי' בשעה שאתה מחבב את כל העמים כל קדושיו בידך יהיו · והם תכו לרגלך ישא מדברותיך · תני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהן מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה · ישא מדברותיך לישא ולתת בדברותיו של מקום · אאנביאי דכתי' גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים · אמר עולא פסוק זה בלשון ארמי נאמר אם כלם יתנו בגוים עתה אקבצם · ואם מעט ויחלו מעט ממשא מלך ושרים · אאכתובי דכתי' מנדה בלו והלך וג' · ואמרי' עלה ההוא רמי שלמא הכי מעכבין אותן לבנייה דר' אמרו ליה לרבנן מהבו אמ' להו לא צריכין נטורי · אמרו ליה לבני מתא הבו לפום קליה דכלבא · אמרי להו ר' אמרו ליה לרבנן מהבו אמ' להו לא צריכין נטורי · ערקו כלהו · פש מחצה כלהו דכלבא · א"ר לא איתעביד שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ · שלכן יעסוק בתורה ולא יבא פורעניות לעולם בשבילו ויבא טובה כמותו ··

החלק השני בשלש קנה' ויש בו ז' פרקים : הפרק הראשון :

כמו שהתורה מגינה על שומריה בעולם הזה כך מגינה מעונשה של גיהנם לעתיד שתחנן · וכן מצינו באחר שאמרו עליו במס' חגיגה פ' אין דורשין כי נח נפשיה דאחר · שמעשה לפלטי השדה ההוא אמרין לא מידן עבידה ולא לעלמא דאתי עבידה · לא מידן עבידה משום דעסק באורייתא ולא לעלמא דאתי משום דחטא · וגרסי' בפ' חומר בקדש · א"ר אלעזר ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהם · ק"ו משלמנדרא · ומה סלמנדרא שהיא תולדת האש הסך ממנו אין האור שולטת בו · ת"ח שכל גופן אש · ויש מכאן זה עשרים האחד שהתורה מגינה לו מעונשה של גיהנם ועוד שהתורה מגינה עליו משונאיו ובכל מצותיו כמו שכתוב בפ' מי שהוציאוהו · הנה דבר כי ישמעאל אם ראשון

ת״ח שעבר עבירה בלילה אל יהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה · שמא סד״א אלא ודאי עשה תשובה · אמ׳ רב חסדא לא אמרן אלא בדברים שבגופו · אבל בממונו עד שיחזיר למריה · וגם העוסק בתורה מובטח לו שנוחל עולם הבא · כדג׳ במס׳ מגלה פ׳ בני העיר · תאנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא · שנא׳ הליכות עולם לו · אל תקרי הליכות אלא הלכות · וגרסי׳ נמי בסוף מסכת ברכות · א״ר לוי בר חייא היוצא מבית הכנסת לבית המדרש · ומבית המדרש לבית הכנסת ועוסק בתורה זוכה לקבל פני שכינה שנא׳ ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון · אמ׳ רב חייא בר רב אשי אמ׳ רב ת״ח אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא · שנא׳ ילכו מחיל אל חיל וגו׳ · מעלתם כי גדולתם ומנוחתם והדרם לעסוק בתורה בעולם הזה ובעולם הבא · ועל זה גרסי׳ בפ׳ חלק · א״ר ריב״ל כל האומר שיר בעולם הזה זוכה ואומרו בעולם הבא שנא׳ אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה · ואמ׳ רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה בעולם הבא שנא׳ ומרוה גם הוא יורא · ולא עוד אלא שאם החכם פרנס הדור ומרחם עליהם בעולם הזה הוא מנהיגם לעולם הבא · כדאמרי׳ עלה א״ר אלעזר כל פרנס שמרחם על הצבור בעולם הזה זוכה ומנהיגם בעולם הבא · שנא׳ כי מרחמם ינהגם וגו׳ · ואמרי׳ נמי התם דרש ר׳ יהודה בר׳ סימון כל המשחיר עצמו על דברי תורה בעולם הזה וכו׳ כמו שכתבנו לעיל בנר זה מחלק א׳ כלל א׳ · וגרסי׳ נמי במציעא פ׳ השוכר את הפועלים · א״ל ר׳ ירמיה לר׳ זירא מאי דכתי׳ קטן וגדול שם הוא וגו׳ · אטו לא ידעינן דקטן וגדול שם הוא · אלא כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא · ועבד חפשי מאדוניו כל המשים עצמו כעבד בעולם הזה על דברי תורה נעשה חפשי לעולם הבא · והעולם הבא הוא עולם התמידות אשר הכין בו מזיו השכינה · כדגרסי׳ במס׳ ברכות פ׳ היה קורא מרגלא בפומיה דרב העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא תחרות · אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה · ועל זה היו מתאוים חסידים הראשונים · כדגרסי׳ התם כי הוו מפטרי רבנן מבי ר׳ חנינא הוו אמרי הכי · עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ות׳ תקותך לדור דורים פיך ידבר חכמות יביע שפתיך דעת · לשונך תרחיש רננות · לבך יהגה · כליותיך תעלוזנה מישרים עיניך יאירו במאור תורה ורגליך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין ·· ועל כן מי שיטרח בתורה בעולם הזה יזכה לעולם הבא · כמ״ש רז״ל · שוטים מי שטרח בע״ש יאכל בשבת · אבל מי שלא טרח בע״ש מה יאכל בשבת · ר״ל שמי שלא הכין נפשו בעולם הזה לא ישיג העולם הבא שעקרו טעם שאח״כ לא יוכל להכינו · וכיון שסוף אדם למות טוב לו לעמוד ויקבל שכר לעולם הבא · ועל זה גרסי׳ בפ׳ היה קורא · א״ר יוחנן כי הוה מסיים ר׳ מאיר ספרא דאיוב אמ׳ הכי · סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה עומדים · אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם · וג׳ נמי בסוף פ״ב דאבות הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה · אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, ומתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא ·

פרק שני

תלמוד תורה ויראתה כרין ומקבלה · עקר צריך והמתלבש יותר מאהלוי עליו להיטיב לבני שמין לו יותר עליו או למי שהוא חייב לעשות עמו יותר מאהלוי נקרא חסיד ועל זה אמרו לפנים משורת הדין · וכל זאת המעלה במדות יוסיף האדם כפי היותו איש לו בידיעת שלמות · ועל זה אמרו בפ״ב דאבות ולא עם הארץ חסיד · שלא יתכן צדקותו וחסידותו כפי יתרון חכמתו ושלמותו · לפי כל אחד ואחד מוסיף מעלתו בעולם הבא כפי שלמותו · ועל זה גרסי׳ במס׳ שבת פ׳ שואל אדם כי הולך האדם אל בית עולמו · א״ר יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו · משל למלך שנכנס הוא ועבדיו למדינה כשהם נכנסין כלם נכנסין בשער אחד וכשהם לנין כל אחד ואחד נותנין לו מדור לפי כבודו · וגרסי׳ נמי בסוף מסכת תענית א״ר אלעזר עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים בגן עדן וכל אחד ואחד מראה לו באצבעו שנא׳ ואמר ביום ההוא הנה אלהינו

זה קוינו לו׃ ודרשי' עוד בפ"ק דמגלה׃ א"ר חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנא' ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו׃ מאי לעטרת צבי לעושין צביונו ולצפירת תפארה למצפין תפארתו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים׃ ולרוח משפט זה הדן את יצרו׃ וליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמתו׃ ולגבורה זה המתגבר על יצרו ומשיבי מלחמה אלו שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה׃ שערה שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות׃ אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר לה גם אלה ביין שגו ובשכר תעו׃ פקו פליליה אין פקו אלא גיהנם שנא' ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול ואין פליליה אלא דיינים שנא' ונתן בפלילים׃׃ ודרשי' עוד בפרק ה' המוכר את הספינה אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק ז' חופות שנא' וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה׃ מלמד שכל אחד ואחד עושה לו חופה לפי כבודו׃ ועשן בחופה למה א"ר יוחנן כל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עשן לעולם הבא׃ ואש בחופה למה א"ר חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוה מחופתו של חבירו׃ אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה׃ ודר' עוד בפ' שואל אדם׃ א"ר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה׃ תנה לו כמו שנתנה לך׃ משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות וכו' כדאיתא לעיל׃ ודרשי' עוד התם׃ תניא ר' אליעזר אומר נשמותיהן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך׃ ושל רשעים זוממות והולכות שנא' ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע וכו'׃ ודרשי' עוד התם ר' אליעזר אומ' שוב יום אחד לפני מיתתך וכי אדם יודע איזה יום ימות אמ' להם כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים׃ א"ר יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח המלך׃ אמרו כלום בית המלך חסר׃ טפשים שבהם הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח׃ פתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסו כשהם מקושטין והללו כשהם מלוכלכים׃ שמח המלך לקראת הפקחים וכעס וכעס על הטפשים׃ אמר המלך הללו שקשטו עצמם לסעודה ישבו ויאכלו וישתו והללו שלא קשטו את עצמן יעמדו ויראו׃ חתנו דר' מאיר משום ר' מאיר אומר אלמלא הן יושבין והללו עומדין אין להם בושה כשהן עומדין שנראין כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבים הללו שותין והללו צמאין הללו שמחין והללו עצבין כדכתי' לכן כה אמר יי' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו׃ ולכך [illegible] הוו שנו רז"ל כענין זה הכל הולך אחר [illegible] אחד׃ ומי שידע להיות [illegible] כעיר אחת [illegible] בין המחזרים׃ אבל הדבר [illegible] שאין למעלה ממנו׃ לפי שהאדם [illegible] התוקפים שלא [illegible] מן הטעמים אשר לא נבאר בפרק הזה [illegible] לפי שאין כח באדם [illegible] של עדן משל והדין ועל כל אמרו כפי אין עומדין׃ א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח׃ אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו׃׃

פרק שני

אמרנו שהאדם מחובר מגוף ונשמה הגוף יסודית והנשמה מלמעלה שהיא כעלם הזה הטבעי מחייב שהגוף ישוב אל העפר כמו לפי שהגוף מתחלת בריאתו מהאדמה [illegible] יסודות׃ ולא [illegible] כמאמרו בפרק [illegible] והנשמה היא מוכנת [illegible] על [illegible] שהוא [illegible] לאדם [illegible] לעולם׃ ועל כן המשיל [illegible] הגוף למלך זקן וכסיל והשכל לילד מסכן וחכם׃ וכבר [illegible] איש [illegible] העולם׃ [illegible] ולמות בחיים שעוסקים בהבלות העולם הזה׃ ועל כן [illegible] יהיו ושם [illegible] שמים [illegible] כלבך

בזה החשך ויתבונן לאורה בסתירות הבקר שאחר עבור העולם הזה יתבונו באורות האורה [illegible] הנשמרים שם בהשארות הנפש
עדי עד כל אחד כפי מעלתו · וכמו שבחשך יושלם חיות היער שהולכים לטרוף ולבקש טרפם כחיות בני אדם ישכבים ושקטים ·
כן הרשעים דומים לחיות היער ומושלים בעולם הזה שדומה ללילה ואחר שעוברים אחר ימים שעברו רוב האורה אשר [illegible]
[illegible] ושם השוב ושקטים כל הצדיקים באהל ובמשתה ובעדוני הנפש כדגרסי׳ כמו השוכר את הפועל · [illegible]
רבי יוסף מאי דכתי׳ תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער · תשת חשך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה · בו תרמוש כל
חיתו יער אלו הרשעים שהן דומים לחיות היער · תזרח השמש יאספון · תזרח השמש לצדיקים ויאספון הרשעים לגיהנם · ואל
מעונותם ירבצון אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור כפי כבודו · יצא אדם לפעלו אלו צדיקים לקבל שכרן · ולעבודתו עדי ערב
לפי שהשלים עבודתו עדי ערב · לפי הצדיקים שמשמרין עצמן מעון העולם ועוסקין בהכנות הנפש אין ממשלתם ראויה להיות בעולם
הזה כפי הערכת עד שתזרח השמש האחרית לצדיקים כלומר אם יבא להם כמעשה שעשו כראוי · וכן השלמים גם אותם
השלמים שאחר לשאות התכבד כבוד ולהטעימם מעולם הזה מעין העולם הבא כדגרסי׳ בפ״ק דבבא בתרא · ת״ר שלשה הטעימן
הקב״ה מעין העולם הבא · ואלו הן אברהם יצחק ויעקב · ב׳ דכתי׳ בהו בכל מכל כל · לפי׳ שלא חסר מהם שום דבר טוב [illegible]
היו לכך שלא היה יצר הרע שולט בהם · כדאמרי׳ עלה ת״ר שלשה לא שלט בהם יצר הרע אלו הן אברהם יצחק ויעקב · וי״א אף
דוד דכתי׳ ולבי חלל בקרבי ואידך צעריה הוא דקא מדכר · וגם לא היתה פעולתם כפעולת האחרים אלא בדביקות שלם עם שכל
הפועל · כדאמרי׳ עלה · ת״ר ששה לא שלט בהם מלאך המות · אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים · אברהם יצחק ויעקב דכתי׳
בהו בכל מכל כל · משה אהרן ומרים דכתי׳ בהו על פי יי׳ · והא מרים לא כתי׳ בה על פי יי׳ · אמ׳ ר׳ אלעזר אף מרים על ידי נשיקה
מתה דאתיא שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי יי׳ שגנאי הדבר לומר · ועליהן אמ׳ שלא שלט בה רימה ותולעה לפי שהיה
עצם השיעור קדושה כדאמרי׳ עלה ת״ר שבעה לא שלטה בהם רימה ותולעה אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים ובנימין בן
יעקב · אברהם יצחק ויעקב דכתי׳ בהו בכל מכל כל · משה אהרן ומרים דכתי׳ בהו על פי יי׳ · בנימין בן יעקב דכתי׳ ביה ישכון
לבטח · וי״א אף דוד דכתי׳ אף בשרי ישכון לבטח ואידך ההוא רחמי הוא דקא בעי · שהיו שהחסידים האלה היה להם יתרון גדול
בגופן בחייהם ולאחר פטירתן · וכן ידוע שהצדיקים הגמורים ידועים בכל דור ודור כל אחד כפי מעלתו · אע״פ שאמרו כבר [illegible]
מימות משה ועד ר׳ לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד ועל זה רמזו באומרם אין כל אדם זוכה לשתי שולחנות · ר״ל שאם מעטים
כמו שאמ׳ ר׳ שמעון בן יוחאי ראיתי בני עליה והם מועטים כלומר המעולים בשתי שלמיות שזה חלק זה ובכן הודיע שזה זכה
לשתי שולחנות והאחרים לא זכו אע״פ שהיו שלמים בעולמם שכר עולם הבא כמשמעות כדגרסי׳ במסכת שבת פ״ב [illegible] עקיבא על
דבר [illegible] עקיבא שהראוהו למשה רבי׳ ע״ה ואמ׳ זו תורה וזו שכרה · אמ׳ לו שתוק כך עלה במחשבה לפני [illegible]
שנ׳ [illegible] · [illegible] סנהדרין פ׳ אחד דיני ממונות [illegible] א״ר [illegible] דכתי׳ זה ספר תולדות אדם וכי ספר היה לו · אלא
מלמד שהראה הקב״ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו · דור דור וחכמיו · דור דור ושופטיו · כיון שהגיע לדורו של ר׳ עקיבא שמח בתורתו ונתעצב
במיתתו אמ׳ ולי מה יקרו רעיך אל · לפי [illegible] יחידים אשר ישנן שום דבר [illegible] העולם לא [illegible]
משפטם ולא [illegible] כראויים [illegible] בעולם הזה שדומה ללילה שהוא ראוי לטרוף כו׳ חיות היער שהם הרשעים כי טובת
העולם הזה אינה טובה כנגד העולם האחרית אלא כעולם שכלו טוב · ואם [illegible] הבטיחה לבני ישר׳ שאם ישמרו התורה והמצות
טובת העולם הזה לא ימנע שהיתה הטובה האמיתית [illegible] לבו אל המשכיל לפי שהוא [illegible] כהם גם
מטרידות לנפש שהוא שטוף בתאוות כמו שנא׳ וישמן ישורון ויבעט עד [illegible] אשר יבא בעולם הזה האורה הגדולה
אשר נברא העולם בשבלה [illegible] ראה [illegible] כי אחריה לצדיקים טובה מעולם הזה ובעולם הבא · כדגרסי׳ במסכת פסחי׳

פי' לא עכשיו והיה י"י למלך על כל הארץ וגו' אטו האידנא לאו אחד הוא · א"ר אחא א"ר יוחנן לא כעולם הזה העולם הבא כעולם הזה
על בשורות טובות הוא אומ' ברוך הטוב והמטיב · ועל בשורות רעות ברוך דיין האמת · אבל לעולם הבא כלו אחד ואחד אומר ברוך הטוב
והמטיב · לעולם הבא שכתבנו שאין ל' שני ענינים עולם הבא שלאחר התחייה · עם עולם הבא של נפשות [illegible] שהנפשות עומדות
במורא לצדיקים · אבל בגוף הזה הגוף והנפש עם הצדיקים והרשעים אינם שלא זה כנגד זה אחד למעלה ואחד למטה כמו כן אין
לאדם [illegible] זו מנו שהוא על מי שלמד התורה כשבא למעלה · עם עולם הבא [illegible] לא יוסיף להתלונן [illegible]
כת אדם · וכל זה לפי שהם שני הענינים כמין הזה הם הגוף והנפש · עם הרשעים הנגעים לגוף והצדיקים הנבערים לנפש זה גבור
וזה חלש · זה עשיר וזה עני · ועב' היקרים ויושבים שלא כמין בעולם הזה הם שהלכו לעולם הבא כעולם התחיה · וגם לימות ה'
המשיח כעולם הנשמות: כדגרסי' אמר כל לא שכן והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון · מאי יקרות · א"ר אלעזר זה אור
שהוא יקר בעולם הזה יהיה קפוי לעולם הבא: ור"ל אמר אלו בני אדם שהם יקרים בעולם הזה קפויים הם לעולם הבא: כי הא דרב
יוסף בריה דריב"ל חלש ואיתנגיד א"ל אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה · א"ל בני עולם
ברור ראית ואנן היכי חזיתן · א"ל כי היכי דחשיבנן הכא חשיבנן התם · ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו
ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן · מאי נהו הרוגי מלכות אילימא ר' עקיבא וחביריו משום
דלאו הכי · אלא הרוגי לוד · ובגמ' [illegible] · א"ר אבהו שאלו את שלמה מי זה בן העולם הבא · [illegible] ונגד זקניו כבוד ·
כי הא דרב יוסף בריה דריב"ל וכו' · ואותם שמסרו עצמן למיתה כדי לעשות מצוה כמין [illegible] שלם לנחלה הבאה כמו
שמסר ר' יהודה בן בבא עצמו כדגרסי' פ"ק דסנהדרין · אמר רב יהודה זכור אותו האיש לטוב ור' יהודה בן בבא
שאלמלא הוא בטלו דיני קנסות מישראל · [illegible] דיני קנסות מישראל שפעם אחת גזרה מלכות
הרשעה גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג · ועיר שסומכין בה תחרב ותחומין שסומכין בו
יעקרו · מה עשה ר' יהודה בן בבא הלך וישב בין שני הרים גדולים בין שתי עיירות גדולות בין שני תחומי שבת בין אושא
לשפרעם וסמך שם ה' זקנים ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' אלעזר בן שמוע · ור' אויא מוסיף אף ר' נחמיה כיון
שהכירו בהם האויבים אמ' להם בני רוצו · אמרו לו ר' מה תהא עליך · אמ' הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה
הופכים · אמרו לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ועשאוהו ככברה · וגם מה שאירע לר' חנינא בן תרדיון
על שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה [illegible] ומסר עצמו למיתה כדגרסי' בפ"ק דע"ז [illegible]
ימי הקיסר · וגם מה שאירע לר' עקיבא וחבריו וכו' · כלומ' לעולם [illegible] · וכל התשובה [illegible] להיסורין : וגם כל
זה קבלו על עצמם החסידים הראשונים בהיות [illegible] חיי העולם הזה [illegible] העולם הבא שכלו טוב וכלו ארוך ·

פרק רביעי

ידוע שהאמונות [illegible] במקרא ובענין · [illegible] רז"ל [illegible] בתלמוד [illegible]
שאין כלם בקיאים להשיג [illegible] כדי להודיענו האמונות שיש לנפש האדם העולם כעולם
הבא כל אחד כפי השגתו [illegible] הנפש מן הגוף כדגרסי' [illegible] השוכר את הפועלים · [illegible]
[illegible] ונפקא בת קול ואמרה [illegible]
[illegible] כי הוו מינצו ר' חנינא ור' חייא · א"ל ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצית אי חס ושלום משתכחה
תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולי · א"ל ר' חנינא בהדי דידי קא מינצית דאנא עביד דלא משתכחה תורה מישראל · מאי עבידי ע'
שדינא כיתנא ומגדילנא נשבי וצידנא טביא ומאכילנא בשרייהו ליתמי ועבידנא מגלתא וכתבנא חמשה חומשי תורה וסליקנא
למתא ומקרינא חמשה ינוקי בה' חומשי וכל חד וחד אמינא ליה אקרי חברך ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סידרי ואמינא להו

נ״ר
כלל נאלף

עד דהדלק ואתגא איקרו יקרדי ואתנו אחדדי ועבדונה לשיה לכם ישתכחון ישראל · והיינו דאמ' מיה במולים יעשה ר' חייה
אמ' ר' שמעון בר אבא אמ' ר' יוחנן · אמ' ר' ישמעאל בר' יוסי אתא יוחנן · אמ' אם תשלים לא הוה כוותה בישראל ·· ק"ר זירה קרינ
עליה ר' יוסי בר חנינא ואמרה עלאלי אתה הקוע · אמ' אמ' ר' יוחנן · ור' יוחנן אמ' ליה אמ' ר' ינאי ור' ינאי אמ' ר' חייה ··
ור' ייסא אמ' ר' חייה לה · אמ' כתי' דוקיקין די נור נבעדין והשא יוחנן יעייל פגינה חושנה למץ · אמ' רב חסדה איש רגני לי ;
ההוא ינובן ורב חבינה סריה לדידי חזי לי ההוא ינובן דהוה שכיח ליכו קמיה וכפנא הוו שפיחין עיניה ונפחורתה הוו
דיימין כיוקלנן כנורה · אמרי לה יומי חדי אית דאמרי לשיבו אחוי לי רבנן כי סלקי ונחתי לאתקנתיה דרקיעה · ואמ' לי
כולהו נהרקין הסתכל בר יונהרקא דר' חייה לא הסתכל ויחזי סימנין כולהו יתבי בנהרקא דהקכא ויוסקי להו ימלאכי לבר
יעשהרקא דר' חייה דלא עייל יותבי ריעתשיה סלק ונחית ולא יאתי לחוקייוחי תנפתי וחי סרבנה בירה · אחתן תרי תלשי
דינרין ויהיה להתה עיכה דההוא נברא וסיריה · אמ' ליה אישתעשי אישתעשה אורי כישוותם יתפה דייר תבנא ואיישי ·
לחדמונסאן יעשה ר' חייה ואחרים שמו כעולם הבא · ובסי עני כמ' סרנא · פ' אוקרת הפתים ·· ר' כהנא הוה יתבן יעשה
כי ימעה אמעקנה דיחסיהם אחכה שליער עבד אכבקם יהוה קמי יאכבה · אמ' ליה עביד אכבקם · אמ' נמני כבביה הורה ויעיימה
עה כדישיה · אמ' ליה אייה לה דנהא קמי אכבה אמ' לכעל ודבנהי וידע ידיע דיער הדע כתח עמו לכ' על עין ונבין · כי ימעה
למעתיה דאדם הראשון יתה כר קול ואמרה לו שהסתבל בריות דיוקני מיועתי של הסתכל · אמ' להון כעגא לעוני סמה ואיעגנך
כך יותה הפכיה · ולמ' שני כתים זה למעלה יעזג כמדת השטנה כך יותה הקטנה ואתחתונה · אמ' כמהה הסתבלני שני
עקבו והודין לשני גלגלי חיוה הכל כתני שדה עקול כתני אדם שדה כתני חוה עקולה כבני אדם · אדם כתב שכיה סקולה סתני
אדם · הא עודנו נ' היאך היתה כה השבת השלום להשיג ולרבין ירית הראשונים כעגן יותבים כהיותם כגטל לא ניגע של
יעעה עלם הנפשות כיועלת עליבות למעלה יונעה חיתה ויכלה גלגלם כלם · ולא יהיה להם השנתם בעולם הבא שלא על
שהצדיקים אפי' במיתתם קרויים חיים ויודעים כמנהג העולם הזה מנסי' כמ' כרמה בר ירי שעתה · ר' יוחנן ור' חייה הוו שקלי
ואזלי בבית הקברות הוה קא שדיא תכלתא דר' יוחנן על קברי · אמ' ר' חייה דלייה שלא יאמרו למחר באין אצלנו ומחרפין אותנו
אמ' ומאי ידעי והא כת' והחיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה · אמ' אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם
שלשת לא פירשו לך · כי החיים יודעים שימותו · אלו צדיקים שאפי' במיתתן קרויים חיים שנ' ובניהו בן יהוידע בן איש חי אטו
כולי עלמא בני מיתי נינהו אלא בן איש חי שאפי' במיתתו קרוי חי · רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פועלים לתורה · הוא הכה
את שני אריאל מואב שלא הניח כמוהו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני · הוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג · איכא דאמרי
דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל · ואיכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא · והמתים אינם יודעים מאומה · אלו
הרשעים שאפי' בחייהם קרויים מתים שנ' ואתה חלל רשע נשיא ישראל · ואי בעית אימא מהכא על פי שנים עדים או שלשה עדים
יומת המת מעיקרו עד הוה סתם למעלה כבר הראשון סלק השני לב' · כגון ר' חייה נפקו לקרייתא איעקר להו תלמודייהו
הוו יתבי ומצטערי לעקרי חד אמ' לחבריה ידע אבונא בהאי צערא דידן · אמ' מנא ידע · והא כת' יכבדו בניו ולא ידע · ולא ידע והא
כת' אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל · ואמ' ר' יצחק קשה רימה למת כמחט בבשר החי · בצערא דידהו ידעי · בצערא אחרינא לא
ידעי ולא והתניא מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי
רוחות שמספרות זו עם זו · אמרה חבירתה לחבירתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מה פורענות באה לעולם · אמרה לה חבירתה איני יכולה
לצאת מפני שאני קבורה במחצלת של קנים · הלכה היא ושטה ובאת · אמרה לה חבירתה מה שמעת מאחורי הפרגוד · אמרה לה שמעתי
שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו · הלך וזרע ברביעה שניה · של כל העולם כלו לקה ושלו לא לקה · לשנה אחרת

הלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לחברתה בואי ונשוט בעולם · אמרה לה איני יכולה לצאת
שאני קבורה במחצלת של קנים · הלכה היא ושטה ובאה · אמרה לה חברתה מה שמעת מאחורי הפרגוד · אמרה לה שמעתי
שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו · הלך וזרע ברביעה ראשונה · של כל העולם נשדף ושלו לא נשדף · אמרה לו אשתו
מפני מה אשתקד כל העולם לקה ושלך לא לקה · ועכשיו של כל העולם נשדף ושלך לא נשדף · סח לה כל הדברים · אמרו
לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד לאמה של זו · אמרה לה אראך בתך שהיא קבורה במחצלת קנים · לשנה
אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו · אמרה לה חברתה בואי ונשוט בעולם · אמרה לה דברים
שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים · אלמא ידעי · דילמא איניש אחרינא שכיב ואזל ואמר להו ·· ת"ש דזעירי אפקיד זוזי גבי
אושפיזתיה · עד דאתא ואזל לבי רב שכיבא · אזל בתרה לחצר מות · אמר לה זוזי היכא · אמרה ליה זיל שקלינהו מתותי צינורא דדשא בדוך פלן ד"ל
ואימא לה לאמא דתשדר לה מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר · אלמא ידעי · דילמא דומה קדים ומכריז להו
ואמר להו ·· ת"ש דאבוה דשמואל הוו מפקדי גביה זוזי דיתמי כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה הוו קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי
אזל אבתריה לחצר מות · אמר להו בעינא אבא · אמרו ליה אבא טובא איכא הכא · אמר להו בעינא אבא בר אבא · אמרו ליה אבא בר
אבא נמי טובא איכא הכא · אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל · אמרו ליה סליק למתיבתא דרקיעא · אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי ·
א"ל מאי טעמא יתבת אבראי · א"ל דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סלקת למתיבתא דר' אפס ואחלישתיה לדעתיה לא מעיילינן לך
למתיבתא דרקיעא · אדהכי והכי אתא אבוה חזייה דהוה בכי ואחיך · א"ל מאי טעמא בכית · א"ל דלעגל קא אתית · ומאי טעמא אחיכת דחשיבת
בהאי עלמא טובא · א"ל אי חשיבנא נעיילוה ללוי ועיילוה · א"ל זוזי דיתמי היכא · א"ל זיל שקלינהו באמתא דריחיא עילאי ותתאי
דידן ומיצעי דיתמי · א"ל מאי טעמא עבדת הכי · א"ל אי גנבי גנבי מדידן · ואי אכלה ארעא אכלה מדידן · אלמא ידעי · דילמא שאני שמואל כיון
דחשיב הוה מקדמי ומכרזי ליה פנו מקום · ואף ר' יונתן הדר ביה · דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין
שהמתים מספרים זה עם זה · שנא' ויאמר יי' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' · מאי לאמר · אמר הקב"ה למשה לך אמור
לאברהם יצחק ויעקב שבועה שנשבעתי להם כבר קיימתיה לבניהם ואי ס"ד לא ידעי כי אמרת להו מאי הוי · אלא ידעי ואי
ידעי למה ליה למימרינהו כי היכי לחזוק ליה טיבותא למשה · מכאן שנשמות הצדיקים תאור נפשם עדי עד בחיים
הנצחיים ויודעים גם כן דברי העולם הזה ·

החלק הג' בתחיית המתים · ויש בו שני פרקים פרק ראשון :

דבר תחיית המתים אינו מדבר העולם הבא שהוא עכשיו לנפשות העולם · אבל הוא ענין של גוף ונפש יחד · והנסים שעשה הב"ה
וצריך לעשות ולפי שהוא דבר חוץ מן הטבע כמו הדין לאשה שבריאתה מתחלתה להיות עקרה · וגם הגשמים הסדים טוב
יענה כנגד טבע העולם ולכך הזכיר אותו בתחיית גבורת גשמים לפי שיורדין בגבורה הם וסמכוהו חכמים כמו שאמרו
בתחיית המתים מאי גבורת גשמים לפי שיורדים בגבורה הם · א"ר יוחנן שיורדין בגבורות שנא' עושה גדולות עד אין חקר וגו' ·
וסמי' הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות · עכשיו לפי שאינם עוברים סדר טבעי כל כך הם נכתבו בגבורה במקומו
הכיר בטבע ובטבע להודיענו שהפעולות המתחדשות בדבר הגשמים הם תלוין בחפץ הבורא ית' שמו של אותם בני תלגנה השמש
ושמר הכוכבים של שבעה זהר הזריזות יקובע של הטבע ומהשיג הדברים האחרים שהם תחיית המתים ופקידת העקרות
אבל אשכן שגן לא נמסרו ביד הטבע שנקרא שליח לעשות ספר עכשיו כלל הפעולות אלא בחפץ אלקי · ולכך אמרו עליה א"ר
יוחנן שלשה מפתחות לא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של חיה · מפתח של גשמים · מפתח של תחיית המתים · מפתח

שלאחריה

ישועתה· א"ל יוצר מן המים אמרת דקיים יוצר מן העפר לא כ"ש ·· ואם אין אתה מאמין צא לבקעה וראה עכבר חציו
בשר וחציו אדמה· ולמחר השריץ ונעשה כלו בשר· ואם תאמר כזמן מרובה צא וראה בהרים שאין שם אלא חלזון אחד·
למחר ירדו גשמים ונתמלא כל ההרים חלזונות· כיוצא בה תנא דבי ר' ישמעאל ק"ו מכלי זכוכית ומה כלי זכוכית שעמלן ברוחו של בשר
ודם שנשברין יש להם תקנה בני אדם שברוחו של הקב"ה לכ"ש ·· א"ל ההוא מינא לר' אמי אמריתון דמיתי חיין הא הוו עפרא·
א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לעבדיו לכו ובנו לי פלטרין גדולים במקום שאין מים ועפר·
הלכו ובנו· לימים נפלו אמר להם ומה במקום שאין מים ועפר בניתם עכשיו שיש שם עפר ומים לא כ"ש ·· א"ל ההוא מינא
לגביהה בן פסיסא ווי לכון חייביא דאמריתון דמיתיה חיין דחיי מיתי דמיתי חיי ·· א"ל ווי לכון חייביא דאמריתון דמיתיא
לא חיין השתא דלא הוו הוו דהוו לכ"ש ·· א"ל חייביא קריתלי אי קאימנא בעיטנא בך ומפשינא לעקמימותך מינך·
א"ל אם אתה עושה כן רופא אומן ותגבה שכר הגדול ·· ואמרי עלה רבה רמי כת' אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא· אמ' תקרא
הקב"ה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא· תנא נמי הכי אני אמית ואחיה יכול מיתה באחד וחיים
באחד כדרך שהעולם נוהג ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מכה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד· מכאן תשובה לאומרים
אין תחיית המתים מן התורה· ר"ל רמי כת' אז ידלג כאיל פסח· וכת' בם עור ופסח· הא כיצד עומדין במומם
ומתרפאין ·· רב חסדא רמי כת' וחפרה הלבנה ובושה החמה· וכת' והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה וגו'·
לא קשיא הא לימות המשיח הא לעולם הבא· ולשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד·
אידי ואידי בעולם הבא ולא קשיא הא במחנה ישראל והא במחנה שכינה· שמואל רמי כת' בלע המות לנצח וכת' כי הנער
בן מאה שנה ימות· והחוטא וגו'· לא קשיא הא בישראל הא באומות העולם· ואומות העולם חיין לימות המשיח אין
דכת' ועמדו זרים ורעו צאנכם ·· תניא ר' מאיר אומר מנין לתחיית המתים מן התורה שנא' אז ישיר משה ובני ישראל·
שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה כיוצא בדבר אתה אומר אז יבנה יהושע מזבח בנה לא נאמר אלא
יבנה מכאן לתחיית המתים מן התורה· א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מנין לתחיית המתים מן התורה שנא' קול צופיך נשאו
קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון רננו לא נאמר אלא ירננו מכאן לתחיית המתים מן התורה· וא"ר חייא בר
אבא א"ר יוחנן עתידין כל הצדיקים שיאמרו שירה בקול אחד שנא' קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו· אמ' ריב"ל מנין לתחיית
המתים מן התורה שנא' אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה· הללוך לא נאמר אלא יהללוך מכאן לתחיית המתים מן התורה·
אמ' מר זוטרא מנין לתחיית המתים מן התורה שנא' יחי ראובן ואל ימות· יחי בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא· רב
אשי אמ' מהכא ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין· אמ' רב טובי אמ' ר' יאשיה מאי דכת' שאול ועצר
רחם וכי מה ענין שאול אצל רחם לומר לך מה רחם מכניס ומוציא· אף שאול מכניס ומוציא והלא דברים ק"ו ומה רחם
שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולות שאול שמכניסין בקולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות מכאן
תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה ·· תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אין חוזרין לעפרן·
שנא' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם· מה קדוש לעולם קיים· אף הם
לעולם קיימין· ואם תאמר אותן שנים שמחדש הקב"ה את עולמו דכת' ונשגב יי' לבדו ביום ההוא צדיקים מה עושין הקב"ה
עושה להם כנפים וטסים כנשרים שנא' על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים ·· ושמא תאמר יש להם צער
ת"ל וקוי יי' יחליפו כח והכופר בו כופר בכל התורה כלה· והגוף בשורה ומצפה לישועה ומחכה לתחיית המתים
יזכה לאורה ועליו אמ' אשרי המחכה ויגיע· ועוד כת' אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר ··

כלל ג' חלק א'

הכלל השלישי בתלמוד החכמה: ונחלק לשלשה חלקים׳

·· החלק הראשון ביראה ·· החלק השני באהבה ·· החלק השלישי בזמן הקוי ··

החלק הראשון ביראה ויש בו שלשה פרקים ׳ פרק ראשון ׳

אחרי שיהא אדם מורגל בלמוד התורה כדת וכחוקה · בלבו יראת השם ואהבתו וכוונתו ויראתו ייי בעבודתו יגיע הזמן ליכנס בתלמוד החכמה כדי שיגיע למעלת החכמה שהתורה והחכמה כענין זה הם שני דברים נבדלים ·· הא' המעלות והדינים והשני החכמות העיוניות · ועל הקודם צריך להקדים והשני כזית וכן אמרו רז"ל שהכריעו זה יחזק כמ"ש ריש לקיש · דכתי' והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת · אמונת זה סדר זרעים · עתך זה סדר מועד · חוסן זה סדר נשים · ישועות זה סדר נזיקין · חכמת זה סדר קדשים · ודעת זה סדר טהרות · ואפי' הכי יראת ייי היא אוצרו · ורבא אמר בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה · צפית לישועה · פלפלת בחכמה · הבנת דבר מתוך דבר · ואפי' הכי אי איכא יראת שמים אין אי לא לא · משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטים לעליה הלך והעלה לו · אמר לו עירבת בהן קב חומטין א"ל לאו א"ל מוטב היה שלא העליתם · תנא עסרב רבן בסדר הראוי להיות בראשונה ישא ויתן על אמונה לקיים עצמו ולהנהיג מדיניות ערכי עולם · אחרי כן שיקבע עתים לתורה כדי שלא יהא זמנו מקיים המצות לבד · ואחר זה יהא כזוג כסדר הראוי לאדם ללמוד תורה ולשאת אשה אח"כ ואמר אחר זה שיקבע בלבו האמונה לשום מבטחו באדון הכל לעשות בישועת הנסיות הכללות ובישועה הכללית: ושיעלה בלבו שהבורא בעל היכולת ידיו נתנו לעבד השמים אבל בידו הוא לעשות הכל כי זה צריך האדם שלבבו פנים להאמין קודם שיכנס בחכמות העיוניות כדי שלא יעלה בלבו ספק ואחר כך זה יפלפל בחכמה ויתפלפל בה כדי להבין דבר מתוך דבר · ועם כל זה אם יש בו יראת השם אין ואי לא לא · שהיראה היא מבוא וקיום לכל לימוד שבעולם ועל זה אמרו ע"ה · אמר רבה כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל · אמר ר' יהודה לא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שייראו מלפניו · שנא' והאלהים עשה שייראו מלפניו · ר' שמעון ור' אלעזר בן שמוע הוו יתבי וקא חליף ואזיל ר' יעקב בר אחא · אמר חד לחבריה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא · אמר אידך ניקום מקמיה דגבר בר אוריין הוא · א"ל אמינא לך אנא דחיל חטאין הוא ואת אמרת גבר בר אוריין הוא תסתיים דר' אלעזר בן שמוע הוא דאמר גבר דחיל חטאין הוא · דא"ר שמעון א"ר יוחנן משום ר' אלעזר בן שמוע אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנא' ויאמר לאדם הן יראת ייי היא חכמה · שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא · הפסוקים אומרים שיראת ייי צריך להקדים בכל חכמה · ועל זה אמר המשורר ראשית חכמה יראת ייי ·· כלומר שצריך להיות קודם לחכמה יראת ייי · ואמר החכם יראת ייי תוסיף ימים ·· חכמה · ועל זה גרסי' בפ"ג מאבות ר' חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו' ·· וגרסי' נמי התם ר' אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה · אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה · ועל שני כתו' ביומא פרק ט' על סמך גדול · א"ר יוחנן מאי דכתי' למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין · אוי להם לתלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים · מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד · א"ל רבא לרבנן במטותא מינייכו לא תירתו תרתי גיהנם · על כן יש לו לאדם לקבוע בלבו היראה ושיכנס

אחר לכל חטאיו לא ישוב בה · אבל המועיל לו לעשות בה להשיב עשייה לעולם הבא ·

פרק שני

צריך לאדם ללמוד יראת שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וזהו סוד ירא שמים שאינו שיעבור על אזהרתו · אולי יוכל להעלים הדבר ממנו · ואף שיתגלה הדבר אולי יוכל להכחישו שלא יתפסק הדין וישכחו מלבו · ולפעמים אדם יהרהר ויעשה העבירה ואין יש לו לעשות במורא שמים שאין נסתר מנגדו ואין שכחה לפניו והיכולת קיים עדי עד ואם יצליח אותו האדם בעולם הזה ינקה ממנו לעולם הבא · אוי לו ואוי לנפשו על דבר זה למי שירבה מעשיו אלו ואם יחזור בתשובה אוי לבושתו בגשה אוי לשותה כלימה · ועל זה אמרו שוק כנגד כל אדם הקדושים כמשך שאינם מתבוננין בכל זה ובגלגלם מורא בשר ודם ממורא שמים כל כך כלום עד שאמרו לו שישאר מאמרו לתלמידיו שבקשו ממנו שיראת הדבר עם מנחם · והי כדגרסי' בברכות פ' תפלת השחר ·· ת"ר כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי העולם הבא · אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא · וכשחלה ר' יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' · אמרו לו רבי ברכנו · אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם · אמרו לו רבי עד כאן ותו לא · אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם · ויראת השם הוא יסוד האדם לעבודת הבורא והוא יסוד גדול לכל טובה · כדגרסי' פ' אין עומדין · א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה · אטו יראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה מילתא זוטרתי · משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן · קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול · שיראה שמסורה לאדם לעבודה כדרך היראה ועליה אמרו חכמי' ז"ל לחבות הכל עשו והתורה ענוה ויראת השם עקב וכו' · ואת הכתוב אומר ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים שלא תלך לשוב יוסיף ביראה בכל יום והדבק תמיד בה שנו ויעבוד בכל מעשיו עבודה להוסיף ביראה שמים כדגרסי' סו' ברכות פ' היה קורא · מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה ומענה רך ומשיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרובו ועם כל אדם ואפי' עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ·· הא למדנו שהיראה יסוד לכל מדות טובות:

פרק שלישי

כל מי שחקוקה בלבו יראת השם שכרו גדול ומנוחה כבוד ימצא · כי היראה ישרו כבוד אדם ושומעין דבריו ועולה לגדולה · כדגרסי' בפ"ק דברכות: א"ר חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין שנאמר סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם · מאי כי זה כל האדם · א"ר אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה · ר' אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו · ר' שמעון בן עזאי אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה · וגם בזכות היראה מאריכין ימים · כדגרסי' בפ"ק דיומא · א"ר יוחנן מאי דכתיב יראת ה' תוסיף ימים · יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון וכו' · כמו שכתבנו למעלה בפ' יב בחלק הראשון בחבור זה · ואע"פ ששכר היראה הוא גדול אל ישים כוונתו בה על מנת לקבל פרס כדגרסי' בפ"ק דאבות אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס וכו' ·· הא למדנו שאע"פ שהשכר הוא גדול אל ישים כוונתו בו: אך יהא כל עבודתו מיראת השם ומאהבתו ובסוף השכר הוא עתיד לבוא ··

החלק השני באהבה ויש בו שלשה פרקים ·· הפרק הראשון

אדם שחשקה נפשו באהבת שמים נפשו עגומה ויאהבו בשכל כדי להשיגה שאהבה נפשו ולא ישקוט מעשה מזער

ע' כ'
כלל נ' חלק ב'

יזהאם לא יאמרו מרב אותה שכל שיאמרו שיש נכבד או עשר בעבודה סופו כן אם יקדים שקוד ללמוד מאהבה ישוב בעצו כל התענוגים והקנאות שבעולם וידבק ללמוד עד שיכיר בלבו התועלת ויתן הראשונה יכח לשני רך ויתן הטובות למורדיו ויתן המדינות לשבעיות ויתן המכניעות לשאקות: יתרונה אחר יתרונה עד שיעלה סולם לבי נגל השגתו ונלעק יסח לו ספי הקושק אשר ימשוך בחסמות: אבל אם ילמוד כדי להשיג בעבורו עשר או כבוד כיון שאין א' אהבתו כוונתו להשכלה יבטל כרכר ונו' אם ירחק כדרך אחר כבוד או עשר יותר יחזירו יותר שאינו כוח ך כלימוד שיעשנו ויניח עלבון תורה הזה למוד מאהבה כדגרסי' במ' נדרים פרק קונם יין ״ תניא לאהבה את יי' אלהיך שלא יאמר אקרא כדי שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני ר' אשנה כדי שאהיה זקן ויושב בישיבה אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא וכו' כמו' לעיל בפ' מחלק ראשון ימנו זה: וגב' אמרו בספרי שיאמר האדם הריני למד תורה בשבי' שאהיה עשיר בשבי' שאקרא רב: בשבי' שאקבל שכר לעולם הבא: ת"ל לאהבה את יי' אלהיך: גרסי' עוד במ' ברכות פרק הרואה: תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך שאם יש אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו לכך נאמר בכל מאדך: ת"ר מעשה וגזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה והיה ר' עקיבא בן יוסף וכו' והיה מקבלין לקבל עליו שלשלות שמים מאהבה כמו שכתוב ש' למעלה בפירוש הכל בשני ימנו זה ״ ואם תאמר כן בתשובות שהיו מתעיינים נפשם בסכנה על קדוש השם ית' יש עשוה שלא שעת השיגו שיש לו לאדם לחשוק ללמוד מאהבה שנים שנים ויאהבהו כל רואיו בקנאתם כן ומודיהו וכמוד ויקח עם שנים ומאהב עליו שיקרא קורא ושונה ומשמש ת"ח וכו' ״ כראיה למעלה מתחילת רוב יהא לבו כל הגולה שבכן מאהבת השם ושיהיו אוהבים דברי השם עליכו וישיג בחכמות: למוד מאהבה ויילמד אותו בתורה והסבור יכח יושין ״

פרק שני

הראשון שנבחר בעולם ילמד מאהבה היה אברהם אבי' ע"ה והשיג האמונה האמיתית כמו שהיו לבני נוח שנכנסה ונתקיימה בעולם וקרא הטועים והסכלים ואת עם האמונה האמיתית כמו שהעידו בספרי ואהבת את יי' אלהיך אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנ' ואת הנפש אשר עשו בחרן: ת"ל שהכניסם לחסות תחת כנפי השכינה ומעלה עליו הכתוב כלו עשאם: ובלזה שאהבתו את בוראו ועל זה קראו אברהם אוהבי: ובאהבתו אותו קרא לשבע זרעו אברהם אוהבי: ועמד בעשרה נסיונות והכניס עצמו בסכנה ולא שהיה עבד מאהבה לא היה עומד בהם: ויש לנו ללמוד מאיוב שאירע לו כמה תלאות רעות בנפשו ובמקנים כבני יו' ובממונו ועמד בהמונותו מאהבה: כדגרסי' במ' סוטה פ' שם שהעידו בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה שנ' הן יקטלני לו איחל: ועדין הדבר שקול לו אם לו אני מיחל אם לאין אני מיחל ת"ל שנ' עד אגוע לא אסיר תומתי ממני שמאהבה היה עובד: א"ר יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן שהיה דורש כל ימיו שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנ' ירא אלהים: והלא ר' יהושע תלמידך אמר שמאהבה עשה: ואמרי' עלה במ' תניא ר' מאיר אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה אף ירא אלהים האמור באיוב מאהבה: ואברהם מנלן דכתי' זרע אברהם אוהבי: מה הבדל בין העושה מאהבה לעושה מיראה: תניא ר' שמעון בן אלעזר גדול העושה מאהבה יותר מהעושה מיראה שזה תלוי לאלף לאלפים דור וזה לאלף דור: הכא כתי' ועושה חסד לאלפים לאוהבי: והתם כתי' לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור: הא לא קשיא [illegible] מה רב טובך אשר צפנת ליראיך [illegible] וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך ״

אין להו תקוה וכו' צריך שיורו אותן וייראו מהאהבה ומן היראה .. ועל התלמידים מאהבה נאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם
אמלא כדגרסי' בס' סוכה פ' ישן וכסתה פ' יש נוחלין .. לכך שיעורם תלמידים ראוי להם להזקין וכו' לקיים מה שנא' להנחיל
אוהבי יש וכו' כאשר כתבתי בהקדמה ראשונה .. וזהו הסוד מהו שאמר להנחיל אוהבי שלש מאות ועשר כי יש עולמות יש .. אעפ"י
שפשט הפסוק שלהנחיל אוהבי העולם האמתי שהוא יש לא כעולם הזה שאין שהוא אין לפי שהוא הבל [illegible]
על כן התלמיד מאהבה זוכה למעלת החסידה ולשכר קנינו לצדיקים לעולם שכלו טוב ..

החלק הג' בזמן הראוי ויש בו שני פרקים : פרק ראשון ..

האדם בימי בחרותו אינו יכול להשכיל [illegible] התאוות בלבו [illegible] ובזקנותו נוספה בו החכמה כדגרסי'
בריש שבת פ' שואל [illegible] .. תניא [illegible] כל זמן שמזקינין חכמה מתוספת בהן שנא' בישישים חכמה .. ועמי הארץ כל זמן
שמזקינין טפשות נתוספת בהן שנא' מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח .. על כן כל אדם אעפ"י שיהיה נבון
בעניינו טוב לו שלא יכנס בעומקי החכמות עד שיגיע לבן ארבעים שיתקרר מזג טבעו והוא מיושב .. ואמרו לבינה
כמו שאמרו בפ"ג דאבות בן ארבעים לבינה והוא לפי שכבר עברו חצי ימיו אעפ"י שיגיע לגבורות כי רתיחת הטבע
והרתיחה הנערות מעכבין לאדם ומשבשין אותו [illegible] בחכמות [illegible] שלא יסדירו מחשבותיו .. אעפ"י שהתחיל בלימוד .. ולפי
כבר בתלמוד שהקדמונים הקדמונים לא היו רוצים ליכנס בחכמת האלהות .. אעפ"י שהיו מבינים בקבלה וגדולים בתלמוד
עד שהיו [illegible] שיהיה זקנה שהוא בן ארבעים שנה .. כדגרסי' בפ' אין דורשין .. א"ל ר' יוחנן לר' אלעזר תא אגמרך במעשה
מרכבה א"ל עדיין לא קשאי .. כי נח נפשיה דר' יוחנן א"ל ר' אסי תא ואגמרך במעשה מרכבה א"ל אי זכאי גמירנא לה מר' יוחנן
רבך מאי גמירנא לה .. עם הזהירו רז"ל שלא ילמוד אדם עד שהוא בן ארבעים שנה שהוא ראוי לבינה כמו שאמרו בפ"ג
[illegible] וכתב [illegible] ובס' סוטה פ' היה נוטל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה ועל זה [illegible] עד ארבעין שנין וכו' כלו'
למעלה [illegible] עד זה .. עם שאמרו [illegible] כנגד [illegible] כוונתם שאמרו [illegible] לא שאינם
רז"ל [illegible] שלכן לא אמרו [illegible] שלא היו [illegible] לכל אדם [illegible] בחכמות [illegible]
דבר גדול ודבר קטן .. דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוויות דאביי ורבא .. וגם קראו לחכמת האלהות [illegible] שלעולם ..
כדגרסי' בפ' אין דורשין .. רב יוסף הוה גמיר מעשה מרכבה .. סבי דפומבדיתא הוו גמירי מעשה בראשית .. אמרו ליה נגמרן
מר מעשה מרכבה .. אמר להו אגמרו לי מעשה בראשית אגמרוה .. בתר דאגמרוה אמרו ליה לגמרן מר מעשה
מרכבה .. א"ל תנינא בהו דבש וחלב תחת לשונך דברים המתוקים מדבש וחלב יהיו תחת לשונך .. ר' אבהו אמר מהכא כבשים
ללבושך .. אל תקרי כבשים אלא כבושים דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך .. ולא הזכירו טעם מלהסתכל ב'
בחכמה של מרכבה דברים המופלאים לבני אדם כמו שאמרו המסתכל במרכבה לדברים ראוי לו שלא בא לעולם מה למעלה
מה למטה מה לפנים מה לאחור .. ולכן הוא לפי שאין בו שכל להשיגם ואולי יבא לידי [illegible] .. אלא כל הדברים
שיוכל להשיגם [illegible] .. אחר שיהיה חקוקה בלבו הקבלה ויגיע הזמן שיוכל להשכיל בלבו תבונה ודעת טוב [illegible]
בחכמת מרכבה אחר מרכבה כפי הראוי עד שיבא [illegible] .. [illegible] אם יתחיל בחכמה האלהית לא [illegible] לו כלבבו
[illegible] כלבבו .. אבל ביטול לימודו [illegible] לפי שלא ישיג [illegible] ההעלמות האמתי וזה [illegible] שירכב
[illegible] הענין [illegible] לפי שאלו המחשבות הם רעים .. [illegible] עד
שיגיע הזמן שיוכל לקבל [illegible] .. כי או הדעת האמתית לא [illegible] לאדם והעצמים [illegible]

חלי׳ נ׳ יולק נ׳

יותר קיום במה שכבר ידע שהוא או לפי שהם סותרים ליסודות התורה כמו שיחשבו הפתאים · אבל הפלוסופים ועכבום
לקוצר השכל מהשגתה לקבלם עד שיראה להם בראיה ובמופת וביאור הבינה כדי שיוכל להעיד על אמתתם · ועל
זה התכוונו ואמרו אין דורשין ולא במרכבה ביחיד · אא״כ היה חכם ומבין מדעתו · ר״ל כי פני הענינים האלו מן הת
חכם שכבר עבר בם מסכימות אשר הספק היות לענין · והשני שיהיה ראוי לבינה ומיישב בה שיהיה עד האמת ובגם כמיס
שיבין הענין מעצמו רמז מה שאמרו שמוסרין לחכמי פרקים והוא יסיק מדעתו עלכן אמרו שם אין מוסרין ראשי
פרקים אלא לאב ב״ד והוא שלבו דואג בקרבו ויש בו שתלת יראת חטא ומי שיש בו השלמים האלו מוסיף לשם בה · ועם
כל זה הזהירו ואמרו במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהורשית התבונן · ואין לך עסק בנסתרות ·
ר״ל שלא ישים שכלו במה שלא יוכל להשיג כפי האמת לשלמה · ועוד רמז החכם באמרו דבש מצאת אכול דייך ר״ל כמו
שהדבש אע״פ שהוא מתוק מזיק למי שיאכל יותר מכשעור · או לפי שאוכל ממנו רב כך החכמה העליונה עם כל מתיקותה
מזקת לבלתי שאין בו כח להבינה · ועם לזה רמזו באמרם שהתחכם יותר למה תשומם · ר״ל יותר ממה שדעתו יוכל
להשיג · וגם לזה רמזו באמרו שומר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים ר״ל שלא יכנס בדבר שאין בו כח להשיגו וגו׳ זה רמז
דוד באמרו · ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני · ר״ל במה שיקשה לי ומופלא ומכוסה ממני · ויש לו לאדם לברוח תמיד ממה
שאינו עומד עליו · כבן עזאי ובן זומא · שאמרו על בן עזאי שהציץ ומת · ועל בן זומא שהציץ ונפגע · ולפי
יעסוק אדם אלא במה שיוכל להשיג · וכשעושה כן יכנס בשלום ויצא בשלום ויזכה למנוחה עליונה ··

פרק שני

ישאלה לב אדם איך יהיו נמנעים רבנן מחשבה וזה יתבאר לפי שלא היו מחשבים אותה כשכבר
מצינו שהיו שונים בלא חכמה ורודפים אחריה כמו שמצינו שהיו שונים קבוע מסודר
הראשונות כמו שמואל ואביי · כדגרסי׳ במ׳ שבת פ׳ שמונה שרצים · שלח לה ר׳ יוחנן למר שבבבל שדר ליה מר יוחנן קבועי
דייני שמואל שלח ליה עבורי דשיתין שנין לא הוה הוא עד עכשיו אלא הכי אמר שמואל עוקר עיקר תנין עקרית ורחיצת
ידים ורגלים מחיין עבר בה מכל קשין שבעולם · ואמרו בב״מ כל הקשה את השעלים שמואל ירחינאה אסיא לכוני
ור׳ לא איקרי · ואסמכתיה רבי עבודת הבור · וגם אמרו בב״ר שיעור רבנן ובב׳ מנה חשבו יוחנן · אין אביי אמרה לכ״ם
משתמשין במיני לשעורים חיותה להזיל במלאכה ולהקל בתקופה ולחוץ ולעבריה מחלה דכי עקרה כברה כרגם ·
ועם מצינו כלו ואחרים אחרים כמ״ש בב׳ אין יושבין וכמ״ש שבת כ״ כלל גדול וסתמיות אחרים מעונה כבת ״
מטבלה ימים שהיו מקילין בחשבון הראשונות · ומצינו לרב שהיה בקי בחשבון התקופה במולד בין ראש השנה · וגם
היו יודעים לחשב התקופה ומולדת כדגרסי׳ בע׳ ערובין בכ״ב מעבירין את שמואל אין התקופה נופלת אלא בד׳
רבעי היום או בתחלת הלילה או בחצי הלילה או בחצי היום · ואין התקופה תמוז נופלת אלא באחד ומחצה בין יום ובין
לילה · ואין תקופת תשרי נופלת אלא בג׳ שעות או בתשעה בין יום ובין לילה · ואין תקופת טבת נופלת אלא בארבע
ומחצה או בעשר ומחצה · ואין תקופה יוצאת מחברתה אלא שבעה שעות ומחצה · ואמר שמואל אין תקופת ניסן ״
נופלת בצדק שאינה משברת את האילנות · ואין תקופת טבת נופלת בצדק שאינה מייבשת את הזרעים והוא שנולדה
או לבנה או בצדק · עד גרסי׳ בפ׳ מקום שנהגו אמר שמואל יכולני לתקן לגולה כולה וכו׳ ·· עם גרסי׳ בב׳ קמא אמר שמואל
נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא ·· וגם גרסי׳ בב׳ כל גבול אמר שמואל כל מי שיודע לחשב על האדם
לחשב בתקופות ומזלות ש״ו ושומרים ועושים אותם כי היא חכמתם ובינתם לעיני העמים אי זו היא חכמה ובינה
שהיא לעיני כל העמים הוי אומר זה חשבון תקופות ומזלות · ואמרו בפרקי דר׳ אליעזר חכמת התקופות ומולדות ומזלות לחכמה · וגם

125

[illegible] לר׳ יהושע ב״ל שהיה [illegible] כגון [illegible] אפיקורסים לריב״ל אמר ר׳ יוחנן
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
כמו חבנה בפ׳ אין דורשין · הג׳ מעשה בר׳ יהושע ב״ח שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית וראהו בן זומא ולא עמד מפניו ·
א״ל מאין ולאין בן זומא · א״ל צופה הייתי ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא שלש אצבעות · שנ׳ ורוח אלהים מרחפת
על פני המים כיונה שמרחפת על בניה נוגעת ואינה נוגעת · אמ׳ להם ר״י לתלמידיו עדיין בן זומא
מבחוץ · מכדי ורוח אלהים ביום ראשון והבדלה ביום שני הוא דהוה דכתיב ויהי מבדיל בין מים למים וכמה א״ר אחאי
כמלא נימא · ומה שאמרו רבן יוחנן בן זכאי ור׳ אלעזר בן ערך ור׳ יהושע ותלמידיו שהיו דורשין במעשה מרכבה כדגרסי׳
בפ׳ אין דורשין · הג׳ מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור ויוצא מירושלים · והיה ר׳ אלעזר בן ערך מחמר
אחריו · א״ל רבי שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה · א״ל לא כך שניתי לך ולא במרכבה ביחיד · א״ל רבי תרשני ואומר לפניך
דבר אחד ממה שלמדתני · א״ל אמור · מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור ונתעטף וישב על גבי האבן תחת הזית ·
א״ל ר׳ מפני מה ירדת · א״ל איפשר שאתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני רוכב על
החמור · מיד פתח ר׳ אלעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה וירדה אש מן השמים וסבבה כל האילנות שבשדה ופתחו
כולן האילנות ואמרו שירה · ומה שירה אמרו הללו את ה׳ מן הארץ [illegible] נענה מלאך
אחד מן השמים ואמר הן הן מעשה מרכבה · מיד עמד רבן יוחנן בן זכאי ונשקו על ראשו · ואמר ברוך ה׳
אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקור במעשה מרכבה לאלעזר בן ערך יש נאה
דורש ואין נאה מקיים · יש נאה מקיים ואין נאה דורש ואלעזר בן ערך נאה דורש ונאה מקיים · אשריך אברהם אבינו
שאלעזר בן ערך יצא מחלציך · וכשנאמרו הדברים לפני ר׳ יהושע היה הוא ור׳ יוסי הכהן מהלכים בדרך אמרו אף אנו
נדרוש במעשה מרכבה · פתח ר׳ יהושע ודרש במעשה מרכבה ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים
ונראה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצים ובאים לשמוע מעשה מרכבה כבני אדם שמתקבצין לשמוע במזמוטי
כלה · הלך ר׳ יוסי הכהן וספר הדברים לפני רבן יוחנן בן זכאי · א״ל אשריכם ואשרי יולדתכם · ואשרי עיני שכך ראו שאף
אני ואתם בחלום מסובין היינו על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן עלו לכאן טרקלין גדולים ומצעות
נאות מוצעות לכם אתם ותלמידיכם מזומנין לכת שלישית · [illegible] החכמים הטובים [illegible] בקיאים
[illegible] בדרשות הכתובים בתלמוד [illegible] יעלה על הדעת [illegible]
[illegible]
[illegible]
דור ודור · [illegible]
הדעת · [illegible]

שלם יחיד לבם לשנים שאו אין יחקים לבם כנגדי הדרך האחרונה היו מקשים עליהם ובורחין ממנה ועליהם אמרו ז"ל אין יענק להם אחת חסר לבי שאין שכלם שלם ואין דיוק בבסס לקבל האמונות סבות עמוק · ופסיד הכורח המסך יעלב איש הראשון להשיג האמונות אחרי שיגדל עצמו כמעט וישים חשקו בחכמות לא יבין מהם כפי שכלו עד שיגיע להכיס על בוריס אם יחזק ובדים רחוקים משכלו של יחלה הסרון כנגד הקהות אבל מונתו לחוסר שכלו וישוער יחד עליה שלם הבין הטובה האמונית וישוב על כורחו ויחנך קולו ויסקע ממנו שישכלהו ויקשרהו וילבם לנקודות הדמיונים בספרי הקדש כי כיון שבא לשהר ימסיינן אותו · ועליה אמר דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך · גם אמר כמכן את התחר ימוני יענדיך · ניסק נפשי לתאוה אל משפטיך בכל עת ע"כ ··

הכלל הרביעי לכבד לומדי התורה ונחלק לשני חלקים ··

החלק הראשון לכבד החכמים · החלק השני לכבד רבותיו ··

החלק הראשון לכבד כל חכם ויש בו שני פרקים · פרק ראשון :

אמרו ז"ל שהאדם מוזהר שלא יבזה לשום אדם בעולם שנברא בצלם אלהים וכש"כ לבני ישראל שנקראו בנים למקום ונבדלו מכל האומות כדעת כמונך · ואמרו והזהירו והעונש מגונה הוא על המבזה ת"ח שכבר אמרנו שההולך חסר נענש עליו כחולק כנגדו · כמו דסוטה · רבה בר חנה אמר מה עונש יוסף שעשה אביו כבוד שנה והולך יוסף השמיע אחת בנבבי יהודה אין נבי אחי · אין נבי אמר רב יהודה אמר חוץ יחדרו וכלה אומנותה · וגם אמרו תלמיד חכמים ר' עקיבא מגבת ועד אנטיפרס וכלם מתו בפרק אחד שהיו לו י"ב אלף תלמידים · והעולם כלו מתו מפסח ועד עצרת על שלא חלקו כבוד זה לזה · וגם אמרו שחרבה ירושלם על שחטאו זה כדגרסי' בפ' שבת פ' כל כתבי · אמר רב יהודה אמר רבה לא חרבה ירושלם אלא בשביל שבזו בה ת"ח שנא' ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת יי' בעמו עד לאין מרפא · מאי עד לאין מ' מרפא אמר רב כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו · ואמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן ובנביאי אל תרעו אלו ת"ח · וגם קראוהו למבזה ת"ח אפיקורוס כדגרסי' בפ' חלק רב ור' חנינא אמרי תרוייהו מאי אפיקורוס זה המבזה ת"ח ור' יוחנן ור"י אמרי זה המבזה את חבירו בפני ת"ח · וגם קראוהו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה כדאמרי' התם · ואיכא דמתני לה אכי מגלה פנים בתורה רב ור' יהודה דאמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח בפניו · ור"ל אמר זה המבזה חבירו בפני ת"ח · על כן יש לו לאדם לברוח מעונשים האלו ולהזהר מכבודן · כדגרסי' בסב' מאבות דתני זהיר בגחלתן שלא תכוה · וגם קשה דרכו מעולם מטורח חבה · ורבותינו דרשו את יי' אלהיך תירא כדגרסי' בפ' פסחים כל שעה · תניא ר' שמעון העמסוני אומר · ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת יי' אלהיך תירא פירש · אמרו לו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהם אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא ר' עקיבא ולמד את יי' אלהיך תירא לרבות ת"ח ··

פרק שני

אמרו שחטאו ישראל ובגלותם היו מקשים לקיים לכל ת"ח ולדעתו ומכבדים אותם ומה יש לנו לעשות כיון שחטאנו בעונותינו ולא נשאר מהם בכל ישראל אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה · ויש לנו לשמור מכבד הקדוש אע"פ שהיה שורש ישראל ובגלותו בכל מקום שהיה הולך היה שמ' אם הוא כבוד לאותו כדגרסי' פ' דיעבד ר' חייא קרא אותו סודרא כי יושבו בהמה יוצאו אמרו איזו צבא יודע הוא דכתיב ועבד אשר אמרו אוכל

ויאמר עננים קומו · א"ל ר' חייא לר' הכאה לא תשתעל כמו יאותך אחי לאותם · יקביה ואהלהדיה · כי הוו יתיבי ישיבה חזא
לכו אדם קלסתר פנים הנראים ואיש תמים · יהי רצון שתשבו ותקבלו שכינה שרואה ואיש עזיין · א"ל אי כן לא אהניא
ימעטו את כרסכם · א"ל מה לך את מזדקיק לר' יעקב איש כפר חנניה שיחיה הוה רבי ומקבל אפיה רביה ככל יומא ה'
כרסו א"ל לא לשוער יתר לא יכיל · א"ל מי זוטר אתי מחכם רבנן ויהי עד לעת לא יהיה השחת · השתא ויתה ריחה חמשים
שיהנו בך כחיים על אחת כמה וכמה · עם יזכה לבי הקדוש שאחוז שזכה להגיע לבי שראה את ר' מאיר מאחוריו · ונש אסר
וכה לאותו כתבנו · כדגרסי' בת' ביצה פרק משילין בירושלמי בהלכה ה' שמעון בר ווא כד הוו מפסעין אחורי ר' יוחנן ססבנא עבר
ר' מאיר ושמעון קלמון · אמר רבי הודתא שבת · שמעו קליה דר' הוה והעסו לרבותיו סגך כיקבן שמעו ר' מאיר קליה דר' יעקב
עקיבא זכריה אחרים דוחיה שקולה יתעל קליה דר' מאיר אזיל ר' יוחנן וחזיה קליה דר' מאיר מאחוריו · אמר לא
זכית לגמרא אלא על דחזיתיה קליה דר' מאיר מן אחורוי ואלו חזיתיה מקדמיה הוה יתיר דכתי' והיו עיניך רואות את מוריך ··
ויתחייב כל אדם לכבד ת"ח ולהדרו ולקום מפניו · כדגרסי' בפ"ק דערכין ובפ"ק דקידושין · ת"ר מפני שיבה תקום והדרת פני
זקן יכול אפי' זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא ת"ח שנ' אספה לי שבעים איש מזקני ישראל · ר' יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא זה שקנה
חכמה שנ' י"י קנני ראשית דרכו · יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק ת"ל תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור · יכול
יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף הידור שאין בו חסרון כיס · יכול יעמוד מפניו מבית הכסא
ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת לא אמרתי אלא קימה שיש בה הידור · יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו ת"ל תקום ויראת · כל
דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך אני י"י ··

החלק השני בכבוד רבותיו · ויש בו שלשה פרקים : פרק ראשון :

אע"פ שחייב אדם לכבד ת"ח ולהדרו יותר גדול הוא חיוב שיכבד את רבותיו ויירא מהם והשוו כבוד ומורא רבו על אדם
כמורא שמים כמו ששנינו בפ' ג' ראשונות ומורא רבך כמורא שמים למדנו מכאן שהבדילם ר' אלעזר שלמדנו קראו כבוד ולרבו
קראו מורא · ועוד אמרו שכל תלמיד ששונה בפני רבו עד שיהיו שפתותיו נוטפות מר כדגרסי' בפ' במה מדליקין · אמר רב
גידל אמר רב כל ת"ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנ' שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור
עובר אלא מר עובר אל תקרי שושנים אלא ששונים · ונפקא מינה לעביד אפקירותא למי שאינו מזהר בכבוד רבו כמו' כדגרסי'
בפ' חלק · אמר רב יוסף האי דאמר מאי אפקירותא כגון דיתיב קמיה רביה ונפלה ליה שמעתא ואמ' הכי אמרינן כהונא אחריתי
ולא אמר כה אמ' מר הכם · ורבנן בר יצחק אמר זה הקורא לרבו בשמו · אמר ר' יוחנן מפני מה נענש גחזי מפני שקרא לרבו
בשמו שנ' ויאמר גחזי זה האשה וזה בנה אשר החיה אלישע · ולא קראו אדוני אלישע · ורבא אמר כגון הני דבי בנימין אסיא *
דאמרי רבנן מאי אהנו לן רבנן מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה · רבא כי הוה מייתו טריפתא לקמיה אמר קרו לי בני בנימין
אסיא כי הוה שרי לה אמר חזו דשריתי לכו עורבא · וכי הוה אסיר אמר חזו דאסרי לכו יונה · רב פפא אמר כגון דאמר הני רבנן ·
ורב פפא שגי אישתלי ואמר הני רבנן ויתיב בתעניתא על יומא · לוי בר שמואל בריה דרב הונא הוו יתבי וקא מתקני ספרי הוד
לספרי דרב יהודה כי מטו למגלת אסתר אמרי לא בעי כסותא אמר להו רב יהודה מגינתא למיהב כתשובתא · ר"ל לפי שלא
אמרו לו בלשון שלא · ועל כן יתחייב אדם לכבד רבותיו רבים בכבוד רבו יותר מכבוד אביו ששנינו במשנה פ' שני דמציעא · אבידת
אביו ואבידת רבו אבידת רבו קודמת לשל אביו שאביו מביאו לעולם הזה ורבו שלמדו תורה מביאו לחיי העולם הבא ·
ואמרי' נמי עלה היו אביו ורבו נושאין משוי פורק של רבו ואח"כ של אביו · אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואח"כ פודה

את אביו

ע׳ כ׳
כלל ו׳ חלק ב׳

את אביו · אבל אם סקיה אביו הא ורבו הא פודה את אביו ואח״כ פודה את רבו · ובפ״ק דקידושין · אמ׳ רב יצחק בר שילת אמ׳ רב חסדא · האב שמחל על כבודו כבודו מחול · הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול · ורב יוסף אמ׳ אפי׳ הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנ׳ וי״י הולך לפניהם יומם · אמ׳ רבא הכי השתא קב״ה עלמ׳ דיליה אחיל ליה ליקריה התורה דידיה הוא למחול · הדר אמ׳ רבא אין תורה שלי דיליה הוא דכת׳ ובתורתו יהגה יומם ולילה · איני והא רבא הוה משקי בי הלולא דבריה ודלי כסא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע וקמו מקמיה · לרב מרדכי ולרב עמרם בני רב חסדא ולא קמו מקמיה ואיקפד ואמ׳ רבנן ורבנן לאו רבנן · ורב פפא הוה משקי בי הלולא דאבא מר בריה ודלי כסא לר׳ יצחק ולא קם מקמיה ואיקפד אפי׳ הכי הדור כולי למיעבר ליה · אמ׳ רב אשי אפי׳ למ״ד הרב שמחל על כבודו כבודו מחול מלך ונשיא שמחלו על כבודם אין כבודם מחול · מיתיבי מעשה בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ צדוק שהיו מסובין בבית המשתה של בנו של רבנ״ג והיה רבנ״ג עומד ומשקה עליהם · אמ׳ להם ר׳ אליעזר היאך אנו יושבין ורבנ״ג עומד ומשקה עלינו · א״ל ר׳ יהושע מצינו גדול הדור ששימש · אברהם גדול הדור היה וכתי׳ והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו ושמא תאמר כמלאכי השרת נדמו לו לא נדמו לו אלא כערביים ואנו לא יהא רבנ״ג עומד ומשקה עלינו · אמ׳ להם ר׳ צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ועוסקים בכבוד הבריות · הקב״ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר · ומצמיח אדמה ועורך שולחן בפני כל אחד ואחד ואנו לא יהא רבנ״ג עומד ומשקה עלינו · אלא אי איתמר הכי איתמר · אמ׳ רב אשי אפי׳ למאן דאמ׳ נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנ׳ שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ··

פרק שני

התלמיד לרבו מובהק חייב לקום מפניו משיראנו כמלא עיניו · כדגרסי׳ בפ״ק דקידושין התם אי זהו קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ארבע אמות · אמ׳ אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק · אבל ברבו מובהק כמלא עיניו · אביי כי הוה חזי ליה לאודניה דחמרא דרב יוסף דאתי קאים ·· אביי הוה רכיב חמרא וקא מסגי אגודא דנהר פפא יתיב רב משרשיא ורבנן סמיך גייסא ולא קמו מקמיה · אמ׳ להו ולאו רבכם מובהק אנא · אמרו ליה לאו אדעתין · ואמרי׳ עלה א״ר אליעזר כל ת״ח שאינו עומד מפני רבו מובהק נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח שנ׳ וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים ·· ומנא עומד יודע יתקן כלפיו שאומר ויראת מאלהיך הוי אומר זו קימה · ומשיעבור מפניו שיחזור לו את אחוריו · כדגרסי׳ בפ׳ יומא כ׳ הוציאו לו את הכף · התלמיד הנפטר מרבו אל יחזיר פניו מכנגד רבו אלא מסבב פניו והולך · כי הא דר׳ אלעזר כי הוה מיפטר מיניה מר׳ יוחנן והוה בעי ר׳ יוחנן לאיפטורי הוה גחין וקאי ר׳ אלעזר לאחוריה עד דהוה מיכסי ר׳ יוחנן מיניה · וכי הוה בעי ר׳ אלעזר לאיפטורי הוה אזיל לאחוריה לאחוריה עד דהוו מינגפן כרעי ה ומתווסן אסקופתיה דמא · אמ׳ לרב יוסף הכי עביד רבה · אמ׳ יהא רעוא דתרום רישיה אכולה כרכא · ועושה לרבו כעבד לרבו · כדגרסי׳ בפ׳ כתובות בי אלמנה ניזונת א״ריב״ל כל המלאכות שעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת לו מנעל והנעלת מנעל · אמ׳ רבא לא אמרן אלא במקום שאין מכירין אותו · אבל במקום שמכירין אותו לית לן בה · אמ׳ רב אשי אפי׳ במקום שאין מכירין אותו לא אמרן אלא דלא מנח תפילי · אבל מנח תפילי לית לן בה · אמ׳ רב חייא בר אבא אמ׳ ר׳ יוחנן כל המונע תלמידו משמשו כאילו מונע ממנו חסד שנ׳ למס מרעהו חסד · רב נחמן בר יצחק אמ׳ אף פורק ממנו יראת שמים שנ׳ ויראת שדי יעזוב · על כן יהא מוזהר כל אדם לקום מפני רבו ולשמשו ויהא חשוב בעיניו כעבד לשמשו ··

פרק שלישי

שלא יהא אדם מורה הוראות לפני רבו · כדגרסי׳ בפ׳ עירובין פ׳ הדר עם הנכרי תניא ר׳ אליעזר בן יעקב אומר לא מתו בני אהרן אלא לפי שהורו הלכה בפני משה רבן · מאי דרוש ונתנו בני אהרן אש וערכו עצים על האש אמרו אע״פ שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ·· התלמיד אחד היה לו לר׳ אליעזר

שהורה הלכה לפניו אמ' לה ר' אליעזר לאימא שלום אשתו תמה אני אם יוציא זה שנתו · ולא הוציא שנתו · אמרה לו וכי נביא אתה · אמ' לה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה · ואמ' רבה אותו תלמיד יהודה בן גוריא היה שמו · ורחוק ממנו שלש פרסאות · וכי אותו בפניו הוה · והיה רחוק ממנו ג' פרסאות קאמ' ולהשמיעך שינו נעס חכיו למהל' · אלא שלח התלמיד משמיה · א"ר חייא בר אבא כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש שנא' ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן זחלתי · וכתי' עם חמת זוחלי עפר · זעירי אמ' נקרא חוטא שנא' בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך · רב המנונא רמי כתי' בלבי צפנתי אמרתך · וכתי' בשרתי צדק בקהל רב · לא קשיא כאן בזמן שעירא היאירי קיים · כאן בזמן שאין עירא היאירי קיים · ואע"פ שהלך למקום אחר יש לו לשאול הואיל ומכוין להורות · כדגרסי' בפ"ק דסנהדרין כי הוה נחית רבה בר בר חנה לבבל · אמ' ליה ר' חייא לר' בן אחי יורד לבבל יורה · ידין ידין · יתיר בכורות לא יתיר בכורות · ואמרי' עלה מאי טע' אילי' משום דלא חכים והא אמרי' דחכים טובא אלא דלא בקי במומין · והאמ' רב י"ח חדש גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר · אלא לחלוק כבוד לרבה בר בר חנה · ואיבעי' אימא משום הא גופא דרב בקי במומי' טפי ושרי מומי דלא ידעי אינשי ואמרי כי היכי דשרא רב ואתו למשרא מום קבוע · ואמרי' עלה אי גמיר הרמנא למישקל למה לי · משום מעשה שהיה דתניא פעם אחת הלך ר' למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהן בטומאה אמ' להם מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה · אמרו לו תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מי בצים אין מכשירין · והוא מי כבצים קאמ' להו ואינהו סברי מי כבצים קאמ' להו וטעו בהא · דתנן רבנן מי קרמיון ומי פיגה פסולין לחטאת מפני שהם מי כבצים ואינהו סברי דלגבי חטאת פסילי אכשורי נמי לא מכשרי · ולא היא התם לגבי חטאת מפני מים חיים · הכא אכשורי נמי כלהו מכשירי · תאנא באותה שעה גזרו תלמי' שלא יורה אלא א"כ נוטל רשות מרבו · תנחום בריה דר' אמי איקלע לחתר דרש להו מותר ללתות חטים בפסח · א"ל לאו ר' מני דמן צור הכא ותניא תלמיד לא יורה הלכה בפני רבו אלא א"כ רחוק ממנו ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל · אמ' להו לאו אדעתאי · לפי' טוב לו לפרס לאחרין התורה ית' ומרבותינו שלמדונו תורה ולא יהא לבו גס בהוראה כמו שאמרו [illegible] והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח · אבל יש לו לחשוך את עצמו מן ההוראה בכל זמן שאינו מחוייב להורות ושלא יבא לידי הטעות · השם ברחמיו יצילנו משגיאות ·

הקדמת השער הרביעי

באר ונלמד מה יש לו לאדם לעשות כדי ללמוד תורה כי יראה יותר טובה מכל הטובות וההצלחות הבאות לאדם בסיבתה כמו שכתבנו למעלה אם למד אדם תורה בקטנותו נתוספה בו חכמה וכשם שהזקן מתוספת עצמותו

כדגרסי' בפ' שואל אדם · תנא ת"ח כל זמן שמזקינין חכמה מתוספת בהן שנא' בישישים חכמה ואורך ימים תבונה · ושאר האדם כל זמן שמזקינין טפשות מתוספת בהם שנא' מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח · [illegible] [illegible] בחכמים שכל זמן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ואם הוא עם הארץ חסיד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ערב

ע ל
כלל ל חלב ל

שאם כבהמות וחסימות אקרא · כדגרסי' בפ' אלו עוברין בפסח · תניא ר' מאיר אומ' עם הארץ אסור לאכול בשר שנא' זאת
תורת הבהמה והעוף · וכי מה ענין תורה אצל חיה ועוף אלא לומר לך כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה חיה ועוף
שנ' זאת תורת הבהמה וגו' כל שאינו עוסק בתורה אסור לאכול בשר · ולא עוד אלא שאמרו שמותר להורגו שיכוי יהיה
לפי שהוא נדמה כבהמה ועוף כי להם לא נתן שכל · אלא האדם שנתן בו שכל ושזכו הוא חטא גדול לפי אמרו חכמ' א"ר
אלעזר מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת · אמרו לו ר' אמור לשוחטו · אמ' להם זה טעון שחיטה וזה אינו טעון
ברכה · ואמרי' נמי התם א"ר שמואל בר נחמני עם הארץ מותר לקורעו כדג · אמ' רב שמואל בר רב יצחק ומגבו · תניא א"ר
עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומ' מי יתן לי ת"ח ואנשכנו ככלב · ועתה אני אומ' מי יתן לי עם הארץ ואנשכנו כחמור ·
אמרו לו תלמידיו ר' אמור ככלב · א"ל חמור נושך ומזיק ושובר העצם · וכלב אינו שובר העצם · תניא ר' אליעזר בן יעקב
אומר אילמלא שצריכין אנו להם למשא ומתן היינו הורגין אותן · ואמרי' עלה גדולה שנאה שעמי הארץ שונאין לת"ח יותר
משנאה ששונאין אומות העולם את ישראל ונשותיהן יותר מהם · התם שנה ופירש כאלו לא שנה · יותר מכלם · וגרסי' נמי בסוף
פ"ק דחגיגה ר' יהודה אומר כל ת"ח שפירש מן התורה עליו הכתוב אומ' כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו
להראותכם כיון שנוטין לו לנוטין השכל ולא לנוטין העוף הם שוים לבהמות כמו שנ' אוירות יותר · ועל אמרו התם ואמ' ר'
אלעזר אסור להתלוות עמו בדרך שנ' כי היא חייך ואורך ימיך · על חייו לא חס על חיי חברו לא כ"ש · והזהירו נמי שלא ש'
להתחתן עמהם כדגרסי' התם תניא ר' מאיר וכו' · כאילו כפתה לחיכות הזאב · וגם אמרו שלא יעסוק אדם בתורה בפניהם שהוא
מה לבם לבי שאינם יודעין להשיב ודומה למי שבועל ארוסתו בפני בעלה ואינו יכול למחות · כדגרסי' התם תניא ר'
חייא אומר כל העוסק בתורה בפני עם הארץ כאלו בועל ארוסתו בפניו שנ' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב
אל תקרי מורשה אלא מאורסה · ועוד הרחיקום מהם ומקנים רבים כדאית' התם · ת"ר ששה דברים נאמרו בעם הארץ אין
מוסרין לו עדות ואין מקבלין ממנו עדות ואין מגלין לו את הסוד ואין ממנין אותו אפוטרופוס על היתומים · ואין מתלוין
עמו בדרך ואין ממנין אותו על קופה של צדקה · וי"א אין מכריזין על אבידתו · ות"ק זימנין דנפיק מיניה זרעה מעליא
ואכלי ליה שנ' יכין וצדיק ילבש · והרחיקו נמי שלא להקנות מהם כדגרסי' בפ' ד' מיתות למה ת"ח דומה
בפני עם הארץ · בתחלה דומה לקיתון של זהב · ספר עמו דומה לקיתון של כסף · נהנה דומה לקיתון של חרס כיון שנשבר
אין לו תקנה · ולא עוד אלא שאמרו שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ כדגרסי' בפ"ק דבבא בתרא · א"ר
יהושע אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ כמו שכתבנו למעלה · ואמרו נמי שמי שאינו קורא ושונה אינו בדרך
ארץ אינו מן הישוב · ואמרי' עלה א"ר יוחנן ופסול לעדות · הא למדנו שעמי הארץ רחוקים מכל הטובה האמיתית ודומין
כחיות היער ואוכלים ושותים ונעשים כבהמות נמשלו נדמו · ולא עוד אלא שהם סכלים יותר מהם שהבהמות אינן אוכלות
ולא שותות אלא שבעות ואינן מזיקות לעצמן ובוחרות בטוב ומואסות ברע סוף הבחירה שנתנה להם ·
ועם הארץ יוצא שכלו להרע ולא להיטיב עוזב הדרך הטובה ובוחר ברעה אומר לטוב רע ולרע טוב · אוכל ושותה ובועל
כבהמות שכבע עושה רע לנפשו מה שלא יוכל חמור לעשות · ידע שור קונהו וחמור לפני שעוסק עמו טובה ועם הארץ אינו
מכיר לפני שעושה לו טוב · ואף לא למי שבראו יתעלה · אינו מתעסק כל ימיו אלא במאכל ושתיה כי מחר ימות · וחושב
בלבו שאין חשבון ומעשיו וכמעשה הזה הולך כל ימי הבלו עד אשר ישוב עפרו לעפרו ונפשו יקלענה בתוך כף הקלע ·
על כן ישים האדם למען אל לבו שום עמלו בתורה ויצא מכלל עמי הארץ הנבלים מן המשכילים ויאחז מן התבונות והקדוש'
שבעולם העליון ויזכה לחיי העולם הבא והנצחי ··

תם הער הכבוד כלו ··

נר החמישי בדרכי התשובה ויתחלק לשלשה כללים :

הכלל הא׳ בדרכי התשובה ·· הכלל הב׳ בימי התשובה ·· הכלל הג׳ ביסורין הממרקים ··

הקדמה לנר זה ··

התשובה היא קיום בני אדם ונשמותיהם ולולי התשובה לא היה יכול אדם לעמוד
בפני מדת הדין החזקה · כדגרסי׳ בב״ר אמר ר׳ אליעזר · עד
שלא נברא העולם היה הקב״ה ושמו לבד · ועלה במחשבתו לברוא את
העולם והיה מחריט לפניו את העולם · ולא היה עומד · משל למה הדבר דומה למלך שבקש פלטרין שלו אם אינו מחריט
בארץ יסודותיו ומוצאיו · אינו מתחיל לבנות · כך הקב״ה היה מחריט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את
התשובה · והמצוה הזאת היא קרובה וקלה אצל בעלי התורה · יותר ויותר מאשר היא אל העמים המחזיקים אותה בחקיהם ·
שכבר ימצאו שהכומרים מחייבים לשב עינויים רבים ללכת אל עבר הים ולמקומות רחוקים וסיגוף גופם מיתה · לא כן
בתורתנו שלא נצטוה כלל עינויים אלא רק בפה ובלב · שנא׳ כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה
היא לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו · ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבור לנו אל עבר הים · כי
קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · רמזו על דבר שבפה ובלב · [illegible] · ומה כלל יפסל על התורה
כל אומה ולשון שהיא מורכבת מדרכות ומבדוכים שאינה יכולה לשוב בשום לבו וחוזק נפש לקיים התורה והמצוה הזאת
כמו של אדם ולבן שקוח שמנה תשוה · ונע״ב לא קרבה כאויה שלא לשוב · שהם יודעים לחלש נפשם והקב״ה נותן להם כח לעמוד ·
כדגרסי׳ כת״ה עקרה שלא אמרה התורה שלמד התשובה אינו צריך ללכת אל עבר הים ולא לעלות למקומות גבוהים
הנשגבים לשמים · ואמרה התורה שפעל הדבר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · ר״ל שיתודה בפיו ויתנחם
בלבו ולא ישוב עוד לעשות כמעשהו · ואמרי רבותינו ז״ל על התורה כבלה אין מקרא יוצא מידי פשוטו
ופשט הכתוב מורה בתשובה והלא הענין שאמר פיו ולבו שוין לשוב בתשובה · ואחר שאמרנו לך דבר שעיקר דרכי התשובה
יש דברי אגדה קבלם שהתשובה לבדה רפואה · ויש עבירות שצריכין יומי הכפורים לכפרם · ויש לך חמורות שצריכין יסורין
למרק אותם כדברי התלמוד שהלכם ר׳ ישמעאל כמוזכר השאל ר׳ יהודה בן חנוך הכהן בכל יום הכפורים כמ״ש בתחילת הנר הא׳
שחלק כל העבירות אלו חלקם לשלשה חלקים · עבירות שיש תשובה · לעשות תשובה לבד אינה מכפרת כיום הכפורים
שהאיום יעונו לבטרה · ועבי כריתות ומיתות ב״ד ביסורין הממרקין ·· ועם כל אחד מהן צריך תשובה שאם לא כן
מכחים ימי התשובה ואייסורין על האדם ואינו עומד מעונו לשוב מהאיסור היו הענינים לאדם לשוב מדרכיהם ולשוב ולחפש אחר
אבל אם יעורר משנתו וישוב בתשובה הנה יבא קיימנה כי מימינו תשוקה למכשולים · ומזה שזכרנו אמר כדגרסי׳ בג׳
עבר פסחים אמר רב כהנא משום ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי ואמרי לה אמר רשב״ל משום ר׳ יהודה נשיאה אמר רבותי ויד אדם
מתחת כנפיהם ידו כתיב זו ידו של הקב״ה שפרוסה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מתחת מדת הדין · וגרסי׳ אמר
החילה זו התשובה · אמר דבר זו מדה טובה שנא׳ ונשא ידו כו׳ · ואמר יכן זו ימינך הפשוטה לקבל שבים שנא׳
ימינך ייי נאדרי בכח · ואומר כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם ואומר כי שבועתי יצא דבר ממני · ושבתה טובה
ברחמים את מדת הדין שנא׳ מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וגו׳ · ואומר ישוב ירחמנו · ואומר תתן אמת ליעקב ··

אלקים אתה אחילך וגו'. פי' שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם גוזר וחבירו מבטל גזירת חבירו. אבל אתה מי יכול למחות על ידך. וכן הוא אומ' והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש. ר' אבהו בשם ר' יהודה אומ' משל לאדם שנתון בקולר והפסק של מלכות אפי' נותן ממון הרבה אי איפשר להעביר את הגזרה אבל אתה אומר עשו תשובה ואני מקבל שנא' מחיתי כעב פשעיך. ונאמ' שובה אלי כי גאלתיך. ובפסי' בפסיקתא טוב וישר יי' על כן יורה וגו'. א"ר פנחס למה הוא טוב למה שהוא ישר. ולמה הוא ישר לפי שהוא טוב. על כן יורה חטאים בדרך שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה. וכן אמרנו שאין הקב"ה חפץ במיתתן של רשעים ויותר הוא חפץ בתשובתן שנא' כי לא אחפוץ במות הרשע כי אם שובו מדרכיו. וברחמיו על ישראל יותר מכל האומות גלה סודו לעבדיו הנביאים כדי שיזהירו לישראל הגזרה שהיתה נגזרת עליהם כשהם ושינו וכסם שיחזרו למוטב. והחליך אותם שלא יחזרו בתשובה. והכבידו אזנם וחזקו את לבם ולא רצו לשוב עד שסלק מעליהם שכינתו וחסרו כדי להגלות בין אומות העולם. ואעפ"י שהתחלה הגזרה שעכבה השכינה רחוקה מהם מעוכב— להאמין בתשובתן. כדגרסי' בר"ה פ' יו"ט. א"ר יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה במדבר לישראל שמא יחזרו בתשובה. ולא חזרו. כיון שלא חזרו אמ' יפחו עצמותיהם שנא' ועיני רשעים תכלינה. והשי' ברחמיו על ישראל בכלל ועל הטובים שבהם בפרט מענישם בעולם הזה כדי שילכו נקיים ויתן להם שכרם מושלם לעולם שהוא עולם הנצחי. מה שאינו עושה כן לאומות בכלל ולרשעים בפרט שאינו מענישם בעולם הזה על עונם אבל מגבה להם זכותם כדי שילכו למכון לגה עצמם. כדגרסי' בסוף פ"ק דקידושין. א"ר אלעזר בר צדוק למה צדיקים דומים בעולם הזה לאילן שכלו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה. נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טהרה כך הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שיירשו עולם הבא שנא' והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. ולמה רשעים דומים בעולם הזה לאילן שכלו עומד במקו' טומאה ונופו נוטה למקום טהרה. נקצץ נופו נמצא כלו עומד במקום טומאה כך הקב"ה משפיע לרשעים טובה בעולם הזה כדי שיטרדם ויורידם המדרגה התחתונה שלגיהנם שנא' יש דרך ישר לפני איש ואחריתה וגו'. וגרסי' נמי בפ' הוריות. דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתי' יש הבל אשר נעשה תחת השמש אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע להם כמעשה הצדיקים. אשריהם צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעולם הזה. ואוי לרשעים שמגיע להם כמעשה הצדיקים בעולם הזה. א"ל רבא אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמי מאי סני להו. אלא אמ' רבא אשריהם צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים של עולם זה בעולם הזה. ואוי להם לרשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים של עולם זה בעולם הזה. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אתו לקמיה דרבא. א"ל להו אוקימתון מסכתא פלנית' ומסכת' פלנית'. אמרו ליה אין. איעתרתון פורתא. וזבנינן ארעא. קרי עלייהו אשריהם צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים שבעולם הזה בעולם הזה. וגרסי' נמי בפ"ק דתענית. אל אמונה ואין עול. כשם שהקב"ה משלם שכר טוב לצדיקים בעולם הזה וכו'. כדאי' בהקדמת הנר הראשון. הא למדנו שאותו הטוב לבחון עשה משפטו להענש למי שמשיגין עונות בעולם הזה שהוא הבל ושהוא רוח ויהיו כל שכרו ובמותו על הרוב של זכות בעולם הזה הכל שלו טוב ולנצח. ולהפך הדבר לאותן שמשיגין זכיות ורוב עונות. על כן יעורר אדם לשוב בכל זמן. וכ"ש בימים המזומנים יותר לדין ולכפרה ולא יקוץ בתוכחות וביסורין שהם הדברים המעכבין את הקבלה והמענים את הנפש ומזרזין את התשובה.

הכלל הראשון גדר התשובה ונחלק לשבעה חלקים:

החלק הא' בחרטה. החלק השני בעזיבה. החלק הג' בוידוי. החלק הרביעי בצערה.

החלק הראשון בתשובה ויש בו ארבעה פרקים : פרק ראשון :

כאשר יש מי שהוא חולה בחולי הגוף · אם לא ירגיש בחליו וידמה בעצמו שהוא בריא · או ירגיש בחליו ולא ישים לבקש רפואה וימשך
אחר המאכלים שיוסיפו כובד החולי עד שיגיעוהו בספק סכנה · כן יארע בחולה חולי הנפש ·· יש בני אדם שלא
ירגישו בחטאים ויראו עצמם כצדיקים · ואין מבדילין בין טוב לרע · ועליהם אמר דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו ·
ואומר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות · ויש מי שירגיש בחליו ובהיותו שטוף בתאוותיו לא שם לבו לרפואתו אף
לבריאותו ועל זה אמר כי בשרירות לבי אלך וגו' · וגם כמו שחולי הגוף יראו למתוק שהוא מר ולמר שהוא מתוק ··
וימאסו המאכל והמשתה שטעמו קבעם ויתאוו לאותו שיוסיף החולי · כן חולי הנפש יראו במה שהוא רע שהוא טוב ·
ובמה שהוא טוב שהוא רע · ומואסים הטוב לעצמם ובוחרים הרע · ועליהם כזה אמר הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע ·
וגו' · וגם מי שירגיש בחליו ומתחרט מהדרך ההיא אשר הוא הולך בחולי בגופו ואחר כך לאחותו לרפאתו על כל דברים יבקש תמה
לתת לו עצה בדבר ויכבד מכל הדברים שיאמר לו כי הספרים ידעו לעצמו המעקרים הקשים אשר שיטה את מעגלי יאמר
שהוא כבריאותו כך מי שהולך בדרך לא טובה ואחר הרגיש בחולי נפשו ומתחרט על עונותיו יבקש רפואה לחליו וילך אצל
החכמים שהם רופאי הנפש · ויתנו לו עצה בדבר · שהוא שהחכמה קשר בוח של לבו ימרק הרעה אשר היא הולך והכיר
רוע מעשיו ונחם יאמר · וזה סבב לו דבר התשובה · וכמו שהוא בחולי הגוף שמי שהרגיש בחולה קטנה או כתעשו · ו'
מהשנות מזונו וישוב מיד למהותו הדרך שירפא מיד לפי שעדיין לא נתפשט בגופו החולי · כן מי שהרגיל לעבור בדרך ישר
ובא לידו חטא ושגגה או להחטיא והרגיש כדי ונתחרט מיד קלה כנגעו התשובה ולחזור לעבור בדרך טובה לפי שלא
הורגל כל כך בתשובה · וכן אמרו ז"ל כבושי כל מי שעתיד הקב"ה ר' ישמעאל אם היה ... שעבר עבירה פעם אחת
הקדוש אחריו כיוס שיצא עשה תשובה · שיעשה כל שאינו יודע והיה עשה תשובה · ולפי זה לפי שהרגיש מיד השנחה ויוזר
ממנה ואינו מורגל בתשובה · שהורגל בתשובה · רחוקה ממנו התשובה · לפי שנעשית לו העבירה כהיתר כמו שאמרו
ז"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה ס"ד אלא אימא נעשית לו כהיתר · אבל המתחרט ממנה ושב
מיד בתשובה שלימה נחשב לו כמי שעבר שוגג ומוחלין לו מיד · ועל התשובה כזאת אמרו שובו בנים שובבים כלו'
לשובבות במאמר ר' יוחנן כן הוא · וגם אמרו שובה ישראל עד יי' אלהיך · ועליה נאמר בפ' יום הכפורים · אמר גדולה
תשובה שזדונות נעשו לו כשגגות שנא' שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך וכשול לו שוגג · ובפסי' כפסיקתא
אר' יונתן אר' סימון שובה ישראל וגו' · אמר כבורח מבקר · אר' לשר מלכות שכעס אדם עשיר ומכה את חבירו כבי'
ולאחר זמן הוא מבקש להתרצות לו והוא אומר לו אתה בידך אותו אל הכס ומתנצל לך כדי ובין לך והבא אותם
אנשים שבזיתני בפניהם ואני מוחל לך · אבל הקב"ה אינו כן אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק והקב"ה אומר לו עשה תשובה
בינך ובינך ואני מקבלך · ובפסי' עוד בפסחים שובה ישראל עד יי' אלהיך · משל למדינה שהיתה משונאת והיה בה זקן
והיה מזהיר לבני המדינה כל מי שהיה שונא לו נפל · וכל שלא היה שומע לו היו הבני סות בוין עליהן והורגי' אותם ·
ולפי' הנביא שוח ואומר שובה ישראל וגו' · תהוא ששר שאמר מקוה ישראל יי' מה המקוה הזה מטהר את הטמאים · כך
הקב"ה מטהר את ישראל בתשובתן לכך הושע מזהיר את ישראל ואומר שובה ישראל ·· ובפסי' בבראשית רבה בפרשת וישב
יעקב · וישב ראובן אל הבור · היכן היה ר' אליעזר ור' יהושע · ר' אליעזר אומר עסוק היה בשקו ובתעניתו וכיון שנפטר הלך
והציץ בבור · הה"ד וישב ראובן אל הבור · אמ' הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה חייך

ע' ק'
כלל א' חלק א'

אין שבכתב עיור ונותן תהלה בתשובה · ואז יהו זה הושע שנא' שובה ישראל · ועל התשובה כזאת אמרו שמגעת עד כסא הכבוד עכ"ל כפ' יום הכפורים אמ' ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' שובה ישראל עד יי' אלהיך ·

פרק שני :

כל זמן שיתחרט אדם מחטאתיו ועשה תשובה תשובתו עולה לפני הקב"ה ולכבוד שיפעל אין העולם הזה כתשובה שלימה שהיא על ז' מעלות וגדולה מזו המעלה והתשובה שבכלם היא הנעשית בכל לתשובה כפי האמור למעלה והיא המקובלת מיד · ועל התשובה כזאת אמרו ז"ל כפ' חלק וכפ' אין עומדין · במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד · ר"ל לפי שהצדיק גמור שלא חטא מעולם הוא כעבור שלבו אינו מתאוה כלל ואולי שאם כשטבע יהיה חס ויכשל בעבירה לא יוכל לנצל ממנה אבל מי שהוא כשטבע חם ומתאוה למשגל כרוקן מיתנו מקבלתנו גזול ועל זה אמרו לשום טבעו חובה עם לבו קרחוקו יותר גדול ממי שאינו כל חבורת יחבירו יצו גבולותיו · ואדם כזה אע"פ שהוא לבו כרקור עבירה או כמעשה חטא כאונס טבעו · ואין כגדול שכלו עתחרט ושב נקרא גדול על גבורתו שהוא יכול לכבוש יצרו כמאת החטא · ור' אבהו וכר כזה וכיוצא בזה · ולא אמרו אלא בדברים התאוניים שאילו לא נכתבו לא היו מחויבים מצלבשן ערות וכיוצא בהן ·· אבל דברים השכליות אע"פ שלא נכתבו ראויין לעשותן לפי שהשכל מחייבן הנפש אשר תבקש איהם מעידה עליה שהיא חסרה ומתועבת · ומזה שיש בה תכונה רעה שמתאוה לדברים שהם נגד השכל ועל נפש כזאת נאמ' נפש רשע אותה רע · והחסיד שאינו מתאוה להם שלבו נאמ' שמחה לצדיק עשות משפט · ועם כל זה אם נתחרט מיד ועשה תשובה מיד מוחלין לו מיד וזאת היא התשובה הגדולה שכל או האדם נתעבר לפי שלא נתעבר בחטא ·· המעלה השנית מי שקובע בחטא ימים או שנים · אבל בימי בחורותו כשדין בתקפו נתחרט מאותו הדרך הרע וכבש יצרו ועשה תשובה שלמה עליו אותו וזכור את בוראך בימי בחורותיך · ר"ל בעוד שאתה בתקפך והוא לעשות העבירה כבתחלה ואיך שוכה מפיכת מוציאה כראות חטא · ועל זה אמרו בפ' יום הכפורים היכי דאמי בעל תשובה כגון שבא לידו דבר עבירה פעם ופעם ומינה · ואמר ר' יהודה באותו פרק באותה אשה באותו מקום · ר"ל שהבחורות והאשה עומדין ואין כבר מונע · המעלה הג' שעדיין הוא בימי בחורותו · אבל אינה מזומנת לפניו העבירה כבתחלה או הוא כמו מחבב אדם לנחת אחר יצרו כבתחלה וסר מדרך זה ממעשיו · גם זה תשובתו מקובלת אע"פ שאינה על מונע כיון שהוא עדיין בבחורותו ועלו עמו והנאותיו דייו מלבו ושקולתו ומכין שימו · עם עלו נאמר אשרי איש ירא את יי' · ודרשו עליו במס' ע"ז אשרי איש ירא את יי' אישו ולא אשה · אמ' ר' עמרם אמ' רב אשרי אדם שעשה תשובה כשהוא איש · וריב"ל אמר אשרי ·· המתגבר על יצרו כאיש ·· המעלה הד' השב באימת יסורין · או באימת מוכיחין · או באימת צרה · כמו שמצינו באנשי נינוה אע"פ שלא היה בלבם לעשות תשובה עד שהוכיחם יונה הנביא ואמר להם עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת מיד האמינו אנשי נינוה באלהים · ועם כל זה אע"פ שעשו תשובה מיראת הגורה עלתה תשובתם לפני שנתחרטו ושבו ממעשיהם שנא' וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה · ונ' ועל זה גרסי' כפ' סדר התעניות האלו אמרו לא שק ותענית גורמין אלא תשובה ומעשי' טובים גורמין וכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ·· המעלה הה' המתחרט ממעשיו אחר שבאו צרות רבות עליו ושב בתשובה ואע"פ שאינה מעלה כמו אשר לפניו התשובה כזאת כמו שאמ' יתבום ומוצאוהם שי' כמו עד לבם · הבה מרוב חסדו שלבבו ואינו מקבלה כדכתי' בצר לך ומצאוך וגו' וכתי' ושבת עד יי' אלהיך וגו' וכתי' כי אל רחום יי' אלהיך וגו' ועל זה אמרו רבותינו מחכמת תשובה ומעשים טובים כתריס לפני הפורענות ·· המעלה הששית בימי זקנותו שאינו יכול לעבור בדרכי ··

העבירה יותר מראשונות · ואעפ"י שהרבה לחטוא ימיו שעשה על בחרותו ושב בתשובה שלימה בכל לבו התשובה מקובלת
ועל זה אמר שובו בנים שובבים · וגם אמר עליה תשב אנוש עד דכא · ר"ל עד הזמן שהוא נדכא · זה ונחלש ואעפ"כ
הוא אומר שובו בני אדם · ועל זה נאמר בפ' בתרא דקידושין ר' שמעון בן יוחאי אומר אפי' צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה
איבד כל הראשונות · שנא' צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו · ואפי' רשע גמור ועשה תשובה אין מזכירין לו שום רשע ·
שנא' ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו · והוא כמחצה זכיות ומחצה עונות · ואו' רז"ל בתשובה על הראשונו'
·· השעה הזו היא התשובה שבכלל אין שלא עשה רע כל ימיו ועוד מפשע עד חוטא אחריתו כמוהו כי קרוב עתו
למות · ועל זה נאמר שוב יום אחד לפני מיתתך · ונאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים ·· הרי מי שחלה ונטה למות
אומרים לו התודה על עונותיך שכן דרך כל המומתין מתודין · אדם יוצא לשוק יהא דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט
חש בראשו יהיה דומה כמי שנתנוהו בקולר · עלה למטה ונפל יהא דומה כמי שהעלוהו לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדול
ניצול ואם לאו אינו ניצול · ואלו הן פרקליטין של אדם התשובה ומעשים טובים · ואפי' תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדין עליו
חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול שנא' אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר
פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר · ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אפי' תתקצ"ט באותו מלאך שלחובה ואחד
של זכות ניצול שנא' מלאך אחד מני אלף · עם אחו איוב והקרב לשחת נפשו ונא' יעתר אל אלוה · ר"ל שאפי' נענין
למות אם ישוב ויעתר אל אלוה וירצהו וימחול עונותיו · ואמרו הלכה למעשה מאלעזר בן דורדיא בפ"ק דע"ז כראי' באחרונה
הגר הראשון · ואעפ"כ שהתשובה בין מלכות ומקובלת היא לכל אחד ואחד · כמו שאמרנו בקדימה ואיחור אבל השיעור
בהשעה אפי' ביום רדיפה ונפטר בלא תשובה וזה אחד מקומות נמורשים יודעין ביום הדין ומשחית נפשו ונפשו
להכנס ונתן כבודים לאחרי דורות · ועל כן הזהיר שלמה בחכמתו כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה ונא' כ"ל
כל אשר תמצא לעשות בעולם הזה עשה כלומר שתשוב בתשובה כל זמן שהתפלה בקרוב יותר והעוב שמבין השהעמוד בכחך
כי אחר שתקבר אין תשובה ולא שום מעשה במקום שהולך אם לא עשית בחייו · ובזה רמזו ז"ל באומרים מי שטרח בע"ש וכו'
גם רמזו כמאמר התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין · כלומר שבטרקלין אין שום תיקון להנשא · על כן צריך
קביאה ואומר שובו שובו מדרכיכם הרעים ונא' · ר"ל שלא ימהרו בלא תשובה · אלא לאם מעשים אעפ"י שהיו שובבים אין
רב התשובה יש לו מקום כדכתי' שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ··

פרק שני

כי לבריות בני אדם דבר אין שלא חטא כל ימיו · והג' ענינים הנזכרים יותר יתקשטנה
הקימורות למעלה · והכרחי שלא חזר בתשובה כל ימיו שהם אותה ענינים נחלקים
זה לזה ודומים כחלקים ·· ואודיעכם כמו שהודיע לאיש כונת החובלים בספינה אם
המשילום כמוש מעולמות הכבר דומה לאנשים החובלים בספינה בים ונתעכבו בה ימים רבים ולא הגיעו אל מחוז
חפצם יום אחד נשבה רוח חזקה בים והוליך הספינה ואנשים אשר בה עד שהגיעה לאי אחד בתוך הים והיה הים
סובב אותו מכל צדדיו ובאותו האי היו אילנות נבוכים עץ אחד והיו נושאים פירות ומיני מגדנות ומליצין ומין נחמד
למראה וטוב למאכל · והיו באותה האי מעיינות מים מתוקים מהם והיו מתגברים והולכים ומשקים כל אותה האי
עד שלמון השמים ולא ורכו שבותיו והגנת פרחיו ושושנו וענפי האילנות שלהו ונקודותיהן שריגיהן ולבשו הענפים
ועלים כלבוש כעל ושלג כה ויותר · והיה היתושים נחור שמעת בין מעיני המים תחת כל האילנות · והיו בספינה
חמש כתות של בני אדם ·· הכת הראשונה לא רצו לצאת מן הספינה לאי · כי אמרו אם נלך איפשר שתבוא רוח ותוליך

הספינה

כלל א׳ חלק א׳

ויעלך הספינה ונשאר באי והשכיל נתחבר שלשעה שנקה באי כתאות פירותיו ונבהיר עמותיכו אם תלך לה הספינה ונשאר באי ומת .. הכת השנית יצאו מן הספינה לאי ואכלו ולא התמהמהו שלא ימשו מאחורי הפירות ונעימות ימצאו על אחי וחזרו מיד לספינה וימצאו מקומותיהם שהניחו וישבו שם בריוח ולא הפסידו כלום שכיון שנכנסו לאי .. הכת הג׳ יצאו מן הספינה ונכנסו לאי ואכלו מפירות האילנות ונעימו עלה ונתעכבו שם עד שמצא הרוח והיו המלחים יוצאים לנהוג ספינתם ולהלך לדרכם. תקעו המלחים בחצוצרות כמו שדרכם לתקוע בשופר שהולכים שישמעו קול החצוצרות מיד ירצו על נפשותם ונכנסו לספינה וימצאו מקומותיהם שישבו בהם כי כבר אחזו מקצתם ואחרים עודם לשב ב במקומות שנשארו ישבו בהם בדוחק ולא מצאו מקומות בריוח כמו הראשונים .. הכת הרביעית היו אוכלים מפירות האילנות והיו שטין באי והולכין אל כל עבריו והיו שומעין קול החצוצרות ואומרים אעפ״י שתקעו לא ילכו עד שיקיימו את התאנן קיימו את התאנן אמרו עדין לא ילכו עד שיעשו את הם. עשו את הם אמרו עדין לא ילכו עד שילכו המלחים. ובכל זאת היו יושבין באי ואוכלים מפירותיו ושטים בין השיחים עד שהלכו המלחים והגביהו ספינתם והתחילה ללכת כיון שראו הספינה הולכת אמרו אם נתעכב עתה רגע תלך לה הספינה והרי אנו עומדין וכלם מיד רצו אל שפת הים ונכנסו ושחו עצמם עד שהגיעו לספינה ונכנסו לה וימצאו מקומותיהם צר וישבו בדוחק ולא היה להם ריוח כמותם שלא נתעכבו כל כך באי .. הכת הה׳ ישבו באי אוכלים ושותים ושמחים ולא נתנו אל לבם לשוב אל הספינה עד שהלכה ונשארו באי עניים ועורים ועברו ימי הקיץ ובאו ימי הקור ונשרו פירות האילנות ויבש העשב ונשארו לחורב כיום ונקרח כלבה ויבאו חיות רעות ומשונות מן האי והיו מעמיקים בהם ועוררים ואוכלים אותם ונשארו בוכים ומתאבלים על שלא נשארו בספינה ולא היה מועיל להם כלום וישבו באי עד שכלו ואבדו ונבדלו מן הספינה ומן האי וכן הוא האדם בעולם הזה מעשיו הטובים דומים לספינה. ואם ילך בתום לבבו וישב על משמרתו לעבוד את בוראו ולא ירדף כן יצן ללכת אחר תאות העולם הזה והבליו הרי זה נכנס בשלום ויצא בשלום. כך הכת הראשונה שלבני אדם שלא נתעכבו לאי הם צדיקים גמורים שלא טעמו טעם מתיקת חטא מימיהם וכבשו יצריהם ולא הלכו אחר תאות העולם הזה. שלא ישבו על משמרתם ועמדו מקומם ולא נכנסו לאי הדומה לעב עבירות שמושכות את האדם בעונותיהם ובתאותם והמושך אחריהם יאבד והפורש מהם ינצל. והכת השני שנכנסו לאי ויצאו מיד הם דומין לבני אדם שחטאו וטעמו טעם החטא וחזרו בתשובה מיד בימי בחורותם וזה היא התשובה המעולה כמו שאמרנו .. והכת הג׳ שלא יצאו מן האי עד ששמעו קול השופרות דומין לבני אדם שיושבין שאין עושין תשובה עד עת זקנותם ויראו שעתם מגעת ואז עשו תשובה קודם שימותו בחטאתם. ואעפ״י שהם כבעלי תשובה אין מקומם בריוח כמו שלפניהם .. והכת הד׳ שלא יצאו מן האי עד שהתחילה הספינה ללכת והיו מתאחרין מזמן לזמן עד שלא נשאר להם פנאי לשוב באי אלא רגע אחד דומים לבני אדם שאינם עושים תשובה עד שעת המיתה כי יראו כי הולכים ימיהם וחייהם חלפו. ואין להם חיים בעולם הזה עושים תשובה מפני יראתם מן המות ואעפ״י שתשובתם מועלת להם אין מקומם כאחרים שלפניהם .. והכת החמישית שנשארו באי עד שהלכה הספינה ונשארו עניים ועורים ובוכים ומתאבלים ולא הועיל להם דומים לבני אדם הטובעים בעולם הזה בעמק התאוות ההולכים אחרי שרירות לבם התאוה ולא נתנו אל לבם לעשות תשובה עד שמתו בחטאם וכלו ואבדו לאבדון .. ולבהלה ונהפך להם העונג העולם הזה לתלונה ולרמה אוכלת בשרם ושורפת עצמותם עד שסופם לחרפה ולדראון עולם כמו שהפך לשבי אחרי העונותיהם לשתים רעים חורב כוס וקרח כלבה חיות רעות משונות נחשים ועקרבים וגם אחרי סופם למי אוי למי אבוי למי שעזב ממון הרבה וילך שנו לקבר עונות הרבה ומי הוא זה זה הכוס ממון

שלא כדין ועליו הכתוב אומר עושה עושר ולא במשפט וגו' ובאחריתו יהיה נבל. כי בשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב אלא מעשים טובים. משל לאדם שהיו לו שלשה אוהבים. האחד היה אוהבו עד מאד. והשני היה אוהבו ולא כל כך. והג' היה אוהבו ולא היה חושבו למאומה. פעם אחת שלח המלך לקרותו לו וסריסיו הבהילו להביאו לפני המלך לשאת וליתן חשבונות והיה מתפחד ומתירא מאימת המלך. והיה אומר שמא הלשינוני עלי הקטגנים ויהרגוני שהם בעלי דין. אין לי טוב כי אם לקרות לאוהבי אהובי שבעולם כן עשה ואמר לו בוא עמי כדי שילמד עלי זכות לפני עם המלך. הלך וקרא לאוהבו הראשון שהיה אוהבו יותר מן השנים וספר לו הענין ולא אבה ללכת עמו ולא נתפייס עמו ומה שאמר לו עמו. אמר אף על פי שהקרבתיך וחבבתיך ממנו ללכת עמי. הלך ובקש ממנו. אמ' לפני המלך לא אוכל אבל אלך עמך לשומרך בדרך ושתגיע לפני המלך אעזבך ואלך לדרכי. הלך לשלישי שלא היה חושבו לאוהבו כל כך ובקש ממנו ללכת עמו וספר לו כל המאורע לו עם חביריו. אמר לו הריני אני אלך עמך אל המלך ואני כנגדך עומד ואעשה כל יכולתי כדי שתנצל. מיד הלך עמו אל המלך ולמד עליו זכות והצילו מידו. האוהב הראשון שהיה אוהבו עד מאד הוא הממון החביב לאדם יותר מכל האוהבים שבעולם. והוא שעוזבו בשעת פטירתו ולא ילך עמו מאומה שנא' לא ילך אחריו כבודו. והאוהב השני שלא היה אוהבו כל כך הם הבנים והקרובים והאוהבים שמלוין לאדם עד הקבר ושמה חוזרין והולכין מעליו ויעזבוהו. והאוהב הג' שלא היה חושבו למאומה שהלך עמו ועמד ולמד עליו זכות הם התשובה ומעשים טובים. שהולכים עם האדם בשעת פטירתו להליץ טובה בעדו. שנא' והלך לפניך צדקך. והמלך ששלח בעדו הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שחד. ולא יציל אדם מדינו כי אם קנה את התשובה ומעשים טובים.

פרק רביעי

המתחרט ממעשיו לשוב בתשובה צריך להתודות עליהם. ואין צריך לפרט המעשה תחלה ויעזוב אחר כך את חטאו בלבו ויתודה בפיו. [illegible] כל יום הכפורים. א"ר יצחק אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אדם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפייס ממנו ספק אין מתפייס ממנו. ואם ת"ל מתפייס ממנו ספק מתפייס ממנו בדברים ספק מתפייס ממנו בממון. אבל הקב"ה אינו כן מתפייס ממנו בדברים שנא' קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. ולא עוד אלא כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן שנא' ונשלמה פרים שפתינו. ושמא תאמר פרי חובה ת"ל [illegible] אוהבם נדבה. [illegible] קחו עמכם דברים. [illegible] וגרסי' [illegible] קחו עמכם דברים וגו'. ר' יהודה ור' נחמיה [illegible] העולם [illegible] וגרסי' [illegible] דסוטה. [illegible] ומעשים [illegible] יהודה הודה ולא בוש. מה היה שכרו [illegible] חיי העולם הבא. ראובן הודה ולא בוש. מה היה שכרו זכה [illegible] [illegible] בעולם הזה [illegible] יהודה [illegible] [illegible]

ע׳ ק׳
סלז׳ מ׳ מלך ג׳

דלא לחשדו באחרי׳ · ואפי׳ לפו׳ אחר עלה דרמבי״ש מאחיה דאיכן כפני אדם שצריך לפרט את החטא כפני המקום ״
כמפרסי׳ בפני הכשרים · תניא ר׳ יהודה בן בבא אומ׳ צריך אדם לפרט את החטא שנא׳ אנא חטא העם הזה חטאה גדולה
ויעשו להם אלהי זהב · ר׳ עקיבא אומ׳ אינו צריך שנא׳ אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מה אני מקיים ויעשו להם
אלהי זהב כדר׳ ינאי דא״ר ינאי אמ׳ משה לפני הקב״ה רבונו של עולם בשביל כסף שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די גרם
להם שיעשו אלהי זהב · שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הן משה ודוד · משה אמ׳ יכתב סורחני שנא׳ יען לא
האמנתם בי ודוד אמ׳ לא יכתב סורחני שנא׳ אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ·· משל דמשה ודוד למה הוא דומה לשתי נשים
שלקו בב״ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית · זו שאכלה פגי שביעית אומ׳ בבקשה מכם הודיעו לבריות על מה
היא לוקה כדי שלא יאמרו על מה שזו לוקה זו לוקה · מיד הביאו פגי שביעית ותלו לה על צוארה והכריזו על מה היא לוקה ·
ואם החטא הוא מפורסם בבני אדם יודנו בפרהסיא · כדי שידעו ששב ממנו ·· ואם הוא עבירה שבין אדם לחבירו צריך
לבקש ממנו מחילה ברבים · כדגרסי׳ והא רב יהודה רמי כתי׳ מכסה פשעיו לא יצלח · וכתי׳ כסוי חטאה · כאן בחטא
מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם · רב זוטרא בר טוביה אמ׳ כאן בעבירות שבין אדם לחבירו כאן בעבירות
שבין אדם למקום ·· ולפי שהעקר הוא לפרט כל החטאות · גם לכסות מבני אדם החטא שאינו מפורסם על כן
תקנו הוידוי שכוללין בו מרבי׳ חטא׳ ״

החלק השני בעזיבת החטא · ויש בו חמשה פרקים · הפרק הראשון ׃

צריך שיתחרט אדם מעונותיו ויתודה עליהם בפיו · אם לא יעזבם דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת
לו עד שישליך השרץ מידו כדגרסי׳ בראש פרק סדר תעניות האלו · ת״ר אדם שיש בידו עבירה ומתודה עליה ואם חוזר
בה למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו שאפי׳ טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מיד עלתה לו טבילה
שנא׳ ומודה ועוזב ירוחם · וגם נאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו · על כן צריך בעל התשובה שאם אין בידו
ישוב ממעשיו ומחשבותיו ישירנו · ויקבל עליו לבל יוסיף לחטוא · ולא צריך לקבל בשבועתו עד הר׳ הנאמן מחשבות
שיתן אל לבו על החטא אשר חטא ויאמ׳ בלב כדי שלא תהיה קלה בעיניו מכאן ואילך לחזור בו · וכפי גודל היראה
ושעוקרין היא גדולה התשובה ומעלתה והתמיהה לפי שיעור עומק הכאב · ועל חרדות הלב על מה שעבר שלו
נשא רמז כחוחו לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה · ואם חטא בראיית העין יבכה בדמעות עיניו כמו שנא׳ פלגי מים
ירדו עיני על לא שמרו תורתך · ולפי שהעינים והלב הם סרסורי העבירה הזהירה התורה ולא תתורו אחרי לבבכם
ואחרי עיניכם שהעין רואה והלב חומד · עד שגם לבו מעשה · ואם חטא בתאות מאכל ומשקה אסורים או מרבוי
ענוגים ירבה בצומות · ואם חטא בתאות משגל ירבה במוסרים לשבר התאוה ויעלה לבו · ולכלל ד׳ דברים של הנאים
ואם כל יסודי עבירות כלל הנביא רפואתם בפסוק אחד שאמרו · וגם עתה נאם י״י שובו עדי בכל לבבכם
ובצום ובבכי ובמספד · מה שאמ׳ בכל לבבכם · ר״ל להוסיף יגון בלבם על מה שעברו · ובהזיל דמעות עיניהם
שעברו ובצום ובמספד להכניע ולשבר יצרם ותאוות נפשם ·· ואל יקל בעיניו בעל התשובה הבכי כי הוא כבר אמרו שערי
דמעות לא ננעלו · כדגרסי׳ כל אין עומדי׳ אלא וכו׳ · מאי לגבי׳ בם התפלה כו׳ ·· וכמו שאם יחלה הגוף ויקח
רפואה שבחיה כנגד החולי הגוף וכפי ריחוק החולי מחוזק הרפואה לפי אחד יחזק הרפואה לפי אחד · כן צרי׳ לעשות
לרפואת הנפש מחולי הנפש אשר הפליג מהכעס ומרון יכניע נפשו כמעקות · ובהסיר התאוה והכעס ובורחו מחלקו

כזוכרו כי הבל יאחר כיום היותו שמחוס ואולי יחזה בדיין · ואם ירגיל עצמו בהתקרב לחולה ולהתבונן ביותם בלבו · ונסכנתו עבר קברות ויזכור עקום שם ויאמר בקבר · והנפש אשר התלבש באהבת נשים רפואתה לעשות הרפקד יתרה וכפי גודל האהבה יהיה גודל הייסורים · וגם יזכור את מומיה והכתמים והמדוהים הרעים · וכפי שמן השחת בני אדם לבוז עצמו ונפשו · וגם הנפש אשר היתה להוטה בתאוה בעשות רפואתה שתחזור להנהיג לבה ועניה · וכמשוה לבוש רשמן כמלאת יאוות וכיוצא בהן צריך להתנהג בפרישות ימים רבים עד יחזור לטבעו ומטבעו כי כמו שרפואת הגוף לא תסור בנגע אחד גם רפואת הנפש לא תסור חליה אלא בימים רבים בהתמדה רבה כדי שיראה לו למסירתו וישקוד על החולה עד שישובו למתכנן · וכן אמר החכם מעשרי הייתי עם פנים ולא נבלתני מעשות בלבי עד אשר קנאתי כאחרי ויגנבני נפשי כמגוה ולא היה יולד אלא בהכרח ובשבועה ואשר שקדתי עליה ימים רבים ורגליתי עצמותיה חשקתי בה ודבקה נפשי אחריך · וגם הנפש אשר התלבשה בגאוה כמשתחווה ונשיאל כנגד ראשונה היא שתחלש התאוה מן הגשמים וירכך לבבו היותלשים השפלות וירגיל יאהבת אנשי ישע וירגיל להתקרב לעניים ולמרודים · ובזה יחלשו תאוותיו ויתמיד בדרך עוסה וישרה · וכן כל מי שקול נפשו יותר יותר ירגיל נפשו כנגד האחר וישוב לאיתנו וירפאהו ״

פרק שני :

צריך בעל תשובה להתבייש מחטאתו · ויכוס בלבו · או שיעורה עליהם וינעלו לשנתבים · הא' להכניע לבו מן הגאוה שהיה בו · והשני לבל יוסיף זה קינון של בקרבו · כמו שנא' כי אחרי שובי נחמתי · ואחרי הודעי ספקתי על ירך וגו' · ר"ל אחר ידעתי שהודעתני לשוב מדרכי נחמתי · ואני מתקשר על רעה שעברתי · ויאמר שלא זכר מעשה הראשונים וירויעם לבי · כזכירה וכו' ספקתי עליך מעבר כל גופי כיגון לבי ונשבין עצמי ואני מוסיף בלבי בושה ולשאת כלימתי מחטאת נעורי · כי אדם כוס כמשגע אחרו שיוכל להעלם ממנו ומה ישה כמשגע לפני מי שאינו יכול להעלם ממנו אני לו בושה אני למתה כלימה וכמות אדם שמוחלו חטאתו חטאתו מחמו עלי יוסיף ממנו על האחד שעשה שנו · גם כמות החוטא כי הוא כאן מעביר על עצמו ואינו מבין מאמינן יוסיף בושה בלבבו · ועל זה אמר כי נשאתי חרפת נעורי · ר"ל שנשאתי לי חרפת נעורי · כמו שפירשנו · וכן הוא אומר למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית · ועל זה גרסי' בפ"ק דברכות אמ' רבה בר חננא סבא משמיה דרב כל העושה דבר ומתבייש ממנו מוחלין לו על כל עונותיו שנא' למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך וגו' · ודילמא צבור שאני שאני ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי · ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני גם בנביאים גם בחלומות כלו' ואלו אורים ותומים לא קאמר לה משום דקטל נוב עיר הכהנים ומנין דאחילו ליה שנא' ומחר אתה ובניך עמי ואמר ר' יוחנן עמי במחיצתי · ור' יוחנן אמר והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר יי' יצתה בת קול ואמרה שאול בחיר יי' ·· וגם שני מלאי דכת' ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך · היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו שהיה נראה לו כשן העגל והיה מתבושש מלקרב אל המזבח מפני אותו עון · ויר' אל תבוש כי עלה קרב אל המזבח כבר נמחל לך אותו עון הוא יל' שנתביישת ממנו לפי החסידים הראשונים אם היה בם שום חטא היו מעשיו תמיד שלבם ומתביישין ממנו וכן אמר דוד וחטאתי נגדי תמיד · ר"ל שהיה תמיד נגד לבו חטאתו מודה ויעשהו כדי שיתבייש ממנו ולא ישוב עוד לחזור בו ולבוא לידו · וכן אמר עזרא אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך · למדנו שבעל התשובה יתבייש מחטא אשר עשה לא יחזור עוד אליו ויכופר לו חטאתו עון ·

פרק שלישי

ההכנעה והשפלות נאה לבעל התשובה לפי שחטא בסבת גבהות הלב כמו שנא' ורם

עב ק
כלל א׳ חלק ב׳

לבבך ושמחתך יי׳ אלהיך · ואמ׳ גבה ע׳נ׳ס ורחב לבב אותו לא אוכל · ופי׳ גבה עינים ורחב לבב ע׳ השנים תעקתי··
שלבו ישאהו וזאת סהטבעת הלב כמו שאמ׳ הנביא קרעו לבבכם וגו׳ · וכן אמ׳ דוד בהתודתו על חטאו לב נשבר ונדכה
אלהים לא תבזה · ול׳ שאינו חפץ קטנה שלשון יוזיל קרבן אלא רוח נמוכה · וכן נא׳ באחאב וישם שק על בשרו ויצום
וישכב בשק ויהלך לאט ואמ׳ הקב׳ עלאה הראית כי נכנע אחאב מלפני לכן לא אביא הרעה בימיו · וגרסי׳ בפסיקתא
זבחי אלהים רוח נשברה וגו׳ · זכרי בן לוי׳ יוסי בן פנחס ורבנן · חד אמ׳ אמ׳ דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם אם תקבלני
חזרה בתשובה · יודעני שלמה בני שעומד ובונה את המקדש ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות בלך שנא׳ זבחי
אלהים רוח נשברה וגו׳ · מה כתי׳ בתריה הטיבה ברצונך את ציון וגו׳ · אז תחפוץ זבחי צדק וגו׳ · ואחרים אומ׳ מנין שהעושה
תשובה שמעלה עליו כאלו עלה לירושלם ובנה מזבח והקריב כל הקרבנות מהכא קרא לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה·
וגו׳ גרסי׳ בפ״ק דר״ה אמ׳ רבה כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנא׳ נושא עון ועובר על פשע למי נושא
עון למי שעובר על פשע נמצא כי מי שעובר על פשעיו שקונה יורד בהכנעה לבו והאל ית׳ נושא עונו · וגם צריך שיעזיב
פשעו כמבר אשר זרק עליו כל הדברים אשר חטא ישראל לקיים מה יענה כמו שאומרים ז״ל צדיקים כמה שאומרי׳
ומודין · עד שיאמרו אם עשית חבילה של עבירות עשה חבילה של מצות·· וגם כלזה צריך לבקש סליחה כמו
שאמ׳ ישעיה רבינו ע״ה וסלחת לעונו ולחטאתינו ונחלתנו · ואמ׳ דנאל שוהה את פני לבקש מחילה · ואמ׳ דוד המלך חטאנו
עם אבותינו · וגרסי׳ בפ״ק דר״ה תניא היה ר׳ מאיר אומר שנים שעלו למטה וחליים שוה וכן שנים שעלו לבדום לדון
ודינן שוה זה ירד וזה לא ירד זה ניצל וזה לא ניצל · זה התפלל ונענה וזה לא התפלל ולא נענה · זה שהתפלל תפלה
שלמה נענה וזה שלא התפלל תפלה שלמה לא נענה · וגם יתפלל שלא יאספנו בלא תשובה כדגרסי׳ מדרש [illegible]
אל תאסוף עם חטאים נפשי·· דוד היה מתפלל לפני הקב״ה שלא יאסוף אותו שהוא חוטא אלא שימתינו לעשות תשובה
קודם ר׳ יוחנן אומר מלמדנו שני מקומות שבקשו הצדיקים מהקב״ה שלא יאספם עם חטאים · דנאל אמ׳ ורחמין למבעי
מן קדם אלה שמיא על רזא דנא דלא יהובדון דנאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל · ודוד אמ׳ אל תאסוף עם חטאים
נפשי כל שלא ימות בבהלה שלא יהא לו פנאי לעשות תשובה · ר׳ חלבו משם ר׳ חסדא אומר ויהי כעשרת הימים
ויגוף יי׳ את נבל וימת והלא אין מגפה אלא לשלשה כדתניא יום אחד של זעם לשנים של בהלה · לשלשה של מגפה
לארבעה היתה נזיפה לחמשה היתה הרגילה · לששה היתה [illegible] · לשבעה היתה של חיבה · ומכאן ואילך
מיתה של יסורין · והקב״ה תלה לנבל שבעת ימי אבלו של שמואל שלא יתערב אבלו באבלו של נבל ואחר ששהה
שלשה ימים וימת במגפה · ר׳ ברכיה בשם ר׳ שמואל אמ׳ כעשרת הימים אין כתי׳ כאן אלא כעשרת הימים הידועים
שבין ר״ה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה · וכוותיה ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ ·· א״ר הושעיא
ללמד שתלה להם הקב״ה ימי אבלו של מתושלח הצדיק עליהם שנא׳ אל תאסוף עם חטאים נפשי··

פרק רביעי

·· כללו הדברים שאמרנו הוא בחוטא שבין אדם למקום · אבל אם חטא כנגד חבירו וכן חבירו ·
צריך לתקן המעוות ·· ועל זה גרסי׳ בריש פרק סדר העבודות האלו · ואין זמן החיים אשר
בכתובים · אמ׳ שמואל חטי׳ גזל אחד מהם מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה ומחזיר
מריש לבעליו ואם חטא בדברים שבגנותו אע״פ שאין לו [illegible] צריך לבקש ממנו מחילה · כדגרסי׳ בב״ק פרק
החובל · אע״פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה שנא׳ ויתפלל אברהם אל האלהים וכתי׳
ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וגו׳ · ומנין שלא יהא המוחל אכזרי שנא׳ ויתפלל אברהם אל האלהים · ואמ׳ ר׳

עלה כענ׳ . הך כלאו שאמרנו ודומיהן . אבל דיני עבירו אפי׳ יתן לו כל אילי נביות אינו מוחל לו עד שיבקש ממנו ו
ימחול לו שנא׳ ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא . וגרסי׳ נמי בגמ׳ יומא פרק יום הכפורים אמ׳ ר׳ יצחק כל המקניט את חבירו
אפי׳ בדברים צריך לפייסו שנא׳ בני אם ערבת לרעך וגו׳ . עשה זאת איפה בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס
ורהב רעיך . אם ממון יש לו בידך התר לו פסת יד . ואם לאו הרבה עליו רעים . אמ׳ רב חסדא צריך לפייסו בשלשה
חבורות של שלשה בני אדם שנא׳ ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי . ואם מת אמ׳ רב יוסף מביא עשרה
בני אדם ומעמידן על קברו ואומ׳ חטאתי ליי׳ אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו . ר׳ זירא כי הוה ליה מילתא בהדי איניש
הוה ממצי ליה לנפשיה וחליף ותני קמיה כי היכי דניתי ומפייסיה . למדנו שהחוטא שבינו לבין חבירו צריך לפייס חבירו .
והדרך האחרון צריך בעל התשובה שתהא תשובתו שלימה שישיב רבים מעון וידריך בני אדם בדרך ישרה ויזהירם ויוכיח
ויודיעם עונש ושכר ואין מקבל הקב״ה לבעל תשובה כדי שישובו פושעים וחטאים יחזרו לקונם כמו שאמר דוד ע״ה
בבקשו מאת הקב״ה שיקבל תשובתו וימחול לו שנא׳ אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו .

פרק חמישי :

כמה גדולה כחה של התשובה שהקב״ה ברוב רחמיו פתח לפושעים פתח של תשובה
כדגרסי׳ בגמ׳ . ועתה פן ישלח ידו . א״ר אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב״ה פתח
של תשובה שנא׳ ועתה פן ישלח ידו . ואין ועתה אלא תשובה שנא׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל מעמך . כי אם
ליראה . ועוד גרסי׳ ויצא קין מלפני יי׳ מהיכן יצא רב הונא בר יצחק אמ׳ יצא שמח כמ״ד גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך
ושמח בלבו . פגעו אדם הראשון אמ׳ לו מה נעשה בדינך אמ׳ לו עשיתי תשובה ונתפשרתי . מיד התחיל אדם הראשון מטפח
על פניו ואמ׳ כך היא כח גדול כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע . מיד פתח ואמ׳ מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליי׳
ולזמר לשמך עליון . וגרסי׳ בפסיקתא טוב להודות ליי׳ . א״ר לוי המזמור הזה אדם הראשון אמרו ואמר שהקב״ה מקבל
את השבים ואומ׳ שובו אלי . תשובתו של אחאב קבלתי ותשובותיכם איני מקבל שנגזרה עליו גזרה קשה הה״ד במקום
אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה . ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו
וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט . וכמה התענה שלש שעות . אם היה רגיל לאכול בשלש שעות אכל
בו׳ ואם בו׳ אכל בט׳ וילך אט אמ׳ ר״י מהלך יחף מה כתי׳ תמן ויהי דבר יי׳ אל אליהו התשבי הראית כי נכנע
אחאב מלפני . אמ׳ הקב״ה לאליהו ראית אחאב עביד תשובה יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו . תשובת אנשי ענתות
קבלתי שנגזרה עליהם גזרה קשה שנא׳ כה אמ׳ יי׳ אנשי ענתות הבחורים ימותו וגו׳ . ותשובותיכם איני מקבל דכתי׳
ושארית לא תהיה להם לאנשי ענתות . וכיון שעשו תשובה זכו להתייחס שנא׳ ענתות מאה ועשרים ושמונה כדמפרש בעזרא .
תשובתן של אנשי נינוה קבלתי ותשובותיכם איני מקבל שנגזרה עליהם גזרה קשה דכתי׳ עוד ארבעים יום ונינוה
נהפכת וכתי׳ ויחל יונה לבוא בעיר . וגו׳ . אמ׳ הכתוב וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ולא נאמ׳ וירא
האלהים את שקם ואת תעניתם יורה משמע זה שעיקר התשובה היא לשוב מעבירות ולקבל שלא יחזור לעשותם ושק
והתענית וכל מה שהן עושין לא היה מועיל להם אם היו מחזיקין בעבירות ומשראה הקב״ה שפלות נפשם והשוכתם
ויבקשו העבירות מלבם ריחם עליהם וקבלם . וכן אמ׳ יואל בן פתואל וקרעו לבבכם ואל בגדיכם פלוגתא ר׳
אליעזר ור׳ יוסי בר חנינא חד אמ׳ כל מחזיקים מחצה עונות מחצה זכיות והקב״ה מטה לכף זכות . דעביד ר׳ אליעזר
ורב חסד מטה כלפי חסד ור׳ יוסי בר חנינא אמ׳ מחזיקים מחצה עונות מחצה זכיות . והקב״ה חוטף אחת של עונות
והזכיות מכריעות . ומה עושה נושא עון כתיב ולא עונות . א״ר אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעין בגדיכם

ע' ק'
כלל א' חלק ב'

על בגדיכם למה כי חנון ורחום הוא·· תשובתו של יכניה קבלתי ותשובתכם איני מקבל שנגזרה עליו גזירה קשה וכתי'
העבר עליו שנא' האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו מדוע הוטלו הוא וזרעו· ואמ' ר' אחא בר אבין משם ר' אבא בר'
כהנא אמ' גדולה היא של תשובה שמבטלת את השבועה ומבטלת את הגזירה· בטלה את השבועה דכת' חי אני נאם יי'
כי אם יהיה כניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני כי משם אתקנך· וכת' ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי
ובטלה את הגזרה דכת' כה אמ' יי' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו לבלתי היותו בן יושב על כסאו· וכת'
בני יכניהו אסיר שאלתיאל בנו· ולפי שהוליד את בנו בבית הסוהר קרא שמו אסיר ואחרכן שב יהויקים ענקתו היית'
תקנתו לפני ספי' אתקנך· כלומ' אם תשוב בתשובה אתקנך· שעתה נגלה כח התשובה שמבטלת את הגזרה· לעולם יי'
דברך נצב בשמים· גם זה הפסוק נאמ' על אדם הראשון שחטא אלו שרבה יושב על כסא רחמים לא היה מתקיים
אפי' שעה אחת ורבה הבטיח את זרעו אחריו שיתנהג עמהם במדת רחמים שנא' לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד·
וגרסי' במד' ר' אישר כבר יוצא הנעלך כח התשובה בוא וראה מאחאב מלך ישראל שגזל וחמד ורצח שנא' הרצחת וגם
ירשת· ושלח וקרא ליהושפט מלך יהודה והיה מלקהו מלקות ארבעים בכל יום שלש פעמים ובכשם ובתפלה היה מתפלל
ומעביר לפני הקב"ה ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונתקבלה תשובתו שנא' הראית כי נכנע אחאב· וא' ר' אבהו אמ' הודע לך
כח התשובה מאד מדוד מלך ישראל שנשבע הקב"ה לאבות הראשונים להרבות את זרעם ככוכבי השמים ומן הוי למנותן
ולבעת מספרם· אמ' לדוד אני שנשבעתי לאבות להרבות את זרעם ואתה באת לבטל את דברי בשבילך ניתן הכהן למחל
ומשלש שעות נפלו מישראל שבעים אלף איש שנא' ויפל מישראל שבעים אלף איש· ר' שמעון אומר לא נפלו מישראל אלא אבישי
בן צרויה שהיה שקול במעשיו הטובים כשבעים אלף איש ועל אלף חמשים לא נאמר אלא איש· ושמע דוד וקרע את בגדיו
ולבש שק ואפר ונפל על פניו ארצה לפני ארון ברית יי' והיה מבקש תשובה מלפני הקב"ה ואמ' לפניו רבונו של עולם אני הוא
שחטאתי העבר על חטאתי ונתקבלה תשובתו· ואמ' למלאך המשחית הרף ידך שנא' ויאמר למלאך המשחית בעם רב
לך ויאמר לך אל אדם גדול בישראל· מיד שב המלאך לקח חרבו ותקעה בתערה על דוד· וראה דוד חרבו שלופה והיה
מרתית בכל אבריו עד יום מותו שנא' ולא יכול דוד ללכת לפניו לדרוש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך יי'· ר' אליעזר אומר הודע
לך כח התשובה בוא וראה ממנשה מלך יהודה שעשה כל התועבות הרעות שבעולם וזבח לאלהים אחרים שנא'
והוא העביר בנו באש· והרבה לעשות הרע בעיני יי' והיה מוכר לכל צבא השמים ובאו גדודי מלך אשור ואחזו אותו
במנקטריאשו והורידוהו בבלה ונתנו אותו במחבת אש וקרא שם לכל האלהים שיצילוהו ואין שענו לו כלל· אמ' אקרא
לאלהי אבותי בכל לבי אולי ישמע לי בכל נפלאותיו אשר עשה לו כי וקרא לאלהי אבותיו בכל לבו ויעתר לו וישמע תפלתו
שנא' ויתפלל אל יי' וישמע תפלתו ויחינהו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי יי' הוא האלהים בחוזקה שעה את מנשה אית דין
ואית דיין·· בן עזאי אומר הודע לך כח התשובה בוא וראה מר' שב"ל שהיה הוא ושני רעיו שודדים ועוזבין לבלתי אלהים
בדרך מה עשה הניח לשני רעיו שודדין בהרים ושב לאלהיו בכל לבו ובכשם ובתפלה והיה מתענה ומעביר לפני הקב"ה ולא
שב למעשיו הרעים עוד ונתקבלה תשובתו· וביום שמת מתו שני רעיו השודדים ונתנו את ר' שמעון בחוצר של חיים ולשני
רעיו בשאול תחתיה· ואמרו שני רעיו לפני הקב"ה רבונו של עולם יש משוא פנים לפניך· אמ' להם אין זה עשה תשובה בחייו
ואתם לא שיתם תשובה· אמרו לו הנח לנו ונעשה תשובה שלמה לפניך· אמ' להם אין תשובה אלא עד יום המיתה· משל
למה הדבר דומה לאדם שהיה רוצה לילך לפרוחת המדבר אם אינו לוקח מן הישוב לחם ומים במדבר אינו מוצא מה ט'
שיאכל וישתה· כך אם אין אדם עושה תשובה בחייו לאחר מותו אין לו תשובה אלא להתגלגל בדרכו וכתבי' ממעשיו שנא'

154 55

אני ייי חוקר לב ובוחן כליות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ׃ [illegible] הקנה [illegible] הענין מן התשובה כמו והיה
[illegible] ילך [illegible] שיהיו כרבן העולמים והיה ייי אשר תשמע בקולו [illegible] שבה תשובה שנ׳ [illegible]
ייי והפלא הקב״ה [illegible] העמים שנ׳ כי [illegible] ידי [illegible] והעמידו [illegible] העמים לאשר [illegible] שנ׳
[illegible] בעבור זאת [illegible] בעבור [illegible] ולמען ספר שמי בכל הארץ׳ והלך [illegible] והיו אנשי עוד
[illegible] ונעלם איש את רעהו׳ [illegible] זה עם זה [illegible] ושלח הקב״ה לנינוה [illegible]
ועוד [illegible] ויקרעו את בגדיו וילבש שק [illegible] והכריז [illegible] לבלתי [illegible] האלה ישראל [illegible] כל העם
שלשה ימים וזה עשה תענית אנשים לבד אחד ונשים לבד אחד׳ וכל בהמה [illegible] לבד אחד׳ [illegible] לבד אחד
והילדים לבד אחד רואים את שדי אמותם [illegible] ולא יניחום בוכים והאמהות רואות לבניהם [illegible] וכו׳
והיו בה [illegible] יותר [illegible] עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו׳ ונאמר וינחם ייי על הרעה אשר דבר
לעשות להם ולא עשה׳ [illegible] יום [illegible] ולאחר [illegible] חזרו לקלקולם ולמעשיהם
הרעים יותר מן הראשונים ונבלעו [illegible] לשאול תחתיה שנ׳ [illegible] ורוח [illegible]
עד שלא הקב״ה [illegible] על ישראל׳ ואומר שובה ישראל עד ייי אלהיך כי כשלת בעונך ׃

החלק השלישי בצומות ׃ ויש בו שלשה פרקים ׃ פרק ראשון ׃

גדר התענית הוא סיוע גדול לשב בתשובה לשני דברים הא׳ לכתש [illegible] ולשבר גאון לבו והשני לשבר תאותו ולמרק חלבו
ודמו [illegible] מהקרבת חלב ודם [illegible]׳ וכמו [illegible] להם [illegible]
[illegible] לעבר [illegible]׳ כך ראוי לעשות [illegible] ואם [illegible] שאינו [illegible] אם [illegible]
[illegible] חולי [illegible]׳ כך [illegible] למתענה [illegible]׳ [illegible] חז״ל [illegible] יש מתענה לצרך
ויש מתענה שלא לצרך [illegible] שמתענה לצרך קדוש וחסיד ולמתענה שלא לצרך [illegible] חוטא׳ [illegible] להם [illegible]
[illegible] התענית [illegible] מתענה נקרא חוטא שנ׳ וכפר עליו מאשר
חטא על הנפש׳ וכי על איזה נפש חטא זה אלא לפי שציער עצמו מן היין והלא דברים ק״ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן
היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה׳ ר׳ אליעזר אומר נקרא קדוש שנ׳ קדוש יהיה והלא דברים
ק״ו ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה׳ ר״ל נקרא חסיד שנ׳
גומל נפשו איש חסד׳ [illegible] שאינו צריך [illegible] שאסור לשב בתענית [illegible] ר׳ ירמיה
א״ר אמי אין [illegible] לשב בתענית [illegible] ואמר רב ששת כל היושב בתענית [illegible] לכל
[illegible]׳ ואם [illegible] קצת מהחסידים [illegible] נפשם [illegible] יין והרחקת
הנשים ולבישת [illegible]
[illegible] הרופא [illegible] ששים או [illegible]
לקבל יסורין על עצמן כדי [illegible] כשראו את הפעולה
לחסידים ולא ידעו כוונתם [illegible] גופם [illegible] לעצמם מעלה
[illegible] טובה [illegible] את הגוף [illegible] והם לא ידעו [illegible] לפי שאין
צריך להם וזה דומה לפי שאינו [illegible] אחד [illegible]

[illegible]

ורפאתו יאחז · וכראותו זה הלך והשקה ישקה כמו לפנים כ״ח ושאו לו כנגדו ומיהרו יום נעשה חולה. כ״ו שיעור לבריא
כריאותו: ואחרי כן שבלא ספק יחלה כו׳ · כן לאותה הנפשות יארע לפי כח · כחולים הנשאה על הבריאות אף שלא היתה
רצון התורה שיהא הגוייה מעיכת נפש · ונאמנה יאמר כי יותר שכן · לא שיהא האדם עכשיו הולך בדרך האמצעית שיאכל
מה שיש לו ממאכל שוויו וישתה מה שיש לו לשתות שוויו · ואם יאחז בטבעו שנושא את המותרות יתענה בשוויו · ועל
תענית כזה אמרו ס״מ כתובות פ׳ אין שמלין · א״ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו וכו׳ · ובתענית
כזה יתפלל האדם לפני בוראו שיהא ימרוק חלבו ודמו לפני מקרבן · כדגרסי׳ מס׳ ברכות פ׳ היה קורא · רב ששת כד הוה יתיב
בתעניתא קוה אמר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבים
ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו בעונותינו · אחרב מקדשנו ולא כהן גדול שיכפר כנגדו יהי רצון מלפניך ה׳
אלהי ואלהי אבותי שיהא מיעוט חלבי ודמי שנתמעט היום כאילו הקרבתיו על גבי המזבח ותרצני · מחמאך הרבים ··
ועל התענית כזה אמרו בפ״ק דשבת · א״ר רבה בר מחסיא יפה התענית לחלום כאש לנעורת · א״ר רב חסדא ובו ביום ואמר
שבת ואמרי׳ נמי בפ״ק אין עומדין א״ר יוחנן משום ר׳ יוסי בן זימרא היושב בתענית קורעין לו גזר דינו וכו׳ · כמאכלת שמעלה
קולן ככוס שכתב׳ · ובכל זה לא היתה כוונתם על התענית לבד אלא כדי שיתענה עצמו כעס ויעורר לחפש בדרכיו
ושוב בתשובה כדי לבטל הגזירה אם עבירה בידו ויראו עלוין השמים ויכפרו עונותיו ··

פרק שני

: ימי השמות וזכרון הצרות סמוכה שמהם נגזרו על הדורות שאירעו לאבותינו בזמנים
ידועים ועל כן תקנו שיתענו בהם ויתאבלו ויאנחו עליהם כדגרסי׳ בפ״ב דר״ה · תנא א״ר שמעון
בן יוחאי ה׳ דברים היה ר׳ עקיבא דורש ואין אני דורש כמותו · צום הרביעי זה י״ז בתמוז שבו הובקעה העיר שנא׳ בחדש
הרביעי ויחזק הרעב בעיר וכת׳ בתשעה והבקעה העיר ואמאי קרי ליה רביעי שהוא רביעי לחדשים · צום החמישי זה
ט׳ באב שבו נשרף בית אלהינו ואמאי קרי ליה חמישי שהוא בחדש החמישי ·· צום השביעי זה ג׳ בתשרי שבו נהרג
גדליהו בן אחיקם ללמדך ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלהינו ואמאי קרי ליה שביעי שהוא חדש השביעי ·
צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם · שנא׳ ויהי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש היה
דבר ה׳ אלי לאמר בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלם · ואני איני אומר כן
אלא צום העשירי זה חמשה בטבת שבו שמועה באה לגולה שהוכתה העיר שנא׳ בעשירי בחמשה לחדש בא אלי הפליט
מירושלם לאמר הוכתה העיר ונתן דברי מדברינו שהוא אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והוא אומר על
ראשון אחרון ועל אחרון ראשון אלא שהוא מונה לסדר הפורענות והוא מונה לסדר החדשים · ובגמ׳ שני בפ״ב דתענית
חמשה דברים אירע את אבותינו בי״ז בתמוז וה׳ בט׳ באב · בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה
העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל: בט׳ באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב ה׳
הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר והאחור שבעתות אלו ט׳ באב לפי שהוקבעה בו לדורות · כמו
שכתוב למעלה בדרך הרוצה כאלו יסודי רבים על רבי הקוריין והעוות שאירעו לאבותינו לפרק שנים · ועל כן אין
ישראל יכולין לבטל בזמן הזה והוסיפו עליו למונעו מכל התענוגים שהם על שמחה שנכנס אב · וגם לנוהגים שלא
לאכול בשר ולשתות יין בערב ט׳ באב בסעודה המפסקת ואלו אם חל בשבת · וגם להתחיל בו במלאכה לא יעשה שמחבל ·
וגם שלא לברכות כבדי שמחה שלהורה וגם לנגנותו מחמשה דברי העינוי האמור בכתוב ביום כתור · וגם לנוהגים שלא
לעשות מלאכה כ״ג בפסחים פ׳ מקום שנהגו · מקום שנהגו לעשות מלאכה בט׳ באב עושים · מקום שנהגו

לעשות אין עושין · ובכל מקום ת״ח בטלים · רשב״ג אומר לעולם יעשה אדם עצמו ת״ח · וגרסי׳ עוד בסוף מס׳ התעניות
ר׳ עקיבא אומר כל העושה מלאכה בט׳ באב אינו רואה סימן ברכה לעולם · וכל האוכל ושותה בט׳ באב אינו רואה
בשמחתה שנ׳ שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · וכל האוכל בשר
ושותה יין בערב ט׳ באב עליו הכתו׳ אומר ותהי עונותם על עצמותם · וכך ישראל נאה לשוב לקדמותן · כדגרסי׳ בסוף
איכה רבתי השיבנו יי׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם · אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם שלך הוא · שנ׳ שובו
אלי ואשובה לכך נאמ׳ השיבנו יי׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כאותן הראשונים דכת׳ ומראש הרי קדם · ר״א חדש
ימינו כקדם דכת׳ וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם ובשנים קדמוניות · כימי עולם זה משה דכת׳ ויזכור
ימי עולם משה עמו · ובשנים קדמוניות זה שלמה · ר״א כימי עולם זה נח דכת׳ כי מי נח זאת לי ובשנים קדמוניות זה הבל
שלא היתה עדיין ע״ז בעולם · ותקנו הגאונים ז״ל ע״פ ירמיהו להתחיל [illegible] ונחמתא
ושיחדש ימינו ·

פרק שני

כשם שנגזרו תעניות על אלו על הדברים שאירעו לאבותינו כך תקנו
כשיראו ישראל אם מדינה או עיר או יחידים או רבים שרויים בצער או בדבר או
יראו שהקב״ה [illegible] שעליהן הם נגזרים ולא ידעו שיתענו ויתפללו לשי׳ ויתריעו כדי שישמע להם ויפשפשו
במעשיהם וישובו בתשובה למען ירחם עליהם ויבטל יתבר׳ שמו שלא הביא עליהם והחזירו סדר התעניות כפי הטע׳
וכפי הדחק סדרו החמירות העבירות ביום התענית עד שציוו להוציא את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר
מקלה על גבי התיבה כדי לשבר לב העם ויחזרו בתשובה כמו ששנינו במתניתין סדר התעניות · סדר תעניות כיצד
היו מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב״ד וכל אחד
ואחד נוטל ונותן בראשו · והזקן שבהם אומר להם דברי כבושים אחינו לא נאמ׳ באנשי נינוה וירא אלהים את שקם
ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובן הוא אומר בקבלה וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · ומאי
שנא נשיא ואב״ד דלא שקלו אינהו ולנחו ברישייהו ואמאי שקיל איניש אחרינא ויהיב להו · א״ר אבא דמן קסרי
לפי שאינו דומה המתבייש מעצמו למתבייש מאחרים · היכא מנח להו במקום תפלין שנ׳ לשום לאבלי ציון לתת להם פאר
תחת אפר · למה יוצאין לרחוב · א״ר חייא בר אבא לומר זעקנו בצנעה ולא נענינו נבזה עצמנו בפרהסיא · א״ר שב״ל
גלינו גלותינו מכפרת עלינו · מאי בינייהו דבני כנישתא לבי כנישתא · ולמה מוציאין התיבה לרחובה של עיר · א״ר יב״ל
כלי צנוע היה לנו נבזה בעונותינו · ולמה מתכסין בשקים · א״ר חייא בר אבא לומר הרי אנו כבהמות · ולמה
נותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה · א״ר יהודה בן פזי לומר עמו אנכי בצרה · ר״ל בכל צרתם לו צר · וא״ר זירא כי הוה
חזינא דנותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה הוה מזדעזע כל גופי · ולמה נותנין אפר מקלה בראש כל אחד ואחד פליגי
ר׳ לוי בר חמא ור׳ חנינא חד אמ׳ הרי אנו חשובין לפניך כאפר · וחד אמ׳ כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק אבינו
והכפרה עלינו · מאי בינייהו איכא בינייהו עפר סתם · למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה ר׳ לוי בר חמא ור׳ חנינא חד
אמ׳ הרי אנו חשובין לפניך כמתים · וחד אמ׳ כדי שיבקשו רחמים עלינו · מאי בינייהו קברי נכרים · וכל זה
היו עושין להגיע לבם בתשובה ולהבין בתפלה כדי שישמע הקב״ה תפלתם כדגרסי׳ בפ׳ התענית באלו · ר׳ יהודה נשיאה גזר
תעניתא בעא רחמי ולא אתא מיטרא · אמ׳ כמה איכא בין שמואל הרמתי ליהודה בן גמליאל אוי לו לדור שנתקע בכך אוי לו למי
שעלתה בימיו כך · חלש דעתיה ואתא מיטרא · ואמרי׳ נמי התם רב נחמן גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מיטרא
אמ׳ [illegible] לנחמן [illegible] מגודא לארעא · א״ר אלעזר [illegible]

דתלתא

בחלמי שלש עד לכתב ואכון טב למעוטיה יתיב לשבריה · אמ׳ שמ׳ עד לכן כעת רחוי ואחק מיעוטו וכזה אירע
לאחשובים שלא שקלום הן שאינן ירד סמו חוץ [illegible] ואחרים וקבע עד שהיו מתמוטטים הרבה סמו׳ חייח כי קשה
ולא [illegible] כיה ואחרים · וגרסי׳ ת״ר מעשה בר׳ אליעזר שגזר י״ג תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים באחרונה
התחילו לצאת אמ׳ להם תקנתם קברים לעצמכם געו כלם בבכיה וירדו גשמים · ושוב מעשה בר׳ אליעזר שירד לפני התיבה ואמ׳
כ״ד ברכות ולא נענה ירד אחריו ר׳ עקיבא ואמ׳ אבינו מלכנו חטאנו לפניך אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה אבינו מלכנו
רחם עלינו · ונענה כסבורין העם לומר זה גדול מזה יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על
מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו · ובזמן שהצבור שרויין בצער ובתענית לא יפרוש שום אדם מאחיהם · כדגרסי׳
במס׳ התעניות · ת״ר בזמן שהצבור שרויין בצער ופירש אחד מהם באין שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם ומניחין ידיהם
על ראשו ואומרים פלו׳ זה שפירש מן הצבור לא יראה בנחמת צבור · תניא אידך בזמן שהצבור שרויין בצער אל יאמר אדם
אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי · ואם עושה כן עליו הכתו׳ אומר והנה ששון ושמחה הרוג בקר וג׳ מה כתי׳
בתריה ונגלה באזני יי׳ צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון זו מדת בינונים אבל מדת רשעים מה כתי׳ אתיו אקחה יין ונסבאה
שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד מה כתי׳ בתריה הצדיק אבד וג׳ · וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת
צבור שכן מצינו במשה רבי׳ ע״ה שצער עצמו עם הצבור שנ׳ וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וכי לא
היה לו למשה כר וכסת לישב עליה · אלא אמ׳ משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער · שמא יאמר אדם
מי מעיד בי אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידין בו שנ׳ כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך · ר׳ חדקא
אמ׳ נשמתו של אדם מעידה בו שנ׳ משוכבת חיקך שמור פתחי פיך · וחכמים אומרים איבריו של אדם מעידין בו שנ׳
ואתם עדי נאם יי׳ · ונוסף על זה החסידים ואנשי מעשה טוב להם להתפלל ולהתענות בצער קהל ישראל כענין שלא יתבטלו
מלשמור בספר התענית · כמו שהיו אנשי המשמרות בזמן שבית המקדש קיים · כדגרסי׳ במס׳ תעניות בג׳ פרקים · ת״ר אנשי
משמר היו מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון · ואנשי מעמד מתכנסין לבית הכנסת ויושבין ד׳ תעניות · בב׳ על יורדי
הים בג׳ על הולכי מדברות · בד׳ על אסכרה שלא תגע בתינוקות · בה׳ על עוברות ומיניקות עוברות שלא יפילו ומיניקות
שיניקו את בניהם · בערב שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת · וק״ו באחד בשבת · מאי טעמא · א״ר יוחנן מפני
הנוצרים · ר׳ שמואל בר נחמני אמ׳ מפני שהוא שלישי ליצירה · ר׳ ל׳ אומר מפני נשמה יתירה דא״ר נשמה יש לו לאדם יתירה
בע״ש ובמוצאי שבת נוטלה ממנו שנ׳ וביום השביעי שבת וינפש כיון ששבת אבדה נפש · והתשובה שמתקן בה תקנה הסר
כתענית והתשובה ונבקה שמכוונים לה כענין הצום והספד ולבשו שק ונמוח כלב יאחזו עשו כמו שאמ׳ ישעיהו הנביא ע״ה
הלכוף כאגמון ראשו וגו׳ · וכשמות של רבים צריך לחקור ולדרוש בדברי הרבים עם התפלה כדי להחזירם למוטב כמאמרי
הם כלן אמ׳ אביי מצפרא ועד פלגא דיומא מעיינין במילי דמתא ומפלגא דיומא ולהלאה ריבעא דיומא קרינן ומפטרינן
וריבעא דיומא מצלינן ובעינן רחמי שנ׳ ויקראו בספר תורת אלהים · רביעית היום ורביעית מתודים ומשתחוים לה׳ אלהיהם ושיתענו
וישובו כראוי מובטח להם לישראל שישמע תפלתם ·

החלק הרביעי בשער התשובה ויש בו שני פרקים · פרק ראשון :

לעולם יראה אדם עצמו שקול בינוני · ואם עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות · ואם עבר עבירה אחת
אוי לו שהכריע עצמו לכף חובה · ושיחשוב זה יאמץ וירוץ לקיים מצוה אחת ויזהר מלעבור עבירה · וגם יראה כבר

העולם שהם בינונים ושהעולם הוא כולו כזכותו או כחובתו יכריע את כל העולם · כדגרסי' בסוף פ"ק דקידושין · ת"ר יראה אדם את עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב וכו' · כדאית' לעיל בתחלת החבור עד שלמעלה · ולפי שאין לו מעלה גדולה ממעלת התשו' אמרו וכו' שהתשובה מכפרת להם ומתחת כנפי השכינה · ועוד כי אפי' שנחתם על אותו אדם גזר דין לרעה התשובה שלמה מקרעת אותו כדגרסי' בפ"ק דר"ה א"ר יצחק ד' דברים קורעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה צעקה ושינוי השם ושינוי מעשה כדאית' בפ' ו' מן החלק השני שבכלל העקרים · ואמרי' עוד א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם · שנא' השמן לב העם הזה וגו' ושב ורפא לו · א"ל רב פפא לאביי והלא קודם גזר הדין · א"ל ושב ורפא לו כתי' אי זהו דבר שצריך רפואה הוי זה גזר דין · ודבר זה הוא מרחמיו על מעשיו שאחר שגזר עליהם שגזר לרעה למען התשובה ויהיה שגזר לטובה אינו חוזר בו אעפ"י שיתחייב כיון שאמרו כלל גדול שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי אינו חוזר · ואם יעקב אבינו היה מתפחד מן החטא אחר שאמר לו הנה אנכי עמך וגו' · ועם כל זה דירא יעקב מאד ויצר לו ואמרו שמא יגרום החטא · אולי היה ירא שוחקותו שהיה ירא מן החטא · אבל דבר ברור ויודע הוא שדבר שגזר הקב"ה לטובה אינו חוזר · ולכך זה רמז ירמיה הנביא ע"ה כשחלק עם חנניה בן עזור שהיה מתנבא ירמיהו לרעה ולמיתה ושנה בגלות לעבדי ישראל ויאריכו כי"ת המקדש וחנניה בן עזור היה מתנבא לטובה בהפך זה ונעלם אמר לו ירמיהו כי אעפ"י שלא נתקיים נבואתי שהיא לרעה שאין כי המשפט בנבואתו כי אולי הקב"ה ירחם עליהם או יחזרו בתשובה · אבל אם לא יתקיימו דברי חנניה יורה שהוא נביא שקר · וכן כתי' אך שמע נא את הדבר הזה אשר אנכי דובר · הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יי' באמת · ר"ל שהנביאים המתנבאים לרעה לא יודע מן הנבואה אמת כי נבואתם אינה או שמא לפי שבתשובה יקרע הגזר דין · אבל יודע אמתתם שהנבואה לשלום ולטובה אם תתקיים · גם יתכן מן הרעה המוכנת לבא יוכל האדם אשר בו השכל הטוב בחכמתו ובתשובתו לבטל את הגזל מן הגזרות כדגרסי' בסוף פרק ארבעה נדרים · אמר רמי בר אבא מאי דכתיב עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' · עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו האברים ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצר הרע · ובנה עליה מצודים גדולים אלו עונות · ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר הטוב ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים · ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא · דבשעת יצר הרע ליכא דמדכר ליצר טוב · והחכמה תעוז לחכם זו תשובה ומעשים טובים מעשרה שליטים אשר היו בעיר אלו שתי ידים ושתי רגלים ושתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה והפה · ונבזר הוא ·· שהחכמה והתשובה היא למעלה מכל המצות והגזרות והעיקרים המוכנים לבא היא התשובה · כדגרסי' בפ"ק דברכות [illegible] מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה שנא' ראשית חכמה יראת יי' שכל טוב לכל עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם · לעושין לשמה ולא לעושין שלא לשמה · והעושין שלא לשמה נוח להם שלא נבראו · וגרסי' בירוש' [illegible] למנצח · משכיל שיר ידידות מה ראה לבני קרח שנא' שעשו תשובה לא נקראו ידידים ומשעשו התשובה נקראו ידידים שנא' למנצח לבני קרח או בנו של קרח שנתקבלו למעלה לאביהם עשירים ונתעלו שנא' ובני קרח לא מתו · מה שלא שהתחילו לעצת אביהם ובאחרים כתיב וירדו הם וכל אשר להם התשובה חיים שאולה אבל לאו שנתקבלו למעלה נתעלו שנא' הכינו ועקרו ובניהם אחריו · וכן דוד שנתקבל למעלה נתעלה שנא' אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וזהו שאמר הכתוב אורח חיים למעלה למשכיל · ולא עוד אלא שאף הרשעים שלא נתקבלו למעלה נתעלו שכן אחאב מצאו כבודו כבוד המלך עד שאמרו שלמה נקרע מקצת דינו · ומה אם הרשעים שהם חייבים להקב"ה כשנתקבלו למעלה הקב"ה מוחל להם ישראל שהם בני קדושה בני אברהם יצחק ויעקב אם יתקבלו למעלה ועושין תשובה שלימה אינו דין שהקב"ה מוחל להם ומכאן שהיה דוד משכיל ופירש מענו והתוה

[illegible]

עק׳
ללא׳ חלק ב׳

ועשה תשובה ואמר לך עבדך חטאתי כי פשעי אני אדע ומחל לו הקב״ה ומצינו שהוא הקים עולה של תשובה כדאמרי׳ במסכת
מועד קטן פ׳ ואלו מגלחין · א״ר יוחנן מאי דכתי׳ נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה ולא
עוד אלא שעשה תשובה וגלה הדבר לכל בני עולם שידעו שמחל לו הקב״ה על אותו עון כדגרסי׳ בפ״ק דמועד קטן ובפרק חלק
ובפרק במה מדליקין · דרש ר׳ דוסתאי למה דוד דומה לסוחר כותי אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם שגיאות מי יבין שבקת
לך · ומנסתרות נקני שבקת לך · גם מזדים חשך עבדך שבקת לך · אל ימשלו בי דלא לישתעו בי רבנן שבקת לך · שלא
יחתם עונותי · אמר לה הוי ידעת ומה יו״ד של שרי שעמד וצווח כמה שנים לפני שבא יהושע והוספתיו לו שנא׳ ויקרא
משה להושע בן נון יהושע · כל התורה כולה על אחת כמה וכמה · ונקיתי מפשע רב · אמר לפניו רבונו של עולם מחול לי על
אותו עון אמר לו כבר עתיד שלמה בנך לומ׳ היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע
בה · א״ל סלחתי לעבירה ההוא נברא · א״ל קבל עליך ייסורין · דאמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד דכתי׳ תחטאני
באזוב ואטהר · ונסתלקה שכינה ממנו דכתי׳ השיבה לי ששון ישעך · ופרשה ממנו סנהדרין דכתי׳ ישובו לי יראיך תניא ששה חדשים
מנלן דכתי׳ והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנים
וכתי׳ בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים · אמר דוד מחול לי על אותו עון אמר ליה מחול לך · עשה עמי אות לטובה ויראו
שונאי ויבושו · א״ל בחייך איני מודיעך בחיי שלמה בנך מודיעך · דאמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש
שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה · ואמר כ״ד רננות ולא נענה כיון שאמר ה׳ אלהים אל תשב
פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך נענה · באותה שעה נהפכו פניהם של שונאי דוד כשולי קדרה וידעו שמחל לו הקב״ה
על אותו עון היינו דכתי׳ ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה׳ ל
לדוד עבדו ולישראל עמו · בשלמא לישראל שמחל להם עון יום הכפורים · אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה שידעו ישראל
שמחל לו הקב״ה לאותו עון · ועל אחרון שבשכר התשובה מאריכין ימיו של אדם כדגרסי׳ בפ׳ יום הכפורים · א״ר שמואל בר נחמני
א״ר יונתן גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם שנא׳ ובשוב רשע מרשעתו חיה יחיה · והנה שמעת שכר כל התשובות
שבעולם ··

פרק שני

: כשם שהקב״ה ברוב רחמיו מקבל תשובת היחיד וקורע גזר דינו כן קורע אפי׳ גזר
דין של צבור כשעושים תשובה שלמה · וגזר דין של נינוה יוכיח · ולמדו עוד שבזכות
תשובת היחיד מוחלין לרבים · כדגרסי׳ בפ׳ יום הכפורים · אמ״ר זוטרא בר טוביה א״ר גדולה תשובה שאפי׳
יחיד שעשה מוחלין לו ולכל העולם שנא׳ ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו ולא עוד אלא שמביאה רפואה
לעולם שנא׳ ארפא משובותיכם · ולפי שהעון שעושין כל העדה יותר חמור ולא יחשבו שאין להם תקנה ולא יתייאשו
מן התשובה עכ״ז נזדמן להם לישראל חטא העגל כדי שילמדו ממנו כן וידעו כי מחזיר שאחריך על החטא גדול כזה
שאין חטא שיעשו שלא יקבל תשובתם כדגרסי׳ בפ״ק דע״ז · אמר ריב״ל לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה
לבעלי תשובה שנא׳ מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי · והיינו דא״ר יוחנן לא היה דוד לאותו מעשה ראוי דכתיב
ולבי חלל בקרבי · ולא היו ישראל ראויין לאותו מעשה דכתי׳ מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי · ולמה עשו לומר
לך שאם חטא יחיד אומרים לו לך אצל יחיד · ואם חטא צבור אומרי׳ לו לך אצל צבור · וצריכא דאי כתב רחמנא יחיד
משום דחטאיה לא מפרסם · אבל צבור דמפרסם חטאיה אימא לא · צריכא והיינו דא״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן מאי
דכתי׳ נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה · ואעפ״י דכתי׳ וביום פקדי ופקדתי הוא שאומרין
כשגן אחד שמתערב עמהם · אבל הקב״ה מחל להם על אותו עון · כדגרסי׳ בפ׳ אין עומדין · התשה משה כחה שלה יחשבה

עלית אלפים ושבעי רחמים שהקדימו לפני ישראל ממצרים שנה · אמרו לפניו רבש״ע ואין שמחה לפני כסא כבודך
שאין לא התשובה כי יעשה העגל ואין לנו את התשובה · אמרו לפניו רבונו של עולם הודיע״ש שמחה לפני כסא
כבודך שיהא התשובה לישראל מיני הל״ל ואמרו לא תשכח והיינו דאמר׳ בעשר ח״ר הושענא גם את התשובה וירשעה
העגל ואמרו לא תשכח זה יעשה הר סיני · ונשגב התשובה הקב״ה יקרבה הגאולה כדגרסי׳ ביומא פ׳ יום הכפורים
א״ר יונתן גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה שנא׳ ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה׳ : ·

הכלל השני בימי התשובה · ונחלק לשני חלקים :

החלק הראשון ·· בבוא יום הדין · החלק השני ·· בבוא יום הכפרה ·

החלק הא׳ בבוא יום הדין ויש בו ה׳ פרקים : פרק ראשון :

לכן ראוי כאשר יראה שקרוב זמנו לבוא לדין על מעשיו והוא על נפשו לפני מלך בשר ודם יתעורר יותר ביסוד
וסליחה ויחפש במעשיו ושב ויבקש שלא יחטא ומן שיודע שיוכל לשוב לו כי אם יגמול על אחת כמה וכמה ראוי יש לו ש
עשות תשובה יום שבמזה דינו יתענה ויבכה ויתחנן לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא יודע כל התעלומות שאין צריך לו
עדים ולא ראיה שהכל גלוי לו ואין יכול להסתר לפניו סניגור אחד את התשובה ומעשים טובים שיש לו לאדם לבא יותר לפניו
בדרכיו ולשוב מחטאתיו ולבקש כל שנה ושנה יותר ויותר ועל דעת קודם התקינו שיקדים כדי שיזכה בדין · ולכך צריך
להקדים שלשים יום לבקש הסליחות כי שהתחיל מר״ח אלול לעורר התודיות אשר קום ישב כל השנה ושב שהוא זמן שנתעלה
הקב״ה למשה למחול לעונם של ישראל בכל שנה כמו שאמרו רז״ל לענין התורה להר לעלות שניות כמו שאמרנו בפרקי ר׳
אליעזר · בר״ח אלול אמר לו הקב״ה למשה עלה אלי ההרה שמא עלה לקבל לוחות אחרונות · והעבירו שופר בכל המחנה
משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר ע״ז · והקב״ה נתעלה באותו שופר שנא׳ עלה אלהים בתרועה · ולכן התקינו שיהו תוקעין
בר״ח אלול בכל שנה ושנה בכל החדש כדי להזהיר את ישראל שיעשו תשובה שנא׳ אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו וכדי
[illegible] לערבב את השטן · ועוד מצינו התשובה לכ׳ יום נמן ז״ל לזה נוסחא ·· ומנהגנו לשנ׳ התחנונים כהני ירושלים לחזור ושומעין
דמתקנא אתקודשא קדשי מר״ח אלול דאמרי׳ ליה מ׳ יום שעלה משה להר ויורד ביום שלשים ונזית בלחות שנות ביום הכפורים ·
וכל הרוצים לבקש רחמים וזכות הוא לו · ולרבי יצחק ז״ל ואחרנו ומנהגנו כרבנן דקדמאי מר״ח אלול · ולרבי שמואל ז״ל הרבה מן
הקדמונים ויש הגדולים שהתקינו שוהר ר״ח אלול ומצינו שנהגו להתענות כשעב ר״ה וסיון את ארבע הנחומות
ולבקשם לבם כיום הראשון וכי ראשון הוא והלא טו׳ הוא את ראשון לחשבון עונות · משל למדינה שחייבת מס למלך
ולא פרעו והלך עליה מחיל גדול לגבותו ושמעו בני המדינה בעשרה פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו · ואמרו אין לנו
מה לפרוע הניח להם שליש שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו והניח להם שני שלישים · כיון שנתקרב יותר יצאו
כל בני המדינה לקראתו והניח להם הכל · כך המלך זה הקב״ה ית׳ שמו · בני המדינה אלו ישראל שמסגלין עונות כל השנה
ערב ראש השנה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש · בעשרה ימים הבינונים מתענין ומוותר להם שני שלישים ·
ביום הכפורים הכל מתענים ומוותר להם הכל · כשיוצאין מיום הכפורים עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות
לכן קורא יום טוב הראשון ראשון לחשבון עונות · והא דנהגו שמתענין בערב ר״ה רוחצין ומסתפרין ולובשין בגדי לבן כי

אמרינו במדרש א"ר סימון סב' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ר' חנינא ור' יהושע אומרים אי זו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלהיה כי מנהגו ודינו · מנהג שבעולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואינו חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך דינו יוצא אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם וחותכין צפרניהם ואוכלין ושותים ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה עושה להם נס · וגם אמרינו תשובה לגאון ז"ל וזה נוסחה ולהתענות שני ימים טובים של ר"ה כך אנו רואין יפה שלא להתענות שכך אמרו רבותי ישרא' הראשונים שנא' כה לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו · וכן שבת שובה אין אנו רואין שיתענה ערבי ט' מכ"כ שהוא התענית מיוחדה לא ראו לקובעה בשבת אם ראו אותה ואפי' בער כשבת להשלים נראה שזה דורות נג שהקב"ה הבא יתענה ומעשים · והביא אחרי' בירושלמי · ר' יעקב הוא אומר לפרקיה יפה אחת מעש' לבו אחתן ואמרין ככלותן מתענין מן משכחתן ימים טובים ר"ח ופורים · וכבר דרש הכתובים אחרי' ומה עינוי עמי נוהג שבתות וכימים טובים עשי יולפה שנוהג שבתות וי"ט אינו דין שיעשו שלא אין מתענין לא בשבתות ולא בי"ט · ומכאן תשובה שמתענין בר"ה ונוסח של שובה שאינן יודעים שהעולם היה תשובה כלא תענית והיה חייב אלא אחד מדרכי התשובה והדרכים האחרים הם יותר עיקר · כחיד בעיני העולם הזה הוא בר"ה כבנסי מתן נר"ה ·

פרק שני

יום הדין לכל אדם כן עבור כן ת"ר כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב · מלמד שאין ב"ד שלמעלה נכנסין לדין אלא א"כ קדשו ב"ד של מטה את החדש · תניא כי חק לישראל הוא אין לי אלא ישראל אומות העולם מנין ת"ל ומשפט לאלהי יעקב א"כ מה ת"ל כי חק לישראל הוא מלמד שישראל נכנסין תחלה לדין שנא' לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל מ"ט אי' אי לאו אורח ארעא למיתב מלכא אבראי · ואי' איבעי' אימא מקמי דליפוש חרון אף · גם אמרינו בירושלמי יום ראש השנה מכרעת פנקסי העולם עין נפתח על הקהילות כנגדו על פי ורך הדין ומהן נדונין על החיים · ובר"ה כלבני עולם עוברין לפניו כבני מרון שנא' היוצר יחד לבם · ואמר בתשרי הוא יום הדין לפי שהוא ראשון לבריאת אדם הראשון לפי דעת ר' אליעזר דגרסי' הכא בגמ' תניא ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו אבות בפסח נולד יצחק בר"ה נפקדה שרה ורחל וחנה בר"ה יצא יוסף מבית האסורים בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים · בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל · והביא ר' אליעזר ראיה מנין שבתשרי נברא העולם שנא' תדשא הארץ דשא אי זהו חדש שהארץ מוציאה דשאים הוי אומר זה תשרי · ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים וצמחו שנא' ואד יעלה מן הארץ · ר' יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנא' ותוצא הארץ דשא אי זהו חדש שהארץ מלאה דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן · ואותו הפרק זמן בהמה וחיה שמזדווגין זה עם זה שנא' לבשו כרים הצאן ואידך עמי' וכו' · ר' אליעזר אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנא' ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים · ירח שנולדו בו איתני עולם · מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפי הוא דכתי' איתן מושבך ואומ' שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ ואומר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבע' בזכות אמהות · ור' יהושע אומ' מנין שבניסן נולדו אבות דכתי' בחדש זיו ירח שנולדו בו זיותני עולם · ואידך הא כתיב בירח האיתנים דתקיפי במצות · ואידך מאי האי כתי' בחדש זיו ההוא דאית ביה זיוא לאילני דאמ' רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזא אילני דמלבלבי אומ' ברוך שלא חסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות מהם בני אדם · ומאן דאמ' בתשרי נולדו אבות בתשרי מתו · ומ"ד בניסן נולדו אבות בניסן מתו שנ' בן מאה ועשרים שנה אנכי היום מה ת"ל היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים

מיום לידתו ליום מיתתו שנא׳ את מספר ימיך אמלא · בפסח נולד יצחק דכת׳ למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן ·
אימת קאי אי נימא בפסח וקאמר לה בעצרת · בחמשין יומין מי קא ילדה · אלא דקאי בתשרי וקאמר לה לפסח לבסוף שיתא
ירחי מי קא ילדא · תנא אותה שנה מעוברת היתה · סוף סוף כי מדלי מיני טומאה בצרי להו · אמר מר זוטרא אפי׳
למ״ד יולדת לט׳ חדשים אינה יולדת למקוטעין · יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנא׳ ויהי לתקופות הימים מיעוט
תקופות שתים מיעוט ימים שנים · בר״ה נפקדה שרה רחל וחנה · מנלן אמר ר׳ אלעזר אתיא זכירה זכירה ואתיא פקידה
פקידה כת׳ ויזכור אלקים את רחל וכת׳ בחנה ויזכרה י״י ואתיא זכירה זכירה מר״ה דכת׳ זכרון תרועה · ואתיא פקידה
פקידה דכת׳ בחנה כי פקד י״י את חנה · וכת׳ בשרה וי״י פקד את שרה · בר״ה יצא יוסף מבית האסורים מנלן דכתיב
תקעו בחדש שופר וכת׳ כי חק לישראל הוא וכת׳ עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים · בר״ה בטלה עבודה ממצרים
מנלן אתיא סבלה סבלה כת׳ הכא והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכת׳ התם הסירותי מסבל שכמו · בניסן נגאלו בניסן עתידין
ליגאל אתיא שופר שופר תקעו בחדש שופר וכת׳ והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול · ר׳ יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן
עתידין ליגאל · אמ׳ קרא ליל שמורים הוא לה׳ ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית ואידך ההוא לילה המשומר ובא מן המזיקין ·
שמעי׳ מינה שהעולם נברא [illegible] אדם הראשון [illegible] הקב״ה [illegible] השנה לבבאי עולם והוא
דאזי שבקיה · ובר״ה מלאכים שעמדו [illegible] פקידה וגם ביום שנברא אדם הראשון בו ביום חטא ועשה תשובה ונתכפר
ואמר לו [illegible] ולתשובה ולכפרה [illegible] ביום אחד הקב״ה מה שמחלתי לך ביום הזה קרא לו עתיד למחול לבניך ביום הזה ·
ובניך כשיעמדו לפני י״י [illegible] · וכת׳ למעשיך שתהו קיים · ר׳ אליעזר אומר בכ״ה באלול נברא העולם
ואתיא כאחד [illegible] זה היום תחלת מעשיך שבאחד בתשרי נברא אדם הראשון שעה ראשונה עלה במחשבה ·
שניה נמלך עם מלאכי השרת · שלישי כנס עפרו · רביעי גבלו · חמישי רקמו · ששי עשאו גולם · שבי׳ זרק בו
נשמה · שמינית הכניסו לגן עדן · ט׳ נצטוה · עשירי סרח · י״א נידון · י״ב יצא לדימוס · א״ל הקב״ה לאדם הראשון
זה סימן לבניך · מה שעמדת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס · כך עתידין בניך להיות עומדין לפני ביום הזה ויוצאין
בדימוס · ואמרי׳ יש דברים שעושין [illegible] ועומדין [illegible] אדם שהם יודעים שהיה [illegible] קיים והי׳ ג׳ ש׳
עתידין לפני הקב״ה [illegible] · תנא הכל נידונין בר״ה וגזר דינן נחתם ביום הכפורים
דברי ר׳ מאיר · ר׳ יהודה אומר הכל נידונין בר״ה וגזר דינן נחתם כל אחד ואחד בזמנו · בפסח על התבואה · בעצרת על
פירות האילן ובחג על המים ואדם נידון בר״ה וגזר דינו ביום הכפורים נחתם · ר׳ יוסי אומר אדם נידון בכל יום שנא׳
ותפקדנו לבקרים · ר׳ נתן אומר נידון בכל שעה שנא׳ לרגעים תבחננו ואמרי׳ עלה · תניא ר׳ יהודה משום ר׳ עקיבא אומר
מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שפסח זמן תבואה הוא אמר הקב״ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי
שיתברך לכם תבואה שבשדות · ומפני מה אמרה תורה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת אמר הקב״ה הביאו לפני שתי הלחם
בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן · ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג אמר הקב״ה נסכו לפני מים
בחג לפי שהוא זמן גשמים כדי שיתברכו לכם גשמי שנה · ואמרו לפני בר״ה מלכיות זכרונות ושופרות · מלכיות כדי
שתמליכוני עליכם · זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה · ובמה בשופר · א״ר אבהו למה תוקעין בשופר של
איל אמר הקב״ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם
עצמיכם לפני · כי עקידת יצחק היה דבר גדול לזרע אברהם שזוכר להם תמיד בר״ה מה עשה לעשות אברהם אבינו
להשלים רצון בוראו וזה העמיד להם לישראל [illegible] לפני שעומד בדין ובתשובה ובנסי׳ כל אלו הן המעשים אחר

עב ק
[illegible]

הדברים האלה אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ יוסי בן זימרא אחר דבריו של שטן דכתי׳ ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה
גדול ביום הגמל את יצחק · אמר שטן לפני הקב״ה מכל סעודה שעשה לא הקריב לפניך פר אחד או גוזל אחד או תור אחד · א״ל כלום עשה סעודה אלא
בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו אותו · מיד והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך את יחידך ·
א״ר שמעון בר אבא אין נא אלא לשון בקשה משל למלך שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצח את כלם ·
לימים עמדה עליו מלחמה וא״ל בבקשה ממך עמוד לי כדי שלא יאמרו הראשונות אין בהם ממש · א״ל אני קח נא
את בנך · שני בנים יש לי · את יחידך זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו · אשר אהבת שניהם אני אוהב · את יצחק · וכל כך
למה כדי שלא תשתף דעתו · ר׳ לוי אמר אחר דבריו של ישמעאל שהיה אומר ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה נמולת בן
שמונה ימים ואני בן י״ג שנה א״ל ובאבר אחד אתה מתגרה בי אם אומר לי הקב״ה זבח את עצמך לפני אני זובח מיד והאלהים
נסה את אברהם · ועכשיו לתקוע שופר של איל לזכר האיל הנאחז הנשחט על יצחק והפסוקים והתקיעות כלם הם
לבוא לתשובה · ולהמליך עלינו יתברך · ולבקש מלפניו שתעלה עלינו שום כהונן שיזכור לבניו עקידת העקידות ועקידת
יחיד יחידן · ועכשיו אנו קורין בתורה בר״ה פרשת שרה ועקידת יצחק ומפטירין פרשת חנה ואחרי שובי נחמתי ואחרי
הודעי ספקתי על ירך בשתי וגם נכלמתי כדי שתעלה זכרונו לפניו כטובה וירחם עלינו ·

פרק שני :

כל יסודות התורה והאמונה הם בנויים על אמונת התשובה שכלות השלימות יש
לבורא יתברך על הכל ועל הכל · ונותן לכל אחד כפי מעשיו ככתו׳ גדול העצה ורב
העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · וכתי׳ עיני יי׳ המה משוטטות בכל
הארץ ופסוקי התורה המורים עליה אין להם חקר ועל זה אמרו ז״ל הכל צפוי והכל בני והרשות נתונה · ואע״פ שהכל צפוי
והנעלם הוא כמו אין ובלעדו · הכלבים הדין מן הכל כמשכן ותשוקה מכל מעשים שעושה הוא שבם כמעשים וכרח
הזמן לתפש על מעשה בני אדם לראות אם זה כל מעשיו · ולפי שאין שכחה לפני כסא כבודו והכל הוא זכור לפניו ואין הוא סכל
והכל הרשות לאדם לפי הבינו לשון בני אדם במעשים שהוא כתוב בספרים כמשפט · כדגר׳ בר״ה אמר ר׳ כרוספדאי אמר ר׳ יוחנן שלשה
ספרים נפתחים בר״ה אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינונים של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין
לאלתר לחיים של רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה ושל בינונים תלוין ועומדין מר״ה ועד יום הכפורים זכו נכתבין
לחיים לא זכו נכתבין למיתה · א״ר אבין מאי קראה ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ימחו זה ספרן של רשעים · ועם
צדיקים אל יכתבו זה ספרן של בינונים · רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת · מחני נא זה
ספרן של רשעים מספרך זה ספרן של צדיקים אשר כתבת זה ספרן של בינונים · ועל דבר זה נכתב במשנה זאת בר״ה כל באי העולם
עוברין לפניו כבני מרון · והשגיחו אחריך כדעתו עד שאיו המשפט עליה ואני כמעשו שזו הנה כמין שונה אשר כי קמ׳ רבי
כל העולם שלש הצעות אלה · עד שאינו כמתכן עד חבות אל ויקשו אל חבנה למחריתם דל לבמחריה הגברים אן בשחרית ימיו
של אדם או כעולם האחרון שהוא עולם הנשמות · וכל ועל זה אמר דיניהו עד יודע דרך השבט זלזה של כבודי כבו׳ עד
כל הדברים שהיו המהים יוהב על שלשת הרשעים יוהב מיסורי הצדיקים לפי שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא
ומי שמוחה להם שהוא צדיק אולי חטא בדברים מעטים · אבל כאותן שאוהריהן אותו שכר עבודות בעוה״ב ויש לו עליה
והשקט על דבר זה יש הרבה גבול · ועל שאז״ל על פסוק אל אמונה ואין עול שאין לפניו משוא פנים והאדם שחוטא כל מיני ויש
לו שום זכות נותן לו ממנו שכרו בעוה״ז כדי שילך חייב לעולם הבא · והצדיק שעושה לו שום דבר של חטא נפרע
ממנו בעולם הזה כדי שיהיו לו שכרו מושלם לעולם הבא · ולפי׳ אם אנו רואים צדיקים לפי ראות עינינו שמצערין בעו״הז

בקוצר ענין והענין מאריכין צדיקים הוא בעבור שהדין שלה״ה אינו לגבאות אלא לענשו· ויש שאמ׳ ר׳ יוחנן צדיקים
גמורים· כל צדיקים כדין שלעולם זה ויש שאמ׳ רשעים הוא גב׳ כדין שלעולם זה כי דין הנפשות הוא לעולם הבא
כיום הדין כמו שאמ׳ סמוך למימרא זאת· הבא׳ בש׳ אומרים ג׳ כתות ליום הדין וכו׳ ויא׳ כי מה שאין הצדיק זוכה
שאין שולמות הוא שאם ימצא חטא לכך מיוען ושלא לצדיקים וחיים ארוכים בעולם הזה וימנעו הטובות מהרשעים
וכש׳ אם יענשם הש׳ מיד כפי חטאם תמיד שמא ימנע בני אדם להיות צדיקים ויהיה הוא סבת הנוטים הראשונה
למעשה ולא לשום שמים ולא לכוונת המעשה ולא להשיג תכלית העבודות שהטריחם בהם התורה אלא להשיג אותם
הטובות העונות המושגות מיד ולבוא מהעכירן והכייגה אותם הטובות שבוטחם מיד להשיגם· או החכמים שיכוונים
לברוח מהם סבה שכר לתועלתם כי ההרגש המגונה כבלתי יראין לבקש הנאות להם ולברוח מהכבן כמו שהמלא׳ גב׳
שאחר סבי כי כפי טבעם מבקשים הנאות להם ובורחים מהכבן כי כחות הבהמיות הגשמיות מתרגשים אותם באמצעות מיד
הלך לבקש מחיתם ומרחקתם מן השחתם ומן המורדונות של סדיות הנהדרת טבעית באישי האדם כי קטן הלב הקטן·
אם ישימו לבבו נמלה ומתגבר יותר במעלתך· ואמ׳ עתה שהטובה אינה מושגת לצדיק מיד לעולם הזה של העבודות אלא
של לקבלתם אלא לשום שמים ולשום אהבה לבוא· וכש׳ אם היתה הטובה מושגת מיד שלא תהיה הכוונה מאיתנו· ועוד
אם ישיגו כל הצדיקים טובות בעולם הזה וכל הרשעים העונשים בלי עוכב שמא יטבע המורדים המתחנים על זה
הקורא ההווה והנעבר ספק ולזו יתכן שאמ׳ יהודה זה החסיד לגמול מה כדבר רעים שלא יסבל ולא יחלה ואמ׳ שיכול עמי
ימעל גבוה· שלא יבקש כמכב מאוכריו· ושרעה זה הרשע קרן שמונה וטובה ולא יצמיח ואמ׳ יהיה שרכו קרוב לשרק
החסיד שלא ידעים כמו שכ׳ גם שיה הקרוב לו· וגם שיכול שיבטל זה עבדה ולא יותר כמם וכיוצא בו הוא הדין
המושבו בנבראים מחשבת הדין שחסר הטוח יהי׳ לו בעולם הזה שכל טובתו וקבל כעין מנוחת העולם הבא שהצדיק
אוכל שישתלקים והרשע ישתלם ברעה וטובות אחרות שאין להם קץ והבלתם בעולם הזה מלבד המנוחה והגמלה אשר יש
להם לעולם הבא אשר עין לא ראתה· שמא שהתשובה ומעשים טובים הם לגין בכל זמן· אבל עקרכו ליום הדין של
נפש וכמו ומזונותיו יש לו יותר לשוב מחטאיו כדי שיזכה בדינו ויהיה נכתב לאלתר לחיים·· ואם יהיה בינוני יזכה להכריע
אל החיים ויש שאמר לו זכה נכתב מעבר שעבר על ידי התשובה והכריע למיתה לפי שהתשובה היא מעלה על כל אדם
כמו שאמרה תורה ושבת עד יי׳ אלהיך ושמעת בקולו ואמז״ל סבב דרה ויחיד מיותר בעשרה ימים שבין ר״ה ליום הכפו׳
שהוא ימי וקרוב לבעל התשובה לקבל התשובה כמו שדרשו ז״ל על פסוק דרשו יי׳ בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב· ונאמ׳
שובו ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך··

פרק רביעי

ברחם הא״ל ית׳ על בריותיו נותן להם מקום לחזור בתשובה כדי שלא יאבדו כי יצר לב
האדם רע מנעוריו ונטה כטבעו יותר אל החומריות ומנהג המושכלות· על כן צריך אדם
בכל עת לחפש בדרכיו ולחזור בתשובה כדכת׳ נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל יי׳·· ולפי שבכל השנה אדם מושכע
בתאוות ואינו מתעורר על התשובה שמא תהיה להקע שופר בר״ה לעורר ולהזכיר כלשון עורו ישנים מתרדמתכם כי
קרב זמן פקודתכם והא״ל ית׳ אינו חפץ בהשחתת העולם אלא שיחזרו בתשובה ויחיו נותן קול בתקיעת ר״ה לבני ישראל שיחזרו
בתשובה ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ויאמ׳ כתובים·· ובפסיקתא ויי׳ נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי
עצום עושה דברו כי גדול יום יי׳ ונורא מאד ומי יכילנו·· ויי׳ נתן קולו לפני חילו זה ר״ה כי רב מאד מחנהו אלו ישראל
כי עצום עושה דברו שהוא מעשה כחן שלצדיקים שעושו רצונו כי גדול יום יי׳ ונורא מאד זה יום הכפורים· ומי

נ״ק
כלל כחלק א

יכלבו ואמ״ר כרוספדאי אמ׳ ר׳ יוחנן ג׳ ספרים נפתחין בר״ה א׳ של צדיקים גמורים וא׳ של רשעים גמורים · ואחד של בינונים אלה לחיי העולם צדיקים גמורים ואלה לחרפות לדראון עולם אלו הרשעים גמורים · ימחו מספר · אלו הרשעים · חיים אלו הצדיקים · ועם צדיקים אל יכתבו אלו הבינונים שנתן להם הקב״ה עשרה ימים שבין ר״ה ליום הכפורים אם עשו תשובה נכתבין עם הצדיקים · ואם לאו נכתבין עם הרשעים ולרמוז על שלשה עיקרי האמונה צוה התורה לתקוע ולהריע ולתקוע · התקיעה הראשונה לרמוז אל התנאי הראשון שצריך בעל תשובה לחפש ולפשפש במעשיו ובדרכיו ולענות עצמו ויתודה · אם און כ״ך כיון ירחיקהו ואם בלבו ומחשבותיו יסירם כדכת׳ יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל יי׳ וירחמהו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח · התקיעה האמצעית לעשות חרטה ודאגה על חטאתיו שעברו עליו וינחם על רוע מעשיו דכת׳ כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי · התקיעה האחרונה לשום בלבו ולקבל עליו על עצמו שלא יחזור עוד למשובתו ולמעשיו הרעים כדכת׳ ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום · ונשה ריחוק הדרך מאורו כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · כמשלה אמרה התורה שזאת התשובה שעתה הורה לעשות לאדם זו קירה קרובה וקלה יותר מכל אותם שנוהגות האומות כאשר יתענו והולכים למרחקים לבקש עזר על דרכי התשובה אחד להם שיתענו ימים רבים וילכו ויעבר להם יחפים ועירמים ויגעים וישליכו את נפשם בסכנות של ברזל ועינויים אחרים גדולים עד אחד · לא תתנו התורה חסרה על שאר בגופים ובממונם ולא רצתה לעיכוב בתענית ובסיגופים אחרים · ולא שילך בדרכים ארוכים כי לא צוה לעלות למקום גבוה שלא תוכל לעלות שם · וגם לא בדרך רחוקה אל עבר לים על זה אמר לא בשמים היא לא מעבר לים היא · כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · רמזה שלשה דברים פה ולב ומעשה · הראשונה וידוייה כאמרו שעזב החטא · והשני חרטה ושבירת הלב על מה שעבר · והשלישי שלא ישוב למעשה כזה · ואם זה השנו לא נאמר על התשובה אלא על התורה יהיה הכי כי מצות המעשה עשה ולא תעשה כלם הם נכללים באלו הג׳ דברים זכור והרהור ומעשה · ולכן לתקוע ולהריע שנים שהם עומדים כהלכה הרוסת כדגרסי׳ בפ״ק דר״ה ואמר ר׳ יצחק למה תוקעין ומריעין כשהם יושבים ותוקעין ומריעין כשהם עומדים כדי לערבב את השטן · ויש מפרש שמפני שהם יושבים והתוקעין מתחיל להתפחד ולבהול שהם עומדין ושומעים ומתפחד ואומר · שמא הגיע זמנו להיות נבלע כמו שנא׳ בלע המות לנצח וגו׳ עכ״ל · ועוד נראה שהשטן זוכר שבשופר נקרא שופר כי לכן הייתם מרתקנטורו גדול זימנו להיות נבלע לנצח וכמו שהאדם שמטביר ימים הרבה מתעכב ואינו יכול לעמוד כך שיק השטן · וכן כתב כתשובות משם הרב ר׳ יצחק ן׳ גיאת ורב עמרם ורב פלטיאל וכתבו האי שאין תוקעין כדרכם להריע נ״ב אחר סיום התפלה עד התקיעה ושלשה שברים כדי לערבב את השטן · ונקרא זה יום תרועה ולא יום תקיעה מפני הרועים על חטאתיו וכוסה ומתחנן ומייליל עליהם מוכיח דעתו על שעשה ולא יחזור לכסלה · עד כאן שהקדמתי דאמרתי אשר אין דוחק התקיעה גדולה שכלם על כן אמרה התורה יום תרועה יהיה לכם גם הוא לשון שבירת לב כמו תרועם בשבט ברזל: גם הוא לשון כחילול הנכות · ועל השגת ידיעת הכוונה אשר לא רצתה התורה אמר המשורר אשרי העם יודעי תרועה ואמר עליו באור פניך יהלכון לפי שהקב״ה מאיר פניו אל בעלי תשובה ומקרבם לשמו הגדול כאהבה ·

פרק חמישי

המצות יש להם סגולות רבות שהם מועלות לגוף ולנפש ועוד כדעת הקב״ה לזכות את ישראל אשר בחר בהם מכל האומות הרבה להם תורה ומצות שנאמר · גם מצות התקיעה זו של ר״ה יש בה סגולה טובות אשר הם כלם אור חיים למעלה למשכל והם נכללים בעשרה דברים הא׳ כי כנגד היות היום הזה תחלת היצירה וימי האדם שהיה בו טוב בריאתו של העולם השפל · וכן כיום מלך הקב״ה על כל בריות העולם הזה שהוא

שבורין הקב"ה העולם · ומנהג העולם כי כיון שימלוך מלך בשר ודם יתקבצו עבדיו ויתקעו בשופרות לפניו לפרסם הדבר ויאמרו
יחי אדונינו המלך לעו' ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה · וכמו הוא מלך מלכי המלכים הקב"ה אשר מלכותו
קיימת לעולם והיה יי' למלך על כל הארץ לעולם שישובו כתחלת מלכותו שימלוך על כל העולם · וכן כיום הזה בכל שנה כיון
שמלכותו ית' תמיד בלי הפסק · וכן הוא המשורר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי' · השני כי ימים אלו הם ימים
הראויים לקבלת השבים שבה תורה לתקוע שופר להכריז התשובה לשוב ישוב ואם לא ישוב דמו בראשו · ולא יהיה לו ביום התראה
כמלה זו · עם מנהג המלך המולך להכריז על גזירה שיגזור כדי שיודיע לבני אדם שלא יעברו על מצותו ויאמרו והעם עשו
הרי זה יתחייב בנפשו · וכן שופר זה למשול החוטאים ויעלה להכריז אשר יבא לשמן פלוני לשוב לעבודת המלך יכופר עונו ·
ואם לאו חטאו עליו כך הוא זה · הג' שמזכיר תקיעת שופר כיום מעמד הר סיני שנא' ויהי קול השופר הולך וחזק מאד ·
וכששומע קול השופר מזכיר ומשתוק התורה והבוחן כלבו ירא הקב"ה ושעה לעשות מצותיו אשר צונו ויחזור בתשובה · הד'
שמזכיר דברי הנביאים שנמשלו דבריהם לו כתקיעת שופר שנא' ביחזקאל בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא
עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אותו להם לצופה וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר
את העם ושמע השומע את קול השופר ולא נזהר דמו יהיה בו · והצופה כי יראה את החרב באה ולא
תקע בשופר והעם לא נזהר ותבא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצופה אדרוש · ואתה בן אדם צופה
נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני · באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו להשיב רשע מדרכו הוא
רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש · ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת ·
ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה · אמור
אליהם חי אני נאם יי' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו
בית ישראל · ואתה בן אדם אמור אל בני עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו · ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו
מרשעו · וצדיק לא יוכל לחיות בה ביום חטאתו · באמרי לצדיק חיה יחיה והוא בטח על צדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר
עשה לא תזכרנה ובעולו אשר עשה בו ימות · ויורוהו לא כתורה על האזהרות · ד"ל שאם הקדים על כל הטובות שעשה
ואז כל צדקותיו לא תזכרנה · ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה · חבול ישיב גזלה ישלם בחקות החיים ס
הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות כל חטאתיו אשר עשה לא תזכרנה משפט וצדקה עשה חיו יחיה · ושמזכיר זה
המהר כן ישיבהו ולא אשר לו · הה' שמזכיר חרבן בית המקדש שהיה בקולות שופרות ותרועות מלחמה אויבים
שנא' כי קול שופר שמעת נפשי תרועת מלחמה ובשומעו קול השופר יתפלל אל הש"י ויתחנן לו ויושיענו מידי אויבינו ויקרב
ויבנה בית המקדש שהחריבו אויבינו בעונותינו כמו שהבטיחנו על ידי עבדיו הנביאים · הו' שמזכיר עקידת יצחק אבי'
ע"ה שמסר עצמו למיתה כל על כבוד קונו להעלם רצונו ואביו אשר אהבו כנפשו היה חפץ לקיים דברו לפי שאמר
הקב"ה ית' על אחד ועל כבודו והראה לו האיל שעלה תמורה שנאחז עם יצחק ועשהו עולה תחתיו ונחשב כאלו הקריב בנו
עולה תמורה ואנחנו אם לך דרכיו יהיה עלינו כגולחנו ויזכר לנו עקידה כמו שאמרו אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר
של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם אביכם ואקבל תשובותיכם ואושיעכם מיד שונאיכם · השביעי
כששומע קול השופר נחרד ונפחד יראה והקורות שכך הוא מנהגו ונכנע ונכנע לפני יוצרו כמו שנא' אם יתקע
שופר בעיר ועם לא יחרדו אם תהיה רעה וגו' ולפי שאמרו כל איש לרעהו כששומעים את קול השופר למה תקעו היום ויאמרו
ויאמרו להם על דבר זה וזה · וכן עת הזמנים [illegible] שתקיעת שופר כו"ה [illegible] יש בו כלל [illegible]

ואמרו

[illegible]

מתרדמתכם וחפשו מעשיכם וזכרו בוראכם וחזרו בתשובה ואל תהיו מן השוכחים האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנותם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה וישוב אל ה' וירחמהו · השמיני כדי שנזכור יום הדין הגדול והנורא ונירא ממנו שנ' קרוב יום ה' הגדול קרוב ומהר מאד קול יום ה' מר צורח שם גבור · יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל יום שופר ותרועה · ואנו עליה יתקעו שופר וקולו הבי' לא נכסף · הט' שנקבע שופר כי שבשופר שיתקע הקב"ה עתיד ש לעזור הפזורים על יד ישעיהו הנביא ע"ה שנ' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם · העשירי כדי שנזכור יום תחיית המתים אשר הודיענו הנביא באומרו שיקומו המתים שיתקע להם השופר ויתקבצו כלם לשמוע את קול השופר שנ' כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו · כל יושבי תבל אלו ישראל שבגלות ושוכני ארץ אלו המתים וכן הוא אומ' הקיצו ורננו שוכני עפר · על כן אנו צריכין לשום הדברים האלה על לבנו ולבוין כונת שופר ולהזהרנו זריזין כי סוד רבה הוא לזכות שכרנו כדכתי' ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים · ודבר התפלה והפסוקים תמצאהו כתוב ב' כלל ג' חלק א' פרק אחרון · והפרטים מבוארים בשולחן הקדש ויש לנו להתבונן שלא היתה כונת התורה בשמיעת התרועה אבל אך להזהיר על התשובה · וכן מצינו במכילתא וכחש השביעי כאחד לחכם חפשו מעשיכם שופר שפרו מעשיכם · אמר הקב"ה לישראל אם שפרתם עלילותיכם לפני הריני עושה לכם כשופר מה שופר זה מכניס בזו ומוציא בזו אף אני עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים ומרחם עליכם והכל תלוי בתשובתינו · וירחמו עלינו מן השמים ·

החלק השני בבא יום הכפרה ויש בו ג' פרקים · פרק ראשון :

כל משכיל הירא את דבר ה' לבו יחיל בקרבו בהיותו יודע כי מעשיו נספרים ונכתבין והאלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע והאדם הולך לדין בר"ה נגזר דינו ביום הכפורי' ואשר ידע האדם שהוא דן לפני מלך בשר ודם הלא יחרד חרדה גדולה להנצל מן הדין מה יש לעשות אשר בא לדין לפני דיין העולם וכיון שכבר נתחייב להעמיד בתשובה קודם שיחתם דינו כמו שנא' מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה · על כן ראוי לכל אדם לשוב בימי התשובה קודם יום החתימה ויעזוב עסקיו ויחפש דרכיו ויתעסק בדרכי התשובה כיון שהוא זמן שלפני לפני ה' כדכתי' בעת רצון עניתיך · ואומר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב אלו ימים שבין ר"ה ליום הכפורים · ובפסי' בפסיקתא ר' חייא בשם ר' שמואל אומר בעשרה ימים אין כאן אלא בעשרה הימים הידועים שבין ר"ה ליום הכפורים שאז יעשה תשובה · וכו' כדאי' לעיל בכמה מעשים הראשונה · ואע"פ שהכל הוא ראוי ומכפר דברים שבין אדם למקום אם חטא אדם בינו לחבירו צריך לרצותו בדבור ובמעשה כמו ששנינו בפ' יום הכפורים את זו דרש ר' אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר · ואע"פ שכל ימות השנה חייב אדם לרצות לחבירו הכל פשעתי · אבל כשמגיע יום הכפורים לא יאחר לשלום ויבקש מחילה משום פנים אותו שפשע אליו שיסרב כבר ומעבירין לו על כל פשעיו · כדגרסי' בס' עירובין פרק כל מעבירין ובמ' ערים פרק הגוזל מן הדין רבה הוה ליה לר' יוסף בר חמא מילתא בהדיה וכו' כדאי' בכ"ג שלא נהגו לשוב התורה ובבא שלא נהגו הלכות · ובגמ' בפ' יום הכפורים · רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא ולא אתא לפיוסי במעלי יומא דכפורי · לא אתא איהו אזל איהו לגביה פגע ביה רב הונא א"ל להיכן אזיל מר · א"ל לפיוסי לפלניא · א"ל קא אזיל מר למיקטל נפשא

קרא חכמה א"ל דל לה לאילנא כהדין יומא תבר רישא גאה דרבנן יעקתא ויהיב בתנועה וקטלה · והנה שבטל כיום הכפורים
וסיכו על זה בפרקי ר' אליעזר שיהו נקיים כמלאכי השרת ביום הכפורים ויתכנו בתשובת הגונים משם היה ר' יצחק
בן גאות אבלה זו כיון שאינה תקון חסרים המתוקנים לנו כהבריאה · הילכך עולא דס סירת חסרים ואינו יעבר
דאין מכפרין על אותה מחאמרי לשון עכה חכינו חכינו ולא צריך קסבר מחוגבחים הוא אין חיותו אין צריך לבקן
ואין מכפרין עליו · ויש לקבוע סעודה בערב יום הכפורים להראות שמחה כהגיע זמן כפרתו כמנהגי כמו פסחי' כ"ש
דברים התלוי' ר' חייא בר רב מדפתי · ועניתם את נפשותיכם בתשעה · וכי בתשעה מתענין והלא בי' מתענין אלא לומר לך כל
האוכל ושותה בט' כאלו התענה תשיעי ועשירי · ואמרו במדרש כבר בלשון ירושלמי מעשה בסוחר אחד שאמר לעבדו קנה לי דג
לא מצא אלא דג אחד ונתן בו זהוב היה עם יהודי חייט ונתן בו שנים · וחזר העבד ונתן בו שלשה · וחזר החייט והוסיף
עליו עד שהגיע למספר זהובים ואחר עשו כן העבד וספר לאדוניו כל המאורע שלח השוטר בעד החייט א"ל מה מלאכתך
א"ל חייט · א"ל ולמה קנית דג שהוא שוה זהוב אחד כך ולא עד אלא שלקחת ז' עבדי שלארש לבגוותך השיב לו והיאך לא
אקנהו ואפי' בעשרה כדי לאוכלו ביום כזה שצוה הקב"ה לאכול ולשתות בו ואנו בטוחים בו שיכפר לנו עונותינו · א"ל אם כן יפה
עשית ופטרו והלך לשלום · ואמרו כי מי שטועם לשום שום אינו ניזוק כאותו הדבר ובוכיסה ארוכה הקב"ה שהוא מרחם
על ישראל כי ביום אחד בשנה שלא להם להרשות רוא שיתענו קודם אכילה ושתיה כדי לחזק גופם ויוכלו להתענות ·
משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה לעבדיו קודם אכילה ושתייה כדי שיוכל להתענות · ועוד כי
לפי שבשאר ימים טובים אנו קובעין סעודה לשמחה שם שמים ולפי שאין אנו יכולין לקבוע סעודה ביום הכפורים שהוא
יום טוב שנתקדש לקדושה מתערב · ויש שאם אנו קובעים סעודה מערב הפסח הפנים גוזלבם ועל אורו כל האוכל ושותה
בתשיעי כאלו התענה תשיעי ועשירי לפי שהתענית עושה לגבות חמה שקורבן יום שלפניו כשבת ונעשה לו שני ימים
בתענית · ויש עוד לבן דעת בלבי מחמת מבוא יום שבת ענותינו וצריך לו להקדים בתשובה כדי שיהא מוכן לכפרה
כמו שנעשה הכהן כאשר רואה שמגביעים קרבן לאולה מקדימו בהדלקה מאותו דבר שיודע שהוא סבת החולי מתחלה
כדם או מעילוס כעבור שתחש הקבלה שיהיה בו ויוכן לקבל ואם לא הקבלה קדב מתכונן · כך יקרה ליום
הכפורים שהוא יום הקבלת לחטאי הנפש אם ישוב בפשע ויתנחם הקב"ה בדינו יקרב גזר דינו ואם ימאחרו בן בתשובה
ימרק עונותיו ויפבם ויכפר לו כמו שנא' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · ועל כל טוב לאדם לחפש בדרכיו ולשוב
מחטאתיו ולהתשובה ולהתודות עליהם מקמעב קודם סעודתו עם לאכול עוד ועדנו יותר ולא יהיה כמי שטובל ושרץ
בידו שלא עלתה לו טבילה אלא טובל בכל מימות שבעולם · אבל כיון שהוא תשובה כדי שיכנס כיום זה מלובן ומזורז בתשובה
ויבא יום הכפרה ויכפר לו הבורא ית' במדת רחמיו שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני
ה' תטהרו ·

פרק שני

במאמר שאמר בני ימלאכו כבגדי' · כשיבא היום יקדש נפשו ויפשפש במעשיו ··
כב' יוה מפרקי ר' אליעזר רבה פרק שלא ימצא חטא בישראל ביום הכפורים · ואין
רבון העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחפי רגל אף הם יחפי רגל ביום הכפורים מה
מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים והקב"ה שומע עתירתן מן הקטיגור ומכפר עליהם
וכו' · ומה שכתב מחזור שאם הקרבים כהה עשו ואחרון שעלה משה לרקיע שמע למלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה
באומרם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והורידה לישראל למה הדבר דומה לאדם שגנב הלכין מתוך פלטרין של מלך
נתנו לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך לכך כל השנה אומרים בלחש וביום הכפורים אומרי'

שקוה הזכות כדימה שיאוחר לקיום הגוף והיין והלבב שיהיו כל מעשיו כהלכתן לשם שמים -

פרק שמיני

: ידוע שהיום הזה הוא יום שהבורא יתב' לכפר חטאת ישראל צריך לאדם לשוב מחטאיו ולהתודות
על מה שעבר ולקבל עליו שלא ישוב עוד לחטוא והיום הזה עם התשובה כמו שאמרו שיוה"כ מכפרין
לו עונותיו ואל יאמר אחטא ויום הכפורים מכפר שלא ישמע · כדגרסי' במשנה יום הכפורים האומר אחטא ואשוב אין
מספיקין בידו לעשות תשובה אחטא ויום הכפורים מכפר אין יום הכפורי' מכפר · עבירות שבין אדם למקום יום הכפורי'
מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו · להודיענו שאין יום הכפורים מכפר אלא לשבים ·
וגם אין התענית כלום על עינוי נפש לבד ושישאר מעונף עם חטאיו שלא יועיל [illegible] ואינו [illegible] כן אלא שישוב האדם [illegible]
ומעשיו כמו שאמר הנביא בהפטרה יום זה על התענית שהיו מתענין ישראל ואומרים למה צמנו ולא ראית עינינו נפשנו
ולא תדע וגו' · ומשיב להם הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו · הן לריב ומצה תצומו וגו' · הכזה יהיה צום
אבחרהו · פתח חרצבות רשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים וגו' · וגם היה אומר שהתענית הוא טוב עם הצדקה לעני ואומ'
הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו וגו' · והצדקה עם התענית והתפלה הם עומדים
לבטל הגזרה · כדגרסי' בפסיקתא ר' יודן בשם ר' אלעזר אומר ג' דברים מבטלין את הגזירה ואלו הן צדקה ותשובה ותפלה · [illegible]
[illegible] התפלות · עם שאמר שהיום הזה אין בו ענוי הגוף לבדו כענין כמו שבת וימים טובים · ילבשו מלבושים
כל אחד כפי יכלתו כדגרסי' במס' שבת פ' כל כתבי א"ל ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתי' ולקדוש ה' מכובד א"ל זה יום
הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתייה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה · ולפי שבעונותינו חרב בית מקדשנו ואין אנו יכולין להביא
שעירי חטאת תקנו לנו [illegible] לקרות בספר אחרי מות [illegible] עם המפטיר ומוסף היום · וגם לומר סדר עבודה כתקנה כדי
שיחשב לנו לפני הש"י כאלו היינו עוסקים בעבודה כדגרסי' במס' תעניות פרק [illegible] וכמו במגלה פרק בני העיר התקנתי
להם סדר הקרבנות בזמן שקורין להם מעלה אני עליהם כאלו הקריבום לפני ומוחל להם על כל עונותיהם וכן כתוב [illegible]
[illegible] רבה וזה אשר תעשה [illegible] קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וכו' · כדאית' [illegible] שני [illegible] התפלות
וגם לפי שכל אחד ואחד יתן אל לבו אם חטא [illegible] [illegible] רוב בני אדם
שלכן קורין במנחה פרשת העריות ומפטירין בספר יונה הנביא כדי שילמד אדם התשובה [illegible]
שלא היו יודעים [illegible] בתשובה שלמה [illegible] הנביאים וגם תקנו רבנן לומר [illegible] בתענית של
[illegible] דברי כבושין והתשובה [illegible] כדגרסי' [illegible] סדר תעניות אחינו לא שק והתענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין
שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם · ולפי שביום הזה שכינה
שורה למטה ומסתלקת למעלה [illegible] רקיעים וחוזרת למעלה אמרו בשם ר' יהודה במנין שתקנו [illegible] שכינה [illegible]
ה' קול האלהים להזכירנו שעולה בתרועה ובקול שופר כדכתי' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר · וגם [illegible]
הר סיני שאמר במשוך היובל המה יעלו בהר ואמרו רבו' שהוא סימן לסילוק השכינה ואז יכולין [illegible] ההר · ועוד
[illegible] שככ' [illegible] בתשובה [illegible] יום הכפורים ולא [illegible] חובה אלא [illegible] כי הוא
זכר [illegible] כדי לערבב השטן וגו' · [illegible] של חירות כי לפי שהוא יום כפרה ונשארו [illegible]
[illegible] משעבוד הגוף וגם [illegible] לחירות [illegible] כמו שנא' והיה ביום ההוא [illegible]
יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש
בירושלם ·

כלל השלישי ביסורין הממרקין ויש בו שני חלקים ::

החלק הא׳ ביסורי יחיד ״ החלק הב׳ ביסורי רבים״

החלק הראשון ביסורי יחיד ויש בו ארבעה פרקים : פרק ראשון :

כשיראה אדם שבאין עליו יסורין אל יחשוב שבאין במקרה כי יש שאומרין שכך עשוי העולם, כנגד אלה שתלו למקרים
כל שיראה, כמו שאמרה תורה, ואם תלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי ועונש זה הוא גדול מכל המקרים הראשוני׳
בעולם ויחשוב שהמעשה אין שמירתו כלום כדכתי׳ אם ה׳ לא ישמור עיר שוא שקד שומר ומה שאמרו אין דבר רע יורד מלמעלה,
הוא כענין שהחוטא אין צריך להזיקו מלמעלה אלא להסיר ממנו ההשגחה והשמירה וזה נקרא סוג ליסורין המקרים וזהו שאמרו
אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון לפיכך אל יהרהר שום אדם אחר מדת בוראו כשחשבו שבא עליו שום נזק שלא כדין שכבר
נאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט כדגרסי׳ בפרק חלק אמר רבה בר בר חנה כשחלה ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמר
להם חמה עזה יש בעולם אמרו לו מורינו וכו׳ כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכו׳ כדאיתא לעיל בפ׳ אחרון
[illegible]: וגרסי׳ בפ״ק דברכות הוה ליה לרב הונא ארבע מאה דני חמרא תקיפו והוה חלא׳ על לגביה רב יהודה אחוה דרב
סלא חסידא ורבנן אמרו ליה לעיין מר במיליה אמר להו ומי חשידנא בעינייכו׳ אמרו ליה ומי חשיד קב״ה דעביד דינא בלא דינא׳
אמר אי איכא דשמיע עלי מילתא לימא אמרו ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה ואמרי שבק ליה מידי מיגנב גניב
ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה׳ איכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן
בדמי חמרא׳ ואיכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא׳ לכן כל אדם יחזיק האמונה בלבו קיימת שהשם ית׳ יודע כל נסתרות והוא דיין
אמת ודין אמת לשלם לאדם כדרכיו וכפרי מעלליו׳ ולמי שראה אדם נבהל ומקרין כי ירחק אפי׳ בחוץ השעה כמו שנא׳ בקרובי״
אקדש כי שישאר שם ובו ונכון יהיה מעשיו כי שלא יאלם פתאו׳ ואם בא לו לאדם יסורין וחושב שלא חטא ידקדק
בדבריו וימצא טעם ויפשפש במעשיו וישוב בתשובה כמו שנא׳ נחפשה דרכינו ונחקורה׳ ועליה גרסי׳ בפ״ק דברכות אמר רבא
אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא׳ נחפשה דרכינו ונחקורה׳ פשפש ומצא יעשה תשובה שנא׳
ונשובה עד ה׳׳ פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה שנא׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו תלה ולא מצא בידוע
שהן יסורין של אהבה שנא׳ כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח׳ תלה ומצא בידוע שאין יסורין של אהבה׳ מענה שהחזיר בם לו
עונש ולמי שאין מחוייב באין עליו יסורין שכרו לעולם התמידי׳ כדגרסי׳ עלה אמר רבא אמר רב הונא כל שהקב״ה חפץ בו מדכאו
ביסורין שנא׳ וה׳ חפץ דכאו החלי׳ יכול אפי׳ לא קבלן עליו מאהבה ת״ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין
לדעת ואם קבלן עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא׳ וחפץ ה׳ בידו יצלח
פליגי בה ר׳ יעקב בר אידי ור׳ אחא בר חנינא חד אמר כל יסורין שיש בהן ביטול תורה אינן יסורין של אהבה״ שנא׳ אשרי הגבר
אשר תיסרנו יה׳ וחד אמר כל יסורין שיש בהם ביטול תורה הינם יסורין של אהבה שנא׳ ברוך ה׳ אשר לא הסיר תפלתי וחסדו
מאתי״ אמר רבי חנן בריה דר׳ אחא בר אבא אמר ר׳ יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנא׳ כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח ומה ת״ל
ומתורתך תלמדנו אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו׳ דבר זה מתורתך תלמדנו קל וחומר משן ועין מה שן ועין
שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין גופו של אדם שלמה כמה וכמה והיינו דאמר ר״ל
נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין׳ נאמר ברית במלח שנא׳ ולא תשבית מלח ברית אלהיך ונאמר ברית ביסורין שנא׳

אלה דברי הברית מה ברית האמורה במלח ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין ממרקין גופו של אדם ועו' היסורין של האדם יותר לבני תורה · כדגרסי' בספרי תניא ר' אליעזר בן יעקב אומר כל זמן שאדם שרוי בשלוה אין מתכפרין לו עונותיו כלם · ועו' היסורין הוא מתנה לבני המקום שנ' וכאב את בן ירצה · ר"ל שיוכיח השם לאוהבו כמו שאב רוצה לבנו · או נוכל לומר כמו שיוכיח האב את הבן שירצה יותר מאחרים כדי שיהא טוב מכלם כך עושה הקב"ה ייסר ויוכיח למי שאוהב יותר כדי שיאשר דרכיו · וגרסי' בסוף פ' קדושין · א"ר אלעזר בר צדוק למה הצדיקים דומי' וכו' · כלו' למעלה בהקדמות עד זה וכל זה שעושה הוא עושה כדי שיתן הטובה הגדולה של עולם הבא שהוא הטוב האמתי ··

פרק שני

: ואמר שהוא ברוך ונודע שאינו נזוק האדם כדין אמנם חייב אדם לברך את בוראו על הרעה כמו שמברך על הטובה ואמרי' עלה מאי חייב וכו' · כלו' לענין כמה מחלק הברכות ·· וגרסי' במכילת' לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב · ר' עקיבה אומר שלא תנהגו כדרך שאחרים מנהגים באלהותם שהטובה באה עליהם מכבדי' אלהיהם שנ' על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה · וכשהפורענות באה עליהם מקללי' את אלהיהם שנ' והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה אבל אתם אם הבאתי עליכם טובה תנו הודאה הבאתי עליכם יסורין תנו הודאה · וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא ובשם יי' אקרא · צרה ויגון אמצא ובשם יי' אקרא · וכן איוב אומר יי' נתן ויי' לקח יהי שם יי' מבורך ·· ועוד יש לו לאדם להודות לבוראו כשתבא עליו יסורין יחשוב בלבו שמעשיו גרמו עליו בגלל ברחמיו עליו · והוא עושה עמו חסד כדגרסי' בפסיקתא אדם נכשל בעבירה והוא מתחייב עליה מיתה לשמים מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נקש באצבעו מקצת הנפש תחת כל הנפש · ר' חני בשם ר' יצחק אמ' מראות בלבן תשעה וגו' · מראות שאתה עתיד לעשות שימו לעניי לבוא הכל סורין שאתה מוכיח עליו בעולם הזה אמ' דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם הודיעני אורחות חיים ר' יודן ור' עזריה ר' יודן אמ' אמ' לו הקב"ה חיים אתה מבקש צפה ליראה דכתי' יראת יי' תוסיף ימים ושנות רשעים · ור' עזריה אמ' אמ' הקב"ה דוד אם חיים אתה מבקש צפה ליסורין דכתי' ודרך חיים תוכחות מוסר · גם כאן לו לאדם יסורין למחול לו עונותיו דגרסי' בפ"ק דברכות תאני תנא קמיה דר' יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו בחייו מוחלין לו על כל עונותיו · א"ל ר' יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתי' בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות חסדים דכתי' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד ·· ואמת זו תורה דכתי' אמת קנה ואל תמכר · אלא קובר את בניו בחייו מנין תאנא ליה ההוא סבא משום ר' שמעון בן יוחאי אתיא עון עון כתי' הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתי' התם ומשלם עון אבות אל חיק בניהם · וגם כאן לאדם יסורין בעולם הזה לקבל מהענש הגדול של גיהנם · כדגרסי' בית עירובין פ' מי שהוציאוהו נ"א אין רואין פני גיהנם דקדוק עניות וחולי מעים והרשות וי"א אף מי שיש לו אשה רעה ואידך אשה רעה מצוה לגרשה ·· למאי נפק' מינה לקבולינהו מאהבה · על כן כל בן דעת יקבלם בסבר פנים יפה למרק בהם עונותיו ולהנצל בהם מצרה אחרת קשה גדולה מהם · ואם יקבלם באהבה ויצדיק דין בוראו מקבלין השמים רחמיו עליו ויסלקו מעליו ויושיעו לו לבני דורו בזכותו כמאמרי' בפ"ק דתענית א"ר י' כל השמח ביסורין יביא ישועה לעולם הזה שנ' בהם עולם ונושע ··

פרק שלישי

פעמים שמוכיח הקב"ה יסורין על הצדיק לזכותו ולשברו ולבבו ולנסותו ולבחנו יותר ממה שהוא חוטא אם היה חייב בזה כפי מעשיו כמו שמצינו באיוב אשר העיד עליו הכתוב שהיה תם וישר ירא אלהים וסר מרע · וגם כתיב ותסיתני בו לבלעו חנם על אשר לא ימצא מעשיו ויאשימו את איוב · ודבר איוב יאמ' אחד ממפרשי התורה · ומלבן

עב ג׳
כלל ג׳ חלק א׳

כמו שצדיק אחד ייסורין הרבה ועל אחר ייסורין מועטין ועל אחר לא כלום אלא כל ימיו שמחים · ועליה אמרי במס׳
יומא פ׳ בתשובה אמר רב הונא כיון שלא חטא ולא [illegible] גברא דידיה סייעיה שרגי אחד כאחד ולא עלתה לו והוד מכים
ולא עלתה לו ·· והוד מכים יתן לו והא אידה מעשה דסתשבע אחשורוש מינה · דברי ואת הנגעה ישלם שבעתים · ויש
צדיק אחר חשוב כמותו כל ימיו מכאובים ועליה גרסי׳ במס׳ מועד קטן פ׳ שו מגלחין אמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא
תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא רבה ורב חסדא תרויהו צדיקי כמהו מר צלי ואתא מיטרא ומר צלי ולא אתא מיטרא ·
רב חסדא חי צ״ב שנין ורבה חי ארבעין שנין בי רב חסדא שתין הלולי · בי רבה שתין תכלי · בי רב חסדא נהמא דסמידא
לכלבי ולא מיבעי · בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משתכח · ונבון יודע כל זה ועלתה זה ולא משתבח אשר לפני גלוי כל
דבר · ואלו היסורין הם שוטים לרעות נפשו ולשון הקדש שהם שני הדברים או הם סדים מעל אחד שהוא נותר לו · וכיוצא
טוב ואחרי הגדול משה בר מימון ז״ל שכתב בספרו המורה הנבוכים כי זה שאמר רבה דבר יחיד הוא והשנים שבחים
על הצדיק ייסורין והסיבות לשוכחו והשבתו אם יעמוד בנסיונו · והנה שהוא ית׳ בוחן לבו ויודע בו אם יעמוד אם לאו · אי
ימשכהו נעלה לבו ויעשיו כבני אדם שאינם מכירין מה שיש בלבו ובעלי כעיניכם · עם להודות מה שכבר שכלנו התעל׳
וגם להקשות כי בני אדם שילמדו ממעשיהם כמו שעשה לאברהם אבינו ע״ה כמו ששנינו בפ״ה מאבות עשרה נסיונות נתנסה
אברהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו ז״ל להודיע החסד לבבו עלם · ולמי מנסה הקב״ה למי שכבר
שיעמוד בנסיונו שנא׳ ה׳ צדיק יבחן · כדגרסי׳ בב״ר אמר ר׳ יונתן היוצר הזה אינו בודק קנקנים
רועעים שאינו מספיק להקיש עליהם פעם אחת עד שהוא שוברו ומי בודק בקנקנים יפים שאפי׳ מקיש עליהם כמה
פעמים אינן נשברים · כך הקב״ה אינו מנסה את הרשעים לפי שאינן יכולין לעמוד בנסיונם · ואת מי הוא מנסה את הצדיקים
שנא׳ ה׳ צדיק יבחן · וגרסי׳ בתריה אמר ר׳ אלעזר משל לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רעה על
מי הוא נותן את העול לא על זו שכחה יפה כך אין הקב״ה מנסה אלא את הצדיקים שנאמר ה׳ צדיק יבחן · וכל יודעים
כיס נגעם · ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנא׳ ה׳ צדיק יבחן · אמר עוד המשל הזה כשהשתנו רעה אינו מקיש עליו
כיוצא למה שהוא שקוע בשבעתו יפה מקיש עליו כי זהב למה שהיא משובח כך הקב״ה אינו מנסה את הרשעים את מי
הוא מנסה את הצדיקים שנא׳ ה׳ צדיק יבחן · ולפוריין לו קראום רז״ל יסורין של אהבה · גאונים אחרונים כדגרסי׳ בפ״ק
דברכות פליגי בה ר׳ יעקב בר אידי ור׳ אחא בר חנינא כמ״ש לעיל · ואמרי עלה אמר ר׳ יוחנן נגעים ובנים אינם יסורין של אהבה · והאיכא
דתניא כל שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה · מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה לא הוו · ואיבעית
אימא לא קשיא הא לן והא להו · ואם הם קלים כדי שלא יבטלוהו מתורה ותפלה הם ייסורין של אהבה שבאים לאדם להשלים
ושכרו ימצא [illegible] וכל הצדיקים כלם בשבילם [illegible] כסדר האיזו נקראים ייסורין כדגרסי׳ במס׳ ערכין פ׳ יש
בערכין · עד היכן תכלית של ייסורין אמר [illegible] אפילו ארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו · אתקיפה ר׳ זעירא ואי תימא
ר׳ שמואל בר נחמני גדולה מזו אמרו אפי׳ נתכוונו למזוג לו בחמין ומזגו לו בצונן · בצונן ומזגו לו בחמין ואת אמרת כולי האי
מר בריה דרבינא אמר אפי׳ נהפך לו חלוקו רבא אמר ואיתימא ר׳ יצחק ואיתימא לה במתניתא תנא אפי׳ הושיט ידו לכיס ליטול
הכיס שלשה ועלו בידו שנים ולא שלשה ועלו בידו שנים אבל שנים ועלו בידו שלשה לא דלא איטרחא ליה טורחא למישדי וכל
כך למה דתנא דבי ר׳ ישמעאל כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קבל עולמו · במערבא אמרי פורענות מזומנת לו
לעתיד שבכבר שבא לאדם שלא כסדר [illegible] יסורין וגם לא בכוונת המשנה שאחר כך עבירות [illegible]
ולמי שלא שורין לו שום הכר והוא כל דבריו כסדר הוא [illegible] לצריך מן לבבו אשר הוא שלם

וזוכה לשני שולחנות · והצדיק שסובל ייסורין וקבלן מאהבה ימלא זרע יאריך ימים ולבסוף יקבל שכרו ··

פרק רביעי :

ואחרי ירים הראשונים הן מאהבין הייסורין ומקבלין אותן על עצמם בסבר פנים יפות ·· יש מהם לכפר עונם ויש מהן להרבות שכרן שהרי מצינו בדוד המלך ע"ה דגרסי' בפ' חלק דרש ר' דוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוחר כותי · אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם שגיאות מי יבין · א"ל שביקנא לך · ומנסתרות נקני · א"ל שביקנא לך ·· גם מזדים חשוך עבדך · א"ל שביקנא לך · אל ימשלו בי דלא לשתעו בי רבנן שביקנא לך · שלא ישכבה סורחני · א"ל אי איפשר ומה יו"ד שנטלתי משרי עומד וצוח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתיו ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע כל הפרשה כולה על אחת כמה וכמה ונקיתי מפשע רב · אמר לפניו מחול לי על אותו עון · א"ל כבר עתיד שלמה בנך לומר בחכמתו היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה · כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה · א"ל כל כך הי לשורי דחוה גברא · א"ל קבל עליך ייסורין · א"ר שש חדשים נצטרע דוד דכתיב תחטאני באזוב ואטהר · ונסתלקה ממנו שכינה דכתיב השיבה לי ששון ישעך ופירשו ממנו סנהדרין דכתיב ישובו לי יראיך · הני שית חדשים מנ"ל דכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנים ·· וכתיב בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים · ובירושלם שלשים ושלש שנים · אמר דוד לפני הקב"ה מחול לי על אותו עון · א"ל מחול לך · עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבשו · א"ל בחייך איני מודיעך · א"ל אני מודיעך בחיי שלמה בנך · כשעה שבנה שלמה בית המקדש ובקש להכניס הארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זה בזה · אמר כ"ד רננות ולא נענה · וכו' כדאי' לעיל בפ"ה · ומחלו שכר התשובה · וגרסי' עוד התם בפ' חלק כשחלה רבי אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקרו ואותן ר' טרפון ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא · נענה ר' טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטפה של גשמים · שאלו טפה של גשמים בעולם הזה ואתה בעולם הזה ובעולם הבא ·· נענה ר' יהושע ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה שגלגל חמה בעולם הזה ור' בעולם הזה ובעולם הבא ·· נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר טוב אתה לישראל יותר מאב ואם שאב ואם בעולם הזה ור' בעולם הזה ובעולם הבא ·· נענה ר' עקיבא ואמר חביבין יסורין · א"ל סמכוני ואשמע דברי עקיבא בן יוסף תלמידי שאמר חביבין יסורין · א"ל עקיבא זו מנין לך · אמר מקרא אני דורש בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים שנה מלך · וכתיב ויעש הרע בעיני י"י · וכתיב גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה · וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולבנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא החזירו למוטב אלא יסורין שנאמר וידבר י"י אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא י"י עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה וכתיב וכהצר לו חלה את פני י"י אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו וגו' ·· וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה כי י"י הוא האלהים · ואמרי עבדי לה שדיה בסתרא דנחשא ושדיה נורא תחותה וקרא קרא לשמשא עוסק אמר הכי לכל עבודה זרה כנגס על עבודה זרה לעד ביה ומשמש יוה שנה קרא לעבודה ולא ענוהו קרא לקונם ולא ענוהו ·· אמר לפני רבונו של עולם מי עבדתי כל עבודה זרה ולא אהני אמרו כמה היו אותו עבודה שנה ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו · למלכותו השיבו ולא השיבו לעולם הבא · הא למדת שחביבין הייסורין · וגם מצינו דקשים יסורין שקבל עליו נחום איש גם זו כדאי' בשלהי בכל מערבין יחלק פרנסת עניים ·· וגם מצינו לר' שמעון בן יוחאי ובנו שישבו במערה י"ג שנה כדגרסי' בפ' במה מדליקין יתיב ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון בן יוחאי וכו' כדאיתא לעיל בהקדמת הגר הראשון · וגם מצינו לר' הקדוש ולר' אלעזר בר' שמעון שקבלו עליהם יסורין דגרסי' בבא מציעא פ' השוכר את הפועלים ואתי הכי למסיק ר' אלעזר בר' שמעון אפשיה דילמא חזו מעות כי הוי מעשה לגביה קבלינהו יסורין כל ימיה

מאהבה

ע׳ ל׳
כלל נחלק ב׳

מאורתא הוו מייתין ליה שתין נמטי ולצפרא מפקי מתותיה שתין משיכלי דמא וכיבא · למחר הוה עבדא ליה דביתהו שתין מיני לפדא ו
ואכיל להו ולא הוה שבקא ליה דביתהו למיפק לבי מדרשא כי היכי דלא לדחקו ביה רבנן · באורתא אמר להו אחיי ורעיי בואו · בצפרא
אמר להו אחי ורעי לכו מפני ביטול תורה · יומא חד שמעה דביתהו דקא לייטא להו · את מייתית עלך כלית לממונא של בית אבא · מרדה
ואזלה לבי נשה · סלקו הנך ספנאי שתין ועיילו ליה שיתין עבדי כי נקיטי שתין ארנקי ועבדין ליה שתין מיני לפדא · ואכלה
חד אמרה לה לברתה זילי בדוק אבוך מאי עביד האידנא · אמר לה שלנו גדול משלהם קרי אנפשיה היתה כאניות סוחר ממרחק
תביא לחמה · ורבי נמי התם אמר חביבין יסורין קביל עליה יסורין תליסר שנין שית בצמירתא ושית בצפרנא · ואמרי לה שבע
משבור מלכא כי הוה רמי כיסתא לחיותא הוה אזיל קליה תלתא מילי · הוה קא מיכוין ההיא שעתא דעייל ר׳ לבית הכסא
ואפי׳ הכי קלא עבר קליה דרבי מקליה עד דהוו שמעין ליה נחותי ימא · ואפי׳ הכי יסורין דר׳ אלעזר בר שמעון עדיפי מדר׳ דאו
יסורי דר׳ אלעזר בר שמעון מאהבה באו ומאהבה הלכו · ויסורי דר׳ ע״י מעשה באו וע״י מעשה הלכו · ע״י מעשה באו דההוא עגלא
דהוו קא ממטו ליה לבי שחיטה אזל תלייה רישיה בכנפיה דר׳ אמר ליה זיל לכך נוצרת · אמרי הואיל ולא קא מרחם לייתו עליה
יסורין עליה ·· וע״י מעשה הלכו יומא חד הוה כנשא אמתיה דר׳ ביתא הוו שדיין בני כרכושתא וקא כנשא להו · אמ׳ לה ז״ל
שבקינהו דכתי׳ טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו · סלקו יסורין מיניה ·· כל שני דאיסורי דר׳ שמעון בן אלעזר לא שכיב איניש
בלא זימניה · כל שני דיסורי דר׳ לא איצטריך עלמא למיטרא · דאמ׳ רבה בר רב שילא קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא · אמר אמימר
אי לאו דצריך לברייתא בעי רחמי עליה ובטלוה · ואפי׳ הכי כי הוו עקרי פוגלא ממישרא הוה נפקא כיון דרויח · ותניא
שמשנותינו אין אדם עולה במדרגה שיבואו יסורין ויתקנו כבוחן להבות בזהב יצרף שנים ישמח ביסורין הבאים עליו ויחלק
לבוראו על אשר יורה קושיא עליו ושנתן לו כח לסובלן ויגדל שכרו בעולם שכלו טוב ··

החלק השני ביסורי רבים : ויש בו עשרה פרקים : פרק ראשון :

מפורסמת היא שהעולם הזה היה בעבור האדם ואמרו רבותינו ע״ה שלא נברא קודם שנברא האדם · משל לאדם הבונה חופה לבנו
ומכין לו כל צרכו קודם הכנסו לחופה ·· ונסכל האדם לפי שנבראו לא נסבל שנב׳ אשר הבדיל מכל האומות וכוונת ראשית
בריאת העולם היתה בעבורם דכתי׳ קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה · והכי איתא בבר׳ רבה ששה דברים ישראל עלו במחשבה להבראות
כבכורה בתאנה בראשיתה · ר׳ אחא אמ׳ ישראל עלו במחשבה להבראות שנ׳ יהי שמו לעולם ואמרי עליה ר׳ הונא
בשם ר׳ ירמיה אמ׳ מחשבתן של ישראל קדמה לכל משל למלך שהיה נשוי עם מטרונה אחת ולא היה לו ממנה בן פעמים
עומד המלך בשוק אמ׳ טולו מלבן וקלמין וקולמוס לבני והיו אומרים הכל בן אין לו והוא אומר טולו לבני חזרו
ואמרו המלך אסטרולוגוס הוא שאולו שעה רצה המלך להעמיד מימונו לאחר אמר טולו מלבן וקלמין זו לבני · כך אלו שעה
הקב״ה שאחר כל דורות שעתידין ישראל לקבלת התורה לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל · אמר כמה העולם
ומלאו לא נברא אלא בשביל אדם שנ׳ ה׳ בחכמה יסד ארץ · ר׳ ברכיה אומר בזכות משה שנ׳ וירא ראשית לו · ולכך על ברכה
ראה והנה טוב מאד ואמרי התם טוב מאד זה אדם · ושמעה שהאדם הוא שנאמר עליו בצלמנו כדמותנו ולא בשביל הצדיקים
ואמרי עוד התם והנה טוב זה העולם הזה מאד זה העולם הבא · למדנו שנברא האדם על אודות שהם זוכים לעולם הבא שהם
צדיקים · ונברא בשביל התם אל׳ ברכיה בשעה שברא הקב״ה את עולמו וברא אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאין ממנו
אמר אם אבראנו הרי רשעים עומדים ממנו ויהא שעה הקב״ה הפליג דרכם של רשעים מנגד פניו ושתף בו רחמיו ובראו שנאמר

שהכוונה היתה שכל הצדיקים שהם ישראל שקבלו את התורה וסובלין יסורין ונאה למרק עונם ושגגם נפשם כדגרסינן
בפרק חלק אמר רב הונא והנה טוב מאד זו מדת יסורין טובה מאד תמיה אלא שעל ידו בריות באות לחיי ע'
העולם הבא. וכן שלמה אמר ודרך חיים תוכחות מוסר. אמרת צא וראה אי זו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא
הוי אומר זה ייסורין. וגם ג' דברים נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתן אלא ע"י יסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא.
תורה דכת' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל דכת' כי כאשר ייסר איש את בנו ה' א'
אלהיך מיסרך וסמי' ליה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העולם הבא דכת' ודרך חיים תוכחות מוסר. להודיענו
כי יסורי הגוף מכפר הנפש שהוא קרבנו. ועכ"ב טוב להם לישראל לשאת עונם בייסורין ודוות ונלאה ולא יענשו עונש כעולם
הנצחי. ועכ"ב בחר אברהם אבינו כזרע שיהיו בניו בגלות על עונש כדי שלא יפלו בגיהנם כדגרסי' בב"ר פ' מ"ד ויהי השמש באה
היה ר' שמעון בר אבא אומר בשם ר' יוחנן ארבעה דברים הראה לו הקב"ה גיהנם ומלכיות ותורה ובית המקדש. א"ל כל
זמן שבניך עסוקין בשתים ניצולים משתים פירשו משתים נידונין בשתים. מה אתה רוצה שירדו בניך בגיהנם או ב
מלכיות. כדר' ע' אברהם בירר לו מלכיות. ר' יודן ור' אידי וא"ר חנינא זקן אחד משום ר' אומר הקב"ה בירר לו מלכיות הה"ד אם לא
כי צורם מכרם וה' הסגירם. שהסגירם הקב"ה לעבדין. ר' הונא בשם ר' אחא אומר היה אברהם תמה כל היום כמה אבחר
גיהנם או מלכיות. וגם הראה הקב"ה הגלות ליצחק וליעקב בבית המקדש שעתידין ישראל לצאת מכאן ולהיות בגלות על
עונם ועוד להם לישראל ליענש בגוף הכלה ולא בנפשם אשר נתנה מלמעלה והולכת לבקות שכל וחי לעולם. ועוד כי כיון
שישראל נבדלו לשם אלהיהם סופן יחיים ועולם הזה הוא קצר עולם הבא שלהם כעולם הזה הטובים להם גדולה לעולם
הבא כיצות הרשעים ובתחיית המתים גם לענשם. ובעולם הבא לעשות כמו שהוא יעשה יותר אחריך לעתיד כב' ג'
יחלק שלש הבא כנגד תלמוד תורה. וחזן יחזה אחרי לפני שיחזור כמנינו עשו העולם הזה ויסורין מפני שהיה לאוכת
ישראל ולאומות שקר שלהם עין יעשו כדי שלא התחלת סלחם סמו לאחרית העולם כדגרסי' בפ"ק דע"ז מעשה בהן
ר' אבהו למינאי כי רב ספרא וכו'. כמאי' בדקדוקה באחיתור. והשונא דגרסי' אמר כמוחק עונות ייסורין ונאמת הזה יתקבלו
לבני המקדש מפני הוא. ונגאלין בה דאמרי' בפ' חלק. תניא ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו
אין נגאלין. א"ל ר' יהושע וכי אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ומחזירן
למוטב. ועכ"ז שהייסורין מקרבין הגאולה. הקב"ה למען רחמיו יחיש הגאולה ויבא משיח בן דוד במהרה בימינו אמן:

פרק שני :

הנביא ישעיהו נבא על עשרת השבטים שעתיד להגלותם סנחריב מלך אשור ולהבטיח עוד
לב שחשב לשלח ידו על ירושלם וזכות של חזקיהו הגן על ירושלם ויהודה כדגרסי' בפ' חלק
ובי יאמר דכסות חז"ל ואחר עשו אישע כי איבי על עשרת השבטים איבי ואיכו יקיב לעזרה ירושלם דכת' כי לא
מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים.
ואמר כי לא מועף לאשר מוצק לה. א"ר יוחנן אין יוסרין עם עיף כשהוא כיד הזה לו. ואמר כעת הראשון לא כראשונים
שהקלו עליהם עול תורה. אחרונים שהכבידו עליהם עול תורה ראויין הללו לעשות להם נס. ואמר דרך הים ועבר הירדן
מורכי הים ועבר הירדן. ואמר גליל הגוים אמר הקב"ה אם יבאו ועושים תשובה מוטב ואם לאו אני עושה אותן גליל
הגוים. כדברי הראשונים ואחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצורות
ויאמר לבקעם אליו. אחרי השנה לאחר מעשה: לאחר מאי אמר רבינא לאחר שנשבע הקב"ה אם אומר אני לחזקיהו ויתרתיו
לסנחריב ומסרתיו לו כיצד אמר לא איהו כעיניו ולא כמעשהו כעינו. מיד קפץ הקב"ה ונשבע דמייתי ליה שנא'

שכתו׳ וגו׳ גבהות לבריך חסלא מחשר רמיה בן יהודה וכאשר יעצתי היא תקום · לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו · אמ׳
אבוסנו את רבא יקרא זה סנחריב וסיעתו ויעשו אבוס לחזקיהו שנ׳ וחובל עול מפני שמן אמרי וחובל עול מפני שמן אמ׳
אמ׳ רבה אמ׳ חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה׳ נעץ חרב על
פתח בית המדרש ואמ׳ כל מי שלא יעסוק בתורה ידקר בחרב בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד
אנטיפרס ולא מצאו איש ואשה שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה ועל הדור ההוא אומ׳ והיה ביום ההוא יהיה מקום
אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה אע״פ שאלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה · ואוסף שללכם אוסף
החסיל כמשק גבים שוקק בו · אמ׳ להם נביא לישר׳ אמ׳ נביא אמ׳ להם שלו ואספו שללכם אמרו לו כל אחד ואחד לעצמו או
לחלק או לבוז אמ׳ להם אוסף החסיל · מה אסיפת חסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו · אמרו
לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמ׳ להם כמשק גבים שוקק בו · מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה
אף ממונן של עשרת השבטים כיון שנפל ביד סנחריב טהור · אמ׳ רב הונא עשר מסעות נסע אותו הרשע באותו היום · בא
על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו · עברו מעברה גבע מלון לנו חרדה הרמה גבעת שאול נסה · צהלי קולך בת
גלים הקשיבי לישה עניה ענתות · נדדה מדמנה יושבי הגבים העיזו · עוד היום בנוב לעמוד · אמרו לי׳ כלדאי אי האידנא
שהייר יומען נוב עד השתא אי עלת האידנא יכלת להון ואי לא לא יכלת להון · אורחא דבעא לסגויי בי׳ יומי סגא בחד
יומא · הני טובא הוו · צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות לאו מחושבנא הוא אלא נביא דקאמר לכנסת
בת אברהם יצחק ויעקב שנמשלו כגלים הקשיבי לישה לא תסתפי מסנחריב אלא תסתפי מנבוכדנצר שנמשל כאריה דכתי׳
עלה אריה מסובכו · מאי עניה ענתות דעתיד לאיתנבי עלך נבואה ואתי מענתות דכת׳ דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים
אשר בענתות · התם קרי ליה ליש והכא קרי ליה ארי · א״ר יצחק ששה שמות יש לארי ארי כפיר לביא ליש שחל שחץ · א״ר יוח׳
כלדאי להו עברו מעברה הכי אמרין · אמר ימטו לירושלם כיון · שדו ליה כסתרקי סלק ויתיב עליהו עד דחזא ירושלם
כולה את הא היא קרתא דירושלם דעלה ארגישית כל משריתי הא היא זעירא והא היא חלשא מכלהון עממיא דכבשית
בתקוף ידי: אמרו ליה נשדי ביה ידא האידנא אמ׳ להון תשישיתון למחר כל חד וחד [illegible]
לי עלמי הגבירה יד ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור את רב פפא היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא · ואע״פ שמתחו
היה גוזלהו שיעור הטי לא כחיל ולא כבח · ובסי׳ עליהם אמ׳ רב כמה עליהם סנחריב בארבעים וחמשה אלפים בני מלכים
יושבים בקרונות של זהב ועמהם שגלונות וזונות · ושמונים אלפים גבורים לבושי שריונים וקולבה ושתים אלפים גבורים
אוחזי חרבות רצים לפניו · וכן באו עם אברהם וכן עתידין לבוא עם גוג ומגוג · במתניתא תנא אורך מחנהו ארבע מאות
פרסה רוחב צואר סוסיו ארבעים פרסה סך מחנהו מאתים וששים רבוא חסר חד · בעא אביי חסר חד אלפא או חסר רבוא או
חסר חד תיקו · ויהי בלילה ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף · א״ר אבהו ואלו ראשי גייסות היו
רכיבה דיקה עם רבנן במשמניו רזון משמני דהוית סגון · א״ר יוחנן כמכבי היום וישלח מלאך ויכחד כל גבורי חיל
נגיד ושר אשר במחנה אשור וגו׳ · ר״ל עברו בשני שנ׳ והלך ביהודה שטף ועבר · ואמצעים עברו עד צואר שנ׳ עד צואר
יגיע · ואחרונים הגלו עפר ברגליהם שנ׳ והלך ביהודה שטף ועבר · מאי קרא שהתחילו · והחריב ככל פגעי כל אחוי
יעבר · במה הכם ר׳ אליעזר אומ׳ ביד הכם שנ׳ וירא ישראל את היד הגדולה היא היד שעתידה להפרע מסנחריב ר׳ אליעזר
בנו של׳ יוסי הגלילי אומ׳ א״ל הקב״ה לגבריאל נגריא כלום מגלך נטושה א״ל רבש״ע נטושה ועומדת מששת ימי בראשית שנ׳ כי מפני
חרבות נדדו מפני חרב נטושה וגו׳ · ר׳ שמעון בן יוחי אומר אותו הקיץ יום בישול פירות היה א״ל הקב״ה לגבריאל בהדא

כלבבך לבבל את הפירות הזקק להם שנה ידי עבדו יקח אתכם · אית רבה היינו דאמרי אינשי אגב ארחך לבבל ויבך
אשתמע · ויא כשגשמו משל כהם שנה עם משל כהם ויבשו ומעבה עכו הגאים · ר' ירמיה בר אבא אמר כל כהם סתך בכהם שנה
וחסה כבי ש' כפי כהם והנחותי חמתי · ר' יצחק אומר ארזן גלה להם ושימש חיות אוירה שירה ויתן שנה יוקול ארזין עבדו
עמים יעכורימוך שועגניס · ר' יהודה אומר כאלבנאהם שנה ויאמרו החרטומים של פרעה אלבנאק ס קיא · היא
היא האלבנא שעבד לפבע יעסנחריב · וסיה אשתיד יוצגן אית כב עשרה שנה ושאר עך יעבו יעקב יקיו ועבר יסתכם
וסיה יבול לבתנב נעב יוד וסיוהיוד עשרה ושיגגל אית תשעה שנה ושאר בו עשלה סיוקל זית שנים שלשה בבנים כרחש
יאייר · ארבעה עשר כסעיפי טרילה אמר יי' לאלהות · רייבל אומ' יד שנה שנים שלשה ארבעה חמשה · ר' יוחנן אמ'
חמשה שנה ושאר בו שלשה בגוקל זית שנים שלשה גבנים · ואו קן נבוזרדן נבוכדנצר וסנחריב ושני בניו · נבוזרדן נמי
נבוכדנצר דכת' וריק די רביעאה דמי לבר אלהין ואי לא דחזא לה מנא ידע · סנחריב ושני בניו דכת' ויהי הוא משתחוה
בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב · ואמ' אבהו שאלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו שנה כתער הקה׳ יגלח
יי' בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה · בעא אתא קמה דמי ליה לגבר
הני משרייתא דכי מלכי ימתח ומעבר הלירסן לבניהו כהנך וקטלבנהו בהי מילתא? אזלת למרעך · א"ל ההוא גברא
בההוא פחדא יתיב · א"ל מאי תקנתיך זיל ושני נפשך · במאי אשני · א"ל זיל אייתי לה מספרא ואגזייך אנא רישך ודיקנך
וכי אזלת לבית דירעך · א"ל ומספרא לית לי · א"ל זיל לבך ביתא ויהבון לך מספרא עייליה תרח ודרדיע לה כוכבי
דעתב קעייתם א"ל הבו לי מספרא ואנקיסתה רחייה סוף אתא סנחריב אית להו אית לבו מספרא אמרו לה אתי כנשר לנייהו
לה עיון יתר בגלות דקטילתה ניקטון לך מספרא אלהתא אימשין אמרו לה דיל אייתי נורא הוה קח מעבוא נורא בוק קח
מייתי נורא א"ל מעשה כיק נבא נורא אחלבת לה בדיקנא סוף יהבו לה מספרא ונגזיה לה רישיה · היינו דאמרי אינשי
נגייתה למריתא ושפר לה יותר לה נורא בדיקנא ולא עסבעפורת מייתה קוה קח אזל ובבי קח חזה דשח דתיבותא דנח
כי יתעת לעביה אלחנן עלה יהודה נבכו כי היה לאמנה עלה דנו בבלה דעותנו ובבסיה לבבה קמך שומע כבה אמרו
לה כולה את סלקת לך ולא הורה בתשובה וקח תלמה לגנז יידקעלה דסכי ויהי הוא משתחוה בית נסרך שקין ע'
ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב · וכל אלו קשים כאחו לישראל כאותן זמן למען זכות חזקיהו ::

פרק ששי

אשר שעשה של ישראל סיבבתה נלחם היה תמה ירמיהו הנביא למה היו מעלבין והכיקס
של השעים כב שרוגלשנו אחרות העולם לרשעים כישראל ונתנה ירושלם ביד נבוכדנצר ואמר
הנביא עליה צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלכלבובעי בגד והשיב לו
הקב"ה סוי זה דבר זה נבוכדנצר עשלה כאחת להודיענו כמה תורה יותר גבל במילם של צדיקים לעולם הבא כונסין
ככל אלב עלבפורק זה יאמר אקדרו לב כי את בגלם כלגה וילשוך ואת השמרה את החוסים · משל לאדם שהיה מעהבן ואול
יכול אני לבנן שלשפרסיות לפני הסוס כין כלבני קורים שנים נגדיין לו כנגד אחד כינן שכן שנו מילאחד כיבבק כלמה אמרו
לו מיוה לפני כני אדם כך לפני הסוס שלאחת סיוה וסיוה ויוה יילאחר כך שלשפרסיות שלאחכו · ויוה מכל פסיעה
ארבעה שפסע אותה הסע לבבודי אני משלם שכרו אתה תמה לשאתי משלם שכר למכרקים יצחק ויעקב שרצו לפני כסוס'
לקיים משכני עמכו היינו דקאמר ירמיהו הנביא לעבידים נשכר לבי סבר רוצו לא שמעתי ·· הני ר' פסיעות מאי
היא דתני בעת ההיא שלח ירודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה ויחזק ·
משום כי חלה ויחזק · משורי לה ספרים ומנחה אין כדי לדרוש את המופת אשר היה בארץ דאמ' ר' יוחנן יום שמת בו

עה
כלל נחלק ג

אחז הין כו שתי שעות · יום שחלה חזקיהו ואיהבה אחזדייהו ורבה אגע אחזו עשר שעות כהלכה שנא' הנני משיב את
על המעלות אשר ירדה בימי אחז השמש אחורנית עשר מעלות · והשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה וכיון
שמעבלאדן דחלה חזקיהו ואיהבה אחז גבית כי חזי לה בענין לשדורי ליה שלמי שדר ליה שלמא שנא' בעת ההיא שלח
מרודך בלאדן בן בלאדן וגו' ונבוכדנאצר, סופרי דבלאדן הוה והוזיה שעתא לא הוה התם ט אתא אמ' להו היכי כתביתו
אמרי ליה שלמא למלכא חזקיהו שלמא לקרתא דירושלם · ושלמא לאלהא רבא · אמ' להו אלהא רבה קריתון ליה ולבסוף ש
כתביתו ליה · לא היכי כתוב שלמא לאלהא רבה ושלמא לקרתא דירושלם · ושלמא למלכא חזקיהו ·· אמרו ליה קריינא אגרת
להוי שיולן רהט בתריה ואהדרה גבריאל ומקימיה קמיה לג' פסיעות · שאלמלא לא בא גבריאל והעמידו לג' פסיעות לא
נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט · בלאדן אישתני אפיה והוו כלבא יתיב יהודך בריה על מלכותיה כד הוה
לאין ריהט כתב שמיה כשמיה דאבוה היינו דקאמר הנביא בן יבנה ועבד קונטו · אמ' רבה אם תכבדנו אייק כבודי יש
מגרוזוחך · אם אלכנס אנוח אייק מורלי ימנבוזראדן דסני ככתוש האחרונים כשאר לאתם היה שנת תשע עשרה למלך
נבוכדנאצר מלך בבל בירושלם בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני המלך בבל בירושלם שלא נבוכדנאצר סליק לירושלם והא
כתי' ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה ויעלוהו בחחים ויאסריהו בנחושתים ויביאו אותו רבלתה · ואמ' תנא רבלתה זו אנטוכיא
של דמות דיוקנו חקוקה על מרכבתו · וחד אמר אימתו יהיתה היתה עליו עשו נדומה לו כאלו עומד לפניו · ועתה פתחיה,
יחד בכשיל וכלפות יהלומון · אמ' רב עינן תלת מאה כורעייתא נגרי ישתוא דשרלם שדר ליה נבוכדנאצר לנבוזראדן
וכולהו שדייהו במחא דירושלם ולמשגחו כולהו דכני ועתק פטיש יחד בכשיל וכלפות יהלומון פש ליה חדא ואי אקוש קמה
נגרת לאו היסק כה כרסלון לסנחריב נפקא כה קולא ואל שוחר כמשוחר דנבוכדנאצר לנבוזראדן על כן אזן למחרב
הדר מהדר כמותא דנגרא ופתחא והיינו דכתי' יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות · הוה קטיל ואזיל עד דמטא
להיכלא ואדליק כה נורא · נשא היכלא דדכו ביה ירע שמיה שנא' גת דרך ה' לבתולת בת יהודה הוה קא זיחא דעתיה
נפק בת קלא ואמ' ליה עמא קטילא קטלת [illegible]
לה נחת שלא קרא חדא ריחא דזכריהו דהוה רתח אמ' להו מאי [illegible]
לא מדרי · אמ' להו נגע לי ולא מסריקנא לבשרייכו [illegible]
וקטלהו ואת חנה ואפיסינא ליה אהד' סנהדרי גדולה קטלינהו [illegible]
ואמ' זכריה זכריה לטובים שבהם הרגתי ניחא לך דאקטלינהו לכולהו [illegible]
ההוא גברא מה קדמך עלה אזל ועבד וחזל שלח פיולתה [illegible] נבוזראדן גב שיך
היה מבני בניו של המן למדו תינוקות בבני ברק בירושלם ומני רב שמואל בר שילת · מבני בניו של סיסרא למדו תורה
בירושלם · ומני ר' עקיבא וחביבו ·· מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון ואלו אותן הגע
בקש להכניס מזרעו תחת כנפי השכינה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי ששרף את ביתך והחריב את היכלך
תכניס אתה תחת כנפי השכינה היינו דכת' רפינו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש לארצו כי נגע עד לשמים משפטה ונשא עד
שחקים · אמ' עולא זה נבוכדנאצר הרשע · ר' שמואל בר נחמני אמ' אלו נהרות שבבבל ואלו כבנייהו דבבל אמ' עולא עמון
ומואב שכיני כישי דירושלם הוו כיון דשמעו לנביאי עלה כי יתנבין הפתח הרעה שלחו לנבוכדנאצר לך פוק אתי עלה שלח
להו מסתפינא דילמא הסקכי לי כי היכי דסלקת לקיחי לסנחריב שלחו ליה לנבוכדנאצר תא אתי עלה כי אין האיש בביתו
ואין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמה · כקריבא הוה שלחו ליה הלך בדרך מרחוק אין רחוק אלא בבל שנא' ימחרן רחוקה באו

יונא

ג' מבבל' דכתי' הנה קול שועת בת עמי מארץ ממרחקים ·· שלא להו חיבה עליך לבטש מחוי הדין לה עיר הכסף לקח
כיון ואין כסף שלא עבדים שנ' ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים · שלא להו חיבה השיעו דהדי
סהמכהל · שלמו לה לקמצא לה ויינה דכתי' עם הכסף יקח בידו · ואין כסף שלא זמן דכתי' בכספ לנס חגנו · שלא להו לא
ימשכו למיתי יהבלנה ומעורה שלמו לה הכי אשונה דכווי · שנ' שלמו כי מושלאחן יאסנא מהכרה לי זהר סנפין · שלא להו אי
אהינה להלן ווסתה למיתב שלמו לה קבריה שלבן מעשלם יהלבין שלבם שנ' בעת ההיא יוציאו את עצמות מלכי יהודה
ואת עצמות שריו ועבדיו ואת עצמות הכהנים והכל היכא מעשים כמבנסי' ספ"ר מיהשה: אמרו שיהו הצדיק היה מקונן על
נפושי רעב שבירושלם פעם אחת מצא תינוק נפוח מוטל באשפה · א"ל מאי זה משפחה אתה · א"ל ממשפחה פלו' א"ל כלום
נשתייר מאותה משפחה אלא אתה · א"ל לאו חוץ ממני ועוד · א"ל אם אני מלמדך דבר שאתה חי בו אתה למד · א"ל הן · א"ל [illegible]
ויום שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · א"ל הס להזכיר שם ה' שלא למדו אביו ואמו מיד הוציא יראתו מחיקו וחבקה ונשקה
עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא לפניו מת שנ' ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם · ואעפ"י שבעונותם של ישראל
היו להם כל מכותם הללו ובה מתנחמים כה"א · סליחה דכתי' כי רבות אנחותי ולבי דוי · אתה מוצא כי בדבר שחטאו בה
לקו ובה מתנחמים · חטאו בראש שנ' נתנה ראש ולקו בראש שנ' כל ראש לחלי ומתנחמים בראש שנ' ויעבור מלכם לפניהם
וה' בראשם ·· חטאו באזן שנ' ואזניהם הכבידו משמוע ולקו באזן שנ' כל שומעה תצלנה שתי אזניו · ומתנחמים באוזן
שנ' ואזניך תשמענה דבר מאחריך וגו' · חטאו בעין דכתי' כי גבהו ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים · ולקו
בעין שנ' עיני עיני יורדה מים · ומתנחמים בעין שנ' כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון · חטאו באף שנ' והנם שולחים את
הזמורה אל אפם ולקו באף דכתי' אף אני אלך עמם בקרי · ומתנחמים באף שנ' [illegible] ·· ואף גם זאת בהיותם
בארץ אויביהם ·· חטאו בפה דכתי' וכל פה דובר נבלה · ולקו בפה שנ' ויאכלו את ישראל בכל פה · ומתנחמים בפה שנ'
אז ימלא שחוק פינו · חטאו בלשון דכתי' וידרכו את לשונם · ולקו בלשון דכתי' דבק לשון יונק · ומתנחמים בלשון דכתי'
ולשוננו רנה · חטאו בלב דכתי' ולבם שמו שמיר · ולקו בלב דכתי' וכל לבב דוי · ומתנחמים בלב דכתי' דברו על לב ירושלם
חטאו ביד דכתי' ידיכם דמים מלאו · ולקו ביד דכתי' ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן · ומתנחמין ביד דכתי' יוסיף ה' שנית
ידו · חטאו ברגל דכתי' כי רגליהם לרע ירוצו ולקו ברגל דכתי' בטרם יתנגפו רגליכם · ומתנחמים ברגל דכתי' מה נאוו על
ההרים רגלי מבשר ·· בהוא חטאו דכתי' כחשו בה' ויאמרו לא הוא · ולקו בהוא דכתי' הוא עליהם כם · ומתנחמים בהוא
שנ' אנכי אנכי הוא מנחמכם ·· חטאו בזה דכתי' כי זה משה האיש · ולקו בזה דכתי' על זה היה דוה לבנו · ומתנחמים
בזה דכתי' חטאו באש דכתי' והאבות מבערים את האש · ולקו באש דכתי' ממרום שלח אש · ומ
ומתנחמים באש דכתי' ואני אהיה לה חומת אש ·· חטאו ביש דכתי' היש ה' בקרבנו · ולקו ביש דכתי' אם יש [illegible] ··
ומתנחמים ביש דכתי' להנחיל אוהבי יש ·· חטאו בכפלים דכתי' חטא חטאה ירושלם · ולקו בכפלים שנ' כי לקחה
מיד ה' כפלים ·· ומתנחמים בכפלים דכתי' נחמו נחמו עמי ··

פרק רביעי

אעפ"י שכתוב בתורה שנגזרו הגזרות על ישראל כשם שידע הבורא שעתידין לעשות קודם
שהגלם בגזרה ראשונה של עשרת השבטים והשניה של בית שלם להם נביאים שהתרו בהם
כמה נביאים שישובו מדרכם הרעה כמו שמצינו בישעיה וירמיהו שהתרו בהם כמה התראות עד שגלם ישעיהו ··
בחזון זמן לבם · כמבנסי' [illegible] · כי אין [illegible] כי אתה רב [illegible] קלל ישעיהו את ישראל ולא נתקררה
דעתו עד שאמר להם הפסוק הזה ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד אף יעוד [illegible] כי הנה האדון ה' צבאות מסיר

מירושלם

[illegible]

מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים·· משען אלו בעלי מקרא משענה אלו בעלי משנה כגון ר'
יהודה בן בתירא וחביריו· ופליגי בה רב פפא ורבנן חד אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר שבע מאות סדרי משנה· כל משען
לחם אלו בעלי תלמוד וכל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים· גבור ואיש מלחמה· גבור
זה בעל שמועות· ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה· שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו· נביא כמשמ׳
קוסם זה מלך דכתי' קסם על שפתי מלך· וזקן זה הראוי לשב בישיבה· שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי
תורה· ד"א שר חמשים כדר' אבהו דאמר ר' אבהו אין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה· ונשוא פנים זה
שנושאים פנים בעבורו לדורו למעלה כגון ר' חנינא בן דוסא למטה כגון ר' אבהו בי קיסר· ויועץ זה שיודע לעבר שנים
ולקבוע חדשים· וחכם זה תלמיד חכם היודע להחכים את רבותיו· חרשים זה תלמיד שבשעה שפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים··
ונבון זה מבין דבר מתוך דבר· לחש זה הראוי למסור לו סתרי תורה שנתנה בלחש· ונתתי נערים שריהם אלו בני אדם
המנוערים מן המצות ותעלולים ימשלו בם· אלו תעלי בני תעלי ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ירהבו הנער
בזקן· יבאו מי שמנוערים מן המצות וירהבו במי שמלאים מצות כרמון· ובכל זה לא נכנעו עד שבא ירמיה ואמר להם
מגלת איכה שכתוב בה כל פורענות הגלות שבאו עליהם בעונותיהם והתחיל ואמר איכה שהיא הקינה גדולה כדכתי'
באיכה דכתי' במגלת איכה· שלשה אמרו בלשון איכה· משה ישעיהו ירמיהו·· משה אמר איכה אשא לבדי· ישעיהו אמר איכה
היתה לזונה· ירמיהו אמר איכה ישבה בדד·· א"ר לוי משל למה הדבר דומה למטרונה אחת שהיו לה ג' שושבינין אחד ראה אותה
ואחד ראה אותה בפחזותה ואחד ראה אותה בנוולה· משה ראה את ישראל בזמן שהיו בכבוד ובשלוה אמר איכה אשא לבדי·
ישעיה ראה אותה בפחזותה אמר איכה היתה לזונה· ירמיה ראה אותה בנוולה אמר איכה ישבה בדד·· שאלו את בן עזאי אמור
לנו רבי' ודרוש לנו דבר אחד ממגלת קינות· אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם ובעשרת הדברות ובמילה
שניתנה לעשרים דורות ובחמשה חומשי תורה מנין איכה·· ונדס׳ [illegible] איכה ישבה בדד אמ' רבה בר בר חנה אמ'
מה לקו ישראל באיכה מפני שעברו על שלשים ושש כריתות· ואמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מפני מה לקו ישראל באל"ף
בי"ת מפני שעברו את התורה שנתנה באל"ף בי"ת·· בדד אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדד
עין יעקב ועכשיו בדד היה מושבם שנ' בדד ישב מחוץ למחנה מושבו· העיר רבתי עם אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שהיו
משיאין קטנה לגדולה וגדולה לקטן כדי שיהיו להם בנים הרבה· היתה כאלמנה אמ' רב יהודה אמ' רב כאלמנה ולא אלמנה ממש
אלא כאשה שהלך בעלה למדינות הים ודעתו לחזור אליה·· רבתי בגוים שרתי במדינות· אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן
שכל מקום שהולכים נעשים שרים לאדוניהם·· ת"ר מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל והיה השבאי מהלך אחריהם· אמ'
אחד לחבירו גמל ההולך לפנינו והוא סומא מאחת עיניו וטעון שני נאדות אחד של יין ואחד של שמן ושני בני אדם
המנהיגין אותו אחד גוי ואחד ישראל·· אמר להם השבאי· עם קשה עורף מנין אתם יודעים· אמרו לו גמל עשבים שלפניו מצד
שרואה אוכלת ומצד שאינו רואה אינו אוכלת·· וטעונה שני נאדות אחד של יין ואחד של שמן· שמן מטפטף וצף· יין
מטפטף ושוקע· ושני בני אדם המנהיגין אותו אחד גוי ואחד ישראל·· גוי נפנה לדרך וישראל נפנה לצדדין רדפו אחריהם ומצאו
כדבריהם ושאלו על ראשן והכניסן לביתו ועשה להם סעודה גדולה ועמד והיה מרקד לפניהם אמרו [illegible]
קנסא של מלך הוא הלך ושאל את אמו ואמר לה אם את מגדת לי מוטב ואם לאו אני מתיז והורגין אותך אמרה כבר בשעת
חופה ימה בעלה ונכנס קלסטרא של מלך ובא עליה ונתעברה ממנו· הביאו לנסר כיון שהכיח אותן אמרו לו נסר זה יש
לו טעם כלב הלך ושאל לאמו· אמר לה אם את מגדת לי מוטב ואם לאו אני מתיז והורגין אותך· אמרה לו כבר נבלה אחת

יש לבו ודחה אותו והשקה ימלבנו · קבלתא לע"ין לשונה חיורו ע"ין זה יש לנו טעם קבר ימה הלך ושאל לאחיו · חיורה לה"ין
ירושלעת של קבר אבין · נתן להם כסף וזהב ושקין · אמ' להם כבתך י"י אלהי ישראל חשך סחר כמרגש שלאחריהם ונתן להם
ותוכחותן ובכל מקום שהולכים נעשים שרים לאדוניהם ומעכבין להתקם לשונם · בכה תבכה בלילה אמ' רבה בר בר חנה
א"ר יוחנן שתי בכיות הללו למה אחת למקדש ראשון ואחת למקדש שני בלילה על עסקי לילה שנא' ויבכו העם בלילה ההוא ·
אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן אותו היום יום ט' באב היה אמ' הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות
ד"א כל הבוכה בלילה קולו נשמע · ד"א בלילה כוכבים ומזלות בוכים אותו · ד"א בלילה כל השומעים קולו בוכים כנגדו
ומעשה בשכונתו של רבן גמליאל שמתה בנה והיה בוכה בלילה ושמע רבן גמליאל קולה ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו
למחר הכירו בו תלמידיו והוציאוה משכונתו · ודמעתה על לחיה אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כאשה שבוכה על בעל נעוריה
היו צריה לראש · אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל המיצר לישראל נעשה ראש וא"ר יוחנן כל המצער לישראל נעשה עייף · שנא' כי
לא מועף לאשר מוצק לה · לא אליכם כל עוברי דרך אמ' רב עמרם עשאוני כעובר על דת · דאלו בסדום כת' וי"י המטיר
על סדום ואלו בישראל כת' ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום · וכי משוא פנים יש בדבר א"ר יוחנן
מדה יתירה היתה בירושלים שלא היה בסדום דאלו בסדום כת' הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט
היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה · ואלו בירושלים כת' ידי נשים רחמניות · סלה כל אבירי י"י אמ' עולא כאדם
שאומר נפסל מטבע זה · פצו עליך פיהם · אמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מפני מה הקדים פה לעין מפני מרגלים
שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם · ואותה בכיה של חנם שבכו ישראל בימי מרגלים היא נקבעה להם בכיה לדורות בליל
זה רגלי סבב התשעה · תנא בכ"ט בסיון שלח משה מרגלים ושבו בט' באב שנא' וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים
יום · ויקשה ארבעים חסר חד הוו · אמ' אביי תמוז דההיא שתא מלויי מליוה דכת' קרא עלי מועד · וכת' ותשא כל
העדה · ואמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן אותו היום ערב ט' באב היה אמ' הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה
לדורות · חרב הבית בראשון דכת' ובחדש החמישי בשבעה לחדש בא נבוזראדן רב טבחים וגו' · וישרוף את בית י"י
וגו' וכת' ובחדש החמישי בעשור לחדש וגו' וישרוף את בית י"י · ותניא אי אפשר לומר בשבעה שכבר נאמר בעשור ואי
אפשר לומר בעשרה שהרי נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו ח' וט' עד שעה היום
שנ' אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב לעת ערב הציתו בו את האור ושרף עם שקיעת החמה בעשור והיינו דא"ר
יוחנן אילמלי הייתי באותו דור לא קבעתיו אלא בעשירי שרוב היכל נשרף בו ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיף · בשניה
מנ"ל דתניא ר' יוסי אומ' מגלגלין זכות ע"ז ליום זכות וחובה ליום חובה · אמרו כשחרב הבית בראשונה יום ט' באב היה
ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה והלוים עומדים על דוכנם ואומרים שירה ומה
שירה אמרו וישב עליהם את אונם ולא הספיקו לומר יצמיתם י"י אלהינו עד שבאו גוים וכבשום · וכן בשניה · נלכדה ביתר
נחרשה העיר · כשחרש טורנוס רופוס הרשע את האולם נגזרה גזירה על רבן גמליאל להריגה בא אותו הגמון
ועמד על בית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש שמע ר"ג אזל איטמר אזל לגביה בצינעה אמ' ליה אי מצילנא לך
מייתית לי לעלמא דאתי אמ' ליה אין אישתבע ליה · סליק לאיגרא ונפל ומית · גמירי דגזרי גזירה ומיית חד
מיניהו מבטלי לה לגזירתא · יצתה בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא · ת"ר משחרב הבית בראשונה נתקבצו
כתות כתות של פרחי כהונה ומפתחות העזרה בידם ועלו לגג של היכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו
להיות גזברים לפניך הרי מפתחות העזרה מסורין לפניך יצתה כמין פסת יד וקבלתם ואף הם קפצו ונפלו לתוך האור ·

ועליה'

ע׳ ק׳
כלל נ׳ חלק ב׳

ועשתם קונץ ישעיהו יעשה גם חדין יהיה לך חיבה כי עלה כלך לעשה · וחטאתם יתקדקד שלגן כהכינעלן שנא׳ יתקדקד קור ושונא אחר ·· ובס׳ בסוף איכה רבתי השיבנו יי׳ אליך ונשובה אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם השיבנו את להם שלכם הוא שנא׳ שובו אלי ואשובה אליכם · אמרו לפניו רבונו של עולם שלך הוא שנא׳ שובנו אלהי ישענו · לכך נאמר השיבנו יי׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם כאותה הקדמונים דכתי׳ ויתאו הררי קדם · ר״א כקדם דכתי׳ וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות ·· כימי עולם זה משה דכתי׳ ויזכר ימי עולם משה עמו · וכשנים קדמוניות זה שלמה ·· ר״א כימי עולם כימי נח · דכתי׳ כי מי נח זאת לי · וכשנים קדמוניות כשנות הבל שעדיין לא היתה ע״ז בעולם · כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו · א״ר אם מאסה היא לית סבר ואם קציפה היא אית סבר דכל מאן דכעיס סופיה לאיתרצויי ··

פרק חמישי ··

אע״פ שנגזרו הגזרות על ישראל לפי שידע בורא העולם שהיו עתידים לעשות לא גלו אלא על שלא שבו בתשובה שאם שבו היה נקרע גזר דינם שכבר מצינו באנשי נינוה ונס׳ בישראל שהוא מתחסד על ישראל מכח אבותם · וכן מצינו באחאב לאחר שנגזרה עליו גזרה כבוד השם · ועל מעשה כרם נבות היזרעאלי עד שנאמר עליו היתה לאחאב כנגד יתלבלבים וכו׳ ·· ואמרו רבו׳ בפ׳ חלק אחאב אח לשמים אב לע״ז · אח לשמים דכתי׳ אח לצרה יולד · אב לע״ז דכתי׳ כרחם אב על בנים · ואומר ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם ·· א״ר יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם מפני מה תלה הכתו׳ בירבעם מפני שהיה תחלה לקלקלה · גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי · אין לך כל תלם ותלם שבארץ ישראל שלא העמיד עליו ע״ז · ועל כי נכנע אחאב עליו ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו · מיד נאמר לאליהו התשבי הראית כי נכנע אחאב מפני לא אביא הרעה בימיו · ומכאן כי לפי שלא היתה התשובה שלימה לפניו לא נקרע גזר דינו מכל וכל · אבל האריך קצת מעשיו ועל זה רמז ירמיהו הנביא ע״ה שחלק על חנניה בן עזור כאו׳ כנגד זה לגל כחלק שכר התשובה וכו׳ · אבל עיקר הוא יודע כי על שלא שבו ישראל ולא רצו להכנע · והאמינו בכומרים והכניסו לבותם בהבלייהו הגזירות עליהם כמו שמצינו שמלכי ישראל וקצת מלכי יהודה גרמו שיבואו רעות רבות על ישראל מפשעם בעונות גלולים ואיסורים · כדגרס׳ בפ׳ חלק גם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה הכא תרגימו שהרג ישעיהו במערבא אמרי שעשה צלם משא אלף בני אדם ובכל יום ויום היה הורג את כולם · כמאן אזלא הא דרבה בר בר חנה דאמר שקולה נשמתו של כל צדיק ועדיף כנגד כל העולם כלו · כמ״ד ישעיהו כתי׳ פסל וכתי׳ פסילים · בתחלה עשה פרצוף אחד ולבסוף עשה ארבעה פרצופי׳ כדי שיראה שכינה ויכעס · אחז העמידו בעלייה שנא׳ ואת המזבחות אשר על הגג עליית אחז · מנשה העמידו בהיכל שנא׳ וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר יי׳ לדוד ולשלמה בנו בבית הזה אשר בחרתי מכל שבטי ישראל וגו׳ · אמון הכניסו לבית קדשי הקדשים שנא׳ כי קצר המצע מהשתרע · א״ר שמואל בר נחמני א״ר יוחנן קצר מצע זה מהשתרר עליו שני רעים כאחד · והמסכה צרה כהתכנס · א״ר שמואל בר נחמני א״ר יוחנן קצר מסעה מהשתרר עליו ·· כי הוה מטי ר׳ יוחנן להאי קרא הוה בכי אמר מי שכתוב בו כונס כנד מי הים נעשה לו מסכה צרה ·· אחז חתם את התורה שנא׳ צר תעודה חתום תורה בלמודי ·· מנשה קדר את האזכרות אמון שרף את התורה · אחז ביטל את העבודה · מנשה הרס את המזבח · אמון העלה שממית על גבי המזבח · אחז התיר את הערוה · מנשה בא על אחותו · אמון בא על אמו · אמרו לו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו · אמר להם כלום אני עושה אלא להכעיס · כי אתא יהויקים אמר ראשונים לא ידעו להכעיס כלום אנו צריכין אלא לאורו יש לנו זהב פרוים שאנו משתמשין בו יבא ויטול · אמרו לו והלא כסף וזהב שלו דכתי׳ לי הכסף ולי הזהב · אמר להם כבר נתנו לנו דכתי׳ השמים שמים ליי׳ והארץ נתן לבני אדם ·· ובס׳ [illegible]

א"ר יוחנן בר תורתי מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזיון קדשים. גלוי עריות דכתי' ועלי זקן
מאד ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל אשר ישכבון את הנשים. ואע"ג דא"ר שמואל בר נחמני כל האומר בני עלי
חטאו אינו אלא טועה אלא מתוך ששהו את קיניהם מעלה עליהם כאלו שכבום. ובזיון קדשים דכת' גם בטרם יקטירון את
החלב וגו' וכת' ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה'. ומקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו שלשה דברים
ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. ע"ז דכת' כי קצר המצע מהשתרע וכו'. גלוי עריות דכת' יען כי גבהו בנות
ציון והלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה. א"ר יצחק שהיו מטילין מור ואפרסמון
במנעליהם ומהלכות בשוקי ירושלם וכשמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהן ומכניסין בהם יצר הרע כארס בכעוס.
שפיכות דמים דכת' וגם דם נקי שפך מנשה וגו'. אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובגמילות חסדים מפני
מה חרב מפני שנאת חנם שהיה ביניהם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. הרשעים היו
אלא שתלו בטחונם בהקב"ה. דכת' ראשיה בשוחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו ועל ה' ישענו לאמר הלא
ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה. לפי' הביא הקב"ה עליהם ג' פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם שנא' לכן בגללכם ציון שדה
תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער. ובמקדש ראשון לא הוי שנאת חנם והא כת' מגורי אל חרב היו את עמי. וא"ר
אלעזר אלו בני אדם שאוכלים ושותים זה עם זה ודוקרים בחרבות שבלשונם. ההוא בנשיאי ישראל הוא דכת' זעק והילל בן
אדם כי היא היתה בעמי יכול לכל ת"ל היא בכל נשיאי ישראל. וא"ר יוחנן ראשון שנתגלה עונם נתגלה קצם. וא"ר יוחנן טובה
צפורנם של ראשונים מכרסיהן של אחרונים. א"ל ר"ל אחרונים אע"ג דאיכא שעבוד מלכיות מתעסקי באורייתא. א"ל
ר' יוחנן בירה יוכיח שחזר לראשונים ולא לאחרונים. וגם שני כ"ע ימות המשיח כל הנחמות סחורה מפני אמרי לה רבנן
לר' פרידא ר' עזריה בריה דר' אבטולס דהוה עשירי לעזרא קאי אבבא אזיל לגו ואתי כולה קאי אי בר חורין הוא יאי ואי בר
אבהן הוא יאי ואי בר אבהן ולא בר חוריין אישתא תיכליה. א"ל בר חוריין אמרו לה לבעל ובעלה חזייה דהוה עבידא
דעתה עתה ואית אמרה לה' ה' אתה טובתי בל עליך. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם החזק לי טובה שהודעתך
בעולם. א"ל טובתי בל עליך אין אני מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב שהודיעוני בעולם הזה שנ' לקדושים אשר
בארץ המה ואדירי כל חפצי בם. כיון דקא שמעיה דקאמר אדירי הכא ואמר יבא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים.
אדיר זה הקב"ה דכת' אדיר במרום ה'. ויפרע לאדירים אלו ישראל דכת' ואדירי כל חפצי בם. מאדירים אלו מצרים דכת'
צללו כעופרת במים אדירים. באדירים אלו מים דכת' אדירים משברי ים. יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו
של ידיד ויתכפרו בו ידידים. יבא ידיד זה שלמה דכת' ויקרא את שמו ידידיה. בן ידיד זה אברהם דכת' מה לידידי בביתי.
ויבנה ידיד זה בית המקדש דכת' מה ידידות משכנותיך ה' צבאות. לידיד זה הקב"ה דכת' אשירה נא לידידי וגו'. בחלקו של ידיד
זה בנימין דכת' ידיד ה' ישכון לבטח. ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל דכת' נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. יבא טוב
ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה משה דכת' ותרא אותו כי טוב הוא. ויקבל טוב זו התורה דכת' כי לקח טוב נתתי
לכם. מטוב זה הקב"ה דכת' טוב ה' לכל. לטובים אלו ישראל דכת' הטיבה ה' לטובים. יבא זה ויקבל זאת מזה לעם זה.
יבא זה זה משה דכת' כי זה משה האיש. ויקבל זאת זו תורה דכת' וזאת התורה. מזה זה הקב"ה דכת' זה אלי ואנוהו. לעם
זה אלו ישראל דכת' עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. א"ר יצחק בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם שעומד בבית
המקדש. א"ל מה לידידי בביתי. א"ל על עסקי בני באתי. א"ל בניך חטאו וגלו. א"ל שמא בשגגה חטאו. א"ל עשותה המזמתה
א"ל שמא מיעוטן חטאו. א"ל ברבים. א"ל היה לך לזכור ברית מילה. א"ל ובשר קדש יעברו מעליך. א"ל שמא אם המתנתה

ע' ק
כלל נ' חלק ב'

לפסקיו חוזרין בתשובה·· א"ל כי רעתכי אז תעלוזי מיד הניח ידיו על ראשו והיה בוכה ואומר שמא ח"ו אין להם תקנה יצתה בת קול ואמרה זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך מה זית זה אחריתו בסופו אף ישראל אחריתן בסופן· לקול המולה גדולה הצית אש עליה ורעו דליותיו· א"ר חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו כביכול בעה"בית אינו יכול להוציא משם כליו· א"ר חנינא בר פפא קול מילותיו של מרגלים גרמו לשריפתן של ישראל· מתקיף לה רב אחא בר חנינא הא' לקול המולה לקול מילה מיבעי ליה· א"ל הקב"ה לאברהם אהבתיך שמעה ויחלתי עליהם· אני אמרתי שתתעכבו י' נסיונות כל אחד ואחד כל ימות השנה אחת חוה דפסיק לה ואיכא דאמרי כיון אחר זה עשיו כבת אחת· א"ר ריב"ל למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית זה אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים אף ישראל אין להם בטלה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא· וא"ר יוחנן למה נמשלו ישראל לזית לומר לך מה זית זה אין מוציאין שמנו אלא ע"י כתישה אף ישראל אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין· למדנו שעל ידי היסורין חוזרין ישראל בתשובה, והבטיח להם ענין ויושיעם האל המושיע··

פרק שני

: כבר למדנו שמקדש שני אע"פ שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים שנחרב בעון שנאת חנם שהיה בינהם·· וגרסי' בגמ' גיטין פ' הניזקין· א"ר יוחנן מאי דכתי' אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים· אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא אשקא דריספק חרוב ביתר· אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים דההוא גברא דרחמיה קמצא ובעל דבביה בר קמצא· עבד סעודתא אמר לשמעיה זיל אייתי לי קמצא אזל אייתי ליה בר קמצא אשכחיה דיתיב א"ל מכדי בעל דבבא דההוא גברא את מאי בעית הכא קום פוק· א"ל הואיל ואתאי שבקן ויהיבנא לך דמי מאי דאכילנא ושתינא· א"ל לא· יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתך· א"ל לא· א"ל יהיבנא לך דמי כולה סעודתך· א"ל לא נקטיה בידיה ואפקיה· אמר הואיל והוו יתבי רבנן ולא מחו בידיה ש"מ ניחא להו איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא· אזל א"ל לקיסר מרדו בך יהודאי· א"ל מי יימר· א"ל שדר קרבנא ותחזי אי מקרבי· שדר בידיה עגלא תלתא בהדי דקאתי שדא ביה מומא בניב שפתים ואמרי לה בדוקין שבעין דוכתא דלדידן מומא ולדידהו לא הוי מומא· סבור רבנן לקרובי משום שלום מלכות· א"ל ר' זכריה בן אבקולס יאמרו בעלי מומין קרבין על גבי המזבח· סבור למקטליה דלא ליזיל ולימא· א"ל ר' זכריה בן אבקולס יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג· א"ר יוחנן ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלנו מארצנו· אזל שדריה עלייהו לנירון קיסר כי אתי שדא גירא למזרח אתא נפל בירושלם· למערב אתא נפל בירושלם· לארבע רוחות העולם אתא נפל בירושלם· אשכחיה לההוא ינוקא א"ל אימא לי פסוקיך· א"ל ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל· א"ל הקב"ה ניחא ליה לחרובי ביתיה ולכפורי ידיה בההוא גברא ערק אזל איגייר ונפק מיניה ר' מאיר· שדריה עלייהו לאספסיינוס קיסר אתא צר עלה תלת שנין· הוו בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת· נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה· ובן כלבא שבוע שכל הנכנס לביתו רעב ככלב יצא שבע· ובן ציצית הכסת שהיתה ציציתו נגררת אחר כסתות· איכא דאמרי שהיתה כסתו מונחת בין גדולי רומי· חד אמר להו אנא זיינא בחיטי ושערי· וחד אמר אנא בחמרא ומשחא· וחד אמר להו בציבי· ושבחו חכמים לציבי יותר מכולהו דרב חסדא כל אקלידיה הוה מסר לשמעיה לבר מדציבי· דא"ר חסדא אכלבא דחיטי בעיא שיתין אכלבי דציבי· הוו בהו הנהו בריוני אמרי רבנן ניפוק ונעביד שלמא בהדייהו לא שבקינהו· אמרי להו ניפוק ונעביד קרבא בהדייהו אמרי להו רבנן לא מסתייעא מילתא קמו קלנהו להנהו אכלבי דחיטי ושערי והוה כפנא· מרתא בת בייתוס עתירא דירושלם הוה שדרה לשלוחה אמרה ליה זיל אייתי לי סמידא אדאזיל אזדבן ולא אשכח· אתא אמר לה סמידא ליכא חיורתא איכא· א"ל זיל אייתי לי חיורתא אדאזל איזדבן אתא א"ל חיורתא ליכא גושקרא איכא· א"ל זיל אייתי לי אדאזל איזדבן· א"ל גושקרא ליכא קמחא דשערי איכא· א"ל זיל אייתי לי מינה

אמ' אזול אחזי דזבין הוה שלפתה מסאנא אזלא חפק איתי אי משכחנא מידי למיכל איתיב לה פרתא בכרעה נח נפשה קרי עלה ר'
יוחנן הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרוך· איכא דאמרי גרוגרות דר' צדוק אכלה ואיתנגיד
ומיתה· דר' צדוק יתיב ארבעין שנין בתעניתא דלא ליחרוב ירושלם כיומי כי הוה אכל מידי הוה מיתחזי מאבראי וכי הוה
בריא מייתן ליה גרוגרות מייץ מייהו ושדי להו· כי קא ניחא נפשיה אפקתה לכל דהבא וכספא שדרתה בשוקא אמ' האי למאי
מיבעינא· והיינו דכת' כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי'·· אבא סיקרא ריש בריוני דירושלם בר אחתיה דרבן יוחנן
בן זכאי הוה שלח ליה דליתיה לגביה אתא בצנעא לגביה א"ל עד אימת עבדיתו הכי וקטליתו ית עמא בכפנא· א"ל מאי אעביד
דאי אמינא להו מידי קטלו לי·· א"ל חזי לי תקנתא לדידי ואפוק אפשר דהוי הצלה פורתא א"ל נקוט נפשך בקצירי ולהוו כל
עלמא לשאולך ולימרו דנח נפשיה ואייתי מידי סריא ואגני גבך ויעלון בך תלמידך דאינון ידעי דחיי קליל מן מיתא עביד
הכי נכנס בו ר' אליעזר מצד אחד ור' יהושע מצד אחר כי מטו לפתחא בעו למדקריה אמ' להו יאמרו רבן דקרו· בעו למדחפיה
אמ' להם יאמרו רבן דחפו· פתחו ליה בבא כי מטא לגביה אמ' ליה שלמא עלך מלכא· א"ל מיחייבת תרי קטלי· חדא דלאו מלכא
אנא וקא קרית לי מלכא· ועוד אי מלכא אנא עד האידנא לא אתית לגבאי· א"ל דקא אמרת לא מלכא אנא אי לאו
דמלכא את לא הוה מימסר ירושלם בידך דכת' והלבנון באדיר יפול·· ואין לבנון אלא בית המקדש ואין אדיר אלא מלך שנא'
והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא· ודקאמרת אי מלכא אנא מאי טעמא לא אתית לגבאי· עד האידנא בריוני דאית בן לא שבקן יתן
להו מי שיש לו חבית של יין ודרקון כרוך אחריה לא היו שוברין את החבית בשביל דרקון שתק אישתיק קרא עליה רב יוסף
ואי תימא ר' עקיבא משיב חכמים אחור ודעתם יסכל איבעי ליה למימר מייתי' צבתא ושקלינן לדרקון וקטלינן ליה וחביתא שבקי' לה·
אדהכי אתא ההוא פריסתקא א"ל קום דמית ליה קיסר ואמרו לך חשיבי דרומי לאותבך ברישא הוה סיים חד מסאנא בעא למסיימי'
לאחרינא לא עייל בעא למשלפיה לאידך לא נפקא· אמ' מאי האי· א"ל לא תצטער שמועה טובה אתיא לך דכת' ושמועה טובה
תדשן עצם· א"ל מאי תקנתיה ליתי איניש דלא מיתבא דעתך מיניה ליחליף קמך דכת' ורוח נכאה תיבש גרם· עביד הכי
עייל· א"ל ומאחר דחכימיתו כולי האי עד האידנא אמאי לא אתיתון לגבאי· א"ל הא אמרי לך· א"ל אנא נמי הא אמרי לך
מיזל אזילנא ואיניש אחרינא משדרנא· בעי מינאי מידי דאיתיב לך·· א"ל תן לי יבנה וחכמיה ושושילתא דר"ג ואסוותא
דר' צדוק דמסיים ליה קרי עליה רב יוסף ואי תימא ר' עקיבא משיב חכמים אחור ודעתם יסכל איבעי ליה למימר לשבקינהו הא
זימנא ואיהו סבר דילמא כולי האי לא עביד והצלה פורתא הוי הצלה· אסותיה דאסיין לר' צדוק יומא חד אשקיוה מיא דהינבנא
למחר אשקיוה מיא דכשרי למחרתיה מיא דסיפוסקא· למחר מיא דקמחא עד דרווח מעייניה פורתא פורתא· א"ל שדריה לטיטוס
הרשע ואמר אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה· מה עשה תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי
הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה ונטל סייף וגדר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא וכסבור הרג את
עצמו שנ' שאגו צרריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות· אבא חנן אומ' מי כמוך חסין יה קשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו
של רשע הזה ואתה שותק· דבי ר' ישמעאל תנא מי כמוך באלים יי' מי כמוך באלמים נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני והביא
כל הכלים שבמקדש והניחן והכניסן לתוכו והושיבן בספינה לילך להשתבח בעירו שנ' ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום
קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו אל תקרי קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו· ואיכא דאמרי קבורים
ממש דאפי' מילי דמטמרן איגלין ליה· עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמ' כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין כחו אלא במים
בא פרעה וטבעו במים בא סיסרא וטבעו במים אף אני עומד עליו לטובעו במים אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי
מלחמה יצתה בת קול ואמרה רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה עלה ליבשה ותעשה עמך

בהוכו' שלב

מלחמה

ע ק
חלק נ חלק ב

ולמחייה עלה ליבשה ובא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים ואמרי קרי לה בריה קלה דיתעלמא חייה לה ויפקנה
שה לה יומא חד הוה עבר אפתחא דחד נפחא שמע קלא דארזפתא ואישתיק אמר איכא תקנתא · מכאן ואילך מייתי
קמיה, לעני יהיב ארבעה זוזי לישראל אמר מיסתייך דקא חזית בסנאך עד תלתין יומין ואילך כיון דדש דש ·· תניא א"ר פנחס בן עקיבה
אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פצעו את מוחו ומצאו בו כצפור דרור משקל שני סלעים · במתניתא תנא כגוזל בן יונה
משקל שני ליטרין · אמר אביי נקיטינן פיו של נחשת וצפרניו של ברזל כי הוה נפק אמר קלוה לההוא גברא ובדרו לקיטמיה
כי היכי דלא לשכחיה אלהא דיהודאי ולוקמיה בדינא ·· אונקלוס בר קלוניקוס בר אחתיה דטיטוס הוה בעי לאיגיורי
ינוב שני ימחלם עני · א"ר שמעון בא וראה כמה גדול כחה של בושה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את
היכלו ·· אתרנגולא ותרנגולתא חרב טור מלכא דהוו נהגי כי הוו מפקי חתן וכלה מפקי קמייהו תרנגולא ותרנגולתא כלומר
פרו ורבו כתרנגולים · יומא חד הוה חליף גונדא דרומאי · שקלינהו מינייהו נפלו עלייהו ומחונהו אזלו אמרו ליה לקיסר מרדו בך
יהודאי אתא עלייהו · הוה בהו ההוא בר דרומא דהוה קפיץ מילא וקטיל בהו כמה אלפי · שקליה קיסר לתגיה ואותביה אארעא אמר
רבונו דעלמא כולי האי נמי לך דאיתמסרינן להאי גברא ולמלכותיה בידא דחד גברא אכשליה פומיה לבר דרומא ואמר הלא
אתה אלהים זנחתנו · על לבית הכסא אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה ומית אמר הואיל ואתרחיש לן ניסא הדא זימנא אשבקינהו ·
שבקינהו ואזל ואחדוקו ואכלו ושתו ואדליקו שרגא עד דאיתחזי בגוה דגושפנקא ברחוק מילא אמר יהודאי קא מחכו בי
יהודאי הדר אתא עלייהו · א"ר אסי תלת מאה אלפי שלופי סייפי עלו לטור מלכא וקטלו בהו תלתא יומי ותלתא לילותא ובהאי
גיסא הלולי וחינגי ולא הוו ידעי הני בהני ·· כלבנים ולא חיילו אחבל עמוד ועבר כי אתא רבין א"ר יוחנן ששים רבוא
עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היתה כיוצאי מצרים חוץ משלש שהיו בהם כפלים כיוצאי
מצרים · ואלו הן כפר ביש · כפר שחלים · כפר דכריא ·· כפר ביש דהוו בישי ולא יהבו אושפיזא · כפר שחלים שהיו מגדלין
שחלים · כפר דכריא · א"ר יוחנן שהיו נשותיהן יולדות זכרים · ויולדות נקבה ופורשות ופוסקות · אמר עולא לדידי חזי לי ההוא
אתרא ואפי' שית מאה כרוותא דקני לא מחזיק · א"ל ההוא מינא לר' חנינא שקרי משקריתו א"ל ארץ צבי כתיב בה מה
צבי אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל בזמן שיושבת עליה רווחת ובזמן שאין יושבין עליה גמדת ·· רב כהנא
בר חנניה בר טובי רב קונה בר חייא הוו יתבי ואמרי אי איכא דשמיע ליה מילתא מכתב סכנה של מצרים לימא ליה
קד מיניה וא"ר מעשה בסרוס ובריוסתו שעשו בין הגוים והסיראום זה לזה אמרה לה כשבקשה ממך את הנבי שאין לי
כתובה ממך לא כשבה תורת אמרה לה ספתו שפשטתן כילד ויונק יינוקא ראשו יוסף אחר שעתא והדר כל יומא
ריומא כיוסף לגו כזיתא מעט ואחי בחתא מעט ולא כיוסף לגו אחרי והדר אמר · פתח ואמר מעשה היה ושמעו
את מעשיהם בדיינו וחסר השער מונים אותה ונכונו וממצאו אב וכנו שבעלו נערה יתומה כינס הגבורים והביאום לבד
וסקלם והחזיר השער למקומו · פתח איך ואמר מעשה באחד שנתן עיניו באשתו של רבו והיתה כתובתה מרובה מה עשה
הלך ולויה את שושבינו והאכילו והשקן והשכיבן על מטה אחת והביא דבר כיצד ויעיד עליהם
עדים · ולא עבר והיה שם תלמיד אחד מתלמידים של שמאי הזקן · ונשא בן שטח שהיו אמר להם מהקבלני משמאי הזקן
שאבו כתה סוליין הזהר ושבת דוחה מפני החור · וכתקו ויתנו כהכרין והביאו לבד והלקוהו ונבו כתובתה מימנו
א"ל אביי לרב יוסף וכי מאחר לצדיק גמור כל האי מאי טעמא ליענוש א"ל לא היכול על ירושלים דכתיב שימחו את ירושלים
וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וכל שאינו מתאבל
על ירושלים אינו רואה בשמחתה · אשקא דריספק חרב ביתר דהוו נהגי כי הוה מתליד ינוקא שתלי ארזא ויתוקתא שתלי

הדרכים וכי הוו מנסבי הוו קיצו להו ועבדי גננא · יומא חד הוה קא חלפה ברתיה דקיסר איתבר שקא דרישפא קצו ארזא ט
ועיילו אתו נפול עליהו ומחונהו אתו אמרו לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עליהו · גדע בחרי אף כל קרן ישראל · א"ר
חייא בר אבא אלו שמונים קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה והרגו בה אנשים ונשים וטף עד שהלך דמם
לים הגדול · ושמא תאמר קרובה היתה רחוקה היתה מיל · תניא ר' אליעזר הגדול אומר שני נחלים יש בבקעת ידים
אחד מושך אילך ואחד מושך אילך שיערו חכמים שני חלקים ואחד מים ואחד דם · במתניתא תנא שבע שנים בצרו
אומות העולם את כרמיהם מדם ישראל בלא זבל · אמר רב חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה שח לי זקן אחד מבקעה זו
הרג נבוזראדן רב טבחים מאתים ואחד עשר רבוא · ובירושלם הרג תשעים וארבע רבוא על אבן אחת עד שהלך דמן ונגע בדמו
של זכריה לקיים מה שנא' ודמים בדמים נגעו · אשכחיה לדמו של זכריה דקא רתח ואזיל ולא נח אמ' להם מאי האי
אמרו לו דם זבחים דאישתפך · אייתי דמי ולא אידמי · אמר להו אי אמריתו לי מוטב ואי לא סריקנא לבשרייכו במסרקא
דפרזלא · אמרו לו האי כהן ונביא הוה דאינבי לישראל וקטלוהו · אמ' אנא מפייסנא ליה · אייתי סנהדרי גדולה וקטל עלויה ולא
נח · קטל עלויה תשעים וארבעה רבוא ולא נח · קרב לגביה אמ' זכריה זכריה כל טובים שבהם הכיתי ניחא לך דאקטולינהו
לכולהו מיד נח · אמ' ומה הללו שלא הרגו אלא נפש אחת כך אותו גברא מה יהא עליו · אזל ערק ושדר פטרותא לביתיה
ואזל ואיגייר · תאנא נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה · מבני בניו של המן למדו תינוקות תורה בבני ברק
ומנו ר' שמואל בר שילת · מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלם ומנו ר' עקיבא · ומבני בניו של סנחריב למדו
תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון · והיינו דכתיב נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות זה דמו של זכריה · הקול קול יעקב
והידים ידי עשו · הקול זה אדריינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא כפלים כיוצאי
מצרים · קול יעקב זה אספסיינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות רבוא ואמרי לה ד' אלפי רבוא · והידים ידי עשו
זו מלכות הרשעה שהחריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצנו · ד"א הקול קול יעקב אין לך תפלה שמועלת
שאין בה מזרעו של יעקב והידים ידי עשו אין לך מלחמה שמוצלחת שאין בה מזרעו של עשו · והיינו דא"ר יוחנן בשוט לשון
תחבא · אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתי' על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון · מלמד שהראהו הק' לדוד
חורבן בית ראשון וחורבן בית שני · חורבן בית ראשון על נהרות בבל · חורבן בית שני זכור ה' לבני אדום · א"ר יהודה א"ר
שמואל בא וראה מעשה בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון והרגישו בעצמן למה הן מתבקשין אמרו אם אנו טובענ'
בים אנו באים לחיי העולם הבא · דרש להם גדול שבהן אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים · מבשן אשיב מבין שיני
אריות · אשיב ממצולות ים אלו שטובעים בים · כיון ששמעו ילדות כך קפצו כולן לתוך הים · נשאו ילדים ק"ו בעצמן ומה הללו
שדרכן בכך כך אנו שאין דרכנו בכך על אחת כמה וכמה קפצו כולן ויצאו בתוך הים ועליהם הכתוב אומר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו
כצאן טבחה · ורב יהודה אמר זו אשה ושבעה בניה · אתיוה לקמא אמרו לה פלח לע"ז אמ' להם כתוב בתורה לא יהיה
לך אלהים אחרים על פני · אפקוה וקטלוה · אתיוה לאידך אמרו לה פלח לע"ז אמ' להם כתוב בתורה לא תשתחוה לאל אחר
אפקוה וקטלוה · אתיוה לאידך אמרו לה פלח לע"ז אמ' להם כתוב בתורה וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים
בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד · אפקוה וקטלוה · אתיוה לאידך אמרו לה פלח לע"ז אמ' להם כתוב בתורה את ה' האמרת היום וה' האמירך היום
כבר נשבענו להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעבירנו באומה אחרת · אמר לו קיסר אשדי
לך גושפנקא ושקליה כי היכי דלימרו קבליה להרמנא דמלכא · אמר לו חבל עליך קיסר לכבוד עצמך כך לכבוד
הקב"ה על אחת כמה וכמה · אפקוה למיקטליה · אמרה להו אימיה הבו לי ואנשקיה פורתא · אמרה לו בני לכו ואמרו לאברהם אביכם
אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות · אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה יצתה בת קול ואמרה אם הבנים

שמחה

שיותה · אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מ' סאה קנה הבלן מוחו וכמוש הזוב ביתר · ר' ינאי בר' ישמעאל אמר מקופותה
של שלש סאין ולא טלבט הא דריסה הא דרושה · אמר רב אסי מ' קבין מוח התינוקות שנמצאו על אבן אחד · שלא אמר ט'
קבין · אמר רב כהנא ואיתימא ר' שילא יאמי קראה בבבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו · אשרי שיאחז
ונפץ את עולליך אל הסלע · כגון הקדים הראשונים שבה · יאמי הראשונים שאינן נחפין שבאו קח אחרי רבי ר'
שלום יעקב הוי אסטרי כזה שהם לעלמא את סורי וחד כתבלעלמא אם שהיו מעגנן את הפת כזיתן · מעיקרא
קשיב לדומה קוח כי [illegible] דגשתיבקח ומעשנשי יעסן ואלך ייתי בני ישרא' ומעשמשי וחסרי להו כסביע השירין
אל תהי ירמיהו להסריה הא מישה סהנ בגשה אלא דין דכתי' גם כלחות וכל תוכה אשר לו עבנה כסשם השמים וגו' אל
סוה ירחקנו יודוהנה פלין אל תפנו סיפתה ותלום אל תי מעינה לבהם לה עוכסה לך · אמר רב יהודה אמר שמואל
משום רבן שמעון בן גמליאל מאי דכתיב עיני עוללה לנפשי · ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר ובכל אחד ואחד היו בה ארבע מאות
מלמדי תינוקות שלבית רבן · וכשהיה אויב נכנס שם היו דוקרין אותן במטוריהן וכשגבר אויב ועטפם כרכום בספריהם
והציתום באש · ת"ר מעשה בר' יהושע בן חנניה וכו' כחי' שגלגב שלשי כלנא חלק שלשי ערב שני · אמר רב יהודה
אמר שמואל מעשה בבנו ובתו של ר' ישמעאל שנשבו לשני אדונים · נזדמנו שניהם במקום אחד זה אומר עבד יש
לי שאין כיופיו בכל העולם וזה אומר שפחה יש לי שאין כיופיה בכל העולם · אמרו בואו ונשיאם זה לזה ונחלק וולדים
הכניסום לחדר אחד זה יושב בקרן זוית בוכה וזה יושבת בקרן זוית בוכה זה אומר אני כהן בן כהנים גדולים ואשא
שפחה · וזאת אומרת אני כהנת בת כהנים גדולים ואנשא לעבד · ישבו ובכו כל הלילה כיון שעלה עמוד השחר הכירו
זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה עד שיצתה נשמתן ועליהם קונן ירמיהו על אלה אני בוכיה · א"ר שמעון ב"ל מעשה באשה אחת
ושמה צפנת בת פניאל · שהכל צופים ביופיה בת פניאל בת כהן גדול שלבהן ששימש לפני ולפנים ונתעלל בה שבאי כל
הלילה לבוקר הלבישה שבעה חלוקים · והוציאה למוכרה בשוק בא אדם אחד שהיה מכוער יותר · אמר להראהו יופיה אמר ריקה
אם אתה רוצה לקנותה שאין כיופיה בכל העולם · אמרה לו אם עובב הפשיטה שבעה חלוקים שכינה קרעתו והתפלשה בעפר · אמר
רבונו של עולם אם עלינו לא חסת על קדושת שמך לא תחוס · ועליהם קונן ירמיהו בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר
וגו' כי פתאום יבא השודד עלינו עליך לא נאמר אלא עלינו כביכול עלי ועליך · אמר רב יהודה מאי דכתיב ועשקו גבר וביתו
ואיש ונחלתו · מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו ושוליה דנגרי הוה פעם אחת נצרך רבו ללוות · אמר לו שגר לי אשתך
ואלוך שיגר אשתו אצלו ושהתה אצלו שלשה ימים ושלחה וקדם ובא אצלו · אמר לו אשתי ששגרתי לך היכן היא · אמר לו פטרתיה
לאלתר ושמעתי שהתינוקות התעללו בה בדרך · אמר לו מה אעשה · אמר לו אם אתה שומע לעצתי גרשה · אמר לו כתובתה מרובה
אמר לו אני אלוך ותן לה כתובתה · עמד וגרשה הלך זה ונשאה כיון שהגיע זמנו ולא היה לו לפרוע אמר לו בא ועשה עמי בחובך
והיו שניהם יושבים אוכלים ושותים והוא עומד ומשקה והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן ועל אותה
שעה נתחתם גזר דינם · ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחד · והגמרא כתבה נעלה עד שמגיע לכותל כתוב הגדול אשר
שבנו אשר אהבתם יותר יעשה · ונגלגלו ונכנסים נשים כגבסי' כמו יומא פ' אמר להם ההגמונה מעשה במרים בת יוסף
שמכה בן קנין שאינו ובכלבוס ויוס יהודית מנפחים ונוהגת מעשקת זהב לבית הרחוס · כיון שגבר אויב עטפהו ומכלבו
ועשה קונן ירמיהו אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפחים ונוח הקדש משיבה אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא וקנה
כבים שו ועם משודית אחרים כתב סוידה כמבי על הפסוק על אלה אני בוכיה · עברם מסכת כתובות פ' נערה
שנתפתה · מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור וגו' · כשהיה לשנלגל שני מחלן מבסת עניס ··

ואמרי' עלה תניא א"ר שמעון אראה בנחמה אם לא ראיתיה שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו וקראתי עליה אם
לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן · ומשום שתקנו יעקדאות לא של תרומות אשר בא כמעשר של ישראל קר' עליו
להקיים כלשון הכהן כנבואות כגרסי' במ' יומא · והכי הוו רבן גמליאל ור' אלעזר בן עזריה וגו' · כדאמ' לעיל סוף כ' כלל
ח' חלק כ' עב' · שלא תלה הכתוב נבואת זכריה בנבואת אוריה · באוריה כת' לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה
ובזכריה כת' עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים · עד שלא נתקיימה נבואת אוריה הייתי אומר שמא לא תתקיים
נבואת זכריה עכשיו שנתקיים נבואת אוריה שמח אני שבודאי שנבואת זכריה מתקיימת · ובלשון הזה אמרו לו עקיבא נ'
ניחמתנו עקיבא ניחמתנו ··

פרק שביעי

שחרבה בית שני בטלו חסידים ובושם ובטלו אורך האמת [illegible]
האריך והאור · גזרו מפני אבלות הבית שלא ירבו ישראל בנעימה שמחה גדולה · כגרסינן
בין סוטה בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס · בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות
ושלא ילמד אדם את בנו יונית · בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר אמ' רבה שמרו לאפסל
עלה ושל גבריא · אבל של הדס ושל ורד מותר · ותרגום אין של הדס ושל ורד אסור · ושל קנים ושל חילת מותר ולוי אמ' אף
של קנים ושל חילת · וקתאני ר' לוי במתניתא של קנים ושל חילת אסור · ועל האירוס מאי אירוס · א"ר אלעזר טבלא דחד פומא
רבה בר בר חנה עבד ליה לבריה טבלא · אתא אבוה תבריה א"ל מחלתא שבקא וחד פומא דל עבדי ליה אפומא ט'
דמסבה לו חשיבה דקכ"ה · בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות · מאי עטרות כלות א"ר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן עיר
של זהב · תניא עיר הכי א"ר היא עטרה עיר של זהב · אבל עושה היא כיפה של מילת · תחנה אל עטרות חתנים גזרו · מאי
חופת חתנים והורית מוזהבת · אבל עושה סיפארות ותולה בה כל מה שירצה · ושלא ילמד אדם את בנו יונית · ת"ר
כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים בכל יום ויום היו משלשלין להם דינרין ע'
בקופה ומעלין להם תמיד היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמה יונית · אמ' להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרין
בידכם · אותו היום שלשלו להם דינרין בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ
ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה באותה שעה אמרו ארור אדם שיגדל חזירים · וארור אדם שילמד את בנו חכמה
יונית · ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא העומר מגגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר · איני והאמ' ר' בארץ ישראל
לשון סורסי אלא או לשון קדש או לשון יוני · ואמר רב יוסף בבבל לשון ארמי למה אלא או לשון קדש או לשון יוני · לשון יוני לחוד וחכמה יונית
לחוד · וחכמה יונית מי אסירה והאמ' רב יהודה אמר שמואל משום רשב"ג מאי דכתי' עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי · אלף ילדים היו
בבית אבא חמש מאות למדו תורה וחמש מאות למדו חכמה יונית ולא נשתיירו מהם אלא אני כאן ואחי אבא בעסיא שאני של
בית רבן גמליאל דקרובים הם למלכות · דתניא המספר קומי קדי זה מדרכי האמורי ואבטולס בן ראובן התירו לו לספר קומי
מפני שהוא קרוב למלכות · של בית רבן גמליאל התירו להם חכמה יונית שקרובים הם למלכות · בפולמוס האחרון גזרו שלא
תצא כלה באפריון בתוך העיר וכו' · תנא משום [illegible] ולא עוד אלא אפי' [illegible] שמחם כגרסי' בית מגלה פרק בני
העיר · תנא ר' שמעון בן יוחאי אומר חביבין ישראל שבכל מקום שגלו שכינה עמהם · וכו' כדאי' לעיל במ' של חלק חג
המלכות · וגרסי' [illegible] ואם לא תשועה מסתכלים הקב"ה [illegible] · מאי מסתכלים אמ' רב שמואל מקום שיש בו גבוה
שכובה כנ מסתכלים שמו · ומאי [illegible] אמ' רב שמואל [illegible] של ישראל שבעולה מהם · ומי אמר מבכיה קרוי קבה
והא אמ' רב פפא אין עבודה אלא בקבה · [illegible] לא קשיא כאן בבית שני כאן בבית ראשון · ובבית שני [illegible]
עבודת והא כת' ויקרא יי עבודה לבבי ולמסכ ונו' · שמא חרבן בית המקדש [illegible] הטהרת [illegible] שנ' [illegible]

ע ק
כלו נחלק ב

צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון וכת' ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה · א"ר אלעזר שלש דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון
ואחד על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומם · ואיכא דאמרי אף אחת על ביטול תורה · בשלמא למ"ד על ישראל שגלו ממקומן
היינו דכת' כי נשבה עדר יי' אלא למ"ד על בטול תורה מאי כי נשבה, כיון שגלו אין בטול תורה גדול מזה ·· ת"ר שלשה הקב"ה בוכה
עליהם בכל יום על שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ועל שאי איפשר לו לעסוק בתורה ועוסק ועל פרנס המתגאה על הציבור
ר' הוה נקיט ספר קינות בידיה והוה קרי ביה כי מטא להאי פסוקא השליך משמים ארץ תפארת ישראל נפל ספרא
מידיה אמ' מאיגרא רמה לבירא עמיקתא ·· ונסי' בשק רעש · א"ל רב אחא שלעמה לרב נחמן בר יצחק משחרב בית המקדש אין
שחוק לפני הקב"ה, בבליעות מאי עביד ומנא לן דליכא שחוק קמיה אילימא מדכתי' ויקרא יי' צבאות ביום ההוא לבכי וכו' ודילמא
בההוא היום והלאה לא · אלא מעתה דכת' אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ודילמא שכחה הוא דליכא אבל שחוק איכא · אלא
מדכת' החשיתי מעולם אחריש אתאפק · אלא בבליעות מאי עביד יושב ועוסק ומלמד תינוקות שלבית רבן תורה שנא' את מי
יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים למי יורה דעה לגמולי מחלב · מעיקרא מאן הוה מגמר להו · אי
בעית אימא מטטרון אי בעית אימא הא והא קב"ה עביד · בליליא מאי עביד אי בעית אימא כעין יממא ואי בעית אימא רוכב על
כרוב קל ושט בי"ח אלפים עולמות שברא שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן · ואי בעית אימא יושב
ושומע שירה מפי חיות שנא' ובלילה שירה עמי ·· ע"כ רבו פרושים שהיו רוצים לגזרות אבלות ותעניות יותר מן הראוי
ולא הניחום חכמים כדאי' פ' חזקת הבתים · ת"ר כשחרב הבית בשנייה רבו פרושים בישראל שלא לשתות יין ושלא לאכל
בשר ניטפל להם ר' יהושע אמ' להם בני מפני מה אין אתם אוכלים בשר ושותים יין · אמרו לו איך נאכל בשר שממנו מקריבין על
גבי המזבח ועכשיו בטל · נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל · אמ' להם א"כ פת לא נאכל שכבר בטלו מנחות · אפשר
בפירות · פירות לא נאכל שכבר בטלו ביכורים · אפשר בפירות אחרות · מים לא נשתה שכבר בטלו ניסוך המים · ושתקו · אמ' להם
בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על
הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה · אמ' רב אחא בר אחבה · מאי קראה במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו ·
אי איכא גוי כולו אין ואי לא לא ·· אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט וכמה אמ' רב יוסף אמה · ואמ'
רב חסדא וכנגד הפתח · עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט מאי היא אמ' רב פפא כסא דהרסנא · עושה אשה
כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט · מאי היא אמ' רב פפא בת צדעא שנא' אם אשכחך ירושלם וגו' · מאי על ראש שמחתי
א"ר יצחק זה אפר מקלה שעל ראש חתנים · א"ל רב פפא לאביי היכא מנח ליה א"ל במקום תפילין שנא' לשום לאבלי ציון פאר
תחת אפר · כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה שנא' שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · א"ר י' בן אלישע מיום
שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין אלא שאין גוזרין גזרה על הצבור אלא א"כ רוב
הצבור יכולין לעמוד בה · אמ' רב אחא בר יעקב ומיום שפשטה מלכות הרשעה גוזרין עלינו גזירות קשות ורעות ומבטלין ממנו
תורה ומצות ואין מניחין אותנו לא לכנס לשבוע הבן דין הוא שנגזור על עצמינו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים א"כ נמצא זרעו
של אברהם כלה · אלא הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין · וכל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה · ונסי'
אשכול כל המתאבלים על ירושלם כח ורכבו עתידין לשמוח עמה בבנינה · ומלאכי השרת נתאבלו עליה שנא' הן אראלם צעקו
חוצה · ועתידין לשמוח עמה שנא' על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים ·· חמה ולבנה נתאבלו עליה · שנא' חשך השמש בצאתו
וירח לא יגיה אורו · ועתידין לשמוח ~~שנא'~~ עליה שנא' והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים ·· שמים וארץ נתאבלו עליה
שנא' אלביש שמים קדרות וכת' ראיתי את הארץ והנה תהו · ועתידין לשמוח עמה דכתי' רנו שמים כי עשה יי' הריעו

התחיות ההן · וראשות המלכות שנא׳ כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה זית ושדמות לא עשה אכל · ועתידין לשמונה עשה שנ׳ ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא · קדים ונבואות המלכות עליה שנא׳ ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו · ועתידין לשמונה עשה דכתי׳ ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה · ואבלה נתאבלה עליה דכתי׳ ויקרא י״י ביום ההוא לבכי ולמספד · ועתיד׳ לשמונה עשה דכתי׳ ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך : וכל המתאבלים עליה ישמחו בשמחתה שנא׳ לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר וגו׳ · וכתי׳ שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה · וכתי׳ למען הבן ונסבתם ישוד הבחורים למען תהלה והתהלכתם ימין סבות :

פרק שמיני

כשמגיע זמן עמוד השחר עולה לבן שמתחיל קודם שיאיר · כך אור הגאולה העתיד לבוא שתגיע והיה אור הלבנה כאור החמה שיקרב זמנו להאיר יחשך מתחלתו מקודרות הזמן וגם יתאפל מה עבר האורה הראשונה שהיא התורה כעובדי׳ כמ׳ שכת׳ ב׳ שער הגעש · הנ׳ שנבנו דבותי לגבים כינה אימתי עזיבה תורה שתשכח מישראל שנא׳ הנה ימים באים נאם י״י והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דבר י״י · ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר י״י ולא ימצאו · דבר י״י זו הלכה · דבר י״י זה הקץ · דבר י״י זו נבואה · ומאי ישוטטו לבקש אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ומחזרת על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות לידע אם טמאה היא אם טהורה היא ואין מבין אם טמאה אם טהורה וכו׳ · והתניא ר׳ שמעון בן יוחאי אומר חס ושלום שתשכח תורה מישראל שנא׳ כי לא תשכח מפי זרעו אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר י״י ולא ימצאו · שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד · וגרסי׳ בפ׳ חלק · אמ׳ רב נחמן לרב יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי אמ׳ ליה מאן בר נפלי אמ׳ ליה משיח דכתי׳ ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת · אמ׳ ר׳ יוחנן דור שבן דוד בא בו תלמידי חכמים מתמעטי׳ בו · והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבוא · ת״ר שבוע שבן דוד בא בו · שנה ראשונה מתקיים בו והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר · שניה חצי רעב משתלחי׳ בעולם ומתים אנשים ונשים וטף וחסידים ואנשי מעשה והתורה משתכחת מישראל · שלישית רעב גדול · רביעית שובע ולא שובע · חמישית שובע גדול · ששית קולות · שביעית מלחמות · במוצאי שביעית בן דוד בא · רב יוסף אמ׳ כמה שבוע׳ חלפי דהוה הכי ולא אתא · אמ׳ אביי קולות מי הוו ומלחמות מי הוו ועוד כסדרן מי הוו · כשיקבו משיח אויביך ישנה דכתי׳ אשר חרפו אויביך י״י אשר חרפו עקבות משיחך · אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות והגליל יחרב ואנשי גבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו · פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת וסר מרע משתולל · מאי והאמת נעדרת · אמרי דבי ר׳ ינאי כל שסר מרע משתולל על הבריות · ואמרי׳ עלה ר׳ יהודה אומ׳ דור שבן דוד בא בו · נערים ילבינו פני זקנים זקנים יעמדו לפני נערים · בת קמה באמה כלה בחמותה ואין הבן מתבייש מאביו · ר׳ נחמיה אומ׳ דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעוות והגפן תתן פריה והיין ביוקר · ונהפכה כל המלכות למינות ואין תוכחה · אמ׳ רבא מאי קרא כולו הפך לבן טהור הוא · אין בן דוד בא עד שירבו המסורות · ד״א כי יראה כי אזלת יד אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס · ד״א כי יראה כי אזלת יד אין בן דוד בא עד שיתייאשו ישראל מן הגאולה שנא׳ ואפס עצור ועזוב · כביכול אין עוזר וסומך לישראל · ר׳ זירא כי הוה משכח לרבנן דמעסקי ביה · אמר להו במטותא מינייכו לא תרחקוה · דתני׳ שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח ומציאה ועקרב · ואמרי׳ עלה אמ׳ ר׳ חמא בר חנינא אין בן דוד בא עד שיבקש דג לחולה ולא ימצא שנא׳ אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך וכתי׳ בתריה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל · אמ׳ ר׳ חמא בר חנינא אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה

נו ק׳
כלל נ׳ חלק ב׳

ישראל · שנ׳ וכרת הזלזלים במזמרות והנטישות הסיר התז · וכתי׳ בעת ההיא יובל שי לי״י צבאות · א״ר זעירי א״ר חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל שנ׳ כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך · וכתי׳ והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי״י · א״ר שמלאי א״ר אלעזר משום ר׳ שמעון בן יוחאי אין בן דוד בא עד שיכלו שופטים מישראל שנ׳ ואשיבה שופטיך ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך · וכתי׳ ואשיבה שופטיך כבראשונה · אמ׳ עולא אין ירושלם נפדה אלא בצדקה שנ׳ ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · ואמרי׳ עלה שאלו תלמידיו את ר׳ יוסי בן קיסמא אימתי בן דוד בא אמ׳ להם מתירא אני שמא תבקשו ממני אות · אמרו לו אין אנו מבקשין ממך אות · אמ׳ להם שער זה שברומי נופל ונבנה נופל ונבנה ואין מספיקין לבנותו עד שבן דוד בא · אמרו לו רבינו תן לנו אות · אמ׳ להם לא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשים ממני אות · אמרו לו אעפ״כ תן לנו אות · אמ׳ להם א״כ מי מערות יהפכו לדם ·· משעת פטירתו אמ׳ להם העמיקו את ארוני שאין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל שאין סוס של פרסיים אוכל בו תבן ואין לך כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של מדיים נקשר בו ·· אמ׳ אביי יתי ולא אחמיניה · וכן אמ׳ רבה יתי ולא אחמיניה · מאי טעמ׳ אי נימא משום דכתי׳ והיה כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב · אמ׳ דוגמתן מעולם הזה · אדם יוצא לשדה פגעו בו סנטר כמו שפגעו ארי · נכנס לעיר ופגעו בו גבאי כמו שפגעו בו דוב · נכנס לביתו ובניו ובנותיו מבקשים מזונות להם ואין לעזרם כמו שנשכו נחש · אלא משום דכתי׳ שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון ·· מאי ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה אמ׳ רבה בר רב יצחק אמ׳ רב אחי׳ גבורה של מעלה ומטה באותה שעה אמ׳ הקב״ה אלו מעשה ידי ואלו מעשה ידי היאך אאבד את אלו מפני אלו · היינו דאמרי אינשי רהיט ונפל תורא רמו לסוסיא באורייה ·· דרש ר׳ יוסי ברבי חנינא מאי דכתי׳ הוי ה המתאוים את יום יי״י למה זה לכם יום יי״י הוא חשך ולא אור · משל לתרנגול ועטלף · אמ׳ התרנגול לעטלף אני מצפה לאורה מפני שאורה שלי את למה לך אורה ·· א״ל ההוא מינאה לר׳ אבהו · אימתי אתי משיח · א״ל כשתכסה חשכה על הנך אינשי · אמ׳ מילט קא לטית לי · א״ל קרא קא אמינא · דכתי׳ כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח יי״י וכבודו עליך יראה · וכן אמ׳ רבה יתי ולא אחמיניה ·· אמ׳ רב יוסף איתיה ואזכה ואתיב בטולא דכופתא דחמריה · א״ל אביי לרבה אי נימא משום חבלי משיח · והא שאלו תלמידיו את ר׳ אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח · א״ל יעסוק בתורה ובמעשים טובים · א״ל שמא יגרום החטא כדר׳ יעקב בר אידי דר׳ יעקב בר אידי רמי כתי׳ והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתי׳ ויירא יעקב מאד ויצר לו · שמא יגרום החטא · כדתניא עד יעבור עמך יי׳ עד יעבור עם זו קנית · [illegible] מעתה ראויים ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא · ואמרי׳ התם א״ר יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנ׳ כי יבא כנהר צר רוח יי״י נוססה בו וכתי׳ ובא לציון גואל · וא״ר יוחנן אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו שנ׳ כי אתה עם עני תושיע · הא למדנו כי ישראל יהיו עד לחוקי בגולה שלא יתיאשו מן הגאולה · אלא יחכו לה תמיד · כי יותר מחכה בה הקב״ה כדגרסי׳ התם מאי אם יתמהמה חכה לו שמא תאמר אנו מחכים והוא אינו מחכה · ת״ל חכה לו אפי׳ הקב״ה מחכה וכתי׳ ולכן יחכה יי״י לחננכם · ואם תאמר מחכה מי מעכב מדת הדין מעכבת · וכי מאחר שמדת הדין מעכבת למה אנו מחכים כדי לקבל שכר שנ׳ אשרי כל חוכי לו ··

פרק השני

תנא שכלו נבואות ונחמות על ישראל הם הבריתות קיום יחסם התמיד עמהם שנ׳ ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים · וכתי׳ וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור · ונאמ׳ כי אל רחום יי״י אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך · ואם שיהיו אומות העולם מתלבן של ישראל כמו שנ׳ כל אוכליו יאשמו רעה · שנו של נקמות יי״י ינקום נקמתם נקמת ישראל כאילו נקמה דכתי׳ על

פסוק הביא כל בעדם לעבך ונשלמו וגו׳ · אייתי שלהון יומא דלא ייתה עלב דקוון שלהון יומא דקודקת עלב · ונשלמו קטטה עם שבחון כיוה דקוטה עשלבי · וכל הדורות יבואו דורך לישראל ולמלכם כדאמרי׳ בפ׳ ערבי פסחים · עד חנה עבודה אלך מעשים שהביא דורין שמלך המשיח והמכור ישיח שלא לקבל אומר לו הקב״ה קבלתיהם · אמשנה נעשו לבני כמעשים מיד יאותו משיחנים מני מעשים שאחר כנס קן כבשמה ומה הללו שנשתעבדו בהם כך אנו שנשכנו מיד כנס כנשתפין ידין לאלהים · שאחה מלכות הרשעה קן כבשמה ומה הללו שאין אחריהם כך אנו על אחת כמה וכמה וכו׳ · ושהתשובה קבץ ישראל יתרכו שומליקים כמו שדרשו על פסוק אתבשה החרשה · אם לא יעשה זו · החרישה זו · ואם החרישה זו אחישנה זו · רבכשרין כי ימתק אתו יתהפכו ולאום מלאום יאמץ והדבר תלוי עד ישובו הגאולה אם ישובו ישראל בתשובה · שמותם לא זה שיחישנה הקב״ה כדאמרי׳ בפ׳ חלק · א״ר אלכסנדרי ריב״ל רמי כתי׳ בעתה וכתי׳ אחישנה · זכו אחישנה לא זכו בעתה · ואמרי׳ עלה ר׳ יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפיתחא דר׳ שמעון בן יוחאי א״ל אימת אתי משיח · א״ל זיל שייליה לדידיה א״ל והיכא יתיב א״ל אפיתחא דרומי בין סובלי חלאים · א״ל ומאי סימניה א״ל כולהו כי שרו בחד זימנא שרו ובחד זימנא אסרי והוא שרי חד ואסיר חד ומתקין דאי קא בעי לי דלא איעכב · אזל לגביה א״ל שלום עליך ר׳ · א״ל שלום עליך בר ליואי · א״ל אימת אתי מר · א״ל היום · אתא לגבי אליהו · א״ל מאי אמר לך · א״ל יהיב לי שלמא · ואמר לי שלום עליך בר ליואי · א״ל הבטיחך דאמר לך בר ליואי אבטחך לך ולאבוך · ואמר לי היום אתינא ולא אתא · א״ל היום אם בקולו תשמעו · ואמרי׳ שני התם · אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה · ושמואל אומר דיו לאבל שיעמוד באבלו · כתנאי ר׳ אליעזר אומר אם עושין ישראל תשובה נגאלים ואם לאו אין נגאלין אלא הקב״ה מעמיד להם שגזרותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב · תניא אידך ר׳ אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין שנא׳ שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם הננו אתנו לך כי אתה ה׳ אלהינו · א״ל ר׳ יהושע והלא כבר נאמר כה אמר ה׳ חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו · חנם בעבודת כוכבים ולא בכסף תגאלו לא במעשים טובים ולא בתשובה · א״ל ר׳ אליעזר והלא כבר נאמר שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה׳ צבאות ואחרכם כמה שנים · א״ל ר׳ יהושע והלא כבר נאמ׳ כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון · א״ל ר׳ אליעזר והלא כבר נאמר בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם ולא אביתם · א״ל ר׳ יהושע והלא כבר נאמר גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה׳ אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך · א״ל ר׳ אליעזר והלא כבר נאמר אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב · א״ל ר׳ יהושע והלא כבר נאמר ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה · ושתק ר׳ אליעזר · [illegible] שהתשובה [illegible] ישראל יקרב הגאולה קודם שיגיע הזמן הקצוב לה · ואם לא ישובו הקב״ה יגאלם כרצונו ·

פרק עשירי

הילך המשיח שתבא לבוא [illegible] שעתיד לעמוד מלכות בית דוד [illegible] הראשונה [illegible] עמי ישראל ויהודה זמן כך · ואח״כ שמלך אחד [illegible] וידבר [illegible] משיח בן יוסף [illegible] · הוא משיח [illegible] אומר לו [illegible] שלמה [illegible] משיח בן יוסף [illegible] [illegible]

עק
כלו נחלק ב

טבע העולם המושלם לאכול ונמר ועל זה אמ' ישעיהו וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ · ויחזרו כלם לדרך האמת ויאכלו
זרע המותר · ועל זה רמז שאמרו ואריה כבקר יאכל תבן · לא ידעו בני אדם או לשון כמו שנ' לא ירעו ולא ישחיתו בכל
הר קדשי · ויקבצו כלם שעם לתורה כמו שנ' כי מלאה הארץ דעה את י"י · כמים לים מכסים ולא יהיו כעולם ולא מלחמה
כמו שאמרו וספרו חכמים עליהם וחכמתם למזמורות · ויראה שספרם ולבטיחם יתרוממות · וכל זה רמזו שאמרו כמו
יוסיף ספרות א"ר חייא בר יוסף עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנ' יהי פסת בר בארץ בראש הרים
וכן כל כיוצא בדברים או שאמרו על ימות המשיח יורה שדם שכם חלוף העולם · ועל זה אמרו ז"ל כמו פסחים פ' האשה
א"ר יוחנן גדול יום קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ שנ' ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש
אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · וכתי' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · ועל זה העולם קראוהו שמו בגבורות עולם
הבא · כדגרסי' בסוף מסכת כתובות · ודם ענב תשתה חמר · אמרו לא כעולם הזה העולם הבא · העולם הזה יש טורח
לבצור ויש טורח לדרוך · העולם הבא אדם מביא ענבה אחת בעגלה או בספינה ומניחה בזוית ביתו ומסתפק
ממנה כפיטס גדול ועציו מסיקין תחת התבשיל · אל ודם ענב תשתה חמר אין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלש גרבי יין
שנ' ודם ענב תשתה חמר אל תקרי חמר אלא חומר · ועל זה קראוהו סוף סוכה לעתיד לבוא כדגרסי' סוף סוכה פ' החליל
דרש ר' יהודה בר אלעאי לעתיד לבוא יביאו הקב"ה כבר הראשון · ת"ר ימלוך המשיח הראשון שאמרנו שאין
כימות המשיח ... רגע ... שבעים שנה והסי' ... ונבאי שני פ' פסחים דרש רב עוירא
זימנין אמ' לה משמיה דר' אמי וזימנין אמ' לה משמיה דר' אסי מאי דכתי' ויגדל הילד ויגמל וגו' · שעתיד הקב"ה לעשות
סעודה לצדיקים ליום שיגמול חסדו לזרעו של יצחק ולאחר שאוכלין ושותין נותנין כוס של ברכה לאברהם ואומרין
לו טול ברך אומ' להם איני מברך שיצא ממני ישמעאל · נותנין ליצחק טול ברך אומ' להם איני מברך שיצא ממני עשו ·
אומרי' ליעקב טול ברך אומ' להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאוסרן · אומרי' למשה טול ברך
אומ' להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ לא בחיי ולא במותי · נותנין ליהושע אומר להם איני מברך שלא זכיתי לבן דכתי'
נון בנו יהושע בנו · סוף שנותנה אומרי' לדוד טול ברך אומר להם אני אברך ולי נאה לברך · נאה למלך לברך את השלחן שנ'
כוס ישועות אשא ובשם י"י אקרא · והראויה שדוד המלך והמשיח הוא לברך שם י"י והודות לשמו בשירה וזמן
שיחיה הקב"ה דוד עם שאר צדיקי ישראל והם לא יזדעזעו כמו שנ' ויצא חוטר מגזע ישי וגו' · וגרסי' עוד במסכת שבת
פרק ר' עקיבא · דרש רבה מאי דכתי' לכו נא ונוכחה לכו באו מיבעי ליה יאמר י"י · אמר י"י מיבעי ליה לעתיד לבוא
אומ' הקב"ה לישראל לכו נא ונוכחה · אומרי' לפניו רבש"ע אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת לו כי גר יהיה זרעך
ועבדום וענו אותם · ולא בקש רחמים עלינו · אצל יצחק שבירך את עשו והיה כאשר תריד וגו' · אצל יעקב שאמרת לו
אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך ולא בקש רחמים עלינו · אצל מי נלך יאמר י"י · אמ' להם הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי
כי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתי' כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו
וישראל לא יכירנו אתה י"י אבינו וגו' · לעתיד לבוא אומ' הקב"ה לאברהם בניך חטאו אומר לפניו ימחו על קדושת שמך · אמ'
אברהם לא הוה ליה צער גידול בנים · אימא ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים איפשר דבעי רחמי עלייהו · א"ל ליעקב בניך
חטאו · אמר לפניו ימחו על קדושת שמך · אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה · אמר ליצחק בניך חטאו · אמר לפניו בני ולא
בניך · שבשעה שהקדימו נעשה לנשמע קראתם בני בכורי · ועכשיו בני ולא בניך · ועוד כמה שנותיו של אדם שבעים שנה דכתי'
ימי שנותינו בהם שבעים שנה דל עשרים דלא ענשת עלייהו פש להו חמשין דל עשרין וחמשה דלילותא פשו להו כה

[illegible] ושבו לבני ישראל [illegible] · [illegible] ושבו אם אתה [illegible] ואם לאו [illegible]
[illegible] עלך · פתחו כלם ואמרו כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו [illegible] ידיהם כנגד יצחק אתה להם
יצחק הורו לאביהם שמים [illegible] נושאים ידיהם ואומרים אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך [illegible] שהקב"ה שהוא [illegible]
[illegible] למען רחמיו וחסדיו ולמען קדושתו [illegible] וכוונתו [illegible] מחשבתו כבריאת העולם היה
על זה [illegible] לבוא כמו שאין [illegible] תחלת המחשבה סוף המעשה [illegible] עשה אדם [illegible]
[illegible] לבבנו את [illegible] ויתן לנו [illegible] ויהיה [illegible] ושוב ויודע [illegible] עולם
כדכתיב והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · ברוך [illegible] הצדיק בן [illegible]

חתימת גג חמישי : גדולה תשובה :

שהיא [illegible] על קל ועל חמור ·
[illegible] ולבסוף שהיא נעשית מלבבה ·
ולא יאבד עד [illegible] · וזו חסד גדול

שעשה הקב"ה עם החוטאים שימחה עונם ולא יזכרו ולא יפקדו לעולם [illegible] כל [illegible] התשובה · ויזהר אדם
מהדברים המעכבים את התשובה שהם מתחלקים לה' פנים ·· החלק הראשון [illegible] שהוא עשה שאין מספיקין
בידו לעשות תשובה ·· החלק השני שהם דברים שנועלין דרכי התשובה בפני עושיהם ·· החלק הג' שאינו [illegible]
כדי שיחזור בו · החלק הרביעי הדברים שהם קלים בעיני אדם [illegible] · החלק הה' הדברים המושכים לבו של אדם
תמיד [illegible] לבבו בהם אינו יכול לפרוש מהם · ואלו הה' פנים חלקם הראשונים של עשרים וד' דברים בהלכות
תשובה של משנה תורה · [illegible] בעלי תשובה שהוא מרוחק ממעלת החסידים [illegible] שעשה לא יאמין
בלבו שהוא אהוב ונחמד וידיד [illegible] כאלו לא חטא מעולם [illegible] שכרו [illegible] שטעם חטא [illegible]
[illegible] למעלה [illegible] בני קרח משכיל שיר ידידות [illegible] בני קרח [illegible] שעשו תשובה
לא [illegible] ידידים [illegible] משכיל שיר ידידות · אשרי נשוי פשע כסוי חטאה · אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול
מטה [illegible] קרח [illegible] למעלה [illegible] לא מתו · [illegible]
[illegible] וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה וגו' · [illegible] למעלה [illegible]
[illegible] · וכן דוד [illegible] למעלה [illegible] לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה · ולא עוד אלא
[illegible] למעלה [illegible]
[illegible] · [illegible] למעלה [illegible] ישראל שהם בני [illegible] בני אברהם יצחק ויעקב
[illegible] למעלה ועושין תשובה [illegible] שהקב"ה [illegible] · [illegible] משכיל [illegible]
והתודה ועשה תשובה [illegible] כי פשעי אני אדע [illegible] · וכן אתה [illegible] שהקב"ה [illegible]
[illegible] שנה והיה [illegible] אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי · [illegible]
[illegible] שנים [illegible] לפני המלך אחד אומר קטיגוריא
ואחד אומר סניגוריא [illegible] קטיגוריא [illegible] סניגוריא · ולא [illegible] סניגוריא [illegible] קטיגוריא · אבל הקב"ה
אומר קטיגוריא ואומר סניגוריא הוא הקב"ה [illegible] הוא הקב"ה [illegible] הוא
הקב"ה שאמר [illegible] · הוא הקב"ה שאמר [illegible] · הוא הקב"ה שאמר [illegible]
[illegible] הקב"ה שאמר והיה טרם יקראו ואני אענה · הוא הקב"ה שאמר [illegible] · הוא הקב"ה

שנאמ׳ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ייי ׃ נשלם נר חמישי ׃ שלבת ׃

נר הששי בדרכי שלום והתחלק לשני חלקים ׃

החלק הא׳ ׃ בדרך ארץ ׃ החלק השני ׃ בדרכי שלום ואהבה ׃

הקדמה לנר זה ׃

כשהשלמתי הנרות נאמר עליו שהוא בעל מדות טובות ושלם בדרך ארץ ורודף אחר אהבה ושלום עם כל אדם השלם שהוא קנוי ומזומן אין לו מניעה כדי שלא יגיע ויחזור אל המקום אשר נלקח משם שהוא השלמה השלמה ׃ אבל כשהאדם יהיה בעל מדות לא טובות ואינו יושב בחברים הנבחרים דרך ארץ כמו שאמרנו מזה להתעסק עמם אפילו שכפי ימנע הטוב מעשותו והיה שלם בתורה ומעשיו לימודיו ומלאכות שלם ׃ וגם אינו יכול לשמור כראוי תורתו ומצותיו לעבודת הבורא ית׳ ׃ ועל זה אמרו רבו׳ אם אין דרך ארץ אין תורה ׃ ר״ל שאינו יכול להיות שלם בתורה ובמעלה המעשיות אשר הם ליישוב בני אדם ושלומם והוא מונע לפי שאינו יודע דרכים טובים כאלו של דבורים שהשלום ימנע אינו טוב ׃ נמצא שידיעת דרך ארץ ויושר המדות מצריך לאדם להיות שלם בתורתו ועל זה אמרו סוף ברכות פרק הרואה דרש בר קפרא ׃ אי זו היא פרשה קטנה שכל גופי התורה תלויין בה הוי אומר בכל דרכיך דעהו ׃ ונרסי׳ בפרק אין עומדין ׃ ת״ר ארבעה דברים צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים וכו׳ כדאי׳ לעיל ׃ ונרסי׳ בפ׳ היה קורא מרגלא בפומיה דר׳ מאיר גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת דרכי ולשקוד על דלתי תורתי יום יום ׃ נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי ׃ שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל שעה ׃ מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה ׃ אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה ׃ אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו ׃ ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ׃ מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה ומענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפי׳ עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ׃ אמרו עליו על רבן יוחנן שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפי׳ נכרי בשוק ׃ ונרסי׳ מדרש ויקרא רבה מעשה בר׳ ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד משופע ביותר ׃ א״ל משגח רבי לאתקבלא גבן ׃ א״ל אין ׃ הכניסו לבית והאכילו והשקהו ׃ בדקו במקרא ולא מצאו ׃ במשנה ולא מצאו ׃ באגדה ולא מצאו ׃ בתלמוד ולא מצאו ׃ א״ל טול בריך ׃ א״ל יברך ינאי בביתיה ׃ א״ל אית לך למימר מה דאנא אמר לך ׃ א״ל אין ׃ א״ל אמור אכל כלבא פיתיה דינאי ׃ קם תפשיה ׃ א״ל מה ירותתי גבך דאת מונה לי ׃ א״ל ומה ירותתך גבי ׃ א״ל זמין הוינא עבר על בי ספרא ושמעית ינוקיא אמרין תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ׃ קהלת ינאי לא כתיב אלא קהלת יעקב ׃ א״ל מה זכית למיכל על פתורי ׃ א״ל מימי לא שמעית מלה בישא וחזרית למרה ולא חמית תרין מנצין ולא יהבית שלמא ביניהון ׃ א״ל כל הדין דרך ארץ אית בך וקרית לך כלבא ׃ קרא עליו ושם דרך אראנו בישע אלהים ׃ א״ר ישמעאל בר נחמני עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה״ד לשמור את דרך עץ החיים ׃ דרך זו דרך ארץ ׃ עץ החיים זו תורה ׃ ונרסי׳ במכות פ׳ אלו הן הגולין אמר רבה בר רב הונא ואמרי לה א״ר רב נחמן מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו ׃ מן התורה דכתי׳ לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא ׃ וכתיב קום

לך אתה · יען הנביאים רמזו אני יי' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך ·· יען החכמים רמזו [illegible] ונשא
יקח חן ·· ועפ"י כמו שכתוב חייב אדם לצאת ידי חובת הבריות כמו שהוא חייב לצאת ידי חובת המקום יען התורה יען
הנביאים ויען החכמים · יען התורה רמזו והייתם נקיים מיי' ומישראל · ויען הנביאים רמזו אל אלהים יי' הוא יודע
וישראל הוא ידע · יען החכמים רמזו ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם · אמרינן שבהיות האדם רכה ושמחה הנה
באדם שהוא נקי בעיני אדם ·· ועל אמרנו כי כמה שאומרים על האדם אחרי מיתתו כתב אם ראוי הוא לעולם הבא ·
וסימנך על בחוץ ולא כן השמועה דכת' יאמר אחריך לאמר · ועפ"י כמו שכתב [illegible] ר' אושעיא רבה אמר יהי זהו בן העולם
הבא א"ל ולא כן השמועה את הכ' יאמר אחריך וגו' · כלומר לשבח כל הלשונות ועמם · ועפ"י כל הרואה אין א"ל רבותא לבה
בריה ואמר עליו לא שכיחא מיניה [illegible] שמעתתיה [illegible] לי [illegible] · א"ל הוא עשיק
[illegible] · ודאי אחריתא מילי דעלמא [illegible] · על כן כל הרוצה להיותו שם [illegible] ובגיאותו [illegible] ··
[illegible] ובני [illegible] וישראל [illegible] [illegible] ויהיה [illegible] [illegible] חבריו כדברי
[illegible] [illegible] לאדם עם חבריו [illegible] בבחוץ ואהבה לבעלך
[illegible] · [illegible] שלמה [illegible] לעני [illegible] להעביר [illegible] אחת כל התורה כבנל
אחד · [illegible] פסוק זה [illegible] כמה ידלבין · [illegible] כמו התבוה [illegible]
הר הראשון · ומי שיהיה שלם [illegible] ויעשה [illegible] יהיה שלם [illegible] ויהיה [illegible] ויהיה טוב
עם יי' וטוב עם אנשים ויהיה שלם [illegible] לעבודת הש"י · ויזכה לחיי העולם הבא ··

הכלל הח' בדרך ארץ ונחלק לב' חלקים :

החלק הא' במה שראוי לכל אדם ·· החלק השני במה שראוי בו הקנין ·

החלק הא' במה שראוי לכל אדם · ויש בו ז' פרקים : פרק ראשון :

אלו הדברים אשר יעשה אותם האדם בבריאותו ובעושר עושרו · וכי בהיות בבריאות ושלוה ויהיה אהוב למקום ב"ה ולבריות
כבר בפרק ב' [illegible] בבריאותו ויזכור חסדו שעשה עמו ואמונתו וחסדו אשר עשה לו מנעוריו עד שיהיה
אשר השגיח אלהיו וכזה יברך בכל לבו אלהיו אשר הגדיל לעשות עמו חסד ורחמים ושימשך מכל החסדים [illegible] לבוא
על האדם בכל עת וקו סלה · שהיה יותר מוכנה לשמירתה ולחולים ושמירה וישמור מאד שלא יגע בידו לאברי [illegible]
[illegible] לבלתי [illegible] עד שירחוץ ידיו שלשה פעמים להעביר הרוח רעה ששורה על
הידים כלבה כדגרסינן פרק שמונה שרצים שלח לה ר' ינאי למר עוקבא לשדר ליה מר קילורי דמר שמואל
שלח ליה שדורי משדרנא לך [illegible] הכי אמר שמואל טובה טיפה של צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים
ערבית מכל קילורין שבעולם · הוא היה אומר יד לעין תקצץ · יד לחוטם תקצץ · יד לאזן תקצץ · יד לפי טבעת תקצץ ·
יד לגיגית תקצץ · יד מסמא יד מחרשת · יד מעלה פוליפוס · תניא ר' יוסי אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד שלשה
פעמים · א"ר יוחנן פשתן מעביר בת מלך [illegible] עד [illegible] · ועסק את הרפואה · ובפ' מי שאחזו [illegible]

פרק ח' יעשה · אמ' שמואל [illegible] וכו' · כשהיה נוטל [illegible] · וגם יזהר אדם שלא יקבל [illegible] אחריה
ולא יקבל [illegible] ידים ממי שלא נטל ידיו כגרסי' במ' ברכות פרק ג' שאכלו · תניא א"ר ישמעאל בן אלישע שלשה דברים סח לי
סוריאל שר הפנים אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבשנו · ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו ואל תחזיר כוס [illegible]
אלא למי שנתנו לך מפני שאסתגנית של מלאכי חבלה יושבת ומצפה לאדם אימתי יבא לידי דברים הללו וישתלבהם · וי"א
[illegible] של רוח רעה יושבת ומצפה · ויכרוך עצמו בבית הכסא קודם שיתחיל [illegible] ולשימור [illegible] ולבנות
נקי מרוח רעה · כגרסי' במ' שבת פ' המוצא יין [illegible] ורבינא חד אמר רוח רעה שולטת בו
ומר אמר רוח זוהמא שולטת בו · [illegible] · רב חנן מנהרדעא [illegible] · רב
[illegible] · ורבנן אמרי [illegible] · א"ל רב חמא בריה דרבה לרב אשי [illegible] לא
[illegible] · אמ' רב ירמיה [illegible] לההוא [illegible] עד
[illegible] · ואמרי' עוד [illegible] א"ל רב כהנא [illegible] דרב חסדא [illegible] א"ל
[illegible] לבית הכסא [illegible]
[illegible] · א"ל הוה [illegible]
[illegible] · וגרסי' עוד בפ' הרואה · אמ' רב יהודה ג' [illegible] ימיו ושנותיו [illegible] כדי
שלא יתרחק · ותניא בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק · משמש ושב ואל תשב ותמשמש שכל היושב ואח"כ ממשמש
אפי' עושין לו כשפים באספמיא באין עליו · ואי אנשי ויתיב ואח"כ משמש מאי תקנתיה · כי קאי לימא הכי לא לי ולא לי לא תחים ולא תתחים לא הני ולא מהני · לא חרשי
דחרשא ולא חרשי דחרשתא · תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע ועל כל מושב שב חוץ מן הקורה ·
אמ' שמואל שינה בעמוד השחר כמסאנא לפרזלא · יציאה בעמוד השחר כפרזלא למסאנא · בר קפרא הוה מזבין מילי בדינרי
ואמ' אדכפנת אכול ואדצחית שתי אדרתחא קדרך שפוך · קרנא כרומי [illegible] מזבין תאני זבין · א"ל רבה
לרבנן כי עיילתו בשבילי [illegible] למיפק לחקלא לא תיחזו לא להאי גיסא ולא להאי גיסא · דילמא יתבן נשי ולאו אורח ארעא לאיסתכולי
בהן · רב ספרא עייל לבית הכסא אתא ר' אבא נחר ליה אבבא · א"ל ליעול מר · בתר דנפק א"ל עד השתא לא עיילת לשעיר וגמרת
מילי דבית הכסא · מי לא תנן [illegible] בידוע שיש שם אדם [illegible] בידוע שאין שם אדם ואיהו סבר מסתכן הוא · דתניא
[illegible] אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן · סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון · וגם יכרוך עצמו קודם סעודה
כגרסי' [illegible] · ת"ר הנכנס לסעודת קבע יהלך עשר פעמים של ד' אמות ואמרי לה ד' פעמים של עשר אמות
ויפנה ויכנס וישב במקומו · [illegible] אין לסעודת רוב בני אדם שעה רביעית · כגרסי' במסכת שבת פרק
קמא ודפסחים · ת"ר שעה ראשונה מאכל לודים שניה מאכל לסטים שלישית מאכל יורשים רביעית מאכל פועלים · חמישית
מאכל כל אדם · איני והא אמ' רב פפא רביעית מאכל כל אדם · חמישית מאכל פועלים · ששית מאכל ת"ח · מכאן ואילך
כזורק אבן לחמת · ואמ' אביי לא אמרן אלא דלא טעים מידי בצפרא · אבל טעים מידי בצפרא לית לן בה · ואם הוא רגיל
לאכול מעט בבקר אחר תפלתו [illegible] יותר טוב [illegible] · כגרסי' בס' מציעא פ' השוכר · ת"ר י"ג דברים
נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין ומחכימת פתי וזוכה בדין ללמוד וללמד ודבריו נשמעין
ותלמודו מתקיים בידו · ואין בשרו מעלה הבל ונזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת והורגת את הכינה שבבני מעים ·
וי"א אף מכנסת את האהבה ומוציאה את הקנאה · ואמרי' עוד [illegible] א"ל רבה לרבא בר מרי מנא הא מילתא
דאמרי אינשי שתין רהוטי רהטו ולא מטו לגברא דמצפרא כריך · ואמרו רבנן השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני

הגבה · אל תבט לא יעברו ולא ימותו ולא יש ערב ובוקר · אל את המזרח להמערב ואת הימינה לא ימהו ועבדתם את ה'
אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך · ה' אלהיכם זו ק"ש ותפלה · וברך את לחמך ואת מימיך זו
פת במלח וקיתון של מים שחרית מכאן ואילך והסירותי מחלה מקרבך · [illegible] חולאים תלויין במרה כנגד כולן לפי שלא
יכוחו לבני עבירה · [illegible] לקידושין · אמר רב חסדא [illegible] יהיה כבן [illegible] כנגבה [illegible]
שלא [illegible] והקילה סימן [illegible] · אמר רב יהודה אמר שמואל כל [illegible] יהיה כבנך [illegible]
[illegible] עבירות · [illegible] ערוה ושפיכות דמים [illegible] · [illegible] ישמש מטתו [illegible]
כמו [illegible] מי שאחזו קורדייקוס · ת"ר הקיז דם ושימש הויין לו בנים ויקוחין · הקיזו שניהם ושימשו הויין להם בנים בעלי ראתן ·
אמר רב פפא לא אמרן אלא דלא טעים מידי · אבל טעים מידי לית לן בה · אמר רבה בר רב הונא [illegible] הדרך [illegible]
ושימש מטתו הויין לו בנים נכפין · ת"ר הבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהה שיעור חצי מיל · מפני ששד של
בית הכסא מלוה עמו ואם שימש הויין לו בנים נכפין · ת"ר המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית מיושב אוחזתו דלריא ·
היא למעלה והוא למטה אוחזתו דלריא · מאי דלריא · א"ר שמעון [illegible] סם לדלריא דרדרא [illegible] אמר אביי אמר [illegible]
[illegible] · [illegible] · אמר אביי [illegible] כך וכך [illegible]
[illegible] · אמר רבי יוחנן [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible] של [illegible]
שלשה דברים [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · ששה דברים [illegible]
[illegible] · [illegible] על גבי קרקע [illegible]
[illegible] · [illegible] · אמר [illegible]
[illegible] · שמונה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן [illegible] · שמונה
דברים ממעטין את הזרע ואלו הן המלח והרעב והצמא והבכיה ושינה על גבי קרקע [illegible] כמותה ·
והקזת דם למטה כפלים · [illegible] למטה כפלים · אמר רב פפא למטה [illegible] ·
כל [illegible] · [illegible] · [illegible]

פרק שני

דרך [illegible] · [illegible] · לפי שהאדם הוא עולם קטן [illegible]
[illegible] · [illegible] · על כן [illegible]
[illegible] · לפי [illegible] הדברים [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] · לפי [illegible] ·
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible] ·
שאמר דוד ה' על המים [illegible] · קול ה' על המים [illegible] · קול ה' בכח · קול ה' בהדר ·

טו
כלאי חלק א

קול י"י שובר ארזים · קול י"י חוצב להבות אש · קול י"י יחיל מדבר קול י"י יחולל אילות · ואי לא משי הכי לנפשטן אמבדין אנ
ראשי כיכוכבי יתיבנא בי כלבי ושורני · ואי לא אי איכא איניש גביה לי' ניתעריה · ולימא ליה פלניא צחינא מיא והדר לשתי ··
ואי לא ליטרוק סניטא אחצבא ולשתי · ואי לא ליטרק מי' שיהו מארק והדר לשתי ·· וגם תנינן שלא ישתה מים שהוא עור
משנה לפי שיותן ים ממנו וישנהו לחברו ויזיקהו עד שיהא ויתקרר הטבעי · כדגרסי' התם במ' ע"ז פ' אין מעמידין ·· תנ'
לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה · מאי סכנה סכנת
שברירי ואי צחי למיא ואי איכא איניש בהדיה לימא פלניא צחינא מיא ואי לא לימא ליה איהו לנפשיה פלניא אמ' לך
אימך אזדהר משברירי ברירי רירי ירי רי · דמשתכח בכסי חיורי ·· וגם הזהירו לאדם מן המים המגולין שמא בא
נחש שהטיל בהן ארס · ויש אדם שהוא ממית · ויש מלקה באחורי כמו ע"ז פרק אין מעמידין · אמ' שמואל כל השרצים
יש להם ארס של נחש ממית ושל שרצים מלקה · א"ל שמואל לרב חייא בר רב אידייא תא ואימא לך מילתא מעלייתא דהוה אמ' אבוך
הני ארמאי דהוו זוקני מאי טעמא שכיחי משום השתן נגיילי והא דלא מיהני סהיק אייר דאכלי שרצים ורמשים אכל נפייקו ·
גם יש חשש במים הנחש כגון זה שק באחורי הדם אמ' רב ספרא משום ר' יהושע דרומאה שלשה מיני ארס הם · של בחור
שוקע ושל בינוני מפעפע · ושל זקן צף · למימרא דכל מה דקשיש טפי חליש · והתניא שלשה כל זמן שמזקינין גבורתן מתוספת
דג ונחש וחזיר כח מוסיף והולך חלש · בחור שוקע למאי הלכתא · כדתניא חבית שנתגלתה אע"פ שתו ממנה ·
אע"פ שתו ממנה תשעה לא ישתה ממנה עשירי ·· וכן נמי תאנה שהיא מנוקרת אע"פ שאכלו ממנה תשעה לא יאכל ממנה
עשירי ·· מעשה היה ואכלו תשעה ולא מתו עשירי מת · אמ' ר' ירמיה זה שוקע ·· תנ' מים שנתגלו לא ישפכם לתוך הרבים ולא
יגבל בהן את הטיט ולא ירבץ בהם את הבית ולא ישקה מהם בהמתו ולא בהמת חבירו · ולא ירחוץ מהם פניו ידיו ורגליו · אחרי'
אומרים מקום שיש בו סריטה אסור ושאין בו סריטה מותר · אחרים היינו ת"ק איכא בינייהו גב היד וגב הרגל ואיתני ואתי ·
ואמרי נמי הכא דיכלא שתי מיא מני ארמאה אמ' לא זהירי בגלויא · אבל בגלויא חליטא שתי · אמ' סירכא ענבא נקיטא · שמואל
לא שתי מיא מני ארמאה לשהגא ארמאה נגבא ולא מכסיא מיא · אבל מיני חליטא שתי נמי דאגלנייא לא קפידי ארמאנקפה
קפידי איסה דאמרי רב לא שתי מיא מני ארמאה אבל מיני חליטא שתי · ושמואל לא שתי מיא לא מני ארמאה ולא מני ש
ארמאה ·· וכן נמי אמרי הכא כיין דבר גלוי ומשקים אחרים · ואע"ג דבזמן הזה אין מצויין לבינן נחשים הזהיר בגלוי
סרח עמו מן הסכנות · גם אמרו שרוי ששערין חוץ מבית הירדן שמזיקין אע"פ באחורי כמו חולין פ' כסוי הדם · אמ' יומן
ספא אחוצרין · ולא ספא אשערין · ולא אמרן אלא בכלי מזקות אבל בכלי חרס לית לן בה ולא אמרן אלא דלא שרא בהו כספא אבל
שרא בהו כספא לית לן בה · ולא אמרן אלא דלא פגן אבל פגן לית לן בה ·· גם אמרו שישמר אדם לשתות עלוקה מים
כדגרסי' פ' אין מעמידין ·· תנ' לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים מפני הסכנה · מאי סכנה סכנת
סכנת עלוקה מסייע ליה לר' חנינא דאמ' ר' חנינא הבולע נימא שלמים מותר להחם לו חמין בשבת · גם הזהירו על אכילה ושתייה של
זוגות כדי שלא יבא לידי סכנה · כדגרסי' כל ערבי פסחים · על משנה לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין · היכי תקינו
רבנן מילתא דאתי לידי סכנה · והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי ולא יעשה צרכיו תרי · אמ' רב נחמן אמ' קרא ליל
שמורים הוא לה' · ליל המשומר ובא מן המזיקין · רבינא אמ' כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה · רבא אמ'
כל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא · לא יעשה צרכיו תרי · מאי קאמר · אמ' אביי הכי קאמר לא יאכל אדם תרי ויעשה צרכיו ולא
ישתה ויעשה צרכיו · דילמא חלש ומיתרע · ת"ר השותה כפלים דמו בראשו · אמ' רב יהודה בד"א במי שלא ראה פני השוק אבל
ראה פני השוק הרשות בידו · אמ' רב אשי חזינא ליה לרב חנינא בר ביבי דכל כסא וכסא הוי נפיק שוקא ולא אמרן אלא לצאת

צריך להלבבית לה לעולם · א"ר זירא לשון כלבוש צריך דייני · אמר רב כהנא כית יוסף כלבוש צריך דייני ובביתה לא · ואלה
רבה ימי פטרי · ואביי כי הוה שחט חד כבש מנקטיה לה חייה הדי סדי כתפי ידיה · ורב נחמן בר יצחק כי הוה שחט חד כבש
הוה מנקטיה לה שיעיה הדי סדי כתפי ידיה · אמר חשוב שאני · אמר עולא עשרה כסות אין בהם משום זונה · עולא לטעמיה
דאמר עולא : ואמרי לה מתניתא תאנא עשרה כסות תקנו חכמים בבית הכלל · ואי ס"ד יש בהם משום זונה הי דשרי
דיתקנו רבנן מילתא דאית בה סכנה · אבל תמורה חיישינן · רב חסדא ורבה דאמרי תרוייהו שהם לשובה ישראל לבעה
אין משגרת · אבל שפחה חיישינן · רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו דאמרי לבעה אין משגרת · אבל אתרוגה חיישי · אביי ורבה
דאמרי תרוייהו ויאמר לבעה אין משגרת · והזהו רבה לשעיה דרבה אפקינהו לסמן חזיר ואמר · דאיתסור רבה בר שמי
א"ל מאי משום הכי הוה שאיסור דאורייתא לרבה סבקיה · אמר רב יוסף א"ל ר' יוסף שירה משמרי ילבה שדי מיעוטה
חזוני וילבה לא איקרי מזיקין · ודרבה דאמרי דרבה ילבה מהן הוה משום כדיה כל דבעי עביד · אמר רב פפא אמר לי
יוסף שירה אהדי כסי קטלינן אהרכבה מזיקין · אהדי כן שונג כן מזיד · אהרכבה שונג אין מזיד לא · ואי
אישתכח ועביד מאי הקטנה טבעו וקטלה דילה דיינינן שוגג ושמשא כיה דיינינן ומאי הכי אבן ואתן הלבה ואי
שמעתא דאית אנן אהרכבה מאי איהו אנן מזיקין · אי שמעתא דאית שיתא מאי איהו אנן שמעה הוא שכבה עד
מאה וחד ואיסקא שירה · אמר אמימר אמרה לי שהייהו ושים כשטבות · הא ימאן דשגג טשים משמשת לא להוכי
חכי חמיני כי קטלה מחהה בזיע שמייכו שי חרישתא קרח קרחייכו אורח שדייכו ואיכור הלבוכא אפרסיה זיקא
למוריקא נקטה לעביתינן שי חרישת ארחנב וחנבי לא אתית לבי קשתא דאהית לבי קרחנא וחנבי כימעקה לה
קקי אזוב לה כנהרגשה קקי אזוב · לכ דיני מעהרגשה קקי"ר אזוב אשויה ואכיתה הוה עכרה וקטע · כלשה דיילוח
כל דקקיר קקי מהי · פלשה קקי"ר לא קקי סהיק · כי אתה רב דימי אמר שתי מנים ושתי אזובים ושני קטולים
ודבר אחר הלבה למשה מסיני · ולא הוו ידעי רבנן מאי דבר אחר · נערו רבנן בכלתא"ל משום דבר אחר · וקה לאמרן לעבל
שערה תמימה שירה ואהרכבה ליה בהו משום זונה לא אמרן אלא כיוקים לבסה למיחש כבשים · אבל היסה אחת למיחש
בשתים · אמי עוסק חיישינן · ההוא גברא דנקט לבהתהו אזולה ואיסכה לקהוה מטה והוה רבל למישרי מחלה כהדיק
כל יומא הוה עבדה לה טשים ולא הוה מקטה משום דהוה יתהדר מזונו כל יומא הוה שוחא מדידיה הקוה ימא אסקיתה
מדידיה עד שיתסר הוה יכול למיזדהורי עשיה מכלן ואילך לא הוה יכיל למיזדהורי עשיה ואסקיתה כזוני חדי היכא
טייעה · אמר גברא קטילא אזיל · אזלבתנג בדיק לא אבקיה שה דיקלא ושמעבתיה · אמר רב שירה קטבות וכסבות
וכסות אין בהם משום כלום וזונה כלא דיילתא נמנו כדי שדים חיישינן כל אדם לא חיישינן · חנות אין בהם משום
זונה מפני שאין בהם משום זונה · אורח אין בהם משום זונה · אשה אין בו משום זונה · ואי אשה חשובה היא חיישינן ·
ואמרי עד הכא דכולי עלמא הדי מקפידה הבא ואחר כך הבא לא מעורכי משום מעשה ורבה בר נחמני · וגם אמרו
שלא יבעה אדם אוכלין ומשקים תחת המטה כדאמרי כהם הסנה אוכלין ומשקין תחת המטה אפי' מחופין בכלי ברזל
רוח רעה שורה עליהם · ואלו ושומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ·

פרק שני

רז"ל היו שלמים בכל מדע ומשכילים בכל חכמה עקר מעלתם השכל ומחזקת הגוף ש
בבריאותו לעבודת הבורא ית' והנה הכלל הזה עבודת המלאכה הרפואה אשר הוא שומרת
הבריאות ורפואת החולי · ועל כן כתבו כמה הנהגות התלמוד אשר הם רומזים דברי מוסרים קצת מדברי הרפואה שומרים
את האדם בבריאותו · וגם אותם שהם קשים לאדם כדי שירחק מהם · וגם האוכלים שהם מזיקים לאדם ברפואת יותר ·

כבונה

עו
כלל ו׳ חלקא

מגיסי כל מסכות פ׳ כלל ירק מבשלין אמ׳ רב חסדא תבשילא דתרדין יפה ללב וטוב לעינים וכ״ש לבני מעים · אמ׳ אביי והוא דיתיב
אבי טפי ועביד תך תך ואמרי הכי אמ׳ רבה בר שמואל משום ר׳ חייא אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך אכול
ושתה מים ואין אתה ניזוק · ותניא אידך אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקה ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח
הפה ובלילה מפני אסכרה ·· ת״ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים וכמה אמ׳ רב חסדא קיתון לפת · אמ׳
רב מרי א״ר יוחנן הרגיל בעדשים אחת לל׳ יום מונע אסכרה מתוך ביתו · אבל כל יומא לא משום דקשה לריח הפה · אמ׳
רב מרי א״ר יוחנן הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חולאים מתוך ביתו · אבל כל יומא לא משום דקשה לחולשא דלבא ·
אמ׳ רב חייא בר אשי אמ׳ רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של
אדם · א״ר חמא בר חנינא הרגיל בקצח אינו בא לידי מכאוב לב ולא לשינים · מיתיבי רשב״ג אומר קצח אחד מסימני מות הוא ·
וישן למזרח גורנו דמו בראשו לא קשיא הא בריחה הא בטעימה ·· אימיה דר׳ יאיר הוה מדבקא ליה בריפתא ומקלפא ליה · ונגסי
קוס כראש הפיך · א״ר ינאי כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנה · כי אתא רב דימי אמ׳ טבא חדא ביעתא מגולגלתא משיתא קפיזי
סולתא · א״ר זירא טבא מגולגלתא משויתא מטויתא מד׳ שקלתא ·· כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנה · ר׳ זירא אמ׳ אפי׳ לא
קבלתא שלק והוה מזונן · ומי איכא מידי דהוה שלקא מזונן · א״ר אמי סקלא של מרוב טין · ת״ר טחול יפה לעינים ולשינים ויפה
לבני מעים · כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים · כל ירק מוריק וכל קטן מקטין כל נפש משיב את הנפש · כל הקרוב
לנפש משיב את הנפש · כרוב למזון ותרדין לרפואה · אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכה · טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים ·
מאי תקנתיה נלעסיה ונשדייה · כרישין יפין לשינים וכו׳ ·· מאי תקנתיה שלקינהו ושתי מייהו ·· כל ירק מוריק · אמ׳ רב
חסדא כסעודה ראשונה של הקזת דם · ואמרי׳ אסור למטבל ירקא קודם ד׳ שעות אמימר ורב אשי אכלי ומר זוטרא לא אכל
אמרי׳ ליה מאי דעתך דא״ר יצחק כל האוכל ירק חי קודם ד׳ שעות אסור לספר הימנו אי משום ריחא מצרא קא אכלינן אמ׳
להו מר כוותיך דר׳ יצחק סבירא לי דא״ר יצחק אסור למטבל ירקא קודם ד׳ שעות ·· כל קטן מקטין אמ׳ רב חסדא אפי׳ גדיא
בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רובעא אבל אית ביה רובעא לית לן בה · כל נפש משיב את הנפש · אמ׳ רב פפא אפי׳ גילגני רבי
נוני · כל הקרוב לנפש משיב את הנפש · אמ׳ רב אחא בר יעקב עונקא · א״ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא דבשרא אייתי לי
מקרבא דסמיך לבי בריך · כרוב למזון ותרדין לרפואה · למזון אין לרפואה לא · והתניא ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ·
ורפואתו רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין יבשה וקיבה והרת ויותרת הכבד · כרוב למזון · אימא למזון אף למזון אוי לו
לבית שהלפת עוברת בתוכו · איני והא אמ׳ ליה רבא לשמעיה כי משכחת לפתא לא תימא לי במאי כרכת ריפתא · אביי אמ׳ מבלי בשרא
ורבא אמ׳ מבלי יין · א״ל רבא לרב פפא סורגא אמן הדרין לה בשרא וחמרא · אתן סליק הבריתא לה א״ל מבבי · דכיתהו
דרב פפא הברא לה מתמנא חותי מסייתא ·· ת״ר עקצן מלא פעמים מאיית כז׳ ושבעה ועשרים ואמרי לה משרין
ושלשה ולא אמרן אלא שלא בישל אבל בישל שפיר דמי לית לן בה ולא אמרן אלא דלא שתי שכרא בתריה אבל שתי שכרא בתריה
לית לן בה · ונפקא מיני׳ לשלשה מאכלי ·· ת״ר אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכ״ש לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו ולמשתכר
ממנו קשה לכל גופו וכ״ש לבני מעים ·· ששה דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא חי ומלא ומקבלו בימין ושותהו
בשמאל ואין משיחין עליו ואין מפסיקין בו ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו ואין רוקקין אחריו אלא במינו והתניא אין
סומכין אותו אלא בפת לא קשיא הא בחמרא הא בשכרא · ונפקא מיני׳ כל אין עומדין · ת״ר שלשן רוקן קשה וישנן יפה ·
ואו הן שאוד ויולא וסרסות · ונפקא מיני׳ כל מחיים פ׳ או עכברין · ת״ר שלשה דברים נאמרו בכותח הבבלי מטמטם את הלב
ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף מטמטם את הלב משום נסיובי דחלבא ומסמא את העינים משום מילחא ומכחיש

את הגוף משום קורטקא דקורא׳ ת״ר שלשה דברים מרבים את הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות
ממאור עיניו שלאדם ואלו הן פת קיבר ושכר חדש וירק׳ פת קיבר דריפתא דסיסקא׳ שכר חדש דלא סליק עליה מ׳ יומין׳
ירק כאשר ירקי׳ אבל תומי וכרתי׳ שרגלן בה׳ ת״ר שלשה דברים ממעטין את הזבל וזוקפין את הקומה ומאירין את
העינים ואלו הן פת נקייה יין ישן ובשר שמן׳ פת נקייה דסמידא׳ בשר שמן דצפירתא דלא אילדה׳ יין ישן עתיק העדיף
כל מידי דמעלי להאי קשה להאי כי מזכן בילה דריסא וחלבנא חריכתא ובשר שמן ופת נקייה ויין ישן דמעלי לכולי גופא
ואמרי׳ שני סמ׳ סלב קימה פ׳ מרובה חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כנה
שבבני מעים׳ וי״א מכניס את האהבה ומוציא את הקנאה׳ ונפסי׳ מני סמ׳ שבת פ׳ המוצא יין תנא ששה דברים מביאי׳
את האדם לידי התחממות ואלו הן האוכל שלקנים ושלבי בהמים ומורידין כחוש ושררו של גע ותרנגולת שלא בישל
כל צרכו והשותה שמרי יין׳ והמקנח בסיד ובחרסית׳ והמקנח בצרור שקינח בו חבירו׳ וי״א אף התולה עצמו בבית הכסא׳
ונפסי׳ מני כת׳ ערבי פסחים׳ אמר אביי עד רבי ועם וחמין וכנס וכנס כלם קשים לדבר אחד׳ עד רבי׳ מ׳
אתמורה דשבו׳ דנשיבותא כיום עיבן׳ כנס ש״ורק׳ סמך דהרסנא׳ חמין חמימיה דדמו עלה רישיה׳ כנס מתן
דמקק אקלותי וסבי׳ כנס מתן דמחונר בשיק ולא שור ליה תמניא יומיה וקדר לביש עליה משום דבריין הני כיני
וקשים לדבר אחר׳׳ ונפסי׳ מני כת׳ הרואה ושל מהכ״ת כל ה״ד׳ ובן ת״ק ר׳ שמעון בן יוחאי אומר חמשה דברים העושה
אותן מתחייב בנפשו האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה׳ והשותה משקין מזוגים שעבר עליהם הלילה והלן
בבית הקברות והנוטל צפרניו וזורקן והמקיז דם ומשמש מטתו׳ האוכל שום וכו׳ אע״ג דמנחי בסילתא וחתימי מ׳
ומחמירי רוח רעה שורה עלייהו ולא אמרן אלא דלא שייר עיקרן אבל שייר עיקרן אוקלופתן לית לן בה׳ והשותה משקין
וכו׳ אמר רב יהודה אמר שמואל וקנה שלנו מבכבי מותבת׳ אמר רב פפא וכלבי נהר מבכבי מותבלות דמי׳ והלן בבית הקברות
ע״ש שתשרה עליו רוח טומאה וזימנין דמסכנא ליה והנוטל צפרניו וזורקן משום הרכים מפני שהאשה מעוברת
עוברת עליהן ומפלת׳ ויש דברים שקשים לעוברות ולמניקה כדגרסי׳ התם ביבמות ובמסכת כתובות פ׳ אע״פ׳ ולא תאכל שום דברים
הרעים לולד מאי׳ כגון אמר רב כהנא כגון קשות וחזרן ונכם קטנים ואחריות אמר אמר׳ אף קרא וחבוצה׳ רב פפא אמר
קורא וכושא׳ רב אשי אמר אף כמחה וקרסנא׳ מינייהו פסקי חלבא ומינייהו עבדי חלבא דשמעת כי ריקאי הוו לה בני
נכפי העומדת על חרשא׳ הוו להן בני שמועי׳ דרדס׳ על הגונה להורה׳ הוו לה בני גרגרני׳ ואוכלת חרדלא הוו לה בני
זללני דאכלה חלב וכו׳ כדאמר לעיל כמנ״ה מחלבן קטנות החבור׳ עם סתבו דברים שקשים לשון לחולה כפי הענין
אע״פ שהביאו מיד מההפסוק ומחלבן הי׳ השייען לרשאת החולה ומחלבן המחזירין את החולי׳ וכן דעת בחר בחיים׳
כגרסי׳ בפ׳ הרואה׳ ו׳ דברים מרפאין את החולה ואלו הן כתוש שינה זיעה שלשול וקרי חלום׳ כתוש דכת׳ [illegible]׳
זיעה דכת׳ בזעת אפך תאכל לחם׳ שלשול דכת׳ מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו׳ קרי דכת׳ יראה
זרע יאריך ימים׳ שנה דכת׳ ישנתי אז ינוח לי׳ חלום דכת׳ ותחלימני והחייני׳ עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו
וכו׳ כדאמ׳ לעיל׳ עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה ואלו הן האוכל בשר שור ובשר שמן ושחלים ובשר
צלי ובשר צפרים וביצה צלויה והתגלחת ובית המרחץ וחלב וגבינה׳ וי״א אף אגוזים׳ וי״א אף קשואים׳ ותנא דבי
ר׳ ישמעאל למה נקרא שמן קשואים שהן קשין לגוף כחרבות׳ ואינו ועלה הא ברברבי הא בזוטרי׳ ואחר התלמוד כותב
הרמב״ם בחבור קטון שלו בספר וכלל הרפואה משוקה ונכל סגולה הדרך בספר הנהגת הבריאות בהלכות דעות פ׳ ד׳ דברים
הנאותים לענין זה לבריאי הבריאות כפי חכמתו חכמינו ואחרו הוזיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם שיהיו דרכים

שיבין או ידע והוא חולה צריך להרחיק עצמו מהדברים המאבדים את הגוף ולהנהיג עצמו בדברים המברי׳ והמחלימי׳
ואלו הן לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב ולא ישתה אלא כשהוא צמא · ואל ישהה את נקביו אפי׳ שעה אחת אלא
כל זמן שהוא צריך להשתין או להסך את רגליו יעמוד מיד לא יאכל אדם עד שיתמלא כרסו אלא יפחות כמו רביע
משבעתו ולא ישתה מים בתוך המזון אלא מעט ומזוג ביין וכשיתחיל המזון להתעכל במעיו שותה מה שהוא
צריך לשתות ולא ירבה לשתות מים אפי׳ כשיתעכל המזון עד שיבדוק עצמו יפה יפה שמא יהיה צריך לנקביו ·
לא יאכל אדם עד שיהלך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או ייגע בדרך אחרת · כללו של דבר
יענה גופו · וייגע בכל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום וישקוט מעט עד שתתישב נפשו ויאכל · ואם רוחץ
בחמין אחר שייגע הרי זה טוב ואח״כ שוהה מעט ואוכל · לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או יטה על שמאלו ולא
יהלך ולא ירכב ולא יזעזע עצמו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו וכל המטייל אחר אכילה או שייגע הרי
זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים · היום והלילה כ״ד שעות די לאדם לישן שליש מהן שהוא שמונה שעות
שיהיו מתמשכות קודם שתעלה השמש · ולא יישן אדם על פניו ולא על ערפו אלא על צדו בתחלת הלילה על שמאל ·
ובסוף הלילה על צד ימין · ולא יישן סמוך לאכילה אלא ימתין אחר אכילה כמו שלשה שעות או ארבע ולא יישן ביום ·
דברים המשלשלים בני מעים כגון ענבים ותאנים והתותים והאגסים והאבטיחים ומיני הקשואים ומיני המלפפונות
אוכל אדם בתחלה קודם אכילה · ולא יערבם עם המזון אלא שוהה מעט עד שיצאו מבטן הקיבה ואוכל מזונו
ודברים שהם מאמצין בני מעים כגון רמונים וחבושים והתפוחים וקרוסטומלין אוכל אדם אחר המזון ולא ירבה
מהם כשירצה לאכול בסעודה בשר עוף ובשר בהמה בסעודה אחת · אוכל בתחלה בשר עוף · וכן ביצים ובשר עוף אוכל
בתחלה הביצים · בשר בהמה דקה ובשר בהמה גסה אוכל בתחלה בדקה · לעולם יקדים אדם הדבר הקל ויאחר
הכבד · בימות החמה אוכל המאכלים הקרים ולא ירבה תבלין ואוכל את החומץ · ובימות הגשמים אוכל המאכלים
החמים ומרבה בתבלין · ואוכל מעט מן החרדל ומן החלתית · ועל דרך זו הוא עושה במקומות הקרים ובמקו׳
החמים בכל מקום ומקום הראוי לו · יש מאכלות שהם רעים ביותר עד מאד וראוי לאדם שלא לאכלם לעולם
כגון הדגים הגדולים הישנים והגבינה המלוחה הישנה והכמהין והפטריות והבשר המלוח הישן ויין מגתו והתבשיל
ששהה עד שנדף ריחו · וכל מאכל שריחו רע או מר ביותר הרי אלו לגוף כמו סם המות · ויש מאכלות שהם רעים ביותר
אבל לא כמו הראשונים לרוע לפי׳ ראוי לאדם שלא לאכול מהם אלא מעט ולאחר ימים הרבה · ולא ירגיל עצמו להיות מזונו
מהם תמיד או לאכלם עם מזונו תמיד כגון דגים גדולים וגבינה וחלב ששהה אחר שנחלב כ״ד שעות · ובשר שוורים גדולי׳
ותישים גדולים · והפול והעדשים והספיר ולחם שעורים ולחם מצה והכרוב והחציר והבצלים והשומים והחרדל והצנון
כל אלו מאכלות רעים הם אין ראוי לאדם לאכול מאלו אלא מעט עד מאד ובימות הגשמים · אבל לא בימות החמה
והפול והעדשים כלל אין ראוי לאדם לאכלן לא בימות החמה ולא בימות הגשמים והדלועים אוכל מהם
בימות החמה · ויש מאכלות שהם רעים ואינם כמו אלו והם עוף המים ובני יונה הקטנים והתמרים ולחם הקלוי בשמן
או לחם שנלוש בשמן והסולת שנפו אותה כל צרכה עד שלא נשאר בה ריח מורסן והציר והמורייס · אין ראוי
להרבות מאכלות אלו · ואדם שהוא חכם וכובש את יצרו ולא ימשך אחר תאותו ולא יאכל מהמנויים כלום אלא אם
הוצרך להם לרפואה הרי זה גבור · לעולם ימנע אדם עצמו מפירות האילן ולא ירבה מהם אפי׳ יבשים · ואין צ״ל
רטובין · אבל קודם שיתבשלו כל צרכן הרי הם כחרבות לגוף · והחרובין רעים לעולם וכל הפירות החמוצין רעים

ואין אוכלין אותם אלא מעט בימות החמה ובמקומות החמין והתאנים והענבים והשקדים והתותים לעולם בין ל׳
רטובין בין יבשים ואוכל מהם אדם כל צרכו · אבל לא יתמיד אכילתן יותר אע״פ שהם טובים מכל פירי האילן ·
והדבש והיין רע לקטנים ויפה לזקנים וכ״ש בימות הגשמים · לעולם ישתדל אדם שיהיו בני מעיו רפים כל ימיו ויהיה
קרוב לשלשול מעט · וזה כלל גדול ברפואה שכל זמן שהרעי נמנע או יצא בקושי חלאים רעים באים עליו · ובמה
ירפה אדם מעיו אם לא יתרפאו מעט אם יהיה בחור יאכל בבקר מלוחים שלוקים מתובלים בשמן ובמורייס ובמלח ·
ואם הוא זקן ישתה דבש מזוג במים חמים ובבקר וישהה כמו ד׳ שעות ואח״כ יאכל סעודתו · ויעשה זה יום אחד או
ג׳ או ד׳ ימים אם צריך לכך עד שירפו מעיו · ועוד כלל אחר אמרו בבריאות הגוף כל זמן שאדם מתעמל ויגע
הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק ואפי׳ אכל מאכלות רעים · וכל מי שהוא יושב לבטח ואינו
מתעמל או מי שמשהה נקביו או מי שמעיו קשים אפי׳ אכל מאכלות רעים אפי׳ שומר עצמו ע״פ הרפואה כל
ימיו יהיו מכאובים וכחו תשש · ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות והיא ראש החלאים · רוב החלאים שבאים
על האדם אינן אלא מפני מאכלים רעים או מפני שהוא ממלא כריסו ואוכל אכילה גסה אפי׳ ממאכלים טובים הוא שאמר
שלמה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו · כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע · או מלשבוע ולשונו וכן מלדבר אלא
בצרכיו שומר מצרות נפשו · דרך הרחיצה שיכנס למרחץ משבעה ימים לשבעה ימים ולא יכנס סמוך למאכל אלא
כשהוא מתעכל לא רעב ולא שבע · וירחוץ כל גופו בחמין שאין שורפין הגוף · וראשו לבדו בחמין שהגוף נכוה מהם
ואח״כ ירחוץ גופו בפושרין ואח״כ בפושרין פחות מן הפושרין עד שירחוץ בצונן ולא יעביר על ראשו כלל לא פושרין ולא צונן
ולא ירחוץ בצונן בימות הגשמים ולא ירחוץ עד שיזיע וישכך כל גופו ולא יאריך במרחץ עד שיזיע וישכך גופו וישטוף
ויצא ויבדוק קודם שיכנס למרחץ ואחר שיצא יהא בודק לנקביו וכן בודק תמיד קודם אכילה ואחר אכילה וקודם
בעילה ואחר בעילה · וקודם שייגע ויתעמל ואחר שייגע ויתעמל וקודם שיישן ואחר שיישן הכל עשרה · כשיצא אדם
מן המרחץ ילבש בגדיו ויכסה ראשו בבית החיצון כדי שלא תשלוט בו רוח קרה · ואפי׳ בימות החמה צריך להזהר
וישהה מעט אחר שיצא ואחר שייגע ויתעמל עד שתתיישב דעתו וינוח גופו ויסור החמימות ואחר יאכל · ואם
ישן מעט קודם אכילה כשיצא מן המרחץ הרי טוב מאד · לא ישתה מים קרים כשיצא מן המרחץ ואין צ״ל שלא ישתה
במרחץ · ואם צמא כשיצא ואינו יכול למנוע עצמו יערב ביין או בדבש · ואם סך שמן במרחץ בימות הגשמים אחר
שישתטף הרי זה טוב · לא ירגיל אדם עצמו להקיז דם תמיד ולא יקיז דם אם לא יהא צריך לו ביותר ולא יקיז לא
בימות החמה ולא בימות הגשמים אלא בימי ניסן ובימי תשרי מעט · ואחר חמשים שנה לא יקיז כלל · ולא יקיז
אדם דם ויכנס למרחץ ביום א׳ ולא יקיז דם ביום שיצא לדרך ולא ביום שיבא מן הדרך ויאכל וישתה ביום ההקזה
פחות ממה שהוא רגיל · וינוח ביום ההקזה ולא יתעמל ולא יטייל · גם יזהר [illegible] המשגל ובמה [illegible]
שאמרנו · ומי שיזהר [illegible] בדבר יהא בריא כל ימיו ·· סליק ··

פרק רביעי :

לעולם יהא אדם זהיר [illegible] טובות בכל דבר [illegible] · כיון שיאכל [illegible] כיון
שיאכל [illegible] או עם אושפיזכנו · [illegible]
[illegible] רב [illegible] ר׳ יוסי [illegible]
[illegible]
[illegible]

יב חשון

בר חנינא הכל נעשין בפני קטינא חוץ מבשר ויין · אמר רב חסדא בשר שמן ויין ישן · אמר רבא בשר שמן כל השנה ·
ויין ישן בתקופת תמוז · אמר רב ענן בר תחליפא הוה קאימנא קמיה דמר שמואל והוה קא אכיל תבשילא דאכרי
ואי לא דיהב לי אסתכני ·· אמר רב אשי הוה קאימנא קמיה דרב כהנא והוה קא אכיל נבלי לכספא בחלא ואי לא
דיהב לי אסתכני · רב פפא אמר תמרי דהנו ניהו · כללא דמילתא כל מידי דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא ·· אבוה בר
איהי ומנימין בר איהי · מר ספי מחד מינא ומר ספי מכל מינא · מר אישתני אליהו סמכיה ומר לא אישתני אליהו
סמכיה ·· הנהו תרי חסידי ואמרי לה תרי תלמידי ורב פנחס בריה דרב חסדא · מר קדים וספי · ומר איעכב וספי · מאן דקדים
קדים ואישתני אליהו סמכיה ·· דאריך על שולחנו לפי שמא יבא עני · ומאן שולחן עביד לבטלה בגמ' מס' ברכות פ' הרואה
שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם ואלו הן המאריך בתפלתו והמאריך על שולחנו והמאריך בבית הכסא · ואם הוא יקח
שנה בצורת ירעיב את עצמו אפי' יש לו לאכול כדי שיצטער עם הצבור בגמ' מס' תענית · אמר רב יהודה אמר רב
כל המרעיב עצמו בימי רעבון ניצול ממיתה משונה שנא' ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב הוא עם אושפיזכנו יקח
ויקר בגמ' מס' ברכות פ' שלשה שאכלו · א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל הנהנה בעל הבית בשעת סעודתו
בענין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית · מהו מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית הזה בעולם הזה ולא יכלם
לעולם הבא · ור' יוסי מוסיף בה דברים והצלח מאד בכל נכסיך ויהיו נכסיך ונכסינו מוצלחין וקרובין לעיר ואל ישלוט שטן
במעשה ידיך ולא במעשה ידינו ואל יזדקק לפניך ולא לפנינו שום חטא ושום הרהור עבירה ועון מעתה ועד עולם ·· ואמרי
כולם אמן · ת"ר שנים ממתינין זה לזה בקערה ג' אין ממתינין והבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד
לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו ·· ואמרי כמו יוסעוב פ' אדן עין · ת"ר המתפתה כוסו בשמחתו הרי זה יש בו
מדעת שבעים זקנים ג' הרי זה הרוח ושיתהרו אל אכסנאי יש ימיה עשו ובגן לעולם כל המתפתה ביינו ח
בגמ' מס' עירובין פ' כיצד מעברין · תניא א"ר יהושע בן חנניה מימי לא נצחני אדם אלא אשה תינוק ותינוקת
אשה מאי היא פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת ועשתה לי פולין · פעם ראשונה אכלתים ולא שיירתי
כלום · שניה אכלתים ולא שיירתי כלום · שלישית הקדיחתן במלח כיון שטעמתי משכתי ידי מהן · אמרה לי רבי מפני מה
משכת ידיך · אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום · אמרה לי היה לך למשוך ידיך מן הפת לא כך אמרו חכמים אין
משיירין פאה באלפס אבל משיירין פאה בקערה · תינוקת מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוקת
אחת והיה הדרך עוברת בשדה אמרה לי רבי לא שדה היא זו אמרתי לה לא דרך כבושה היא אמרה לי לסטים כמותך
כבשוה · תינוק מאי היא · תינוק אחד היה יושב על פרשת דרכים · אמרתי לו באיזו דרך נלך לעיר אמר לי זו ארוכה
וקצרה וזו קצרה וארוכה · הלכתי בקצרה וארוכה כיון שהגעתי לעיר שהיו מקיפות אותה גנות ופרדסים חזרתי לאחורי
עד שהגעתי לתינוק אמרתי לו בני לא אמרת לי זו קצרה אמר לי ולא כך אמרתי לך זו ארוכה וקצרה נשקתיו על
ראשו ואמרתי אשריכם ישראל שכולכם חכמים מגדולכם ועד קטנכם · והתקבצו עם חבירים לאמר שיגמור עמו כבעל
הבית יעשה · עכשיו יעשה כר' שמעון בן אנטיגנוס שהיו אורחים נכנסים אצלו עד שבאים שאכלו ושתו וקם כודרין
ויוצאין ומשתבחין היה יושב אותו שומע הדברים אצל רבן יוחנן בן זכאי וחכמים והיו משתבחין עמו כרכי
אמכוהו וילך ויריעתו · אמר לבסוף יהושע קומי אלך ואראה מה יעשין אמרו לו לך לשלום הלך ר' יהושע ומצאו יושב
על פתחו כיון שהגיע אצלו אמר לו ר' ואמר · אמר בשלום אתה אמר לו אתה לך אמר לו נעשה שלום ישבו שניהם ועשו
כרעה עד הערב · אמר לו אמרו מה ר' יהושע מה שלא יקפידו על שוקין לאחר שיצאו אכלו ושתו

כיון שאכלו ושתו א"ל יהי רצון א"להו והיה ר' יהושע מחשב בדעתו ואומר מה אשיב לאורחים שענוני שהר' יהושע
למקריו א"ל לחזה מבושת. א"ל יכבד אני של ידך. א"ל מאור א"ל מתני כבוד אדם המבקשין אלך אתה מלבקה אורחים ולא לא
הלקית. א"ל ר' יהושע אתם ובכך דבר אחד ובני אדם המבקשים אלא גזרתי עליהם שיהו אוכלין ושותין ואם נודרין בתורה
ויעכבין. ולא ימסרוהו חכמים אלא שכל הנודר פתח וכמה שופט את האורחים א"ל וכך אתה שעת לבן. אמ' לו כן אמ' לו
גזר עליך שתלבק אורחים וכבוד שבכלך והרבנים שבכלל. הלך ר' יהושע וספר לפני חכמים. על כן לא יסתכל אדם בכל
מה שיאמר עליו בה"ב. וגם ימשלנה שיערך על שולחנו בעל הבית לא יתן ימינו האורח כלום אלא לבנו ולבתו כל
השות ענסי' כמו אלא ימשך מאחר שיין אורחים שני כשעתו כו' כמאיתנו סט' אומות דברים כנגד שני. ולעולם
יראה כלבו האורח ויאמר שלמה שורה בעל הבית משעה היה שבילו כנגד כל הוצאה. בבלי דברי בן זומא הוא היה
אומר אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח לי בעל הבית. כמה בשר הביא. כמה גלוסקאות הביא כל מה שטרח
לא טרח אלא בשבילי. אורח רע מהו אומר כל מה שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו. על אורח טוב מהו אומר
זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים. והאורח לא יכניס עמו אורח אחר בלא רשות בעל הבית. כדאמרי' כמה כתיב
כי קיומר פירות. מתנך משער בן תרח הכל שקלבו בבעל אחוזים ולא יענה: הכל משובחין. והכל משובחין אתן הדר בבית
חייו. והכל ימשוך הדר בבית חייו אורח יכנס אורח. והכל מזה ימנע יושיב רכב פורס ישמע. שמא יושיב יתר פורס
ישמע אולת היה לו וכליתו. ומעתה כתב כמאמר יהי' עולם כענין זה לא כאן אורחים לביתו יקבלם כסבר פנים
יפות. ויתן כמלא ישים לפניהם לאכול כי פעמים שהעני מתוך דרכו רעב והוא בוש לשאול ויתן להם לחם ומימיו
וכל אשר יוכל כפנים מאירות ושמחה. ואף אם יש בלבו דאגה יסתירה מלבו לפניהם ויכבדם כנכבדים ויהיה להם
למשיב נפש. ואף אם יש לו יותר עבדים ושפחות ישמח הוא בעצמו וישתמש עליהם שכרי אין לבו גדול מאברהם שהיה
לאורחים והיו לו כמה עבדים ושפחות ובני ביתו. ואעפ"י שמתו לו כמה גרים. וכל מה שעשה להם בעצמו עשה לו הקב"ה
בכבודו ובעצמו. ואל יאמר שבניהם כך וכך אירע לו קנה מתלמודו כי הרבים אלא משמרים רוחם במדות להם שהכל
הוא אומר כך ושמעו אין לו עשר מגולה. וי סבים שאומרים לו כמוסתם שקרים אותם ונעלה הכנעניש ומקבלת פני
שכינה. וירחה את עצמו כאלו משועבד על שאינו יכול להטיב להם יותר ממה שנתן והתקן לרעב משלך. הלא נפשי שאין
לי מה לתת לך ואם יבא אליו ישכיבם במיטב מעונו כי גדולה מנוחה הגוף לאורח שובב מטוב ויותר עשה
ענמת רוח המשכבה הטוב מהמאכל והמשקה. ועל הוא שחוזר בעלי. וכשמם ילוה אותם ויתן להם פת לצידה לדרך
כי עלפת לחם ישמע גבר. על אשר לא קדם יהונתן לדוד פת כשברחו ממנו על נוב העיר ונהרגו כהני נוב. כי"ה איש כהנים
אשר כו'. והעני המגיע להם ימסה נפשות ירך. ולכל הוהר יהיה כמהר אשרין ואשרי חלקו''

פרק חמישי ;

מעגלי הדרכים קורין א"ל אין ירחיק אדם עצמו מן הקטטות ויאמר הכעסים ויתחבר לרעים
ומכות ברשע אין יכבד לאלהינו ובמעשה האשה שבעל ע"כ ובמעשה אחר אש בבית השם
וכמשאת לבו ויגביו. כי השם עמך לב' אמר רב יהודה אמר רב לעולם ישים אדם כבוד טוב ויגלה כבוד ואם לא יתגלו
אל ימשכם מכת עם הכי. ונבסי' כתנ"ש כ"ל אין משנידין. ית' נשתלשו מני כהן עוקר לכרינו. ר' ישמעאל בן על
ר' יוחנן בן ברוקה אומר כל טורח לעניין כחו שעוקרו לשואו. קין עליו בגללה או יורדין כנזה לא יהיה ישראל למעה
שלא אויפכן ולא ישחה לפני שונא יתן לו אחד בעולתי. שאלו למן אתה מלך ירקוב לו את הדרך כמו שהרחיק לו יעקב נשיו
שנים עד אשר אתם של אחיו שעירה וכו' ויעקב נסע סכותה. ימעשה בתלמידי ר' עקיבא שהיו יותלבן כמין לבזיב

כה

עז
כלא' אלקץ

נפגעו בהם לסטים אמרו להם להיכן אתם הולכים אמרו להם לגבת כיון שהגיעו לגבת פיתו להם אמרו להם תלמידי
מי אתם אמרו להם של ר' עקיבא. אמרו אשרי ר' עקיבא ותלמידיו שלא פגע בהם אדם רע מעולם ·· רב מתנה הוה
אזיל לבי הרמא פגע ביה גנבין אמרו ליה להיכן אזלת אמ' לפוס כריש · כי מטא לבי הרמא פיוס אמרו לו ש'
תלמידא דיהודאי רמאה את אמ' להו ידעיתון לה נהוו הכך אישיה מאותה אזל עבד גבורתא שרין והדקין שנין
ולא אכלנו כהו · אתון למשרי שמתיה הוו כהנו חד גרדנא לא אתא ומית היינו דאמרי אישיה בריתא לא הייזא
[illegible] סברא מזונוי ·· הא חזי מה בין גנבי ישראל ללסטים דאכן ישראל ·· וגם הזהירו מלעבור במקום שלסכנה
כדגרסי' בפ' תעניות האלו הכא · אשייתא רעיעתא דהוה בנהרדעא דלא הוו חלפי רב ושמואל תותה אע"ג דקאית
במותה תליסר שנין · יומא חד איקלע רב אדא בר אהבה להתם א"ל שמואל לרב ניתי מר ניקיף א"ל לא צריכנא האידנא
דאיכא רב אדא בר אהבה בהדן דנפישא זכותיה ולא מסתפינא ·· רב הונא הוה ליה חמרא בביתא דהוה רעיעא
בעא לפנויי משכיה לרב אדא בר אהבה משמעתא עד דפנוהו כיון דנפק נפל ביתא ארגיש רב אדא בר אהבה
אמ' להו היינו דר' ינאי לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לו נס שמא אין עושין ואם עושין לו
מנכין לו מזכויותיו ·· מאי שבחיה דרב אדא בר אהבה כי הא דאיתמ' שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה
הארכת ימים · אמ' להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות
המטונפות ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ·
ולא ששתי בתקלת חברי · ולא קריתי לחברי בחניכתו · א"ל רבא לרפרם בר פפא לימ' לן מר מהני מילי מעלייתא
דהוה עביד רב הונא · א"ל בינקותיה לא דכירנא בסיבותיה דכירנא · א"ל ביומא דעיבא מפקין ליה בגוהרקא דדהבא
ומסיר ליה לכולה מתא · כל אשייתא דהוה רעיעא הוה סתיר לה אי איתא למריה למיבני בניה ואי לא בנה
מנכסיה · ובמעלי פניא דמעלי שבתא שדר שליחא לשוקא וכל ירקא דהוה פייש לגנני זבין לה ושדי לנהרא ·
ולתבי לעניים אמ' זימנין דמיסתמכי עלה ולא אתו למיזבן ושדייה לבהמה סבר מאכל אדם אין מאכילין
אותו לבהמה וכי הוה כייך ריפתא הוה פתח לבבה ואמ' כל דצריך ליעול וליכול כי היכי דלא ליסתכן · א"ל כולהו
איכא דאמרי מילתא השיבתא הוה נמיר והלכתא דייתא אעבדא דקשה ·· ואמ' כל דצריך ליעול וליכול כי היכי דלא
נסתכן · א"ל כולה מצינא לקיומי לבר מהא משום דנפישי בני מחוזא · אילפא ור' יוחנן הוו דחיקא להו מילתא
טובא אמרי ניקום וניזיל ונעביד עיסקא ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך אביון אזלו אותבו תחות חד
אשיתא רעיעא הוו קא כרכי ריפתא שמעיה ר' יוחנן למלאכא דקא אמ' לחבריה הא נשדייה עלייהו ונקטלינהו
שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה א"ל איך שבקינהו דחד מינייהו קיימא ליה שעתא · א"ל ר' יוחנן לאילפא
שמעת מידי · א"ל לא אמ' ש"מ מינה הא דקיימא לי שעתא אהדר אנא ואזיל ואקיים בנפשאי כי לא יחדל
אביון מקרב הארץ עד דאתא אילפא מלך ר' יוחנן וכדאתא אילפא אמרו ליה אי יתיב מר וגריס לאו מר הוה
מליך · תלה נפשיה באיסקריא דספינתא ואמ' כל דשאיל לי מילתא מדר' חייא ור' הושעיא ולא פשיטנא ליה מ
מיפילנא מאיסקריא וטבענא בנהרא · אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו סלע לבני שבתא וראויין
להם סלע נותנין להם סלע · ואם אמ' תנו להם אלא שקל אין נותנין להם אלא שקל · ואם אמ' אם ימותו
יורשין אחרים תחתיהם בין שאמ' תנו בין שאמ' תתנו אין נותנין להם אלא שקל · הא מני ר' מאיר היא דאמ'
מלוה לקיים דברי המת ·· אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וגדם משתי ידיו וקיטע

182

סאהדבלנו · וכו כמאי לבטל כנגד ג׳ כלל ז׳ אלב׳ב׳ פ״ג · ואמרי׳ עני מכם סוקרי׳ [illegible] · מלבקין רב לא עבר במעברא
דאית בה בני אינש דילמא פקיד דינא עליה ומשתכחא בהדיה · אבל שמואל לא עבר אלא במעברא דאית בה בני אינש
סטנא בתרי אומי לא שלטא · ר׳ ינאי בדיק ועבר · אמ׳ ר׳ ינאי לא ילך אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס · שמא
אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו · א״ר יוחנן מאי קראה קטנתי מכל החסדים · ר׳ זירא ביומא דשותא
לא נפיק לבי דקלי ·· וגם הורו לנו [illegible] כנגדי סוס [illegible] פ׳ אלו [illegible] ··
תניא שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול לימינו וקטן לשמאלו · וכן מצינו שלשה מלאכי השרת שבאו לאברהם
אבינו מיכאל באמצע · גבריאל מימינו רפאל משמאלו · ומסקי׳ הכא שאם אין שם אלא הוא וגדול ממנו ילך לשמאלו ולא
ילך שוה עם כתפיו שלא [illegible] ר״ל שיהא ממעט לאחוריו כדי שלא יראה שהוא חבירו · ואמרי׳ [illegible]
כינה אשה יוצאת · על בריה דרב הונא בר חייא ורבה בר רב הונא הוו קא אזלי באורחא קדמיה חמרא דלני לאורח ויסק
בר רב הונא חלשא דעתיה דאי אית לי ילדה כי היכי לשעשע דעתה · א״ל מאור שעסקין [illegible] כגון זה [illegible]
[illegible] · א״ל [illegible] ושיוטל הלכה סוגיה ולא אמרן פרק שלשה שאכלו · תנ׳ אין ש׳
יושבין לא כמסבים וכו׳ · כבר תיקן הלל [illegible] אם כל אחד מהם הולך לדרכו · אבל אם הולכים לענין אחד חולקין ל׳
כבוד זה לזה · וגם התקינו שלא תלך אשה לשוק ובנה אחריה משום [illegible] במס׳ סנהדרין פרק כהן גדול אמ׳ רמי
בר חמא התקין ר׳ יוסי מצפורי שלא תהא מהלכת אשה לשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה · מעשה שנשבו פריצים
מאחריה ונטלוהו לבית [illegible] כל אחד ואחד [illegible] ובנה אחריו ונשאוה
אמ׳ רמי בר חמא התקין ר׳ יוסי בצפורי שיהו נשים משיחות בבית הכסא משום ייחוד · וגם כל זה צריך להיות צנוע
בבית הכסא [illegible] · כדאמרי׳ במס׳ ברכות פ׳ הרואה · תנא א״ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחרי ר׳ יהושע
לבית הכסא ולמדתי ממנו שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין
בימין אלא בשמאל · א״ל בן עזאי עד היכן העזת פניך ברבך · א״ל תורה היא וללמוד אני צריך · ואמרי׳ בפ׳ המוצא יין · א״ל רב
הונא לבריה וכו׳ ·

פרק שני

אמ״ע שדברי הכותים לא יוכל להחזיק למי שהוא יודע דרכיו
ובטוח בו׳ ודינו · יתקיף על דברים או כפי שכתב לעולם כבר קטני מלך הכישוף
אבל כאותה אין כל אדם שהם על לב ויתקיפים על דברים אז ויוכל להחזיק על כן למדו לשרש הכובים
שיוכלו לבטל מהם מעשי הכישוף וכן דרשו מלא תלמד לעשות · אבל למד אתה להבין ולהורות · ועל כתבו במס׳ שבת
פ׳ המוצא יין · ומי חולק פ׳ כל הכשר · רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו קא אזלי בארבא · א״ל ההיא מטרוניתא
אותבין בהדייכו ולא אותבוה · אמרה היא מילתא אסרתה לארבא · אמרו אינהו מילתא ושריוה · אמ׳ להו מאי אעביד לכו ·
דלא מקנחיתו בחספא ולא קטליתו כינה אמניכו ולא שלפיתו ירקא מאיסורייא דירקא דאסר גנאה · וגם הורו
לנו דרך יושר הדברים המזיקים כדאמרי׳ פ׳ ערבי פסחים · אמ׳ ריש לקיש ארבעה דברים העושה אותם דמו בראשו
ואלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים · והשותה מים שאולים והעובר על מים שפוכים · ואפי׳ שפכתן
אשתו בפניו · הנפנה בין דקל לכותל לא אמרן אלא דלית ליה ביניהו ד׳ אמות אבל אית ביניהו ד׳ אמות לית לן בה · ולא אמרן
אלא דליכא דרכא אחרינא · אבל איכא דרכא אחרינא לית לן בה · ולא אמרן אלא דלא פסקינהו [illegible] · אבל פסקינהו
סוס וחמור לית לן בה · והשותה מים שאולין לא אמרן אלא דלא שאלינהו קטן אבל שאלינהו גדול לית לן בה · ואפי׳ קטן לא
אמרן אלא בשדה דלא שכיחי מיא · אבל בעיר דשכיחי מיא לית לן בה · ובשדה נמי לא אמרן אלא מיא · אבל חמרא ושכרא

נ ו
כבלי ולבן

לית לן בה׃ והעובר על מים שפוכים לא אמרן אלא דלא אפסקינהו בעפרא או ברוקא· אבל אישד חד עלייהו לית לן בה
והנ״מ היכא דליכא למיחש לכשפים אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים· אע״ג אישד כלי האי חיישי׳ דההוא גברא דהווה
רכיב חמרא וסיים מסאנא במור מסאני ואבי כרעיה· ת״ר שלשה אין ממצעין אותם ואין מתמצעין ביניהם
הכלב והדקל והאשה· וי״א אף החזיר וי״א אף הנחש· ואם ממצען מאי תקנתיה א״ר פפא שפתח באל ונפסק באל·
א״נ נפתח בלא וסיים בלא· הני בי תרי דמצעא להון אשה נדה מקטלא אחד מהם אם תחלת נדה היא· ואם סוף נדה
היא מריבה עושה ביניהם מאי תקנתיהו נפתח באל ונסיים באל· א״נ נפתח בלא ונסיים בלא·· תרי נשי דיתבן אפורחא
כשה דרכים ומכוונן אפייהו לקבלי הדדי ודאי בכשפים עסקן מאי תקנתיה אי איכא דרכא אחרינא ליזל בה· ואי לא איכא
דרכא אחרינא ואיכא שתחא בשולבה·· ואי לא ואיכא נהרא נעבריה·· ואי איכא איניש אחרינא בהדיה נינקוט בידיה ונחלפו
ואי לא שני הכי אגרת אזלת בלוסיא מתקטלן בסייף קטל· האי מאן דפגע באתתא בשעה דסלקא מטבילתה אי
איהו קדים ומשמש אחדה לה רוח זנונים· מאי תקנתיה לימא הכי שופך בוז על נדיבים· א״ר יצחק מאי דכתיב גם כי
אלך בגיא צלמות לא אירא רע· זה הישן בצל דקל יחידי ובצלה של לבנה· בצל דקל יחידי לא אמרן אלא דלא נפל
טולא דחבריה עליה· אבל נפל טולא דחבריה עליה לית לן בה· ובצל לבנה נמי לא אמרן אלא במערבא· אבל במדינחא לית
לן בה· והנ״מ שוה· אבל במערבא אע״ג דנפל טולא דחבריה עליה אית לן בה· ובצל לבנה נמי חיישינן תמן נמי הכי הישן
בצל דקל יחידי בחצר דמו בראשו ומאי אירא בחצר אמ׳ סבור עלה נמי לא לגו שירא בחצר אע״ג דנפל טולא דחבריה
עליה חיישי׳·· האי מאן דיתיב בישיק אגבא דדיקלא אחדא ליה רוח צרדא· האי מאן דפגע אדיקלא אי מיקטל
קטיל אי איתעקר מתעקר ומייית· ולא אמרן אלא דלא אינון כרעיה עלויה· אבל אינון כרעיה עלויה לית לן בה· חמשה
טולי הוין· טולא דדיקלא יחידאה· טולא דכינרא· טולא דצלפא· טולא דזרדתא· ואיכא דאמרי אף טולא דספינה· וטולא
דערבתא· כללא דמילתא כל דנפיש ענפיה קשיה טוליה לאיתויה לה שרגן לבנה פרקין אחרקר אתכרייתא דאיהו קטיל
נה למכוך· ולידך קטיל לך· א״ר אשי חזינא ליה לרב כהנא דמפגע מתגלה עול זכי פרחי· רומי זכי זרדתא·
שיד זכי אונבי דישתי· שאני שבקא מינה לאמינא· האי זכי פרחי כריך מפני שלמת שאין לה עניים היא·· שאני ש
ענבא מינה לשויי לה· זיינה דהוה אזלא דהוה עבסא מרכבן וקא מתני כי פרחי שמעג דקא אתת עלה אגני לה כי אזלא
נפלה אדיקלא תפקה לדיקלא· אתאי היא ותחת דיקלא נשא לדיקלא ותקעא היא זכי זרדתא שד· האי זרדתא דסמיכא
למתא לא פחיתא משיתין שידי· למאי נפקא מינה למכתב קמיעא· ההוא בר קטלא דאזל ואיטפי תותי ש״א
זרדתא דהוה סמיכא למתא ואיכסן אתאי ההוא אירכבן לא הוה ידע כמדרתא דשיתין שיתא לא פקדתא אישתן
אינו שידי סבר ליה קמיעא לחד שידא מעניניהו דקא תלי הוא נפל כנייהו וקא משרו ואתרו שורדיה ואמר כמעבדא ש׳
אתכסן כפך לית למר ואפי׳ סבורנא ידע· אתא ההוא אתכסן דהוה ידע הכי זרדתא לא פחיתא משיתין שידי כתב
קמיעא דשיתין שידי שמעינהו דקא אמרי ליה נישניכו מתקנת לא נקטו מיניה· כסלקא בקורא דהכי אמרי רישפי
שמי שבקא מינה למיכתב קמיעא קמיע יש אמרי׳ רבי קמעי קוו תו לקמיה שיקרא·· ואל דאתר שיקרא· דקמיה שיקרא
קמעי אמרי שיקר ומייתי בחישא והדר בחלה דפתנא· דכתב שיקרא קמע ישוע לא כיס שמיה ומייתי בקנה ש
לעזרה והדר כפיה·· אביי הוה שקיל ואזיל רב פפא מימיניה ורב הונא משמאליה חזיה לההוא קטב מרירי דקא
אתי משמאליה אחדריה לרב הונא משמאליה· א״ל רב פפא ואנא מאי איעביד· א״ל את שעתא קיימא לך ואתקונתך
תמוז עד שפסה שר ולא שכחי ומתפיסר ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי ומשתכחי בטולא דחנבא לא הוי

נגירה' סוולא לעברה לא יהי' נגירה' וסוולא דפשה לא יהי' נגירה' ועיקר סוולא דבית הכסא אמר רב יוסף הני
הלכתא ת"ל יהבי שוכבא לבקורה יוחן לסריק בכישותא ועטיף טיף וסיים משמיה דמיותבי כרעה' הלא כביתה
קשה לעניותא ולא אמרן אלא דיבתא אבל שרה וכווי שפיר דמי וקיימן דאמרי אינשי הלא לשלבה הלא למאוס'
שלהי כביתה קשה לעניותא' שמואל כביתה קשה לעניותא' ויש בשב רביעית שבעה שמשה ארו מחיקין עליה"
שלא דיעזוב עביד שמיה ועביד קחרו לה' שלא דעניותא עבי שיריה ובל קרו לה' שבה קפוריה דחכיתא דחלבא קשה
לעניותא' ומישתי מיא בפנקא קשה לבדוקה' אבל בקרא ולא משא ידיה עדיף ג' זימני דשקיל תוייה ולא משא ידיה משדיד
הלכה זימני שקיל אותביה ולא משא ידיה משדיד חד זימנא' דמשא רישיה ולא משא פניה משדיד חד זימנא ולא ידע
מיתלי קא משדידי' ידא מחוסיה דרגא לבחירא' ידא מטותא דרגא לשיתא" ונרסי' עני סי' שמעתא כך סיה משה'
תר' תני' שלשה דברים משכחין בר עניות ולו קן המשתין מים בפני מטתו עבוס' וכן כאי לבל' ונרסי' עני סימנך
מוהן פרק כל הבשר' אמר אביי מריש הוה אמינא הא דלא משו מיא כי הני אחרענא משום זוהמא הוה עד דאמ' לי
מר משום דשריא רוח רעה עליהו' ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שקל מידי משתורה כי עבי כסא
בדיק שמעתא דאכע דכר קלבלא בסעודה הוה עד דאמר לי מר משום דקשה לבול ערה' והאי מישקל ולא מהדר
אבל מישקל ומהדר לית בה' והאי מידי דצריך לשעתה אבל מידי דלא צריך לשעתה לית לן בה מר זכור כב
אשי קפיד אפי' על אסיתא ובוצנא דקתב דיידי דצריכו לשעתא ניתנו' אמר אביי מריש הוה אמינא האי דכנשי
שוורא משום מעבירותא הוה עד דאמ' לי מר משום דקשה לעניותא" ואמר אביי דהוה גבין יקרא הוה מהדר
בתריה שלא דעניותא ולא הוה ידע משום דהוה זהיר בשוורא טוסא ימינא חד אבל עכשיו דוובב אמר הוא חשפיה
ויכלנא בה כסך דאכיל מיניה מיא שקפנו ומפסיד ולית שמעיה דהוה קאמ' ווי לה דאפכתיה להוה גבאי מכוריה'
ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שקל אוסיא משום מאוסותא הוה' עד דאמר לי מר משום דקשה לבסס
משתיה קטן לבסס משום כיה קשה לבישא מרחייה קשה לעניותא מאי תקנתיה לשקעיה שקועי' ואמר אביי מריש
הוה אמינא האי דלא אכלי מידי דנפל מתכתיה לאכלתא משום דיותר עד דאמר לי מר משום דקשה לריח פה'
לבסס דחמרתה שיבולת שיבולת מיא דייק בתכלא קטנתא' אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כבר עשה חזות אי
עניותא' ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא אכלי ירקא מכישא דחסר בגלק משום דאיתקוד כדעבבהותא עד דא"ל
לי מר משום דקשה לשדים" רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו קא אזלי בארבא וכו' כמלי לגמל בבי שלבני זה"
אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא יהבי תכי מרזיבא משום שופכין הוה עד דאמ' לי מר משום דשכיחי מזיקין
עליהו' הנהו שקולאי דהוו דרו חביתא דחמרא כנע למיתשי אותבוה תותי מרזיבא ואיפקע אתו אמרי ליה לרב
אשי אפיק שיפורא ושמתיה אתא לקמיה א"ל כי אותבוה תותי מרזבא דהוה גברא מאי הוה לה למיעבד אמר אתר
הכי סמכתא ושפכי הכיס שמיקב שם לבו זיל שלם" א"ל שבקיה מר זימנא דאיתיה אימרבנא ליה זימנא ולא אתה
בזימנה כי אתא א"ל אמאי לא אתית בזימנך' א"ל כל מידי לשיר וחזרים וגייל ומת לגבך השתא למישקל עד
השתא מילי והשתא' אמר אביי מריש הוה אמינא הא דשדו מיא משום שביחתא' עד דא"ל מר משום דשכיחי
מים קרויים' הנהו בר שמא דחוק כלבב כבחה אזל למישתי אחבה ריויה מין עכרה כי אתא חזא דקוו שדו מיא
משומה דחלבא אמר אי הוה ידענא דעברינן הכי לא אישעבכיה' ונרסי' עני סי' ג' שאלתא' אמר ריב"ל שלשה דברים
שח לי מלאך המות אל תטול ידיך לבית הטבח שאין מלמדין בה התינוקות משום שאני שחי עם ומקפץ וכמון עוב

ט"ו
כלל א' חלק א'

טעם לא יהלך אדם באמצע הדרך אלא אחריו · וכן עוד שהשלים כענין לא יהלך כה כנגדן אלא באמצע ולא העמוד
כפני הקשים מטעם שאחוזרות יען היות יאפני שאני ירקד וגם לבבהן · ויש לו תשות לחם · ואי הקנטה אי ידיכה נקרה
יעבר ואי איכא דרכא אחריתא ליזיל ואי איכא נהרא לקום אחוריה ואי לא ליהדר לאחוריה ימחה בגיידי ואי לא לימא
ז' דיינין ינשו ייי כך השטן עם אחלבי קימי · עבס' שני כפי הכוס נקון לציר ·· ת"ר דבר בשיר כשם כנלך שנאי
ואינם לא תמצא איש ימצא כיון עם סכך · ואות לך שני מן מדרך וסגור לבך כנגד ואו מאזן השכל אחרב · מאי
ואות וכי תאות הוא לכסה אינו כנגד · אבל היסה לאיסה איירה בנאי אינו כי עליך ויהיב כי אישי בנעה כנגדה
טפי יועצ' ·· יתא מאזן השכל אחרב ומאחורים אינם · אמע שמאחורים אימה מאזן השכל אחרב · רבה כי קוה חזי
כי יקאי נעה יוה סב כלוי הביאה שמא כי עלה יאות באחענו מן באחרונותינו ·· ת"ר ירעב כשבר טור רגלך שנא'
ויקד ראשב סאן ויכר אכבס אקריאה לעיר שם · ואות אם אימכן עבוה הער והרעב כשבר ויתכן שם · מאי ואומר
וביקניאו הוא לאבכה ספק עשוית אבל היסה לאיסה ספק עשוית אלא תנא אם אימכן עבוה העיר והרעב וגו' ואמר
אם יאיאו עדיה · ת"ר הכל כענין לא יהלך אדם באמצע הלך · כין דהבא לה השוחה יסב כהיה · שלם בשבר לא
יהלך אדם עם שני הדרכים יאכב שמולך היות על פני הדרכים · כיון לאת לה השוחה ימחבה חכני ומסני ·· ת"ר
הבי כשבר לא יכנס אדם לבית הכנסת יחידי יאכב שמולך היות מקפיד שם כבו והוא לכן קנו כיק דרקי אבל קנו
כיק דרקי לא ·· ולא יתלנו שם ששם · ת"ר כלבים לעקים יאלך לאיות בעיר · עחקים שקו כשבר והוא לכסה עבה
מגיהו · עם דברי יאוסרים אחרים הסמוכים מלמוד אין עבר לאחור ולמעבס · כגו זק שבריך אין שסבב מעבס
הס למעלה כלאחר סיקוס יאלוי לי ··

פרק תשיעי

רואה אחת יאוה יעלה אחורנה ויקרעה לאלביסר
כרכיו ושוקים מעות זמעוסים · בו · יאלים עיכן רשוה · יאחת כל זמן עשירים
· סאחוס כו על נגזו רבו · ספק רשאות כמי שיבטחו כמוסר הבה ולא על ימשעת קנה לען · אבל לאחר שמאן ישא
והבו כני עשה כמאס אחר האוקרים · והאלבן לרשאות בני אדם שהם כמשותים סוטה נאמרים על הסכנס יען ע"
יחנן סבירות וסיונות ואואל שירמו חתשאים הנאין סכנה וסימנו לה יען סיען הפסוק אשה יראה יאסאן ע"
שמעה יאות ערוה לרשאות עיכבו כסבבי רשאות שהם נסבבו קצת מתלמוד · אבל ערה אין עוס אדם בבן כהס
וסימנתהם ויש רשאות שהם נמצבו קצבם מתלמוד כתברים עמנים ויש אחרות בתברים שקו יודעים ימפרים
סאם שהן סגעלה לרשאות אחרים ידועים ואחל עמהשו מאירות רשאים שלא יעינו כמבי לשו נגש לא כתברים שהם
סגעלה כלל ימשו יאזעב לב שלא קבלו ימכבשם כמבשותה עבע וכימנאכת הרפואה שאוא ימינה וכמבו לבתוב
לאבדם המבעים והם כראסונה רפואה מהרגל יאחכלם רקים וקבס כמהגנת טובות ואם לא יוכל לבשותה כוה שישאל
על הדקות מאהרי ישאים ואם לא שישקנו מהמרים הרקים · ואם לא שירע ע' ימקסימים האחרים אחר הם מוכנים
על שותן נקיים במשכבם וכטבע החולה וכזמן החולי · גם יש רשאות טובות לאמין להחזיק האברים ע'
החלשים כלבנים טובות ויעקלבות ולנטר וזהב וכסף · והגה כבא כנגדם יאני השאים ושבים לרשות
יאלבס אם יבא רופא שיבים ויש רשאות אחרות סמיכים אחרים רבים · כל הדברים הטובה שבמשורר
· יהיה המנהג כראכלבם רקים וקבס המאותים לבריק התורה ולשון מגנה ולהעמידו מחוקתו כואם שיבא לידי
· חולבה ולא יכנס לסכנים שקבלם האיימות ואלכ כמאורים הבדים שהם עריכין לו על כל פנים · והטובה שבכלם
היא שמירת הבריאות אשר תוא התרחק האדם מהמאכלים והמשקים הנאים והבדים הינסבבות החולאים ·

184

וגם יזהרו ילקחו לבי שיהיו עבודים ומלבושים כבני אדם צריכין להם סמכות ויעקרים לבא לבי חולאים · ופתיחה
זהיר בדברים אלו שלא יצטרך לרופא ואלו אם יהיה לו טבע רשע ואם יצטרך לו אעפ״י שהקדימו שאלותיו עם יתפלל
לפני הש״י ויעזב ויבטח בו והוא ישלח רפואתו · וגם ילך אצל חכם שיתפלל בעדו כדגרסי׳ בב״ב פרק ה׳ כי יש חולה
בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש רחמים עליו שנ׳ חמת מלך מלאכי מות
ואיש חכם יכפרנה · ועל כלם ישים אדם בטחונו בבורא עולם אשר בידו לשמור הבריאות ולרפאות החולאים שנ׳
כי אני יי׳ רופאך ״

החלק השני דרך ארץ של תלמידי חכמים ויש בו ג׳ פרקים:

פרק ראשון

בראותי רבותי דעת בני אדם איך הם חסרות ואיום עירומים [illegible] כורים
כדי שיבחרו לעצמם הנהגה ידועה כדרך ישרה ויקחו להם הארחות שהם
יותר הגונות לגוף ולנפש זכרו בהם כאחד לבי דעתו ושראה רב אשי לחבר התלמוד כו׳ · דברי יוסרים אלו בין הפרקי׳
חנך ברכה כי שילמוד יוהם הדרך הטובה כלומר שידעו ללכת בכן היושר ולבי שהחסידים הם עיני כל ישראל · וכל
אחד בני אדם ישבחון בהם אם יראו להם יראה ובינה כדי שיעלו עליהם השמה וידברו עליהם טובה על כן הם
צריכין להיות מתוסים עם קנה אחרון ורחוקים מכל מחשד כדי שיהא נקיים שיהיו עליהם כבי כלאים · וישמשו הכל
למוד תורה ולעבודה ויאמרו על צדיק אשריהם ואשרי יולדתם ויהא עם שמים יתאהב עליהם כדגרסי׳ בב׳ יומא
הכתובים תנאו ואהבת את יי׳ אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידיך וכו׳ · כדאי׳ בחכמות הנר ראשון · וכמו
ממתבות שמי תורה גם הוקירן יכו כי רבה לא יקח רב נבלת על עם הארץ כדי שלא יראה בעיניו כבר מולן · כדגרסי׳
בב׳ סנהדרין פ׳ אחכמניות למה הוא דומה בפני עם הארץ לקיתון של זהב וכו׳ · כדאי׳ לגבל בחכמות עד סלמוד
תורה · גם אמרו שלא ילבש שלא כסות במקום גדולים ״ עם אם אחד יכבס שלא כסות שלא ימרא לו שיבא כדי
שלא יתבייש · וכן כל מחיה עם כדגרסי׳ בב׳ סנהדרין · תנ׳ אין מעברין את השנה אלא בחשובים לה ומעשה ב׳
בר״ג שאמר השכימו לי ז׳ לעליה · השכים ומצא ח׳ · אמר מי הוא זה שעלה שלא ברשות עמד שמואל הקטן על
רגליו ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר שנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה עליתי הוצרכתי · א״ל שב בני
שב ראויות כל השנים להתעבר על ידיך אלא שאמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה · ולא שמואל
הקטן הוה אלא איניש אחרינא הוה ומחמת כיסופא הוא דעבד הכי כי הא דיתיב ונח רבי וחזא שהריח ריח שום
אמר כל מי שאכל שום יצא עמד ר׳ חייא ויצא עמדו כלם ויצאו · למחר אשכחו ר׳ שמעון בר׳ א״ל אתה הוא שצערת
את אבא · א״ל לא תהא כזאת בישראל · ור׳ חייא כי אתה ילפינה מר׳ מאיר דתניא מעשה באשה אחת
שבאה לבית מדרשו של ר׳ מאיר ואמרה לו ר׳ אחד מכם קדשני בביאה עמד ר׳ מאיר וכתב לה גט ונתן לה ועמדו כלם וכתבו ונתנו
לה · ור׳ מאיר מהיכא גמר · ממעשה דשמואל הקטן · ושמואל הקטן מהיכא גמר · משכניה בן יחיאל דכתי׳ ויען
שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות מעמי הארץ · ושכניה מהיכא
גמיר לה · מיהושע דכתי׳ ויאמר יי׳ אל יהושע קם לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל · א״ל רבונו של עולם
מי חטא · א״ל לשון הרע אני לך · לך והטל גורלות · ואיבעי׳ אימא ממשה דכתי׳ ויאמר יי׳ אל משה עד אנה מאנתם לשמור
מצותי ותורותי ״ וכל תלמיד חכם הבוחר לעצמו הדרך הישרה · הרי הוא יתבב התורה ״

פרק שני : מפני שהת״ח הוא ראוי להיות מובדל מזולתו מכל שאר בני אדם על כן אין אפי׳ הדברים שאינם מוזהרים ואף לא הם מכוערים לשאר בני אדם שהם בגנאי לת״ח לא יצא לשוק כשהוא מבושם ולא יצא במנעלים מטולאים · ולא יצא יחיד בלילה · ולא יספר עם אשה בשוק · ולא יכנס באחרונה לבית המדרש · ולא יסב במסיבה של עמי הארץ · ואל יהלך בקומה זקופה · ואל יפסיע פסיעה גסה · וגרסי׳ עוד במ׳ שבת פ׳ [illegible] · וא״ר חייא בר אבא א״ר יוחנן גנאי לת״ח שיצא במנעלים מטולאים · וא״ר יוחנן כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנא׳ כל משנאי אהבו מות · אל תקרי משנאי אלא משניאי · רבינא אמר רבד איתמר שנא׳ מרבדים רבדתי ערשי · כגלימא רבב כלבושא רבד ·· וגם הזהירו כי תלמיד חכם שיחזיק עצמו בפרישות מבחוץ יותר ממה שהוא לפנים ומה שלא יקח מן המעשים [illegible] בני אדם [illegible] שהם צבועים כדגרסי׳ במ׳ סוטה פ׳ היה נוטל · ת״ר שבעה פרושים הם וכו׳ · כמו שנתבאר בהקדמות ע׳ האמת · גם אמרו כי בעבור שהת״ח אינם יכולים להעשיר אבל [illegible] ואינם רודפים אחר המותרות ולהרבות [illegible] אחר [illegible] להם על [illegible] · על כן ימנע לת״ח ככל דבר [illegible] שיוכלו במיעוט הוצאה ממון שאמרו במס׳ שבת פ׳ ר׳ אליעזר דתולין · א״ר [illegible] לא ליכול ירקא משום דגריר · א״ר חסדא אנא לא בעניותאי אכלי ירקא ולא בעתירותאי · בעניותאי משום דגריר ובעתירותאי אמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי · וא״ר חסדא כי [illegible] לא נפישא ליה ריפתא לא [illegible] · א״ר חסדא [illegible] לא [illegible] ידי בסלא מנא ואשכחי בה [illegible] · וא״ר חסדא האי מאן דאפשר ליה למיכל [illegible] ואכל [illegible] עבר משום בל תשחית · וא״ר פפא האי מאן דאפשר ליה למישתי שיכרא ושתי חמרא עבר משום בל תשחית ולא מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף ·· וא״ר חסדא [illegible] · וא״ר חסדא [illegible] בשרא [illegible] ·· וא״ר חסדא [illegible] · וא״ר חסדא [illegible] · וא״ר חסדא [illegible] אורח ארעא · גם [illegible] שיוסר הת״ח [illegible] · כדאמרי׳ [illegible] פ׳ אלו מציאות [illegible] רבנן [illegible] להדורי ליה אבידתא בטביעות עינא [illegible] · והזהיר בכל מוסר הרי זה משובח ··

הכלל השני בדברי שלום ויש בו שני חלקים :

החלק הראשון · בדרישת שלום ·· החלק השני · באהבת החברים ··

החלק הראשון בדרישת שלום ויש בו שלשה פרקים :

פרק ראשון : כל הרוצה לרדוף אחר השלום צריך לו להרחיק עצמו מכל הדברים המסבבים הקטטה והמריבה שהוא הפך השלום · והסיבה הראשונה מכלם היא הכעס כי כל

אדם שמושל בו הכעס לא יהיה לו שלום לא מלמעלה ולא מלמטה לפי שברוב כעסו יחטא לשמים וגם ירע עם בני אדם
הכעס עמו על כן הזהירו ואמרו רבו' ז"ל על הכעס. מנדרי' בפ' ארבעה נדרים. א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל
הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו שנא' ונתן לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש. אי זהו דבר שמכלה את הנכסים
ומוליך את הנפש הוי אומר זו הרתחנות. ואמרי' עלה א"ר רבה בר רב הונא כל אדם שכועס אפי' שכינה אינה חשובה
כנגדו שנא' רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו. רב ירמיה מדפתי אמר אף משכח תלמודו ומוסיף
טפשות שנא' כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתי' וכסיל יפרוש אולת. רב נחמן בר יצחק אמר בידוע שעונותיו
מרובין מזכיותיו שנא' ואיש חמה יגרה מדון ובעל חמה רב פשע. ובגמ' דשבת פ' ר' אליעזר אומר על מתו
דקורע בחמתו חייב בשבת משום דאינו מקלקל אלא מתקן דעביד נחת רוח ליצרו. ורמי ליה תלמודא וכי האי גוונא
מי שרי והתניא ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' חלפתא בן חגרא שאמר משום ר' יוחנן בן נורי המקרע בגדיו בחמתו
והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו יהא בעיניך כעובד ע"ז שכך דרכו של יצר הרע היום אומר לך עשה כך ולמחר אומר
לך עבוד ע"ז והולך ועובד. א"ר אבין מאי קראה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר. אי זהו אל זר שהוא בגופו
של אדם הוי אומר זה יצר הרע. לא צריכא דקא עביד למירמא אימתא אאינשי ביתיה כי הא דרב יהודה שלף ש'
מעבריתא. רב אחא בר יעקב תביר מאני תבירי. רב ששת רמי ליה לאמתיה מוניני ארישה. ועוד אמרינן בפ'
ברכות פ' תפלת השחר. א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא. לא תרוי ולא תחטא
ובשעה שאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך. א"ר יעקב א"ר חסדא זו תפלת הדרך. ועם הכעס
יסבב לאדם ששכח תלמודו כדגרסי' סו' פסחים פ' אלו דברים אמ' כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו •
מסתלקת ממנו. ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה
דכתי' ויקצוף משה על פקודי החיל. וכתי' ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא. מכלל דמשה איעלם מיניה. ואם
נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתי' לולי פני יהושפט אני נושא. וכתי' ועתה קחו לי מנגן. וכתיב
ותהי עליו רוח אלהים. א"ר מני כל אדם שכועס אפי' פוסקים לו גדולה מן השמים מורידין אותו מגדולתו. מאליאב
דכתי' ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן אני ידעתי את זדונך. וכי אזיל לגבי
שמואל למימשחינהו כולהו כתי' בהו גם בזה לא בחר ה' ובאליאב כתי' ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה
קומתו כי מאסתיהו. מכלל דעד הכא הוה חזי ומאי מאיס השתא. והירידה היא מוסרת לכל ישראל ובזה יהיה לו
שלום בעולם הזה ובעולם הבא שלא יכעס ויכבוש על כעסו ויעביר על מדותיו וימחול למי שפשע בו. ובזה ש
ימחלו לו עונותיו מן השמים כדגרסי' בפ"ק דר"ה אמ' רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו
שנא' נושא עון ועובר על פשע. למי הוא נושא עון למי שעובר על פשע.

פרק שני :

גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום שנא' ויקרא לו ה' שלום. וכל הצדיקים שבארץ קודם
כשנשאו עון להם קנאה והשלמתחן מעשי עבדים התורה והשלום תורה ממנו שנא' לכל
תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. שלום מנין דכתי' למרבה המשרה ולשלום אין קץ. וגו'. גדול השלום שלא
התחיל הקב"ה לבראות דבר בעולם אלא מאור שהוא שלום שנא' ויאמר אלהים יהי אור. והאור [illegible] שלום כן [illegible] שלום
וזכר לדבר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע. גדול השלום שבו מסיימין התפלה שהיא ברכת עושה
השלום ובה מסיימין ברכות של לילי שבת שנא' ופרוש עלינו סוכת שלום וסיום הקרבנות שלמים כדכתיב זאת

תורת

עז
כלל ב' חלק א'

התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמילואים ולזבח השלמים וניתן לאוהבי התורה שנא' שלום רב לאוהבי תורתך · וניתן ללומדי תורה שנא' וכל בניך למודי יי' ורב שלום בניך · וניתן לעושי התשובה שנא' בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב · וניתן לחסידים שנא' אשמעה מה ידבר האל יי' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו · וניתן לעושי צדקה שנא' והיה מעשה הצדקה שלום · גדול השלום כי שם הקדש שהיה נכתב בקדושה נמחה על המים להטיל שלום בין איש לאשתו כדגרסי' בסוף מס' סוכה אמ' לה רב חסדא להנהו מרבנן דהוו מסדרי אגדתא קמיה מי שמיע לכו הני חמש עשרה מעלות כנגד מי אמרן דוד · א"ל הכי א"ר יוחנן בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעא למשטפיה לעלמא · אמ' דוד איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ומשדי ביה ולא הוה דאמ' ליה מידי · אמ' דוד כל היודע לומ' דבר זה ואינו אומ' יחנק בגרונו נשא אחיתופל ק"ו בעצמו ואמ' ומה לעשות שלום בין איש לאשתו ~~בין איש לאשתו~~ אמרה תורה שמו שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום לכל העולם על אחת כמה וכמה א"ל שרי שדא ונחית תהומא שית סר אלפי גרמידי כיון דחזא דנחית טפי אמ' כמה דמידלי טפי מירטב עלמא · אמ' הני חמש עשרה מעלות ואסקיה חמסר אלפי גרמידי · אמ' אביי ש"מ פורתא לארעא אלפי גרמידי הוה · והא קא חזינן דרחיק מיא א"ר משרשיא הנהו סומכי דפרת · והרודף אחר השלום נקרא תלמידו של אהרן לפי שהיתה כך שבחו של אהרן וכך שבחו הכתו' דכת' תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון · ועל זה אמרו סת' כלה ענין דרכן · וכן היתה אומנותו של אהרן שמתוך על שנים שהיו מריבין הלך אצל האחד ואומר לו שלום עליך ר' והוא אומר לו שלום עליך ר' ומרי · מה יפקע מורי סנן והוא אומ' חבירך שיגרני אלך לפייסך מפני שאמ' לי כי שסרחתי על חבירי מיד אותו האיש היה מתחרט בלבו ואומ' וכי זה הצדיק בא לפייסני · ועוד היה אומר לאחר ר' אני הוא שסרחתי עליו והלך אצל האחר והיה אומר לו כן · פעם שנכנס בכך זה אומר לזה ימחול לי חבירי שאני סרחתי וזה אומ' כן ·· שמע לבעל ולאשתו שעשו מריבה הלך אצל הבעל ואומ' לו בשביל שאני שמעתי שמתעברת עם אשתך אם אתה מגרש אותה ספק תמלא כתובתה ספק לא תמלא כתובתה ·· ועוד אם אתה מגרשה ותתעבר שנית התחלת דבר היה אומרת לך · כך עשית לאותה אשה ראשונה · ועל זה היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אהרן הכהן הוא שכיון שנפטר משה רבי' ע"ה מה כת' ויבכו בני ישראל את משה · ובאהרן כת' ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל אנשים ולא נשים לבד שלא היו מתלחשין ונכנסים לפייס זה עם זה ויבכו את אהרן וגו' ·· אמרו שמונים אלף בחורים קרואים שם אהרן יצאו אחרי מטתו של אהרן דהוה כבני עשה ואחר ומי עבדה ואמרי' מי שלה ומנם אבותי · הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה · ואמרי' מי שלה תנא גדול הוא השלום שהעולם עומד עליו. דתנן על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום ·· וכתו' במתני' ר' שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מחזיק ברכה אלא שלום שנא' יי' עוז לעמו יתן יי' יברך את עמו בשלום ·

פרק שלישי

לפי שיהבה השלום עם החברים עם כל בני ישראל עד לעובדי כוכבים ומזלות ס אהבה ושלום והזהירן מהדברים המונעים השלום כדגרסי' במס' ברכות א"ר חלבו א"ר הונא כל הרגיל ליתן שלום לחבירו ויום אחד לא נתן לו עובר משום בקש שלום ורדפהו · ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום נקרא גזלן שנא' ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם · ואמרי' מי התם כב' היה קורא מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה ומענה

רך ומשיב חימה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ואפי' עם גוי בשוק · וגם אמרו במ' גיטין פ' הנזקין במשנה
על דברים רבים מפני דרכי שלום אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום בור קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי
שלום · מצודות חיה ועוף ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום ·· ר' יוסי אומ' גזל גמור · מציאת חרש שוטה
וקטן יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום · ר' יוסי אומ' גזל גמור ·· עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני
דרכי שלום · משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור · אבל לא תבור ולא תטחון
עמה · אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה בזמן שהיא טמאה · אבל
לא בזמן שהיא טהורה · אבל משתטיל את המים לא תגע עמה שאין מסייעין ידי עוברי עבירה · וכלן לא אמרו אלא
מפני דרכי שלום · ומחזיקין ידי גוים בשביעית מפני דרכי שלום ושואלין בשלומם · גם מצינו הגוים שהתנגד
יהושע כשהנחיל את ישראל את הארץ · וגם אמרים הנקראים תנאי כ"ו וכלם הם לדרכי שלום כי שלום יהיה כשלא
קטטה והמכות כדגרסי' בב"ק פ' מרובה ·· ת"ר עשרה תנאים התנה יהושע שמרעין בחורשין ומלקטים עשבים
משדותיהם ומלקטים עשבים מכל מקום וכו' כלו' הכס' · וכדי להוסיף בישראל שלום ואהבה חז"ל שאדם יתן מתנה
לחבירו שיודיענו כדגרסי' בפ"ק דשבת · אמ' רבה בר מחסיא · א"ר חמא בר גוריא · א"ר הנותן מתנה לחבירו צריך
להודיעו שנא' לדעת כי אני יי' מקדשכם ·· תניא נמי הכי לדעת כי אני יי' מקדשכם אמ' לו הקב"ה למשה · משה מתנה
טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש לתתה לישראל לך והודיעם · מכאן אמ' רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך
להודיע לאמו · מאי עביד ליה · אמ' אביי · שייף ליה משחא ומלי ליה כוחלא · והאידנא דחיישי' לכשפים אמ' רב פפא
שייף ליה מאותו המין · והאמ' רבא חמא בר חנינא הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו שנא' ומשה לא ידע
כי קרן עור פניו לא קשיא הא מילתא דעבידא לאגלויי הא מילתא דלא עבידא לאגלויי · והא שבת מילתא דעבידא ל'
לאגלויי הוא ·· מתן שכרה לא עבידא לאגלויי ··

החלק השני באהבת החברים ויש בו שלשה פרקים: פרק ראשון :

לפי שצרכי בני אדם מרובין מצרכי שאר הבריות ורובם צריכים מתקנים למלאכות רבות במאכלם וכסותם וש'
המלאכות צריכות פועלים רבים נתחייב להיות שותפים ואהבת קצתם לקצתם כדי שיבנו להם ויקבצו כחפציהם ··
וגם שהעידה התורה באומרה לא טוב היות האדם לבדו וחכמי המחקר אומרי' האדם מדיני בטבע · ולפי שחברת
הרבים לא תשלם אם לא כשיהיו ביניהם אהבה ואחוה שלום ורעות לזה התורה בתיקוני סדרי בני אדם והנהגת
קבוצם עם קצתם בדברים רבים שהם סיבה לזה והם גמילות חסד עם כל בני אדם [illegible] [illegible] [illegible]
ידועים ·· ולעזור [illegible] חבירו אע"ג שהוא שונא לו ולהקים ולהשיב אבדה ושלא ישנא את אחיו בלבבו ושלא יקום
ושלא יטור ודברים אחרים כאלו שהם משפטים צדיקים הכלל בכלל סוג אחד והוא ואהבת לרעך כמוך ופירשו
בו [illegible] דעלך סני לחברך לא תעביד · כדגרסי' [illegible] על אותו שבא להתגייר לפני הלל [illegible]
שילמדהו התורה כולה על רגל אחת · והשיב לו הלל דעלך סני לחברך לא תעביד [illegible]
שפיכות דמים · דכתי' וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש · ובס' [illegible] ערכין [illegible]
ת"ר לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו ולא יסטרנו ולא יקללנו ת"ל בלבבך [illegible]
·· ובס' [illegible] [illegible] [illegible]

השאילני מגלך אל לאו למחר בא אצלו אל השאילני קרדומך · אל איני משאילך כדרך שלא השאלתני מגלך זו היא נקימה ·
ונטירה א״ל השאילני מגלך אל לאו למחר בא אצלו אל השאילני קרדומך אל הילך ואיני כמותך שלא השאלתני
זו היא נטירה · וכן כתב בספר ראשון כלל הכבוד חלק א׳ פ״ב ·· והשלם יקנה אדם עצמו אוהבו אפי׳ אויב לו
דברי הנכחות והדיופין לשוכחנו הוא מוהלין כדי שהחזיקו לטוב ולמודע מזולתו · ויתרחק מעצת שונאו ואויבו
שנראה לו שהוא מהגנו ויעשהו שאינו שלא לבחנתו עד שיתמיד מדרכו טובה ולבו כל עמו כדגרסי׳ בפ׳ חלק · אך
שמוסר שאמר יחד דבר נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא · טובה קללת אחיה השילוני שקלל את ישראל
מברכה שברכם בלעם הרשע · אחיה קללם בקנה שנ׳ והכה יי׳ את בני ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה קנה זה
עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין אפי׳ כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו
והולך ובא עמהם כיון שדוממו עומד במקומו אף ישראל כן · אבל בלעם הרשע ברכם בארז מה ארז זה אינו
עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואפי׳ כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו · וכיון
שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו · ונבאר שאהבה ואחוה בין החכמים ירבה הדעת והשלום
ביניהם ושימצא אדם חבר אוהב שאין לו יקנהו בכל כחו שנ׳ כמו ששנינו במס׳ אבות וקנה לך חבר · ולכן
הופיעו בלשון קנין ולא אמר עשה לך חבר · או התחבר לאחרים · ל״ל שצריך אדם שיקנה לו אוהב לעצמו שיתקן כל
ענייניו כמו שאמרו או חברותא או מיתותא · ואם לא ימצאהו צריך שימשכהו באהבה עד שישיגו אוהב שימשך תמיד
אחר רצונו עד שתתחזק האהבה כמו שאמרו חכמי המוסר כשתאהב אוהב על אמונת אחריתך ולא תאהוב על מדותיך
ובשיכרן כל אחד מעשהם להפיק רצון חבירו יהיה כאלו שניהם כאחד דבר אחד בלי ספק וירבה האהבה ביניהם ·

פרק שני : כשאדם מתעסק בדברי תורה וגמילות חסד ושלום ואינו חוטא מדבריו הכשרים · אבל בן אדם
לבעל זכות יש לו שלום בעולם · וגם יען המשרים מעשים לו שלום כמו שמצינו באבא אומנא אע״פ
שלא היה אדם גדול אלא מצד מעשיו הטובים · כדגרסי׳ בפ׳ סדר תעניות האלו · אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא מרקיעא כל
יומא · ולאביי ממתיבתא מעלי שבתא · ולרבא מתיבתא במעלי יומא דכפורי · הוה קא חלשא דעתיה
דאביי על אבא אומנא · אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה · מאי עובדיה דאבא אומנא דכי הוה עביד מילתא
הוה עביד ליה דוכתא לגברי לחודייהו ולנשי לחודייהו והוה ליה לבושא דאית ליה קרנא דכי הוות אתיא אתתא הוה מלביש
לה כי היכי דלא ליסתכל בה · והוה ליה דוכתא מצנעא דמנחא ביה פשיטי · דאית ליה רמי ביה ודלית ליה אתי
ויתיב ולא מיכסיף · וכד הוה חזי איניש דלא הוה איפשר ליה הוה יהיב ליה פשיטי ואמ׳ זיל איברי נפשך · זימנא חדא שדר
אביי זוגא דרבנן לבדקיה · אזול לביתיה אכלינהו ואשקינהו ודמיך להו סתקי לצפרא כרכינהו ואיתינהו לשוקא · אמ׳
לשיימינהו מר · אמ׳ להו הכי והכי שוו · אמ׳ אביי דילמא שוו טפי · אמ׳ להו בהכי שקלינהו · אמ׳ כדידי מסתייע · אמ׳ להו
אמינא דמילתא דילמא אית להו לרבנן וכסיפא להו מילתא למימר · אמ׳ לשקלינהו מר · אמ׳ להו מההוא שעתא לי
אסחתיה לדעתאי מיניהו ויהבתינהו לצדקה · חלש דעתיה דרבה כי אביי · אמ׳ לו מסתייך דקא מגנא זכותך אכולה
כרכא · ראו כמה היו מעשיו טובים וגדולה שכבדם אין היה דמי לבעל זכות כבכר זו כזה · ועל כן אמרו כבב׳ ראשו׳
והוריד את כל האדם לבעל זכות וזהו סבת מעשה הקטנה בין החברים ורבוי השלום · ולא עוד אלא שרבון אתן
מן השמים לבעל זכות · כדגרסי׳ בפ׳ שבת פ׳ במה · ת״ר הן אתחיבו לבעל זכות גלגלין אותו לבעל זכות ·· מעשה
באדם אחד שירד מגלגל שנגלגלה ונשבר אחר שלשה שנים כעבורים קשורים · א״ל

תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובניי· א"ל אין לי מעות· תן לי בהמות· א"ל אין לי· תן לי קרקעות א"ל אין לי·
תן לי פירות אין לי· א"ל תן לי כרים וכסתות· א"ל אין לי· הפשיל טליתו לאחוריו והלך בפחי נפש·· לאחר הרגל
לקח שכרו בידו ועמו משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים והלך
לביתו· לאחר שאכלו ושתו א"ל בשעה שאמרת לי תן שכרי ואמרתי לך אין לי במה חשדתני· אמרתי שמא פרקמטיא
בזול נזדמן לך ולקחת בהם·· בשעה שאמרת לי תן לי בהמות ואמרתי לך אין לי במה חשדתני· אמרתי שמא מ
מושכרות הם ביד אחרים· בשעה שאמרת תן לי קרקעות ואמרתי לך אין לי במה חשדתני אמרתי שמא מ
מוחכרות הם ביד אחרים·· בשעה שאמרת לי תן לי פירות ואמרתי לך אין לי במה חשדתני· אמרתי שמא אינם מע
מעושרות· בשעה שאמרת לי תן לי כרים וכסתות· ואמרתי לך אין לי במה חשדתני אמרתי שמא הקדיש כל
נכסיו לשמים· א"ל העבודה כך היה מעשה שהקדשתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה· עד
שבאתי אצל חברי שבדרום והתירו לי את נדרי· ואתה שדנתני לכף זכות הש"י ידינך לכף זכות· ת"ר מעשה בחסי'
שפדה ריבה אחת בת ישראל ובמלון השכיבה תחת מרגלותיו· למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו· א"ל בשעה ש
שהשכבתיה אצלי במה ש' חשדתוני· אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לך· בשעה שירדתי וטבלתי במה ח
חשדתוני· אמרו שמא מטורח הדרך ראה ק"רי· א"ל להם העבודה כך היה· ואתם שדנתוני לכף זכות המקום
ידין אתכם לכף זכות· ת"ר פעם אחת הוצרך דבר לחכמים אצל מטרונית אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה·
אמרו מי ילך אצלה· א"ל להם ר' יהושע בן חנניה אני אלך· הלך ר' יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ
תפליו ברחוק ד' אמות ונכנס ונעל דלת בפניהם·· לאחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו· א"ל להם בשעה שחלצתי
תפלי' במה חשדתוני· אמרו כסבור ר' שלא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה· בשעה שנעלתי דלת אחרי במה
חשדתוני· אמרנו שמא דבר מלכות בינו לבינה· בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני· אמרנו שמא נתזה צנורא מפיה
על בגדיו של ר'· א"ל להם העבודה כך היה ואתם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות· למדנו כמה הוא
טוב לדון לאדם שכר לכף זכות· ויגדיל אהבה ואחוה בין החברים והחושד כשרים הוא רע ונענש בגופו· כדגרסי'
במ' שבת פ' הזורק א"ר ריש לקיש כל החושד בכשרים לוקה בגופו שנא' והן לא יאמינו לי וגו'· א"ל הקב"ה למשה הם
מאמינים בני מאמינים דכתי' ויאמן העם· בני מאמינים דכתי' והאמין בי"י ויחשבה לו צדקה· אבל אתה אין סופך להאמין דכתי'
יען לא האמנתם בי· ולקה בגופו דכתי' ויאמר י"י לו עוד הבא נא ידך בחיקך· ומי שחושדין אותו בדבר ואין
בו צריך לברכו כדגרסי' בפ' כל כתבי הקדש· א"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו··

פרק שני

הגדל הישיבה והשבה בין החברים היא סבה לגדלות אהבה ביניהם· ואם ירגילו בדבורם
בדברי תורה תהיה האהבה יתירה וגם שישגיחו לדרוש כל אחד מחבירו ידברו כמה קשה
ומתוך כך יזכרו ויתמיד האהבה ביניהם כדגרס' במ' ברכות פ' אין עומדין תלמי' מר דרבנן ור' ירמיה בר אבא
לעולם אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו· רב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום
נהרא ועד בי צניתא דבבל· א"ל ומאי דאמרי אינשי הני צניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון א"ל אדכרתן מ
מילתא דר' יוסי בר חנינא מאי דכתי' ארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר שלא עבר היאך ישב אלא
אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה· ושלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה· ובס' מי מסכת
כלה· פרק א' יפטר אדם יפטרו ולא יתפטרו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו· וכשהאהבה גדולה בין החברי'

יגך

מבין כל אחד לחבירו שמספרין לרבים ·· וגרסי' בפרק התעניות · רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא · א"ל לימא לן מר מילתא · א"ל הכי אמ' ר' יוחנן אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה · בתר דסעיד אמ' להו הכי אמ' ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת · א"ל וכי בכדי ספדו ספדיא וחנטו חנטיא · א"ל מקרא אני דורש · ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים · מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים · כי הוו מיפטרי מהדדי א"ל ליברכן מר · א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקים וצלו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו ובשבקש לילך · א"ל אילן אילן במה אברכך אם אומר שפירותיך מתוקי' הרי פירותיך מתוקים · שיהא צלך נאה · הרי צלך נאה · שתהא אמת המים עוברת תחתיך הרי אמת המים עוברת תחתיך · אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך · אף אתה במה אברכך אם בתורה הרי תורה · אם בעושר הרי עושר · אם בבנים הרי בנים · אלא יהי רצון שכל צאצאי מעיך יהיו כמותך · וגרסי' מי ש"מ יומא שבק כמ"ל סכן גמ' אמ' רבה כי מיפטרי רבנן מבי [illegible] אמרי הכי יחיי חיים יתן לך חיים ארוכים ומתוקנים · ואמ' רבה כי מיפטרי רבנן מבי ר' ואמרי לה מבי ר' חייא הוו אמרי הכי ר' עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא · ותקותך לדור דורים פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות לבך יהגה בינה כליותיך תעלוזנה מישרים עיניך יאירו ב במאור תורה ורגליך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומים · כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי ר' שמואל בר נחמני · אמרי · אלופינו מסובלים · רב ושמואל · ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמ' אלופינו בתורה ומסובלים במצות · וחד אמ' אלופינו בתורה ובמצות · ומסובלים [illegible] · אמר · אין פרץ ואין יוצאת · אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג · ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי · ברחובותינו שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים · כישו הנוצרי ·· ואם נפטר התלמיד מרבו ולא [illegible] העני' · חייב לשוב אצלו למחרת שנפטר ממנו כדאמרי' במ' מועד קטן · ר' יוחנן בן ערבי ור' יהודה בן נ"י אישתוו ויתיבי סחור' ומבתרה וכו' · כמו' לעיל בכל נוסחי אסור קולן ה' פ"ב · וכזה וכיוצא בזה ירבה החכם והשלום ··

חתימת רב סעי.

גדול השלום שהוא קיום העולם כמו ששנינו בפרקי אבות: על שלשה דברי' העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום · והדין והאמת הם בכלל [illegible] שלום שמעת שעיקר קיום העולם שלום · וברכת כהנים אשר צוה הק' לברך בהן לעמו ישראל חותמה שלום · וגרסי' בספרי יברכך יי' וישמרך · יאר יי' פניו אליך ויחנך · ישא יי' פניו אליך וישם לך שלום ·· שלום בכניסתך שלום ביציאתך · שלום עם כל אדם · ר' חנניה סגן הכהנים אומר · וישם לך שלום בביתך · ר' נתן אומר שלום בית דוד שנ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ · גדול השלום שלא שנה הקב"ה את אברהם אבינו אלא בשלום שנ' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ·· גדול השלום שכן עשה הקב"ה שעשה אבינו שלום אלו אבימלך ושלמו שלום כדכתיב ויעש להם משתה ויאכלו וישתו וישכימו בבקר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום · להודיענו חסידותו שלא נטר לו איבה על שאמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד · גדול השלום שלא בקש יעקב אבינו אלא שלום שנ' ושבתי בשלום אל בית אבי והיה יי' לי לאלהים · גדול השלום שלא נתברכו השבטים אלא בשלום שנ' ששם עלו שבטים שבטי יה להודות לשם יי' · וכתי' שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך · גדול השלום שנתגלה הקב"ה בתחלה למשה רבי' ע"ה היה מתעורר לבו שנתגלת עטופה בשלום · דכתי' וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל ··

הראהו שלום גדולה כן יאוש וכן הסנה שהואה שנשרף ואינו נשרף והענ׳ שהאחרון יען יאוכנו · גדול השלום שבו
שמח הקב״ה את אהרן שנא׳ בריתי היתה אתו החיים והשלום · וגדול השלום שבשעה שקנא פנחס בן אלעזר קנאת השם
ברכו בשלום שנא׳ לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום · גדול השלום שבו נתבשר דוד המלך שנא׳ ורוח לבשה את
עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך · גדול השלום כי שלמה
המלך נקרא שמו על שם השלום שהיה בימיו כי שלמה יהיה שמו · וכל ימיו יהיה שלום על ישראל וישבו בטח שנא׳
וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה · גדול השלום שלא בקש חזקיהו
המלך אלא שלום שנא׳ טוב דבר יי׳ אשר דברת כי שלום ואמת יהיה בימי · גדול השלום שנתבשר בו מרדכי שנא׳ דורש
טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו · ובשעת ישיבתה של ירושלם נתברכה בשלום שנא׳ שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך
ונתחנן ירושלם בשלום שנא׳ יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך · ונתבשרו ישראל בשלום שנא׳ למען אחי ורעי אדברה
נא שלום בך · גדול השלום שהוא קודם למלחמות התורה · כדגרסי׳ במלה שמות רבה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת
אליה לשלום ראה כמה כחו של שלום · בשר ודם יש לו שונא והוא עושה מלך ויזכר לאדם בזמנינו שיעשה לו רעה · אבל
הקב״ה אינו כן אלא כל אומות העולם מכעיסין אותו והם ישנים · וכל הנשמות עולות אצלו שנא׳ אשר בידו נפש כל חי
ורוח כל בשר איש · והשכר הוא מחזירן לכל אחד ואחד · ועשו שנא׳ נותן שוחק לשם עבת · ד״א בשר ודם אם יעשה
לו חבירו רעה אינו זז מלבו לעולם · אבל הקב״ה אינו כן אלא כשהיו ישראל במצרים · והיו המצריים משתעבדים בהם
בטיט ובלבנים ולאחר כל הרעות ששו לנשל חס עליהם הקב״ה ואמר לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו · דרש אחר
השלום דכתי׳ בקש שלום ורדפהו · ותורתה הקב״ה לבטל המעשין ומוחב ימנע מקום השלום דכתי׳ לא תדרוש שלומם וטובתם ·
והקב״ה ברא את השלום לישב עולמו · כדגרסי׳ במנחות תנחומא · א״ר שמכבדי אתה לכת מישרים · אתה כוננת ישרות
של עולם יש לו לאדם מחלוקת עם חבירו הוא נכנס לבין והם מקבלים עליהם מה שהלין בן עליהם ויוצאין ועושין שלום ·
הוי אומר אתה כוננת מישרים אדם יוצא לדרך ורואה אויבו של שונאו כורך תחת ידו והולך הוא ומסייעו והוא אומר
כלו עשה לכך והייתי סבור שמה שונאי מיד עשאו אוהבים ומי גרם לכם שעמדו את התורה שכתובה בה · כי
תראה חמור שונאך וכו׳ · הוי אומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום · גדול השלום שבה פקידתה של ירושלם שנא׳
ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה ·

הנר השביעי בענין הענוה ונחלק לשני כללים ·:

הכלל הראשון · בשפלות הרוח · הכלל הב׳ בכבישת הכעס ·

הקדמת נר זה :

גדולה ענוה שהקב״ה משבחה ומשתבח בה · כדגרסי׳ סוף מגלה פ׳ בני העיר · א״ר
יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענותנותו דבר זה
כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים · כתו׳ בתורה דכתי׳ כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים וכתי׳
בתריה עושה משפט יתום ואלמנה · שנוי בנביאים דכתי׳ כי כה אמר יי׳ רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו · וכתי׳ ואת
דכא ושפל רוח להחיות · משולש בכתובים דכתי׳ סולו לרוכב בערבות ביה שמו · וכתי׳ בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות
על כן יש לו לאדם להדמות למדה כזו בכל כחו כדי לעלות למעלה עליונה ולהדבק בענוה וכזה יקרא אהוב עם יי׳ ועם

חשים · ושיאחז מדת הענוה יהיה פרוש ומובדל מכל טינוף ויהא זהיר על דברי קדושה וטהרה ופרישות · כי מהמשך דברים הענין נבר שוכן · הראשון שיאחוז לפי שהענוה והוא יכול לשלשלג שנא׳ אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו כי מפני ענותנותו אינו מקפיד על מי שהרע לו ·· שנית אם יבואו עליו צרות בנפשו או בממונו או ביוצאי בנו או קרוביו יצדיק עליו את הדין ויקבל משפטי השם באהבה · כי מדרכי הענוה היא המקבל עליו ייסורין שכך מצינו באהרן ע״ה שמתו בניו ואחר כך הצדיק עליו את הדין מפני ענותנותו ולא קץ בתוכחתו שנא׳ וידום אהרן · וכתי׳ דום לה׳ והתחולל לו · כי בעת רעות הענוים והמשכילים יקבלו יסורים מאהבה וידומו שנא׳ לכן המשכיל בעת ההיא ידום ·· שלישי אם יכבדוהו בני אדם לא יתגאה אלא ידין עצמו כדרכי הענוה ולא יגבה לבו שכן מצינו באברהם אבינו ע״ה שכבדו עפרון ו וקראו אדוני נשיא אלהים והוא השפיל עצמו לפני החתים שנא׳ וישתחו אברהם לפני עם הארץ ·· רביעי אם המציאו השי׳ חכמה ונכסים ועושר גדול ושררה או מן טובי המלך או שאר הדברים שמגדלין בני אדם להתגדל בהם לא יגבה לבו על חביריו אלא יהא עניו ושפל ויתנהג כפי מה שהיה בתחלה קודם השררה שנא׳ אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · כל מקומך הראשון ·· חמישי כשיראה שייסורין באין עליו ועשה תשובה מיד כשבאת ולא יניח לעשותה מפני הגאוה כמו שמצינו באנשי גולה שהוכיחן עזרא ע״ה הודו ועשו תשובה מיד שנא׳ אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות · ועשו תשובה מיד שנא׳ ויתנו ידם להוציא נשיהם ואע״ג שהיו בהם שרים ונכבדים השפילו עצמם ועשו תשובה · מפני ענותנותם ויושר מעשיהם · וגרסי׳ בסוף סוטה פ׳ עגלה ערופה ובפ״ק דע״ז · תניא א״ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות · זהירות מביאה לידי זריזות · זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי חסידות · חסידות גדולה מכולם · שמביאה לידי רוח הקדש · שנא׳ אז דברת בחזון לחסידיך · ופליגא דריב״ל דאמר ענוה גדולה מכלם שנא׳ רוח ה׳ אלהים עלי יען משח ה׳ אותי לבשר ענוים לבשר חסידים לא נאמר אלא לבשר ענוים ·· א״ר יעקב בר אחא מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה · למדנו שהקב״ה משפיל למי שמגביה עצמו · והמשפיל עצמו הקב״ה מגביהו · כדגרסי׳ בפ״ק דעירובין · [illegible] הגודר מן הדרך · רבא הוה ליה לרב יוסף בר חמא וכו׳ · אבל אם קבלם הקב״ה משפילו וכו׳ · כדאי׳ לעיל בחלק יום הכפורי׳ כעין ראשון כלל הכבוד חלק ראשון פ׳ שני · ויותר מזה מעשה בשלשה בני אדם שנכנסו וישבו לפני המלך היה אחד מהם נשיא · והשני חכם והשלישי עניו · הנשיא ישב בראש והחכם ישב במקום סמוך אצל הנשיא והעניו ישב שפל אצל החכם · הביט כנגדם המלך ואמר לנשיא למה קדמת וישבת בראש · א״ל מפני שאני נשיא · אמר לחכם · ואתה למה ישבת במקום גבוה מזה · א״ל מפני שאני חכם · אמר לעניו ואתה למה ישבת שפל מכלם · א״ל מפני שאני עניו · צוה המלך להושיב העניו בראש והחכם במקומו סמוך לו והנשיא נשפל במקום העניו · ואז אמר כמו שאמרנו זו מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה · וכל המתגאים לעבר הקב״ה משפילו · אבל המקטין עצמו משפלותו וענוה הקב״ה מעלה לו לגדולה ··

הכלל הראשון משלמות הרוח ונחלק לשני חלקים :

החלק הא׳ כלב׳
החלק הב׳ במשׁ׳

החלק הראשון כלב · ויש בו שני פרקים ·· הפרק הראשון :

מה יש לו לאדם להרחיק מלבו מאד גאות הרוח שהיא נקראת בלשון עברי בשמות שונות · גבה לב · ועינים רמות · וגאוה ורום · ואע״ג שבכל המדות טובה מדה הממוצעת בין שתי הקצוות · אבל מדה זו אינו כן לא יאחז אדם בה · וגם לא

מקצתה׳ מנו שאמרו מן סוטה׳ אמר רב נחמן בר יצחק לא מינה ולא מקצתה׳ מי זוטר מאי דכתי׳ תועבת יי׳ כל גבה
לב׳ ולהחזיק הקדם ישמעאל המשנה הזה׳ אמרו כנגד ממכות׳ ר׳ עיטם איש יבנה אומר מאלו ממני ואי שהלבוח שתקנם
אנשי רוח׳ ר״ל שיעה מאה ימאל לשפלות הרוח לעולם עד קנה האחרון עד שלא ישאר כנגדו יקום לעולם כלל׳
ולא עוד אלא שאם פסקו לו גדולה מן השמים וגבה לבו עמה מורידין אותו מגדולתו כגבסי׳ כבשן רימה וכרוס זכרים
פרק עבדלים׳ א״ר אלעזר בן חנינא שהקב״ה פוסק גדולה לאדם פוסק לו ולזרעו עד סוף כל הדורות שנ׳ לא יגרע מצדיק
עינו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו׳ ואם הגיס דעתו הקב״ה משפילו שנ׳ ואם אסורים בזיקים ילכדון בחבלי
עני׳ ונגסי עני סוס חוצו כי בשוי קדם׳ ויגד להם פעלם ופשעיהם כי יתגברו יזה ואמכונתו של אדם בעולם הזה ישוב
עמו כמה׳ יכול אפי׳ כנגד קנה כן הל׳ צדק הכהן יכול אפי׳ הגיס דעתו הל׳ ישרים תשובו׳ ומנין שאמרו רבנן
על אחת נסות המח סוס יעות אשר אין קן למעטם׳ כגבסי׳ כבשן לסוטה׳ א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחאי כל
אדם שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע״ז כתי׳ הכא תועבת יי׳ כל גבה לב׳ וכתי׳ התם ולא תביא תועבה אל ביתך׳׳
ר׳ יוחנן דידיה אמר כאלו כופר בעיקר שנ׳ ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך׳׳ ר׳ חמא בר חנינא אמר כאלו בא על העריות
כלם׳ כתי׳ הכא תועבת יי׳ כל גבה לב׳ וכתי׳ התם כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ׳ עולא אמר כאלו בנה במה
שנ׳ חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה׳ ומאי יד ליד לא ינקה רע׳
אמר רב בהלכה כל מי שיש בו גסות הרוח אפי׳ הקנהו לגופו שמים וארץ דכתי׳ כמהבהקדמתן הראשונים ידי אל יי׳
עליון קונה שמים וארץ׳׳ קשיא להו לבבי ר׳ שילא ומאי יד ליד לא ינקה רע ידי ויגיענו לה׳ לא אמרי הכי ר׳ שילא
אפי׳ שקל התורה ומסיני כמשה רבי דכתי׳ ותיתינן את הת להו לא ינקה מדינה של גיהנם קשיא להו לר׳ יוחנן ואמר יד ליד
ויבעט לה אלא א״ר יוחנן אפי׳ עושה צדקה בסתר דכתי׳ מתן בסתר יכפה אף לא ינקה מדינה של גיהנם׳
מזהרה לבעלי הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי מהכא שמעו והאזינו אל תגבהו׳ רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ורם
לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך׳ וכתי׳ השמר לך פן תשכח את יי׳ אלהיך וכדר׳ אבין א״ר אלעאי דא״ר אבין א״ר אלעאי
כל מקום שנ׳ השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה׳ רבה רב עוירא דיינין אמר לה משמיה דר׳ אמי׳ ודיינין אמר לה
משמיה דר׳ אסי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט שנ׳ רומו מעט ואינו ושמא תאמר ישנו בעולם הבא ת״ל
ואיננו׳ ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם יצחק ויעקב שנ׳ והומכו ככל יקפצון כאברהם כלמר וכעשב דכתי׳ בהם ככל
יאכל׳ ואם לאו וכראש שבולת ימלו׳ רב הונא ורב חסדא חד אמר כאסה השבלת ורב אמר כשבולת עצמה׳ בשלמא
למאן דאמר כאסה השבולת היינו דכתי׳ וכראש שבולת ימלו׳ אלא למאן דאמר כשבולת עצמה מאי וכראש שבולת אמר
רב אשי וכן תנא רבי ר׳ ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו נבוה נבוהה הוא מלקט׳ ואת דכא ושפל רוח׳ רב
הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא׳׳ ומסתברא כמ״ד אני את דכא׳ שהרי הקב״ה השרה שכינתו
על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה׳ אמר רב יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הקב״ה הניח כל ההרים
והגבעות והשרה שכינתו על הר סיני והניח כל אילנות שבעולם והשרה שכינתו על הסנה׳׳ א״ר אלעזר כל אדם שיש
בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשירה דכתי׳ ורמי הקומה גדועים וכתי׳ ואשריהם תגדעון׳ וא״ר אלעזר כל אדם שיש בו
גסות הרוח אין עפרו ננער שנ׳ הקיצו ורננו שוכני עפר׳ שוכבי עפר לא נאמר אלא שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר
בחייו׳ וא״ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנ׳ כי רם יי׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע׳׳ ·
דרש רב עוירא ואי תימא ר׳ אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם גבוה רואה את הגבוה׳ ואין

קנג

נבוה רואה את השפל. אבל הקב״ה אינו כן אלא הוא גבוה ורואה את השפל שנא׳ כי רם יי׳ ושפל יראה.. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב״ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנא׳ מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. אל תקרי אותו אלא אתו. ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע.. א״ר אלכסנדרי כל אדם שיש בו גסות הרוח אפי׳ רוח קימעא עוכרתו שנא׳ והרשעים כים נגרש. ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו אדם שאין בו אלא רביעית אחת על אחת כמה וכמה. אמר רב חייא בר אשי אמר רב תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית. אמר רב הונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כסאסא לשובלא. אמר רבא שמתא מאן דאית ביה ושמתא מאן דלית ביה. אמר רב נחמן בר יצחק וכו׳ כדאי לעיל. אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו כבשר שנא׳ והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני. אמר רבה אדם לא כתיב ונפש לא כתיב אלא בשר כתיב ונרפא. א״ר יוחנן אדם אותיות דם מרה. בשר. בושה. סרוחה. רימה. ואיכא דאמרי שאול.. אמר רב אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת. שנא׳ ולשאת ולספחת. ואין שאת אלא גבוה שנא׳ על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה שנא׳ ספחני נא. א״ר יהושע בא וראה כמה גדולי נמוכי הרוח שבזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו. מנחה שכר מנחה בידו. אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כלם. שנא׳ זבחי אלהים רוח נשברה ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנא׳ לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. ואמר ריב״ל כל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב״ה שנא׳ ושם דרך אראנו בישע אלהים.

פרק שני :

רוח ורמה רעה גדולה יותר מהתאוה ושפלות הרוח מעולה כי ששלמו בו מעלות היראה ומעלות השכליות יותר מכל בני אדם ונוסף על זה שהיה שלם במדרגות הנבואה יותר מכל נביא ואמר עליו שהיה אב בתורה אב בחכמה אב בנבואה ובכל זה לא שבחו הכתוב אלא ביתרת הענוה שנא׳ והאיש משה עניו מאד. ושבחו כמו כן בפרק דרכן. דרכן ענוה עניו ושפל רוח ואמרי עליה במס׳ יומא הא דכתיב בקשו את יי׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו ענוה ואחרי׳ שרי עלה ענוי ותכן מימשה רב׳ ודכה׳ והאיש משה עניו מאד ושכל הענוה מאהבה שנא׳ לא כן עבדי משה ונא׳ ושפל רוח יתמך כבוד. לפי שכל כך ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו. תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו. בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון. ואין לך שפל רוח יותר מירושלמי שלם וחשוב כבעתך היאך רוצה שנים אם אינו משפיל רוחו הא כיצד אדם מקלל אותו אומר לו שלום לך. אדם מריב עמו אומר לו ושותק. ועד אחד רבו שכם הוא משפיל רוחו והולך אחר זה ומרצהו וכן עשה. וכן היתה אומרתו של אהרן וכו׳. כמו לעיל. ואם יביא אדם לבעת מאין טוב ולמן עוד לך יהא תמיד שפל רוח ויגיל מעבירה כמו ששנינו כתב׳ ומחכות עכביה כן יהללנו אומר תסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו׳. והשפלות לאדם בעולם הזה ימנעו לבבו לעולם הבא. שאין לו ערך הדיון בהבסי כלל ותגלה א״ר חנינא עתיד הקב״ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנא׳ ביום ההוא יהיה יי׳ צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו. מאי לעטרת צבי לעושים צביונו. ולצפירת תפארה למצפים תפארתו יכול לכל ת״ל לשאר עמו. למי שמשים עצמו כשירים. ולרוח משפט זה הדן דין אמת. ולגבורה זה המתגבר על יצרו משיבי מלחמה אלו שנושאים ונותנין במלחמתה של תורה שערה שמשכימין ומעריבין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. אמרה מדת הדין לפני הקב״ה רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו אמר לה הללו שגו ביין ותעו בשכר. פקו פליליה. ואין פקו אלא גיהנם ואין פליליה אלא דיינים שנא׳ ונתן בפלילים. ובסוף מי ש׳ סנהדרין פרק אלו הן הנחנקים. שלחו מתם מי הוא בן

העולם הבא ענותן ושפל ברך שייף ועייל ושייף ונפיק וגריס באורייתא תדיר ולא מחזיק טובה לעצמו · יהבו רבנן עינייהו
ברב עולא בר אבא · וגם מבטיחו לאדם לאריכות חיי העולם הבא כדגרסי' בפ' חלק · וא"ר שאמר לעולם הוי קבל וקיים
א"ר זירא [illegible] עני הבאים בית אלהין שהרי לו חלובות לראות את נגעו ואומר עקס שפלי רוח ושפלי לב קרובי
יותר אל הש' והנה [illegible] כדגרסי' בפסיקתא א"ר אבא בר יודן מה שפסל הקב"ה בבהמה הכשיר באדם פסל
בבהמה עורת או שבור והכשיר באדם לב נשבר ונדכה · א"ר אלכסנדרי הדיוט אם משתמש בכלי שבור גנאי הוא לו
אבל הקב"ה אינו כן אלא כל תשמישיו בכלים שבורים שנ' קרוב ה' לנשברי לב וכת' ואת דכאי רוח יושיע · וכת' לב
נשבר ונדכה אלהים לא תבזה · וגרסי' עוד בפ' סנהדרין פ' נגמר הדין · אמ' ריב"ל כל הזובח את יצרו ומתודה עליו
מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להקב"ה בשני עולמות וכו' · כדאי' לעיל בחלק ראשון בכלל ב' א' ב' [illegible] ·· ואיתא במדרש מעשה בר' עקיבא שהלך
יום אחד לשוק למכור [illegible] והיה שם איש אחד יהודי עשיר גדול והיה מתלבש בבגדי כבוד והיה עם
בגדים בזויים והיה שפל ביותר והיה יושב בבית הכנסת עם העניים ושראה העשיר כך ר' עקיבא רצה לכבדו
[illegible] לו שילך עמו לביתו ושיקח לו [illegible] וילך אחריו ר' עקיבא וחשב שהוא [illegible] בביתו
ויבאו לקראתו עבדיו ויושיבוהו בכסא זהב ויתנו מים וירחצו [illegible] ולר' עקיבא [illegible]
[illegible] עם אחרים וישימו הכל בשלחן ושראה ר' עקיבא [illegible] וישימו השלחן
לפניהם · ואכל ר' עקיבא והתמיד עמו [illegible] אחר שחנך השם כל העשר הגדול הזה [illegible] השפל
ביותר והשב עם העניים [illegible] · א"ל [illegible] יחיו כל [illegible] · והתמיה [illegible]
[illegible] על כן אני רואה ישיבת העניים טובה לי יותר כדי שלא תגבה נפשי ולא [illegible] כבוד הגדול שחנני ה'
[illegible] ועוד שאני שומר [illegible] · [illegible] ועוד [illegible]
[illegible] שנ' [illegible] אחד לבלו ואב אחד [illegible] · וכיון [illegible] אדם [illegible]
[illegible] עקיבא [illegible]
[illegible] עם יחד · ולפי שהלב [illegible] המלך [illegible] כל האברים שבגוף · על כן צריך להקים [illegible]
של אדם · והלב [illegible] כל דבריו ותולדותיו ··

החלק השני בגאוה · ויש בו שני פרקים : פרק ראשון :

כשנגבה לבו של אדם רוח שטות [illegible] לגבהות לבו כל זמן שאינו יוצא הגאות מן המחשבה לפועל במעשה או בדבור
עדין יכול לבטל [illegible] זה [illegible] כל זמן שלא [illegible] הבעל · אבל אחר שהוציא לבו [illegible]
[illegible] ואינו יכול לבטלו [illegible] · כדאמרי' בפ' סנהדרין [illegible]
אין לך סימן לגסות הרוח עניות · וגרסי' בפ' במה מדליקין · ת"ר ארבעה סימנים הם סימן לעבירה הדרוקן · סימן
לשנאת חנם ירקון · סימן ללשון הרע אסכרה ·· וגם טורדהו מן העולם הבא כדגרסי' בפ' חלק · אמ' רב נחמן גסות
הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם שנ' ויאמר ירבעם בלבו עתה ישוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם
לעשות זבחים בבית ה' ושב לב העם אל אדוניהם אל רחבעם מלך יהודה ·· אמרו גמירי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון
חזו לה לדידיה דיתיב [illegible] אמרי האי מלכא והאי עבדא [illegible] קטלו ליה [illegible] עבדיה · מיד
ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל וכו' וישם את האחד בבית אל ואת

ויועץ

ויוען ׳ . אמ׳ רב נחמן בר יצחק שהושיב הקב״ה צדיק׳ אמ׳ להו כל חדא וחדא לבו עבידתא אמרי לה אין אמי׳ לתלה עז׳
אמרו צדיקי הוו ׳ אל תהי צדיק הרבה נבוה רבה כדכתיב כלה שנא׳ לא לנסייתה הוה דקאמר מי מקבל הורמנא הוא לא וחתמו
כלם וחוץ מאחיה השילוני צדיק לבו הוה ועשה כהן מהנביא שנא׳ ויאמר ה׳ אליהו יען אשר הטיבות לעשות הישר
בעיני׳ וכל אשר בלבבי כנם דבנים ישבו לך על כסא ישראל׳ וכתי׳ ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה׳ ולא סר מחטאות
בית ירבעם אשר החטיא את ישראל ׳ אמ׳ אביי כריך כרותה לשתים שנ׳ ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אליהם אחאב
עבד את הבעל מעט ויהוא יעבדנו הרבה אמר בריתא לבן׳׳ רבא אמ׳ חותמו של אחיה השילוני ראה ועשה ואקם׳ מה אמרו
שהנשות מתפללת בנחיש כדגרסי׳ בפ׳ק דש׳ ואמ׳ ר׳ יבלו לה תורתה מתל עבדים שנ׳ זד יקיר לך שמו עשה כעבדך
זמן אין עבדים אלא נמוש שנא׳ יום עברה היום ההוא׳ ולא עוד אלא שקפי׳ הקהיל ללמוד ומתגאה כן כאומרו שקוח
המ׳ עשו נזל כדאמרי׳ מי סתח כי המוכר פירות אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב כל המתגאה כשלבת של הק׳ אמינו הה׳ אין מכניסי׳
אותו במחיצתו של הקב״ה כתי׳ הסה גבר יהיר לא ינוה וכתי׳ הקם בא עת קוצן׳ עגלה יפהפיה אמרו שאמר הוא הכם בדול
אם מתגאה חכמתו ותפלתו שמכמתו מסתלקת כדגרסי׳ בפ׳ אלו דברים׳ הל׳ הלכה זו נתעלמה מהלל
מכרא וכו׳ ׳ אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו וכו׳ ׳׳ כמי׳ לשבל בהקדימה
ראשונה ׳׳ אבל אחאב שנתלבשו סוכת השוא עם חסינה ונתנה עושר ונמינן נך ושלם דחו הוה לבטרות שלש שכינה
כדגרסי׳ בפ׳ אין בין המודר הנאה כמ׳ פרים ׳ מר׳ יוחנן אין הקב״ה משרה שכינתו אלא על אדם חכם גבור עשיר ועניו וכלן
ממשה׳ גבור דכתי׳ ויפרוש את האהל על המשכן׳ ואמ׳ רב משה פירשו ׳ וכתי׳ עשר אמות אורך הקרש׳ אימא דקטין
אלא מן הדין קרא דכתי׳ ואתפש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם׳ ותניא הלוחות ארכן ששה ורחבן
ששה׳ ועביין שלשה׳ עשיר דכתי׳ פסל לך פסולתן שלך יהא׳ חכם רב ושמואל דאמרי תרוייהו חמשים שערי בינה
נבראו בעולם וכלן נתנו למשה חוץ מאחת דכתי׳ ותחסרהו מעט מאלהים׳׳ עניו דכתי׳ והאיש משה עניו מאד׳׳

פרק שני

׳׳ כמדת השנה אשר נתלבשו בה אבות הקדושים זכו ישראל שיתרבו אותם הקב״ה ית׳
כדגרסי׳ בפ׳ גיד הנשה סוף ערך מסוי קדם ׳לא מרובכם מכל העמים חשק ה׳ בכם ׳אמ׳
להם הקב״ה בני חושק בכם שאפי׳ בשעה שאני משפיע לכם טובה אתם ממעטי׳ את
עצמיכם לפני׳׳ נתתי גדולה לאברהם אמ׳ ואנכי עפר ואפר׳ נתתי גדולה למשה ולאהרן אמ׳ ונחנו מה ׳ אבל אומות
העולם אינו כן נתתי גדולה לנמרוד אמ׳ הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים׳ לפרעה אמ׳ מי ה׳ אשר אשמע
בקולו׳ לסנחריב אמ׳ מי בכל אלהי הארצות הללו׳ לנבוכדנצר אמ׳ אעלה על במתי עב אדמה לעליון׳ לחירם
מלך צור אמ׳ מושב אלהים ישבתי בלב ימים ׳ אמ׳ רבא ואיתימא ר׳ יוחנן גדולה יותר שנאמר במשה ובאהרן מ׳
יותר ממה שנא׳ באברהם דאלו באברהם כתי׳ ואנכי עפר ואפר ׳ ואלו במשה ואהרן כתי׳ ונחנו מה ׳ וכתיב
מעוטא הוא כלל כבודו׳ כדגרסי׳ בפ׳ במה מדליקין ת״ר לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו׳ ׳׳ ת״ר מעשה בשני אחד וכו׳ ׳
מתני׳ שבל בהקדימה הכי ראשון ׳ וגם כיתה זו נהגו התלמידים כדגרסי׳ בפ״ק דעירובין ׳ א״ר אבא אמ׳ שמואל ג׳ שנים
נחלקו ב״ש וב״ה הללו אומרים הלכה כמותינו והללו אומרים הלכה כמותינו יצתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים
חיים הם והלכה כב״ה ׳ ומפני מה זכו ב״ה לקבוע הלכה כמותם׳ מפני שנוחין ועלובין היו וכו׳ ׳ כרחו׳ לשבל כבר נ״א
כלל ג׳ אח׳ פב׳׳ וגם רשב״ג אביו של רבי הקדוש אמר יתהו זו כדגרסי׳ בב׳ מציעא פ׳ השוכר את הפועלים על ר׳
שעבר כב׳ שמעון יהוה מחשב לה רשב״ג כלעו ר׳ ביריה חשו דעתיה ה׳ אמ׳ לה לאבוה׳ אל כמאו ידע בנין שהוא

אחרי כן אני ואתה אחריכן שואל· והיינו דאמר שלשה שעותקין יפה מן הקב״ה וחכי בניה ויונתן בן שאול· הקב״ה לאחרון· בן בתירא דלאו יתר מיד הושיבתו כראוי ודיבוקו שיח עצמם וכו׳· יונתן בן שאול לדוד ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה· אימא דילמא יונתן בן שאול דהוה דבר עליה לדוד· בן בתירא עמי דהוה הלל עביד נשיאה· אלא הקב״ה הוא ענותן וכמה האלה הן יתוסיפין בהם ידידים כדוד· כמגנזי מה סוטה פרק אלו נאמרים· אמר ר׳ אבהו מריש הוה אמינא ענותנא אנא כיון דחזיתיה לר׳ אבא דמן עכו דאמר איהו חד טעמא ואמר אמוראיה חד טעמא ולא קפיד אמינא לאו ענותנא אנא· ומאי ענותנותיה דר׳ אבהו דאמרה דביתהו דאמוראיה דר׳ אבהו לדביתהו דר׳ אבהו האי דידן לא צריך להאי דידכו ומאי דגחין וזקיף עליה מטוס יקרא דקלסותא הוא דעביד ליה אזלה דביתהו אמרה ליה מאי נפקא לך מינה· ומינך יתקלס עלמא· ותו אמינא כבר ענוה דר׳ אבהו ומנויי בריש מתיבתא חזייה לר׳ אבא דמן עכו דנפישי ליה בעלי חובות אמר איכא רבה ר׳ אבהו ור׳ חייא בר אבא איקלעו לההוא אתרא ר׳ אבהו דרש באגדתא וכו׳· כדאיתא לעיל בפרק הדרשות התורה ושמועות שיש במשנה ירדת הענוה והשפלת תלמודם מתקדשים כמה סנהדרי מה שבין ענותן בכל מתעברין אמר ואמר רבא ועניים לעבודתך וכו׳· כדאי׳ לעיל בפ׳ בחלק ג׳ של הגהות מיראי התורה כבר של תלמוד תורה וגם אותם שהם עולים ועניים והשפלים ונעלבים עלבונם עקרו אותם הם כמגנזי מה שבת פ׳ אמר עקיבא· הנה עלבונן ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינם משיבים וכו׳· כדאי׳ לעיל בפ׳ בחלק ג׳ של הגהות שומרי תורה· כבר על תלמוד תורה· ונכר הרמב״ם בפרקי אבות שראה בספר מספרי המוסר ששאלו לאדם מן החסידים אי זה יום שמחת בו יותר משאר ימיך ואמר יום שהייתי הולך בספינה והיה מקומי בפחות שבמקומות הספינה בין חבלי הספינה והיו בספינה סוחרים ובעלי ממון ואני הייתי שוכב במקומי ואחד מאנשי הספינה קם להשתין ומצא ואני בעיניו שפל ונבזה עד שהגיע עליו והשתין עלי ותמהתי מהתחזק תכונת הבושת בנפשו ומי קום לא נתבה עשוי לנפשו כלל ולא התעורר מימנו כי כבר הכנעם ושמחה גדולה שמחתי שהגעתי לגבול שלא יחריבני בזיון הסוחר ההוא ולא הרגשתי עוני שני· ואם זה אירע לאחד מן החשובים מה יש לעשות לחסידי ישראל שכבודם והדרם הוא למחות חבלות שפלות הרוח כבקצה האחרון ולהרחיק מן הגאוה וכזה יזכו לכל הדור וכבוד ועינוי בעולם הזה ובעולם הבא·

הכלל השני בבושת פנים ונחלק לשני חלקים:

החלק הא׳ בבושת החלק השני בבשנות

החלק הראשון בבושת ויש בו שני פרקים פרק ראשון:

לעולם ישתדל אדם להיות בכל דרכיו צנוע שבזה הן משתבחים חכמים וצדיקים בצניעות גדולה עם תוספת יתירה כמו שמצינו בכל ספרי הקדש שהיה משתבח בצניעות ר׳ יוסי ואמר מימיי לא ראו קורות ביתי שפת חלוקי· לפי יש לו לאדם להיות זהיר בשכבו ובקומו שלא ישמש חלקו חוץ ממטתו· וגם כשהולך לבית ישב עמים בצניעות· אבל יקח חלוקו בהיותו יושב ויכנס בו ראשו ויכסהו ואחר ישב במטתו וילבש בגדיו וכזה יוכל להתחיל כיום ולתלבש טהור ובחשך כי מלא כל הארץ כבודו והכל גלוי לפניו כחשכה כאורה· על אחת כמה וכמה שי״ת

כלל ב׳ חלק ז׳

לו לאדם לנהוג צניעות בדברים שבינו לבין אשתו כי אחר שראינו של אברהם אבינו ע״ה שילמדנו ממדותיו שאמ׳ ל
שרה כשהיה יורד למצרים הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ופירשו רבו׳ שעד עכשיו לא הכיר בה מתוך
צניעות שביניהם ‥ וגרסי׳ במ׳ שבת פ׳ במה אשה יוצאה ‥ ת״ר מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה
עד יום מותה ‥ א״ר בוא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה א״ל ר׳ חייא זו דרכה בכך אלא כמה צנוע
איש זה שלא הכיר באשתו · וגרסי׳ עוד במ׳ יומא פ׳ הוציאו לו ת״ר שבעה בנים היו לה לקמחית וכלם שמשו בכהונה
גדולה אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך אמ׳ להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי · אמ׳ לה הרבה
עשו כן ולא הועילו · וגרסי׳ עוד במ׳ מגילה · א״ר אלעזר מאי דכתי׳ לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא בשכר
צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול ‥ ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצא ממנו אסתר · ומאי
צניעות היתה בה ברחל דכתי׳ ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא · וכי אחי אביה הוא והלא בן אחותו הוא אלא כיון
דאמ׳ בן רבקה אני · אמ׳ לה מי נסבת לי · א״ל אין מינסיבנא לך אלא אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה · א״ל אחוה אנא ב
ברמאות · ומי שרי להו לצדיקי למיסגי ברמאותא אין דכתי׳ עם חסיד תתחסד ועם עקש תתפתל · ומאי רמאותיה דקמ׳
ענ׳ אית לי אחתי דקשישא מינאי דמעייל לה ניהלך מסר לה סימנין כי מטא ההוא ליליא ע״י לה לאה אמרה
רחל השתא מכספא אחתי מסרתן ניהלה להנהו סימנין והיינו דכתי׳ ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו
לאה היא אלא מתוך סימנין שמסר יעקב לרחל ורחל מסרתן ללאה לא הוה ידע עד השתא ‥ זכתה ויצא ממנה שאול · ו
ובדיל צניעות דהוה ביה בשאול זכה ויצא ממנו אסתר · ומאי צניעותא דשאול דכתי׳ ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו
כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו זכה ויצאה ממנו אסתר · ואסתר מאי היא דכתי׳ אין אסתר מגדת
מולדתה ואת עמה · הא למדנו כי מדת הצניעות מדה מעולה ומשובחת לאנשים ונשים ‥

פרק שני

כמה היא גדולה מעלת הצניעות שאפי׳ מי שהוא מאומה אחרת הוא אהוב ומתאהב בעבורה
כדגרסי׳ בפ׳ קמא דברכות · תניא א״ר גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים צנועים
באכילתם · וצנועים בבית הכסא וצנועים בדבר אחר · ואם האומות [illegible]
בדברי צניעות מה לעשות לישראל המוכללים משכר בקדושה ובטהרה ובצניעות · וגם יש ללמוד כן ממה שגרסי׳
במ׳ עירובין פ׳ המוצא תפלין · א״ר יוחנן אלמלא לא ניתנה תורה למדנו צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה
ודרך ארץ מתרנגול שמפייס ואח״כ בועל · ובמאי מפייס · אמ׳ רב יהודה אמ׳ שמואל הכי אמ׳ לה זבינא לך זיגא ד
דמטיא לך עד כרעך לבתר הכי אמ׳ לה לימרטה לכרבלתיה אי אית ליה ולא זבינא לך · וגרסי׳ עוד במ׳ ברכות
פרק הרואה · א״ר תנחום בן חנילאי כל הצנוע בבית הכסא ניצול מג׳ דברים מן המזיקים ומן הנחשים ומן העקרבים
וי״א אף חלומותיו מיושבין עליו · ההוא בית הכסא דהוה בטבריא דכי הוו עיילי בי תרי אפי׳ ביממא הוו מתזקי
ר׳ אמי ור׳ אסי הוו עיילי ביה חד חד ולא מתזקי · אמ׳ להו רבנן ולא מסתפיתו · אמ׳ להו אנן קבלה
דבית הכסא צניעי · א״ל ר׳ אמי לרבי בר אבא לא כבעת איניש דעייל בהדך לבית הכסא · אמ׳ לה אנא קבילנא דבית הכסא
בגדיפה · דאמ׳ קיבלנו דבית הכסא שתיקותא וצניעותא · קיבלנו דיסורי שתיקותא ובעיתא רחמי · אביי מרבייה לה
אימיה אימרא דעייל בהדיה לבית הכסא ותרביה ליה גדיא ליחלף ליה שעיר בשעיר · רבא מקמי דמלך כי הוה
עייל לבית הכסא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזא בכסא כי מלך [illegible] כותלא ‥ א״ת
עולם אחרי גבר [illegible] ר׳ אסי [illegible]

כל זמן שמתעטש ואין חבירו שומע קולו · ובבקעה כל זמן שאין חבירו רואהו · [illegible] חוץ לבית הכסא
ו[illegible] אחורי הגדר והם [illegible] · [illegible] כמה ירחק [illegible] · כל זמן שחבירו רואהו [illegible]
[illegible] · רב אשי אמר [illegible] כל זמן שאין חבירו רואהו [illegible] כל זמן שאין חבירו רואה את
[illegible] · כולי [illegible]
[illegible] · ואמרי׳ [illegible] מקום [illegible] · [illegible] רב יהודה אמר רב [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] רב אשי אמר [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

החלק השני בשבועות ויש בו שני פרקים · פרק ראשון :

כל מי שהוא [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · ר׳ יהודה [illegible]
[illegible] · ר׳ [illegible]
[illegible] · ר׳ יהודה [illegible]
[illegible] · [illegible] ר׳ יהודה [illegible]
[illegible] · ר׳ [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible]

עד כ
כלל ג׳ חלק ג׳
חתימה

שליחו קרי לה חבירין · ומשכ׳ לשני פנים יוחסין גזרות משוחדים של ישראל · וגרסי׳ [illegible] והשבעות אות רב סלא
אין הגויים עושים את שכל שני פנים · שנא׳ ויגנע רבים וילקוט לא היה [illegible] זקן היה לך [illegible] ·
[illegible] כלאים [illegible] פנים לשון נבטל כעבירה שנא׳ היה לך יהיה לא [illegible] את [illegible] · ואות רבה [illegible]
[illegible] לקראתו [illegible] שנא׳ קנו איש [illegible] · רב נחמן בר יצחק [illegible] שנא׳ [illegible]
[illegible] רבר [illegible] אדם [illegible] פניו ועז פניו ישונה · אל תקרי ישונה אלא ישנא · וגרסי׳ [illegible] אות
עולם לא חרבה ירושלם אלא משכל שלא היה להם בושת פנים [illegible] · שנא׳ הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו
וגו׳ · [illegible] לא טוב הביישנות [illegible] · כמו שאמרנו [illegible] קבינן [illegible] · [illegible] עזות
[illegible] · כמו שאמרנו בסוף [illegible] ר׳ יהודה אומר הוי עז כנמר וקל כנשר [illegible] לעשות רצון אביך שבשמים
[illegible] אחרים [illegible] הוא היה אומר עז פנים לגיהנם ובוש פנים לגן עדן וכו׳ · להורותינו

פרק שני

שהבושה צריך בזה · [illegible] ושב צריך להיות לו הביישנות יותר [illegible]
[illegible] לו [illegible] [illegible] כמו שאמר הכתו׳ כי [illegible]
[illegible] וחומר [illegible] עם [illegible] כי [illegible] חרפת נעורי · [illegible] שהחוטא [illegible] חכמים
את עונותיו יבוש [illegible] אין לא יבוש [illegible] שהוא יודע [illegible] ואין [illegible] · ועל [illegible] אמרו [illegible]
השחר · כי [illegible] רבן יוחנן בן זכאי אמרו לו תלמידיו רבי ברכנו אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם
כמורא בשר ודם · [illegible] כלל ב׳ חלק א׳ [illegible] · [illegible] שהשי״ת מעביר על [illegible] ואינו
נפרע ממנו [illegible] · וגרסי׳ בסוף [illegible] אות רבה בר חנינא סבא משמיה דרב כל העושה
דבר ומתבייש [illegible] מוחלין לו על כל עונותיו וכו׳ · [illegible] התשובה כלל א׳ [illegible] · ואמרו שהבושה
מועיל לחוטא · [illegible] קודם חטא [illegible] לתורה ולמעשים טובים ·

חתימת פ׳ שני

גדול שכר [illegible] הענוה אשר [illegible] אדם · [illegible] הראשון [illegible]
כל אדם עושר וכבוד וחיים · שנא׳ עקב ענוה יראת י״י עושר וכבוד
וחיים · גדולה ענוה [illegible] אברהם אבינו ע״ה [illegible]
[illegible] עבדו [illegible]
[illegible] ענוה [illegible] ויען [illegible] אברהם [illegible]
[illegible] ענוה [illegible]
[illegible] גדולה ענוה [illegible] יצחק [illegible]
[illegible] · [illegible] קנוי [illegible]
[illegible] · גדולה
ענוה [illegible] · גדולה ענוה [illegible]
[illegible] · גדולה ענוה [illegible]
[illegible] · גדולה ענוה [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] גדולה [illegible] · [illegible]

לך ראה כמה זה כל המשפיל עצמו גדול מחבריו יותר ממך אל ישמש כל רי שאתה גדול מחבריו צריך להיות עניו יותר:
ומחבריו כמו שאמרו הדיוט שוחה בתחלתן באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף · כהן גדול שוחה ·ש׳ ·׳
בתחלת כל ברכה וברכה ובסוף כל ברכה וברכה · למדנו שכל גדול מחבריו צריך להיות יותר עניו · ובזה יתעלה
למעלה וכבוד · כמ״ש בפ״ק דעירובין למען שכל המשפיל עצמו הקב״ה מגביהו וכל המגביה עצמו הקב״ה משפילו ··
וכל המחזר אחר הגדולה גדולה בורחת ממנו · וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו וכו׳ · במדרש אמרו ל׳
כבר מוטב כל עושי חלק מ׳ טב ·· גדולה ענוה שמעלה לבעלה [illegible] אל יי׳ [illegible] וקנה [illegible]
סבו ושויתם ויתקדמו [illegible] עד יעבור ועם [illegible] בקשו את יי׳ כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו
צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף יי׳ ·· ולא עוד אלא שהקב״ה מחונן לענוים שנ׳ אם ללצים הוא יליץ ··
הוא יליץ · ולענוים יתן חן · וגדולה ענוה שמעלה לבעליה כמה טובות שנ׳ מקים מעפר דל מאשפות ירים
אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם · והענוים והשפלים בכבוד שנ׳ יפאר ענוים בישועה יעלזו
חסידים בכבוד · ולא ימחו הענוים מחלקם אלא יהיו נשפטים בצדק ובמישור שנ׳ ושפט בצדק דלים
ולא עוד אלא שירשו ויתענגו במלכם ומלכם שנ׳ וענוים ירשו ארץ
ויתענגו על רוב שלום ··

האל יה אדון השלום · יברך את עמו בשלום אמן ··

תם ונשלם שבח לבורא עולם ·· ברוך יי׳ לעולם אמן ואמן ··

ונשלם יום ג׳ [illegible] וששה יום לחדש [illegible] שנת [illegible]
[illegible]
[illegible] אמן

לוח לדעת קביעות חדשי השנה [illegible] המועדות [illegible] הפשוטות והקריאות של פרשיות [illegible] סימן כל שנה [illegible] ..

שמות חדשי השנה והמועדים והקריאות של פרשיות והפסקות והתעניות [illegible] בשנים הפשוטות	אם יהיה המולד מן [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה בחג	אם יהיה המולד מן [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה בשה	אם יהיה המולד מן [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה גכה	אם יהיה המולד מן [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה הכז	אם יהיה המולד מן [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה השא	אם יהיה המולד מן [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה זחא	אם יהיה המולד [illegible] ועבר [illegible] סימן השנה יהיה זשג
סימני הקביעות [illegible]	יום א	יום ב	יום ג	יום ד	יום ה	יום ו	יום ז
הקביעות [illegible]	בחג	בשה	גכה	הכז	השא	זחא	זשג
ראש השנה וסוכה	ב	ב	ג	ה	ה	ז	ז
יום הכפורים	ד	ד	ה	ז	ז	ב	ב
ר' מרחשון	גד	גד	דה	וז	וז	אב	אב
ר' כסלו	ה	הו	ו	א	אב	ג	גד
חנוכה	א	ב	ב	ד	ה	ו	ז
טבת	ו	זא	זא	בג	גד	ד	הו
עשרה בטבת	א	ג	ג	ה	ו	ו	א
שבט	ז	ב	ב	ד	ה	ה	ז
אדר	אב	גד	גד	הו	וז	וז	אב
פרשת שקלים	כט בשבט	כז שבט	כז שבט	כה שבט	א אדר	א אדר	כט שבט
הפסקה	ו אדר	ד אדר	ד אדר	ב' יו אדר	טו אדר	טו אדר	ו אדר
פרשת זכור	יג אדר	יא אדר	יא אדר	ט אדר	ח אדר	ח אדר	יג אדר
תענית אסתר	ה	ב	ב	ד	ה	ה	ה
פורים	א	ג	ג	ה	ו	ו	א
פרשת פרה	כ אדר	יח אדר	יח אדר	כג אדר	כב אדר	כב אדר	כ אדר
פרשת החדש	כז אדר	כה אדר	כה אדר	א ניסן	כט אדר	כט אדר	כז אדר
ניסן ופסח	ג	ה	ה	ז	א	א	ג
אייר	דה	וז	וז	אב	בג	בג	דה
סיון	ו	א	א	ג	ד	ד	ו
שבועות	ד	ו	ו	א	ב	ב	ד
תמוז	זא	בג	בג	דה	הו	הו	זא
י"ז בתמוז	ג	ה	ה	א	א	א	ג
אב	ב	ד	ד	ו	ז	ז	ב
ט' באב	ג	ה	ה	א	א	א	ג
אלול	גד	הו	הו	זא	אב	אב	גד
סימני הפרשיות	בן	כד	כד	ובן	זכז	זכז	בן
[illegible]	כל הסדרים [illegible]	כל הסדרים [illegible]	כל הסדרים [illegible]	[illegible]	כל הסדרים [illegible]	[illegible]	כל הסדרים [illegible]

[illegible]

8

[illegible] המעוברות [illegible]

שמות ימי השנה וכל המועדים והתעניות [illegible] והסדרים [illegible] בשנים המעוברות	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה בחה	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה בשז	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה גכז	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה החא	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה השג	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה זחא	אם יחול המולד [illegible] יהיה סימן השנה זשג
סימני קביעות השנים	יום א	יום ב	יום ג	יום ד	יום ה	יום ו	יום ז
	בחה	בשז	גכז	החא	השג	זחא	זשג [illegible]
ראש השנה וסוכות	ב	ב	ג	ה	ה	ז	ז
יום הכפורים	ד	ד	ה	ז	ז	ב	ב
מרחשון	גד	גד	דה	וז	וז	אב	אב
כסלו	ה	הו	ו	א	אב	ג	גד
חנוכה	א	ב	ב	ד	ה	ו	ז
טבת	ו	זא	זא	ב	גד	ד	הו
עשרה בטבת	א	ג	ג	ד	ו	ו	א
שבט	ז	ב	ב	ג	ה	ה	ז
אדר ראשון	אב	גד	גד	דה	וז	וז	אב
אדר שני	גד	הו	הו	וז	אב	אב	גד
פרשת שקלים	כז אדר ראשון	כה אדר ראשון	כה אדר ראשון	א אדר שני	כט אדר ראשון	כט אדר ראשון	כז אדר ראשון
הפסקה	ד אדר שני	טז אדר שני	טז אדר שני	טו אדר שני	ו אדר שני	ו אדר שני	ד אדר שני
פרשת זכור	יא אדר שני	ט אדר שני	ט אדר שני	ח אדר שני	יג אדר שני	יג אדר שני	יא אדר שני
תענית אסתר	ב	ד	ד	ה	ה	ה	ב
פורים	ג	ה	ה	ו	א	א	ג
פרשת פרה	יח אדר שני	כג אדר שני	כג אדר שני	כב אדר שני	כ אדר שני	כ אדר שני	יח אדר שני
פרשת החדש	כה אדר שני	א ניסן	א ניסן	כט אדר שני	כז אדר שני	כז אדר שני	כה אדר שני
ניסן ופסח	ה	ז	ז	א	ג	ג	ה
אייר	וז	אב	אב	בג	דה	דה	וז
סיון	א	ג	ג	ד	ו	ו	א
שבועות	ו	א	א	ב	ד	ד	ו
תמוז	בג	דה	דה	הו	זא	זא	בג
יז בתמוז	ה	א	א	א	ג	ג	ה
אב	ד	ו	ו	ז	ב	ב	ד
ט באב	ה	א	א	א	ג	ג	ה
אלול	הו	זא	זא	אב	גד	גד	הו
סימן הפרשיות	דד	וזן	וזן	זזן	בן	בן	דד
[illegible]	כל הסדרים נפרדים חוץ מאחרי [illegible] מחוברים	[illegible]	כל הסדרים הם נפרדים חוץ [illegible] מחוברים	[illegible]	כל הסדרים הם נפרדים חוץ [illegible] ומטות ומסעי [illegible]	[illegible]	כל הסדרים הם נפרדים חוץ מאחרי [illegible] ומטות ומסעי שהם מחוברים

[illegible] הסדרים באלו השנים המעוברות [illegible] ופסח [illegible]

אם לדעת קביעת ראשי חדשים והמועדים בשנים הפשוטות ויציאת החדשים תראה כפי סימן כל שנה ושנה

סימני קביעות השנים הפשוטות

סימני ראשי השנה והמועדים והתעניות ויציאת הל״ש וההפסקות	בחג	בשה	גכה	הכז	השא	זחא	זשג
ראש השנה וסוכות	ב	ב	ג	ה	ה	ז	ז
יום הכפורים	ד	ד	ה	ז	ז	ב	ב
מרחשון	נג	נג	לה	ות	ת	חב	חב
כסלו	ה	הו	ו	א	חב	ג	נג
חנוכה	א	ב	ב	ד	ה	ו	ז
טבת	ו	זא	זא	בג	נג	ד	הו
עשרה בטבת	א	ג	ג	ה	ו	ו	א
שבט	ז	ב	ב	ד	ה	ה	ז
אדר	חב	נג	נג	הו	ו	ו	חב
פרשת שקלים	כט שבט	כח שבט	כז שבט	כה שבט	א אדר	א אדר	כט שבט
הפסקה	ו אדר	ד אדר	ד אדר	כו אדר	טו אדר	טו אדר	ו אדר
פרשת זכור	יג אדר	יא אדר	יא אדר	ט אדר	ח אדר	ח אדר	יג אדר
תענית אסתר	ה	ב	ב	ד	ה	ה	ה
פורים	א	ג	ג	ה	ו	ו	א
פרה אדומה	כ אדר	יח אדר	יח אדר	כג אדר	כב אדר	כב אדר	כ אדר
פרשת החדש	כז אדר	כה אדר	כה אדר	א ניסן	כט אדר	כט אדר	כז אדר
ניסן ופסח	ג	ה	ה	ז	א	א	ג
אייר	דה	ות	ות	חב	בג	בג	דה
סיון	ו	א	א	ג	ד	ד	ו
שבועות	ד	ו	ו	א	ב	ב	ד
תמוז	זא	בג	בג	דה	הו	הו	זא
שבעה עשר בתמוז	ג	ה	ה	א	א	א	ג
אב	ב	ד	ד	ו	ז	ז	ב
תשעה באב	ג	ה	ה	א	א	א	ג
אלול	נג	הו	הו	זא	חב	חב	נג
סימן התקופות	כן	דד	דד	וכן	זכן	זכן	כן

הסדרים המתחברים הם ויקהל ופקודי תזריע ומצורע אחרי מות וקדושים בהר סיני ובחקותי חקת ובלק ויש שנים שהפרשיות שלח לך וקרח מטות ומסעי אתם נצבים וילך

אם לדעת הסדרים המתחברים או המתפרדים בשנים הפשוטות

בחג	בשה	גכה	הכז	השא	זחא	זשג
כל הסדרים מתחברים זולתי חקת ובלק ונצבים וילך שהם מתחלקים השנה	כל הסדרים מתחברים זולתי חקת נצבים שהם נפרדין וילך בתחלת השנה	כל הסדרים מתחברים זולתי נצבים שהם נפרדין וילך בתחלת השנה	כל הסדרים מתחברים זולתי חקת ובלק שהם נפרדים	כל הסדרים מתחברים זולתי ויקהל ופקודי ובלק שהם נפרדים	כל הסדרים מתחברים זולתי ויקהל ופקודי חקת ובלק שהם נפרדים	כל הסדרים מתחברים זולתי חקת ובלק שהם נפרדים

הרוצה לידע בשנים הפשוטות כמה יהיה הסדר יום [illegible] ופסח יחול [illegible] קורין [illegible] קודם פסח [illegible] קודם שבועות [illegible] קודם ראש השנה:

מספר השנים לבריאת העולם	מחזור		סימני קביעות השנים	תולדות ראשי השנים ימים	שעות	חלקים
ה׳ אלפים רנו	יב	פ	זשג	ז	יג	קיב
ה׳ אלפים רנז	יג	פ	הכז	ה	א	תקפח
ה׳ אלפים רנח	יד	מ	בשז	ב	י	תשכד
ה׳ אלפים רנט	טו	פ	בחג	א	ח	רנג
ה׳ אלפים רס	טז	פ	השא	ה	יג	פא
ה׳ אלפים רסא	יז	מ	גכז	ג	א	תתקכה
ה׳ אלפים רסב	יח	פ	בשה	א	כג	תענד
ה׳ אלפים רסג	יט	מ	זחג	ו	ח	רע
ה׳ אלפים רסד	א	פ	הכז	ה	ה	תתנא
ה׳ אלפים רסה	ב	פשוטה	בשה		יד	תרנה
ה׳ אלפים רסו	ג	מעוברת	זשה	א	כג	שנה
ה׳ אלפים רסז	ד	פשוטה	זחא	ה	כ	תקרא
ה׳ אלפים רסח	ה	פ	גכה	ב	ה	תקלו
ה׳ אלפים רסט	ו	מ	זשה	ב	י	תקטב
ה׳ אלפים רע	ז	פ	זשג	ו	יב	קעח
ה׳ אלפים רעא	ח	מ	החא	ב	כ	תתרה
ה׳ אלפים רעב	ט	פ	גכה	ב	יח	תקנו
ה׳ אלפים רעג	י	פ	זשג	ז	ג	תקב
ה׳ אלפים רעד	יא	מ	השג	ד	יב	קיח
ה׳ אלפים רעה	יב	פ	הכז	ב	ט	תקסב
ה׳ אלפים רעו	יג	פ	בחג	ז	יח	תקג
ה׳ אלפים רעז	יד	מ	השג	ה	ג	רטו
ה׳ אלפים רעח	טו	פ	הכז	ד	ה	תתפח
ה׳ אלפים רעט	טז	פ	בשה	א	ט	תתער
ה׳ אלפים רפ	יז	מ	זחג	ה	יח	הל
ה׳ אלפים רפא	יח	פ	הכז	ד	טו	תתרכטו
ה׳ אלפים רפב	יט	מ	בשז	ב	ה	תתקלח
ה׳ אלפים רפג	א	פ	בחג	ז	כב	ססד
ה׳ אלפים רפד	ב	פ	הכז	ה	ו	קעו
ה׳ אלפים רפה	ג	מ	בשג	ב	טו	תדריו
ה׳ אלפים רפו	ד	פ	בשה	ו	יג	תקנה
ה׳ אלפים רפז	ה	פ	זחא	ה	כב	שלם
ה׳ אלפים רפח	ו	מ	גכז	ג	ו	קיטו
ה׳ אלפים רפט	ז	פ	בשה	ב	ד	השלו
ה׳ אלפים רצ	ח	מ	זחג	ו	יג	תקכג
ה׳ אלפים רצא	ט	פ	זשה	ה	יח	יכח
ה׳ אלפים רצב	י	פ	גכה	ב	יט	תקקי
ה׳ אלפים רצג	יא	מ	זשה	ו	ד	השנג
ה׳ אלפים רצד	יב	פ	זשג	ו	כ	קכב
ה׳ אלפים רצה	יג	פ	הכז	ג	יח	יח
ה׳ אלפים רצו	יד	מ	בחה	ו	יט	התבב
ה׳ אלפים רצז	טו	פ	זשג	ו	יז	רבג
ה׳ אלפים רצח	טז	פ	הכז	ד	כ	קמן
ה׳ אלפים רצט	יז	מ	בחה	א	י	התלשה
ה׳ אלפים ש	יח	פ	זשג	ו	א	הקפד
ה׳ אלפים שא	יט	פ	השג	ד	יז	סמן

R. 386

111
272 ~~277~~

אלו שבעה קביעות ראשי חדשים והמועדים בשנים המעוברות וקריאת הארבע פרשיות בסימן כל חג ושנה׃

סימן קביעות השנים המעוברות׃

שמות ראשי השנה והמועדים והתעניות וקריאת הד׳ פרשיות וההפסקות׃	בחה	בשז	גכז	החא	השא	זחא	זשג
ראש השנה ופסח	ב	ב	ג	ה	ה	ז	ז
יום הכפורים	ד	ד	ה	ז	ז	ב	ב
מרחשון [illegible]	גד	גד	דה	וז	וז	אב	אב
כסלו	ה	הו	ו	א	אב	ג	גד
חנוכה	א	ב	ב	ד	ה	ו	ז
טבת	ו	זא	זא	ב	גד	ד	הו
עשרה בטבת	א	ג	ג	ד	ו	ו	א
שבט	ז	ב	ב	ג	ה	ה	ז
אדר ראשון	אב	גד	גד	דה	וז	וז	אב
אדר שני	גד	הו	הו	וז	אב	אב	גד
פרשת שקלים	כז אדר	כה אדר	כה אדר	א אדר	כט אדר	כט אדר	כז אדר
הפסקה	ראשון ד אדר ב	ראשון טו אדר	ראשון טו אדר	שני טו אדר	ראשון ו אדר	ראשון ו אדר	ראשון ד אדר ב
פרשת זכור	יא אדר ב	ט אדר ב	ט אדר ב	ח אדר ב	יג אדר ב	יג אדר ב	יא אדר ב
תענית אסתר	ב	ד	ד	ה	ה	ה	ב
פורים	ג	ה	ה	ו	א	א	ג
פרה אדומה	יח אדר ב	כג אדר שני	כג אדר	כב אדר שני	כ אדר ב	כ אדר ב שני	יח אדר שני
פרשת החדש	כה אדר ב	א ניסן	א ניסן	כט אדר ב	כז אדר ב	כז אדר ב	כה אדר ב
ניסן ופסח	ה	ז	ז	א	ג	ג	ה
אייר	וז	אב	אב	בג	דה	דה	וז
סיון	א	ג	ג	ד	ו	ו	א
שבועות	ו	א	א	ב	ד	ד	ו
תמוז	בג	דה	דה	הו	זא	זא	בג
שבעה עשר בתמוז	ה	א	א	א	ג	ג	ה
אב	ד	ו	ו	ז	ב	ב	ד
תשעה באב	ה	א	א	א	ג	ג	ה
אלול	הו	זא	זא	אב	גד	גד	הו
סימן הפשיטות	דד	ובין	ובין	זטון			

אלו שבעת החדשים המשתנים לפי העבורים בשנים המעוברות׃

סימן קביעות השנים המעוברות׃

בחה	בשז	גכז	החא	השא	זחא	זשג
כל הפרשיות נפרדות חוץ מן חקת ובלק ומטות ומסעי [illegible] ופסח	כל הפרשיות נפרדות זולת מטות ומסעי [illegible] ופסח	כל הפרשיות נפרדות זולתי מטות ומסעי [illegible] ופסח	כל הפרשיות נפרדות זולת [illegible] נצבים עם וילך [illegible] השנה אחרי ופסח	כל הפרשיות נפרדות זולת [illegible] נצבים עם וילך [illegible] מתחברים [illegible] השנה אחרי ופסח	כל הפרשיות נפרדות זולת מטות ומסעי [illegible] ופסח	כל הפרשיות נפרדות זולת חקת עם בלק ומטות עם מסעי [illegible] ופסח

Aqui termina esta obra de Astrologia

BIBLIOTECA DE SANTA CRUZ VALLADOLID